

Barnkonventionen och svensk rätt

Volym 3

Betänkande av Barnkonventionsutredningen

Stockholm 2020

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2020:63

SOU och Ds kan köpas från Norstedts Juridiks kundservice.
Beställningsadress: Norstedts Juridik, Kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Norstedts Juridik AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

En kort handledning för dem som ska svara på remiss.

Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2020

ISBN 978-91-38-25107-2

ISSN 0375-250X

Innehåll

VOLYM 1

Förkortningslista	43
Sammanfattning	49
Lättläst sammanfattning	61
Summary	71
1 Uppdraget	83
1.1 Uppdraget i korthet	83
1.2 Vårt arbete	85
1.3 Definitioner och omfattning	87
1.3.1 Rättigheter	87
1.3.2 Praxis	87
1.3.3 Den praktiska tillämpningen	88
1.3.4 De fakultativa protokollen till barnkonventionen	88
1.4 Betänkandets disposition	89
2 Bakgrund	91
2.1 Konventionens tillkomst	91
2.2 Barnets rättigheter en del av de mänskliga rättigheterna	92
2.3 Ratificering och införlivande av konventionen	93
2.3.1 Ratificering	93
2.3.2 Införlivandet av konventionen	94
2.3.3 Inkorporering och fortsatt transformering	96

2.4	Konventionens struktur.....	97
2.4.1	Grundläggande principer.....	98
2.5	Tre fakultativa protokoll.....	99
2.6	Granskning av efterlevnaden.....	101
2.6.1	Barnrättskommittén.....	101
2.6.2	Periodiska rapporter om genomförandet.....	102
2.7	Tidigare utredningsarbete.....	105
2.7.1	Godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.....	105
2.7.2	Barnkommittén.....	105
2.7.3	En kartläggning av svensk lagstiftning.....	107
2.7.4	Barnrättighetsutredningen.....	108
3	Tolkningsprinciper.....	113
3.1.1	Folkrättens källor.....	113
3.1.2	Folkrättens tolkningsregler.....	113
3.1.3	Övrigt stöd och annan vägledning.....	117
4	Artikel 1 – definition av barn.....	119
4.1	Om artikeln.....	119
4.1.1	Definition av barn (artikel 1).....	120
4.2	Svenska förhållanden.....	123
4.3	Analys av överensstämmelsen.....	123
4.4	Sammanfattande slutsatser.....	124
5	Artikel 2 – skydd mot diskriminering.....	125
5.1	Om artikeln.....	125
5.1.1	Grundläggande principer.....	127
5.1.2	Tillförsäkras rättigheterna utan åtskillnad (artikel 2.1).....	132
5.1.3	Diskriminering på grund av familjemedlemmars ställning m.m. (artikel 2.2).....	137
5.1.4	Genomförandet av artikel 2.....	137

5.2	Svenska förhållanden	139
5.2.1	Grundläggande bestämmelser om diskriminering.....	139
5.2.2	Verksamhets specifika bestämmelser	146
5.2.3	Straffrättsliga bestämmelser m.m.	155
5.2.4	Aktörer som arbetar med diskrimineringsfrågor.....	157
5.3	Analys av överensstämmelsen	160
5.3.1	Jurisdiktion och rättigheterna i konventionen	161
5.3.2	Tillförsäkra rättigheter	163
5.3.3	Åldersdiskriminering.....	164
5.3.4	Olikbehandling på grund av medborgarskap	166
5.3.5	Positiv särbehandling m.m.	167
5.3.6	Regionala skillnader.....	169
5.3.7	Diskrimineringslagen	171
5.3.8	Diskriminering på grund av familjemedlemmars ställning m.m.....	172
5.3.9	Förbud mot vissa föreningar.....	175
5.4	Sammanfattande slutsatser	176
6	Artikel 3 – barnets bästa och säkerställande att normer uppfylls	177
6.1	Om artikeln	178
6.1.1	Grundläggande principer	181
6.1.2	Barnets bästa (artikel 3.1)	187
6.1.3	Tillförsäkra barnet skydd och omvårdnad (artikel 3.2).....	198
6.1.4	Uppfylla fastställda normer samt behörig tillsyn (artikel 3.3)	200
6.2	Svenska förhållanden	202
6.2.1	Barnets bästa (artikel 3.1)	202
6.2.2	Tillförsäkra barnet skydd och omvårdnad (artikel 3.2).....	213
6.2.3	Uppfylla fastställda normer samt behörig tillsyn (artikel 3.3)	217

6.3	Analys av överensstämelsen.....	241
6.3.1	Barnets bästa (artikel 3.1)	241
6.3.2	Tillförsäkra barnet skydd och omvårdnad (artikel 3.2)	250
6.3.3	Uppfylla fastställda normer (artikel 3.3)	252
6.4	Sammanfattande slutsats	254
7	Artikel 4 – genomförandet av rättigheterna i konventionen	257
7.1	Om artikeln.....	257
7.1.1	Grundläggande principer	259
7.1.2	Ansvar och omfattning.....	264
7.1.3	Lämpliga åtgärder för att genomföra rättigheterna	264
7.1.4	Till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser.....	271
7.1.5	Åtgärder inom ramen för det internationella samarbetet.....	274
7.2	Svenska förhållanden.....	276
7.2.1	Ansvar för genomförandet	276
7.2.2	Lagstiftningsåtgärder för genomförandet av barnkonventionen.....	278
7.2.3	Övriga åtgärder för genomförandet av barnkonventionen.....	284
7.2.4	Åtgärder inom ramen för det internationella samarbetet.....	295
7.3	Analys av överensstämelsen.....	296
7.3.1	Generella åtgärder	297
7.3.2	Iakttagelser	298
7.4	Sammanfattande slutsats	301

8	Artikel 5 – föräldrars ledning.....	303
8.1	Om artikeln	303
8.1.1	Grundläggande principer	305
8.1.2	Föräldrarnas ledning och den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga	311
8.2	Svenska förhållanden	313
8.2.1	Föräldrars rättigheter och skyldigheter	314
8.2.2	Föräldrars bestämmanderätt	315
8.2.3	Samhällets övertagande av ansvar	318
8.3	Analys av överensställelsen	322
8.3.1	Föräldrarnas ansvar för att ge ledning och råd åt barnet	323
8.3.2	Barnet som rättighetsbärare.....	324
8.4	Sammanfattande slutsats	325
9	Artikel 6 – liv och utveckling	327
9.1	Om artikeln	327
9.1.1	Grundläggande principer	328
9.1.2	Inneboende rätt till livet (artikel 6.1).....	332
9.1.3	Säkerställa överlevnad och utveckling	334
9.2	Svenska förhållanden	336
9.2.1	Rätt till livet (artikel 6.1).....	337
9.2.2	Överlevnad och utveckling (artikel 6.2).....	343
9.3	Analys av överensställelsen	346
9.3.1	När någon vill avsluta sitt liv	346
9.3.2	Abort	347
9.3.3	Ett barns överlevnad och utveckling	348
9.4	Sammanfattande slutsats	348
10	Artikel 7 – registrering, namn, medborgarskap och föräldrar	349
10.1	Om artikeln	349
10.1.1	Grundläggande principer	351

10.1.2	Rätt till registrering, namn och medborgarskap (artikel 7.1)	356
10.1.3	Rätt att få vetskap om och bli omvårdad av föräldrarna.....	358
10.1.4	I enlighet med nationell lagstiftning och internationella instrument (artikel 7.2)	360
10.2	Svenska förhållanden.....	362
10.2.1	Registrering efter födelsen	362
10.2.2	Namn	363
10.2.3	Medborgarskap.....	364
10.2.4	Vetskap om sina föräldrar och omvårdad av dem.....	365
10.2.5	Internationella åtaganden	367
10.3	Analys av överensstämelsen.....	369
10.3.1	Registrering omedelbart efter födseln	369
10.3.2	Namn	370
10.3.3	Medborgarskap.....	372
10.3.4	Rätten att få vetskap om sina föräldrar och bli omvårdad av dem	376
10.4	Sammanfattande slutsats	378
11	Artikel 8 – behålla sin identitet	379
11.1	Om artikeln.....	379
11.1.1	Grundläggande principer	380
11.1.2	Rätt att behålla sin identitet (artikel 8.1).....	385
11.1.3	Stöd och skydd för att återupprätta ett barns identitet (artikel 8.2)	388
11.2	Svenska förhållanden.....	390
11.2.1	Namn	390
11.2.2	Medborgarskap.....	396
11.2.3	Identitetsbeteckning och identitetshandlingar ...	399
11.2.4	Kapade identiteter.....	402
11.2.5	Hotade och förföljda personer.....	403
11.2.6	Barn som tillhör en nationell minoritet	408
11.2.7	Könsidentitet.....	409

11.3	Analys av överensstämmelsen	411
11.3.1	Namn.....	411
11.3.2	Medborgarskap	412
11.3.3	Släktförhållanden och skydd för personuppgifter	413
11.3.4	Barn som tillhör en minoritet	414
11.3.5	Andra delar av ett barns identitet	415
11.4	Sammanfattande slutsats	415
12	Artikel 9 – skiljas från sina föräldrar.....	417
12.1	Om artikeln.....	418
12.1.1	Grundläggande principer	420
12.1.2	Rätten att inte skiljas från sina föräldrar (artikel 9.1).....	425
12.1.3	Möjlighet att delta i förfarandet (artikel 9.2).....	427
12.1.4	Upprätthålla kontakt med båda föräldrarna (artikel 9.3).....	428
12.1.5	Väsentliga upplysningar (artikel 9.4).....	428
12.2	Svenska förhållanden	430
12.2.1	Vård enligt LVU (artikel 9.1–9.4)	431
12.2.2	Vårdnad, boende och umgänge (artikel 9.1–9.4).....	435
12.2.3	Psykiatrisk tvångsvård (artikel 9.1–9.4)	441
12.2.4	Kontakt med familjen och information om var den åtskilda personen befinner sig (artikel 9.3 och 9.4)	442
12.3	Analys av överensstämmelsen	448
12.3.1	Åtskillnad på grund av barnets bästa (artikel 9.1).....	448
12.3.2	Omhändertagande enligt LVU (artikel 9.1–9.4).....	450
12.3.3	Beslut om vårdnad, boende och umgänge (artikel 9.1–9.4).....	451
12.3.4	Psykiatrisk tvångsvård (artikel 9.1–9.4)	457
12.3.5	Kontakt med åtskilda familjemedlemmar (artikel 9.3).....	459

12.3.6	Information om var en åtskild familjemedlem befinner sig (artikel 9.4).....	461
12.4	Sammanfattande slutsats	462
13	Artikel 10 – familjeåterförening och kontakt med föräldrar när föräldrarna är bosatta i olika stater	463
13.1	Om artikeln.....	464
13.1.1	Grundläggande principer	465
13.1.2	Familjeåterförening (artikel 10.1)	471
13.1.3	Regelbundet förhållande och kontakt med båda föräldrarna (artikel 10.2)	474
13.2	Svenska förhållanden.....	476
13.2.1	Rätten till familjeliv.....	476
13.2.2	Familjeåterförening.....	479
13.2.3	Kontakter med föräldrar som bor i olika länder.....	489
13.2.4	Bestämmelser om att resa in i eller lämna Sverige.....	490
13.3	Analys av överensstämelsen.....	494
13.3.1	Familjeåterförening (artikel 10.1)	495
13.3.2	Kontakt med föräldrar som är bosatta i olika stater (artikel 10.2).....	496
13.4	Sammanfattande slutsats	498
14	Artikel 11 – olovligt bortförande och kvarhållande av barn	499
14.1	Om artikeln.....	499
14.1.1	Grundläggande principer	501
14.1.2	Olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet (artikel 11.1)	505
14.1.3	Bilaterala och multilaterala överenskommelser (artikel 11.2)	507

14.2	Svenska förhållanden	508
14.2.1	Åtgärder för att bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet (artikel 11.1).....	508
14.2.2	Internationellt samarbete (artikel 11.2)	516
14.3	Analys av överensställmelsen	523
14.4	Sammanfattande slutsats	525
15	Artikel 12 – uttrycka åsikter och få dem beaktade	527
15.1	Om artikeln	528
15.1.1	Grundläggande principer	530
15.1.2	Tillförsäkra ett barn rätten att fritt uttrycka sin åsikt (artikel 12.1)	536
15.1.3	Beredas möjlighet att höras direkt eller genom företrädare (artikel 12.2).....	541
15.2	Svenska förhållanden	544
15.2.1	Övergripande bestämmelser	545
15.2.2	Ett barns personliga angelägenheter.....	545
15.2.3	Ett barns ekonomiska angelägenheter.....	546
15.2.4	Medborgerliga frågor.....	547
15.2.5	Bestämmelser om att barns synpunkter ska inhämtas och beaktas	547
15.3	Analys av överensställmelsen	554
15.3.1	Artikeln två delar	555
15.3.2	Rätt för ett barn att uttrycka sig i frågor som rör barnet och få sina åsikter beaktade (artikel 12.1).....	556
15.3.3	Domstolsförfaranden och administrativa förfaranden (artikel 12.2).....	561
15.4	Sammanfattande slutsats	572
16	Artikel 13 – yttrandefrihet	573
16.1	Om artikeln	573
16.1.1	Grundläggande principer	574
16.1.2	Rätt till yttrandefrihet (artikel 13.1)	579

16.1.3	Inskränkningar i yttrandefriheten (artikel 13.2)	580
16.2	Svenska förhållanden	583
16.2.1	Yttrandefrihet och informationsfrihet (artikel 13.1)	583
16.2.2	Inskränkningar i yttrande- och informationsfriheten (artikel 13.2)	584
16.3	Analys av överensstämelsen.....	588
16.3.1	Inskränkningar i yttrandefriheten och informationsfriheten (artikel 13.2)	588
16.4	Sammanfattande slutsatser.....	590
17	Artikel 14 – tanke-, samvets- och religionsfrihet	591
17.1	Om artikeln.....	591
17.1.1	Grundläggande principer	593
17.1.2	Tanke-, samvets- och religionsfrihet (artikel 14.1)	598
17.1.3	Föräldrars och vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter (artikel 14.2)	599
17.1.4	Inskränkningar i religionsfriheten (artikel 14.3)	601
17.2	Svenska förhållanden.....	601
17.2.1	Tanke-, samvets- och religionsfrihet (artikel 14.1)	601
17.2.2	Föräldrars och vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter (artikel 14.2)	607
17.2.3	Inskränkningar i religionsfriheten (artikel 14.3)	608
17.3	Analys av överensstämelsen.....	609
17.3.1	Tanke-, samvets- och religionsfrihet (artikel 14.1)	609
17.3.2	Föräldrars och vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter (artikel 14.2)	611
17.3.3	Begränsningar i religionsfriheten (artikel 14.3)...	611
17.4	Sammanfattande slutsatser.....	612

18	Artikel 15 – föreningsfrihet och fredliga sammankomster	613
18.1	Om artikeln	613
18.1.1	Grundläggande principer	614
18.1.2	Rätten till föreningsfrihet och fredliga sammankomster (artikel 15.1)	619
18.1.3	Inskränkningar i rätten till föreningsfrihet och fredliga sammankomster (artikel 15.2)	620
18.2	Svenska förhållanden	621
18.2.1	Rätten till föreningsfrihet och fredliga sammankomster (artikel 15.1)	621
18.2.2	Inskränkningar i rätten till föreningsfrihet och fredliga sammankomster (artikel 15.2)	622
18.3	Analys av överensstämmelsen	625
18.3.1	Rätt till föreningsfrihet och fredliga sammankomster (artikel 15.1)	625
18.3.2	Inskränkningar i rätten till föreningsfrihet och fredliga sammankomster (artikel 15.2)	625
18.4	Sammanfattande slutsatser	626
19	Artikel 16 – privat- och familjeliv	627
19.1	Om artikeln	627
19.1.1	Grundläggande principer	628
19.1.2	Godtyckliga och olagliga ingripanden och angrepp (artikel 16.1)	633
19.1.3	Rätt till lagens skydd (artikel 16.2)	638
19.2	Svenska förhållanden	639
19.2.1	Privat- och familjeliv	639
19.2.2	Hem och korrespondens.....	662
19.2.3	Heder och anseende	674
19.3	Analys av överensstämmelsen	676
19.3.1	Godtyckliga och olagliga ingrepp och angrepp.....	676
19.3.2	Skyddsbestämmelser	677
19.3.3	Ingrepp i rätten till privatliv m.m.	679
19.4	Sammanfattande slutsatser	683

VOLYM 2**20 Artikel 17 – massmedia, information och böcker..... 685**

20.1	Om artikeln.....	686
20.1.1	Grundläggande principer	687
20.1.2	Tillgång till information och material från olika källor	692
20.1.3	Uppmuntra massmedier att sprida information av socialt och kulturellt värde (artikel 17 [a])	696
20.1.4	Uppmuntra internationellt samarbete (artikel 17 [b]).....	697
20.1.5	Uppmuntra produktion och spridning av barnböcker (artikel 17 [c]).....	697
20.1.6	Uppmuntra massmedier att ta hänsyn till språkliga behov hos ett barn som tillhör en minoritetsgrupp eller ett urfolk (artikel 17 [d])	698
20.1.7	Uppmuntra utvecklingen av riktlinjer för att skydda mot skadlig information (artikel 17 [e])	699
20.2	Svenska förhållanden.....	701
20.2.1	Tillgång till information	701
20.2.2	Uppmuntran till produktion och spridning av information och litteratur	712
20.2.3	Skydd mot skadlig information och skadligt material	716
20.3	Analys av överensstämelsen.....	730
20.3.1	Frihetsberövade barn	731
20.3.2	Skydd mot skadlig information och skadligt material	733
20.4	Sammanfattande slutsatser.....	734

21 Artikel 18 – uppfostran och barnomsorg 735

21.1	Om artikeln.....	736
21.1.1	Grundläggande principer	738

21.1.2	Föräldrarnas gemensamma ansvar (artikel 18.1).....	743
21.1.3	Lämpligt stöd till föräldrar och andra vårdnadshavare (artikel 18.2)	747
21.1.4	Säkerställa rätten till barnomsorg (artikel 18.3).....	748
21.2	Svenska förhållanden	749
21.2.1	Gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling (artikel 18.1)	749
21.2.2	Stöd till föräldrar (artikel 18.2).....	754
21.2.3	Barnomsorg (artikel 18.3)	761
21.3	Analys av överensstämelsen	766
21.3.1	Föräldrars gemensamma vårdansvar (artikel 18.1).....	767
21.3.2	Föräldrars huvudansvar för ett barns uppfostran och utveckling (artikel 18.1).....	768
21.3.3	Stöd till föräldrar	769
21.3.4	Barnomsorg.....	770
21.4	Sammanfattande slutsats	771
22	Artikel 19 – skydd mot våld, övergrepp, vanvård och sexuellt utnyttjande	773
22.1	Om artikeln	773
22.1.1	Grundläggande principer	775
22.1.2	Omfattning	780
22.1.3	Skyddande, stödjande och förebyggande åtgärder.....	784
22.2	Svenska förhållanden	790
22.2.1	Förbud mot kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling	790
22.2.2	Förebyggande åtgärder.....	792
22.2.3	Skydd mot att barn far illa	795
22.2.4	Straffrättslig reglering som rör våld, övergrepp, kränkningar och vanvård	805
22.2.5	Våld mot barn i skolan	808
22.2.6	Barn som bevittnat våld.....	809

22.2.7	Våld i massmedia.....	811
22.3	Analys av överensstämelsen.....	811
22.3.1	Förbud mot våld, kränkningar, m.m.....	811
22.3.2	Förebyggande åtgärder	812
22.3.3	Identifiering och rapportering.....	813
22.3.4	Åtgärder när ett barn varit illa eller riskerar att fara illa	813
22.3.5	Uppföljning	815
22.3.6	Det straffrättsliga skyddet.....	815
22.3.7	Barn utsätts för våld och andra kränkningar	817
22.4	Sammanfattande slutsats	817
23	Artikel 20 – barn som berövats sin familjemiljö.....	819
23.1	Om artikeln.....	819
23.1.1	Grundläggande principer	821
23.1.2	Barn som berövats sin familjemiljö eller som för sitt eget bästa måste flyttas från den (artikel 20.1)	826
23.1.3	Säkerställa alternativ omvårdnad (artikel 20.2) ...	827
23.1.4	Former för alternativ omvårdnad (artikel 20.3) ..	827
23.1.5	Barn med funktionsnedsättning.....	830
23.1.6	Barn på flykt	831
23.2	Svenska förhållanden.....	831
23.2.1	Grundläggande bestämmelser	832
23.2.2	Barn som bör flyttas från sin familjemiljö.....	834
23.2.3	Barn vars föräldrar avlidit	836
23.2.4	Ensamkommande barn	837
23.2.5	Barn med funktionsnedsättning.....	840
23.2.6	Barn i inrättningar för psykiatrisk tvångsvård.....	840
23.2.7	Barn som begått eller misstänks ha begått brott	841
23.2.8	Placering av barn i internationella situationer	843
23.2.9	Placeringsformer	844
23.2.10	Kontinuitet i ett barns uppfostran	851

23.3	Analys av överensstämmelsen	856
23.3.1	Barn som utvisas, avvisas eller överlämnas till ett annat land	858
23.3.2	Placering i olika former av hem och boenden.....	858
23.4	Sammanfattande slutsats	860
24	Artikel 21 – adoption	861
24.1	Om artikeln	862
24.1.1	Grundläggande principer	863
24.1.2	Största vikt ska ges till barnets bästa (artikel 21).....	868
24.1.3	Beslut om adoption (artikel 21 [a]).....	869
24.1.4	Internationell adoption som en alternativ form av omvårdnad (artikel 21 [b]).....	871
24.1.5	Garantier vid internationell adoption (artikel 21 [c]).....	872
24.1.6	Motverka otillbörlig ekonomisk vinning (artikel 21 [d])	873
24.1.7	Bilaterala och multilaterala arrangemang eller överenskommelser (artikel 21 [e])	873
24.2	Svenska förhållanden	873
24.2.1	Allmänna bestämmelser om adoption.....	874
24.2.2	Internationell adoption (artikel 21 [b–d])	882
24.2.3	Bilaterala och multilaterala arrangemang och överenskommelser (artikel 21 [e])	888
24.3	Analys av överensstämmelsen	888
24.3.1	Adoptionsprocessen (artikel 21 [a])	889
24.3.2	Internationell adoption som en alternativ omvårdnad (artikel 21 [b]).....	890
24.3.3	Internationella adoptioner (artikel 21 [c]).....	890
24.3.4	Otillbörlig vinst vid internationell adoption (artikel 21 [d])	891
24.3.5	Internationella överenskommelser (artikel 21 [e]).....	892
24.4	Sammanfattande slutsats	893

25	Artikel 22 – barn på flykt.....	895
25.1	Om artikeln.....	896
25.1.1	Grundläggande principer	897
25.1.2	Skydd och humanitärt stöd (artikel 22.1).....	904
25.1.3	Internationellt samarbete och familjeåterförening (artikel 22.2)	908
25.2	Svenska förhållanden.....	911
25.2.1	Flykting	911
25.2.2	Företrädare för asylsökandebarn, barn som fått flyktingstatus m.fl.	913
25.2.3	Efterforskning av ett barns föräldrar	915
25.2.4	Skydd för ett asylsökande barn som berövats sin familjemiljö	915
25.3	Analys av överensstämelsen.....	916
25.4	Sammanfattande slutsats	918
26	Artikel 23 – barn med funktionsnedsättning	919
26.1	Om artikeln.....	920
26.1.1	Grundläggande principer	922
26.1.2	Åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv (artikel 23.1)	927
26.1.3	Rätt till särskild omvårdnad (artikel 23.2).....	929
26.1.4	Kostnadsfritt stöd (artikel 23.3)	931
26.1.5	Internationellt utbyte av information (artikel 23.4)	933
26.2	Svenska förhållanden.....	933
26.2.1	Människors lika värde och delaktighet i samhället	935
26.2.2	Vårdnadshavares ansvar	939
26.2.3	Socialtjänstlagen	939
26.2.4	Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade.....	942
26.2.5	Ekonomiskt stöd (artikel 23.3)	951
26.2.6	Internationellt utbyte av information (artikel 23.4)	953

26.3	Analys av överensställmelsen	955
26.4	Sammanfattande slutsats	958
27	Artikel 24 – hälsa, hälso- och sjukvård	959
27.1	Om artikeln	960
27.1.1	Grundläggande principer	961
27.1.2	Barnets rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering (artikel 24.1)	967
27.1.3	Strävan efter att förverkliga rätten (artikel 24.2)	970
27.1.4	Åtgärder mot skadliga traditionella sedvänjor (artikel 24.3)	977
27.1.5	Internationellt samarbete (artikel 24.4)	983
27.2	Svenska förhållanden	984
27.2.1	Barnets rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till vård (artiklarna 24.1 och 24.2 [b])	985
27.2.2	Minska spädbarns- och barnadödligheten (artikel 24.2 [a])	994
27.2.3	Bekämpa sjukdom och undernäring (artikel 24.2 [c])	997
27.2.4	Säkerställa tillfredsställande vård för mödrar (artikel 24.2 [d])	1000
27.2.5	Information och undervisning och hälsovård m.m. (artikel 24.2 [e])	1000
27.2.6	Utveckla förebyggande vård och föräldrarådgivning (artikel 24.2 [f])	1001
27.2.7	Åtgärder mot skadliga traditionella sedvänjor (artikel 24.3)	1004
27.2.8	Internationellt samarbete (artikel 24.4)	1011
27.3	Analys av överensställmelsen	1012
27.3.1	Minska barnadödligheten (artikel 24.2 [a])	1012
27.3.2	Säkerställa att alla barn tillhandahålls nödvändig vård (artikel 24.2 [b])	1013
27.3.3	Bekämpa sjukdom och undernäring (artikel 24.2 [c])	1015

27.3.4	Säkerställa tillfredsställande vård för mödrar (artikel 24.2 [d])	1016
27.3.5	Information och undervisning om bl.a. barnhälsovård och näringslära (artikel 24.2 [e])	1016
27.3.6	Utveckla förebyggande vård och föräldrarådgivning (artikel 24.2 [f])	1017
27.3.7	Skadliga sedvänjor (artikel 24.3)	1017
27.4	Sammanfattande slutsats	1019
28	Artikel 25 – regelbunden översyn av behandling	1021
28.1	Om artikeln	1021
28.1.1	Grundläggande principer	1022
28.1.2	Rätt till regelbunden tillsyn	1027
28.2	Svenska förhållanden	1030
28.2.1	Familjehem, HVB, stödboenden och jourhem	1030
28.2.2	Psykiatrisk tvångsvård	1032
28.2.3	Adoption	1035
28.2.4	Överflyttad vårdnad	1035
28.2.5	Möjligheten att uttrycka sin åsikt	1036
28.3	Analys av överensstämelsen	1038
28.4	Sammanfattande slutsats	1040
29	Artikel 26 – social trygghet	1041
29.1	Om artikeln	1041
29.1.1	Grundläggande principer	1042
29.1.2	Rätten att åtnjuta social trygghet (artikel 26.1)	1047
29.1.3	Beviljandet av förmåner (artikel 26.2)	1048
29.2	Svenska förhållanden	1048
29.2.1	Allmänt om socialförsäkringen	1049
29.2.2	Familjeförmåner	1049
29.2.3	Förmåner hänförliga till personer med en funktionsnedsättning	1051
29.2.4	Andra socialförsäkringsförmåner	1052
29.2.5	Utlänningar i Sverige	1052

29.3	Analys av överensstämmelsen	1055
29.4	Sammanfattande slutsats	1058
30	Artikel 27 – levnadsstandard	1059
30.1	Om artikeln	1060
30.1.1	Grundläggande principer	1061
30.1.2	Rätt till den levnadsstandard som krävs för ett barns utveckling (artikel 27.1)	1065
30.1.3	Föräldrarnas ansvar (artikel 27.2)	1067
30.1.4	Bistå föräldrarna (artikel 27.3)	1068
30.1.5	Säkerställa indrivning av underhåll (artikel 27.4)	1069
30.2	Svenska förhållanden	1069
30.2.1	Föräldrars och andras ansvar för ett barns levnadsstandard (artikel 27.2)	1070
30.2.2	En socialnämnds ansvar	1071
30.2.3	Utmätning	1077
30.2.4	Skuldsanering	1079
30.2.5	Placerade barn m.m.	1080
30.2.6	Barn i häkte och anstalt	1083
30.2.7	Underhållsbidrag och underhållsstöd	1085
30.3	Analys av överensstämmelsen	1087
30.3.1	Ekonomiskt bistånd för asylsökande m.fl.	1088
30.3.2	Barn som inte bor i sin hemmiljö	1089
30.3.3	Indrivning av underhåll	1089
30.4	Sammanfattande slutsats	1090
31	Artikel 28 – utbildning	1091
31.1	Om artikeln	1092
31.1.1	Grundläggande principer	1094
31.1.2	Rätten till utbildning (artikel 28.1)	1098
31.1.3	Förverkligande av rätten till utbildning (artikel 28.1)	1099
31.1.4	Upprätthållande av disciplin i skolan (artikel 28.2)	1104
31.1.5	Internationellt samarbete (artikel 28.3)	1106

31.2	Svenska förhållanden.....	1106
31.2.1	Skolsystemet.....	1107
31.2.2	Likabehandling.....	1118
31.2.3	Skolplikt.....	1121
31.2.4	Studievägledning.....	1122
31.2.5	Närvaro i skolan och upprätthållande av disciplin.....	1122
31.2.6	Internationellt samarbete.....	1128
31.3	Analys av överensstämelsen.....	1129
31.3.1	Grundskola, gymnasium och eftergymnasial utbildning (artikel 28.1 [a–c]).....	1130
31.3.2	Studievägledning (artikel 28.1 [d]).....	1135
31.3.3	Närvaro i skolan (artikel 28.1 [e]).....	1136
31.3.4	Upprätthållande av disciplin (artikel 28.2).....	1136
31.3.5	Internationellt samarbete (artikel 28.3).....	1138
31.4	Sammanfattande slutsatser.....	1138
32	Artikel 29 – utbildningens syfte	1139
32.1	Om artikeln.....	1140
32.1.1	Grundläggande principer.....	1141
32.1.2	Syftet med utbildningen (artikel 29.1).....	1145
32.1.3	Fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och förmåga (artikel 29.1 [a]).....	1146
32.1.4	Respekt för mänskliga rättigheter (artikel 29.1 [b]).....	1147
32.1.5	Respekt för föräldrar, egen identitet och olika kulturer (artikel 29.1 [c]).....	1148
32.1.6	Förberedelser för ett ansvarsfullt liv (artikel 29.1 [d]).....	1149
32.1.7	Respekt för naturmiljön (artikel 29.1 [e]).....	1150
32.1.8	Förtydligandet om friskolor i artikel 29.2.....	1150
32.2	Svenska förhållanden.....	1151
32.2.1	Fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och förmåga (artikel 29.1 [a]).....	1152
32.2.2	Respekt för mänskliga rättigheter (artikel 29.1 [b]).....	1154

32.2.3	Respekt för föräldrar, egen identitet och olika kulturer (artikel 29.1 [c])	1155
32.2.4	Förberedelser för ett ansvarsfullt liv (artikel 29.1 [d])	1157
32.2.5	Utveckla respekt för naturmiljön (artikel 29.1 [e])	1158
32.3	Analys av överensstämmelsen	1158
32.3.1	Fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och förmåga (artikel 29.1 [a])	1159
32.3.2	Respekt för mänskliga rättigheter (artikel 29.1 [b])	1159
32.3.3	Respekt för föräldrar, egen identitet och olika kulturer (artikel 29.1 [c])	1160
32.3.4	Förberedelser för ett ansvarsfullt liv (artikel 29.1 [d])	1161
32.3.5	Utveckla respekt för naturmiljön (artikel 29.1 [e])	1161
32.3.6	Förtydligandet om friskolor (artikel 29.2)	1161
32.4	Sammanfattande slutsatser	1162
33	Artikel 30 – barn som tillhör en minoritet eller ett urfolk	1163
33.1	Om artikeln	1163
33.1.1	Grundläggande principer	1165
33.1.2	Barn som tillhör etniska, religiösa eller språkliga minoriteter eller ett urfolk	1171
33.1.3	Inte förvägras rätten till sin kultur, sin religion och sitt språk	1172
33.2	Svenska förhållanden	1176
33.2.1	Grundläggande fri- och rättigheter m.m.	1176
33.2.2	Motverka diskriminering	1177
33.2.3	Tillgång till sitt språk.....	1178
33.2.4	Nationella minoriteter.....	1180
33.2.5	Nationella minoritetsspråk	1185

33.3	Analys av överensstämelsen.....	1188
33.3.1	Respektera och skydda rätten till kultur, religion och språk	1188
33.3.2	Ett grundläggande skydd	1189
33.3.3	Främjande åtgärder	1190
33.4	Sammanfattande slutsats	1192

34 Artikel 31 – rätt till vila, fritid, kultur m.m..... 1193

34.1	Om artikeln.....	1193
34.1.1	Grundläggande principer	1195
34.1.2	Rätt till vila, fritid, lek, rekreation och det kulturella och konstnärliga livet (artikel 31.1) ...	1200
34.1.3	Lämpliga och lika möjligheter (artikel 31.2)	1205
34.2	Svenska förhållanden.....	1206
34.2.1	Rätt till vila, fritid, lek och rekreation	1207
34.2.2	Rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet	1215
34.2.3	Lämpliga och lika möjligheter	1220
34.3	Analys av överensstämelsen.....	1234
34.3.1	Skolplikt.....	1234
34.3.2	Frihetsberövade och omhändertagna barn	1235
34.3.3	Tillgång till kultur och fritid.....	1238
34.4	Sammanfattande slutsats	1239

VOLYM 3

35 Artikel 32 – skydd mot ekonomiskt utnyttjande 1241

35.1	Om artikeln.....	1242
35.1.1	Grundläggande principer	1244
35.1.2	Skydd mot ekonomiskt utnyttjande och skadligt arbete (artikel 32.1).....	1249
35.1.3	Åtgärder för att säkerställa genomförandet (artikel 32.2 [a–c]).....	1251
35.2	Svenska förhållanden.....	1254
35.2.1	Barn som arbetskraft.....	1254
35.2.2	Tvångsarbete och tiggeri.....	1259

35.2.3	Barnets ekonomiska tillgångar.....	1260
35.3	Analys av överensstämelsen	1263
35.3.1	Arbetsmiljö	1264
35.3.2	Ekonomiskt utnyttjande	1269
35.4	Sammanfattande slutsats	1272
36	Artikel 33 – skydd mot narkotika	1273
36.1	Om artikeln	1273
36.1.1	Grundläggande principer	1275
36.1.2	Definition av narkotika och psykotropa ämnen	1279
36.1.3	Lämpliga åtgärder för att skydda barn från narkotika.....	1280
36.1.4	Skydda barn från att användas i framställningen av narkotika.....	1282
36.2	Svenska förhållanden	1283
36.2.1	Förebyggande åtgärder.....	1283
36.2.2	Straffrättslig och annan reglering kring narkotika	1286
36.2.3	Behandlingsinsatser	1289
36.3	Analys av överensstämelsen	1291
36.3.1	Förebyggande åtgärder.....	1291
36.3.2	Behandlingsåtgärder	1292
36.3.3	Bedömning	1293
36.4	Sammanfattande slutsats	1293
37	Artikel 34 – skydd mot sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp	1295
37.1	Om artikeln	1296
37.1.1	Grundläggande principer	1298
37.1.2	Skydd mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp	1303
37.1.3	Alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder.....	1304

37.1.4	Förhindra att ett barn förmås eller tvingas delta i en olaglig sexuell handling (artikel 34 [a])	1309
37.1.5	Förhindra att barn utnyttjas för prostitution och annan olaglig sexuell verksamhet (artikel 34 [b])	1311
37.1.6	Barnpornografi (artikel 34 [c])	1312
37.2	Svenska förhållanden	1314
37.2.1	Förmås eller tvingas delta i en olaglig sexuell handling (artikel 34 [a])	1315
37.2.2	Prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet (artikel 34 [b])	1326
37.2.3	Pornografiska föreställningar och pornografiskt material (artikel 34 [c])	1330
37.2.4	Internationella relationer	1338
37.3	Analys av överensstämelsen	1340
37.3.1	Straffrättsligt skydd	1341
37.3.2	Socialt skydd och stöd	1346
37.4	Sammanfattande slutsats	1347
38	Artikel 35 – skydd mot handel med barn	1349
38.1	Om artikeln	1349
38.1.1	Grundläggande principer	1352
38.1.2	Förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn	1356
38.1.3	Alla lämpliga nationella bilaterala och multilaterala åtgärder	1358
38.2	Svenska förhållanden	1359
38.2.1	Straffrättsligt skydd	1359
38.2.2	Internationella överenskommelser	1360
38.2.3	Andra åtgärder	1363
38.3	Analys av överensstämelsen	1364
38.4	Sammanfattande slutsats	1365

39 Artikel 36 – skydd mot annat utnyttjande..... 1367

39.1	Om artikeln	1367
39.1.1	Grundläggande principer	1369
39.1.2	Andra former av utnyttjanden.....	1373
39.1.3	Skyddsåtgärder.....	1374
39.2	Svenska förhållanden	1375
39.2.1	Generella skyddsbestämmelser.....	1375
39.2.2	Forskning och utveckling	1376
39.2.3	Barn som bulvaner	1378
39.2.4	Organiserad brottslighet	1380
39.3	Analys av överensstämelsen	1382
39.3.1	Forskning.....	1382
39.3.2	Andra former av utnyttjanden.....	1386
39.4	Sammanfattande slutsats	1387

40 Artikel 37 – skydd mot tortyr, förnedrande behandling och olagligt eller godtyckligt frihetsberövande..... 1389

40.1	Om artikeln	1391
40.1.1	Grundläggande principer	1392
40.1.2	Tortyr, livstids fängelse och dödstraff (artikel 37 [a]).....	1398
40.1.3	Skydd mot olagligt och godtyckligt frihetsberövande (artikel 37 [b])	1404
40.1.4	Behandling av ett frihetsberövat barn (artikel 37 [c]).....	1407
40.1.5	Ett frihetsberövat barns rätt till juridiskt biträde och att få prövat lagligheten av frihetsberövandet (artikel 37 [d])	1411
40.2	Svenska förhållanden	1413
40.2.1	Skydd mot tortyr m.m. (artikel 37 [a])	1413
40.2.2	Förbud mot dödsstraff och livstidsdomar (artikel 37 [a]).....	1415
40.2.3	Allmänt om frihetsberövanden (artikel 37 [a–d]).....	1416
40.2.4	Gripande.....	1419
40.2.5	Anhållande vid misstanke om brott	1422

40.2.6	Häktning.....	1427
40.2.7	Anstaltsvård och sluten ungdomsvård.....	1435
40.2.8	Frihetsberövande med anledning av ett överlämnande till annat land	1438
40.2.9	Förvar i utlänningsärenden.....	1440
40.2.10	Vård enligt LVU.....	1445
40.2.11	Missbruksvård enligt LVM.....	1450
40.2.12	Sluten psykiatrisk tvångsvård.....	1450
40.3	Analys av överensstämelsen.....	1459
40.3.1	Skydd mot omänsklig behandling eller bestraffning (artikel 37 [a])	1460
40.3.2	Förbud mot dödsstraff och livstids fängelse (artikel 37 [a])	1462
40.3.3	Skydd mot olagligt och godtyckligt frihetsberövande (artikel 37 [b]).....	1462
40.3.4	Human behandling av varje frihetsberövat barn (artikel 37 [c]).....	1466
40.3.5	Rätt till biträde, stöd och en prövning av frihetsberövandet (artikel 37 [d])	1475
40.4	Sammanfattande slutsatser.....	1485
41	Artikel 38 – väpnade konflikter	1487
41.1	Om artikeln.....	1488
41.1.1	Grundläggande principer	1490
41.1.2	Respekt för regler i internationell humanitär rätt (artikel 38.1)	1494
41.1.3	Skydd mot deltagande i fientligheter (artikel 38.2)	1496
41.1.4	Åldersgränser för rekrytering till det militära försvaret (artikel 38.3)	1497
41.1.5	Skydd och omvårdnad av barn som berörs av väpnad konflikt (artikel 38.4)	1498
41.1.6	Det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter.....	1500
41.2	Svenska förhållanden.....	1506
41.2.1	Respekt för regler i internationell humanitär rätt (artikel 38.1)	1506

41.2.2	Värnplikt, civilplikt, allmän tjänsteplikt och ungdoms verksamhet inom Försvarsmakten (artikel 38.2 och 38.3).....	1507
41.2.3	Skydd och omvårdnad av barn som berörs av väpnad konflikt (artikel 38.4).....	1509
41.2.4	Straffrättsliga bestämmelser.....	1510
41.3	Analys av överensstämmelsen	1511
41.3.1	Respekt för regler i internationell humanitär rätt (artikel 38.1)	1511
41.3.2	Skydd mot deltagande i fientligheter och åldersgränser för rekrytering till det militära försvaret (artikel 38.2 och 38.3).....	1512
41.3.3	Skydd och omvårdnad av barn som berörs av väpnad konflikt (artikel 38.4).....	1512
41.3.4	Det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter	1513
41.4	Sammanfattande slutsatser	1515
42	Artikel 39 – rehabilitering och social återanpassning	1517
42.1	Om artikeln	1517
42.1.1	Grundläggande principer	1519
42.1.2	Artikelns omfattning.....	1523
42.1.3	Främja fysisk och psykisk rehabilitering och social återanpassning	1524
42.1.4	En miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet	1525
42.1.5	Lämpliga åtgärder	1527
42.2	Svenska förhållanden	1528
42.2.1	Hälso- och sjukvården.....	1528
42.2.2	Socialtjänsten	1529
42.2.3	LSS.....	1532
42.2.4	Skolan	1532
42.2.5	Vård utan samtycke	1533
42.2.6	Brottsoffermyndigheten	1533
42.2.7	Medling	1534
42.2.8	Samverkan	1534

42.3	Analys av överensstämelsen.....	1537
42.4	Sammanfattande slutsatser.....	1539
43	Artikel 40 – barn som misstänks, åtalas eller dömts för brott	1541
43.1	Om artikeln.....	1544
43.1.1	Grundläggande principer	1545
43.1.2	Rätten att behandlas med respekt och värdighet (artikel 40.1)	1553
43.1.3	Legalitetsprincip och förbud mot retroaktiv lagstiftning (artikel 40.2 [a])	1554
43.1.4	Oskuldspresumtion (artikel 40.2 [b] [i])	1555
43.1.5	Underrättelse om misstanke (artikel 40.2 [b] [ii]).....	1555
43.1.6	Juridiskt biträde m.m. (artikel 40.2 [b] [ii]).....	1556
43.1.7	En objektiv och rättvis prövning utan dröjsmål (artikel 40.2 [b] [iii])	1557
43.1.8	Rätt att inte vittna mot sig själv och förhör av vittnen (artikel 40.2 [b] [iv])	1559
43.1.9	Omprövning av en högre instans (artikel 40.2 [b] [v]).....	1560
43.1.10	Tolk m.m. (artikel 40.2 [b] [vi])	1560
43.1.11	Rätt att få sitt privatliv respekterat under förfarandet (artikel 40.2 [b] [vii]).....	1561
43.1.12	Lagar, myndigheter och förfaranden anpassade för unga lagöverträdare (artikel 40.3)	1563
43.1.13	Alternativ till anstaltsvård och verkställigheten av straff (artikel 40.4)	1565
43.2	Svenska förhållanden.....	1566
43.2.1	Rätten att behandlas på ett sätt som främjar känslan av värde och värdighet, m.m. (artikel 40.1)	1567
43.2.2	Legalitetsprincip och förbud mot retroaktiv lagstiftning (artikel 40.2 [a])	1567
43.2.3	Oskuldspresumtion (artikel 40.2 [b] [i])	1568

43.2.4	Underrättelse om misstanke m.m. samt vårdnadshavares m.fl. närvaro vid förhör och domstolsförhandling (artikel 40.2 [b] [ii] och [iii])	1569
43.2.5	Juridiskt biträde m.m. (artikel 40.2 [b] [ii] och [iii])	1572
43.2.6	En objektiv och rättvis prövning utan dröjsmål (artikel 40.2 [b] [iii]).....	1576
43.2.7	Rätt att inte vittna mot sig själv och förhör av vittnen (artikel 40.2 [b] [iv]).....	1578
43.2.8	Omprövning av en högre instans (artikel 40.2 [b] [v])	1581
43.2.9	Tolk m.m. (artikel 40.2 [b] [vi]).....	1582
43.2.10	Rätt att få sitt privatliv respekterat under förfarandet (artikel 40.2 [b] [vii])	1583
43.2.11	Lagar, myndigheter och förfaranden anpassade för barn (artikel 40.3).....	1586
43.2.12	Barn som misstänks ha begått brott innan de nått straffbarhetsålder (40.3 [a] och [b]).....	1593
43.2.13	Alternativ till anstaltsvård m.m. (artikel 40.4)...	1598
43.3	Analys av överensstämmelsen	1605
43.3.1	Minimigarantier m.m. (artikel 40.2)	1607
43.3.2	Underrättelse till vårdnadshavare samt vårdnadshavares närvaro vid förhör under förundersökning (artikel 40.2 [b] [ii]).....	1608
43.3.3	Möjlighet att få saken avgjord vid förhandling av oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ (artikel 40.2 [b] [iii]).....	1611
43.3.4	Juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp under förundersökning och rättegång (artikel 40.2 [b] [ii] och [iii]).....	1615
43.3.5	Föräldrars och vårdnadshavares närvaro när saken avgörs (artikel 40.2 [b] [iii])	1620
43.3.6	Omprövning av högre instans (artikel 40.2 [b] [v])	1621
43.3.7	Rätt till privatliv under förfarandet (artikel 40.2 [b] [vii]).....	1624
43.3.8	Lagar, myndigheter, förfaranden och påföljder anpassade för barn (artikel 40.3 och 40.4)	1627

43.4	Sammanfattande slutsatser.....	1628
44	Artikel 41 – förhållandet till mer långtgående bestämmelser.....	1631
44.1	Om artikeln.....	1631
44.2	Svenska förhållanden.....	1632
44.3	Analys av överensstämelsen.....	1633
44.4	Sammanfattande slutsats.....	1633
45	Artikel 42 – informationskyldighet om konventionen	1635
45.1	Om artikeln.....	1635
45.1.1	Göra konventionens bestämmelser allmänt kända (artikel 42)	1636
45.2	Svenska förhållanden.....	1639
45.2.1	Lagstiftningsåtgärder	1639
45.2.2	Andra åtgärder för att öka kunskapen.....	1641
45.3	Analys av överensstämelsen.....	1646
45.4	Sammanfattande slutsatser.....	1648
	Hur bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade tolkas i den praktiska tillämpningen.....	1649
46	Inledning.....	1651
46.1.1	Utredningens rättsfallsstudie	1652
46.1.2	Utredningens enkätundersökning	1653
47	Utlänningslagen	1655
47.1	Barnets bästa.....	1655
47.1.1	De allmänna motiveringarna.....	1655
47.1.2	Författningskommentarerna	1657
47.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter	1657
47.2.1	De allmänna motiveringarna.....	1657

47.2.2	Författningskommentarerna.....	1659
47.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen.....	1660
47.3.1	Rättsliga ställningstaganden från Migrationsverket.....	1660
47.3.2	Föreskrifter och handböcker	1662
47.3.3	Vägledande praxis	1663
47.3.4	Utredningens rättsfallsstudie.....	1665
47.3.5	Utredningens enkätundersökning.....	1665
47.3.6	Tidigare översyner	1669
47.4	Sammanfattning	1671
48	Socialtjänstlagen	1675
48.1	Barnets bästa.....	1675
48.1.1	Den allmänna motiveringen.....	1675
48.1.2	Författningskommentaren.....	1676
48.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.....	1676
48.2.1	Den allmänna motiveringen.....	1677
48.2.2	Författningskommentaren.....	1678
48.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen.....	1679
48.3.1	Föreskrifter och handböcker	1679
48.3.2	Vägledande praxis	1680
48.3.3	Utredningens rättsfallsstudie.....	1681
48.3.4	Utredningens enkätundersökning.....	1682
48.3.5	Tidigare översyner	1686
48.4	Sammanfattning	1688
49	Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)	1693
49.1	Barnets bästa.....	1693
49.1.1	Den allmänna motiveringen.....	1693
49.1.2	Författningskommentarerna.....	1694
49.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.....	1694
49.2.1	De allmänna motiveringarna	1694
49.2.2	Författningskommentaren.....	1696

49.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen	1696
49.3.1	Föreskrifter och handböcker.....	1696
49.3.2	Vägledande praxis.....	1698
49.3.3	Utredningens rättsfallsstudie	1700
49.3.4	Tidigare översyner.....	1701
49.4	Sammanfattning.....	1702
50	Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS).....	1705
50.1	Barnets bästa	1705
50.1.1	Den allmänna motiveringen	1705
50.1.2	Författningskommentaren	1706
50.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter	1706
50.2.1	De allmänna motiveringarna.....	1706
50.2.2	Författningskommentaren	1707
50.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen	1707
50.3.1	Föreskrifter och handböcker.....	1707
50.3.2	Vägledande praxis.....	1709
50.3.3	Utredningens rättsfallsstudie	1710
50.3.4	Tidigare översyner.....	1710
50.4	Sammanfattning.....	1713
51	Föräldrabalken – adoption	1715
51.1	Barnets bästa	1715
51.1.1	Den allmänna motiveringen	1715
51.1.2	Författningskommentaren	1716
51.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter	1717
51.2.1	Den allmänna motiveringen	1717
51.2.2	Författningskommentaren	1719
51.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen	1719
51.3.1	Utredningens rättsfallsstudie	1719
51.4	Sammanfattning.....	1720

52	Föräldrabalken – vårdnad m.m.	1721
52.1	Barnets bästa.....	1721
52.1.1	Den allmänna motiveringen.....	1721
52.1.2	Författningskommentaren.....	1725
52.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.....	1726
52.2.1	Den allmänna motiveringen.....	1726
52.2.2	Författningskommentaren.....	1728
52.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen.....	1729
52.3.1	Föreskrifter och handböcker.....	1729
52.3.2	Vägledande praxis.....	1730
52.3.3	Utredningens rättsfallsstudie.....	1731
52.3.4	Utredningens enkätundersökning.....	1732
52.3.5	Tidigare översyner.....	1736
52.4	Sammanfattning.....	1739
53	Föräldrabalken – verkställighetsärenden	1743
53.1	Barnets bästa.....	1743
53.1.1	Den allmänna motiveringen.....	1743
53.1.2	Författningskommentarerna.....	1745
53.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.....	1747
53.2.1	Den allmänna motiveringen.....	1747
53.2.2	Författningskommentarerna.....	1748
53.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen.....	1748
53.3.1	Vägledande praxis.....	1748
53.3.2	Utredningens rättsfallsstudie.....	1749
53.4	Sammanfattning.....	1749
54	Lagen om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn	1751
54.1	Barnets bästa.....	1751
54.1.1	Den allmänna motiveringen.....	1752
54.1.2	Författningskommentaren.....	1752

54.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter	1752
54.2.1	Den allmänna motiveringen	1753
54.2.2	Författningskommentaren	1753
54.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen	1753
54.3.1	Vägledande praxis.....	1753
54.3.2	Utredningens rättsfallsstudie	1754
54.4	Sammanfattning.....	1755
55	Skollagen.....	1757
55.1	Barnets bästa	1757
55.1.1	Den allmänna motiveringen	1757
55.1.2	Författningskommentaren	1758
55.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter	1758
55.2.1	Den allmänna motiveringen	1759
55.2.2	Författningskommentaren	1759
55.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen	1759
55.3.1	Föreskrifter och handböcker.....	1759
55.3.2	Vägledande praxis.....	1761
55.3.3	Utredningens rättsfallsstudie	1761
55.4	Sammanfattning.....	1761
56	Hälso- och sjukvårdslagen och patientlagen	1763
56.1	Barnets bästa	1763
56.1.1	Hälso- och sjukvårdslagen.....	1763
56.1.2	Patientlagen	1764
56.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter	1766
56.2.1	Hälso- och sjukvårdslagen.....	1766
56.2.2	Patientlagen	1766
56.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen	1769
56.3.1	Föreskrifter och handböcker.....	1769
56.3.2	Vägledande praxis.....	1769
56.3.3	Utredningens rättsfallsstudie	1770
56.3.4	Utredningens enkätundersökning	1770
56.4	Sammanfattning.....	1776

57	Lagen om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården	1779
57.1	Barnets bästa.....	1779
57.1.1	Den allmänna motiveringen.....	1779
57.1.2	Författningskommentaren.....	1780
57.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.....	1781
57.3	Sammanfattning	1781
58	Tandvårdslagen	1783
58.1	Barnets bästa.....	1783
58.1.1	Den allmänna motiveringen.....	1783
58.1.2	Författningskommentaren.....	1783
58.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.....	1784
58.2.1	Den allmänna motiveringen.....	1784
58.2.2	Författningskommentaren.....	1784
58.3	Sammanfattning	1785
59	Smittskyddslagen	1787
59.1	Barnets bästa.....	1787
59.1.1	Den allmänna motiveringen.....	1787
59.1.2	Författningskommentaren.....	1788
59.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.....	1788
59.3	Sammanfattning	1788
60	Lagen om skydd mot internationella hot mot människors hälsa	1789
60.1	Barnets bästa.....	1789
60.1.1	Den allmänna motiveringen.....	1789
60.1.2	Författningskommentaren.....	1789
60.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.....	1790
60.3	Sammanfattning	1790

61	Häkteslagen och fängelselagen – placering	1791
61.1	Barnets bästa	1791
61.1.1	Den allmänna motiveringen	1791
61.1.2	Författningskommentaren	1792
61.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter	1792
61.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen	1792
61.3.1	Föreskrifter och handböcker.....	1792
61.4	Sammanfattning.....	1793
62	Fängelselagen – anhöriga.....	1795
62.1	Barnets bästa	1795
62.1.1	Den allmänna motiveringen	1795
62.1.2	Författningskommentaren	1796
62.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter	1796
62.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen	1797
62.3.1	Föreskrifter och handböcker.....	1797
62.3.2	Vägledande praxis.....	1798
62.3.3	Utredningens rättsfallsstudie	1799
62.4	Sammanfattning.....	1799
63	Häkteslagen – anhöriga	1801
63.1	Barnets bästa	1801
63.1.1	Den allmänna motiveringen	1801
63.1.2	Författningskommentaren	1802
63.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter	1802
63.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen	1802
63.3.1	Föreskrifter och handböcker.....	1802
63.4	Sammanfattning.....	1803
64	Särskild företrädare för barn	1805
64.1	Barnets bästa	1805
64.1.1	Den allmänna motiveringen	1805

64.1.2	Författningskommentaren.....	1805
64.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.....	1806
64.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen.....	1806
64.3.1	Vägledande praxis	1806
64.4	Sammanfattning	1806
65	Lagen om personnamn.....	1809
65.1	Barnets bästa.....	1809
65.1.1	Den allmänna motiveringen.....	1809
65.1.2	Författningskommentaren.....	1810
65.2	Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.....	1810
65.2.1	Den allmänna motiveringen.....	1811
65.2.2	Författningskommentaren.....	1812
65.3	Tolkning i den praktiska tillämpningen.....	1813
65.3.1	Vägledande praxis	1813
65.3.2	Utredningens rättsfallsstudie.....	1813
65.4	Sammanfattning	1814
66	Generella iakttagelser om hur bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade tolkas	1815
	Särskilt yttrande	1819
	Källförteckning.....	1831
	Bilagor	
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2018:20	1885
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2019:57	1891
Bilaga 3	FN:s konvention om barnets rättigheter	1893

35 Artikel 32 – skydd mot ekonomiskt utnyttjande

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 32 i barnkonventionen med följande undantag.

14 a § arbetsmiljöförordningen (1977:1166) är inte förenlig med artikel 32, eftersom den vid krig och krigsfara ger möjlighet att göra obegränsade avsteg från den lagstiftning som annars uppfyller kraven i artikel 32.

Artikel 32

1. *Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot att utföra arbete som kan vara skadligt eller hindra barnets utbildning eller inverka skadligt på barnets hälsa eller fysiska, psykiska, andliga, moraliska eller sociala utveckling.*
2. *Konventionsstaterna ska vidta lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att säkerställa genomförandet av denna artikel. För detta ändamål och med beaktande av tillämpliga bestämmelser i andra internationella instrument ska konventionsstaterna särskilt:*
 - a) *fastställa en minimiålder eller minimiåldrar för tillträde till arbete,*
 - b) *föreskriva en lämplig reglering av arbetstid och arbetsvillkor,*
 - c) *föreskriva lämpliga påföljder eller andra sanktioner i syfte att säkerställa ett effektivt genomförande av denna artikel.*

35.1 Om artikeln

Genom artikel 32 erkänner en stat ett barns rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande. Artikeln ger också skydd mot arbete som kan vara skadligt för ett barn, inkräkta på dess utbildning eller skada barnets hälsa, utveckling eller fysiska, psykiska, andliga, moraliska eller sociala utveckling. Artikeln innebär också ett åtagande att vidta lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att säkerställa genomförandet av artikeln. Vidare framgår av artikeln att en stat ska ange minimiåldrar för tillträde till arbete, lämplig reglering av arbetstider och arbetsvillkor samt lämpliga påföljder för att säkerställa ett effektivt genomförande av artikeln.

Bestämmelser om ekonomiskt utnyttjande och arbetsvillkor finns även i det grundläggande ramverket för de mänskliga rättigheterna (*The International Bill of Human Rights*). Av den *allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*¹ framgår att ingen får hållas i slaveri eller trälldom; slaveri och slavhandel i alla dess former ska vara förbjudna (artikel 4). Motsvarande upprepas i den *internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter*² (artikel 8). I den *internationella konventionen om ekonomiska och sociala rättigheter*³ erkänns bl.a. rätten till arbete och rätten att åtnjuta rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor och rätten till vila och fritid genom skälig begränsning av arbetstiden (artiklarna 6 och 7). Genom artikel 10.3 framgår att särskilda åtgärder bör vidtas för att ge alla barn skydd och hjälp mot ekonomiskt och socialt utnyttjande. Vidare uttrycks att det bör vara straffbart att utnyttja barn i sådant arbete som är skadligt för deras moral eller hälsa, utsätter dem för livsfara eller kan hindra deras normala utveckling. Enligt artikeln bör en stat även fastställa de åldersgränser under vilka anställning av barn i avlönat arbete bör vara förbjudet och straffbart i lag.

Enligt *konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*⁴ ska en stat särskilt säkerställa att personer med funktionsnedsättning inte hålls i slaveri eller trälldom och att de på lika villkor som andra är skyddade från att utföra tvångsarbete eller annat påtvingat arbete (artikel 27). Här framgår också att en person med en

¹ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 3/217 den 10 december 1948.

² SÖ 1971:42.

³ SÖ 1971:41.

⁴ SÖ 2008:26.

funktionsnedsättning ska skyddas mot alla former av utnyttjande (artikel 16). Flickors särskilda utsatthet markeras genom *konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor*⁵, som slår fast att en stat ska vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att bekämpa alla former av handel med kvinnor och utnyttjande av kvinnoprostitution (artikel 6).

Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen. Barnrättskommittén lyfter fram några s.k. grundprinciper, artiklarna 2.1, 3.1, 6 och 12, som de anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.⁶ (Läs mer om dessa nedan.) Barnkonventionen innehåller ett antal bestämmelser som är särskilt relevanta när det gäller att skydda barn mot ekonomiskt utnyttjande och skadligt arbete. Artiklarna 33 och 34 behandlar, i likhet med artikel 32, specifika former av utnyttjanden. Artiklarna 35 och 36 rör också skydd mot utnyttjande, men är mer generella till sin karaktär. Av förarbetena till barnkonventionen framgår att i det första utkastet omfattade en och samma artikel innehållet i artikel 32 och artiklarna 34–36, men efter diskussioner delades innehållet upp i flera artiklar.⁷ Även artikel 39 om rehabilitering för barn som bl.a. utsatts för övergrepp och utnyttjande är nära kopplad till alla dessa artiklar.

Nära sammanhängande med artikel 32 är också artikel 28 om rätt till utbildning och artikel 31 om rätt till vila, fritid, lek och kultur. Andra artiklar som kan aktualiseras, beroende på omständigheterna, är bl.a. artikel 11 om olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet och artikel 21, som bl.a. innehåller regler för att motverka kommersiell adoption. Vidare kan artikel 38 om väpnade konflikter, artikel 16 om rätten till privatliv, artikel 19 om rätt till skydd mot våld, vanvård och utnyttjande och artikel 37 om att inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning vara relevanta beroende på omständigheterna.

Till barnkonventionen finns också ett *fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi*, som Sverige har ratificerat. Av inledningen till protokollet framgår att parterna ansåg att det var lämpligt att ut-

⁵ SÖ 1980:8.

⁶ CRC/GC/2003/5 p. 12. Jämför Tobin (2019) s. 113.

⁷ HR/PUB/07/1, artikel 32, B 1, artikel 34, B 1, artikel 35, B 1 och artikel 36, B 1.

öka de åtgärder som staterna bör vidta för att garantera skyddet mot bl.a. utnyttjande och på så sätt bättre uppnå syftena med barnkonventionen och genomförandet av särskilt artiklarna 1, 11, 21 och 32–36. Vidare ansåg staterna att det behövdes ett heltäckande angreppssätt på problemen med bl.a. utnyttjande av barn. Protokollet ska således ses som en förstärkning och fördjupning av åtagandena i barnkonventionen.

*ILO:s*⁸ *konvention (nr 138) om minimiålder för tillträde till arbete*⁹ är särskilt relevant för uttolkningen av artikel 32, vilket också framgår av förarbetena till barnkonventionen.¹⁰ I protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi nämns även *ILO:s konvention (nr 182) om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete*¹¹, som också är relevant för uttolkningen av artikel 32. Sverige har ratificerat båda dessa konventioner. Även *ILO:s rekommendation (nr 190) om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete* kan ge viss vägledning.

35.1.1 Grundläggande principer

Nedan beskrivs i korthet hur de grundläggande principerna i konventionen förhåller sig till artikel 32. Läs mer om dessa i kapitlen om respektive artikel.

Ett helhetsperspektiv

Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn inom en konventionsstats jurisdiktion utan någon åtskillnad av något slag (artikel 2). Detta innebär att även barn som inte är svenska medborgare, såsom ett barn med uppehållstillstånd, som söker asyl eller som befinner sig utan tillstånd i Sverige, ska omfattas av skyddet enligt artikel 32. Genom *konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* förtydligas dessutom att en konventionsstat har en skyldig-

⁸ Läs mer om ILO, som är ett FN-organ, under avsnittet om svenska förhållanden och barn som arbetskraft.

⁹ SÖ 1990:10.

¹⁰ HR/PUB/07/1, artikel 32. Detrick s. 558–573.

¹¹ SÖ 2001:23.

het att skydda personer med funktionsnedsättning mot bl.a. alla former av utnyttjande och tvångsarbete (artiklarna 16 och 27).

Genom artikel 6 garanteras ett barn den grundläggande rätten till liv som uttrycks som en universell mänsklig rättighet i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna och den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Vidare ska ett barns överlevnad och utveckling säkerställas till det yttersta av en stats förmåga. Eftersom ett barns existens är en förutsättning för att det ska kunna åtnjuta övriga rättigheter i konventionen får artikel 6 en naturlig prioritet och blir på så sätt grundläggande för hela genomförandet av konventionen. Att ett barn ska skyddas mot ekonomiskt utnyttjande och skadligt arbete kan också ses som en vidareutveckling av grundprincipen i artikel 6 om rätten till liv, överlevnad och utveckling.

Barnrättskommittén menar att rätten till överlevnad och utveckling endast kan genomföras med ett holistiskt förhållningssätt. Det sker enligt kommittén genom att alla de andra bestämmelserna i konventionen tillämpas och ses i relation till varandra.¹² Barnrättskommittén förväntar sig att konventionsstaterna tolkar ordet utveckling i dess vidaste bemärkelse, som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.¹³

I barnkonventionen är det en utgångspunkt att familjen är den grundläggande och naturliga enheten för ett barn, vilket bl.a. framgår av konventionens inledning (preamble). Föräldrar eller andra vårdnadshavare har i första hand ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling (artiklarna 5 och 18). I föräldrarnas ansvar ligger bl.a. att se till barnets bästa och att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge barnet råd och ledning då det utövar sina rättigheter. Samtidigt har staten det yttersta ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling samt för att barnet ges det skydd och stöd som det behöver (jämför bl.a. artiklarna 3.2, 6, 9, 19, 20, 23, 26, 27, 32–36, 38 och 39).

Enligt artikel 4 ska en stat vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska en stat till fullo utnyttja sina tillgäng-

¹² CRC/C/GC/7 p. 10.

¹³ CRC/GC/2003/5 p. 12.

liga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet.

Rätten att uttrycka sin åsikt och få den beaktad

Enligt artikel 12.1 ska en stat tillförsäkra ett barn som är i stånd att bilda en åsikt rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör det. Ett barns åsikter ska beaktas i förhållande till ålder och mognad. För att ett barn ska tillförsäkras denna rätt ska barnet enligt artikel 12.2 särskilt beredas möjlighet att höras. Det kan göras direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och gäller i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Barnet ska höras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler. Detta kan t.ex. innefatta förfaranden som rör olika arbetsrättsliga frågor för det enskilda barnet eller förfaranden till skydd och stöd för ett barn som utsatts för eller riskerar att utsättas för ekonomiskt utnyttjande.

Enligt barnrättskommittén har ett barn även rätt att avstå från att utöva sin rättighet; att uttrycka åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet.¹⁴

Barnets bästa

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). I en bedömning och prövning av barnets bästa ingår att ta hänsyn till samtliga grundläggande principer och konventionen i sin helhet. Vid en sådan bedömning får barnets upplevelser och åsikter om sin situation särskild betydelse, i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12).

Syftet med begreppet barnets bästa är enligt barnrättskommittén att säkerställa att barn både fullt och faktiskt kan åtnjuta alla de rättigheter som erkänns i konventionen. Kommittén understryker att en vuxen persons personliga bedömning av ett (eller flera) barns bästa inte får ha företräde framför rättigheterna enligt konventionen; ingen rättighet ska kunna inskränkas av en skönsmässig tolkning av barnets bästa. Vidare framhåller kommittén att barnets bästa är ett dyna-

¹⁴ CRC/C/GC/12 p. 16.

miskt koncept, som kräver att man gör bedömningar anpassade till det specifika sammanhanget.¹⁵

Nedan redogörs i korthet för i vilka sammanhang principen om barnets bästa kan bli relevant i förhållande till artikel 32.

Utformning av reglering

Artikel 3.1 omfattar även lagstiftande organ. Principen om barnets bästa måste beaktas både vid bedömningen av vad som utgör ett skadligt arbete eller ekonomiskt utnyttjande samt vid regleringen av skyddet mot det. Övriga rättigheter enligt barnkonventionen ska också beaktas i bedömningen av barnets bästa. Sådana bedömningar bör till viss del även bygga på ett barns egna upplevelser och åsikter i enlighet med artikel 12.

I sin allmänna kommentar om barnets bästa lyfter barnrättskommittén särskilt fram den roll som lagstiftande organ har. Kommittén betonar att artikel 3.1 både gäller barn i allmänhet och barn som individer. Det innebär, enligt kommittén, att varje gång en lag eller en bestämmelse antas, ett kollektivt avtal eller en internationell överenskommelse ingås, som berör barn, bör beslutet styras av hänsyn till barnets bästa.¹⁶

Enligt artikel 32 ska tillämpliga bestämmelser i andra internationella instrument också beaktas. Det finns en rad sådana bestämmelser t.ex. om vad som utgör ett skadligt arbete. I de fall bestämmelser saknas eller det finns en otydlighet måste däremot bedömningen utgå från vad som är barnets bästa. Det bör även prövas om ett längre gående skydd än det i de internationella instrumenten är möjligt och bättre.

Individuella beslut

Enligt artikel 3.1 ska det i varje beslut som rör ett barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Detta omfattar t.ex. ett beslut om skydd, stöd och vård för ett barn som utsatts för eller riskerar att utsättas för ekonomiskt utnyttjande eller skadligt barnarbete.

¹⁵ CRC/C/GC/14 p. 1 och 4.

¹⁶ CRC/C/GC/14 p. 31, se även CRC/C/GC/12 p. 72.

I en bedömning av barnets bästa ska hänsyn tas till alla de rättigheter som ett barn har enligt barnkonventionen och som är relevanta i sammanhanget. Ett barn ska också ges möjlighet att uttrycka sin åsikt inför att ett beslut tas (jämför artikel 12).

Barnrättskommittén understryker att detta ska ske med utgångspunkt i barnets specifika omständigheter. Fokus måste enligt kommittén ligga på att identifiera möjliga lösningar som ser till barnets bästa med full respekt för rättigheterna i konventionen och dess fakultativa protokoll.¹⁷ Vidare är det enligt kommittén av vikt att följa upp åtgärder och beslut,¹⁸ dvs. ta reda på hur barnet upplevt insatserna och om de varit till barnets bästa.

Barnanpassade förfaranden

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). En åtgärd omfattar även själva förfarandet. Det innebär att förfarandet i de fall ett barn har utsatts för ekonomiskt utnyttjande eller skadligt arbete, både i ett eventuellt straffrättsligt förfarande, i sociala utredningar, vid rehabiliterande åtgärder och andra stödjande eller förebyggande åtgärder omfattas.

Vägledning om barnanpassade förfaranden kan hämtas från protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Av protokollet framgår bl.a. att processuella förfaranden ska anpassas till ett barns särskilda behov, oavsett om det är offer eller vittne till ett brott samt att en stat ska tillhandahålla lämpligt stöd till barnet under hela rättsprocessen. Läs mer i kapitlet om artikel 34.

Även barnrättskommittén lyfter i en allmän kommentar fram att för att ett barns rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat ska förverkligas måste man införa och följa vissa barnanpassade förfaranden.¹⁹ Kommittén betonar i en annan kommentar att förutsättningarna för att ett barn ska kunna uttrycka åsikter är av betydelse. Hänsyn bör tas till barnets individuella och sociala situation och miljön bör vara sådan att barnet känner sig tryggt och respekterat. Det bör, enligt kommittén, inte hållas samtal med ett barn oftare än nödvändigt,

¹⁷ CRC/C/GC/14 p. 32.

¹⁸ CRC/C/GC/12 p. 134 (i) och CRC/C/GC/14 p. 35.

¹⁹ CRC/C/GC/14 p. 85.

särskilt inte när man utforskar händelser som skadat barnet. Vidare måste barnet informeras om vad saken gäller, vilka valmöjligheter som finns, vilka beslut som kan komma att fattas och vad de kan få för följder.²⁰

En mer utvecklad beskrivning av barnanpassade förfaranden finns i kapitlet om artikel 3.

35.1.2 Skydd mot ekonomiskt utnyttjande och skadligt arbete (artikel 32.1)

Genom artikel 32.1 erkänns ett barns rätt till *skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot att utföra arbete som kan vara skadligt eller hindra barnets utbildning eller äventyra barnets hälsa eller fysiska, psykiska, andliga, moraliska eller sociala utveckling*. Artikel 32 förbjuder inte att barn arbetar utan syftar till att skydda barn mot att utföra arbete som på något sätt kan vara skadligt och mot att utnyttjas för ekonomisk vinning (*economic exploitation*).

Artikeln skiljer inledningsvis på ekonomiskt utnyttjande och skadligt arbete. Av artikeln som helhet framgår emellertid att dessa begrepp till viss del överlappar varandra. Det kan t.ex. antas att ett barn som utnyttjas genom att det får arbeta utan skäliga arbetsvillkor samtidigt riskerar sin hälsa och utveckling. Genom formuleringen i artikel 32.1 blir det emellertid tydligt att det ena inte är en förutsättning för det andra. Således ska ett barn skyddas även mot utnyttjanden som inte direkt riskerar barnets hälsa, utveckling eller utbildning. Ett barn ska också skyddas från ekonomiska utnyttjanden som inte alls innefattar att barnet arbetar. På liknande sätt ska ett barn skyddas mot att arbeta på ett sätt som inverkar negativt på t.ex. barnets skolgång, trots att barnet inte blir utnyttjat av arbetsgivaren eller sin vårdnadshavare.

Utöver de former av *ekonomiskt utnyttjande* som framgår av artikel 32 så ger de närmast efterföljande artiklarna viss vägledning av vad som kan vara ett ekonomiskt utnyttjande. Det kan t.ex. vara fråga om att ett barn används för att framställa eller sälja narkotika (artikel 33), för prostitution, barnpornografi eller för annan olaglig sexuell verksamhet (artikel 34). Ett ekonomiskt utnyttjande bör, som vi

²⁰ CRC/C/GC/12 p. 22–25.

ser det, innebära att en person eller en organisation utnyttjar ett barn i syfte att få ekonomisk vinning.

Vilka former av *arbete* som kan vara *skadligt* för ett barn anges inte i barnkonventionen. Av förarbetena till barnkonventionen framgår att det arbete som ett barn deltar i under föräldrarnas ledning inom familjen och i hemmet inte var tänkt att omfattas av artikel 32.²¹ En stat har dock ett åtagande enligt artikel 32 att skydda ett barn från att utföra arbete som hindrar barnets utbildning vilket innebär att ett barn ska skyddas mot allt arbete som på något sätt hindrar ett barns skolgång, oavsett om det är skadligt eller inte. Även omfattande hushållsarbete kan således utgöra sådant arbete som avses i artikeln, beroende på omständigheterna. Artikel 32 bör därför ses i ljuset av artikel 28, som erkänner ett barns rätt till utbildning och en obligatorisk grundskola.

I protokollet till barnkonventionen om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi nämns bl.a. ILO:s konvention (nr 182) om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete, som kan ge viss vägledning vad gäller skadligt arbete. Enligt artikel 3 i ILO-konventionen omfattar uttrycket *de värsta formerna av barnarbete* arbete som genom sin natur eller de omständigheter under vilka det utförs kan skada barns hälsa, säkerhet eller moral. Därutöver nämns bl.a. slaveri och jämförbara bruk och sedvänjor (inklusive bl.a. handel med barn och tvångsarbete), prostitution och pornografi samt olika befattningar med narkotiska preparat.

Ytterligare vägledning kan fås av ILO:s rekommendation (nr 190) om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete. Häri anges att vid fastställande av vilket arbete som kan skada barns hälsa, säkerhet och moral (enligt vad som anges i konventionen nr 182) bör en stat bl.a. beakta arbete som utsätter barn för fysiska, psykologiska eller sexuella övergrepp. Vidare ska arbete under jord eller vatten, på farlig höjd eller i trånga utrymmen beaktas samt arbete med farliga maskiner, utrustning och redskap. Även arbete i osund miljö, som exempelvis kan utsätta barn för farliga ämnen, temperaturer eller ljudnivåer ska beaktas. Detsamma gäller arbete under särskilt svåra förhållanden, såsom arbete under

²¹ HR/PUB/07/1, artikel 32, C 10 p. 72.

lång tid, nattarbete eller arbete där barn på ett oskäligt sätt måste hålla sig inom arbetsgivarens lokaler.²²

Det ska framhållas att ILO:s konvention nr 182 och den tillhörande rekommendationen gäller de värsta formerna av barnarbete. De kan således inte ses som en miniminivå, utan endast som de arbeten som skyddet i första hand bör fokuseras mot.²³

Barnrättskommittén har ännu inte utarbetat någon allmän kommentar om artikel 32, men har i en allmän kommentar tagit upp exempel på utnyttjanden enligt artikeln. Bl.a. nämns att små barn inte får utföra jordbruks- och hushållssysslor, tiggeri och utnyttjanden inom underhållningsbranschen.²⁴ I ytterligare en kommentar har kommittén understrukit att alla barn under 18 år ska skyddas från farligt arbete. Kommittén lyfter fram att ungdomar, när de når den lagliga minimiåldern för arbete som gäller i landet, och som överensstämmer med internationella normer och med obligatorisk skolgång, har rätt att utföra lättare arbete under lämpliga förhållanden, med vederbörlig respekt för sina rättigheter till utbildning och till vila, fritid, lek, rekreation samt det kulturella och konstnärliga livet. Vidare understryks vikten av en introduktion till ålderanpassade former av arbete för ungdomars utveckling.²⁵

35.1.3 Åtgärder för att säkerställa genomförandet (artikel 32.2 [a–c])

Artikel 32.2 innebär ett åtagande för en stat att *vidta lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att säkerställa genomförandet av artikel 32*. En liknande formulering finns i artikel 4. Därin anges att alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa och andra åtgärder ska vidtas i syfte att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. Enligt artikel 4 ska en stat vid behov vidta sådana åtgärder inom ramen för det internationella samarbetet. Detta gäller således även i förhållande till skyddet enligt artikel 32. Av förarbetena till barnkonventionen framgår att formuleringen av denna del av artikel 32 valdes bl.a. för att stämma överens med ut-

²² ILO:s rekommendation (nr 190) om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete, II Skadligt arbete, p. 3.

²³ Jämför Tobin (2019) s. 1240 och 1241.

²⁴ CRC/C/GC/7 p. 36.

²⁵ CRC/C/GC/20 p. 84–86.

tryckssätten i andra artiklar, däribland artikel 19.²⁶ En stat ska också vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för bl.a. utnyttjande i enlighet med artikel 39. (Läs mer i kapitlet om artikel 39).

Enligt artikel 32.2 ska också bestämmelser i andra tillämpliga internationella instrument beaktas när en stat ska genomföra vad som anges i artikel 32.2 (a–c).

Som nämnts ovan går begreppen ekonomiskt utnyttjande och skadligt arbete till viss del in i varandra. De åtgärder som anges i artikel 32.2 kan således motverka både ett ekonomiskt utnyttjande och att ett barn utför skadligt eller utvecklingsstävande arbete.

Minimiålder för tillträde till arbete (artikel 32.2 [a])

Av 32.2 (a) framgår att *en stat särskilt ska fastställa en minimiålder eller minimiåldrar för tillträde till arbete*. Vad som är lämpliga minimiåldrar framgår inte av barnkonventionen utan lämnas i princip till den enskilda staten att avgöra.

Inom FN har minimiålder främst reglerats av ILO:s konvention (nr 138) om minimiålder för tillträde till arbete. Enligt konventionen ska en stat ange en minimiålder för tillträde till anställning eller arbete inom dess territorium.²⁷ Med vissa angivna undantag ska ingen under denna ålder ges tillträde till anställning eller arbete inom något yrke. Av konventionen framgår att en sådan minimiålder inte ska vara lägre än åldern för avslutande av obligatorisk skolgång och i inget fall lägre än 15 år. Minimialdern för tillträde till anställning eller arbete som medför risk för ungdomars hälsa, säkerhet eller moral, ska inte understiga 18 år. (Se artikel 2 och 3 i ILO-konventionen.)

Som nämnts anges det vissa undantag från minimiåldern i ILO:s konvention nr 138. Av artikel 4 framgår t.ex. att en stats behöriga myndighet, efter samråd med berörda arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, får undanta begränsade kategorier av anställning eller arbete, för vilka speciella och betydande tillämpningsproblem uppstår. I artikel 6 anges vissa undantag för arbete inom ett barns utbildning. Vidare framgår av artikel 7 att den nationella lagstiftningen kan tillåta att barn i åldern 13–15 år sysselsätts i lätt arbete som inte är

²⁶ HR/PUB/07/1, artikel 32, D 3.

²⁷ Sverige har angett 15 år som minimiålder i samband med att konventionen ratificerades.

ägnat att skadligt inverka på deras hälsa eller utveckling. Arbetet får inte heller vara ägnat att inverka menligt på deras skolgång eller förmåga att tillgodogöra sig undervisningen. Enligt artikel 8 får en behörig myndighet ge enskilda tillstånd för att låta barn under minimiåldern delta i artistuppträdanden och liknande. Tillståndet ska begränsa det antal timmar och föreskriva de förhållanden, varunder anställning eller arbete tillåts.²⁸

Vid en bedömning av vad som är att anse som lämplig reglering av arbetstid och arbetsvillkor bör, i enlighet med artikel 3, beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

Lämpliga arbetstider och arbetsvillkor (artikel 32.2 [b])

Enligt artikel 32.2 (b) i barnkonventionen ska en *stat särskilt föreskriva en lämplig reglering av arbetstid och arbetsvillkor*. Vad som är lämplig arbetstid och arbetsvillkor framgår inte av barnkonventionen utan lämnas i princip till den enskilda staten att avgöra.

I den *internationella konventionen om ekonomiska och sociala rättigheter* erkänns bl.a. rätten till arbete och rätten att åtnjuta rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor och rätten till vila och fritid genom skälig begränsning av arbetstiden (artiklarna 6 och 7).

Vid en bedömning av vad som är att anse som lämplig reglering av arbetstid och arbetsvillkor bör, i enlighet med artikel 3, beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Hänsyn bör också tas till ett barns rätt till vila och fritid enligt artikel 31 och ett barns rätt till utbildning enligt artikel 28 (Läs mer kapitlen om respektive artikel).

Lämpliga påföljder och andra sanktioner (artikel 32.2 [c])

En stat ska enligt artikel 32.2 (c) *särskilt föreskriva lämpliga påföljder eller andra sanktioner i syfte att säkerställa ett effektivt genomförande av artikel 32*. Vad som är att anse som lämpliga påföljder och andra sanktioner lämnas i princip till den enskilda staten att avgöra.

I artikel 10.3 i den internationella konventionen om ekonomiska och sociala rättigheter uttrycks att det bör vara straffbart att utnyttja barn och ungdomar i sådant arbete som är skadligt för deras moral eller hälsa, utsätter dem för livsfara eller kan hindra deras normala

²⁸ Jämför Tobin (2019) s. 1263–1265.

utveckling. Enligt artikeln bör en stat fastställa de åldersgränser under vilka anställning av barn i avlönat arbete bör vara förbjudet och straffbart i lag.

Viss vägledning kring vad som ska straffbeläggas kan också fås genom ILO:s rekommendation (nr 190) om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete. Här anges att en stat bör tillse att de värsta formerna av barnarbete utgör brott mot allmän lag. En stat bör, enligt rekommendationerna, även tillse att påföljder utmåts för brott mot nationella bestämmelser som syftar till att förbjuda och avskaffa allt slags arbete som medför risk för ungdomars hälsa, säkerhet eller moral (jämför artikel 3 [d] i ILO:s konvention nr 182).²⁹

35.2 Svenska förhållanden

I svensk rätt skyddas ett barn mot ekonomiskt utnyttjande och skadligt arbete på olika sätt. I detta kapitlet kommer vi främst beröra arbetsmiljörätten och hur ett barn skyddas mot att utnyttjas som arbetskraft eller i tiggeri. Vi kommer också att ta upp bestämmelser som syftar till att skydda ett barn från att deras egendom förbrukas eller förskingras av en förälder eller genom att de av handeln utnyttjas som konsumenter. När det gäller andra former av ekonomiskt utnyttjande, t.ex. att ett barn utnyttjas som bulvan i syfte att undkomma skuldsättning, se främst kapitlet om artikel 36. Regleringen för att skydda att ett barn utnyttjas för narkotikahandel, sexuella övergrepp, prostitution, pornografi och barnhandel beskrivs i avsnitten om artiklarna 33–35. Rehabilitering av de barn som utsatts för utnyttjande beskrivs i kapitlet om artikel 39.

35.2.1 Barn som arbetskraft

Förutsättningarna för att ett barn ska få arbeta och regleringen kring arbetsmiljö finns främst i arbetsmiljölagen (1977:1160) och arbetsmiljöförordningen (1977:1166). Därutöver regleras en stor del av förhållandena på arbetsplatsen och i övrigt för anställda genom kollektivavtal. I arbetsmiljölagen finns ett eget kapitel som rör barn.³⁰

²⁹ Jämför Tobin (2019) s. 1266–1270.

³⁰ Kapitel 5 i arbetsmiljölagen rör minderåriga, dvs. personer under 18 år (5 kap. 1 §).

Sverige är medlem i FN:s fackorgan *Internationella arbetsorganisationen* (ILO). Organisationen har till uppgift att bekämpa fattigdom och främja social rättvisa. Ett av ILO:s mål är att avskaffa barnarbete. År 2019 hade ILO 187 medlemsstater.³¹ Bl.a. bestämmelserna om minimiålder i arbetsmiljölagen bygger på en av ILO:s konventioner.³²

Sverige deltar även i FN:s Agenda 2030 för hållbar utveckling.³³ Agendan innehåller ett antal mål som ska vara uppfyllda senast år 2030. Enligt delmål 8.7 ska alla former av barnarbete avskaffas senast år 2025. Regeringen har uttryckt att Sverige ska vara ledande i genomförandet av agendan.³⁴

Arbetsmiljöfrågor regleras till stor del genom EU-rätten. Det finns t.ex. ett direktiv som särskilt rör när, hur och i vilken omfattning barn får arbeta.³⁵

Minimiålder för tillträde till arbete m.m. (artikel 32.2 [a])

Ett barn kan inte ingå ett avtal om anställning eller annat arbete utan en vårdnadshavares samtycke. Har ett giltigt avtal ingåtts kan barnet eller vårdnadshavaren när som helst säga upp avtalet med omedelbar verkan, om det behövs med hänsyn till barnets hälsa, utveckling eller skolgång. (Se 6 kap. 12 § FB.)

Ett barn får inte anlitas som arbetskraft förrän det år det fyller 16 år. För att få arbeta krävs även att barnet har fullgjort sin skolplikt. Förbudet gäller även arbete som ett barn utför på eget initiativ. Där emot gäller det inte föreningsverksamhet, idrott eller andra fritids-sysselsättningar. (Se 5 kap. 2 § arbetsmiljölagen och prop. 1989/90:60 s. 25.)

Från 16-årsgränsen finns det ett antal undantag. Har ett barn fyllt 13 år får det utföra lätt arbete som inte är av sådant slag att det kan inverka skadligt på den minderåriges hälsa, utveckling eller skolgång.³⁶ Även det barn som är under 13 år kan i vissa fall tillåtas att arbeta. Ett sådant yngre barn får enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter utföra mycket lätta och ofarliga arbetsuppgifter inom verksam-

³¹ www.ilo.org/global/about-the-ilo/mission-and-objectives/lang--en/index.htm.

³² Prop. 1989/90:60.

³³ Generalförsamlingens resolution *Att förändra vår värld: Agenda 2030 för hållbar utveckling*, A/RES/70/1.

³⁴ Se t.ex. dir. 2016:18 s. 1.

³⁵ Rådets direktiv 94/33/EG av den 22 juni 1994 om skydd av minderåriga i arbetslivet.

³⁶ Inte heller ett barn över 16 år får utföra arbete som medför risk för olycksfall, överansträngning eller annan skadlig inverkan på barnets hälsa eller utveckling, se nedan.

heter som bedrivs av en familjemedlem utan andra anställda. Efter särskilt tillstånd från Arbetsmiljöverket får yngre barn också uppträda och repetera inom kulturell eller konstnärlig verksamhet och vid sport- och reklamevenemang. En förutsättning för det är att arbetet inte går ut över barnets hälsa eller skolgång. (Se 5 kap. 2 och 3 §§ arbetsmiljölagen, 12 och 13 §§ AFS 2012:3 och prop. 1989/90:60 s. 25.)

Undantagen från 13-årsregeln är föreskrivna med stöd av 5 kap. 2 § tredje stycket arbetsmiljölagen.³⁷ Av den bestämmelsen framgår att undantag endast får avse mycket lätt arbete av sådant slag att speciella och betydande tillämpningsproblem skulle uppstå, om undantag inte gavs. Av förarbetena till bestämmelsen framgår att det ska vara fråga om mycket enkla sysslor, liknande sådana småsysslor som inte räknas som arbete, t.ex. budskickning, bärplockning och statist i en filminspelning. Det ska endast vara fråga om enstaka arbetstillfällen under ett år. Vidare framgår det av förarbetena att bestämmelsen utformats mot bakgrund av artikel 4 i ILO-konvention nr 138.³⁸

För fartygsarbete gäller särskilda men liknande bestämmelser, se 45 § sjömanslagen (1973:282) samt 4 kap. 7 och 8 §§ fartygssäkerhetslagen (2003:364).

Arbetsmiljöverket har utfärdat föreskrifter med mer detaljerad reglering kring vilka arbetsuppgifter som barn får utföra.³⁹

Vid krig får avsteg göras från bestämmelserna i 5 kap. 2 och 3 §§ arbetsmiljölagen samt från föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen, om det är nödvändigt med hänsyn till totalförsvarets behov. Efter förordnande av regeringen får avsteg göras även vid krigsfara. Arbetsmiljöverket ska underrättas om avsteget så snart det kan ske. (Se 14 a § arbetsmiljöförordningen.)⁴⁰

Arbetstid och arbetsvillkor (artikel 32.2 [b])

Ett barn får inte anställas till eller utföra arbete på ett sätt som medför risk för olycksfall, överansträngning eller annan skadlig inverkan på barnets hälsa eller utveckling (5 kap. 3 § arbetsmiljölagen). Det finns även ett förbud mot att sysselsätta ett barn i en verksamhet där

³⁷ Se även 18 § första stycket 1 arbetsmiljöförordningen och 24 § AFS 2012:3.

³⁸ Prop. 1989/90:60 s. 19, 20 och 26.

³⁹ AFS 2012:3.

⁴⁰ Se även 8 § arbetsrättslig beredskapslag (1987:1262) och 15 kap. 6 § RF.

det kan utsättas för joniserande strålning (4 kap. 1 § strålskyddslagen, 2018:396). Arbetsmiljöverket har utfärdat föreskrifter med mer detaljerad reglering kring arbetsförhållanden för barn.⁴¹ Bestämmelserna är anpassade efter ett EU-direktiv.⁴² Till föreskrifterna finns en bilaga med förbjudna arbetsuppgifter. I föreskrifterna finns även detaljerad reglering kring arbetstider. T.ex. måste ett barn ha minst 14 timmars dygnsvila och vara ledig minst två dagar varje vecka. Arbete som utförs under en skolvecka får totalt omfatta högst 2 timmar per skoldag eller 7 timmar per skolfri dag och högst 12 timmar per skolvecka. Barn får inte utföra arbete mellan klockan 20 och 06. För ett barn som uppfyllt sin skolplikt gäller andra regler från det år barnet fyller 16 år, t.ex. ska dygnsvilan vara minst 12 timmar. Vissa avsteg får göras inom kulturell och konstnärlig verksamhet, efter tillstånd från Arbetsmiljöverket. Det kan t.ex. handla om filminspelning som måste ske vid nattmörker, vid enstaka tillfällen. (Se 15–23 §§ AFS 2012:3.) Arbetsmiljöverkets föreskrifter om minderårigas arbetstid är antagna med stöd av 5 kap. 5 § arbetsmiljölagen.⁴³

Utöver de särskilda bestämmelser som gäller minderåriga, finns det allmänna bestämmelser om arbetsmiljö bl.a. i 2 kap. arbetsmiljölagen. Av dem framgår t.ex. att arbetsmiljön ska vara tillfredsställande och anpassas till människors fysiska och psykiska förutsättningar. Arbetet ska anordnas så att det kan utföras i en sund och säker miljö. Variation, social kontakt och samarbete ska eftersträvas. Behövliga utrymmen och anordningar för personlig hygien, förtäring, vila och första hjälpen ska finnas.

Det finns också grundläggande bestämmelser om arbetstid i arbetstidslagen (1982:673). De bestämmelserna är dock av mindre relevans med beaktande av den särskilda regleringen av arbetstid som gäller för barn (se även hänvisningen i 1 § arbetstidslagen).

För att ge bestämmelserna bättre spridning har Arbetsmiljöverket publicerat en vägledning om hur barn får arbeta.⁴⁴ Vägledningen riktar sig till arbetslivet och skolan.

⁴¹ AFS 2012:3.

⁴² Rådets direktiv 94/33/EG av den 22 juni 1994 om skydd av minderåriga i arbetslivet.

⁴³ Se även 18 § första stycket 1 i arbetsmiljöförordningen.

⁴⁴ Arbetsmiljöverket, *Om minderårigas arbetsmiljö* (2013). Verket har också gjort en broschyr om hur barn får arbeta, Arbetsmiljöverket, *Så får barn och ungdomar arbeta* (2015).

Sanktioner (artikel 32.2 [c])

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot bestämmelserna kring minderårigas arbete och arbetstid bestraffas med böter. Detsamma gäller den som låter barn utföra vissa farliga uppgifter. Ett barn som på eget initiativ arbetar, trots förbudet, döms däremot inte själv till böter. Däremot kan ett barn dömas för att ha brutit mot föreskrifter om farligt arbete. (Se 8 kap. 2 § första stycket arbetsmiljölagen, 24 § AFS 2012:3 och prop. 1989/90:60 s. 28.)

Om någon skadas allvarligt, dör eller utsätts för en allvarlig fara, på grund av att någon annan åsidosatt sina skyldigheter enligt arbetsmiljölagen, kan i vissa fall ett arbetsmiljöbrott ha begåtts. Beroende på vad som har hänt kan straffet bli allt från böter till fängelse i sex år. (Se 3 kap. 10 § BrB.)

Som framgår nedan kan Arbetsmiljöverket i vissa fall meddela förelägganden eller förbud för att arbetsmiljölagen ska följas. Vid överträdelse av ett sådant förbud kan den som har skyddsansvar under vissa förutsättningar dömas till böter eller fängelse.

Sanktionsavgifter kan i vissa fall tas ut. Det gäller främst vid överträdelser av föreskrifter till förebyggande av ohälsa och olycksfall i arbetet. Avgiften tas ut av den fysiska eller juridiska person som drev den verksamhet där överträdelsen skedde. (Se 8 kap. 5 och 6 §§ arbetsmiljölagen.)

Skyddsombud, tillsyn, m.m.

Arbetsmiljöverket är den myndighet som främst har ansvar för arbetsmiljö- och arbetstidsfrågor. Myndigheten ska bl.a. verka för goda förhållanden i arbetsmiljön, ha tillsyn över att arbetsmiljö- och arbetstidslagstiftningen följs samt ta fram och tillhandahålla behovsanpassad, lättillgänglig och kvalificerad information inom arbetsmiljöområdet. Verket kan besluta om förelägganden eller förbud mot den som inte följer arbetsmiljölagen eller tillhörande föreskrifter. Ett sådant beslut får förenas med vite. Om det förenas med vite kan det inte utdömas straffansvar eller sanktionsavgift. Ett föreläggande eller förbud får även avse ett barn som på eget initiativ, utan anställning, utför farligt arbete. (Se 7 kap. 1 och 7 §§, 8 kap. 1, 2 och 5 a §§ arbetsmiljölagen, förordningen, 2003:913, med instruktion för Arbetsmiljöverket samt prop. 1989/90:60 s. 27.)

På ett arbetsställe, där minst fem arbetstagare regelbundet sysselsätts, ska det utses ett skyddsombud bland arbetstagarna. Ett skyddsombud företräder arbetstagarna i arbetsmiljöfrågor och ska verka för en tillfredsställande arbetsmiljö. En arbetsgivare ska underrätta ett skyddsombud om förändringar av betydelse för arbetsmiljöförhållandena. På vissa arbetsplatser ska det även finnas en skyddskommitté. (Se 6 kap. 2, 4, 8 och 9 §§ arbetsmiljölagen.) I arbetsmiljöförordningen anges det att det bör utföras skyddsronder regelbundet vid varje arbetsställe (7 §).

Socialnämnden i en kommun ska verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden. Nämnden ska vidare, tillsammans med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs, uppmärksamma och verka för att barn inte vistas i miljöer som är skadliga för dem. (Se 5 kap. 1 § SoL.)

35.2.2 Tvångsarbete och tiggeri

Tvångsarbete är förbjudet enligt artikel 4 i Europakonventionen och artikel 5 i EU-stadgan. Förbudet omfattar även arbete i hemmet, som kan jämföras med slaveri eller trældom. Europadomstolen har t.ex. ansett att artikel 4 i Europakonventionen aktualiserats när ett barn, mot sin vilja och med hot om att skickas tillbaka till sitt hemland, fått sköta i princip samtliga hushållssysslor åt sina vårdnadshavare (släktingar till hennes döda föräldrar). Flickan jobbade alla dagar i veckan från tidig morgon till sen kväll, helt utan lön eller ledighet.⁴⁵

Utöver de sanktioner som är hänförliga till arbetsmiljölagstiftningen, finns det i svensk lagstiftning ett antal brott som kan aktualiseras vid tvångsarbete, beroende på situationen. Bland dem finns olaga tvång, olaga hot, olaga frihetsberövande, misshandel och människohandel (4 kap. 1 a, 2, 4 och 5 §§ samt 3 kap. 5 och 6 §§ BrB).⁴⁶

Två brott som särskilt bör nämnas är människoexploatering och ocker (4 kap. 1 b § och 9 kap. 5 § BrB). Exploaterar någon ett barn i tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri utgör det människoexploatering, som bestraffas med fängelse. Med exploatering avses att användningen av personen framstår som otillbörlig. Bedömning ska göras utifrån omständigheterna i det enskilda

⁴⁵ Europadomstolens avgörande i målet *C.N. och V. mot Frankrike* (2012), främst §§ 7, 8 och 70–79. Se även målet *Siliadin mot Frankrike* (2005).

⁴⁶ Om människohandel, se även kapitlet om artikel 35.

fallet. Med tvångsarbete avses varje arbete eller tjänst som med hot om något slags straff krävs av en person och som han eller hon inte frivilligt har erbjudit sig att utföra. Tvångsarbete är per definition ofrivilligt.⁴⁷ För ocker döms den som vid t.ex. ett avtal utnyttjar någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroendeställning och på så sätt skaffar sig en förmån som är disproportionerlig till motprestationen.

För en genomgång av ett antal rättsfall som rör tvångsarbete och tiggeri se 2014 års människohandelsutrednings betänkande *Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer*.⁴⁸

Det finns ett antal förebyggande och behandlande åtgärder som kan beslutas av en socialnämnd eller domstol för att skydda ett barn som av olika anledningar far illa. Detta beskrivs närmare i andra kapitel, främst dem om artiklarna 19, 20 och 36.

35.2.3 Barnets ekonomiska tillgångar

Ett barn med ekonomiska tillgångar riskerar att utnyttjas ekonomiskt på så sätt att t.ex. en förälder använder egendomen för eget behov eller överför medel till sig själv eller någon annan. I svensk rätt finns ett antal bestämmelser för att förhindra att ett barn blir ekonomiskt utnyttjat på detta sätt.

Behörighetsinskränkande bestämmelser

Ett barn får som huvudregel inte själv råda över sin egendom. I stället är det förmyndaren som förvaltar tillgångarna. Normalt är det ett barns föräldrar som är förmyndare, om de är vårdnadshavare. (Se 9 kap. 1 §, 10 kap. 2 § och 12 kap. 1 § FB.)

En förmyndare ska alltid handla på ett sätt som gagnar den enskilde (barnet). I viktiga frågor ska en förmyndare, om det lämpligen kan ske, höra barnet, om det fyllt 16 år. En förmyndare ska föra räkenskaper över sin förvaltning och göra anteckningar över de åtgärder som vidtas. När det är en förälder som är förmyndare behöver räkenskaper och anteckningar bara upprättas om det anses behövligt.

⁴⁷ Prop. 2017/18:123 s. 46, 59 och 60.

⁴⁸ SOU 2016:70 s. 249–256.

Överstiger värdet av ett barns tillgångar åtta prisbasbelopp⁴⁹ ska föräldrarna ge in en förteckning över egendomen till överförmyndaren⁵⁰ samt varje år redogöra för förvaltningen. En förmyndare kan inte företräda barnet i en rättshandling mot sig själv. (Se 12 kap. 3, 5 och 7 §§ samt 13 kap. 2, 3 och 14 §§ FB.)

För vissa andra rättshandlingar behöver en förälder överförmyndarens samtycke. En förälder får t.ex. inte ge bort sitt barns egendom, med undantag för personliga presenter vars värde inte står i missförhållande till barnets ekonomiska villkor. Det krävs också överförmyndarens samtycke för att förvärva fast egendom, pantsätta egendom, ta upp ett lån eller ingå en borgensförbindelse. Om ett barn ärvt egendom värd mer än ett prisbasbelopp⁵¹ (eller med villkor om särskild överförmyndarkontroll) ska egendomen sättas in på ett bankkonto. Egendomen får inte tas ut utan överförmyndarens samtycke. Detsamma gäller vissa skadestånd, försäkringsbelopp, pensionsmedel och brottsskadeersättning. (Se 13 kap. 8 och 10–12 §§ samt 16 kap. 11 § FB.)

En förmyndares förvaltning står under överförmyndarens tillsyn. Överförmyndaren får, om det behövs för att trygga förvaltningen, bl.a. begränsa möjligheterna att ta ut pengar från ett bankkonto. Överförmyndaren kan också ansöka om att en förmyndare ska entledigas på grund av t.ex. missbruk, försummelse eller bristande förmåga. En mindre ingripande åtgärd är att förordna en medförmyndare. Det kan göras om föräldern inte lämpligen själv bör förvalta egendomen. (Se 10 kap. 8, 10 och 18 §§, 12 kap. 9 § samt 13 kap. 19 § FB samt NJA II 1924 s. 268 och 269.)

För mer detaljerade regler om förmyndares förvaltning och överförmyndarens tillsyn, se kapitlen 9–16 i FB.

Straffrättsligt skydd

Ett barns egendom skyddas även genom straffrätten. Ett antal förmögenhetsbrott kan aktualiseras när en förälder, med behörighet till egendomen, eller någon annan utnyttjar barnet ekonomiskt. Det kan t.ex. vara fråga om förskingring, trolöshet mot huvudman, utpress-

⁴⁹ År 2020 motsvarade det 378 400 kronor.

⁵⁰ I varje kommun finns en överförmyndare eller en överförmyndarnämnd, som valts av kommunfullmäktige (19 kap. FB).

⁵¹ År 2020 var prisbasbeloppet 47 300 kronor.

ning, bedrägeri, stöld eller rån (8 kap. 1–6 §§, 9 kap. 1–3 och 4 §§ samt 10 kap. 1–5 §§ BrB).

Misstänks ett barns vårdnadshavare för att ha begått ett brott mot barnet ska en särskild företrädare förordnas för barnet, för att tillvarata barnets rättigheter under en förundersökning och rättegång (1–3 §§ lagen, 1999:997, om särskild företrädare för barn).

Konsumtion

Barn har av lagstiftaren bedömts som särskilt utsatta konsumenter och är därför särskilt skyddade mot att bli utnyttjade som sådana.⁵²

Som redan nämnts kan ett barn som huvudregel inte själv råda över sin egendom eller ådra sig förpliktelser (9 kap. 1 § FB). Vissa undantag finns dock, exempelvis för ett äldre barns arbetsinkomst (t.ex. 9 kap. 2 a–5 §§ FB). Om ett barn behörigen ingått ett oskäligt avtal kan det jämkas eller förklaras ogiltigt enligt 3 kap. avtalslagen (1915:218), om förutsättningar för det finns.

Ytterligare skydd mot att ett barn utnyttjas som konsument ges genom marknadsföringslagen (2008:486). Det är t.ex. inte tillåtet att i en annons direkt uppmana barn att köpa en vara. (Se 4 och 7 §§ marknadsföringslagen samt tillkännagivande, 2008:487, med anledning av marknadsföringslagen.) Av praxis framgår att det inte heller är tillåtet att skicka direktreklam till ett barn, utan samtycke från barnets förmyndare.⁵³ (Se även kapitlet om artikel 17 som rör massmedia.)

För att en förälder ska kunna skuldsätta sitt barn, t.ex. låta barnet köpa något på kredit eller teckna ett mobilabonnemang i barnets namn, krävs normalt överförmyndarens samtycke (se 13 kap. 12 § FB).

Om Kronofogdemyndigheten får in en ansökan om betalningsföreläggande, handräckning eller verkställighet mot en person under 18 år ska myndigheten genast underrätta överförmyndaren om detta (2 kap. 9 § UF och 8 a § förordningen, 1991:1339, om betalningsföreläggande och handräckning). I slutet av 2017 hade drygt 800 barn en aktiv skuld i myndighetens register, vilket är en halvering jämfört med år 2010.⁵⁴

⁵² Se t.ex. NJA II 1924 s. 314 och prop. 2007/08:115 s. 131.

⁵³ Rättsfallet MD 2012:14.

⁵⁴ www.kronofogden.se/barnmedskulder.html.

Myndighetsnätverk för barn- och ungdomsfrågor är en sammanlutning med runt 25 medverkande myndigheter. Nätverket arbetar med utgångspunkt i barnkonventionen kring olika frågor som rör barnets rättigheter, bl.a. gällande barns ekonomiska utsatthet, med fokus på skulder för barn upp till 15 år. Några av de myndigheter som deltar i nätverket är Barnombudsmannen, Kronofogdemyndigheten, Konsumentverket och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

Spel om pengar

Spel om pengar har av regeringen bedömts kunna utgöra en risk för ekonomiska och sociala problem samt hälsoproblem. Vidare har regeringen påpekat att sociala skadeverkningar, riskbeteenden och andra problem i samband med spelande kan se olika ut beroende på om det handlar om vuxnas eller barns spelande.⁵⁵

För att upprätthålla ett högt spelarskydd har lagstiftaren ansett att ett barn inte ska få delta i spel.⁵⁶ Licenspliktigt spel (lotteri, vadhållning, kombinationsspel och pyramidspel, med vissa undantag) får således inte tillhandahållas någon som är under 18 år. Spel får bara tillhandahållas på ett sådant sätt att det går att kontrollera spelarens ålder. (Se 3 kap. 3–5 §§ samt 14 kap. 2 och 3 §§ spellagen, 2018:1138.)

Socialnämnden i en kommun har ett särskilt uppdrag att aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk av spel om pengar bland barn (5 kap. 1 § SoL).

35.3 Analys av överensstämmelsen

Genom artikel 32 i barnkonventionen åläggs Sverige att vidta lagstiftningsåtgärder samt administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att säkerställa ett barns rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot att utföra skadligt arbete. Med beaktande av vårt uppdrag kommer vi att fokusera på de lagstiftningsåtgärder som vidtagits.

Det kan inledningsvis noteras att formuleringen i artikel 32 skiljer sig från dem i artiklarna 33–35. Enligt dessa artiklar åtar sig staterna

⁵⁵ Prop. 2017/18:220 s. 72.

⁵⁶ Prop. 2017/18:220 s. 150.

att vidta alla lämpliga åtgärder. Artikel 32 ålägger inte staterna, enligt dess lydelse, att vidta alla lämpliga åtgärder eller några andra åtgärder än lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder. Icke desto mindre ska Sverige vidta tillräckliga åtgärder för att säkerställa genomförandet av artikeln. Därtill måste artikel 4 i konventionen beaktas. Enligt den ska alla lämpliga åtgärder vidtas för att genomföra de rättigheter som erkänns i barnkonventionen, dvs. även ett barns rätt till skydd enligt artikel 32. Vidare framgår det av förarbetena till barnkonventionen att hänvisningen i artikel 32 till de olika slagen av åtgärder lades till för att bättre likna t.ex. artikel 19.⁵⁷ Även den artikeln hänvisar till alla lämpliga åtgärder av dessa slag. Det bör således emellertid inte läggas alltför stor vikt vid denna skillnad.

Ett annat särdrag med artikel 32 är att den, vid redogörelsen för de åtgärder som varje stat särskilt ska vidta, hänvisar till andra internationella instrument. Som framgår under avsnittet om artikelns innebörd, är det främst ILO:s konventioner som avses. Konventionerna är nära kopplade till de åtgärder som särskilt anges i artikeln. Därutöver nämns ILO-konventionerna i förarbetena till barnkonventionen och konvention nr 182 nämns i inledningen till tilläggsprotokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Svensk lagstiftnings överensstämmelse med denna del av artikeln måste därför analyseras mot bakgrund av bl.a. relevanta ILO-konventioner. Av särskilt intresse är ILO:s konvention nr 138, om minimiålder för tillträde till arbete, och nr 182, om avskaffande av de värsta formerna av barnarbete. Sverige har ratificerat båda ILO-konventionerna.

35.3.1 Arbetsmiljö

Artikel 32 förbjuder inte barnarbete i sig. I stället fokuserar artikeln på att barn inte ska arbeta på ett sätt som riskerar att skada deras hälsa, utveckling eller skolgång. Kravet på t.ex. fastställda minimiåldrar för tillträde till arbete (*admission to employment*) måste ses mot bakgrund härav, i synnerhet eftersom det inte stadgas någon specifik minimiålder i barnkonventionen. Motsvarande gäller för arbetstider och andra arbetsvillkor.

⁵⁷ HR/PUB/07/1, artikel 32, D 3.

Tillträde till arbete

I Sverige är minimiåldern för tillträde till anställning reglerad mot bakgrund av ILO:s konvention nr 138. Av konventionen framgår att en minimiålder ska anges för tillträde till anställning eller arbete (*admission to employment or work*). Barnkonventionen ställer emellertid endast krav på tillträde till anställning (jämför den engelska och franska originalversionen). De svenska bestämmelserna om minimiålder gäller oavsett om ett barn anlitas till eller utför arbete. Enligt vår bedömning är de förenliga med ILO:s konvention och innebörden av artikel 32 i barnkonventionen (se dock nedan om undantag).

Arbetsvillkor

Bestämmelserna om arbetstid och arbetsvillkor är i svensk lag mycket generellt utformade. Däremot finns det detaljreglering i föreskrifter.

Några mer konkreta krav på hur regleringen om arbetstid och villkor ska vara utformad följer inte av barnkonventionen eller av andra internationella instrument av relevans. Den svenska regleringen, som utgör en anpassning till EU-rätten, tar hänsyn till att skolgången ska kunna skötas. Därtill finns det en möjlighet att omedelbart säga upp ett barns anställningsavtal, om arbetet påverkar barnets skolgång, hälsa eller utveckling. Det finns en ”svart lista” med arbetsuppgifter som inte får utföras av barn. Både Arbetsmiljöverket, som är tillsynsmyndighet, och socialnämnden, som har ett generellt ansvar för barns uppväxtförhållanden, kan på olika sätt reagera om bestämmelserna inte följs eller tolkas på ett sätt som är skadligt för ett barn. Enligt vår bedömning överensstämmer denna reglering med innebörden av artikel 32 i barnkonventionen (se dock nedan om undantag).

Undantag

Från bestämmelserna om tillträde till arbete och barns arbetsmiljö finns det några undantag som det finns anledning att analysera närmare. Möjligheterna till att förordna om undantag ges i första hand i 5 kap. 2 § tredje stycket arbetsmiljölagen. Bestämmelsen, som är utformad med ILO:s konvention nr 138 som utgångspunkt, framstår i sig som förenlig med artikel 32 i barnkonventionen. Det kan

emellertid noteras att det varken i arbetsmiljölagen eller i Arbetsmiljöverkets föreskrifter finns några bestämmelser om att barnets bästa ska beaktas när undantag förskrivs eller när Arbetsmiljöverket medger enskilda undantag från bestämmelserna. Det finns inte heller något krav i regleringen på att barnets åsikter ska inhämtas och beaktas inför att Arbetsmiljöverket medger tillstånd att låta ett barn arbeta. Som framgår i kapitlen om artiklarna 3.1 och 12 betyder emellertid inte en avsaknad att lagstiftningen nödvändigtvis är oförenlig med konventionen, eftersom det likväl får anses finnas en sådan skyldighet.

Verksamheter som bedrivs av en familjemedlem

Ett undantag gäller att ett barn under 13 år får utföra mycket lätta och ofarliga arbetsuppgifter inom verksamheter som bedrivs av en familjemedlem utan andra anställda. Till skillnad från undantaget för artistverksamhet (se nedan), finns det inte direkt i undantagsbestämmelsen uttryckt något förbud mot att sådant arbete inverkar på barnets skolgång. Även om det kan tyckas olyckligt att det inte uttryckligen framgår (i synnerhet eftersom det anges i artistundantaget), måste bestämmelsen ändå anses innebära att ett sådant förbud gäller. Annars skulle dessa yngre barn få ett sämre skydd än barn som fyllt 13 år. Det finns dessutom en generell bestämmelse i föreskrifterna om att arbete som såväl yngre som äldre barn utför inte får gå ut över skolarbetet. Därtill finns det regler om skolplikt (se kapitlet om artikel 28).

Detta undantag ger inte möjlighet att använda ett barn till annat än mycket begränsade sysslor. Ett barn kan således inte ersätta en anställd eller utföra något arbete som kan vara skadligt. Artikel 32 i barnkonventionen har till syfte att skydda barn mot skadligt arbete och föreskriver bl.a. att det ska finnas en eller flera minimiåldrar för *anställning* till arbete (se ovan). Undantaget för familjens verksamhet innebär inte att något avsteg görs från detta skydd.⁵⁸ Det harmonierar också med vad som stadgas i artikel 4 i ILO:s konvention nr 138.

⁵⁸ Jämför även artikel 2.2 i EU-direktivet 94/33/EG.

Kulturell verksamhet m.m.

Enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter får myndigheten ge enskilda tillstånd till att låta yngre barn uppträda och repetera inom kulturell eller konstnärlig verksamhet och vid sport- eller reklamevenemang. För sådan verksamhet kan myndigheten också medge undantag från bestämmelserna om arbetstider för barn. Dessa undantag strider inte mot barnkonventionen, enligt vår mening. Som tidigare nämnts är det skadligt arbete och arbete som påverkar skolgången som ett barn ska skyddas mot. Att det vid enstaka tillfällen, efter särskilt tillstånd, kan förekomma filminspelningar på kvällstid med yngre barn inkräktar inte på det intresse som artikeln avser skydda. Deltagande i artistuppträdanden anges dessutom uttryckligen i ILO:s konvention nr 138 som en sådan godtagbar verksamhet som en behörig myndighet i enskilda fall får medge undantag för.⁵⁹ Därtill ger barnkonventionen barnet rätt att till fullo delta i det kulturella och konstnärliga livet (artikel 31.2).

I förarbetena till delegationsbestämmelsen i arbetsmiljölagen angavs att undantagen får avse småsysslor, som t.ex. statist i en film vid enstaka tillfällen. Mot bakgrund av det och formuleringen av 5 kap. 2 § tredje stycket arbetsmiljölagen kan det möjligen ifrågasättas om t.ex. en huvudroll i en teveserie verkligen är ett sådant undantag som lagstiftaren avsåg. Det kan även noteras att möjligheten i lagen att föreskriva undantag har utformats mot bakgrund av artikel 4.1 i ILO-konventionen och utan resonemang kring artikel 8, som avser artistuppträdande, i samma konvention. Det framstår således som att artistundantaget i Arbetsmiljöverkets föreskrifter har en svag förankring i bemyndigandet i arbetsmiljölagen. Som nämnts ovan är undantaget däremot förenligt med barnkonventionen.

Krigstid

Ett omfattande undantag gäller om Sverige hamnar i krig eller krigsfara. Vid krig får det göras avsteg från bestämmelserna om minimiålder m.m. i arbetsmiljölagen och tillhörande föreskrifter. Detsamma gäller efter regeringens förordnande vid krigsfara.

Bestämmelsen innebär inte att Arbetsmiljöverket eller regeringen får förordna om att vissa avsteg får göras. I stället innebär regleringen

⁵⁹ Se även artikel 5 i EU-direktivet 94/33/EG.

att bestämmelserna om minimiålder och att barn inte får utföra skadligt arbete inte behöver följas, om t.ex. en arbetsgivare anser det nödvändigt med hänsyn till totalförsvarets behov. Undantaget i 14 a § arbetsmiljöförordningen innebär inte att yngre barn ska användas som barnsoldater, vilket hade stått i strid med artikel 38 i barnkonventionen, utan syftar snarare till att det ska finnas tillräckligt med arbetskraft för att bemanna andra viktiga samhällsuppgifter.

Det finns anledning att ifrågasätta detta undantags förenlighet med barnkonventionen. Undantaget innebär att den arbetsmiljölagstiftning som utgör grunden för svensk rätts överensstämmelse med artikel 32 i barnkonventionen inte behöver följas. Det finns visserligen kvar en reglering om minimiåldrar och förbud mot skadligt arbete, men avsteg får göras från regleringen. Barnkonventionen ger inte utrymme för att rättigheterna i konventionen kan inskränkas vid krig eller krigsfara eller till förmån för totalförsvaret. Tvärtom ålägger konventionen medlemsstaterna särskilda skyldigheter vid väpnade konflikter, se artikel 38. Rätten till skydd mot skadligt arbete kan således inte inskränkas. Artikel 32 medger däremot att en stat har flera minimiåldrar. En särskild minimiålder i händelse av krig är därmed i och för sig förenlig med konventionen, så länge bestämmelserna i barnkonventionen och tillhörande internationella instrument beaktas.

Undantaget är föreskrivet med stöd av 8 § arbetsrättslig beredskapslag. I den bestämmelsen anges endast att regeringen får föreskriva sådana ändringar och tillägg som behövs för att tillgodose totalförsvarets behov i bl.a. lagar som gäller förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagar. Den faktiska möjligheten att inskränka ett barns rätt till skydd mot skadligt arbete framgår av arbetsmiljöförordningen. Regleringsordningen framstår i och för sig som godtagbar mot bakgrund av 15 kap. 6 § RF och formuleringen av artikel 32.2. Däremot kan det finnas anledning att i förordningsbestämmelsen begränsa vilka avsteg som får göras, t.ex. genom att ange en absolut lägsta ålder för arbete samt tydliggöra att ett barn aldrig får utföra arbete som kan vara skadligt (*hazardous*), hindra (*interfere with*) barnets utbildning eller inverka skadligt på (*be harmful to*) barnets hälsa eller fysiska, psykiska, andliga, moraliska eller sociala utveckling. Om ändringar i bestämmelserna övervägs måste även andra av Sveriges internationella åtaganden beaktas.

Vår slutsats är sammanfattningsvis att undantaget som gäller vid krig och krigsfara inte är förenligt med bestämmelserna i barnkon-

ventionen. En sådan undantagsbestämmelse bör tydligt ange vilken annan lägsta minimiålder och vilka andra regler för arbetstid som i stället gäller vid krig eller krigsfara. Det bör också vara tydligt att ett barn inte får utföra skadligt arbete.

Sanktioner

I den svenska lagstiftningen finns det sanktioner kopplade till regleringen om minderårigas tillträde till arbete och arbetsmiljö. Det finns inga krav i barnkonventionen på att sanktionerna ska vara av visst slag eller på viss nivå. Böter är den huvudsakliga påföljden för den som bryter mot bestämmelserna. Vid allvarigare händelser kan ett arbetsmiljöbrott ha begåtts och straffet blir då normalt högre. Straffet kan också bli högre om överträdelsen innebär att ett föreläggande eller förbud från Arbetsmiljöverket inte följts.

Det straffrättsliga skyddet och regleringen kring sanktionsavgifter stämmer enligt vår bedömning överens med artikel 32 i barnkonventionen.

35.3.2 Ekonomiskt utnyttjande

Ofta när artikel 32 diskuteras läggs störst fokus på att ett barn inte ska utnyttjas för skadligt arbete. Som framgår av artikelns ordalydelse ska barnet emellertid även skyddas mot ekonomiskt utnyttjande. I det begreppet ligger naturligtvis att ett barn inte ska behöva tvingas att arbeta och att om det arbetar ska barnet erhålla skälig ersättning. Vidare kan det innefatta sådana utnyttjanden som tas upp i artiklarna 33–35. Enligt vår mening omfattas emellertid även andra former av ekonomiska utnyttjanden, t.ex. sådana som rör ett barns egendom.

Tvångsarbete

Ett barn skyddas i Sverige från tvångsarbete och utnyttjande för t.ex. tiggeri genom att ett flertal beteenden som kan kopplas till sådant utnyttjande är kriminaliserade.

Genom det nya brottet människoexploatering straffbeläggs vissa former av exploatering som inte tidigare täcktes av det straffrättsliga regelverket. Barn får ett särskilt skydd av bestämmelsen, eftersom det, om gärningen begås mot någon som inte fyllt 18 år, inte krävs att det har förekommit något otillbörligt medel⁶⁰ för att exploateringen ska vara brottslig (se 4 kap. 1 b § andra stycket BrB). Det kan emellertid ifrågasättas hur mycket extra skydd en sådan specialbestämmelse faktiskt ger. Som framgår av förarbetena innebär nämligen rekvisitet tvångsarbete i princip att det ska ha förekommit just en sådan otillbörlig påverkan; tvångsarbete är per definition ofrivilligt. Det extra skyddet som ges för ett barn blir således främst aktuellt för annan exploatering enligt bestämmelsen, dvs. för arbete med uppenbart orimliga villkor eller tiggeri. Även vid dessa fall är det dock tveksamt vilket värde det extra skyddet ger. Rekvisitet *exploaterats* innebär nämligen att personen på ett otillbörligt sätt ska ha använts för syftet. Det framstår som att det endast är i ett begränsat antal fall som någon på ett otillbörligt sätt kan använda ett barn för arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri utan otillbörlig påverkan (t.ex. olaga tvång eller utnyttjande av beroendeställning eller skyddslöshet). Oavsett ger bestämmelsen om människoexploatering ett straffrättsligt skydd mot att ett barn utnyttjas ekonomiskt genom tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri.

Utöver det straffrättsliga skyddet finns det avtalsrättsliga bestämmelser om t.ex. ocker och oskäligen avtal som också skyddar ett barn mot att utnyttjas ekonomiskt på detta sätt (om detta, se främst kapitlet om artikel 36). Även den socialrättsliga lagstiftningen ger ett betydande skydd (se främst kapitlet om artiklarna 19, 20 och 25.)

Egendomsskydd

Ett barns egendom skyddas genom att transaktioner normalt kräver en förälders samtycke. Ett barn kan därför inte utnyttjas ekonomiskt av annan genom att barnet förmås att t.ex. ge bort eller låna ut pengar, i vart fall inte med bindande verkan.

Inte heller en förälder, som förvaltar sitt barns egendom, kan fritt disponera över barnets medel. Vissa rättshandlingar kräver nämligen

⁶⁰ Normalt krävs det att ett olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation använts för att exploatera personen, se 4 kap. 1 b § första stycket BrB.

överförmyndarens samtycke. Det är t.ex. inte möjligt för en förälder att skuldsätta barnet utan sådant samtycke. Om ett barn har en större egendom uppkommer det en redovisningsskyldighet för barnets föräldrar gentemot överförmyndaren. Det finns också en möjlighet för överförmyndaren att begära att en förälder entledigas som förmyndare eller att en medförmyndare förordnas av domstol.

Alla dessa begränsningar i en förälders förfoganderätt över egendomen utgör ett skydd mot att ett barn utnyttjas ekonomiskt. Ytterligare skydd ges av de straffrättsliga bestämmelserna på området, främst genom förmögenhetsbrotten.

Barn kan även utsättas som konsumenter. För att motverka det finns det särskilda marknadsföringsregler liksom bestämmelser som begränsar barns möjligheter att köpa varor och tjänster utan översyn från föräldrarna. Av särskild vikt är kanske begränsningarna att teckna t.ex. ett mobilabonnemang. För det krävs överförmyndarens godkännande.

När det gäller spel om pengar skyddas ett barn bl.a. genom bestämmelserna i spellagen och socialtjänstlagen. I spellagen finns det ett krav på licens för att anordna spel, ett förbud mot att tillåta ett barn att delta i spel och ett krav på att spelarens ålder ska kunna kontrolleras. De spel som barn får delta i är av relativt oskyldigt slag, t.ex. korsordstävlingar, spel på nöjesfält och spel utan insats. Undantagen utgör enligt vår mening inte något konventionsstridigt ingrepp i skyddet mot att ett barn utnyttjas ekonomiskt för spel. Ett ytterligare skydd ges genom socialnämndernas uppdrag att aktivt förebygga och motverka spelmissbruk bland barn inom kommunen.

Tillräckliga lagstiftningsåtgärder

Den svenska lagstiftningens skydd mot att ett barn utnyttjas ekonomiskt består av såväl civilrättsliga som straffrättsliga bestämmelser. Därtill finns det möjligheter för det allmänna att genom socialtjänsten på olika sätt ge stöd och vård åt ett barn som utnyttjas, med eller utan samtycke från barnet och barnets vårdnadshavare. Det allmänna kan också begränsa en olämplig förälders behörighet att förvalta egendom. Sammantaget bedömer vi att svensk lagstiftning i denna del står i överensstämmelse med innebörden av artikel 32 i barnkonventionen.

Om kravet på att en förmyndare ska höra den omyndige endast om barnet fyllt 16 år, läs mer i kapitlet om artikel 12 i barnkonventionen.

35.4 Sammanfattande slutsats

Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 32 i barnkonventionen med följande undantag.

14 a § arbetsmiljöförordningen är inte förenlig med artikel 32, eftersom den vid krig och krigsfara ger möjlighet att göra obegränsade avsteg från den lagstiftning som annars uppfyller kraven i artikel 32.

36 Artikel 33 – skydd mot narkotika

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 33 i barnkonventionen.

Artikel 33

Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder, för att skydda barn från olaglig användning av narkotika och psykotropa ämnen såsom dessa definieras i tillämpliga internationella fördrag och för att förhindra att barn utnyttjas i den olagliga framställningen av och handeln med sådana ämnen.

36.1 Om artikeln

Artikel 33 innebär ett åtagande för en stat att skydda ett barn från olaglig användning av narkotika och psykotropa ämnen så som de definieras i internationella överenskommelser. Det innebär också ett åtagande att förhindra att ett barn utnyttjas i den olagliga framställningen av och handeln med sådana ämnen.

Bestämmelser som direkt motsvarar dem i artikel 33 finns inte i det grundläggande ramverket för mänskliga rättigheterna (*The International Bill of Human Rights*). I artikel 16 i *konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*¹ finns dock bestämmelser om att en stat har en skyldighet att skydda personer med funktionsnedsättning mot alla former av utnyttjande, våld och övergrepp både inom och utom hemmet, vilket även bör omfatta att utnyttjas i framställningen av narkotika.

¹ SÖ 2008:26.

De internationella överenskommelser som åsyftas i artikel 33 och som tas upp i förarbetena till barnkonventionen är *konvention ersättande äldre konventioner rörande narkotika, 1961* (allmänna narkotika-konventionen)² med *protokoll rörande ändringar i 1961 års konvention ersättande äldre konventioner rörande narkotika* och *konvention om psykotropa ämnen*³ (psykotropkonventionen). Även *FN:s konvention mot olaglig hantering av narkotika och psykotropa ämnen*⁴ (narkotika-brottskonventionen) tillhör detta ramverk. Sverige har ratificerat samtliga dessa konventioner.

Vid bildandet av barnkonventionen diskuterades det om artikel 24 borde innehålla någonting om olaglig användning av narkotika och psykotropa ämnen. Så blev det inte men efter senare överväganden skapades artikel 33.⁵

Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen. Barnrättskommittén lyfter fram några s.k. grundprinciper, artiklarna 2.1, 3.1, 6 och 12, som de anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.⁶ (Läs mer om dessa nedan.) Genom att artikeln även innebär ett åtagande att förhindra att barn utnyttjas i den olagliga framställningen av och i handeln med narkotika, hänger den samman med de andra artiklarna om att skydda barn mot olika former av utnyttjande, dvs. artiklarna 19, 32 och 34–36. Artikeln är också nära knuten till artikel 39 om rehabilitering för barn som utsatts för någon form av vanvård, övergrepp eller utnyttjande och rätten till hälso- och sjukvård (artikel 24).⁷ Även artiklarna 5, 9, 17, 18, 19, 20, 25, 27, 28, 37 och 40 kan vara relevanta beroende på omständigheterna.

Till barnkonventionen finns också ett *fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi*⁸, som Sverige ratificerat. Av inledningen till protokollet framgår bl.a. att parterna ansåg att det var lämpligt att utöka de åtgärder som staterna bör vidta för att bättre uppnå syftena med barnkonventionen och genomförandet av särskilt artiklarna 1,

² SÖ 1964:59 med ändringar 1972:41.

³ SÖ 1972:42.

⁴ SÖ 1991:41.

⁵ HR/PUB/07/1, artikel 33, C 1–4. Jämför Detrick s. 583.

⁶ CRC/GC/2003/5 p. 12. Jämför Tobin (2019) s. 113.

⁷ Jämför Detrick s. 580 och 581 och Tobin (2019) s. 1275 och 1276.

⁸ SÖ 2007:7.

11, 21 och 32–36. Tilläggsprotokollet ska således ses som en förstärkning och fördjupning av dessa åtaganden i barnkonventionen.

36.1.1 Grundläggande principer

Nedan beskrivs i korthet hur de grundläggande principerna i konventionen förhåller sig till artikel 33. Läs mer om dessa i kapitlen om respektive artikel.

Ett helhetsperspektiv

Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn inom en stats jurisdiktion utan någon åtskillnad av något slag (artikel 2.1). Detta innebär att även barn som inte är svenska medborgare, såsom ett barn med uppehållstillstånd, som söker asyl eller som befinner sig utan tillstånd i Sverige, ska omfattas av skyddet enligt artikel 33.

Genom artikel 6 garanteras ett barn den grundläggande rätten till liv som uttrycks som en universell mänsklig rättighet i den *allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*⁹ och den *internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter*¹⁰. Vidare ska ett barns överlevnad och utveckling säkerställas till det yttersta av en stats förmåga. Eftersom ett barns existens är en förutsättning för att det ska kunna åtnjuta övriga rättigheter i konventionen får artikel 6 en naturlig prioritet och blir på så sätt grundläggande för hela genomförandet av konventionen. Artikel 33 kan ses som en vidareutveckling av artikel 6, eftersom ett barns utveckling, och i viss mån även överlevnad, kan riskeras om barnet utsätts för narkotika och psykotropa ämnen eller utnyttjas i framställningen av dessa ämnen.

Barnrättskommittén menar att rätten till överlevnad och utveckling endast kan genomföras med ett holistiskt förhållningssätt. Det sker enligt kommittén genom att alla de andra bestämmelserna i konventionen tillämpas och ses i relation till varandra.¹¹ Barnrättskommittén förväntar sig att konventionsstaterna tolkar ordet utveckling i dess vidaste bemärkelse, som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.¹²

⁹ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 3/217 den 10 december 1948.

¹⁰ SÖ 1971:42.

¹¹ CRC/C/GC/7 p. 10.

¹² CRC/GC/2003/5 p. 12.

I barnkonventionen är det en utgångspunkt att familjen är den grundläggande och naturliga enheten för ett barn, vilket bl.a. framgår av konventionens inledning (preamble). Föräldrar eller andra vårdnadshavare har i första hand ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling (artiklarna 5 och 18). I föräldrarnas ansvar ligger bl.a. att se till barnets bästa och att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge barnet råd och ledning då det utövar sina rättigheter. Samtidigt har staten det yttersta ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling samt för att barnet ges det skydd och stöd som det behöver (jämför bl.a. artiklarna 3.2, 6, 9, 19, 20, 23, 26, 27, 32–36, 38 och 39).

Enligt artikel 4 ska en stat vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska en stat till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet.

Rätten att uttrycka sin åsikt och få den beaktad

Enligt artikel 12.1 ska en stat tillförsäkra ett barn som är i stånd att bilda en åsikt rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör det. Ett barns åsikter ska beaktas i förhållande till ålder och mognad. För att ett barn ska tillförsäkras denna rätt ska barnet enligt artikel 12.2 särskilt beredas möjlighet att höras. Det kan göras direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och gäller i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Barnet ska höras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler. Detta kan t.ex. innefatta åtgärder för att skydda ett barn från olaglig användning av narkotika och psykotropa ämnen eller från att utnyttjas i framställningen av dessa ämnen.

Enligt barnrättskommittén har ett barn även rätt att avstå från att utöva sin rättighet; att uttrycka åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet.¹³

¹³ CRC/C/GC/12 p. 16.

Barnets bästa

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). I en bedömning och prövning av barnets bästa ingår att ta hänsyn till samtliga grundläggande principer och konventionen i sin helhet. Vid en sådan bedömning får barnets upplevelser och åsikter om sin situation särskild betydelse, i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12).

Syftet med begreppet barnets bästa är enligt barnrättskommittén att säkerställa att barn både fullt och faktiskt kan åtnjuta alla de rättigheter som erkänns i konventionen. Kommittén understryker att en vuxen persons personliga bedömning av ett (eller flera) barns bästa inte får ha företräde framför rättigheterna enligt konventionen; ingen rättighet ska kunna inskränkas av en skönmässig tolkning av barnets bästa. Vidare framhåller kommittén att barnets bästa är ett dynamiskt koncept, som kräver att man gör bedömningar anpassade till det specifika sammanhanget.¹⁴

Nedan redogörs i korthet för i vilka sammanhang principen om barnets bästa kan bli relevant i förhållande till artikel 33.

Utformning av reglering

Artikel 3.1 omfattar även lagstiftande organ. Principen om barnets bästa måste beaktas vid regleringen dels av skyddet mot narkotika och psykotropa ämnen, dels av det stöd som ett utsatt barn behöver. Övriga rättigheter enligt barnkonventionen ska också beaktas i bedömningen av barnets bästa. Sådana bedömningar bör till viss del även bygga på ett barns egna upplevelser och åsikter i enlighet med artikel 12.

I sin allmänna kommentar om barnets bästa lyfter barnrättskommittén särskilt fram den roll som lagstiftande organ har. Kommittén betonar att artikel 3.1 både gäller barn i allmänhet och barn som individer. Det innebär, enligt kommittén, att varje gång en lag eller en bestämmelse antas eller en internationell överenskommelse ingås som berör barn bör beslutet styras av hänsyn till barnets bästa.¹⁵

¹⁴ CRC/C/GC/14 p. 1 och 4.

¹⁵ CRC/C/GC/14 p. 31, se även CRC/C/GC/12 p. 72.

Individuella beslut

Enligt artikel 3.1 ska det i varje beslut som rör ett barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Vid ett beslut om skydd, stöd och vård för ett barn som t.ex. använt olaglig narkotika eller utnyttjats för narkotikahandel ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

I en bedömning av barnets bästa ska hänsyn tas till alla de rättigheter som ett barn har enligt barnkonventionen och som är relevanta i sammanhanget. Ett barn ska också ges möjlighet att uttrycka sin åsikt inför att ett beslut tas (jämför artikel 12).

Barnrättskommittén understryker att detta ska ske med utgångspunkt i barnets specifika omständigheter. Fokus måste enligt kommittén ligga på att identifiera möjliga lösningar som ser till barnets bästa med full respekt för rättigheterna i konventionen och dess fakultativa protokoll.¹⁶ Vidare är det enligt kommittén av vikt att följa upp åtgärder och beslut,¹⁷ dvs. ta reda på hur barnet upplevt insatserna och om de varit till barnets bästa. (Jämför artiklarna 3.2, 19, 20, 25 och 39).

Barnanpassade förfaranden

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). En åtgärd omfattar även själva förfarandet. Det innebär att straffrättsliga förfaranden, sociala utredningar, rehabiliterande åtgärder och andra stödjande eller förebyggande åtgärder omfattas.

Vägledning kan hämtas från fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. I korthet framgår bl.a. följande av protokollet. Processuella förfaranden ska anpassas till ett barns särskilda behov, oavsett om det är offer eller vittne till ett brott. En stat ska tillhandahålla lämpligt stöd till barnet under hela rättsprocessen. Vidare ska åtgärder vidtas för att låta ett barns synpunkter, behov och intressen framföras och beaktas. Barnet ska informeras om sina rättigheter och sin roll i samt omfattningen, utvecklingen och den fortsatta hand-

¹⁶ CRC/C/GC/14 p. 32.

¹⁷ CRC/C/GC/12 p. 134 (i) och CRC/C/GC/14 p. 35.

läggningen av förfarandet samt om avgörandet i det egna fallet. Läs mer i kapitlet om artikel 34.

Även barnrättskommittén lyfter i en allmän kommentar fram att för att ett barns rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat ska förverkligas måste man införa och följa vissa barnanpassade förfaranden.¹⁸ Kommittén betonar i en annan kommentar att förutsättningarna för att ett barn ska kunna uttrycka åsikter är av betydelse. Hänsyn bör tas till barnets individuella och sociala situation och miljön bör vara sådan att barnet känner sig tryggt och respekterat. Det bör, enligt kommittén, inte hållas samtal med ett barn oftare än nödvändigt, särskilt inte när man utforskar händelser som skadat barnet. Vidare måste barnet informeras om vad saken gäller, vilka valmöjligheter som finns, vilka beslut som kan komma att fattas och vad de kan få för följder.¹⁹

En mer utvecklad beskrivning av barnanpassade förfaranden finns i kapitlet om artikel 3.

36.1.2 Definition av narkotika och psykotropa ämnen

Av artikel 33 framgår att *narkotika och psykotropa ämnen ska definieras enligt tillämpliga fördrag*. Som vi tidigare nämnt, ingår den allmänna narkotikakonventionen, psykotropkonventionen och narkotikabrottskonventionen i det ramverk som åsyftas. Det är dock inte uteslutet att andra fördrag kan vara relevanta.²⁰

Det är Världshälsoorganisationen (WHO) som, i enlighet med ramverket, ansvarar för att utvärdera och föreslå vilka substanser som ska kontrolleras enligt konventionerna. WHO föreslår till Narkotikakommissionen (CND)²¹ vilka substanser som ska listas i konventionerna. CND fattar därefter beslut om substanserna ska listas i konventionerna eller inte.²²

I den allmänna narkotikakonventionen regleras så kallade ”klassiska narkotika” såsom opiater (råopium, morfin, heroin med flera), cannabis (haschisch, marijuana) och koka (kokablada och kokain). I psykotropkonventionen finns bestämmelser kring nyare narkotika

¹⁸ CRC/C/GC/14 p. 85.

¹⁹ CRC/C/GC/12 p. 22–25.

²⁰ Jämför Tobin (2019) s. 1280 och 1281.

²¹ Narkotikakommissionen (CND) består av de länder som ställt sig bakom och ratificerat dessa narkotikakonventioner. CND rapporterar till Generalförsamlingens ekonomiska- och sociala utskott (ECOSOC).

²² www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/alkohol-narkotika-dopning-tobak-och-spel-andts/narkotika-och-halsofarliga-varor/lagar-och-policy.

och så kallade psykotropa läkemedel såsom LSD, psilocybin, amfetamin, barbiturater, metakvalon och andra sömnmedel. Dessutom regleras den verksamma beståndsdelen i cannabis i psykotropkonventionen.

Av förarbetena framgår att det diskuterades att alla former av droger skulle omfattas, vilket inkluderade alkohol men även andra droger som kan vara vanligt bland barn. Barnrättskommittén uttrycker regelbundet oro över användningen av tobak, alkohol och sniffning i sina sammanfattande slutsatser till staterna.²³

36.1.3 Lämpliga åtgärder för att skydda barn från narkotika

En stat ska enligt artikel 33 *vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder, för att skydda barn från olaglig användning av narkotika och psykotropa ämnen*. En liknande formulering finns i artikel 4, som berör hur en stat ska genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. Vid behov ska en stat även vidta sådana åtgärder inom ramen för det internationella samarbetet. Vad som är lämpliga åtgärder lämnas till varje enskild stat att avgöra, men det finns andra artiklar i konventionen som kan vara relevanta beroende på omständigheterna och som kan ge ytterligare vägledning.

Föräldrarna eller andra personer med juridiskt ansvar för ett barn har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling (artiklarna 5 och 18). De ska vägledas av vad som bedöms vara barnets bästa. Detta innebär att de har ett ansvar att skydda barnet från bl.a. olaglig användning av narkotika. En stat ska i sin tur ge lämpligt stöd till vårdnadshavarna för att de ska kunna ta sitt ansvar för barnets uppfostran (artikel 18). I detta sammanhang kan det innebära att ge föräldrar kunskap om hur de ser tecken hos sitt barn på olaglig användning av narkotika. Det kan också handla om att upplysa dem om vilket stöd som finns att få.

Om ett barns användning av narkotika är ett resultat av en förälders vanvård har staten en skyldighet att ge barnet skydd enligt artikel 19. Staten har ett även ett ansvar att skydda ett barn i de fall en förälder olagligt använder narkotika. I artikel 19 anges ett antal exempel på skyddsåtgärder, bl.a. sociala program och förebyggande åtgärder för identifiering, rapportering, remittering, undersökning,

²³ HR/PUB/07/1, artikel 33, C 2 och C 5 p. 81. Jämför även Tobin (2019) s. 1281 och 1282.

behandling och uppföljning. Enligt artikel 3.2 har en stat en skyldighet att tillförsäkra ett barn det skydd och den omvårdnad som det behöver för att må bra. Detta innebär att även barn som placerats utanför hemmet eller av någon anledning har frihetsberövats har rätt till skydd och omvårdnad i det fall barnet har använt sig av olaglig narkotika (jämför artiklarna 20 och 37). I det fall ett barn behöver vårdas utanför hemmet med anledning av olaglig användning av narkotika blir även artiklarna 9, 20 och 25 relevanta.

När det särskilt gäller behandling, anges det i artikel 39 att en stat ska vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för bl.a. vanvård. Ett barn har också rätt till sjukvård och rehabilitering enligt artikel 24, som även berör förbyggande hälsovård och föräldraråd-givning. Artikel 33 ska också ses i ljuset av artikel 17. Av artikel 17 framgår att en stat ska säkerställa att ett barn har tillgång till sådan information som syftar till att främja dess hälsa. I detta sammanhang innebär det t.ex. att ett barn bör ha tillgång till lämplig information om de skadliga effekter användande av narkotika och psykotropa ämnen kan ge samt vilka preparat som är olagliga att använda.

Viss vägledning kring vilka åtgärder som är lämpliga för en stat att vidta ges också av narkotikakonventionerna. Den allmänna narkotikakonventionen är avsedd att begränsa användningen av narkotika till enbart medicinska och vetenskapliga ändamål. Konventionen innehåller fyra listor med förbjudna preparat. Det är enligt konventionen tillåtet att forska med narkotikaklassade preparat och läkare får skriva ut vissa narkotikaklassade preparat. Konventionen definierar en sorts miniminivå för en stats åtaganden och rymmer därmed en rad tvingande påbud för implementering, klassificering, rapportering och reglering av import och export (artiklarna 3, 4, 12, 18–21 och 31). Genom konventionen ges en stat rätt att tillämpa strängare nationella kontrollbestämmelser än dem som stadgas i konventionen (artikel 39). En stat som anslutit sig till den allmänna narkotikakonventionen är skyldig att straffbelägga produktion och försäljning av narkotika för icke-medicinskt bruk och att kontrollera all laglig tillverkning, handel och distribution.²⁴

Psykotropkonventionen har en liknande uppbyggnad som den allmänna narkotikakonventionen och innehåller också fyra förteckningar över förbjudna substanser.

²⁴ SOU 2011:66 s. 104–109.

För att kunna minska tillgången till narkotika är också internationella åtgärder av vikt. Narkotikabrottskonventionen syftar till att främja samarbetet mellan de anslutna staterna för en effektivare bekämpning av den illegala droghanteringen i alla led, bl.a. odling, tillverkning, distribution, organisation och finansiering (artikel 2 och 3). Staterna ska bistå varandra med rättshjälp i form av t.ex. upptagande av vittnesmål, delgivningar och vissa tvångsmedel (artikel 7). I konventionen finns även bestämmelser om förverkande och beslag av narkotika som varit föremål för brott, vinsten från drogrelaterad brottslighet och av material och utrustning som använts vid narkotikaframställning (artikel 5). Vidare ska de brott som omfattas av konventionen anses vara utlämningsbara brott, dvs. brott som en person kan utlämnas för till en annan konventionsstat (artikel 6).

36.1.4 Skydda barn från att användas i framställningen av narkotika

Av artikel 33 framgår att en stat ska vidta alla lämpliga åtgärder för att *förhindra att barn utnyttjas i den olagliga framställningen av och handeln med narkotika och psykotropa ämnen*. Eftersom det rör en olaglig framställning av narkotika hänger denna del intimt ihop med delen om att skydda barn från narkotika och de åtgärder som bör vidtas för att förhindra olaglig framställning av narkotika som beskrivits ovan. I inledningen till protokollet till barnkonventionen om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi nämns bl.a. *ILO:s konvention (nr 182) om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete*. Enligt ILO:s konvention nr 182 anses utnyttjande, rekrytering och utbudande av barn för olaglig verksamhet, särskilt för framställning av och handel med narkotiska preparat, som en av de värsta formerna av barnarbete. Detta innebär att denna del av artikel 33 också har en nära koppling till artikel 32 om skadligt arbete och ekonomiskt utnyttjande. En stat har samma skyldigheter att ge skydd och stöd till ett barn som utnyttjats för framställning av och handel med narkotiska preparat som vid andra skadliga arbeten. Även artikel 40 om barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldigt till brott är av relevans här. Läs mer i kapitlen om artiklarna 32 och 40.

36.2 Svenska förhållanden

Artikel 33 i barnkonventionen ålägger staterna att vidta olika slags åtgärder för att skydda barn mot olaglig användning och hantering av narkotika. Med hänvisning till ramarna för vårt uppdrag kommer vi i detta avsnitt främst att redogöra för de lagstiftningsåtgärder som Sverige vidtagit. Vi har delat in åtgärderna i tre grupper: förebyggande åtgärder, straffrättslig och annan reglering kring narkotika samt behandlande insatser.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, som är en ideell organisation, har genomfört undersökningar om skolelevers drogvanor sedan år 1971. Av undersökningen framgår att andelen elever som någon gång provat narkotika varit relativt oförändrad de senaste tio åren. År 2018 var det 8 procent av pojkarna och 6 procent av flickorna i årskurs 9. I årskurs 2 på gymnasiet var det 17 procent av pojkarna och 14 procent av flickorna. Däremot har andelen som använt ”nätdroger” (t.ex. *spice*) minskat sedan år 2014. Knappt 1 procent av eleverna har någon gång provat sådana droger. Även andelen elever som sniffat eller boffat har minskat och är numera 3 procent, vilket innebär en halvering i förhållande till år 2012.²⁵

Barnombudsmannens årsrapport 2005 fokuserade på barns förhållande till droger.²⁶

36.2.1 Förebyggande åtgärder

Förebyggande åtgärder mot användning av narkotika vidtas främst på andra sätt än genom lagstiftningsarbetet. Inte minst vårdnadshavarna har ett viktigt ansvar (jämför 6 kap. 1 och 2 §§ FB). Även föreningslivet har en roll i arbetet mot barns användning av narkotika. Utöver de åtgärder som nämns nedan, utgör Polismyndighetens och Tullverkets brottsbekämpande insatser mot införsel, framställning, försäljning och användning av narkotika ett viktigt förebyggande arbete. Det samma gäller de behandlande insatser som vidtas inom socialtjänsten och hälsovården (se avsnittet om behandlingsinsatser nedan).

²⁵ Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, rapport nr 178, *Skolelevers drogvanor 2018* (2018).

²⁶ Barnombudsmannens årsrapport 2005 *Öppna för gränser* (2005).

Regeringen har beslutat om en samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken åren 2016–2020 (ANDT-strategin).²⁷ Folkhälsomyndigheten ansvarar för att genomföra strategin. Vid varje länsstyrelse ska det finnas en särskild samordningsfunktion för frågor som rör ANDT-frågor. (Se 1 och 2 §§ förordningen, 2012:606, om samordning inom alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksområdet m.m.)

Socialnämndens förebyggande arbete

Socialnämnden i en kommun är skyldig att aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk bland barn av alla slags berusnings-, dopnings- och beroendeframkallande medel. Nämnden har också ett generellt ansvar att arbeta för att förebygga och motverka missbruk av beroendeframkallande medel. Nämnden ska inom det uppdraget bl.a. sprida kunskap om skadeverkningar av missbruk och om de hjälpmöjligheter som finns. (Se 3 kap. 7 § och 5 kap. 1 § SoL.)

Inom socialtjänsten råder det normalt sekretess för en uppgift om en enskilds personliga förhållanden (26 kap. 1 § OSL). Den sekretessen hindrar emellertid inte att uppgiften lämnas till åklagare eller polis, om uppgiften angår misstanke om olaglig överlåtelse eller anskaffning av narkotika till en person under 18 år (10 kap. 22 § OSL).

Utbildning och information

Av läroplanen för bl.a. grundskolan framgår att eleverna i både mellanstadiet och högstadiet ska lära sig om sambandet mellan beroendeframkallande medel och ohälsa. En rektor har ansvar för att eleverna som läser på grundskole- och gymnasienivå får kunskaper om riskerna med narkotika och andra droger.²⁸

Flera ideella organisationer arbetar med att inhämta och sprida kunskap. Några exempel är Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, Svenska Carnegie Institutet och Svenska Narkotikapolisföreningen.

²⁷ T.ex. SKOLFS 2010:37 och 2011:144.

Uppföljning och kontroll

Folkhälsomyndigheten har flera uppdrag som särskilt rör narkotika. Bl.a. ska myndigheten ansvara för den samordnade uppföljningen inom narkotikaområdet. Den ska samordna och lämna underlag till regeringen inför återkommande rapportering till EU och Världshälsoorganisationen (WHO), ansvara för rapporteringen till *FN:s kontor mot narkotika och brottslighet* (UNODC)²⁹ samt övrig narkotikarapportering till internationella organ. Myndigheten ska vidare vara nationell kontaktpunkt för *Europeiska centrumet för kontroll av narkotika och narkotikamissbruk* (ECNN). (Se förordningen, 2013:1020, med instruktion för Folkhälsomyndigheten. Se även nedan om UNODC och ECNN.) En nämnd som utövar ledning över hälso- och sjukvårdsverksamheten i en kommun eller ett landsting är skyldig att anmäla till Folkhälsomyndigheten om nya medel används för missbruksändamål eller att ändringar sker i missbruksmönster av kända medel (18 kap. 1 § HSL). En motsvarande skyldighet finns för socialnämnderna (12 kap. 9 § SoL).

Läkemedelsverket har flera liknande uppdrag. Myndigheten ska bl.a. fullgöra rapporteringsskyldighet till Internationella narkotikakontrollstyrelsen (INCB). Myndigheten ansvarar också för kontroll och tillsyn av narkotika. (Se 1 och 2 §§ förordningen, 2007:1205, med instruktion för Läkemedelsverket. Se även nedan om INCB.)

Internationella samarbeten

Som framgår i avsnittet ovan deltar Sverige i ett flertal internationella projekt som rör narkotika. Sverige har bl.a. tillträtt de tre centrala FN-konventionerna (se avsnittet om artikelns innebörd ovan).

Inom FN finns organen UNODC och INCB. UNODC har till uppdrag att hjälpa FN:s medlemsländer i bekämpningen av illegal narkotika och internationell brottslighet. Organet bedriver forskning och arbetar med kunskapskampanjer. Därutöver hjälper UNODC medlemsstaterna med implementeringen av bl.a. FN-konventionerna och arbetar med fältbaserat tekniskt bistånd. INCB är ett övervakningsorgan för ländernas implementering av FN:s narkotikakonventioner.

²⁹ United Nations Office on Drugs and Crime.

Utöver UNODC och INCB, deltar Sverige i FN:s arbete mot narkotika genom Agenda 2030 för hållbar utveckling.³⁰ Agendan innehåller ett antal mål som ska vara uppfyllda senast år 2030. Enligt delmål 3.5 ska insatserna för att förebygga och behandla drogmissbruk stärkas. Regeringen har uttryckt att Sverige ska vara ledande igenomförandet av agendan.³¹

Inom EU finns det en särskild narkotikabyrå, ECNN.³² Syftet med byrån är bl.a. att ge EU och dess medlemsstater en objektiv överblick över EU:s narkotikasituation och narkotikaproblem.

Sverige är medlem i Nordiska ministerrådet. Nordiskt välfärdscentrum är en institution under rådets social- och hälsosektor. Centrumet arbetar bl.a. med att forska och samla och sprida kunskap om droger och droganvändning.

36.2.2 Straffrättslig och annan reglering kring narkotika

Narkotika får endast hanteras för vissa särskilda ändamål, såsom medicin och vetenskap. Det krävs tillstånd för att föra in eller ut narkotika ur Sverige samt för att tillverka och handla med narkotika. Som huvudregel får man inte heller inneha narkotika. (Se 2–7 §§ lagen, 1992:860, om kontroll av narkotika.)

Försäljning, tillverkning och import av läkemedel är strängt reglerade. Ett läkemedel måste godkännas för att få säljas. För att få sälja läkemedel till konsument krävs tillstånd av Läkemedelsverket. Narkotikaklassade läkemedel (inklusive psykotropiska läkemedel) får lämnas ut endast efter förordnande av läkare, tandläkare eller veterinär. Sådant förordnande ska ske med största försiktighet. (Se 4 kap. 1, 2 och 20 §§, 5 kap. 1 § läkemedelslagen, 2015:315, 2 kap. 1 § lagen, 2009:366, om handel med läkemedel samt 5 och 6 §§ lagen om kontroll av narkotika.)

I princip all olovlig hantering av narkotika, inklusive bruk, är straffbelagd som *narkotikabrott* eller *narkotikasmuggling* av någon grad. Hanteringen är även straffbar som oaktsamhetsbrott, bl.a. med rubriceringen *vårdslöshet med narkotika* eller *olovlig införsel*. Det är vidare

³⁰ Generalförsamlingens resolution *Att förändra vår värld: Agenda 2030 för hållbar utveckling*, A/RES/70/1.

³¹ Se t.ex. dir. 2016:18 s. 1.

³² European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (även EMCDDA).

straffbart att olovligen ta befattning med narkotikaprekursorer³³ som är avsedda för olovlig framställning av narkotika. (Se 1–3 b §§ narkotikastrafflagen, 1968:64, samt 6 och 7 §§ lagen, 2000:1225, om straff för smuggling.)

Med narkotika avses dels sådana ämnen som regeringen förklarar är narkotika, dels substanser som är föremål för kontroll enligt en internationell överenskommelse som Sverige har biträtt.³⁴ Läkemedelsverket ska föra förteckningar över dessa substanser. (Se 8 § narkotikastrafflagen, 3 § förordningen, 1992:1554, om kontroll av narkotika och Läkemedelsverkets föreskrifter, LVFS 1997:12, om förteckningar över narkotika.)

Av förarbetena till narkotikastrafflagen framgår att överlåtelse av narkotika till ungdom utgör en försvårande omständighet vid bedömningen av ett narkotikabrott. Gärningen bör enligt förarbetena bedömas allvarligare ju yngre mottagaren av narkotikan är.³⁵ Av Högsta domstolens praxis framgår att en försvårande omständighet vid narkotikabrott är att narkotikan gjorts lättåtkomlig för unga missbrukare.³⁶

Även den som har en garantställning, t.ex. en förälder till ett barn som förvarar narkotika hemma, kan i vissa fall dömas för narkotikabrott (23 kap. 6 § BrB).³⁷ Vidare är stämpling³⁸ och anstiftan till flera former av narkotikabrott brottsligt. Stämpling eller anstiftan till innehav eller bruk av narkotika är däremot inte kriminaliserat. Detsamma gäller stämpling till ringa narkotikabrott.³⁹ (Se 4 och 5 §§ narkotikastrafflagen, 14 § lagen om straff för smuggling och 23 kap. 4 § BrB.)

³³ Ämnen som kan användas vid framställning av narkotika.

³⁴ Det innefattar således de substanser som anges i de centrala FN-konventionerna om narkotika och psykotropa ämnen (se ovan).

³⁵ Prop. 1968:7 s. 119.

³⁶ Rättsfallet NJA 2011 s. 799.

³⁷ Jämför rättsfallen NJA 2003 s. 473 och 2013 s. 588. Se även Andersson m.fl., *Narkotikabrotten* (2012) s. 42 och 151.

³⁸ Stämpling innebär att någon i samråd med någon annan beslutar gärningen eller att någon söker anstifta någon annan eller åtar eller erbjuder sig att utföra den, 23 kap. 2 § BrB.

³⁹ Någon närmare förklaring till varför stämpling eller anstiftan till innehav och bruk inte kriminaliserades angavs inte i förarbetena till narkotikastrafflagen eller kriminaliseringen av konsumtion av narkotika, se prop. 1968:7 s. 113 och 119 samt 1987/88:71 s. 19 och 27.

Hälsofarliga varor

För att möjliggöra en mer skyndsam reaktion från samhällets sida mot nya droger infördes lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.⁴⁰ Enligt lagen kan regeringen föreskriva att vissa varor ska utgöra en hälsofarlig vara. För det krävs att varan medför fara för människors liv eller hälsa och att den kan antas användas i missbrukssyfte. Det är inte förbjudet att bruka en sådan vara men i princip all annan befattning är straffbar. (Se 1, 3 och 4 §§ lagen om förbud mot vissa hälsofarliga varor.)

En utredning om en hälsofarlig vara är normalt betydligt mindre omfattande än en utredning inför en narkotikaklassificering. En ny varas egenskaper liknar många gånger de redan narkotikaklassificerade varornas. Om man i ett senare skede, efter en mer noggrann analys av varans egenskaper, kan konstatera att det finns förutsättningar för narkotikaklassificering, ska varan flyttas över till narkotikalagstiftningen.⁴¹ En lista över hälsofarliga varor finns i en bilaga till förordningen (1999:58) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

Förverkande och förstörande

Narkotika som varit föremål för brott ska normalt förverkas. Det samma gäller utbytet av ett narkotikabrott, t.ex. vinsten från en försäljning. Hjälpmedel får i vissa fall också förverkas. Motsvarande gäller för hälsofarliga varor. (Se 6 § narkotikastrafflagen och 5 § lagen om förbud mot vissa hälsofarliga varor.)

Även narkotika och hälsofarliga varor som inte har varit föremål för brott får förstöras, efter beslut från åklagare. En förutsättning för det är att substansen kan antas vara avsedd att användas i missbrukssyfte att uppnå berusning eller annan påverkan. Det krävs även att substansen då kan komma att förorsaka skada eller dödsfall. Förstörandet sker då med stöd av 3 § lagen (2011:111) om förstörande av vissa hälsofarliga missbrukssubstanser. Lagen kan även tillämpas på sådana substanser som kan antas komma att förklaras som narkotika (2 § samma lag).

⁴⁰ Prop. 1997/98:183 s. 32, 36 och 37.

⁴¹ Prop. 2010/11:4 s. 43.

Barn under 15 år

En person under 15 år kan inte dömas till påföljd för brott (1 kap. 6 § BrB). Däremot kan en polisutredning om brottet ändå alltid inledas efter begäran av en socialnämnd. En förutsättning för det är att socialnämnden bedömer att utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Vid denna bedömning ska det särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling. Är barnet yngre än 12 år krävs det emellertid synnerliga skäl för en sådan utredning. Vid allvarligare brottslighet ska en utredning alltid inledas. (Se 31 § LUL.)

Om ett barn är skäligen misstänkt för att olovligen ha brukat narkotika får kroppsbesiktning (t.ex. blod- eller urinprov) företas, även om barnet är yngre än 15 år. Det förutsätter dock att det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för barnet. Socialnämnden och, som huvudregel, barnets vårdnadshavare ska omedelbart underrättas om resultatet. (Se 36 b § LUL.) Bestämelsen infördes inte främst av brottsutredande skäl utan för att värna om barns hälsa och utveckling och förhindra narkotikamissbruk.⁴²

36.2.3 Behandlingsinsatser

Socialtjänstens insatser

En socialnämnd ska aktivt sörja för att en enskild missbrukare får den hjälp och vård som han eller hon behöver för att komma ifrån missbruket. Nämnden ska i samförstånd med den enskilde planera hjälpen och vården och noga bevaka att planen fullföljs. (Se 5 kap. 9 och 9 a §§ SoL.)

Om ett barn har behov av särskilt stöd och särskild vägledning för att motverka en risk för missbruk av beroendeframkallande medel, kan socialnämnden utse en särskilt kvalificerad kontaktperson åt barnet. Under vissa omständigheter kan en sådan kontaktperson utses även utan samtycke från barnet eller en vårdnadshavare. (Se 3 kap. 6 b § SoL och 22 § LVU.)

Utsätter ett barn sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel kan vård

⁴² Prop. 2009/10:105 s. 56.

beslutas enligt 3 § LVU (om vård inte kan ges med erforderliga samtycken). Frågan om ett barn tvångsvis ska beredas vård beslutas av domstol, men en socialnämnd kan vid brådskande fall besluta om ett omedelbart omhändertagande. En socialnämnd kan också, utan domstolsprövning, i vissa fall besluta om öppna behandlingsinsatser för ett barn. (Se 4, 6 och 22 §§ LVU.) Läs mer om vård enligt LVU i kapitlet om artiklarna 19 och 20.

I LVM finns bestämmelser som gör det möjligt att tvångsbehandla bl.a. personer som missbrukar narkotika. Lagen är formellt tillämplig även när det gäller ett barn, men LVU ska i första hand användas.⁴³

Hälso- och sjukvården

Hälso- och sjukvården har ett ansvar för att ge vård som kan behövas till en person som missbrukar narkotika. Rätten till hälso- och sjukvård beskrivs främst i kapitlet om artikel 24.

En kommun och en region ska ingå en överenskommelse om samarbete i fråga om bl.a. personer som missbrukar narkotika (5 kap. 9 a § SoL och 16 kap. 3 § HSL). När en enskild har behov av insatser både från hälso- och sjukvården och från socialtjänsten ska landstinget tillsammans med kommunen upprätta en individuell plan (2 kap. 7 § SoL och 16 kap. 4 § HSL).

Ungdomsvård

När ett straffmyndigt barn gjort sig skyldigt till brott kan domstolen i vissa fall bestämma påföljden till ungdomsvård. Det kräver, förutom att det är en tillräckligt ingripande åtgärd, att barnet har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen eller LVU och att barnet kan få sådan vård. (Se 32 kap. 1 § BrB.) Missbruksproblem utgör ofta ett sådant särskilt behov.⁴⁴

⁴³ Prop. 1981/82:8 s. 42.

⁴⁴ Prop. 2005/06:165 s. 130.

36.3 Analys av överensstämmelsen

Av artikel 33 i barnkonventionen följer en skyldighet att vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda ett barn mot (1) användning av narkotika och psykotropa ämnen samt (2) att utnyttjas i olaglig framställning av och handel med sådana ämnen.

36.3.1 Förebyggande åtgärder

Barn i Sverige ges skydd mot narkotika (inklusive psykotropiska ämnen) genom olika åtgärder. Internationella samarbeten, utbildningen i skolan och Folkhälsomyndighetens arbete utgör exempel på förebyggande åtgärder som rör kunskap och information. Förebyggande åtgärder vidtas även av kommunernas socialtjänster och genom de brottsbekämpande myndigheternas arbete.

Straff- och tillståndsregleringen kring narkotika ger ytterligare skydd. Förutom att förbjuda barns användning av narkotika, finns det ett generellt förbud för all olovlig hantering av sådana ämnen, vilket försvårar möjligheterna för ett barn att få tillgång till narkotika. Det betyder också att t.ex. överlåtelse av narkotika till barn är straffbelagt.

Som huvudregel är det inte straffbelagt att uppmana ett barn att bruka eller inneha narkotika. Det finns dock anledning att närmare utreda om en kriminalisering av ett sådant beteende utgör en sådan lämplig åtgärd som anges i artikel 33. I vissa fall är det redan straffbart att uppmana ett barn att använda eller inneha narkotika. Föräldrar och andra som uppfostrar ett barn har en skyldighet både att ge barnet en god uppfostran och att förhindra brott. Skulle ett barn inneha narkotika, trots föräldrarnas vetskap, skulle därför även föräldern kunna dömas för brott, om föräldern borde agerat men förhållit sig passiv. Även i andra fall kan det vara straffbart att uppmana ett barn att bruka narkotika, t.ex. om det är något tvång inblandat eller om uppmaningen utgör en del i ett försök att sälja narkotika till barnet.

Vid bedömningen om förfarandet bör kriminaliseras måste även andra intressen beaktas, såsom t.ex. rätten till yttrande- och åsiktsfrihet, i synnerhet om uppmaningen kommer från ett annat barn. Låt vara att intresset av att skydda ett barn mot narkotika i de flesta fall lär utgöra en befogad anledning att inskränka dessa rättigheter. Det kan oavsett konstateras att lagstiftaren inte tycks ha gjort några

överväganden kring bestämmelserna om anstiftan och stämpling till innehav eller bruk av narkotika i förhållande till barn eller till barnkonventionen. Det utgör en brist enligt vår bedömning.

All olaglig framställning av narkotika är straffbelagd. Även anstiftan och stämpling till sådan framställning av narkotika är kriminaliserade. På så sätt finns det ett straffrättsligt skydd mot att utnyttja eller försöka att utnyttja ett barn, som kanske inte är straffmyndigt, för narkotikaproduktion. På liknande sätt skyddas ett barn mot att utnyttjas som narkotikakurir eller försäljare av narkotika genom att anstiftan och stämpling till överlåtelse av narkotika är kriminaliserat.⁴⁵ Även de arbetsrättsliga bestämmelserna ger visst skydd (se kapitlet om artikel 32.)

När det gäller narkotiska läkemedel finns det särskilda bestämmelser om försäljning, bl.a. krävs det tillstånd för försäljningen och läkemedlet måste vara föreskrivet av t.ex. en läkare. Även detta gör att olovlig tillgång till narkotika försvåras.

Eftersom narkotikastrafflagen och andra lagar som rör narkotika hänvisar till de internationella överenskommelser som Sverige har biträtt, inkluderar definitionen av narkotika automatiskt de ämnen som definieras i FN:s konventioner om narkotika. Därtill omfattas andra ämnen som regeringen beslutat ska vara narkotika.

Bestämmelserna som rör hälsofarliga varor bidrar till att det snabbt kan upprättas ett straffrättsligt skydd mot nya droger. Även bestämmelserna om förverkande och förstörande får anses utgöra ett verktyg för att minska tillgången på narkotika och på så sätt skydda barn mot narkotikakonsumtion.

36.3.2 Behandlingsåtgärder

Ett barn som döms för att ha brukat narkotika kan normalt dömas till behandling genom ungdomsvård. Barn som är yngre än 15 år är inte straffmyndiga. Det skydd som följer av risken för att bli dömd för brott och möjligheterna till behandling genom ungdomsvård gäller därför inte dem. Genom specialbestämmelser i LUL kan dock även dessa brott utredas för att kunna bedöma om barnet behöver sociala insatser.

⁴⁵ Stämpling till ringa narkotikabrott är inte brottsligt.

Socialtjänsten inom en kommun har ett särskilt ansvar för ett barn som redan har eller riskerar att få ett narkotikamissbruk. Förutom insatser som kan ges ett barn med stöd av samtycke från barnet och dess vårdnadshavare, kan socialnämnden med stöd av LVU tvångsvis besluta om öppna behandlingsinsatser eller utse en särskilt kvalificerad kontaktperson åt barnet. Finns det en påtaglig risk för att ett barns hälsa skadas kan barnet också beredas vård genom ett omhändertagande. Sådan vård sker normalt utanför hemmet.

36.3.3 Bedömning

Sammantaget har Sverige vidtagit ett antal åtgärder för att bekämpa all användning och framställning av olaglig narkotika. Det finns även ett uppbyggt socialt system för att ta hand om dem som ändå fastnat i ett narkotikamissbruk eller riskerar att göra det. Det är givetvis svårt att bedöma om ”alla lämpliga åtgärder” vidtagits, i synnerhet eftersom artikel 33 i konventionen är generellt formulerad. Det har emellertid inte framkommit någonting som ger anledning att ifrågasätta att svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen, med undantag för frågan om att kriminalisera anstiftan och stämpling till alla former av narkotikabrott gentemot barn. Det kan finnas anledning att närmare utreda om det skulle vara en sådan lämplig åtgärd för att skydda ett barn som avses i artikel 33. Huruvida en sådan bestämmelse bör införas får emellertid anses vara en fråga som ligger inom respektive stats utrymme att själv bedöma vilka åtgärder som är lämpliga.

36.4 Sammanfattande slutsats

Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 33 i barnkonventionen. Härutöver har vi dock uppmärksammat följande.

Det kan finnas anledning att utreda om anstiftan och stämpling till alla former av narkotikabrott gentemot barn ska kriminaliseras.

37 Artikel 34 – skydd mot sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 34 i barnkonventionen med följande undantag.

- Det finns luckor i det straffrättsliga skyddet när det gäller sexuella gärningar som begås genom digitala medier.
- Det är inte förenligt med artikel 34 (c) att ett barn vars pubertetsutveckling är fullbordad har ett mindre omfattande skydd än andra barn mot att utnyttjas i pornografiskt material.

Artikel 34

Konventionsstaterna åtar sig att skydda barnet mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. För detta ändamål ska konventionsstaterna särskilt vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra:

- a) att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling,*
- b) att barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet,*
- c) att barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material.*

37.1 Om artikeln

Genom artikel 34 åtar sig en stat att skydda ett barn mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. För detta ändamål ska en stat vidta såväl nationella som bilaterala och multilaterala åtgärder, särskilt mot de tre formerna av utnyttjande som nämns i artikel 34 (a–c).

I det grundläggande ramverket för de mänskliga rättigheterna (*The International Bill of Human Rights*) finns bestämmelser som på olika sätt rör dem i artikel 34. Av den *allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*¹ framgår att ingen får hållas i slaveri eller trældom; slaveri och slavhandel i alla dess former ska vara förbjudna (artikel 4). Motsvarande upprepas i den *internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter*² (artikel 8).

En stat ska vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att bekämpa alla former av handel med kvinnor och utnyttjande av kvinnoprostitution enligt artikel 6 i *konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor*³. Av *konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*⁴ framgår att en stat ska vidta alla lämpliga lagstiftande, administrativa och sociala åtgärder, utbildningsåtgärder och andra åtgärder för att skydda människor med funktionsnedsättning, såväl inom som utanför hemmet, mot alla former av utnyttjande, våld och övergrepp, innefattande de aspekter som grundas på könstillhörighet (artikel 16). *Konventionen mot gränsöverskridande brottslighet*⁵ tillsammans med dess *tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn*⁶ (Palermoprotokollet) är också relevant. Palermoprotokollet täcker brott som till sin natur är gränsöverskridande och som innefattar en organiserad brottslig sammanslutning.

Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen. Barnrättskommittén lyfter fram några s.k. grundprinciper, artiklarna 2.1, 3.1, 6 och 12, som de anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.⁷ (Läs mer om dessa nedan.) I barnkon-

¹ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 3/217 den 10 december 1948.

² SÖ 1971:42.

³ SÖ 1980:8.

⁴ SÖ 2008:26.

⁵ SÖ 2004:21.

⁶ SÖ 2004:22.

⁷ CRC/GC/2003/5 p. 12. Jämför Tobin (2019) s. 113.

ventionen finns ett antal bestämmelser som är särskilt relevanta när det gäller att förhindra att ett barn utsätts för handel eller utnyttjas för prostitution eller pornografi. Av förarbetena till artikel 34 framgår att bortförande av och handel med barn ingick i de första utkasterna till vad som resulterade i artikel 34, men efter diskussioner om att handel med barn kunde ske med även andra syften än sexuella enades man om att dela upp innehållet i två artiklar, artiklarna 34 och 35.⁸ Enligt artikel 35 ska en stat vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn för varje ändamål och i varje form. Särskilt relevanta är även artiklarna 11, 21, 32, 33, 36 och 39. Genom artikel 11 åläggs staterna att vidta åtgärder för att bekämpa olovliga bortföranden och kvarhållanden av barn i utlandet. Artikel 21 innehåller regler som bl.a. syftar till att motverka kommersiella adoptioner. I artikel 32, 33 och 36 regleras ett barns rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande, skadligt arbete, narkotika och andra former av utnyttjande som kan skada barnet. Rehabilitering av ett barn som utsatts för någon form av utnyttjande eller övergrepp behandlas i artikel 39. Det finns också andra bestämmelser i barnkonventionen som har delvis samma innebörd som dem i artikel 34, bl.a. artikel 19 om skydd mot övergrepp. Artikel 19 omfattar ett allmänt skydd mot övergrepp, utnyttjanden och vanvård medan barnet är i en förälders, vårdnadshavares eller annan persons vård. Sexuella övergrepp nämns särskilt bland de övergrepp som ett barn ska skyddas mot. Även andra artiklar kan vara relevanta beroende på omständigheterna bl.a. artiklarna 3.2, 5, 18, 20, 24 och 25.

Till barnkonventionen finns ett *fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi*⁹, som Sverige ratificerat. Av protokollets inledning framgår bl.a. att de stater som är parter i protokollet var allvarligt oroad av den omfattande och ökande internationella handeln med barn bl.a. i syfte att utnyttja ett barn för prostitution eller pornografi. Vidare framgår det att staterna ansåg att det var lämpligt att utöka de åtgärder som staterna bör vidta för att garantera att barn skyddas från försäljning, barnprostitution och barnpornografi. På så sätt skulle man bättre uppnå syftena med barnkonventionen och genomförandet av särskilt artiklarna 1, 11, 21 och 32–36. Av protokollets inledning

⁸ HR/PUB/07/1, artikel 34, C 7 samt Detrick s. 589.

⁹ SÖ 2007:7.

framgår att staterna ansåg det viktigt med ett heltäckande angreppssätt på problemen med försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Protokollet ska således ses som en förstärkning och fördjupning av de åtaganden i barnkonventionen som handlar om skydd mot övergrepp och utnyttjande.

I protokollets inledning nämns bl.a. *ILO:s konvention (nr 182) om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete*¹⁰. I den konventionen avses med ”de värsta formerna av barnarbete” bl.a. utnyttjande, rekrytering och utbudande av barn för prostitution och produktion av pornografiska framställningar eller framträdanden (artikel 3 i konventionen).

37.1.1 Grundläggande principer

Nedan beskrivs i korthet hur de grundläggande principerna i konventionen förhåller sig till artikel 34. Läs mer om dessa i kapitlen om respektive artikel.

Ett helhetsperspektiv

Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn inom en stats jurisdiktion utan någon åtskillnad av något slag (artikel 2.1). Detta innebär att även barn som inte är svenska medborgare, såsom ett barn med uppehållstillstånd, som söker asyl eller som befinner sig utan tillstånd i Sverige, ska omfattas av skyddet enligt artikel 34. Flickors särskilda utsatthet markeras genom artikel 6 i konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, som slår fast att en stat ska vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att bekämpa alla former av utnyttjande av kvinnoprostitution. Enligt artikel 16 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning förtydligas dessutom att en stat har en skyldighet att skydda personer med funktionsnedsättning mot alla former av utnyttjande, våld och övergrepp både inom och utom hemmet. Särskild hänsyn ska tas till om våldet är könsrelaterat.

Genom artikel 6 garanteras ett barn den grundläggande rätten till liv som uttrycks som en universell mänsklig rättighet i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna och den internationella

¹⁰ SÖ 2001:23.

konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Vidare ska ett barns överlevnad och utveckling säkerställas till det yttersta av en stats förmåga. Eftersom ett barns existens är en förutsättning för att det ska kunna åtnjuta övriga rättigheter i konventionen får artikel 6 en naturlig prioritet och blir på så sätt grundläggande för hela genomförandet av konventionen. Artikel 34 kan också ses som en vidareutveckling av den grundprincip som uttrycks i artikel 6, eftersom ett barns utveckling och i viss mån även överlevnad, kan riskeras om ett barn utsätts för ett sexuellt utnyttjande eller övergrepp.

Barnrättskommittén menar att rätten till överlevnad och utveckling endast kan genomföras med ett holistiskt förhållningssätt. Det sker enligt kommittén genom att alla de andra bestämmelserna i konventionen tillämpas och ses i relation till varandra.¹¹ Barnrättskommittén förväntar sig att konventionsstaterna tolkar ordet utveckling i dess vidaste bemärkelse, som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.¹²

I barnkonventionen är det en utgångspunkt att familjen är den grundläggande och naturliga enheten för ett barn, vilket bl.a. framgår av konventionens inledning (preamble). Föräldrar eller andra vårdnadshavare har i första hand ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling (artiklarna 5 och 18). I föräldrarnas ansvar ligger bl.a. att se till barnets bästa och att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge barnet råd och ledning då det utövar sina rättigheter. Samtidigt har staten det yttersta ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling samt för att barnet ges det skydd och stöd som det behöver (jämför bl.a. artiklarna 3.2, 6, 9, 19, 20, 23, 26, 27, 32–36, 38 och 39).

Enligt artikel 4 ska en stat vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska en stat till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet.

¹¹ CRC/C/GC/7 p. 10.

¹² CRC/GC/2003/5 p. 12.

Rätten att uttrycka sin åsikt och få den beaktad

Enligt artikel 12.1 ska en stat tillförsäkra ett barn som är i stånd att bilda en åsikt rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör det. Ett barns åsikter ska beaktas i förhållande till ålder och mognad. För att ett barn ska tillförsäkras denna rätt ska barnet enligt artikel 12.2 särskilt beredas möjlighet att höras. Det kan göras direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och gäller i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Barnet ska höras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler. Detta kan t.ex. innefatta olika beslut och förfaranden som rör skydd och stöd till ett barn som riskerar eller har utsatts för någon form av sexuellt övergrepp eller sexuellt utnyttjande.

Enligt barnrättskommittén har ett barn även rätt att avstå från att utöva sin rättighet; att uttrycka åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet.¹³

Barnets bästa

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). I en bedömning och prövning av barnets bästa ingår att ta hänsyn till samtliga grundläggande principer och konventionen i sin helhet. Vid en sådan bedömning får barnets upplevelser och åsikter om sin situation särskild betydelse, i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12).

Syftet med begreppet barnets bästa är enligt barnrättskommittén att säkerställa att barn både fullt och faktiskt kan åtnjuta alla de rättigheter som erkänns i konventionen. Kommittén understryker att en vuxen persons personliga bedömning av ett (eller flera) barns bästa inte får ha företräde framför rättigheterna enligt konventionen; ingen rättighet ska kunna inskränkas av en skönsässig tolkning av barnets bästa. Vidare framhåller kommittén att barnets bästa är ett dynamiskt koncept, som kräver att man gör bedömningar anpassade till det specifika sammanhanget.¹⁴

¹³ CRC/C/GC/12 p. 16.

¹⁴ CRC/C/GC/14 p. 1 och 4.

Nedan redogörs i korthet för i vilka sammanhang principen om barnets bästa kan bli relevant i förhållande till artikel 34.

Utformning av reglering

Artikel 3.1 omfattar även lagstiftande organ. Principen om barnets bästa måste beaktas vid regleringen både av skyddet mot att ett barn utsätts för någon form av sexuellt utnyttjande eller övergrepp och av det stöd som ett utsatt barn behöver. Övriga rättigheter enligt barnkonventionen ska också beaktas i bedömningen av barnets bästa. Sådana bedömningar bör till viss del även bygga på ett barns egna upplevelser och åsikter i enlighet med artikel 12.

I sin allmänna kommentar om barnets bästa lyfter barnrättskommittén särskilt fram den roll som lagstiftande organ har. Kommittén betonar att artikel 3.1 både gäller barn i allmänhet och barn som individer. Det innebär, enligt kommittén, att varje gång en lag eller en bestämmelse antas eller en internationell överenskommelse ingås som berör ett barn bör beslutet styras av hänsyn till barnets bästa.¹⁵

Individuella beslut

Enligt artikel 3.1 ska det i varje beslut som rör ett barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Vid ett beslut och åtgärder till skydd, stöd och vård för ett barn som utsatts för någon form av sexuellt utnyttjande eller sexuella övergrepp ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

I en bedömning av barnets bästa ska hänsyn tas till alla de rättigheter som ett barn har enligt barnkonventionen och som är relevanta i sammanhanget. Ett barn ska också ges möjlighet att uttrycka sin åsikt inför att ett beslut tas (jämför artikel 12).

Barnrättskommittén understryker att detta ska ske med utgångspunkt i barnets specifika omständigheter. Fokus måste enligt kommittén ligga på att identifiera möjliga lösningar som ser till barnets bästa med full respekt för rättigheterna i konventionen och dess fakultativa protokoll.¹⁶ Ett barn ska ges möjlighet att uttrycka sin åsikt

¹⁵ CRC/C/GC/14 p. 31, se även CRC/C/GC/12 p. 72.

¹⁶ CRC/C/GC/14 p. 32.

inför att ett beslut tas. Vidare är det enligt kommittén av vikt att följa upp åtgärder och beslut,¹⁷ dvs. ta reda på hur barnet upplevt insatserna och om de varit till barnets bästa. (Jämför artiklarna 3.2, 19, 20, 25 och 39).

Barnanpassade förfaranden

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). En åtgärd omfattar även själva förfarandet. Det innebär att straffrättsliga förfaranden, sociala utredningar, rehabiliterande åtgärder och andra stödjande eller förebyggande åtgärder omfattas i de fall ett barn har utsatts för någon form av sexuellt utnyttjande eller sexuellt övergrepp. Vägledning kan hämtas från protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. I korthet framgår bl.a. att processuella förfaranden ska anpassas till ett barns särskilda behov, oavsett om det är offer eller vittne till ett brott samt att en stat ska tillhandahålla lämpligt stöd till barnet under hela rättsprocessen. Läs mer nedan i avsnittet om protokollet.

Även barnrättskommittén lyfter i en allmän kommentar fram att för att ett barns rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat ska förverkligas måste man införa och följa vissa barnanpassade förfaranden.¹⁸ Kommittén betonar i en annan kommentar att förutsättningarna för att ett barn ska kunna uttrycka åsikter är av betydelse. Hänsyn bör tas till barnets individuella och sociala situation och miljön bör vara sådan att barnet känner sig tryggt och respekterat. Det bör, enligt kommittén, inte hållas samtal med ett barn oftare än nödvändigt, särskilt inte när man utforskar händelser som skadat barnet. Vidare måste barnet informeras om vad saken gäller, vilka valmöjligheter som finns, vilka beslut som kan komma att fattas och vad de kan få för följder.¹⁹

En mer utvecklad beskrivning av barnanpassade förfaranden finns i kapitlet om artikel 3.

¹⁷ CRC/C/GC/12 p. 134 (i) och CRC/C/GC/14 p. 35.

¹⁸ CRC/C/GC/14 p. 85.

¹⁹ CRC/C/GC/12 p. 22–25.

37.1.2 Skydd mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp

Genom artikel 34 åtar sig en stat att *skydda ett barn mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp*. Skyddet ska således omfatta mer än bara de utnyttjanden och övergrepp som särskilt anges i artikel 34 (a–c).

I artikel 34 definieras inte vad som avses med *sexuella övergrepp*. Begreppet förekommer även i artikel 19 och i artiklarna 9 och 39 används begreppet övergrepp. Men inte heller här ges en definition av vad som omfattas.

Enligt barnrättskommittén omfattar sexuella övergrepp alla slags sexuella handlingar som en vuxen utsätter ett barn för, mot vilka barnet är berättigat till skydd genom straffrätten. Sexuella handlingar betraktas, enligt barnrättskommittén, även som ett övergrepp när de begås av ett barn mot ett annat barn, om barnet som begår gärningen är betydligt äldre än offret eller använder tvång, hot eller andra påtryckningsmedel. Kommittén har uttalat att sexuella handlingar mellan barn inte anses som sexuella övergrepp om båda barnen är äldre än den åldersgräns som konventionsstaten har definierat för frivilligt sexuellt umgänge.²⁰

Vad som omfattas av begreppet *sexuellt utnyttjande* kan inte heller utläsas av artikel 34 förutom de former av utnyttjande som specifikt anges i artikel 34 (b och c). Begreppet utnyttjande (*exploitation*) används i flera andra artiklar (19, 32, 36 och 39). I artikel 19 anges att utnyttjande, enligt den artikeln, innefattar sexuella övergrepp. Av de övriga artiklarna framgår inte någon definition av utnyttjande. Det är således svårt att utifrån konventionstexten utläsa någon tydlig definition av begreppet.

Enligt barnrättskommittén kan ett sexuellt övergrepp eller utnyttjande t.ex. utgöras av att ett barn används i barnpornografi, för prostitution, sexuellt slaveri, sexuellt utnyttjande i samband med resor och turism eller handel med barn för sexuella ändamål eller tvångs- äktenskap.²¹ (Om tvångsäktenskap, se även kapitlet om artikel 24.3.)

Som framgått överlappar begreppen sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp varandra. Genom att bestämmelsen inte är begränsad till sexuella övergrepp framgår emellertid, enligt vår mening, att även

²⁰ CRC/C/GC/13 not 9.

²¹ CRC/C/GC/13 p. 25.

barn som uppnått åldern för sexuellt självbestämmande omfattas av skyddet, t.ex. när det är fråga om sexuellt utnyttjande mot betalning eller annan form av ersättning. Det blir också tydligt att skyddet inte är begränsat till framtvingade sexuella handlingar; även ett barn som uttrycker sitt samtycke till den sexuella handlingen kan av olika anledningar vara utnyttjad.²²

37.1.3 Alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder

Artikel 34 innebär ett åtagande att *vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra att ett barn förmås eller tvingas delta i en olaglig sexuell handling eller utnyttjas för prostitution, annan olaglig sexuell verksamhet eller pornografi* (34 [a–c]). I ljuset av artikel 4 innebär det att en stat bl.a. ska vidta lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för detta ändamål. Vid behov ska staten vidta sådana åtgärder inom ramen för det internationella samarbetet.

Av artikel 19.2 i barnkonventionen, som bl.a. rör utnyttjande och sexuella övergrepp av ett barn medan det är i en förälders eller annan persons vård, framgår att en stat ska vidta skyddsåtgärder som innefattar bl.a. förebyggande åtgärder och sociala stödprogram. Vidare ska staterna vidta åtgärder för identifiering, rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall där ett barn utsatts för ett sexuellt övergrepp eller utnyttjande. (Se kapitlet om artikel 19.) Enligt artikel 3.2 åtar sig en stat att tillförsäkra ett barn ett sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd genom lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder. Artikel 3.2 omfattar även barn som berövats sin familjemiljö. Att en stat har ett särskilt ansvar för barn som tillfälligt eller varaktigt berövats sin familjemiljö framgår också av artikel 20.

En del av skyddet mot övergrepp och utnyttjande kan bestå i att en stat vidtar lämpliga rehabiliteringsåtgärder för ett barn som utsatts för sexuellt utnyttjande eller övergrepp. Även sjukvårdsinsatser är en del av skyddet för ett barn som utsatts för eller riskerar att utsättas för sexuellt övergrepp eller utnyttjande (artikel 24). Den be-

²² Se även Interagency Working Group in Luxembourg on Sexual Exploitation on Children, *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse* (2016) s. 18, 19 och 25.

handling, vård eller skydd som ett barn får ska också följas upp vilket framgår av artiklarna 3.3 och 25. Läs mer i kapitlet om respektive artikel.

Protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi

Genom protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi utökades, eller i vart fall förtydligades, de åtgärder som staterna bör vidta för att garantera ett barn sådant skydd som avses i artikel 34. Nedan redogör vi för de åtgärder som rör artikeln och som nämns i protokollet (hänvisningar i detta avsnitt avser artiklar i protokollet om inte annat anges).

Tillämpningsområde, ansvar och sanktioner

Enligt artikel 1 ska en stat förbjuda försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Förbudet konkretiseras närmre i artikel 3. Av artikeln framgår att statens straffrättsliga lagstiftning i vart fall ska omfatta följande gärningar, oavsett om brotten begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås av enskilda eller i organiserad form:

- bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn, på vilket sätt det än sker, i syfte att barnet ska utnyttjas sexuellt eller att barnets organ ska överlätas i vinstsyfte eller att barnet ska sättas i tvångsarbete
- som mellanhand otillbörligt framkalla samtycke till adoption av ett barn i strid med tillämpliga internationella rättsliga instrument om adoption
- bjuda ut, ta emot, skaffa fram eller tillhandahålla ett barn för barnprostitution
- producera, distribuera, sprida, importera, exportera, bjuda ut, sälja eller, för sådant syfte, inneha barnpornografi.

Även försök, medhjälp och annan medverkan till ovanstående gärningar ska vara brottsliga, om inte annat följer av den nationella lagstiftningen.

Brotten ska enligt artikeln bestraffas med lämpliga påföljder som beaktar gärningarnas allvarliga beskaffenhet. När det är lämpligt ska även en juridisk persons ansvar kunna fastställas. Beroende på en stats rättsliga principer kan ett sådant ansvar vara straffrättsligt, civilrättsligt eller administrativt.

Behörighet

Artikel 4 rör åtgärder en stat ska vidta för att ha behörighet att utreda och döma över de brott som anges i artikel 3.1 (se strecklistan ovan). En stat ska således vidta åtgärder för att vara behörig att döma över brotten när de begås inom statens territorium eller ombord på ett fartyg eller flygplan som är registrerat i staten. Vidare får (*may*) en stat vidta nödvändiga åtgärder för att fastställa sin behörighet om den misstänkte är medborgare eller stadigvarande bosatt i staten eller om offret är medborgare i staten.

Artikeln behandlar även den särskilda situationen att en medlemsstat begär att få en misstänkt utlämnad, men det vägras av den stat där den misstänkte befinner sig, med grund i att han eller hon är medborgare där. I sådana fall ska det finnas behörighet att döma över brotten i den stat där den misstänkte befinner sig. Ärendet ska då överlämnas till behöriga myndigheter för åtal, enligt artikel 5.5.

Bestämmelsen i artikel 4 utgör inte någon uttömmande lista av behörigheter. Den hindrar således inte en stat från att grunda sin behörighet även på andra omständigheter än dem som anges i artikel 4.

Utlämning till en annan medlemsstat

Av artikel 5 följer att de brott som anges i artikel 3.1 (se ovan) ska vara sådana brott som en misstänkt kan utlämnas för, enligt varje utlämningsavtal mellan medlemsstaterna. I artikeln finns även andra bestämmelser om hur en stat ska agera vid en annan medlemsstats framställan om utlämning för dessa brott.

Rättslig hjälp och tvångsmedel

I artiklarna 6 och 7 regleras rättslig hjälp och användningen av vissa tvångsmedel. Staterna ska ge varandra största möjliga bistånd i samband med brottsutredningar, lagförings- eller utlämningsförfaranden med anledning av brott som anges i artikel 3.1 (se ovan). En stat ska bl.a. bistå med att anskaffa bevis som den förfogar över och som är nödvändiga för utredningen. Om inte annat följer av den nationella lagstiftningen ska en stat även vidta åtgärder för att möjliggöra beslag och förverkande av brottshjälpmedel och utbyte av brott, antingen på eget initiativ eller efter en framställan från en annan stat. Det ska också vara möjligt att stänga lokaler som använts för brott av aktuellt slag.

Stöd till brottsoffer och vittnen under det straffrättsliga förfarandet

En stats åtgärder för att ge brottsoffer och vittnen stöd regleras i artikel 8 i protokollet. Enligt artikeln ska en stat besluta om lämpliga åtgärder för att, under alla stadier av det straffrättsliga förfarandet, skydda de rättigheter och intressen som en minderårig målsägande eller ett minderårigt vittne har. Detta konkretiseras genom ett antal åtgärder som staterna särskilt ska vidta.

Förfarandet ska anpassas till ett barns särskilda behov. Ett barn ska upplysas om sina rättigheter och sin roll i förfarandet. Det ska få information om omfattningen, utvecklingen och den fortsatta handläggningen av förfarandet. Ett barn ska också få information om de avgöranden som berör honom eller henne. Vidare ska barnet kunna framföra sina synpunkter, behov och intressen. Dessa ska beaktas i förfaranden som berör barnets personliga intressen, på ett sätt som är förenligt med den nationella processlagstiftningen. Onödiga förseningar av ärendet ska undvikas. Detsamma gäller vid verkställighetsärenden avseende ersättning till barnet. En stat ska säkerställa att osäkerhet i fråga om offrets verkliga ålder inte hindrar inledande av brottsutredningar.

Under hela rättsprocessen ska ett barn, oavsett om det är målsägande eller vittne, ges lämpligt stöd. När det är lämpligt ska barnets privatliv och identitet skyddas. Åtgärder ska vidtas för att hindra otillbörlig spridning av uppgifter som kan leda till att barnet identifieras.

Barnet och dess familj ska få skydd mot hotelser och vedergällning när det behövs.

En stat ska säkerställa att barnets bästa kommer i första hand vid rättsväsendets behandling av ett barn som blivit offer för de brott som protokollet rör. Personer som arbetar med dessa brottsoffer ska ges lämplig utbildning, särskilt i juridik och psykologi. Vidare ska säkerheten och integriteten skyddas för de personer och organisationer som arbetar med att förhindra, skydda eller rehabilitera dessa brottsoffer.

I artikel 8 förtydligas att ingenting i artikeln får tolkas så att det påverkar eller är oförenligt med den misstänktes rätt till en rättvis och opartisk rättegång. (När det i övrigt gäller rättigheter som ett barn som är misstänkt för brott har, läs mer i kapitlen om artiklarna 37 och 40 i barnkonventionen.)

Förebyggande åtgärder och bistånd

En stats åtgärder för att förebygga de brott som protokollet rör behandlas främst i artikel 9. Enligt artikeln ska staterna anta eller förstärka, genomföra och sprida lagar och administrativa åtgärder, social politik och program för att förebygga de brott som avses i protokollet. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt att skydda barn som är särskilt sårbara för att utsättas för sådan brottslig verksamhet.

Genom information på alla lämpliga sätt, utbildning och vidareutbildning, ska en stat hos allmänheten (inklusive barn) främja medvetenheten om förebyggande åtgärder mot brotten och om brottens skadliga effekter. Staterna ska uppmuntra samhällets medverkan till detta, särskilt medverkan från barn som blivit offer för brotten och barn i övrigt. Åtgärder ska vidtas för att förbjuda produktion och spridning av marknadsföring för sådan brottslig verksamhet som omfattas av protokollet.

Vidare ska en stat vidta alla genomförbara åtgärder för att lämpligt bistånd ska kunna ges till brottsoffren. Sådant bistånd ska bl.a. syfta till fullständig återanpassning i samhället och fullständig fysisk och psykisk återhämtning. Ett brottsoffer ska genom lämpliga förfaranden kunna söka skadestånd från dem som är juridiskt ansvariga.

Internationellt samarbete

Av artikel 10 framgår att en stat ska vidta alla nödvändiga åtgärder för att stärka det internationella samarbetet kring förebyggande, upptäckt, utredning, åtal och bestraffning av försäljning av barn, barnprostitution, barnpornografi och barnsexturism. Det ska ske genom multilaterala, regionala och bilaterala arrangemang. En stat ska också främja internationellt samarbete och samverkan mellan myndigheter samt nationella och internationella organisationer.

Det ska också finnas ett internationellt samarbete för att bistå barn som blivit offer för den brottsliga verksamheten i deras fysiska och psykiska återhämtning, återanpassning i samhället och eventuellt återvändande till hemlandet.

Vidare ska en stat främja ett ökat internationellt samarbete för att angripa de grundorsaker, till exempel fattigdom och underutveckling, som bidrar till att barn riskerar att utsättas för försäljning prostitution, barnpornografi och sexturism. De stater som har möjlighet ska tillhandahålla bistånd i olika former.

37.1.4 Förhindra att ett barn förmås eller tvingas delta i en olaglig sexuell handling (artikel 34 [a])

Av artikel 34 (a) framgår att en stat ska vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att *förhindra att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling*.

Vad som avses med en *olaglig sexuell handling* framgår inte av konventionen. Av inledningen till artikel 34 framgår dock att en stat ska skydda ett barn mot *alla* former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp.

Med *barn* avses i barnkonventionen varje omyndig människa under 18 år (artikel 1). Varken definitionen i artikel 1 eller artikel 2, om att rättigheterna omfattar alla barn utan åtskillnad, hindrar dock en stat från att ha olika åldersgränser i bestämmelser som aktualiserar rättigheterna i konventionen. Det beror på att ett barn med stigande ålder stegvis kan föras in i vuxenlivet. Hinder finns inte heller för att barn med stigande ålder och mognad får bestämma mer över sitt liv, t.ex. sin sexualitet.²³ Beroende på omständigheterna kan således en sexuell handling utgöra ett utnyttjande om den utförs med

²³ Jämför SOU 1997:116 s. 61 och 62.

ett ungt barn men inte med ett äldre. Detta blir även tydligt genom att det är en *olaglig* sexuell handling som ett barn ska skyddas mot.

Artikel 34 ska också ses i ljuset av artikel 17 (e) om att staterna ska uppmuntra utvecklingen av lämpliga riktlinjer för att skydda ett barn mot information och material som är till skada för barnets välfärd. Ett barn ska således skyddas från att ta del av t.ex. övergrepp och barnpornografi via massmedia, internet eller andra kommunikationsverktyg. Vidare ska ett barn skyddas från t.ex. sexuella kränkningar och s.k. grooming, dvs. att en vuxen person tar kontakt med ett barn på internet i syfte att stämma möte för en sexuell kontakt.²⁴ Läs mer i avsnittet om artikel 34 (c) nedan.

Åldersgräns för sexuell självbestämmande

I artikel 34 anges inte någon särskild ålder för frivilligt sexuell umgänge.²⁵ Av förarbetena till konventionen framgår att det inte fanns någon enighet mellan staterna om vid vilken ålder ett barn lagligen kan ha sexuell umgänge. Några delegater ville att begreppet *olaglig* skulle tas bort ur artikeln, eftersom de ansåg att ett barns sexuella handlingar aldrig kunde anses vara lagliga. Andra delegater menade att det var nödvändigt att ha begreppet kvar, eftersom konventionen avsåg personer upp till 18 år. Därför var det enligt dessa delegater inte möjligt att betrakta alla sexuella handlingar som olagliga. En del delegater underströk att de redan hade en åldersgräns för frivilligt sexuell umgänge som var lägre än 18 år. Enighet uppnåddes kring att *olaglig* fick vara kvar i artikel 34 (a) och (b). Detta mot bakgrund av att det skulle förstås som att ett sexuell utnyttjande aldrig skulle kunna ses som lagligt oavsett i vilken form och att varje stat har att besluta om en åldersgräns för frivilligt sexuell umgänge.²⁶

Barnrättskommittén har inte uttalat sig om någon specifik åldersgräns för när frivilligt sexuell umgänge är tillåtet, men har i de fall någon stat har en särskilt låg åldersgräns rekommenderat att åldersgränsen höjs. Kommittén har i sina kommentarer till olika stater t.ex. ansett att både 12 och 14 år är låga åldersgränser.²⁷

²⁴ Jämför CRC/C/GC/13 p. 30 och 31.

²⁵ Interagency Working Group in Luxembourg on Sexual Exploitation on Children, *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse* (2016) s. 7 och 8.

²⁶ HR/PUB/07/1, artikel 34, C 7 p. 85–89.

²⁷ Benim CRC/C/BEN/CO/2 p. 69. Indonesien CRC/C/15/Add. 223 p. 81.

Vårdnadshavares ansvar

Genom artikel 19 tydliggörs att ett barn ska skyddas mot sexuella övergrepp och utnyttjande medan barnet är i en förälders eller annan persons vård. En vårdnadshavare har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling och ska vägledas av vad som bedöms vara barnets bästa (artiklarna 5 och 18). Detta innebär att föräldrar och andra personer med juridiskt ansvar för ett barn måste skydda barnet från övergrepp och utnyttjande. Vidare finns det en korresponderande skyldighet för en stat att på lämpligt sätt stödja dessa personer i uppgiften med att skydda barnet (jämför artiklarna 18.2 och 24.2 [f]).

37.1.5 Förhindra att barn utnyttjas för prostitution och annan olaglig sexuell verksamhet (artikel 34 [b])

Av artikel 34 (b) framgår att en stat särskilt ska vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att *förhindra att ett barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet*. I denna punkt tas prostitution upp som en särskild form av sexuell utnyttjande (*exploitation*). Samtidigt förtydligas det att skyddet inte är begränsat till denna form av utnyttjande; ett barn ska även skyddas mot att utnyttjas i annan olaglig sexuell verksamhet.

Vad som avses med *prostitution* och *olaglig sexuell verksamhet* framgår inte av konventionen. I inledningen till artikel 34 tydliggörs dock, som vi tidigare nämnt, att en stat åtar sig att skydda ett barn mot alla former av sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande. Av förarbetena framgår att begreppen *olaglig* och *utnyttjande (exploitation)* också diskuterades flitigt i relation till artikel 34 (b), bl.a. enades man om att artikeln skulle förstås som att ett sexuellt utnyttjande av ett barn aldrig skulle kunna ses som lagligt, oavsett form. Se även avsnittet om 34 (a) ovan.

I protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi definieras barnprostitution som användning av ett barn i sexuella handlingar mot betalning eller någon annan form av ersättning (artikel 2 i protokollet). Som framgår ovan ska det enligt protokollet vara förbjudet att bjuda ut, ta emot, skaffa fram eller tillhandahålla ett barn för barnprostitution, se ovan under avsnittet om alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder.

Artikel 34 (b) ska även läsas i ljuset av artikel 19 om skydd mot våld och artikel 17 (e) om lämpliga riktlinjer för att skydda ett barn mot information och material som är till skada för barnets välfärd. Se vidare i avsnittet om 34 (c) nedan.

37.1.6 Barnpornografi (artikel 34 [c])

I artikel 34 (c) stadgas att en stat särskilt ska vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att *förhindra att ett barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material*.

Definitionen av barnpornografi

Vad som avses med *pornografiska föreställningar* och *pornografiskt material* framgår inte av konventionen. Däremot finns det en definition i protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. I protokollet definieras barnpornografi som framställning, av vilket slag som helst, av ett barn som deltar i verkliga eller simulerade oförblommerade (*explicit*) sexuella handlingar eller varje framställning av ett barns könsorgan (*sexual parts*) för huvudsakligen sexuella syften (artikel 2 (c)).

Vid slutförhandlingarna av protokollet gjorde EU en tolkningsförklaring avseende artikel 2 i protokollet. Förklaringen innebar 1) att *varje framställning (any representation)* enbart ska omfatta bildliga framställningar (*visual representation*) samt 2) att *sexual parts* ska innebära könsorgan. Därtill gjorde bl.a. Sverige en tolkningsförklaring som innebar att s.k. anspelningpornografi, där vuxna agerar barn, inte ska omfattas av definitionen av barnpornografi i artikel 2 [c]). Både när protokollet senare antogs av FN:s generalförsamling och när Sverige undertecknade det uttalade Sverige detsamma om bildliga framställningar och om anspelningpornografi.²⁸ I samband med att Sverige ratificerade protokollet gavs följande förklaring avseende artikel 2 (c) i protokollet: ”Ordet framställning skall avse endast visuella framställningar, dvs. bilder”.²⁹ Barnrättskommittén har uttryckt sin oro över att denna förklaring utgör ett hinder mot att bekämpa alla former av

²⁸ Prop. 2005/06:68 s. 13–15.

²⁹ SÖ 2007:7.

barnpornografi enligt bestämmelserna i protokollet. Kommittén har uppmanat Sverige att ta tillbaka sin förklaring.³⁰

Skyddsåtgärder

De skyddsåtgärder en stat ska vidta för att skydda ett barn mot att utnyttjas i barnpornografi är beskrivna ovan under avsnittet om alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder. Som nämns där finns det bestämmelser i protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi om att det ska vara förbjudet att producera, distribuera, sprida, importera, exportera, bjuda ut, sälja eller, för sådant syfte, inneha barnpornografi, oavsett om det begås inom ett land eller är gränsöverskridande.

Även om konventionen utarbetades före den digitala utvecklingen framgår det av artikel 17 (e) att staterna ska uppmuntra utvecklingen av lämpliga riktlinjer för att skydda ett barn mot information och material som är till skada för barnets välfärd.

I inledningen till protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi uttrycker staterna en oro över den ökade tillgången på barnpornografi på internet. Här påminns också om den internationella konferensen om bekämpning av barnpornografi på internet som hölls i Wien år 1999 och dess slutsatser. Slutsatsen från konferensen var att det krävs en världsomspännande kriminalisering av produktion, distribution, export, överföring, import, avsiktligt innehav och annonsering av barnpornografi. Även vikten av närmare samarbete och partnerskap mellan regeringarna och internetindustrin betonades.

Barnrättskommittén har uttalat sig om att en stat behöver adressera riskerna som finns med informations- och kommunikationsteknologin (IKT) för att säkerställa barns säkerhet. Kommittén nämner bl.a. att barn utsätts för sexuella övergrepp i syfte att framställa ljudinspelningar och bilder på övergrepp mot barn underlättas genom internet och andra kommunikationsverktyg.³¹

³⁰ CRC/C/SWE/CO/5 p. 55 och 56.

³¹ CRC/C/GC/13 p. 30 och 31 samt *Recommendations from the 2014 day of general discussion on children's rights and digital media* p. 22.

37.2 Svenska förhållanden

I Sverige är det en grundläggande uppgift för samhället att skydda ett barn mot alla former av sexuella kränkningar.³² Det finns flera författningar som berör barns skydd mot sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Det finns bl.a. straffrättsliga bestämmelser i brottsbalken och andra skyddsbestämmelser i t.ex. socialtjänstlagen, LVU, polislagen och ordningslagen. En del av skyddet utgörs även av behandlingsåtgärder och rehabilitering av de barn som blivit sexuellt utnyttjade. Dessa åtgärder beskrivs främst i kapitlet om artikel 39.

Den första handlingsplanen mot sexuell exploatering tillkom år 1998 som ett resultat av 1996 års världskongress i Stockholm mot kommersiell sexuell exploatering av barn. Därefter har flera motsvarande handlingsplaner upprättats.³³ I februari 2018 beslutade regeringen om ytterligare en ny handlingsplan mot prostitution och människohandel. Syftet med handlingsplanen är att förebygga och motverka prostitution och människohandel samt att tillgodose behovet av skydd och stöd hos personer som är utsatta för människohandel. Planen omfattar även barn.³⁴

En av flera myndigheter som arbetar med skyddet mot prostitution och sexuella övergrepp är Jämställdhetsmyndigheten. Myndigheten ska främja utvecklingen av förebyggande insatser mot bl.a. prostitution och människohandel (4 § förordningen, 2017:937, med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten). Arbetet mot sexuella övergrepp och utnyttjanden utförs även inom t.ex. Migrationsverket, länsstyrelserna, Socialstyrelsen, socialtjänsten och de brottsbekämpande myndigheterna.

Barnafrid är ett nationellt kunskapscenter med uppdrag att samla och sprida kunskap om våld och andra övergrepp mot barn. Centret bildades år 2015 till följd av ett regeringsuppdrag till Linköpings universitet.³⁵ En annan aktör som arbetar förebyggande mot att barn ska utsättas för sexuella övergrepp är den statliga stiftelsen Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Därutöver finns det en mängd ideella organisationer som arbetar förebyggande mot att barn ska utnyttjas sexuellt.

Regeringen har beslutat om ett uppdrag till Barnombudsmannen att kartlägga kunskap om hur barns och ungas hälsa och relationer

³² Prop. 2017/18:177 s. 15.

³³ Se t.ex. skr. 2013/14:91 och 2015/16:192.

³⁴ Bilaga till regeringsbeslut den 8 februari 2018 nr II:1.

³⁵ Regeringsbeslut dnr S2012/00275/FST.

påverkas av pornografi. Uppdraget innebär också att inventera metoder för att stärka barns och ungas motståndskraft mot negativ inverkan av pornografi. Uppdraget till Barnombudsmannen innebär att utifrån barnkonventionen kartlägga befintlig kunskap från såväl forskning som från aktörer som möter barn och unga om hur och var barn konsumerar, eller exponeras för, pornografi och hur det påverkar barns och ungas hälsa och relationer. Eventuella samband med negativa effekter hos barn och unga, t.ex. våldsamt beteende i intima relationer, ska inkluderas i kartläggningen. Uppdraget ska redovisas till regeringen senast den 30 juni 2021.³⁶

37.2.1 Förmås eller tvingas delta i en olaglig sexuell handling (artikel 34 [a])

Mörkertalet är stort för sexuella övergrepp mot barn.³⁷ Forskarna är överens om att det är mycket svårt att mäta den faktiska förekomsten. Av en rapport som Stiftelsen Allmänna barnhuset publicerade år 2017 framgår att 26 procent av de tillfrågade eleverna (från högstadium och gymnasium) rapporterat att de någon gång blivit utsatta för en sexuell kränkning.³⁸

Sexuella övergrepp och utnyttjanden förbjuds genom strafflagstiftningen. Bestämmelserna har varit föremål för ett flertal omfattande reformeringar. Flera av dem har genomförts för att förstärka skyddet för barn och ibland mot bakgrund av barnkonventionen.³⁹

För att ytterligare förstärka det straffrättsliga skyddet mot sexuella kränkningar har regeringen gett en särskild utredare i uppdrag att se över bestämmelsen om sexuellt ofredande och överväga om ett grovt brott bör införas. Utredningen ska vidare analysera och se över principerna för och bestämmelserna som rör straffansvaret för sexualbrott på distans samt för utnyttjande av barn för sexuell posering samt analysera om samlagsbegreppet i 6 kap. BrB behöver förändras. Utredningen ska dessutom se över straffskalorna för sexualbrotten i 6 kap. BrB och lämna förslag på de förändringar som kan behövas

³⁶ Regeringsbeslut dnr A2020/00346/JÄM.

³⁷ Barnombudsmannen, *Signaler, Våld i nära relationer* (2012) s. 11.

³⁸ Janson m.fl., *Våld mot barn 2016 – en nationell kartläggning* (2017) s. 35. Läs mer om studien i kapitlet om artikel 19.

³⁹ Se t.ex. prop. 2017/18:177 s. 76 och 99.

för att dessa i tillräcklig mån ska spegla brottens allvar. Uppdraget ska redovisas senast den 31 mars 2021.⁴⁰

När det gäller skyddet mot att barn utsätts för t.ex. bilder och filmer av sexuella övergrepp (som inte är barnpornografi), se främst kapitlet om artikel 17.

Allmänt om det straffrättsliga skyddet

Sexualbrottslagstiftningen finns samlad i 6 kap. BrB. I kapitlet finns bestämmelser om bl.a. våldtäkt, sexuellt utnyttjande, sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn och sexuellt ofredande.

Sexualbrottslagstiftningen skiljer på om ett sexualbrott riktats mot ett yngre eller äldre barn. Flera av straffbestämmelserna i 6 kap. BrB, inte minst våldtäktsbestämmelsen, bygger på människors förmåga till viljeuttryck. En utgångspunkt är att ett barn under 15 år, på grund av sin utvecklingsnivå och sin beroendeställning, aldrig kan samtycka till sexuella handlingar. Barns förmåga att ge uttryck för sin vilja i sådana situationer är mycket begränsad. Avsikten är att lagstiftningen tydligt ska förmedla att om ett barn deltar i en sexuell aktivitet med en vuxen är detta helt och hållet den vuxnes ansvar.⁴¹

Skyddet för barn under 15 år

Flera av sexualbrotten i 6 kap. BrB förutsätter att målsäganden är under 15 år. Det är inte nödvändigt att gärningspersonen haft uppsåt till barnets ålder; det är tillräckligt att han eller hon varit oaktsam beträffande den omständigheten (6 kap. 13 § BrB). Gärningspersonens ansvar ska avgöras utifrån en allmän oaktsamhetsbedömning utan krav på oaktsamhet av mer kvalificerat slag.⁴² För det fall oaktsamhet avseende åldern inte kan visas, kan i stället andra straffbestämmelser som inte innehåller ålderskrav bli tillämpliga (t.ex. våldtäkt i stället för våldtäkt mot barn).

⁴⁰ Dir 2020:5.

⁴¹ Se prop. 2004/05:45 s. 23 och SOU 2016:42 s. 174.

⁴² Prop. 2017/18:177 s. 56.

Våldtäkt mot barn och sexuellt utnyttjande av barn

I 6 kap. 4 § BrB regleras straffansvar för våldtäkt mot barn. Bestämmelsen innebär att det är straffbart att ha samlag (eller genomföra en jämförbar sexuell handling) med ett barn under 15 år. För att andra sexuella handlingar än samlag ska omfattas av bestämmelsen ska de med hänsyn till kränkningens allvar anses jämförliga med samlag. Det kan t.ex. vara fråga om orala eller anala samlag eller att föra in fingrar eller föremål i en flickas underliv. Att endast onanera åt en annan person räknas däremot normalt inte som en sådan handling.⁴³ Det utgör i stället ett sexuellt övergrepp mot barn (se nedan).

Bestämmelsen träffar även situationer då ett barn utför handlingen på sig själv eller med någon annan än gärningspersonen, utan kroppslig beröring från gärningspersonens sida. En våldtäkt mot barn kan alltså utföras på distans, t.ex. över internet.⁴⁴

Är en våldtäkt mot barn, med hänsyn till omständigheterna vid brottet, att anse som mindre grov utgör gärningen i stället ett sexuellt utnyttjande av barn (6 kap. 5 § BrB). Bestämmelsen ska användas restriktivt och avser t.ex. att två ungdomar, den ena under och den andra strax över 15 år, frivilligt har samlag med varandra.⁴⁵

Sexuellt övergrepp mot barn

Straffbestämmelsen om sexuellt övergrepp mot barn finns i 6 kap. 6 § BrB. Bestämmelsen träffar sådana sexuella handlingar som inte är lika kvalificerade som vid våldtäkt mot barn eller sexuellt utnyttjande av barn. Ett sexuellt övergrepp innebär att någon genomför en sexuell handling (som inte är ett samlag eller jämförbar handling) med ett barn under 15 år. I förarbetena till bestämmelsen ges ett antal exempel på vad som kan utgöra ett sexuellt övergrepp mot barn: att en man förmår ett barn att onanera åt honom, mer än flyktig sexuell beröring av ett barns könsorgan och att en person förmår ett barn att onanera på sig själv.⁴⁶

⁴³ Se t.ex. rättsfallen NJA 2008 s. 1096 och 2012 s. 564 samt de rättsfall och förarbetsuttalanden som hänvisas till i rättsfallen.

⁴⁴ Prop. 2017/18:177 s. 43 och rättsfallet NJA 2015 s. 501. Se vidare avsnittet om sexuellt övergrepp nedan.

⁴⁵ Prop. 2004/05:45 s. 77.

⁴⁶ Prop. 2004/05:45 s. 80.

Som nämnts ovan kan t.ex. våldtäkt mot barn utföras på distans, t.ex. över internet. Detsamma gäller för sexuellt övergrepp mot barn.⁴⁷ I rättsfallet *NJA 2015 s. 501* prövade Högsta domstolen om en handling bestående i att en man hade förmått en flicka att smeka sina bröst och onanera inför honom utgjorde ett straffbart handlande. Gärningspersonen hade tagit del av övergreppet i realtid via webbkamera. Högsta domstolen fann att gärningen utgjorde ett sexuellt övergrepp mot barn.

I ett senare rättsfall från Högsta domstolen, från år 2018, åtalades en person för att han försökt förmå målsäganden att onanera i ensamhet, filma detta och sedan skicka filmsekvenserna till honom. Till skillnad från i 2015 års rättsfall var det alltså inte fråga om att målsäganden skulle onanera inför den tilltalade. Högsta domstolen konstaterade i avgörandet att bestämmelsen om sexuellt övergrepp mot barn innefattar ett krav på att gärningspersonen är närvarande, inte på så sätt att gärningspersonen och målsäganden måste befinna sig på samma fysiska plats, utan i den bemärkelsen att gärningspersonen på något sätt deltar under den sexuella handlingen.⁴⁸ Det kan noteras att regeringen inför 2018 års revidering av sexualbrottslagstiftningen tycktes anse att det inte ställdes något sådant krav på att den sexuella handlingen måste ha skett inför gärningspersonen.⁴⁹ Detta propositionsuttalande, som alltså inte utgjorde förarbeten till den relevanta delen av bestämmelsen, hade enligt domstolen ingen betydelse för tolkningen av lagrummet.

Sexuellt ofredande

Om en person sexuellt berör ett barn under 15 år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd utgör det ett sexuellt ofredande, såvida gärningen inte utgör något annat sexualbrott. Detsamma gäller om någon blottar sig för någon annan på ett sätt som är ägnat att väcka obehag. Även ord och handlingar som är ägnade att kränka en persons sexuella integritet kan utgöra sexuella ofredanden. (Se 6 kap. 10 § BrB.)

⁴⁷ Prop. 2017/18:177 s. 43.

⁴⁸ Rättsfallet *NJA 2018 s. 1103*.

⁴⁹ Prop. 2017/18:177 s. 79.

Kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte

Genom 6 kap. 10 a § BrB straffbeläggs kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte. Bestämmelsen tar sikte på kontakter med barn, t.ex. på internet, som riskerar att leda till sexuella övergrepp vid ett möte med barnet. Brottet innebär att en person, i syfte att begå ett sexualbrott mot ett barn under 15 år, föreslår en träff eller stämmer träff med barnet. Syftet med bestämmelsen är att skydda yngre barn mot vad som i allmänt språkbruk kallas grooming, dvs. att knyta ett barn känslomässigt till sig för att senare utsätta barnet för ett sexuellt övergrepp.⁵⁰ Med uttrycket *föreslår en träff* avses att gärningspersonen på något sätt väcker frågan om att träffa barnet på viss tid och plats. Det måste inte vara en geografisk plats, t.ex. chattforum omfattas också. Det måste vara ett konkret och preciserat förslag; ett allmänt uttryckt önskemål om fortsatta kontakter är inte tillräckligt. En mer generell uttryckt förfrågan till ett barn om att ha sex kan däremot utgöra ett sexuellt ofredande (se ovan).⁵¹

Ansvarsfrihet i vissa fall

I vissa fall är en gärning, som normalt utgör ett sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering (se nedan) eller sexuellt ofredande inte brottslig. Det gäller om det är uppenbart att gärningen inte inneburit något övergrepp mot barnet med hänsyn till en ringa skillnad i ålder och utveckling mellan gärningspersonen och barnet samt omständigheterna i övrigt (6 kap. 14 § BrB). Enligt förarbetena till bestämmelsen ska den tillämpas med stor restriktivitet.⁵² För att något övergrepp inte ska ha skett krävs att barnet i ålder befinner sig nära gränsen för den sexuella självbestämmanderätten, dvs. 15 år. Den som begått handlingen bör endast vara obetydligt äldre och kommit obetydligt längre i sin mognad. Vidare ska hänsyn tas till omständigheterna i övrigt, i första hand parternas relation till varandra och omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs.⁵³ I praxis har ansvarsfrihet bl.a. kommit i fråga när en 17-åring har haft samlag med en flicka som var 14 år och 7 månader. De hade varit kamrater sedan en längre tid. Den sexu-

⁵⁰ Prop. 2008/09:149 s. 32.

⁵¹ Prop. 2016/17:214 s. 18.

⁵² Prop. 2004/05:45 s. 152.

⁵³ Prop. 2004/05:45 s. 152.

ella handlingen var ömsesidig och helt frivillig. I avgörandet uttalade Högsta domstolen att en större åldersskillnad kan godtas när den yngre är mycket nära 15 år i jämförelse med om den yngre just fyllt 14 år.⁵⁴ En 13-årig flicka har i ett annat avgörande, som rör kränk- ningsersättning, däremot bedömts vara relativt långt från gränsen för den sexuella självbestämmanderätten.⁵⁵

Skyddet för äldre barn

Ett barn som fyllt 15 år har i princip samma skydd som en vuxen. Det finns dock två viktiga skillnader. Ett sexualbrott mot ett barn bedöms som allvarligare än motsvarande brott mot en vuxen (se nedan). Den andra skillnaden gäller när förövaren är närstående till offret. Om ett barn är över 15 år och avkomling till gärningspersonen gäller samma bestämmelser som om barnet hade varit under 15 år när det gäller våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt övergrepp mot barn.⁵⁶ Detsamma gäller om barnet står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningspersonen. Även det förhållandet att gärningspersonen på grund av en myndighets beslut ska svara för barnets vård eller tillsyn omfattas. Med vård eller tillsyn avses inte endast institutionell behandling, utan även olika former av övervakning.⁵⁷ Däremot omfattas t.ex. inte lärare i skolor och personal på institutioner där ett barn intagits på frivillig väg, eftersom vården och tillsynen följer av lag och inte ett myndighetsbeslut.⁵⁸ Ansvarsfrihetsregeln i 6 kap. 14 § BrB (se ovan) kan inte bli tillämplig i dessa närståendefall.⁵⁹ Även i förhållande till andra närstående finns det ett utvidgat skydd för barn (se nedan).

Nedan beskrivs de brott som kan bli aktuella när offret är över 15 år och inte är närstående på det sätt att de särskilda brotten mot barn blir tillämpliga.

Barnrättskommittén har uttryckt sin oro över att svensk lagstiftning och praxis inte alltid ger brottsutsatta barn över 15 år tillräckligt

⁵⁴ Se rättsfallet NJA 2007 s. 201.

⁵⁵ Rättsfallet NJA 2013 s. 569, jämför dock rättsfallet RH 2013:12. Se även Svea hovrätts avgörande den 17 januari 2019 i mål B 11525-18.

⁵⁶ Brotten regleras i 6 kap. 4–6 §§ BrB, se ovan om skyddet för barn under 15 år.

⁵⁷ Prop. 2004/05:45 s. 72.

⁵⁸ Se även Berggren m.fl., *Brottsbalken m.m.*, kommentaren till 6 kap. 4 § BrB (2018).

⁵⁹ Prop. 2004/05:45 s. 152.

skydd. I sina rekommendationer till Sverige har kommittén uppmanat Sverige att kriminalisera alla de brott som anges i protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi samt belägga sexuella utnyttjanden med proportionella straff.⁶⁰

Våldtäkt

Våldtäkt innebär att någon genomför ett samlag (eller jämförbar handling)⁶¹ med en annan person, utan att den personen deltar frivilligt (6 kap. 1 § BrB).

Med frivillighet avses inte att det måste vara personens allra innersta vilja att utföra handlingen. Det avgörande är om personen har haft möjlighet att fritt ta ställning till om han eller hon ska delta i den sexuella handlingen. Hela den sexuella handlingen måste vara frivillig.⁶²

Vid 2018 års reform tillkom även brottet oaktsam våldtäkt (6 kap. 1 a § BrB). Brottet blir aktuellt om en person varit grovt oaktsam (men inte haft uppsåt) beträffande omständigheten att den andre personen inte deltar frivilligt i den sexuella handlingen.

Sexuellt övergrepp och sexuellt ofredande

En motsvarande reglering som den för våldtäkt finns för andra sexuella handlingar, som inte är jämförbara med samlag.⁶³ I dessa fall döms i stället för sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp eller oaktsamt sexuellt övergrepp (6 kap. 2 och 3 §§ BrB).

Vissa former av sexuellt ofredande kan också bli aktuella när de begås mot barn över 15 år (6 kap. 10 § BrB, se ovan).

Försvårande att målsäganden är ett barn

Det är normalt allvarligare att begå ett brott mot ett barn än att begå samma brott mot en vuxen. Detta gäller inte minst vid sexualbrott. För bl.a. brotten våldtäkt och sexuellt övergrepp nämns t.ex. särskilt

⁶⁰ CRC/C/SWE/CO/5 p. 55 och 56.

⁶¹ T.ex. oralsex. Läs mer om begreppet ovan under avsnittet om våldtäkt mot barn.

⁶² Prop. 2017/18:177 s. 78 och 79.

⁶³ Exempel på sådana handlingar anges ovan i avsnittet om sexuellt övergrepp mot barn.

offrets låga ålder som en omständighet som kan göra att brottet ska anses som grovt.

Oavsett vilket brott det gäller ska det vid bedömningen av straffvärdet anses som försvårande om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (29 kap. 2 § 3 BrB). Bestämmelsen tar bl.a. sikte på brott som förövats mot barn.⁶⁴

En annan försvårande omständighet är att gärningen varit ägnad att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person (29 kap. 2 § 8 BrB). Till närståendekretsen hör t.ex. ett barns föräldrar, fosterföräldrar, en förälders sambo. Även andra som barnet har en nära och förtroendefull relation till kan omfattas, såsom t.ex. mor- och farföräldrar.⁶⁵

Dessa omständigheter kan vara särskilt försvårande vid upprepade övergrepp, eftersom de tillkommande brotten kan förstärka och förlänga offrets utsatta situation.⁶⁶

Försök och medverkan

Våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn och grovt sexuellt övergrepp mot barn är straffbara även på försöksstadiet (6 kap. 15 § BrB).

Oaktsam våldtäkt, sexuellt övergrepp (som inte är grovt), oaktsamt sexuellt övergrepp, sexuellt ofredande och kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte är inte straffbara på försöksstadiet.

Medverkan till samtliga av brotten är straffbart i enlighet med bestämmelserna i 23 kap. 4 § BrB.

Brott som begås utomlands

Sexuellt utnyttjande av barn förekommer på kommersiell basis i många länder. Det förekommer att personer reser till andra länder i syfte att sexuellt utnyttja barn, s.k. sexturism. Sexturism är en mer eller mindre organiserad form av sexuell exploatering där en resenär köper sig en möjlighet att begå sexuella övergrepp på ett barn.

⁶⁴ Prop. 1987/88:120 s. 83.

⁶⁵ Prop. 2002/03:53 s. 111.

⁶⁶ Rättsfallet NJA 2019 s. 238.

Brott som har begåtts utomlands kan i vissa fall dömas enligt svensk lag och vid svensk domstol. Det gäller om gärningspersonen är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige. För brott som kan följa fängelse i mer än sex månader (alla de brott som redovisats ovan) kan även andra personer dömas i Sverige. Normalt krävs det även dubbel straffbarhet, dvs. att gärningen var straffbar även i det land där den begicks. Det gäller emellertid inte de brott som redovisats ovan om de begås mot barn, med undantag för sexuellt ofredande och kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte. (Se 2 kap. 2 § BrB.) Undantaget från dubbel straffbarhet infördes bl.a. efter en diskussion om barnkonventionens krav på internationellt samarbete. Enligt lagstiftaren skulle det kunna innebära ett krav på att en stat har effektiva rättsmedel för att lagföra enskilda medborgare som kränker barns rättigheter utomlands. Oavsett menade lagstiftaren att det råder en internationell samsyn kring allvaret i dessa gärningar och att en extraterritoriell lagstiftning utgör ett viktigt verktyg i kampen mot sådan brottslighet.⁶⁷

I vissa fall kan svensk domstol döma för brott som begåtts utomlands även när gärningspersonen inte befinner sig i riket eller är svensk medborgare. Det gäller t.ex. om brottet förövats på ett svenskt fartyg eller luftfartyg eller om minimistraflet för brottet är minst fängelse i fyra år. (Se 2 kap. 3 § BrB.)

Preskriptionsbestämmelser

Den 1 maj 2020 avskaffades preskription för vissa sexualbrott som begåtts mot ett barn, nämligen våldtäkt, grov våldtäkt, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn och könsstympningsbrott (35 kap. 2 § BrB).⁶⁸ För andra sexualbrott mot barn gäller en förlängd preskriptionstid, med något undantag. Regleringen innebär att preskriptionstiden börjar löpa först när barnet fyller eller skulle ha fyllt 18 år, i stället för den dag då brottet begicks. (Se 35 kap. 4 § BrB.) Bestämmelserna om förlängd preskriptionstid infördes bl.a. för att regleringen skulle stämma bättre överens med barnkonventionens grundläggande principer och

⁶⁷ Prop. 2004/05:45 s. 128.

⁶⁸ Brotten preskriberas emellertid om de begåtts av någon som inte fyllt 21 år. Om målsäganden är ett barn börjar preskriptionstiden löpa den dag målsäganden fyller 18 år. (Se 35 kap. 2 och 4 §§ BrB.)

bestämmelser. Även avskaffandet av preskription bedömdes bidra till att säkerställa barns rättigheter i enlighet med bl.a. artikel 34 i barnkonventionen.⁶⁹

Brottet köp av sexuell tjänst har inte förlängd preskriptionstid, även om det begås mot ett barn. Exempelvis kan bestämmelsen om köp av sexuell tjänst komma att tillämpas i stället för bestämmelsen om utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, om gärningen utförts mot ett barn, men gärningspersonen inte varit straffbart oaktsam i fråga om barnets ålder. I sådant fall gäller inte förlängd preskriptionstid.

Brottet kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte har inte en förlängd preskriptionstid.

Barnanpassade förfaranden

När ett barn är målsägande eller vittne anpassas normalt hela det straffrättsliga förfarandet efter detta. I flera delar av Sverige finns s.k. barnahus, som samlar de aktörer som involveras vid utredningar främst om sexualbrott och misshandel mot barn. På barnahus arbetar polis, socialtjänst, barnläkare och barn- och ungdomspsykiatri till sammans. Lokalerna är anpassade för att barn ska trivas och alla som träffar barnen är speciellt utbildade för det. På barnahus finns även möjlighet att få krisstöd genom bl.a. barn-, och ungdomspsykiatri.⁷⁰

När den som hörs under en förundersökning är under 15 år gäller särskilda bestämmelser. En vårdnadshavare ska vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen. Socialnämnden ska i god tid underrättas om tid och plats för förhöret. Förhöret ska planeras så att det inte uppkommer fara för att barnet tar skada. Särskild varsamhet bör iakttas om förhöret rör sexuallivet. Det bör noggats tillses att uppseende inte väcks kring förhöret. Förhöret får inte göras mer ingående än omständigheterna kräver. Det bör hållas av en person med särskild kompetens för uppgiften. Förhör får inte äga rum fler gånger än som är nödvändigt med hänsyn till utredningens art och barnets bästa. Vill barnet att förhørsledaren är av visst kön, ska det normalt godtas vid sexualmål. En målsägande som är under 18 år ska alltid anses ha ett särskilt skyddsbehov. Polisen ska därför så

⁶⁹ Prop. 2004/05:45 s. 122 och s. 47.

⁷⁰ Läs mer om verksamheten på barnahus på t.ex. Barnahus Linköpings hemsida <http://barnahuslinkoping.se>.

snart det är möjligt göra en bedömning av barnets behov av särskilda skyddsåtgärder. (Se 23 kap. 10 § RB samt 5 b, 13 f och 15–19 §§ FUK.)

Barn under 15 år hörs normalt inte i domstol (36 kap. 4 § RB). I stället tar rätten del av barnets utsaga genom videoupptagningar av polisförhör, som t.ex. kan ha spelats in vid ett barnhus. Förhör med den som är under 15 år får hållas inom stängda dörrar. När det gäller sexualbrott (eller barnpornografibrott) får en i princip hel förhandling hållas inom stängda dörrar. För sådana mål gäller även särskilda sekretessregler. (Se 5 kap. 1 § och 35 kap. 12 § OSL.)

Ur ett rent brottsofferperspektiv kan en effektiv och snabb lagföring av en förövare utgöra en del av rehabiliteringsprocessen. En förundersökning ska därför bedrivas särskilt skyndsamt om målsäganden är under 18 år och brottet riktats mot målsägandens liv, hälsa, frihet eller frid (2 a § FUK). Denna bestämmelse om skyndsamt handläggning tillämpas således för sexualbrott mot barn. I vissa fall ska en särskild företrädare, som ställföreträdare i stället för ett barns vårdnadshavare, ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång (se lagen, 1999:997, om särskild företrädare för barn). Läs mer om det processuella förfarandet vid sexualbrott mot barn under kapitlet om artikel 3.

Socialt skydd och stöd

Socialnämnden ska verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden. Det finns en skyldighet för polisen, hälso- och sjukvården, förskolan, skolan och fritidshemmet, att samverka med socialtjänsten kring barn som far illa eller riskerar att fara illa. (Se 5 kap. 1 och 1 a § SoL, 6 § polislagen, 1984:387, 5 kap. 8 § HSL och 29 kap. 13 § skollagen, 2010:800.) Vidare finns det en anmälnings-skyldighet för bl.a. Polismyndigheten, myndigheter inom hälso- och sjukvården och myndigheter vars verksamhet berör unga (14 kap. 1 § SoL). Om ett barn far illa kan stöd ges genom både socialtjänstlagen och LVU. I förarbetena till LVU nämns särskilt att ett omhändertagande kan bli tillämpligt om en förälder utnyttjar barnet sexuellt eller om barnet utnyttjas i pornografiskt syfte.⁷¹

⁷¹ Prop. 1989/90:28 s. 107.

Det sociala skyddet är närmare beskrivet i andra kapitel, främst det om artikel 19. När det gäller rehabilitering och stöd till den som utsatts för brott, se kapitlet om artikel 39.

Registerkontroll

Inom vissa verksamheter som särskilt rör barn gäller det ett krav på registerkontroll för den som ska anställas. Kravet infördes för att skydda barn mot övergrepp av vuxna.⁷² I 2 kap. 31–33 §§ skollagen anges att den som erbjuds en anställning inom bl.a. förskolan, fritidshemmet, och grundskolan ska lämna ett utdrag ur belastningsregistret. Den som inte lämnar ett sådant registerutdrag får inte anställas. Utdraget ska vara högst ett år gammalt. Liknande regler finns i lagen (2007:171) om registerkontroll av personal vid vissa boenden som tar emot barn och i lagen (2010:479) om registerkontroll av personal som utför vissa insatser åt barn med funktionshinder.

37.2.2 Prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet (artikel 34 [b])

Prostitution har av lagstiftaren bedömts vara en icke önskvärd samhällsföreteelse och att det är en viktig samhällsangelägenhet att prostitution bekämpas.⁷³ Ett generellt förbud mot att köpa sexuella tjänster infördes i slutet på 1990-talet. Sedan dess har samhället och kanalerna för prostitution förändrats. Internet utgör t.ex. en alltmer dominerande kanal för prostitutionskontakter, i synnerhet för barn. År 2014 genomfördes en undersökning på uppdrag av Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Den visade att en stor andel, knappt hälften, av de barn som medverkade (gymnasieelever i årskurs 3) hade kommit i kontakt med sexköpare via internet. Av rapporten framgår även att barn som utnyttjas i prostitution ofta har problem med psykisk ohälsa.⁷⁴ Andra studier visar att sju procent av barnen mellan 15 och

⁷² Prop. 1999/2000:123 s. 18.

⁷³ Prop. 1997/98:55 s. 104.

⁷⁴ Svedin (red) m.fl., *Unga sex och internet- i en föränderlig värld* (2015), s. 35, 38, 42.

17 år som är intagna på särskilda ungdomshem någon gång fått ersättning i utbyte mot sex.⁷⁵

Straffrättsligt skydd

I föregående avsnitt beskrivs den straffrättsliga regleringen kring sexualbrotten mot barn. Regleringen gäller självklart även för det fall den sexuella gärningen begås inom ramen för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet. Här nedan redogörs för de ytterligare skyddsbestämmelser inom straffrätten som särskilt berör prostitution.

Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling

I Sverige är det förbjudet att köpa sexuella tjänster. Brottet utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling (6 kap. 9 § BrB) infördes i brottsbalken i samband med 2005 års reformering av 6 kap. BrB.⁷⁶ Syftet var att förstärka skyddet för barn och framför allt att skydda barn från att dras in i prostitution.⁷⁷ Brottet innebär att gärningspersonen förmår ett barn att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling. Bestämmelsen tar i första hand sikte på köp av sexuella handlingar av barn mellan 15 och 18 år, eftersom andra brott i första hand blir aktuella för barn som är yngre.

Rekvisitet att förmå ett barn att företa eller tåla en sexuell handling behöver inte handla om rena prostitutionsförhållanden. Även köp av sexuella handlingar som sker under andra förhållanden omfattas. Ersättningen behöver inte vara i form av pengar utan kan lika gärna vara t.ex. kläder eller smycken.⁷⁸

Liksom för andra sexualbrott krävs det inte att gärningspersonen har haft uppsåt till att personen är under 18 år; det räcker med oaktsamhet (6 kap. 13 § BrB). Har personen inte heller varit oaktsam kan gärningspersonen i stället dömas för köp av sexuell tjänst (6 kap. 11 § BrB), eftersom det även är olagligt att köpa sexuella tjänster av vuxna.

⁷⁵ Statens Institutionsstyrelse, *Ungdomar intagna på SIS särskilda ungdomshem 2017, En tabellsammanställning av ADAD inskrivningsintervju* (2018) s. 49. Under år 2017 togs totalt 1 189 ungdomar in på SiS ungdomshem. Intervjuer med 791 av dem ingår i rapporten. Av dessa var 611 sexuellt aktiva. Resultatet om 7 procent bygger på en intervju med dem.

⁷⁶ Då hette brottet köp av sexuell handling av barn.

⁷⁷ Prop. 2004/05:45 s. 92 och 147.

⁷⁸ Prop. 2004/05:45 s. 148.

Sverige har av barnrättskommittén kritiserats för att inte se tillräckligt allvarligt på bl.a. köp av sexuell handling av barn och för att påföljderna inte är proportionella. Vidare har kommittén uppmanat Sverige att ta bort kravet på dubbel straffbarhet för utlämning när ett sådant brott begås i utlandet.⁷⁹ År 2019 bytte brottet namn från köp av sexuell handling av barn till utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling. Samtidigt höjdes maxstraffet från fängelse två år till fyra år.

Koppleri

Det är inte bara olagligt att köpa sexuella tjänster. Även andra former av främjande och utnyttjande av prostitution är kriminaliserat genom brottet koppleri. För koppleri döms den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning (6 kap. 12 § BrB). Med uttrycket *tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning* avses prostitution.⁸⁰ Koppleri-brottet syftar till att skydda människor i allmänhet från prostitution men även dem som utnyttjas i prostitution.⁸¹ Främjande av annans prostitution kan ske på många olika sätt. Det kan t.ex. ske genom att någon upplåter en lokal att användas för prostitution eller lämnar anvisningar till prostituerades adresser. Även psykisk påverkan på en person varigenom denne beslutar sig för att prostituera sig eller fortsätta att prostituera sig kan utgöra ett främjande. För straffbarhet krävs inte att gärningspersonens åtgärd i det enskilda fallet lett till att en annan person har haft prostitutionskontakter. Om övriga förutsättningar är uppfyllda är det tillräckligt att gärningspersonen genom sin handling har skapat en möjlighet eller underlättat för den andra personen att ha tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, t.ex. genom vakthållning eller transport.⁸²

⁷⁹ CRC/C/SWE/CO/5 p. 56.

⁸⁰ Prop. 2004/05:45 s. 108.

⁸¹ Prop. 2004/05:45 s. 129.

⁸² Prop. 2004/05:45 s. 108.

Människohandel

Om någon rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot ett barn i syfte att barnet ska exploateras för sexuella ändamål utgör det människohandel (4 kap. 1 a § BrB). Läs mer om brottet i kapitlet om artikel 35.

Försök och medverkan

Samtliga av brotten som beskrivits i detta avsnitt är straffbara som försöksbrott (4 kap. 10 § och 6 kap. 15 § BrB). Medverkan är straffbart i enlighet med bestämmelserna i 23 kap. 4 § BrB.

Brott i utlandet

Bestämmelser om svensk domsrätt m.m. är beskrivna i avsnittet ovan om olagliga sexuella handlingar. Samtliga av brotten som beskrivs i detta avsnitt, med undantag för köp av sexuell tjänst, omfattas av undantaget från kravet på dubbel straffbarhet, om brottet begås mot ett barn (2 kap. 2 § BrB).

Preskriptionsbestämmelser

Liksom för vissa andra sexualbrott gäller en förlängd preskriptionstid för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, koppleri och grovt koppleri. Preskriptionstiden för dessa brott börjar först löpa den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt 18 år. (Se 35 kap. 4 § BrB.)

Socialt skydd och stöd

Det sociala skyddet och stödet för ett barn som utnyttjas sexuellt har till viss del beskrivits i det föregående avsnittet om sexuella övergrepp. Därutöver kan särskilt nämnas att en socialnämnd ska, tillsammans med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs, uppmärksamma och verka för att barn och unga inte vistas i miljöer som är skadliga för dem (5 kap. 1 § SoL). Vidare har prostitution och uppträdan-

den på sexklubbar bedömts vara sådana socialt nedbrytande beteenden som kan motivera att ett barn omhändertas enligt LVU.⁸³

Ett barn som säljer sexuella tjänster får tas om hand av polis för att genom dennes försorg skyndsamt överlämnas till sina föräldrar eller någon annan vårdnadshavare eller till socialnämnden (12 § polislagen, 1984:387).

Läs även om bestämmelserna i arbetsmiljölagen och ordningslagen i avsnittet nedan. När det gäller rehabilitering och stöd till den som utsatts för brott, se kapitlet om artikel 39.

37.2.3 Pornografiska föreställningar och pornografiskt material (artikel 34 [c])

Internet är i dag det i särklass vanligaste medlet för distribution och annan befattning med barnpornografiska bilder. Den tekniska utvecklingen skapar nya förutsättningar för barnpornografibrott, exempelvis kan övergrepp som filmas spridas till andra i samma ögonblick som de begås. Det bidrar till att fler barn utsätts för sexuella övergrepp och möjligen också för allt grövre övergrepp.⁸⁴ Enligt en rapport från polismyndigheten är it-relaterade sexuella övergrepp mot barn en allvarlig och omfattande brottslighet som sker organiserat.⁸⁵ Därtill har Europol rapporterat om en ökande trend med att material med sexuella övergrepp mot barn produceras för ekonomisk vinning.⁸⁶

För ett barn innebär det en kränkning i sig att ett sexuellt övergrepp dokumenteras. Även dokumentation av sexuella handlingar som inte utgör ett brott kan skada barnet. I studien *Barnafrid – Nationellt Kunskapscentrum*, har barns erfarenheter av sexuella övergrepp på nätet undersökts. De barn som rapporterade att de blivit utsatta för sexuella övergrepp som dokumenterats visade sig ha betydande sämre hälsa än andra barn (inkluderat även dem som utsatts för sexuella övergrepp som inte fotograferats eller filmats). De som visste att filmer/bilder spritts mådde sämre än dem som svarade att materialet inte var spritt.⁸⁷

⁸³ Prop. 1989/90:28 s. 66 och 109.

⁸⁴ Ds 2018:23 s. 53 och 54.

⁸⁵ Polismyndigheten, *Polisens rapport om allvarlig och organiserad brottslighet* (2017) s. 13.

⁸⁶ EUROPOL, *Serious and Organised Crime Threat Assessment: Crime in the age of technology* (2017) s. 31.

⁸⁷ Jonsson m.fl., *Barn som utsätts för sexuella övergrepp på nätet*, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Barnafrid (2017) s. 51. Se även rapporten *En del av verkligheten* från Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2017) som är en sammanfattning av tre olika rapporter, bl.a. den ovan nämnda.

Straffrättsligt skydd

Från den yttrande- och informationsfrihet som garanteras i grundlagarna om tryckfrihet och yttrandefrihet, har undantagits pornografiska bilder av barn. Enligt 1 kap. 14 § TF respektive 1 kap. 21 § YGL är dessa lagar inte tillämpliga på pornografiska bilder av personer vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under 18 år. (Se även kapitlet om artikel 13 om rätten till yttrande- och informationsfrihet.)

I brottsbalken finns det bestämmelser som ska förhindra att ett barn deltar i pornografiska föreställningar och pornografiskt material. De sexualbrott som beskrivits i tidigare bestämmelser kan naturligtvis bli tillämpliga även inom ramen för t.ex. produktion av barnpornografi. Nedan redogörs för de bestämmelser som mer specifik hänförs till att ett barn utnyttjas i barnpornografi, för sexuell posering eller för kränkande fotografering.

Barnpornografibrott

Genom barnpornografibrottet straffbeläggs, med några få undantag, all befattning med material som innehåller barn i pornografisk bild (se 16 kap. 10 a § BrB). Det innebär att allt från framställning av barnpornografiska bilder till innehav och betraktande av sådana bilder är kriminaliserat. Det är således förbjudet att:

- skildra barn i pornografisk bild
- sprida, överlåta, upplåta, förevisa eller på annat sätt göra en sådan bild tillgänglig för annan
- förvärva eller bjuda ut sådan bild
- förmedla kontakt mellan säljare och köpare av sådana bilder eller vidta någon annan liknande åtgärd som syftar till att främja handeln med sådana bilder
- inneha eller betrakta en sådan bild som man berett sig tillgång till
- och förvärv av barnpornografiska bilder.

Barnpornografibrottet inkluderar även bilder som föreställer fiktiva barn och bilder av verkliga barn där det inte finns något bakomliggande sexualbrott.

Medan sexualbrotten i 6 kap. BrB främst tar sikte på att skydda den som utsätts för brottet har barnpornografibrottet dubbla skyddsintressen. Brottet syftar till att skydda både ett avbildat barn och barn i allmänhet från att kränkas. Brottet tar främst sikte på den kränkning av det avbildade barnet som kan uppstå till följd av att bilden betraktas eller riskerar att betraktas. Denna kränkning är alltså skild från det dokumenterade sexualbrottet. Varje förevisning av en bild kan dessutom innebära ytterligare en kränkning av barnet.⁸⁸

Som ovan nämnts kan även den som betraktar barnpornografi dömas för brott. Bestämmelsen tar främst sikte på att någon söker upp barnpornografiskt material på internet. När förbudet mot betraktande infördes godtogs risken för att förbudet kunde innebära en begränsning av informationsfriheten i regeringsformen. Skyddet för barn ansågs vara ett sådant särskilt viktigt skäl som tillåter en sådan begränsning.⁸⁹ (Se även kapitlet om artikel 13 om rätten till yttrande- och informationsfrihet.)

Vidare är det straffbart att av oaktsamhet sprida barnpornografiska bilder, om spridningen skett i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte (16 kap. 10 a § femte stycket BrB).

Sedan den 1 maj 2020 gäller att den som skildrar ett barn i pornografisk bild kan straffas för barnpornografibrott även om han eller hon inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den som skildras är under 18 år. Samtidigt höjdes minimistraffet för grovt barnpornografibrott. (Se 16 kap. 10 a § fjärde stycket BrB.) Läs mer om kravet på oaktsamhet nedan. Skildringar av barn i pornografisk bild får inte föras in i eller ut ur Sverige, enligt lagen (1998:1443) om förbud mot införsel och utförsel av barnpornografi. Om så ändå sker kan det utgöra smuggling eller annat brott enligt lagen (2000:1225) om straff för smuggling.

Barnrättskommittén har uppmanat Sverige att kriminalisera alla former av barnpornografi som anges i protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.⁹⁰

⁸⁸ Prop. 1997/98:43 s. 56.

⁸⁹ Prop. 1997/98:43 s. 83–87 och 2009/10:70 s. 22–28.

⁹⁰ CRC/C/SWE/CO/05 p. 56.

Brottsoffers ålder vid barnpornografibrott

Med barn avses i bestämmelsen om barnpornografibrott en person vars pubertetsutveckling inte är fullbordad eller som är under 18 år (16 kap. 10 a § BrB). Artonårsgränsen gäller enbart i skildringsfallen. För övriga gärningsformer (sprider, innehar m.m.) krävs det för straffbarhet att det av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under 18 år.

Frågan om det ska vara en bestämd 18-årsgräns, dvs. att skildringar av alla personer under 18 år, oavsett pubertetsutveckling, ska omfattas av bestämmelsen, har diskuterats vid flera tillfällen, bl.a. inför att Sverige skulle godkänna barnkonventionen, inför att en definition av begreppet barn i barnpornografibrottets mening infördes i brottsbalken år 1999 och när denna definition justerades enligt de ändringar som trädde i kraft år 2011. Vid samtliga dessa tillfällen gjordes överväganden i förhållande till barnkonventionen.⁹¹

I förarbetena till den nuvarande lydelsen av definitionen av barn i 16 kap. 10 a § BrB angavs bl.a. att en person vars pubertetsutveckling är avslutad men som ännu inte fyllt 18 år tillfogas en lika allvarlig integritetskränkning av att skildras i pornografisk bild som den som är mindre kroppsligt utvecklad och i samma ålder. Enligt regeringen kunde man utgå ifrån att den förre är lika dåligt rustad som den senare när det gäller att överblicka konsekvenserna av sin medverkan i sådana sammanhang. Ambitionen borde därför, enligt vad som anges i propositionen, vara att barnpornografibrottet såvitt möjligt ska omfatta alla unga människor som befinner sig i en utveckling som motiverar lagens särskilda skydd på detta område. En utgångspunkt vid lagstiftningsarbetet var därför att även befattning med bilder av fullt pubertetsutvecklade personer under 18 år ska anses vara ett i sig straffvärt förfarande. Trots detta ansåg regeringen inte att det borde införas en bestämd artonårsgräns för barnpornografibrottet, förutom när det gäller skildring. Som skäl för detta angavs legalitets- och effektivitetsskäl. Enligt regeringen skulle det, med en sådan utformning av straffbestämmelsen, bli i princip omöjligt för den som t.ex. sprider eller innehar en pornografisk bild av en fullt pubertetsutvecklad person att avgöra om bilden är förbjuden eller inte. Vidare skulle myndigheterna inte ha någon möjlighet att ingripa i andra fall än där det helt klart rör sig om barnpornografi och skulle leda till att myndig-

⁹¹ Se prop. 1989/90:107 s. 78 och 79.

heterna i vissa fall skulle behöva identifiera barnet. Det skulle också vara svårt att motbevisa invändningar om att gärningspersonen trodde att barnet var 18 år eller äldre. Regeringen anförde också att det skulle kunna bli avgränsningsproblem mot sådan laglig vuxenpornografi som kan omfattas av regleringen i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen.⁹²

Försvarliga gärningar

Nästan all befattning med barnpornografiskt material är kriminaliserad. Några få undantag finns dock (16 kap. 10 b § BrB).

En gärning utgör inte brott om gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig. Detta undantag avser primärt att träffa sådana innehav som kan vara nödvändiga för nyhetsförmedling, forskning och opinionsbildning. Det är syftet med befattningen som avgör om innehavet är försvarligt, inte att den som tar befattning med bilderna tillhör någon särskild yrkesgrupp.⁹³ I rättsfallet *NJA 2012 s. 400*, det s.k. Mangamålet, ansåg Högsta domstolen att det var försvarligt att en man, som var expert på japansk kultur och hade arbetat som översättare av mangaserier, i en stor samling av mangateckningar även innehade en bild som utgjorde verklighetstrogen barnpornografi. I samma rättsfall uttalade domstolen att innehavet av bilden i sig inte omfattades av straffbestämmelsen, med hänvisning till yttrandefriheten och informationsfriheten i regeringsformen.

Under vissa förutsättningar gäller förbuden mot skildring och innehav inte den som framställer en barnpornografisk bild. En första förutsättning är att skillnaden i ålder och utveckling mellan den avbildade personen och den som framställer bilden är ringa. En andra förutsättning är att omständigheterna i övrigt inte påkallar att ansvar döms ut. Bestämmelsen tar sikte på det fallet att två unga människor inom ramen för en ömsesidig relation enas om att avbilda sitt sexuella umgänge eller avbildar varandra i samband med sexuell posering. Inte heller i övrigt får det finnas omständigheter som gör det påkallat att ansvar döms ut. Lagstiftaren har konstaterat att barns intresse att fritt utöva sin sexuella självbestämmanderätt och att i samband därmed t.ex. framställa och därefter inneha pornografiska bilder av sig

⁹² Prop. 2019/20:69 s. 23–25.

⁹³ Prop. 2009/10:70 s. 18.

själva eller varandra måste vägas mot intresset att skydda barn från att skadas, kränkas eller på annat sätt drabbas av negativa konsekvenser av sitt handlande.⁹⁴

Förbuden mot skildring och innehav gäller inte heller den som tecknar, målar eller på något annat liknande hantverksmässigt sätt framställer en barnpornografisk bild, om bilden inte är avsedd att spridas, överlåtas, upplåtas, förevisas eller på annat sätt göras tillgänglig för andra.

Utnyttjande av barn för sexuell posering, kränkande fotografering m.m.

Om någon främjar eller utnyttjar att ett barn under 15 år utför eller medverkar i en sexuell posering utgör det brottet utnyttjande av barn för sexuell posering (6 kap. 8 § BrB). Samma sak gäller den som begår en sådan handling mot ett barn som fyllt 15 men inte 18 år, om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling. Som framgår av förarbetena till bestämmelsen omfattar kriminaliseringen inte att t.ex. en pojkvän och flickvän poserar inför varandra i syfte att utforska sin sexualitet.⁹⁵

Brottet kränkande fotografering infördes i brottsbalken år 2013 och straffbelägger den som i hemlighet fotograferar någon som befinner sig inomhus i en bostad eller på en toalett, i ett omklädningsrum eller ett annat liknande utrymme (4 kap. 6 a § BrB). Bestämmelsen tar sikte på sådan fotografering som innebär ett intrång i den fredade sfär som enskilda bör ha rätt till i förhållande till andra enskilda.⁹⁶ Smygtagna bilder av pornografisk karaktär kan t.ex. falla in under såväl denna bestämmelse som under barnpornografibrottet (skildring). Se även avsnittet om artikel 16 om rätten till privatliv.

Det är också brottsligt att sprida bilder av känslig karaktär. För att förstärka det straffrättsliga skyddet för den personliga integriteten och för att anpassa skyddet till teknik- och samhällsutvecklingen infördes år 2018 brottet olaga integritetsintrång (4 kap. 6 c § BrB). Brottet innebär att det är olagligt att göra intrång i någon annans privatliv genom att sprida integritetskänsliga bilder, såsom t.ex. nakenbilder.⁹⁷ För straffansvar krävs att spridningen är ägnad att medföra

⁹⁴ Prop. 2009/10:70 s. 44.

⁹⁵ Prop. 2004/05:45 s. 152.

⁹⁶ Prop. 2012/13:69 s. 39.

⁹⁷ Prop. 2016/17:222 s. 34–37, 97 och 98.

allvarlig skada för den som bilden eller uppgiften rör. Att sprida bilder och filmer av sexuell karaktär kan också utgöra ett förtalsbrott (se 5 kap. 1 och 2 §§ BrB).

Försök och medverkan

Barnpornografibrott (som inte är ringa), grovt barnpornografibrott och utnyttjande av barn för sexuell posering är straffbara på försöksstadiet (6 kap. 15 § och 16 kap. 17 § BrB).

Kränkande fotografering, olaga integritetsintrång och förtal är inte straffbara på försöksstadiet.

Medverkan är straffbart i enlighet med bestämmelserna i 23 kap. 4 § BrB.

Brott i utlandet

Bestämmelser om svensk domsrätt m.m. är beskrivna i avsnittet ovan om olagliga sexuella handlingar. Barnpornografibrott, såvitt avser skildring (ej ringa brott), grovt barnpornografibrott, utnyttjande av barn för sexuell posering och grovt sådant brott omfattas av undantaget från kravet på dubbel straffbarhet (2 kap. 2 § BrB).

Preskriptionsbestämmelser

Liksom för vissa sexualbrott gäller en förlängd preskriptionstid för barnpornografibrott, som inte är ringa, om brottet avser skildring av barn i pornografisk bild. Preskriptionstiden börjar för dessa brott löpa först den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt 18 år. Eftersom en bild kan vara barnpornografisk i lagens mening om personen visserligen fyllt 18 år men inte är könsutvecklad, ska preskriptionstiden för skildringsbrottet i dessa fall räknas från den dag brottet begicks (dvs. huvudregeln för preskription). (Se 35 kap. 4 § BrB.)

Annan skyddslagstiftning

Det finns andra bestämmelser vid sidan av straffbestämmelserna i brottsbalken som syftar till att förhindra att ett barn deltar i pornografiska föreställningar och pornografiskt material. I de tidigare avsnitten har redogjorts för det sociala skyddet i form av bl.a. bestämmelserna i socialtjänstlagen och LVU. Nedan redogörs för ytterligare några skyddsbestämmelser. När det gäller rehabilitering och stöd till den som utsatts för brott, se kapitlet om artikel 39.

Förverkande och spridning av barnpornografi

För att förhindra spridning av barnpornografi finns bl.a. lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor. Lagen föreskriver en skyldighet för den som tillhandahåller elektroniska anslagstavlor att ta bort meddelanden vars innehåll uppenbart är att bedöma som barnpornografibrott.

Som regel förverkas allt material som utgör barnpornografi. Det kan ske enligt reglerna i 36 kap. BrB eller enligt lagen (2000:1225) om straff för smuggling. Även hjälpmedel (såsom datorer m.m.) som använts kan förverkas. Om ingen av dessa bestämmelser kan användas, förverkas barnpornografiskt material i stället enligt lagen (1994:1478) om förverkande av barnpornografi.

För barnpornografiskt material i mål om barnpornografibrott gäller en särskild sekretessregel (18 kap. 15 § OSL). Sekretess gäller även till skydd för den enskilde i brottmål om barnpornografibrott vid domstol (35 kap. 12 § OSL).

Arbetsmiljölagen och ordningslagen

Arbetsmiljölagen (1977:1160) förbjuder att ett barn anlitas till eller utför arbete på sätt som medför risk för skadlig inverkan för barnets hälsa eller utveckling (5 kap. 3 §). Anlitande av ett barn för posering på sexklubb är ett exempel som omfattas av förbudet. Detsamma gäller om ett barn utnyttjas som fotomodell för pornografiskt material eller anlitas på massageinstitut eller poseringsateljéer.⁹⁸ Arbetsmiljöverket har möjlighet att ingripa med föreläggande eller förbud

⁹⁸ Prop. 2000/01:93 s. 23.

i fall då ett barn har arbetsuppgifter av sådant slag som avses i 5 kap. 3 §. Den som bryter mot ett sådant föreläggande eller förbud kan dömas till böter eller fängelse i högst ett år. (Se 7 kap. 7 § och 8 kap. 1 § nämnda lag.) Se även kapitlet om artikel 32 om skydd mot ekonomiskt utnyttjande.

Förbud mot pornografisk föreställning finns även i 2 kap. 14 § ordningslagen (1993:1617).

37.2.4 Internationella relationer

Sverige deltar i flera internationella samarbeten och har ingått såväl bilaterala som multilaterala överenskommelser i syfte att förebygga och bekämpa sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp mot barn. Nedan redovisas översiktligt några av dessa. Se även kapitlet om artikel 35.

FN

Utöver barnkonventionen och det tillhörande protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi har Sverige bl.a. ratificerat Palermoprotokollet (se ovan under artikelns innebörd samt under artikel 35). Vidare har Sverige genom FN:s globala mål för hållbar utveckling (Agenda 2030)⁹⁹, förpliktat sig att eliminera övergrepp, utnyttjande och alla former av våld mot barn (delmål 16.2). Även delmål 8.7, som berör bl.a. handel med barn, är aktuellt. Regeringen har uttryckt att Sverige ska vara ledande i genomförandet av agendan.¹⁰⁰

Europarådet

Enligt Europakonventionen, som är lag i Sverige, får ingen utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (artikel 3). Vidare följer av artikel 8.1 att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Ett sexuellt övergrepp är ett allvarligt ingrepp i en enskild persons

⁹⁹ Generalförsamlingens resolution Att förändra vår värld: Agenda 2030 för hållbar utveckling, A/RES/70/1.

¹⁰⁰ Se t.ex. dir. 2016:18 s. 1.

privatliv. Europadomstolen har tydliggjort att staterna har ett ansvar, särskilt enligt artiklarna 3 och 8, att tillämpa det straffrättsliga systemet effektivt för att kriminalisera alla former av sexuellt utnyttjande.¹⁰¹

En annan internationell överenskommelse av betydelse är *Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp*¹⁰² (Lanzarotekonventionen). Konventionen, som Sverige ratificerade år 2013, syftar till att förebygga och bekämpa sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn, att skydda brottsoffrens rättigheter samt att främja nationellt och internationellt samarbete i frågan (artikel 1).

EU

Inom EU finns det ett direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi.¹⁰³ Direktivet syftar till att skapa minimiregler om brottsrekvisit och påföljder när det gäller sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi. Det syftar också till att stärka åtgärderna för att förebygga sådana brott och förbättra skyddet för brottsoffer. Utgångspunkten är att sexuella övergrepp mot barn och sexuell exploatering av barn, däribland barnpornografi, utgör allvarliga kränkningar av de grundläggande rättigheterna, framför allt barns rätt till det skydd och den omvårdnad som behövs för deras välfärd i enlighet med vad som föreskrivs i barnkonventionen och Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.¹⁰⁴ Direktivet är genomfört i svensk rätt. Bl.a. utvidgades registerkontrollen genom lagen (2013:852) om registerkontroll av personer som ska arbeta med barn.

I EU-stadgan finns ett antal rättigheter som kan aktualiseras när det gäller barn som utnyttjas sexuellt, t.ex. artikel 5, som bl.a. stadgar att människohandel ska vara förbjudet.

¹⁰¹ Se t.ex. Europadomstolens avgörande i målet *M. och C. mot Rumänien* (2011) § 111.

¹⁰² SÖ 2013:6.

¹⁰³ Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU av den 13 december 2011 om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF, antogs den 15 november 2011 och trädde för Sveriges del i kraft den 17 december 2011.

¹⁰⁴ Se även SOU 2016:42 s. 140 och 141 och Ds 2012:45.

Bilaterala överenskommelser m.m.

Regeringen har under de senaste åren träffat flera bilaterala avtal i syfte att bekämpa människohandel och exploatering av barn. Avtal har slutits med bl.a. Thailand, Vietnam, Kambodja, Rumänien och Bulgarien. Därtill har Sverige ingått i ett samarbete för barn i utsatta situationer inom Östersjöstaternas råd. Rådets arbete rör bl.a. barn som är utsatta för människohandel.¹⁰⁵ Sverige var under år 2018 ordförande i Nordiska ministerrådet. Under ordförandeskapet utarbetades en rapport om prostitution i Norden.

Utlämning och rättshjälp

När det särskilt gäller utlämning av personer som befinner sig i Sverige till andra länder på grund av misstanke om brott regleras det främst i lagen (1957:668) om utlämning för brott, lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder och lagen (2011:1165) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder.

Rättshjälp till andra länder kan ges enligt bestämmelserna i lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål, lagen (2017:1000) om en europeisk utredningsorder och lagen (1998:620) om belastningsregister.

37.3 Analys av överensstämmelsen

Genom artikel 34 i barnkonventionen åtar sig en stat att skydda ett barn mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Nära knutet till artikeln finns protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Det ligger inte i vårt uppdrag att bedöma om svensk lagstiftning och praxis är förenlig med bestämmelserna i protokollet. Men med hänsyn till att Sverige ska vidta alla lämpliga åtgärder för att förhindra alla former av sexuella övergrepp och utnyttjanden finns det ändå anledning att undersöka hur svensk rätt förhåller sig till dessa betydligt mer konkreta bestämmelserna. Det gäller särskilt eftersom Sverige har ratificerat protokollet och därmed accepterat de definitioner och synsätt som protokollet

¹⁰⁵ Se skr. 2015/16:192 s. 13.

representerar. I sammanhanget bör även nämnas den analys regeringen gjorde inför ratificering av protokollet.¹⁰⁶ Enligt analysen var svensk lagstiftning förenlig med bestämmelserna i protokollet, om brottet *otillbörligt utverkande av samtycke eller tillstånd till adoption av barn* infördes. Det brottet finns nu i 7 kap. 2 § BrB. Därefter har andra bestämmelser reviderats och tillkommit för att förebygga att barn utnyttjas sexuellt.

Eftersom vår kartläggning är begränsad till lagstiftning och praxis kommer den här analysen endast översiktligt att beröra andra former av skyddsåtgärder. Analysen kommer inte heller beröra rehabiliterande åtgärder, som i stället tas upp i kapitlet om artikel 39.

37.3.1 Straffrättsligt skydd

Ett barn ska enligt artikel 34 skyddas mot alla former av sexuella övergrepp och utnyttjanden. Eftersom alla lämpliga åtgärder ska vidtas får det förutsättas att sådana utnyttjanden och övergrepp normalt bör vara kriminaliserade och straffbelagda för att kraven enligt konventionen ska vara uppfyllda.

I artikel 34 ges ingen större ledning beträffande vilka sexuella handlingar som ska vara straffbara. I protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi finns däremot en uppräkningslista av gärningar som bör vara kriminaliserade. Såvitt är av intresse för artikel 34, rör dessa främst handel med barn för sexuell exploatering, barnprostitution och barnpornografi. Vi delar den bedömning som gjordes inför att Sverige skulle ratificera protokollet, dvs. att de svenska bestämmelserna i denna del lever upp till kraven i protokollet (se dock nedan när det gäller barnpornografi och barn med fullbordad pubertetsutveckling).

Barnpornografiskt material är enligt svensk lagstiftning inte bara förbjudet att t.ex. skildra, sprida, överlåta, förvärva, importera, exportera, bjuda ut och inneha. Det kan även i vissa fall vara förbjudet att betrakta. I denna del går således svensk rätt längre än vad som krävs enligt protokollet. Det ska även framhållas att det inte bara är barnpornografibrottet som utgör det straffrättsliga skyddet, utan även t.ex. utnyttjande av barn för sexuell posering och smuggling av barnpornografiskt material. De undantag som finns från förbudet mot

¹⁰⁶ Prop. 2005/06:68.

att skildra och inneha barnpornografiskt material är enligt vår mening inte av sådana slag att det är fråga om sexuella övergrepp eller utnyttjanden i konventionens mening.

Sexuella övergrepp mot barn under 15 år

För ett barn under 15 år råder det ett absolut straffrättsligt skydd mot att utnyttjas sexuellt på så sätt att sexuella handlingar med barnet är förbjudna, oavsett om barnet uttryckt att det frivilligt vill delta.

År 2018 gjordes det förändringar av strafflagstiftningen, bl.a. i syfte att öka skyddet för barn. I princip alla former av sexuella handlingar kriminaliserade. Detsamma gäller försök och medverkan till dessa gärningar. De förfaranden som omfattas av ansvarsfrihetsregeln, t.ex. att en person strax över 15 år har frivilligt sexuellt umgänge med sin partner som nästan är 15 år, utgör enligt vår mening varken något sexuellt övergrepp eller utnyttjande i den mening som avses i konventionen.

Övergrepp över internet m.m.

Även övergrepp som sker över internet är normalt kriminaliserade. Som exempel kan rättsfallet NJA 2015 s. 501 nämnas. Av avgörandet framgår att det kan utgöra sexuellt övergrepp mot barn att via ett videosamtal förmå ett barn att utföra en sexuell handling på sig själv inför gärningspersonen.

I rättsfallet NJA 2018 s. 1103 ogillades däremot åtalet. Där prövades om den som via internet försöker att förmå ett barn att senare, i ensamhet, utföra en sexuell handling på sig själv, filma detta och sedan överföra filmen till gärningspersonen kan dömas för försök till sexuellt övergrepp mot barn. Med hänvisning till legalitetsprincipen menade Högsta domstolen att genomförande av en sexuell handling med någon måste anses innefatta ett krav på att gärningspersonen är närvarande, dvs. på något sätt deltar under den del av händelseförloppet som innehåller det agerande av målsäganden som kan kvalificera handlingen som sexuell. Mannen kunde därför inte dömas för brottet.

Inför 2018 års revidering av sexualbrottslagstiftningen gjordes uttalanden som antyder att lagstiftaren ansett att det inte ska finnas

något krav på att gärningspersonen är närvarande under den sexuella handlingen för att det ska kunna utgöra ett genomförande av en sexuell handling med målsäganden.¹⁰⁷ Annorlunda uttryckt tycks lagstiftaren ha ansett att det är en lämplig skyddsnivå att övergrepp som sker när gärningspersonen inte är närvarande under den sexuella handlingen ska vara kriminaliserade som t.ex. våldtäkt, våldtäkt mot barn eller sexuellt övergrepp mot barn.

Även om beteenden som det i 2018 års fall kan vara straffbara på andra sätt än som (försök till) sexuellt övergrepp mot barn, kan det ifrågasättas om skyddet mot att barn utsätts för sexuella övergrepp, som utförs när gärningspersonen inte är närvarande (fysiskt eller digitalt) är tillräckligt. Mot bakgrund av de redovisade förarbetsuttalandena kan det också diskuteras om alla lämpliga lagstiftningsåtgärder vidtagits för att skydda barn mot övergrepp av detta slag. Detta gäller i synnerhet mot bakgrund av informationsteknologins framväxt och den mängd övergrepp som begås över internet.¹⁰⁸ Enligt vår bedömning kan det därför sägas finnas en lucka avseende gärningar där gärningsmannen inte närvarar samtidigt vid den sexuella handlingen.

En särskild utredare har fått i uppdrag bl.a. att se över principerna för och bestämmelserna som rör straffansvaret för sexualbrott på distans samt för utnyttjande av barn för sexuell posering.¹⁰⁹

Sexuella övergrepp mot barn som är 15 år eller äldre

När det gäller barn som är 15 år eller äldre ser skyddet helt annorlunda ut. Förutom vid ett övergrepp som begås av en närstående ser det straffrättsliga skyddet i princip likadant ut som för en vuxen. När det gäller barnpornografibrott och utnyttjande av barn för köp av sexuell handling finns dock ett skydd även för dessa barn.

I barnkonventionen finns inte något krav på att lagstiftningen ska behandla sexuella handlingar mot ett barn lika, oavsett barnets ålder. Det framgår också av förarbetena att det inte fanns någon avsikt att förbjuda alla former av sexuellt umgänge med äldre barn. Därtill hade flera stater en lägre ålder än 18 år för sexuell självbestämmanderätt när konventionen bildades. Avsaknaden av ett förbud mot att utföra sexu-

¹⁰⁷ Prop. 2017/18:177 s. 79.

¹⁰⁸ Jämför även de redovisade uttalandena av barnrättskommittén om att ett barn bör skyddas från sexuella kränkningar över internet.

¹⁰⁹ Dir. 2020:5.

ella handlingar med barn som är 15 år eller äldre är således förenlig med konventionen, så länge det inte är fråga om ett utnyttjande eller ett övergrepp.

Vad först gäller sexuella handlingar som utförs av en förälder eller annan person med liknande ställning är dessa helt kriminaliserade, på samma sätt som om barnet hade varit under 15 år. I andra fall är alla sexuella handlingar med en person som är 15 år eller äldre olagliga om de inte till fullo bygger på frivilligt deltagande. Det är inte tillåtet att genomföra en sexuell handling med någon som inte vill det; någon otillbörlig påverkan krävs inte för att gärningen ska vara olaglig. Sexuell aktivitet som bygger på frivillighet och där ingen står i någon beroendeställning till den andre är däremot laglig, även om någon av deltagarna är mellan 15 och 18 år gammal. Enligt vår mening utgör sådan sexuell aktivitet, mot bakgrund av den sexuella självbestämmanderätten, inte något övergrepp eller utnyttjande i den mening som avses i konventionen. Även ett barn över 15 år har således ett straffrättsligt skydd som är förenligt med barnkonventionen.

Det ska noteras att straffbestämmelserna för sexualbrott har ändrats sedan barnrättskommittén uttryckte oro över det straffrättsliga skyddet för barn mellan 15 och 18 år. Tidigare var det t.ex. inte olagligt att utföra en sexuell handling med någon som inte ville det, såvida det inte förekommit våld, hot eller ett otillbörligt utnyttjande av att offret befann sig i en särskilt utsatt situation. Därtill har ett brottsoffrets låga ålder uttryckligen lagts till som en omständighet som särskilt ska beaktas vid bedömningen om t.ex. en våldtäkt ska bedömas som grov. Preskriptionsbestämmelserna har ändrats och oaktsamhetskravet i förhållande till offrets ålder har fått en ny lydelse.

Tillämpningsområdet för barnpornografibrottet

Av artikel 34 (c) i barnkonventionen framgår att en stat ska vidta alla lämpliga åtgärder för att förhindra att ett barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och pornografiskt material.

Enligt svensk rätt utgör det barnpornografibrott att skildra ett barn i pornografisk bild, oavsett barnets pubertetsutveckling. För övriga befattningar (t.ex. sprida, överlåta och förvärva) med sådana bilder på ett barn med fullbordad pubertetsutveckling ska ansvar bara dömas ut

om det av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under 18 år.

Skyddet för ett barn att utnyttjas i pornografiskt material måste anses vara starkare om det även är förbjudet att t.ex. sprida och sälja materialet. Vi kan därför konstatera att skyddet är sämre för ett barn med fullbordad pubertetsutveckling än för andra barn.

Lagstiftaren har flera gånger gjort överväganden kring straffbestämmelsens tillämpningsområde och om alla pornografiska bilder på personer under 18 år borde omfattas av barnpornografibestämmelsen i sin helhet (läs mer i avsnittet om svenska förhållanden). De betänkligheter som regeringen anfört mot att alla barnpornografiska bilder ska omfattas av straffstadgandet för spridning m.m. utgörs huvudsakligen av att det i många fall skulle vara svårt att veta om bilden är olaglig eller inte, för den som t.ex. tar befattning med eller betraktar en bild av en fullt pubertetsutvecklade ung person. Därtill har det framförts att de brottsbekämpande myndigheterna kan behöva försöka identifiera personen på bilden för att veta om bilden är olaglig, vilket ofta är svårt. Även om det lyckas och personen är under 18 år, behöver det inte betyda att personen som t.ex. spridit bilden döms för brott, eftersom det kan vara svårt att bevisa uppsåt, vilket också bedömts utgöra ett skäl mot kriminalisering.

När det först gäller de skäl som anförs om legalitet, dvs. att det är svårt för den enskilde att bedöma om gärningen är olaglig eller inte är det inte unikt för barnpornografiskt material. Det krävs dessutom att gärningspersonen haft uppsåt eller oaktsamhet i förhållande till barnets ålder för att personen ska kunna dömas för barnpornografibrott. Bevisproblematik och praktiska utredningsproblem är inte heller unikt för barnpornografibrott. Det kan också ifrågasättas om praktiska problem motiverar att ett sexuellt utnyttjande av ett barn inte ska vara straffbelagt. Även om det i praktiken kan vara svårt att döma för en gärning kan det ändå anses ha en signaleffekt att den är kriminaliserad. När det gäller identifiering av barnet på en barnpornografisk bild behöver det i många fall ändå göras. Staten är skyldig att såväl skydda barn från att utnyttjas sexuellt som att rehabilitera ett barn som blivit utsatt för ett sådant utnyttjande. Utöver att barnet kan behöva stöd och hjälp på sätt som anges i artiklarna 24 och 39 i barnkonventionen, kan barnet behöva skyddas från att bli föremål för fler skildringar av liknande slag. Därtill kan det, beroende på omständigheterna, ha begåtts brott mot barnet i form av t.ex. övergrepp. Det

kan också behöva utredas om någon annan person än barnet själv varit inblandad i själva skildringen.

Sammantaget är de skäl som anförs mot en bestämd 18-årsgräns enligt vår mening inte tillräckliga för att motivera att barn med fullbordad pubertetsutveckling ges ett mindre omfattande skydd än andra barn. Lagstiftningen stämmer i denna del inte överens med artikel 34 (c) i barnkonventionen.

Andra delar av det straffrättsliga och straffprocessuella skyddet

Straffen för sexualbrotten är relativt höga i förhållande till andra brott i den svenska strafflagstiftningen. Straffet har höjts för utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, efter barnrättskommitténs kritik mot Sverige. Även de svenska bestämmelserna om preskriptionstider, domsrätt, rättshjälp, förverkande, utlämning, barnanpassade förfaranden och sekretess uppfyller enligt vår mening kraven i barnkonventionen.

Sammantagen bedömning

Vår bedömning är sammantaget att det straffrättsliga och straffprocessuella skyddet för ett barn är förenligt med innebörden av artikel 34 i barnkonventionen, med undantag för vad som anförts om

- sexuella övergrepp som begås utan att gärningspersonen är närvarande (se rättsfallet NJA 2018 s. 1103)
- barnpornografibrottet och barn med fullbordad pubertetsutveckling.

37.3.2 Socialt skydd och stöd

Regleringen kring socialtjänstens ansvar och befogenheter för ett barn som riskerar att utsättas för övergrepp eller som har utsatts för övergrepp är närmare analyserat i främst kapitlen om artikel 19 och artikel 39. Det kan dock här konstateras att sexuella övergrepp, barnprostitution och utnyttjande i barnpornografi utgör sådant som bl.a. socialtjänst och brottsbekämpande myndigheter ska förebygga och skydda barn mot. Det finns också flera myndigheter och organ som,

bl.a. utifrån kunskapsinsamling och kunskapsspridning, arbetar mot sexuella övergrepp och utnyttjanden. Enligt vår bedömning överensstämmer bestämmelserna om skydd och stöd med kraven som följer av artikel 34 i barnkonventionen.

37.4 Sammanfattande slutsats

Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 34 i barnkonventionen med följande undantag.

- Det finns luckor i det straffrättsliga skyddet när det gäller sexuella gärningar som begås genom digitala medier.
- Det är inte förenligt med artikel 34 (c) att ett barn vars pubertetsutveckling är fullbordad har ett mindre omfattande skydd än andra barn mot att utnyttjas i pornografiskt material.

38 Artikel 35 – skydd mot handel med barn

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 35 i barnkonventionen.

Artikel 35

Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn oavsett syfte och form.

38.1 Om artikeln

Genom artikel 35 åtar sig en stat att vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn för varje ändamål. Av förarbetena till konventionen framgår det att bortförande av och handel med barn ingick i de första utkasterna till vad som resulterade i artikel 34, men efter diskussioner om att handel med barn kunde ske med även andra syften än sexuella, t.ex. för tvångsarbete eller kommersiell adoption, enades man om att dela upp innehållet i två artiklar, artiklarna 34 och 35.¹

I det grundläggande ramverket för de mänskliga rättigheterna (*The International Bill of Human Rights*) finns bestämmelser som på olika sätt rör dem i artikel 35. Av den *allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*² framgår att ingen får hållas i slaveri eller träl-

¹ HR/PUB/07/1, artikel 34, C 7, särskilt p. 72. Detrick s. 589 och 599.

² Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 3/217 den 10 december 1948.

dom; slaveri och slavhandel i alla dess former ska vara förbjudna (artikel 4). Motsvarande upprepas i den *internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter*³ (artikel 8).

Av *konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*⁴ framgår att en stat ska vidta alla lämpliga lagstiftande, administrativa och sociala åtgärder, utbildningsåtgärder och andra åtgärder för att skydda människor med funktionsnedsättning, såväl inom som utanför hemmet, mot alla former av utnyttjande, våld och övergrepp, innefattande de aspekter som grundas på könstillhörighet (artikel 16). En stat ska vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att bekämpa alla former av handel med kvinnor och utnyttjande av kvinnoprostitution enligt artikel 6 i *konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor*⁵.

Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen. Barnrättskommittén lyfter fram några s.k. grundprinciper, artiklarna 2.1, 3.1, 6 och 12, som de anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.⁶ (Läs mer om dessa nedan.) I barnkonventionen finns ett antal bestämmelser som är särskilt relevanta när det gäller att förhindra att ett barn bortförs eller används som handelsvara, framför allt artiklarna 11, 21, 32–34 och 36. Artikel 11 ålägger staterna att vidta åtgärder för att bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet. Artikel 21 innehåller regler som bl.a. syftar till att motverka kommersiella adoptioner. Artiklarna 32–34, som behandlar specifika former av utnyttjande, är nära knutna till artikel 35, eftersom det kan finnas t.ex. ekonomiska eller sexuella ändamål bakom handeln med barn. Detsamma gäller artikel 36, som behandlar alla andra former av utnyttjande. Bestämmelserna i artikel 35 är också nära knutna till artikel 39, som behandlar rätten till rehabilitering för barn som utsatts för någon form av utnyttjande. Även artikel 38 om väpnade konflikter vara relevant beroende på omständigheterna.

Till barnkonventionen finns också ett *fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi*⁷, som Sverige har ratificerat. Av inledningen

³ SÖ 1971:42.

⁴ SÖ 2008:26.

⁵ SÖ 1980:8.

⁶ CRC/GC/2003/5 p. 12. Jämför Tobin (2019) s. 113.

⁷ SÖ 2007:7.

till protokollet framgår bl.a. att de stater som är parter i protokollet var allvarligt oroade av den omfattande och ökande internationella handeln med barn. Parterna ansåg också att det var lämpligt att utöka de åtgärder som staterna bör vidta för att garantera skyddet mot bl.a. sådan handel och på så sätt bättre uppnå syftena med barnkonventionen och genomförandet av särskilt artiklarna 1, 11, 21 och 32–36. Vidare ansåg staterna att det behövdes ett heltäckande angreppssätt på problemen med bl.a. försäljning av barn. Protokollet ska således ses som en förstärkning och fördjupning av åtagandena i barnkonventionen.

I inledningen till protokollet nämns särskilt *ILO:s konvention nr 182 om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete*⁸, i vilken bland annat barnprostitution, barnpornografi, att använda barn i olaglig framställning av narkotika samt tvångsrekrytering och obligatorisk rekrytering av barn till väpnade konflikter förbjuds. Även det *fakultativa protokollet till konventionen om barnets rättigheter om indragning av barn i väpnade konflikter*⁹, som Sverige ratificerat, är i viss mån relevant vid uttolkningen av artikel 35. I protokollets inledning nämns bl.a. att uppmärksamhet bör riktas på behovet av att beakta de ekonomiska, sociala och politiska grundorsakerna till att barn blir indragna i väpnade konflikter. Begränsningarna kring rekrytering av barn till en väpnad konflikt kan i sin tur inskränka möjligheterna till barnhandel i sådant syfte.

Konventionen mot gränsöverskridande organiserad brottslighet tillsammans med dess *tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn*¹⁰ (Palermoprotokollet) är också relevanta i sammanhanget. Palermo-protokollet täcker brott som till sin natur är gränsöverskridande och som innefattar en organiserad brottslig sammanslutning. Relevant i sammanhanget är också *Konventionen om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn*¹¹.

⁸ SÖ 2001:23.

⁹ SÖ 2003:13.

¹⁰ SÖ 2004:21 och SÖ 2004:22.

¹¹ SÖ 1989:7.

38.1.1 Grundläggande principer

Nedan beskrivs i korthet hur de grundläggande principerna i konventionen förhåller sig till artikel 35. Läs mer om dessa i kapiteln om respektive artikel.

Ett helhetsperspektiv

Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn inom en stats jurisdiktion utan någon åtskillnad av något slag (artikel 2.1). Detta innebär att även barn som inte är svenska medborgare, såsom ett barn med uppehållstillstånd, som söker asyl eller som befinner sig utan tillstånd i Sverige, ska omfattas av skyddet enligt artikel 35. Flickors särskilda utsatthet markeras genom artikel 6 i konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, som slår fast att en stat ska vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att bekämpa alla former av handel med kvinnor och utnyttjande av kvinno prostitution.

Genom artikel 6 garanteras ett barn den grundläggande rätten till liv som uttrycks som en universell mänsklig rättighet i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna och den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Vidare ska ett barns överlevnad och utveckling säkerställas till det yttersta av en stats förmåga. Eftersom ett barns existens är en förutsättning för att det ska kunna åtnjuta övriga rättigheter i konventionen får artikel 6 en naturlig prioritet och blir på så sätt grundläggande för hela genomförandet av konventionen. Artikel 35 kan också ses som en vidareutveckling av artikel 6, eftersom ett barns utveckling, och i viss mån även överlevnad, kan riskeras om barnet utsätts för handel eller bortförande.

Barnrättskommittén menar att rätten till överlevnad och utveckling endast kan genomföras med ett holistiskt förhållningssätt. Det sker enligt kommittén genom att alla de andra bestämmelserna i konventionen tillämpas och ses i relation till varandra.¹² Barnrättskommittén förväntar sig att konventionsstaterna tolkar ordet utveckling i dess vidaste bemärkelse, som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets

¹² CRC/C/GC/7 p. 10.

fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.¹³

I barnkonventionen är det en utgångspunkt att familjen är den grundläggande och naturliga enheten för ett barn, vilket bl.a. framgår av konventionens inledning (preamble). Föräldrar eller andra vårdnadshavare har i första hand ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling (artiklarna 5 och 18). I föräldrarnas ansvar ligger bl.a. att se till barnets bästa och att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge barnet råd och ledning då det utövar sina rättigheter. Samtidigt har staten det yttersta ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling samt för att barnet ges det skydd och stöd som det behöver (jämför bl.a. artiklarna 3.2, 6, 9, 19, 20, 23, 26, 27, 32–36, 38 och 39).

Enligt artikel 4 ska en stat vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska en stat till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet.

Rätten att uttrycka sin åsikt och få den beaktad

Enligt artikel 12.1 ska en stat tillförsäkra ett barn som är i stånd att bilda en åsikt rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör det. Ett barns åsikter ska beaktas i förhållande till ålder och mognad. För att ett barn ska tillförsäkras denna rätt ska barnet enligt artikel 12.2 särskilt beredas möjlighet att höras. Det kan göras direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och gäller i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Barnet ska höras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler. Detta kan t.ex. innefatta olika åtgärder till skydd och stöd för ett barn i syfte att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn oavsett syfte och form.

Enligt barnrättskommittén har ett barn även rätt att avstå från att utöva sin rättighet; att uttrycka åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet.¹⁴

¹³ CRC/GC/2003/5 p. 12.

¹⁴ CRC/C/GC/12 p. 16.

Barnets bästa

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). I en bedömning och prövning av barnets bästa ingår att ta hänsyn till samtliga grundläggande principer och konventionen i sin helhet. Vid en sådan bedömning får barnets upplevelser och åsikter om sin situation särskild betydelse, i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12).

Syftet med begreppet barnets bästa är enligt barnrättskommittén att säkerställa att barn både fullt och faktiskt kan åtnjuta alla de rättigheter som erkänns i konventionen. Kommittén understryker att en vuxen persons personliga bedömning av ett (eller flera) barns bästa inte får ha företräde framför rättigheterna enligt konventionen; ingen rättighet ska kunna inskränkas av en skönmässig tolkning av barnets bästa. Vidare framhåller kommittén att barnets bästa är ett dynamiskt koncept, som kräver att man gör bedömningar anpassade till det specifika sammanhanget.¹⁵

Nedan redogörs i korthet för i vilka sammanhang principen om barnets bästa kan bli relevant i förhållande till artikel 35.

Utformning av reglering

Artikel 3.1 omfattar även lagstiftande organ. Principen om barnets bästa måste beaktas vid utformningen av ett skydd för att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn, oavsett syfte och form, men även vid utformningen av reglering av stöd till barn som utsatts. Övriga rättigheter enligt barnkonventionen ska också beaktas i bedömningen av barnets bästa. Sådana bedömningar bör till viss del även bygga på ett barns egna upplevelser och åsikter i enlighet med artikel 12.

I sin allmänna kommentar om barnets bästa lyfter barnrättskommittén särskilt fram den roll som lagstiftande organ har. Kommittén betonar att artikel 3.1 både gäller barn i allmänhet och barn som individer. Det innebär, enligt kommittén, att varje gång en lag eller en be-

¹⁵ CRC/C/GC/14 p. 1 och 4.

stämmelse antas eller en internationell överenskommelse ingås som berör barn bör beslutet styras av hänsyn till barnets bästa.¹⁶

Individuella beslut

Enligt artikel 3.1 ska det i varje beslut som rör ett barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Vid ett beslut eller åtgärd till skydd, stöd och vård för ett barn, som riskerar att utsättas för eller har utsatts för ett bortförande, försäljning eller människohandel, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

I en bedömning av barnets bästa ska hänsyn tas till alla de rättigheter som ett barn har enligt barnkonventionen och som är relevanta i sammanhanget. Ett barn ska också ges möjlighet att uttrycka sin åsikt inför att ett beslut tas (jämför artikel 12).

Barnrättskommittén understryker att detta ska ske med utgångspunkt i barnets specifika omständigheter. Fokus måste enligt kommittén ligga på att identifiera möjliga lösningar som ser till barnets bästa med full respekt för rättigheterna i konventionen och dess fakultativa protokoll.¹⁷ Barnet ska ges möjlighet att uttrycka sin åsikt inför att ett beslut tas. Vidare är det enligt kommittén av vikt att följa upp åtgärder och beslut,¹⁸ dvs. ta reda på hur barnet upplevt insatserna och om de varit till barnets bästa. (Jämför artiklarna 3.2, 19, 20, 25 och 39).

Barnanpassade förfaranden

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). En åtgärd omfattar även själva förfarandet. Det innebär att även själva förfarandet i de fall ett barn riskerar att utsättas för eller har utsatts för ett bortförande, försäljning eller människohandel omfattas både i ett eventuellt straffrättsligt förfarande, i sociala utredningar, vid rehabiliterande åtgärder och andra stödjande eller förebyggande åtgärder.

¹⁶ CRC/C/GC/14 p. 31, se även CRC/C/GC/12 p. 72.

¹⁷ CRC/C/GC/14 p. 32.

¹⁸ CRC/C/GC/12 p. 134 (i) och CRC/C/GC/14 p. 35.

Vägledning kan hämtas från det fakultativa protokollet till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. I korthet framgår bl.a. följande av protokollet. Processuella förfaranden ska anpassas till ett barns särskilda behov, oavsett om det är offer eller vittne till ett brott. En stat ska tillhandahålla lämpligt stöd till barnet under hela rättsprocessen. Vidare ska åtgärder vidtas för att låta ett barns synpunkter, behov och intressen framföras och beaktas. Barnet ska informeras om sina rättigheter och sin roll i samt omfattningen, utvecklingen och den fortsatta handläggningen av förfarandet samt om avgörandet i det egna fallet. Läs mer i kapitlet om artikel 34.

Även barnrättskommittén lyfter i en allmän kommentar fram att för att ett barns rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat ska förverkligas måste man införa och följa vissa barnanpassade förfaranden.¹⁹ Kommittén betonar i en annan kommentar att förutsättningarna för att ett barn ska kunna uttrycka åsikter är av betydelse. Hänsyn bör tas till barnets individuella och sociala situation och miljön bör vara sådan att barnet känner sig tryggt och respekterat. Det bör, enligt kommittén, inte hållas samtal med ett barn oftare än nödvändigt, särskilt inte när man utforskar händelser som skadat barnet. Vidare måste barnet informeras om vad saken gäller, vilka valmöjligheter som finns, vilka beslut som kan komma att fattas och vad de kan få för följder.²⁰

En mer utvecklad beskrivning av barnanpassade förfaranden finns i kapitlet om artikel 3.

38.1.2 Förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn

Bortförande av barn

Av artikel 35 framgår att en stat ska *vidta åtgärder för att förhindra bortförande av barn oavsett syfte och form*. Ett bortförande behöver inte inbegripa någon ersättning eller ha ett kommersiellt motiv.²¹ Som framgår av artikelns ordalydelse gäller skyddet oavsett syfte och form.

¹⁹ CRC/C/GC/14 p. 85.

²⁰ CRC/C/GC/12 p. 22–25.

²¹ Jämför Unicef (2007) s. 531.

Även artikel 11 i barnkonventionen handlar om olovligt bortförande av barn. Den artikeln tar emellertid främst sikte på att ett barn förs bort inom ramen för t.ex. en vårdnadstvist. En annan skillnad är att artikel 11 endast rör situationer när ett barn olovligen förs utomlands (eller hålls kvar i utlandet). Artikel 35 omfattar däremot bortföranden både inom ett land och mellan länder.²²

Konventionen om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn syftar till att säkerställa ett snabbt återförande av ett barn som olovligen har förts ut till eller kvarhållits i en fördragslutande stat. Av artikel 3 i denna konvention framgår att ett bortförande eller kvarhållande av ett barn ska anses som olagligt om det kränker en persons eller institutions rätt att ge omvårdnad.²³

Som framgår av både protokollet till barnkonventionen om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi och Palermo-protokollet kan bortförandet vara en del av en försäljning av eller handel med barn.

Försäljning av och handel med barn

Enligt artikel 35 ska en stat *förhindra all försäljning av eller handel med barn oavsett syfte och form*. Det framgår inte av artikeln vad som avses med försäljning av eller handel med barn. I protokollet till barnkonventionen om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi definieras försäljning av barn som ”varje handling eller transaktion genom vilken ett barn överförs av en person eller grupp av personer till annan mot betalning” (artikel 2 [a]). Genom att skyddet ska avse handel oavsett syfte och form, behöver det ha en vid omfattning. Även av förarbetena till konventionen framgår att det fanns en sådan avsikt.²⁴

Av artikel 3.1 i protokollet framgår att en stat ska säkerställa att åtminstone följande gärningar, såvitt angår handel med barn, omfattas av dess straffrättsliga lagstiftning. Det ska gälla oavsett om ett brott begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om det begås i organiserad form eller av en enskild person:

²² Jämför Unicef (2007) s. 143 och 531.

²³ Jämför artiklarna 5, 9, 18, 20 och 21 i barnkonventionen.

²⁴ HR/PUB/07/1, artikel 34, C 7 p. 72.

- bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn i syfte att barnet ska utnyttjas sexuellt, barnets organ ska överlätas i vinstsyfte eller att barnet ska sättas i tvångsarbete,
- som mellanhand otillbörligt framkalla samtycke till adoption av ett barn i strid med tillämpliga internationella rättsliga instrument om adoption,
- bjuda ut, ta emot, skaffa fram eller tillhandahålla ett barn för barnprostitution.

Av Palermoprotokollets artikel 3 framgår att handel med människor innebär, när det gäller barn: rekrytering, transport, överföring, hysande och mottagande av barn för utnyttjande ändamål (*exploitation*). Till skillnad från när det gäller vuxna ska detta alltså betraktas som handel med människor, trots att inget otillbörligt påverkansmedel, t.ex. hot eller utnyttjande använts.

Skyddet enligt artikel 35 i barnkonventionen är inte begränsat till de gärningar och syften som anges i protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi eller i Palermoprotokollet; skyddet ska omfatta all handel av barn, oavsett syfte och form.

38.1.3 Alla lämpliga nationella bilaterala och multilaterala åtgärder

Artikel 35 innebär ett åtagande att vidta *alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder* för att förhindra att ett barn bortförs eller används som handelsvara. I ljuset av artikel 4 innebär det att en stat bl.a. ska vidta lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för detta syfte. När det gäller åtgärder för att rehabilitera och socialt återanpassa ett barn som blivit bortfört eller offer för människohandel, se kapitlet om artikel 39. Sådana åtgärder är inte bara rehabiliterande utan också förebyggande mot att ett redan utsatt barn på nytt blir offer för t.ex. människohandel.

I protokollet till barnkonventionen om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi finns en rad bestämmelser som anger både nationella och internationella åtgärder som en stat ska vidta för att leva upp till protokollet. Dessa är relevanta även för genomförandet av artikel 35, eftersom alla lämpliga åtgärder ska vidtas för att skydda barnet enligt artikeln. Bestämmelserna rör bl.a. sanktio-

ner, utlämning av misstänkta gärningsmän, tvångsmedel, rättslig hjälp, stöd till brottsoffer, förebyggande åtgärder och internationellt samarbete. Vi har redogjort för dessa främst i kapitlet om artikel 34. Även i Palermoprotokollet finns en rad bestämmelser som rör kriminalisering, bistånd till och skydd av offer för handel med människor, offrens återvändande, förebyggande åtgärder och övriga åtgärder för att förhindra handel med människor. I Konventionen om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn finns också en rad relevanta bestämmelser. De rör främst åtgärder som bör vidtas för att, på en internationell nivå, skydda ett barn mot de skadliga effekterna av ett olovligt bortförande.

38.2 Svenska förhållanden

Förebyggandet och bekämpandet av människohandel är sedan länge prioriterade frågor för Sverige. Sverige har bl.a. bedrivit sitt arbete mot människohandel i olika internationella sammanhang.²⁵

Sveriges åtgärder mot handel med barn beskrivs här nedan utifrån tre delar: det straffrättsliga skyddet, internationella överenskommelser och andra åtgärder. Eftersom vårt uppdrag tar sikte på svensk lagstiftning och praxis beskrivs andra åtgärder endast mycket översiktligt.

När det gäller handel med barn i syfte att ekonomiskt eller sexuellt utnyttja ett barn eller för att använda ett barn som soldat, se även de bestämmelser som redogörs för under kapitlet om artiklarna 32, 34 och 38. Åtgärder som berör rehabilitering finns beskrivna i kapitlet om artikel 39.

38.2.1 Straffrättsligt skydd

Människohandel är enligt svensk lag kriminaliserat (4 kap. 1 a § BrB). Brottet gäller den som rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot ett barn. Om det görs i syfte t.ex. att barnet ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst eller tvångsarbete utgör det människohandel. Barn har ett bredare skydd än vuxna, eftersom det, såvitt avser barn, inte krävs att något otillbörligt påtryckningsmedel (t.ex. hot) eller utnyttjande använts. Det gäller även

²⁵ Prop. 2017/18:123 s. 13.

när en gärningsperson inte haft uppsåt men varit oaktsam i förhållande till offrets låga ålder.

I praxis har bl.a. några rumänska ungdomar, som tagit med sig två 16-åringar från sitt hemland till Sverige, ansetts ha tagit kontroll över barnen, eftersom de varit helt utelämnade till ungdomarna. Barnen kunde inte språket, hade inga pengar eller ombyteskläder och i princip ingen laglig möjlighet att tjäna ihop pengar till en hemresa. Syftet med kontrollen var att utnyttja barnen till att stjäla. Ungdomarna dömdes för människohandel.²⁶

Vidare finns det andra brott som kan bli aktuella när det gäller bortförande av barn, t.ex. människorov, olaga frihetsberövande, egenmäktighet med barn och förvanskande av familjeställning (4 kap. 1 och 2 §§ samt 7 kap. 3 och 4 §§ BrB).

Handel med organ, som utgör ett av syftena bakom barnhandeln, är också kriminaliserat i Sverige. Det är således brottsligt att i vinstsyfte ta, överlämna, ta emot eller förmedla biologiskt material från en levande eller avliden människa eller vävnad från ett aborterat foster (8 kap. 6 § lagen, 2006:351, om genetisk integritet m.m.).²⁷

För att motverka handel med barn finns det även en bestämmelse i föräldrabalken om att det inte får utges något vederlag vid adoption. Om det framkommer att vederlag har utgetts godkänns inte adoptionen. Det är i vissa fall straffbelagt att utlova eller ge otillbörlig ersättning för att få till stånd en adoption. Se kapitlet om artikel 21.

När det gäller handel med barn i syfte att barnet ska ingå äktenskap, se kapitlet om artikel 24.3.

38.2.2 Internationella överenskommelser

Nedan redogörs för några av de mest centrala instrumenten kring handel med barn och närliggande frågor. Sverige har tillträtt och därmed åtagit sig att följa de flesta av dem. Några av dem är beskrivna i prop. 2017/18:123 (avsnitt 4.2.1) och andra i Donationsutredningens delbetänkande *Santiagokonventionen mot organhandel*.²⁸ Sverige har också ratificerat och inkorporerat 1996 års Haagkonvention som bl.a.

²⁶ Rättsfallet RH 2010:34.

²⁷ Förbudet mot handel av biologiskt material gäller inte blod, hår, modersmjölk och tänder. Det gäller inte heller avidentifierade cellinjer från befruktade ägg eller från ägg som har varit föremål för somatisk cellkärnöverföring. Donationsutredningen har föreslagit ett tillägg till straffbestämmelsen, se SOU 2019:1 s. 13 och 14. Förslaget bereds inom Regeringskansliet.

²⁸ SOU 2019:1 avsnitt 3.3.

behandlar behörighetsregler vid olovliga bortföranden av barn från ett land till ett annat. Läs mer om den konventionen i kapitlet om artikel 11.

Palermoprotokollet

Till FN:s *konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet* finns ett *tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn* (Palermoprotokollet)²⁹. Genom Palermoprotokollet träffades för första gången en överenskommelse på global nivå om en rättsligt bindande definition av människohandel. Sverige har genom ratificeringen av protokollet bl.a. förbundit sig att kriminalisera, vidta förebyggande åtgärder mot och bekämpa människohandel. Protokollet reglerar även vissa åtgärder som ska vidtas till skydd för den som blivit offer för människohandel. (Se t.ex. artiklarna 5, 6 och 9 i protokollet. Se även ovan, under avsnittet om artikelns innebörd.)

Europarådets konventioner

Europarådets *konvention om bekämpande av handel med människor*³⁰ syftar till att förhindra och bekämpa människohandel, konstruera ett fullständigt regelverk för skydd och hjälp till människohandelsoffer, garantera effektivare brottsutredningar och åtal samt främja internationellt samarbete. Konventionen övervakas av en särskild övervakningsmekanism, *Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings* (GRETA). Gruppen har lämnat särskilda rekommendationer till Sverige, bl.a. när det gäller Polismyndighetens utredningar om människohandel.³¹

Donationsutredningen fick i augusti 2018 ett uppdrag att utreda om Sverige ska tillträda Europarådets *konvention mot handel med mänskliga organ* (Santiagokonventionen). I januari 2019 föreslog utredningen att Sverige ska tillträda konventionen.³² Förslaget bereds inom Regeringskansliet. Konventionen har till syfte bl.a. att förebygga, förhindra

²⁹ SÖ 2004:22.

³⁰ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS no. 197).

³¹ Se rekommendationerna på www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/sweden.

³² SOU 2019:1 s. 1.

och bekämpa handel med mänskliga organ. Ett annat syfte är att främja internationellt samarbete mot sådan handel.

Människohandel aktualiserar även artikel 4 i Europakonventionen. Artikeln kräver, enligt Europadomstolens praxis, att det finns en straffrättslig nationell lagstiftning mot människohandel. Därtill ska en medlemsstat vidta adekvata åtgärder för att reglera sådan affärsverksamhet som kan användas som täckmantel för människohandel. Det är också viktigt att migrationslagarna utformas på ett sätt så att de inte underlättar människohandel.³³

EU

Inom EU-rätten finns människohandelsdirektivet³⁴, som syftar till att skapa ett mer sammanhållet synsätt i kampen mot människohandel. Direktivet innehåller bl.a. bestämmelser om kriminalisering av människohandel. I direktivet regleras jurisdiktion och undantag från kravet på dubbel straffbarhet. Det finns också bestämmelser om brottsutredningar och lagföring samt om hjälp, stöd och skydd för brottsoffer. Enligt direktivet ska det inrättas nationella rapportörer. Människohandelsdirektivet är genomfört i svensk rätt sedan år 2013. Enligt en analys gjord av Justitiedepartementet behövdes inte några lagändringar eller andra åtgärder vidtas i svensk rätt till följd av direktivet.³⁵

När det gäller organhandel finns EU:s organdirektiv.³⁶ Medlemsstaterna ska se till att donation av organ från avlidna och levande donatorer sker frivilligt och utan ekonomisk ersättning.

Människohandel ska vara förbjudet enligt artikel 5.3 i EU-stadgan.

³³ Europadomstolens avgörande i målet *Ransteve mot Cypern och Ryssland* (2010) §§ 282 och 284.

³⁴ Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättning av rådets rambeslut 2002/629/RI.

³⁵ Ju2013/275/L5.

³⁶ Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/53/EU av den 7 juli 2010 om kvalitets- och säkerhetsnormer för mänskliga organ avsedda för transplantation.

Agenda 2030

Sverige deltar i FN:s Agenda 2030 för hållbar utveckling.³⁷ Agendan innehåller ett antal mål som ska vara uppfyllda senast år 2030. Delmål 8.7 berör bl.a. handel med barn. Av det framgår att omedelbara och effektiva åtgärder ska vidtas för att avskaffa människohandel. Även delmål 16.2 är aktuellt. Enligt det ska övergrepp, utnyttjande, människohandel och alla former av våld eller tortyr mot barn elimineras.

Regeringen har uttryckt att Sverige ska vara ledande i genomförandet av agendan.³⁸

Bilaterala överenskommelser m.m.

Regeringen har under de senaste åren träffat flera bilaterala avtal i syfte att bekämpa människohandel och exploatering av barn. Avtal har slutits med bl.a. Thailand, Vietnam och Kambodja. Därtill har Sverige ingått i ett samarbete för barn i utsatta situationer inom Östersjöstaternas råd. Rådets arbete rör bl.a. barn som är utsatta för människohandel.³⁹

38.2.3 Andra åtgärder

Utöver det straffrättsliga skyddet har Sverige vidtagit andra nationella åtgärder på människohandelsområdet. Några av dem beskrivs i prop. 2017/18:123 (avsnitt 4.2.3).

I februari 2014 antog regeringen en handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp för åren 2014 och 2015.⁴⁰ För att fortsätta detta arbete fattade regeringen i juni 2016 beslut om en ny handlingsplan för åren 2016–2018.⁴¹ Handlingsplanen innehåller ett antal åtgärder för att förebygga övergrepp och brott mot barn, skydda och stödja barn samt skapa förutsättningar för att effektivt lagföra gärningspersoner.

³⁷ Generalförsamlingens resolution *Att förändra vår värld: Agenda 2030 för hållbar utveckling*, A/RES/70/1.

³⁸ Se t.ex. dir. 2016:18 s. 1.

³⁹ Se skr. 2015/16:192 s. 13.

⁴⁰ Se skr. 2013/14:91, kapitel 6.

⁴¹ Se skr. 2015/16:192.

I februari 2018 beslutade regeringen om en ny handlingsplan mot prostitution och människohandel. Syftet med handlingsplanen är att förebygga och motverka prostitution och människohandel samt att tillgodose behovet av skydd och stöd hos personer som är utsatta för människohandel. Planen omfattar även barn.⁴²

Polismyndigheten har ett uppdrag att vara nationell rapportör i frågor som rör människohandel. I uppdraget ingår bl.a. att samla in uppgifter om omfattningen av människohandel och hur den kan förebyggas och bekämpas. Resultaten ska årligen redovisas till regeringen.

I arbetet mot människohandel deltar ett flertal frivilligorganisationer. Exempelvis arbetar *Plattformen civila Sverige mot människohandel* för att förbättra samordningen av insatser till personer som är utsatta för människohandel och för att motverka människohandel i alla former.

Jämställdhetsmyndigheten har till uppdrag att bl.a. samordna arbetet mot människohandel och utveckla samverkan mellan myndigheter och andra aktörer (4 § förordningen, 2017:937, med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten).

Barnrättskommittén har i sina senaste rekommendationer till Sverige uttryckt en oro för att barnspecifika former av förföljelse, såsom risken att utsättas för människohandel, inte uttryckligen anges som asylgrunder i utlänningslagen. Kommittén har rekommenderat Sverige att ändra detta.⁴³ Redan innan kommitténs rekommendation hade regeringen i propositionen *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel* övervägt att ange sådana uttryckliga asylgrunder i lagen.⁴⁴ Regeringen bedömde emellertid att utlänningslagen redan tillgodosåg det skyddsbehov som ett offer för människohandel kan ha. Därtill ville regeringen undvika en alltför detaljerad reglering, som kunde ge sken av att vara uttömmande. Regeringen ansåg därför inte att någon ändring i utlänningslagen skulle göras.

38.3 Analys av överensstämmelsen

Enligt artikel 35 i barnkonventionen åtar sig en stat att vidta alla nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra handel med barn.

⁴² Bilaga till regeringsbeslut den 8 februari 2018 nr II:1.

⁴³ CRC/C/SWE/CO/5 p. 49 och 50.

⁴⁴ Prop. 2009/10:152 avsnitt 6.

Som framgår av artikelns ordalydelse är det inte främst lagstiftningsåtgärder som avses. Däremot står det klart att ett förbud och straffrättsligt skydd mot människohandel utgör en grund för att kunna bekämpa handeln med barn. I Sverige finns ett sådant straffrättsligt skydd. Förutom brottet människohandel finns t.ex. förbud mot tvångs- äktenskap, organhandel och vederlag vid adoption. Brottet människohandel har särskilt anpassats för att motverka handel med barn. Är målsäganden ett barn krävs det inte att något otillbörligt medel, t.ex. olaga tvång eller vilseledande, använts för att brottet ska kvalificeras som människohandel.

Sverige deltar i flera internationella samarbeten och har under-tecknat ett antal konventioner och bilaterala avtal som bl.a. syftar till att förhindra handel med barn.

När det gäller barnrättskommitténs rekommendation om att vissa barnspecifika former av förföljelse uttryckligen ska anges i utlänningslagen som grunder för asyl, kan det först konstateras att det varken i artikel 35 eller i barnkonventionen i övrigt finns någon uttrycklig skyldighet att göra detta. De skäl som regeringen angav mot detta framstår även utifrån ett barnkonventionsperspektiv som rimliga. Mot bakgrund av det bedömer vi att avsaknaden av en sådan uttrycklig grund för asyl i utlänningslagen inte gör svensk rätt oförenlig med konventionen. Därtill har lagstiftaren bedömt att en risk att bli offer för människohandel redan kan utgöra en grund för asyl enligt svensk rätt (jämför även Migrationsöverdomstolens avgörande MIG 2017:6).

Sverige har vidtagit ett antal åtgärder för att förhindra att ett barn olovligen bortförs eller blir offer för försäljning eller människohandel. Det är omöjligt att på ett generellt plan bedöma om ”alla lämpliga åtgärder” vidtagits. Med beaktande av den generella ordalydelsen av artikel 35 och de insatser som redovisats bedömer vi dock att svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 35 i barnkonventionen. Vid vår kartläggning har det inte framkommit någonting som ger anledning att ifrågasätta den slutsatsen.

38.4 Sammanfattande slutsats

Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 35 i barnkonventionen.

39 Artikel 36 – skydd mot annat utnyttjande

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 36 i barnkonventionen med följande undantag.

Bestämmelsen i 18 § tredje stycket lagen (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor, om att gifta barn ska behandlas som vuxna när det gäller samtycke, är inte förenlig med artikel 36.

Artikel 36

Konventionsstaterna ska skydda barnet mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende.

39.1 Om artikeln

Genom artikel 36 åtar sig en stat att skydda ett barn mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende.

Bestämmelser som rör andra former av utnyttjande finns även i det grundläggande ramverket för de mänskliga rättigheterna (*The International Bill of Human Rights*) genom att det i den *internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter*¹ (artikel 7) anges att ingen utan sitt fria samtycke får utsättas för medicinska eller vetenskapliga experiment. Motsvarande skrivning finns även i artikel 15 i *konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*².

¹ SÖ 1971:42.

² SÖ 2008:26.

Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen. Barnrättskommittén lyfter fram några s.k. grundprinciper, artiklarna 2.1, 3.1, 6 och 12, som de anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.³ (Läs mer om dessa nedan.) För att förstå vad som avses med *alla andra former* måste artikel 36 sättas i sitt sammanhang. I barnkonventionen finns ett antal bestämmelser som berör olika former av utnyttjanden, framför allt artiklarna 19, 21 och 32–35. Artikel 19 rör ett barns skydd mot utnyttjande när det är i föräldrars eller annan persons vård. Artikel 21 innehåller regler som syftar till att motverka att ett barn utnyttjas för kommersiell adoption. Artikel 32–35 gäller en stats skydd mot att ett barn utnyttjas ekonomiskt eller sexuellt, för skadligt eller annars olämpligt arbete, för framställning av eller handel med narkotika eller som offer för barnhandel. Artikel 36 rör *alla andra former av* utnyttjande. Den kan således ses som en generalklausul eller ett förtydligande om att en stats skyldighet att skydda ett barn mot utnyttjande inte är begränsat till de former som anges i de föregående artiklarna. Även andra artiklar kan vara relevanta för uttolkningen beroende på omständigheterna. Exempel på detta är artikel 16 om rätten till privatliv, artikel 17 om massmedier och artikel 38 om barn i väpnade konflikter. Nära knuten till artikel 36 är också artikel 39 om rehabilitering av ett barn som blivit utnyttjat.

Till barnkonventionen finns också ett *fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi*⁴, som Sverige har ratificerat. Av inledningen till protokollet framgår att parterna ansåg att det var lämpligt att utöka de åtgärder som staterna bör vidta för att garantera skyddet mot bl.a. utnyttjande och på så sätt bättre uppnå syftena med barnkonventionen och genomförandet av särskilt artiklarna 1, 11, 21 och 32–36. Vidare ansåg staterna att det behövdes ett heltäckande angreppssätt på problemen med bl.a. utnyttjande av barn. Protokollet ska således ses som en förstärkning och fördjupning av åtagandena i barnkonventionen.

³ CRC/GC/2003/5 p. 12. Jämför Tobin (2019) s. 113.

⁴ SÖ 2007:7.

39.1.1 Grundläggande principer

Nedan beskrivs i korthet hur de grundläggande principerna i konventionen förhåller sig till artikel 36. Läs mer om dessa i kapitlen om respektive artikel.

Ett helhetsperspektiv

Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn inom en konventionsstats jurisdiktion utan någon åtskillnad av något slag (artikel 2). Detta innebär att även barn som inte är svenska medborgare, såsom ett barn med uppehållstillstånd, som söker asyl eller som befinner sig utan tillstånd i Sverige, ska omfattas av skyddet enligt artikel 36. Enligt artikel 16 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning förtydligas dessutom att en konventionsstat har en skyldighet att skydda personer med funktionsnedsättning mot alla former av utnyttjande, våld och övergrepp både inom och utom hemmet. Särskild hänsyn ska tas till om våldet är könsrelaterat.

Genom artikel 6 garanteras ett barn den grundläggande rätten till liv som uttrycks som en universell mänsklig rättighet i den *allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*⁵ och den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Vidare ska ett barns överlevnad och utveckling säkerställas till det yttersta av en stats förmåga. Eftersom ett barns existens är en förutsättning för att det ska kunna åtnjuta övriga rättigheter i konventionen får artikel 6 en naturlig prioritet och blir på så sätt grundläggande för hela genomförandet av konventionen. Artikel 36 kan också ses som en vidareutveckling av den grundprincip som uttrycks i artikel 6, eftersom ett barns utveckling och i viss mån även överlevnad, kan riskeras om barnet utnyttjas på något sätt som kan skada barnet.

Barnrättskommittén menar att rätten till överlevnad och utveckling endast kan genomföras med ett holistiskt förhållningssätt. Det sker enligt kommittén genom att alla de andra bestämmelserna i konventionen tillämpas och ses i relation till varandra.⁶ Kommittén förväntar sig att konventionsstaterna tolkar ordet utveckling i dess vidaste be-

⁵ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 3/217 den 10 december 1948.

⁶ CRC/C/GC/7 p. 10.

märkelse, som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.⁷

I barnkonventionen är det en utgångspunkt att familjen är den grundläggande och naturliga enheten för ett barn, vilket bl.a. framgår av konventionens inledning (preamble). Föräldrar eller andra vårdnadshavare har i första hand ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling (artiklarna 5 och 18). I föräldrarnas ansvar ligger bl.a. att se till barnets bästa och att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge barnet råd och ledning då det utövar sina rättigheter. Samtidigt har staten det yttersta ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling samt för att barnet ges det skydd och stöd som det behöver (jämför bl.a. artiklarna 3.2, 6, 9, 19, 20, 23, 26, 27, 32–36, 38 och 39).

Enligt artikel 4 ska en stat vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska en stat till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet.

Rätten att uttrycka sin åsikt och få den beaktad

Enligt artikel 12.1 ska en stat tillförsäkra ett barn som är i stånd att bilda en åsikt rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör det. Ett barns åsikter ska beaktas i förhållande till ålder och mognad. För att ett barn ska tillförsäkras denna rätt ska barnet enligt artikel 12.2 särskilt beredas möjlighet att höras. Det kan göras direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och gäller i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Barnet ska höras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler. Detta kan t.ex. innefatta olika beslut och förfaranden som rör skydd och stöd till ett barn som riskerar eller har utsatts för någon form av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende.

Enligt barnrättskommittén har ett barn även rätt att avstå från att utöva sin rättighet; att uttrycka åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet.⁸

⁷ CRC/GC/2003/5 p. 12.

⁸ CRC/C/GC/12 p. 16.

Barnets bästa

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). I en bedömning och prövning av barnets bästa ingår att ta hänsyn till samtliga grundläggande principer och konventionen i sin helhet. Vid en sådan bedömning får barnets upplevelser och åsikter om sin situation särskild betydelse, i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12).

Syftet med begreppet barnets bästa är enligt barnrättskommittén att säkerställa att barn både fullt och faktiskt kan åtnjuta alla de rättigheter som erkänns i konventionen. Kommittén understryker att en vuxen persons personliga bedömning av ett (eller flera) barns bästa inte får ha företräde framför rättigheterna enligt konventionen; ingen rättighet ska kunna inskränkas av en skönsmässig tolkning av barnets bästa. Vidare framhåller kommittén att barnets bästa är ett dynamiskt koncept, som kräver att man gör bedömningar anpassade till det specifika sammanhanget.⁹

Nedan redogörs i korthet för i vilka sammanhang principen om barnets bästa kan bli relevant i förhållande till artikel 36.

Utformning av reglering

Artikel 3.1 omfattar även lagstiftande organ. Principen om barnets bästa måste beaktas både vid bedömningen av vad som utgör ett skadligt utnyttjande som vid regleringen av skyddet mot det. Även vid reglering av stöd för ett barn som utnyttjats ska i första hand vad som bedöms vara barnets bästa beaktas. Övriga rättigheter enligt barnkonventionen ska också beaktas i bedömningen av barnets bästa. Sådana bedömningar bör till viss del även bygga på barns egna upplevelser och åsikter i enlighet med artikel 12.

I sin allmänna kommentar om barnets bästa lyfter barnrättskommittén särskilt fram den roll som lagstiftande organ har. Kommittén betonar att artikel 3.1 både gäller barn i allmänhet och barn som individer. Det innebär, enligt kommittén, att varje gång en lag eller en

⁹ CRC/C/GC/14 p. 1 och 4.

bestämmelse antas eller en internationell överenskommelse ingås som berör barn bör beslutet styras av hänsyn till barnets bästa.¹⁰

Individuella beslut

Enligt artikel 3.1 ska det i varje beslut som rör ett barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Vid ett beslut eller åtgärd till skydd, stöd och vård för ett barn, som riskerar att utsättas för eller har utsatts för någon form av utnyttjande som kan vara skadligt ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

I en bedömning av barnets bästa ska hänsyn tas till alla de rättigheter som ett barn har enligt barnkonventionen och som är relevanta i sammanhanget. Ett barn ska också ges möjlighet att uttrycka sin åsikt inför att ett beslut tas (jämför artikel 12).

Barnrättskommittén understryker att detta ska ske med utgångspunkt i barnets specifika omständigheter. Fokus måste enligt kommittén ligga på att identifiera möjliga lösningar som ser till barnets bästa med full respekt för rättigheterna i konventionen och dess fakultativa protokoll.¹¹ Vidare är det enligt kommittén av vikt att följa upp åtgärder och beslut,¹² dvs. ta reda på hur barnet upplevt insatserna och om de varit till barnets bästa. (Jämför artiklarna 3.2, 19, 20, 25 och 39).

Barnanpassade förfaranden

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). En åtgärd omfattar även själva förfarandet. Det innebär att även själva förfarandet i de fall ett barn har utsatts för någon form av utnyttjande som kan vara skadligt för ett barn omfattas, både eventuella straffrättsliga förfaranden, sociala utredningar, rehabiliterande åtgärder och andra stödjande eller förebyggande åtgärder.

Vägledning kan hämtas från fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution

¹⁰ CRC/C/GC/14 p. 31, se även CRC/C/GC/12 p. 72.

¹¹ CRC/C/GC/14 p. 32.

¹² CRC/C/GC/12 p. 134 (i) och CRC/C/GC/14 p. 35.

och barnpornografi. korthet framgår bl.a. följande av protokollet. Processuella förfaranden ska anpassas till ett barns särskilda behov, oavsett om det är offer eller vittne till ett brott. En stat ska tillhandahålla lämpligt stöd till barnet under hela rättsprocessen. Vidare ska åtgärder vidtas för att låta ett barns synpunkter, behov och intressen framföras och beaktas. Barnet ska informeras om sina rättigheter och sin roll i samt omfattningen, utvecklingen och den fortsatta handläggningen av förfarandet samt om avgörandet i det egna fallet. Läs mer i kapitlet om artikel 34.

Även barnrättskommittén lyfter i en allmän kommentar fram att för att ett barns rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat ska förverkligas måste man införa och följa vissa barnanpassade förfaranden.¹³ Kommittén betonar i en annan kommentar att förutsättningarna för att ett barn ska kunna uttrycka åsikter är av betydelse. Hänsyn bör tas till barnets individuella och sociala situation och miljön bör vara sådan att barnet känner sig tryggt och respekterat. Barnet bör, enligt kommittén, inte intervjuas oftare än nödvändigt, särskilt inte när man utforskar händelser som skadat barnet. Vidare måste barnet informeras om vad saken gäller, vilka valmöjligheter som finns, vilka beslut som kan komma att fattas och vad de kan få för följder.¹⁴

En mer utvecklad beskrivning av barnanpassade förfaranden finns i kapitlet om artikel 3.

39.1.2 Andra former av utnyttjanden

Varken artikel 36 eller barnkonventionen i övrigt ger någon större ledning kring vilka konkreta *former av utnyttjande* som träffas av artikeln. Av förarbetena till barnkonventionen framgår att avsikten med den vida formuleringen i artikel 36 var att ge ett heltäckande skydd, som skulle omfatta alla former av utnyttjande som inte täcktes av artiklarna 32–35.¹⁵ Några exempel på vad som skulle kunna avses med andra former framgår inte av förarbetena. Däremot kan ledning sökas i andra konventioner.

I den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, som nämns i barnkonventionens inledning (preambel), förbjuds medicinska och vetenskapliga experiment utan fritt

¹³ CRC/C/GC/14 p. 85.

¹⁴ CRC/C/GC/12 p. 22–25.

¹⁵ HR/PUB/07/1, artikel 36, C 5 p. 78–95. Jämför Detrick s. 612–614.

samtycke (artikel 7). Av konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning framgår särskilt att personer med funktionsnedsättning inte utan sitt samtycke får utsättas för medicinska eller vetenskapliga experiment (artikel 15).

Barnrättskommittén har i en allmän kommentar om hiv och aids framfört att ett barn inte ska bli föremål för forskning förrän ett ingrepp har testats noggrant på vuxna. Vidare har kommittén angett att det kan krävas samtycke från ett barn för att det ska kunna delta i en forskningsstudie, beroende på ålder och mognad. Även vårdnadshavare kan behöva ge sitt samtycke.¹⁶ Att utnyttja ett barn i forskning, t.ex. för medicinska experiment, skulle mot den bakgrunden kunna vara ett exempel på en form av utnyttjande som ett barn ska skyddas mot.¹⁷ En annan aspekt, som barnrättskommittén lyfte i samband med en allmän diskussion om barnet och medierna, är att massmedia inte ska göra sig skyldiga till övergrepp på barn. Kommittén menade att barnets integritet bör skyddas vid rapportering i samband med t.ex. inblandning i kriminell aktivitet, sexuella övergrepp och familjeärenden.¹⁸ (Om detta, se främst kapitlet om artikel 16, som rör rätten till privatliv).

39.1.3 Skyddsåtgärder

Av artikel 36 framgår inte vilka *skyddsåtgärder* en stat ska vidta för att genomföra sitt åtagande. Viss vägledning kan dock fås av artikel 4. I artikeln anges att en stat ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. Vid behov ska staten vidta sådana åtgärder inom ramen för det internationella samarbetet.

Vägledning kan även hämtas från artikel 19.2. I den artikeln anges ett antal exempel på skyddsåtgärder, bl.a. sociala program och förebyggande åtgärder för identifiering, rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning. När det särskilt gäller behandling, anges det i artikel 39 att en stat ska vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpass-

¹⁶ CRC/C/GC/3 p. 29. The Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS) har i samarbete med WHO gett ut Internationella etiska riktlinjer för biomedicinsk forskning som involverar människor som även omfattar riktlinjer som rör barn.

¹⁷ Unicef (2007) s. 543.

¹⁸ CRC/C/50 s. 80. Jämför artiklarna 16 och 17.

ning av ett barn som utsatts för utnyttjande eller övergrepp. Även de andra skyddsartiklarna, 32–35, kan tjäna som tolkningsunderlag, beroende på ändamålet med åtgärderna. I dem anges olika skyddsåtgärder, såsom föreskrifter om minimikrav, sanktionsregleringar och internationella överenskommelser.

Som nämnts ovan kan även protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi tjäna som vägledning. I protokollet anges en rad åtgärder som en stat bör vidta för att leva upp till dess bestämmelser, t.ex. kriminalisering av vissa gärningar. (Protokollet beskrivs närmre i kapitlen om artiklarna 34 och 35.)

39.2 Svenska förhållanden

Vi har i de föregående kapitlen beskrivit skyddet mot att ett barn utnyttjas för ett antal olika ändamål, däribland ekonomiska och sexuella. I kapitlet om artikel 19 beskrivs delar av det skydd mot övergrepp och vanvård som ett barn har rätt till. Det skyddet kan givetvis bli aktuellt även vid olika former av utnyttjande av ett barn. I detta kapitel kommer vi endast översiktligt att beskriva det sociala skyddsnet som finns. Därutöver redogör vi för regleringen till skydd för vissa specifika former av utnyttjande, som vi kunnat identifiera.

39.2.1 Generella skyddsbestämmelser

Socialnämnden i en kommun ska verka för att barn som vistas i kommunen växer upp under trygga och goda förhållanden. Den ska bedriva förebyggande arbete för att förhindra att ett barn far illa. Vidare ska en socialnämnd tillsammans med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs, uppmärksamma och verka för att barn inte vistas i miljöer som är skadliga för dem. Nämnden ska med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn som har visat tecken till en ogynnsam utveckling. Därtill ska nämnden se till att ett barn som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som det behöver. (Se 5 kap. 1 § SoL.)

Förutom de frivilliga insatser som en socialnämnd kan besluta om för att skydda ett barn, kan det allmänna med tvång omhänderta ett barn och vårda det utanför hemmet, om det är nödvändigt. (Se vidare i kapitlet om artiklarna 19, 20 och 25.)

Det finns också ett straffrättsligt skydd mot att ett barn utnyttjas, genom att ett antal förfaranden är kriminaliserade, t.ex. olaga tvång, äktenskapstvång, ocker och människohandel (4 kap. 1 a, 4 och 4 c §§ samt 9 kap. 5 § BrB). Ett brott som särskilt bör nämnas är människoexploatering (4 kap. 1 b § BrB). Exploaterar någon ett barn i tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri utgör det människoexploatering. Även kriminaliseringen av vålds-, sexual-, och förmögenhetsbrotten har givetvis betydelse för att förhindra att barn utnyttjas. Se vidare kapitlen om artiklarna 24.3 och 33–35.

Ett skydd ges också genom Barnombudsmannens förebyggande arbete. Barnombudsmannen har till uppgift att företräda barns rättigheter och intressen mot bakgrund av Sveriges åtagande enligt barnkonventionen. Myndigheten ska bl.a. företräda dessa intressen i den allmänna debatten. Barnombudsmannen ska särskilt uppmärksamma att lagar och andra författningar samt deras tillämpning stämmer överens med barnkonventionen. Behövs det författningsändringar eller andra åtgärder för att barns rättigheter ska tillgodoses, ska myndigheten uppmärksamma regeringen på detta. (Se lagen, 1993:335, om Barnombudsman.)

39.2.2 Forskning och utveckling

För att motverka att barn utnyttjas som forskningspersoner inom forskningen finns flera bestämmelser i den svenska lagstiftningen. Nedan redogörs för några av dessa.

Lagen (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor (etikprövningslagen) tillämpas bl.a. på forskning med en metod som syftar till att påverka personen psykiskt eller fysiskt och på forskning som innebär ett fysiskt ingrepp på en person. Av lagen framgår att sådan forskning inte får utföras utan ett godkännande av Etikprövningsnämnden. Vid nämndens prövning ska bl.a. mänskliga rättigheter och grundläggande friheter beaktas. Vidare framgår det att sådan forskning bara får utföras på en person som har samtyckt till den forskning som avser honom eller henne. För ett barn som är under 15 år, eller som inte har förmågan att inse vad forskningen innebär för hans eller hennes del, ska vårdnadshavarna i stället samtycka till forskningen. Vid sådant förhållande ska barnet själv så långt möjligt informeras om forskningen. Trots vårdnadshavarnas samtycke

får forskningen inte utföras om barnet motsätter sig det, under förutsättning att barnet inser vad forskningen innebär för hans eller hennes del. Ett barn som är gift behandlas i detta sammanhang som en vuxen. Ett samtycke ska alltid vara frivilligt, uttryckligt och preciserat till viss forskning. Det ska också ha föregåtts av viss specifik information om forskningen. (Se 3, 4, 8, 16–18 och 24 §§ etikprövningslagen.)

Av förarbetena till etikprövningslagen framgår bl.a. följande om övervägandena bakom bestämmelserna om samtycke. Ett ställningstagande till deltagande i forskning ställer stora krav på forskningspersonen. Säkerheten för personen är lägre vid medicinsk forskning än vid hälso- och sjukvård. Samtycke till deltagande kräver därför en viss mognad. Femtonårsgränsen används i flera andra sammanhang och bedöms utgöra en väl avvägd gräns för när ett barn inte själv kan avge samtycke. Viss integritetskänslig forskning kan vara angelägen när det gäller tonåringar, t.ex. forskning om preventivmedel eller förekomst av könssjukdomar. För att vissa typer av forskning ska kunna bedrivas måste det vara möjligt att i särskilda situationer inhämta enbart den underåriges samtycke. Av förarbetena framgår även att bestämmelserna om samtycke gäller oavsett om forskningen innebär direkt nytta eller inte för forskningspersonen. Vidare framgår det att det är upp till den enskilde forskaren att bedöma om ett barn förstår vad forskningen innebär för honom eller henne. Vid etikprövningen ska nämnden dock ta principiell ställning till hur informations- och samtyckesproceduren ska gå till. Regeringen bedömde att regleringen beaktade skyddet för underåriga i samband med forskning samt att det utgjorde en rimlig avvägning mellan ett barns och dess vårdnadshavares bestämmanderätt. Förslaget låg enligt regeringen i linje med vad som anges i barnkonventionen.¹⁹

Kliniska läkemedelsprövningar

Etikprövningslagens bestämmelser om samtycke gäller inte vid en klinisk läkemedelsprövning.²⁰ I stället gäller läkemedelslagen (2015:315) och EU-förordningen om kliniska läkemedelsprövningar²¹ (13 § etik-

¹⁹ Prop. 2002/03:50 s. 135–137.

²⁰ En klinisk läkemedelsprövning är en klinisk undersökning på människor (eller djur) av ett läkemedels egenskaper, 2 kap. 1 § läkemedelslagen.

²¹ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 536/2014 av den 16 april 2014 om kliniska prövningar av humanläkemedel och om upphävande av direktiv 2001/20/EG.

prövningslagen). Enligt dessa bestämmelser krävs alltid vårdnadshavarnas informerade samtycke till att ett barn ska delta i prövningen. Har barnet fyllt 15 år och förstår vad prövningen innebär för honom eller henne krävs även barnets informerade samtycke. (Se 7 kap. 3 § läkemedelslagen²² och artikel 32 i EU-förordningen.) Kravet på samtycke från barn som fyllt 15 år infördes mot bakgrund av bestämmelserna i barnkonventionen.²³

En klinisk läkemedelsprövning får endast utföras på underåriga om vissa förutsättningar är uppfyllda. Bl.a. krävs det att prövningen antingen har ett direkt samband med ett medicinskt tillstånd som försökspersonen lider av eller att den är av en sådan art att den endast kan utföras på underåriga. Det ska också finnas vetenskapliga skäl att anta att prövningen medför antingen en direkt nytta för försökspersonen, eller är av viss nytta för den population som den underåriga representerar. (Se artikel 32 i EU-förordningen.)

Läkemedelsverket har beslutat om föreskrifter om kliniska prövningar på underåriga.²⁴

39.2.3 Barn som bulvaner

Av olika anledningar kan en person vilja få det att framstå som att någon annan, en bulvan, är ägare till t.ex. personens fordon, fastighet eller företag. På så sätt kan den verkliga ägaren försöka undgå att betala skatter och avgifter som är hänförliga till egendomen, t.ex. felparkeringsavgifter. Ett annat syfte med att dölja den verkliga ägaren kan vara att egendomen (t.ex. en bil eller ett bolag) används för brottslig verksamhet. Egendom kan också registreras på någon annan för att försöka undgå utmätning. Bulvaner kan även användas för att ingå kreditavtal, för att undvika egen skuldsättning. Ibland utnyttjas ett barn som bulvan på detta sätt, vilket bl.a. kan leda till att barnet får skulder. Genom olika lagregleringar har man försökt att begränsa möjligheterna att utnyttja ett barn som ”målvakt” på detta sätt.

²² Dessa bestämmelser har ännu inte trätt i kraft utan träder i kraft den dag som regeringen bestämmer, se SFS 2018:1272. Liknande bestämmelser finns i nuvarande 7 kap. 6 § läkemedelslagen.

²³ Prop. 2017/18:196 s. 95.

²⁴ LVFS 2011:19.

Fordon

Det var tidigare ett problem att barn utnyttjades som fordonsmål-vakter. År 2003 var fler än 4 000 barn registrerade som ägare av fordon i Sverige. För att skydda barn mot att utnyttjas som bulvaner infördes år 2006 en bestämmelse i lagen (2001:558) om vägtrafikregister.²⁵ Om ett barn äger eller leasar ett fordon som det saknar förarbehörighet för ska en av barnets förmyndare registreras som ägare, i stället för barnet självt (4 a §). I promemorian *Översyn av lagstiftningen mot s.k. fordonsmålvakter* (Ds 2018:33) föreslås ett antal åtgärder för att på ett generellt plan minska nyttjandet av fordonsmålvakter. I propositionen *Användningsförbud och avskyltning av fordon med obetalda felparkeringsavgifter* behandlas promemorians lagförslag, som bl.a. innebär att skärpta sanktioner införs för fordon med obetalda felparkeringsavgifter i syfte att minska restföringen av fordonsrelaterade skulder och användningen av fordonsmålvakter. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2021.²⁶

Företag

Ett barn får inte vara styrelseledamot i ett aktiebolag (8 kap. 11 § aktiebolagslagen, 2005:551). Det är inte heller tillåtet för en förälder att låta ett barn under 16 år driva en rörelse som medför bokförings-skyldighet. Ett barn som är 16 år eller äldre får driva en rörelse men endast med samtycke från föräldrarna och överförmyndaren²⁷. (Se 13 kap. 13 § FB.)

Krediter, abonnemang m.m.

Som redogjorts för i kapitlet om artikel 32, kan en förälder normalt inte låta sitt barn iklä sig skulder utan att överförmyndaren godkänt det (13 kap. 12 § FB). Barnet kan inte heller själv teckna krediter eller andra skuldförbindelser (9 kap. 1 § FB). Bestämmelserna kan även hindra att ett barn tar emot en gåva, om gåvan medför att barnet

²⁵ Prop. 2005/06:117 s. 17–19.

²⁶ Prop. 2019/20:67.

²⁷ I varje kommun finns en överförmyndare eller en överförmyndarnämnd, som valts av kommunfullmäktige (19 kap. FB).

ådrar sig förpliktelser.²⁸ Det finns även vissa bestämmelser som inskränker en förälders möjlighet att låta sitt barn förvärva fast egendom (13 kap. 10 § FB). Möjligheterna att skriva över egendom på ett barn för att undvika skatter eller avgifter är således begränsade.

När det gäller utnyttjande på så sätt att en förmyndare förskingrar medel från ett barns bankkonto och liknande förfaranden, se kapitlet om artikel 32.

39.2.4 Organiserad brottslighet

I media har det rapporterats om att barn utnyttjas inom den organiserade brottsligheten. Ett barn kan t.ex. bli anmodad att förvara narkotika eller skada eller döda en annan person.²⁹ En anledning till att barn utnyttjas för att begå brott kan vara att barn under 15 år inte är straffmyndiga. Äldre barn får dömas till påföljd men deras ungdom ska beaktas vid såväl påföljdsval som vid straffmätningen (t.ex. straffets längd eller storlek). (Se 1 kap. 6 §, 29 kap. 7 §, 30 kap. 5 § och 32 kap. BrB.) Det ska dock framhållas både att ungdomsbrottsligheten minskar och att endast en mycket liten andel av de unga som döms har gjort sig skyldiga till allvarlig organiserad och gängrelaterad brottslighet.³⁰

Ett antal myndigheter och andra organ arbetar med brottsförebyggande arbete på olika sätt. En av dem är Brottsförebyggande rådet. Rådet har till uppgift att bidra till kunskapsutvecklingen inom rättsväsendet och det kriminalpolitiska området samt att främja brottsförebyggande arbete. Myndigheten ska bl.a. ha ett barn- och ungdomsperspektiv i sin verksamhet. (Se 1 och 6 §§ förordningen, 2016:1201, med instruktion för Brottsförebyggande rådet.)

Även kommunernas socialnämnder har uppdrag som bl.a. syftar till att förebygga att barn begår brott. Läs mer om detta i kapitlet om artikel 40. Det har under år 2019 tillsatts en utredning om huruvida kommunerna ska få ett lagstadgat ansvar för brottsförebyggande arbete. Ett syfte med uppdraget är att förhindra att unga involveras i kri-

²⁸ Se t.ex. rättsfallet NJA 1945 s. 605, NJA II 1924 s. 314 och 315 samt SOU 2004:112 s. 216 och 217.

²⁹ Se t.ex. www.svt.se/nyheter/lokalt/sormland/11-aringar-jobbar-for-kriminella-gang.

³⁰ SOU 2018:85 s. 189–198 och 356.

minalitet.³¹ Utredningen utgör en del i regeringens 34-punktsprogram mot gängkriminalitet. Inom samma program har regeringen tillsats en utredning för att bl.a. överväga och lämna förslag till ändringar i lagstiftningen som innebär en skärpt straffrättslig reaktion mot dem som involverar unga i kriminalitet.³²

Som nämnts ovan har socialnämnden ett generellt ansvar för att barn inte vistas i en miljö som kan vara skadlig för dem. Nämnden ska också särskilt följa utvecklingen hos ett barn som har visat tecken till en ogynnsam utveckling. Därutöver finns det straffrättsliga och straffprocessuella bestämmelser som indirekt skyddar ett barn från att utnyttjas för att begå brott.

Ett allvarligt brott som misstänks ha begåtts av en person under 15 år ska normalt utredas. Även ett mindre allvarligt brott ska utredas, efter begäran av en socialnämnd, om nämnden ansett att det kan ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Mindre allvarliga brott kan också utredas om det behövs för att klargöra om någon straffmyndig deltagit i brottet. (Se 31 § LUL.)

Det är inte endast en gärningsperson som kan straffas för ett brott. Även en anstiftare kan normalt dömas för brottet. För allvarligare brott är också stämpling, som bl.a. innefattar försök till anstiftan, kriminaliserat. Det utgör också en försvårande omständighet att förmå någon att medverka till ett brott genom att missbruka hans eller hennes ungdom. (Se 23 kap. 4 §, 29 kap. 2 § och t.ex. 3 kap. 11 § BrB.)

Har någon (som är 15 år eller äldre) förmåtts att medverka till ett brott genom t.ex. tvång eller missbruk av personens ungdom kan straffet för den personen sättas lägre än annars. Vid ringa fall ska den minderåriga inte dömas alls. (Se 23 kap. 5 § BrB.)

I ett avgörande från Svea hovrätt hade en far förmått sin son att medverka i ett försök till mord på sin syster (tillika faderns dotter). Straffet för fadern skärptes på grund av att han förmått sin underåriga son (16 år gammal) att medverka i brottet. Sonens straff mildrades av samma anledning.³³

I kapitlet om artikel 35 beskrivs skyddet mot att ett barn förs till Sverige från utlandet i syfte att utnyttja barnet för att begå brott (se t.ex. rättsfallet *RH 2010:34*). När det gäller de processuella förfaran-

³¹ Dir. 2019:94. Utredningen ska redovisa sitt uppdrag senast den 15 juni 2021.

³² Dir. 2020:62. Uppdraget ska redovisas senast den 11 juni 2021.

³³ Svea hovrätts dom den 23 januari 2015 i mål B 10522-14.

dena för den som blivit offer för eller vittne till brott, se kapitlet om artikel 3.

39.3 Analys av överensstämmelsen

Artikel 36 i barnkonventionen är generellt formulerad och innehåller i princip inga konkreta skyldigheter. Den reglerar varken vilka åtgärder som ska vidtas eller vad mer specifikt som ett barn ska skyddas mot. Av artikeln måste ändå anses följa ett krav på ett socialt skyddsnät, som fångar upp de barn som utnyttjas eller riskerar att utnyttjas på något sätt (jämför t.ex. artikel 19). Därutöver måste det vidtas förebyggande åtgärder för att barn inte ska utnyttjas, särskilt när det gäller sådana områden där det framkommit att behov av sådana åtgärder finns. Det måste också vidtas åtgärder för att identifiera de barn som utnyttjas, både som grupp och som individer.

Som beskrivits här och i andra kapitel, t.ex. dem om artiklarna 19 och 20, har socialnämnden i en kommun ett generellt uppdrag att se till att barn inte far illa och att de växer upp under goda förhållanden. En socialnämnd kan besluta om öppna insatser men också begära att en domstol förordnar att ett barn ska få vård utanför hemmet och utan barnets eller vårdnadshavarnas samtycken, om det är nödvändigt.

På ett mer övergripande plan arbetar Barnombudsmannen för att bevaka barns rättigheter. Framkommer det att barn utnyttjas eller riskerar att utnyttjas på ett sätt som inte tidigare iakttagits, ingår det i myndighetens uppdrag att uppmärksamma lagstiftaren på detta.

Det ska även framhållas att det finns ett flertal ideella organisationer som arbetar med barns utsatthet och rättigheter, som också, genom att påtala brister, bidrar till rättsutvecklingen.

Sammantaget lever den svenska lagstiftningen upp till det krav på ett socialt skyddsnät som får anses följa av artikel 36.

39.3.1 Forskning

När det gäller forskning och utveckling måste barnets bästa beaktas på flera plan. Ett barn bör naturligtvis skyddas från tester som kan vara skadliga eller riskfyllda för barnet. Samtidigt finns det ett intresse för barn som grupp att forskning som är relevant för barn också genomförs. Annars finns det risk att ett barn berövas sin rätt till bästa

möjliga hälso- och sjukvård eller rätten till liv och utveckling (jämför artiklarna 6 och 24). Under inga förhållanden får ett barn utnyttjas bara för att det är till gagn för samhället.

I likhet med vad barnrättskommittén uttalat måste forskning på ett barn, enligt vår mening, normalt bygga på frivillighet i någon form (jämför artikel 7 i konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, som hänvisas till i barnkonventionens inledning). Utöver ett barns rätt till sitt privatliv (artikel 16) och rätt att uttrycka sin åsikt och få den beaktad (artikel 12), har staterna åtagit sig att respektera att det är föräldrarna som har huvudansvaret för sitt barn (se artiklarna 3.2, 5, 14.2 och 18). Enligt artiklarna 1 och 2 omfattar rättigheterna i barnkonventionen alla omyndiga personer under 18 år. Definitionen i artikel 1 hindrar dock inte en stat från att ha olika åldersgränser, så att ett barn med stigande ålder och mognad får bestämma mer över sitt liv, så länge skyddet för barn inte försämras.

Som framkommit finns det flera skyddsbestämmelser som gäller barn som deltagare i forskningsstudier. Utöver att det krävs godkännande från Etikprövningsnämnden inför bl.a. integritetskänslig forskning, finns bestämmelserna om krav på samtycke från en forskningsperson.

Barn under 15 år och barn som inte inser vad forskningen innebär för honom eller henne

Ett barn under 15 år kan inte själv samtycka till att delta i forskningsstudier. Däremot kan barnet vägra att delta, under förutsättning att barnet förstår vad forskningen innebär. Enligt vår mening utgör det, i kombination med etikprövningen, ett godtagbart skydd mot utnyttjande av ett barn för forskning. Det är visserligen möjligt att genomföra forskning på ett barn mot dess vilja (om barnet inte förstår vad forskningen innebär för honom eller henne eller om barnet har svårigheter att uttrycka sin åsikt), men samtidigt framstår det som rimligt att det finns ett utrymme för en forskare att med vårdnadshavarnas samtycke bedriva viss forskning. Enligt vår mening borde emellertid en förutsättning för det vara att forskningen bedöms vara till det barnets bästa. Det är mer tveksamt om forskning till allmän och endast indirekt nytta för ett barn bör kunna utföras på barnet om det uttryckligen motsätter sig det. Mot bakgrund av artiklarna 3 och 12 i barnkonventionen, skulle det kunna argumenteras för att en sådan ord-

ning inte ger ett fullgott skydd för barnet mot att utnyttjas för forskningsändamål. I vart fall skulle en uttrycklig hänvisning till barnets bästa ge barn ett bättre skydd mot att utnyttjas (jämför även Sveriges skyldigheter enligt artikel 4 i barnkonventionen). Samtidigt finns det en generell skyldighet, enligt artikel 3 i barnkonventionen, att beakta barnets bästa vid varje beslut som rör barnet. Sammantaget bedömer vi att regleringen inte är oförenlig med barnkonventionen.

Äldre barn som inser vad forskningen innebär

Ett barn över 15 år som inser vad forskningen innebär för honom eller henne kan själv samtycka till att delta i forskning (se dock nedan angående klinisk läkemedelsprövning).

Som anges i förarbetena till etikprövningslagen kräver det en större mognad för att överväga konsekvenserna av att delta i ett forskningsprojekt än att t.ex. motta en behandling av hälso- och sjukvården, som utförs i enlighet med beprövad erfarenhet. Trots det är bestämmelserna i etikprövningslagen delvis mer generösa än dem i patientlagen (2014:821). Barnet har enligt patientlagen ingen egen rätt att själv bestämma över sjukvård. I stället ska barnets inställning utredas och ges betydelse i förhållande till mognad (4 kap. 3 § patientlagen). En vårdnadshavares samtycke krävs inte till alla behandlingar, men lagstiftaren poängterade att vårdnadshavarna även fortsättningsvis har ett lagstadgat ansvar för barnet, i enlighet med 6 kap. 11 § FB. I förarbetena till patientlagen angavs även att det krävs en avsevärd mognad för att barnet ska anses ha ett självbestämmande över mer omfattande behandlingar och ingrepp. Fasta åldersgränser bedömdes därför som olämpliga.³⁴ Av de riktlinjer som *The Council of International Organizations of Medical Sciences* (CIOMS) tagit fram i samarbete med WHO framgår att samtycke behöver inhämtas från vårdnadshavare till omyndiga barn. Som nämns ovan finns det också ett antal artiklar i barnkonventionen som framhåller vikten av föräldrarnas inblandning i ett barns utveckling. Mot den bakgrunden är vi tveksamma till den åldersgräns på 15 år som anges för när barnet själv, utan föräldrars samtycke, kan samtycka till att delta i medicinska för-

³⁴ Prop. 2013/14:106 s. 66 och 67.

sök.³⁵ Det kan alltså ifrågasättas om skyddet för barnet är tillräckligt. I sammanhanget måste emellertid även beaktas den prövning som Etikprövningsnämnden ska göra. Genom nämndens granskning, som även ska innefatta proceduren för prövningen av samtycke, säkerställs det att forskningen följer etiska regler och mänskliga rättigheter. Även om 15-årsgränsen kan ifrågasättas utifrån barnkonventionen som helhet, finns det således ändå ett skydd mot att ett barn utnyttjas för forskningsändamål på sätt som avses i artikel 36. Barnrättskommittén tycks, med beaktande av sin formulering i den allmänna kommentaren om hiv och aids, inte heller vara av åsikten att barnkonventionen ställer ett ovillkorligt krav på en vårdnadshavares samtycke till att ett barn deltar i forskning. Vår bedömning blir därmed att regleringen inte strider mot barnkonventionen.

När det gäller klinisk läkemedelsprövning krävs alltid vårdnadshavarnas samtycke och, när barnet är över 15 år och förstår innebörden av prövningen, också barnets. Denna ordning ger enligt vår mening ett bättre skydd för barnet än regleringen i etikprövningslagen. För dessa studier ställs även vissa krav när underåriga ska delta. Sådana krav bidrar till att regleringen bättre stämmer överens med principen om barnets bästa. Regleringen bedöms vara förenlig med konventionen.

Barn som ingått äktenskap

Barn som är gifta ska enligt etikprövningslagen behandlas som vuxna när det gäller samtycke. Bestämmelsen utgör, av allt att döma, en rest från tiden när föräldrars vårdnad upphörde om ett barn ingick äktenskap (6 kap. 2 § i dess lydelse före den 1 juli 2014).³⁶ Paragrafen i föräldrabalken ändrades som en följd av att möjligheten för underåriga att ingå äktenskap togs bort.³⁷ Någon ändring gjordes emellertid inte av etikprövningslagen.

³⁵ Jämför även resonemanget i Lagrådets yttrande, *Vissa kirurgiska ingrepp i könsorganen och ändring av det kön som framgår av folkbokföringen*, s. 21–29. Lagrådet yttrade sig över regeringens förslag om att ett barn som fyllt 15 år själv ska kunna besluta om vissa kirurgiska ingrepp och ändring av kön. Lagrådet ifrågasatte starkt om förslaget mot bakgrund av en vårdnadshavares ansvar över barnet var förenligt med artikel 8 i Europakonventionen. Vidare ansåg Lagrådet att en sådan intresseavvägning är svår att förena med regleringen av barnets bästa i barnkonventionen. Läs mer om ett barns könsidentitet i kapitlet om artikel 8.

³⁶ Se prop. 2002/03:50 s. 136.

³⁷ Prop. 2013/14:208 s. 133.

Som nämndes inledningsvis ska rättigheterna i barnkonventionen gälla alla barn utan åtskillnad (se artikel 2). Eftersom även gifta barn under 18 år är omyndiga och omfattas av rättigheterna i konventionen ska samma skydd gälla dem som andra barn. Bestämmelsen i etikprövningslagen om att gifta barn ska särbehandlas är därför inte förenlig med barnkonventionen.

39.3.2 Andra former av utnyttjanden

De åtgärder som vidtagits för att motverka att ett barn utnyttjas ekonomiskt, för arbete, narkotikahandel, sexuella övergrepp, organ-donation eller barnhandel har beskrivits i föregående kapitel. Därutöver kan man tänka sig att barn kan användas i andra kriminella syften och som målvakter. Enligt vår mening är rena förbud mot detta normalt inte tillräckligt; det krävs även att man vidtar åtgärder som säkerställer att förbuden efterlevs. Som framgått har förebyggande indirekta åtgärder vidtagits av lagstiftaren för att skydda barn från att utnyttjas. Ett exempel på detta är bestämmelsen om att en förmyndare till en minderårig normalt ska registreras som ägare för ett barns fordon. Ett annat är att överförmyndaren måste samtycka till ett barns skuldförbindelse. Det finns också bestämmelser som hindrar att ett barn blir ställföreträdare för ett bolag. På så sätt kan ett barn inte användas som bolagsmålvakt.

När det gäller barn som utnyttjas för att begå brott finns det straffbestämmelser om anstiftan och särskilda bestämmelser om brottsutredningar mot dem som inte är straffmyndiga. Det förtar visserligen inte alla ”vinster” med att låta ett barn begå brott, t.ex. de bevis fördelar som följer av att inte själv utföra brottet. Men det skapar bättre möjligheter för de brottsbekämpande myndigheterna att lagföra de personer som står bakom ett brott. Därigenom blir det inte heller riskfritt för en anstiftare att låta ett barn begå ett brott åt honom eller henne. Tvärtom utgör det en försvårande omständighet att ha förmått någon att begå brott genom att missbruka hans eller hennes ungdom. Utöver det straffrättsliga skyddet är socialnämnden skyldig att verka för att barn inte vistas i skadliga miljöer. Nämnden ska också sörja för ett barn som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som det behöver.

Sammanfattningsvis finns det en skyddslagstiftning för de möjliga former av utnyttjande som vi har definierat. Det har inte framkommit något som antyder att svensk lagstiftning och praxis inte skulle vara förenlig med innebörden av artikel 36 i barnkonventionen, utöver vad vi har redogjort för under avsnittet om forskning. Det är svårt att, utifrån den generella och vida formuleringen av artikel 36, bedöma svensk rätts förenlighet med konventionen. Utifrån vad vår kartläggning har visat är vår bedömning emellertid att svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 36, med undantag för det som vi har uppmärksammat kring bestämmelserna i etikprövningslagen.

39.4 Sammanfattande slutsats

Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 36 i barnkonventionen med följande undantag.

Bestämmelsen i 18 § tredje stycket etikprövningslagen, om att gifta barn ska behandlas som vuxna när det gäller samtycke, är inte förenlig med artikel 36.

40 Artikel 37 – skydd mot tortyr, förnedrande behandling och olagligt eller godtyckligt frihetsberövande

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 37 i barnkonventionen med följande undantag.

- Bestämmelsen i 9 § lagen (1991:572) om särskild utlänningskontroll ger utrymme för godtyckliga frihetsberövanden på ett sätt som inte är förenligt med artikel 37 (b).
- För att svensk lagstiftning och praxis ska vara förenlig med artikel 37 (c) när det gäller restriktioner bör förslaget om en rätt för ett häktat barn att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar varje dag genomföras.
- Svensk lagstiftning säkerställer inte att alla barn som hålls i förvar (utan en förälder) eller som tvångsvårdas med stöd av lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (LPT) eller lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård (LRV) hålls avskilda från vuxna, såvida det inte bedöms vara till barnets bästa att inte göra detta. Detta överensstämmer inte med artikel 37 (c).
- Det är inte förenligt med artikel 37 (d) att ett barn som fyllt 15 år inte har rätt till juridiskt biträde vid överklagande av ett beslut enligt 15 b § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) om att placeras vid en låsbar enhet.
- Det är inte förenligt med artikel 37 (d) att ett barn som är föremål för psykiatrisk tvångsvård först vid en rättegång har rätt

till ett offentligt biträde, så länge inte frihetsberövandet snarast blir föremål för en domstolsprövning.

- Det är inte förenligt med artikel 37 (d) att ett barn som häktas med stöd av 36 kap. 21 § rättegångsbalken inte har rätt till juridiskt biträde.
- Det är inte förenligt med artikel 37 (d) att ett barn som inte fyllt 15 år inte villkorslöst kan begära att en domstol (eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet) prövar frågan om barnet ska vara
 - föremål för vård enligt LVU av sådant slag att vården anses utgöra ett frihetsberövande (dvs. fall när 15 eller 15 b §§ LVU kan tillämpas)
 - föremål för sluten psykiatrisk tvångsvård enligt LPT eller LRV
 - tagen i förvar enligt utlänningslagen eller lagen om särskild utlänningskontroll.

Artikel 37

Konventionsstaterna ska säkerställa följande:

- a) *Inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Varken dödsstraff eller livstids fängelse utan möjlighet till frigivning får utdömas för brott som begåtts av personer under 18 års ålder,*
- b) *Inget barn får olagligt eller godtyckligt berövas sin frihet. Gripande, anhållande, häktning, fängslande eller annat frihetsberövande av ett barn ska ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid,*
- c) *Varje frihetsberövat barn ska behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder. Särskilt ska varje frihetsberövat barn hållas åtskilt från vuxna, om det inte bedöms vara till barnets bästa att inte göra detta, och ska, utom i undantagsfall, ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök,*

d) Varje frihetsberövat barn ska ha rätt att snarast få tillgång till såväl juridiskt biträde som annat lämpligt stöd, rätt att få lagligheten i sitt frihetsberövande prövad av en domstol eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet samt rätt till ett snabbt beslut i saken.

40.1 Om artikeln

Enligt artikel 37 ska en stat säkerställa att inget barn utsätts för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Varken dödsstraff eller livstids fängelse utan möjlighet till frigivning får utdömas för brott som begåtts av någon under 18 år. Vidare ska en stat säkerställa att inget barn olagligt eller godtyckligt frihetsberövas. I artikeln anges även förutsättningarna för att frihetsberöva ett barn och villkoren för hur ett frihetsberövat barn ska behandlas. Därtill anges det vissa processuella bestämmelser som ska gälla vid frihetsberövanden.

Bestämmelser med liknande innebörd finns i det grundläggande ramverket för de mänskliga rättigheterna (*The International Bill of Human Rights*) bl.a. i den *allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*¹ (artiklarna 5 och 9) och den *internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter*² (artiklarna 6, 7 och 9). Även *konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*³ innehåller bestämmelser med liknande innebörd (artiklarna 14 och 15). Av relevans är också *konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning*⁴, som bl.a. innehåller en definition av vad som avses med tortyr. Konventionen rör också kriminalisering av tortyrbrott samt utlämning och lagföring för sådant brott.⁵

Det finns andra internationella överenskommelser som också kan vara relevanta. Särskilt kan nämnas *FN:s minimistandardregler för rättskipning rörande ungdomsbrottslighet*, de så kallade Pekingreglerna⁶, vilka nämns i barnkonventionens inledning (preambel). I Peking-

¹ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 3/217 den 10 december 1948.

² SÖ 1971:42.

³ SÖ 2008:26.

⁴ SÖ 1986:1.

⁵ Jämför artikel 3 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁶ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 40/33 den 29 november 1985.

reglerna anges vidare att *FN:s minimiregler för behandling av fångar*⁷ (Nelson Mandela-reglerna) ska beaktas. *FN:s regler om skydd av frihetsberövade ungdomar*⁸ (Havannareglerna) och *FN:s riktlinjer för förhindrande av ungdomsbrottslighet*⁹ (Riyadhriktlinjerna) kan också vara relevanta. Detsamma gäller *Genèvekonventionerna*¹⁰ från 1949, som innehåller förbud mot tortyr, och *Romstadgan för den Internationella brottmålsdomstolen*¹¹ (Romstadgan), som innehåller en definition av tortyr.

Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen. Barnrättskommittén lyfter fram några s.k. grundprinciper, artiklarna 2.1, 3.1, 6 och 12, som de anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.¹² (Läs mer om dessa nedan.) Bestämmelserna i artikel 37 har ett nära samband med artikel 40, som behandlar rätten för ett barn till en värdig, rättssäker och barnanpassad straffprocess och kriminalvård. Det ska också framhållas att ett barn som är frihetsberövat har samma rättigheter som alla andra barn, t.ex. när det gäller kontakt med sin familj, yttrande-, informations-, mötes-, tanke- och religionsfrihet, privat- och familjeliv, levnadsstandard, utbildning, information, hälso- och sjukvård, rehabilitering samt vila, lek och fritid (artiklarna 9, 13–17, 24, 27–29, 31 och 39). En stat har också ett ansvar att ge stöd och skydd till ett barn som förlorat sin familjemiljö. Staten ska också följa upp de insatser som ges. (Se artiklarna 19, 20, 25 och 32–36.)

40.1.1 Grundläggande principer

Nedan beskrivs i korthet hur de grundläggande principerna i konventionen förhåller sig till artikel 37. Läs mer om dessa i kapitlen om respektive artikel.

⁷ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 70/175 den 17 december 2015.

⁸ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 45/113 den 14 december 1990.

⁹ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 45/112 den 14 december 1990.

¹⁰ SÖ 1953:14–17.

¹¹ SÖ 2002:59.

¹² CRC/GC/2003/5 p. 12. Jämför Tobin (2019) s. 113.

Ett helhetsperspektiv

Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn inom en stats jurisdiktion utan någon åtskillnad av något slag (artikel 2). Samma rättigheter gäller oavsett t.ex. kön eller funktionsnedsättning. Artikel 2 innebär även att barn som inte är svenska medborgare, såsom ett barn med uppehållstillstånd, som söker asyl eller som befinner sig utan tillstånd i Sverige, omfattas av artikel 37. Pekingreglerna innehåller också en ickediskrimineringsprincip (regel 2.1). Pekingreglerna tar särskilt upp att flickor ska behandlas likvärdigt och utifrån sina särskilda behov (regel 26.4) I sammanhanget kan nämnas att bestämmelser med liknande innebörd som dem i artikel 37 även finns i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Där i stadgas också att personer med funktionsnedsättning ska behandlas i enlighet med syftena och principerna i konventionen, däribland genom erbjudande av skälig anpassning (artiklarna 14 och 15).

Genom artikel 6 i barnkonventionen garanteras ett barn den grundläggande rätten till liv, som uttrycks som en universell mänsklig rättighet bl.a. i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna och den internationella konventionen om politiska och medborgerliga rättigheter. Av förarbetena till barnkonventionen framgår att rätten till liv i artikel 6 skulle ges högre prioritet än andra rättigheter i konventionen.¹³ Samtidigt har barnrättskommittén understrukit att det inte finns någon rangordning mellan konventionens rättigheter.¹⁴ Eftersom ett barns existens är en förutsättning för att det ska kunna åtnjuta övriga rättigheter i konventionen får rättigheten en naturlig prioritet.

Rätten till liv betraktas av flera som *jus cogens*, dvs. att rättigheten i sig har en inneboende högre normhierarkisk status än övriga rättigheter. Av doktrin framgår också att regleringen om att dödsstraff inte får utdömas för brott som begåtts av personer under 18 års ålder, som bl.a. återfinns i artikel 37 (a) betraktas som *jus cogens* av många organ.¹⁵ I artikel 6 garanteras även rätten till överlevnad och utveckling till det yttersta av en stats förmåga. Artikel 37 ska tolkas med utgångspunkt i artikel 6.

¹³ HR/PUB/07/1, artikel 6, C 2 p. 18 och 21.

¹⁴ CRC/C/GC/14 p. 4.

¹⁵ Jämför Tobin (2019) s. 1462 och Detrick (1999) s. 125.

Barnrättskommittén menar att rätten till överlevnad och utveckling endast kan genomföras med ett holistiskt förhållningssätt. Det sker enligt kommittén genom att alla de andra bestämmelserna i konventionen tillämpas och ses i relation till varandra.¹⁶ Kommittén förväntar sig att konventionsstaterna tolkar ordet utveckling i dess vidaste bemärkelse, som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.¹⁷

I barnkonventionen är det en utgångspunkt att familjen är den grundläggande och naturliga enheten för ett barn, vilket bl.a. framgår av konventionens inledning (preambel). Föräldrar eller andra vårdnadshavare har i första hand ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling (artiklarna 5 och 18). I föräldrarnas ansvar ligger bl.a. att se till barnets bästa och att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge barnet råd och ledning då det utövar sina rättigheter. Samtidigt har staten det yttersta ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling samt för att barnet ges det skydd och stöd som det behöver (jämför bl.a. artiklarna 3.2, 6, 9, 19, 20, 23, 26, 27, 32–36, 38 och 39).

Enligt artikel 4 ska en stat vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska en stat till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet.

Rätten att uttrycka sin åsikt och få den beaktad

Enligt artikel 12.1 ska en stat tillförsäkra ett barn som är i stånd att bilda en åsikt rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör det. Ett barns åsikter ska beaktas i förhållande till ålder och mognad. För att ett barn ska tillförsäkras denna rätt ska barnet enligt artikel 12.2 särskilt beredas möjlighet att höras. Det kan göras direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och gäller i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Barnet ska höras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler. I relation till artikel 37 gäller detta såväl vid ett beslut om ett frihetsberövande

¹⁶ CRC/C/GC/7 p. 10.

¹⁷ CRC/GC/2003/5 p. 12.

som beslut under tiden som frihetsberövandet varar. Det gäller även i ärenden då ett barn utsatts för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Barnrättskommittén har bl.a. uttalat att de organ som utövar tillsynen av institutionerna eller verksamheterna bör ha mandat att göra både regelbundna och oannonserade inspektioner och att de särskilt bör lyssna till barnen som vistas där.¹⁸ Kommitténs uttalande är i linje med vad som stadgas i Havannareglerna (jämför reglerna 72 och 75–77). Enligt barnrättskommittén har ett barn även rätt att avstå från att utöva sin rättighet; att uttrycka åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet.¹⁹

Barnets bästa

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). I en bedömning och prövning av barnets bästa ingår att ta hänsyn till samtliga grundläggande principer och konventionen i sin helhet. Vid en sådan bedömning får barnets upplevelser och åsikter om sin situation särskild betydelse, i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12). Villkoren i artikel 37 ska tolkas mot bakgrund av barnets bästa.

Syftet med begreppet barnets bästa är enligt barnrättskommittén att säkerställa att barn både fullt och faktiskt kan åtnjuta alla de rättigheter som erkänns i konventionen. Kommittén understryker att en vuxen persons personliga bedömning av ett (eller flera) barns bästa inte får ha företräde framför rättigheterna enligt konventionen; ingen rättighet ska kunna inskränkas av en skönsmässig tolkning av barnets bästa. Vidare framhåller kommittén att barnets bästa är ett dynamiskt koncept, som kräver att man gör bedömningar anpassade till det specifika sammanhanget.²⁰

Nedan redogörs i korthet för i vilka sammanhang principen om barnets bästa kan bli relevant i förhållande till artikel 37.

¹⁸ CRC/C/GC/24 p. 95.

¹⁹ CRC/C/GC/12 p. 16.

²⁰ CRC/C/GC/14 p. 1 och 4.

Utformning av reglering

Artikel 3.1 omfattar även lagstiftande organ. Principen om barnets bästa ska beaktas vid reglering som gäller barn och som rör frihetsberövande eller skydd mot tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Vad som anses vara det bästa för ett barn som frihetsberövats i vissa situationer anges särskilt i artiklarna 37 och 40, men övriga rättigheter enligt barnkonventionen bör också beaktas. Bedömningarna bör till viss del även bygga på ett barns egna upplevelser och åsikter om sin situation i enlighet med artikel 12.

I sin allmänna kommentar om barnets bästa lyfter barnrättskommittén särskilt fram den roll som lagstiftande organ har. Kommittén betonar att artikel 3.1 både gäller barn i allmänhet och barn som individer. Det innebär, enligt kommittén, att varje gång en lag eller en bestämmelse antas eller en internationell överenskommelse ingås, som rör ett barn, bör beslutet styras av hänsyn till barnets bästa.²¹ Kommittén anser att en stat måste införa strikt reglerade formella processer för bedömning och fastställande av barnets bästa i beslut som påverkar barnet, inklusive mekanismer för att utvärdera resultaten. En stat måste enligt kommittén utveckla transparenta och objektiva processer för alla beslut som fattas av lagstiftare, domare eller administrativa myndigheter, särskilt på områden som direkt påverkar barn.²²

Individuella beslut

Enligt artikel 3.1 ska det i varje åtgärd som rör ett barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa, oavsett om åtgärden vidtas av t.ex. domstolar eller administrativa myndigheter. Detta innebär att i alla beslut som fattas om frihetsberövande av ett barn eller under tiden som ett barn är frihetsberövat ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Det gäller även i ärenden då ett barn utsatts för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Som nämnts ovan ger konventionens övriga bestämmelser, särskilt artiklarna 37 och 40, viss vägledning i

²¹ CRC/C/GC/14 p. 31, se även CRC/C/GC/12 p. 72.

²² CRC/C/GC/14 p. 87.

denna bedömning. Ett barn ska också ges möjlighet att uttrycka sin åsikt inför att ett beslut tas (jämför artikel 12).

Barnrättskommittén understryker att en bedömning av barnets bästa ska ske med utgångspunkt i barnets specifika omständigheter. Fokus måste enligt kommittén ligga på att identifiera möjliga lösningar som ser till barnets bästa med full respekt för rättigheterna i konventionen och dess fakultativa protokoll.²³ Vidare är det enligt kommittén av vikt att följa upp åtgärder och beslut,²⁴ dvs. ta reda på hur barnet upplevt insatserna och om de varit till barnets bästa. (Jämför artiklarna 3.2, 19, 20, 25 och 39).

Barnanpassade förfaranden

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). En åtgärd omfattar även själva förfarandet. Det innebär att även själva förfarandet i de fall ett beslut fattas om frihetsberövande av ett barn eller under tiden som ett barn är frihetsberövat omfattas. Det gäller förfaranden i ärenden då ett barn utsatts för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning

För att ett barns rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat ska kunna förverkligas måste man införa och följa vissa barnanpassade förfaranden, enligt barnrättskommittén.²⁵ Kommittén har även framhållit att förutsättningarna för att ett barn ska kunna uttrycka sina åsikter har betydelse. Hänsyn bör tas till barnets individuella och sociala situation och miljön bör vara sådan att barnet känner sig tryggt och respekterat. Det bör enligt kommittén inte hållas samtal med barnet oftare än nödvändigt, särskilt inte när man utforskar händelser som skadat barnet. Vidare måste barnet informeras om vad saken gäller, vilka valmöjligheter som finns, vilka beslut som kan komma att fattas och vad de kan få för följder.²⁶ Enligt artikel 40.3 ska en stat främja införandet av lagar och förfaranden samt upprättandet av myndigheter och institutioner som är speciellt anpassade för barn som misstänks eller

²³ CRC/C/GC/14 p. 32.

²⁴ CRC/C/GC/12 p. 134 (i) och CRC/C/GC/14 p. 35.

²⁵ CRC/C/GC/14 p. 85.

²⁶ CRC/C/GC/12 p. 22–25.

åtalas för eller befunnits skyldiga till brott. Barnanpassade förfaranden är av betydelse för varje frihetsberövat barn oavsett orsaken. Som exempel kan nämnas förfaranden som rör beslut om frihetsberövande av ett barn inom den psykiatriska tvångsvården, socialtjänsten eller på grund av ett avvisningsärende. Även förfaranden under tiden som ett barn är frihetsberövat bör vara barnanpassade, liksom förfarandena för tillsyn av de verksamheter som har frihetsberövade barn. Det gäller även i ärenden då ett barn utsatts för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Vägledning avseende barnanpassade förfaranden kan även hämtas från protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Av protokollet framgår bl.a. att processuella förfaranden ska anpassas till ett barns särskilda behov samt att en stat ska tillhandahålla lämpligt stöd till barnet under hela rättsprocessen. Läs mer i kapitlet om artikel 34.

En mer utvecklad beskrivning av barnanpassade förfaranden finns i kapitlet om artikel 3.

40.1.2 Tortyr, livstids fängelse och dödstraff (artikel 37 [a])

Skydd mot tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning

Bestämmelsen i artikel 37 (a) om att *inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning* har sin motsvarighet i artikel 7 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Liknande bestämmelser finns även i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna (artikel 5) och i konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (artikel 2). Även i Pekingreglerna (regel 17.3), Havannareglerna (reglerna 67 och 87 [a]) och Riyadhriktlinjerna (artikel 54) finns bestämmelser med liknande innehåll.

Rekvisitetet *tortyr* definieras inte i barnkonventionen utöver att det är en grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Tortyr finns dock definierat i andra internationella överenskomelser, bl.a. i konventionen om förbud mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling och i Romstadgan. I kon-

ventionen om förbud mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling definieras tortyr på följande sätt:

Varje handling genom vilken allvarlig smärta eller svårt lidande, fysiskt eller psykiskt, medvetet tillfogas någon antingen för sådana syften som att erhålla information eller en bekännelse av honom eller en tredje person, att straffa honom för en gärning som han eller en tredje person har begått eller misstänks ha begått eller att hota eller tvinga honom eller en tredje person eller också av något skäl som har sin grund i någon form av diskriminering, under förutsättning att smärtan eller lidandet åsamkas av eller på anstiftan eller med samtycke eller medgivande av en offentlig tjänsteman eller någon annan person som handlar såsom företrädare för det allmänna. Tortyr innefattar inte smärta eller lidande som uppkommer enbart genom eller är förknippade med lagenliga sanktioner (artikel 1).

I Romstadgan definieras tortyr på följande sätt:

Uppsåtligt tillfogande av allvarlig smärta eller svårt fysiskt eller psykiskt lidande för någon som befinner sig i den tilltalades förvar eller står under hans eller hennes kontroll; tortyr innefattar inte smärta eller lidande som uppkommer enbart genom, som en nödvändig del eller en följd av lagenliga sanktioner (artikel 7.2 [e])

MR-kommittén har i relation till artikel 7 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter uttalat att även om det saknas en definition i konventionen anser de inte att det behövs en lista över förbjudna handlingar eller att det behövs tydliga distinktioner mellan olika bestraffningar eller behandlingar. De menar att gränsdragningen beror på en sammantagen bedömning av arten, syftet och allvarlighetsgraden av handlingen.²⁷

I doktrin framförs att begreppet tortyr varit föremål för mycket diskussion samt att MR-kommitténs allmänna kommentar och de uttalanden som barnrättskommittén gjort till olika länder ligger mer i linje med definitionen i Romstadgan än den i konventionen om förbud mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling.²⁸

Någon definition av rekvisitet *annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning* finns inte heller i barnkonventionen. Av förarbetena till konventionen framgår att ett av de förslag som presenterades för arbetsgruppen förtydligade att sådan behandling

²⁷ CCPR, General Comment No. 20 p. 4.

²⁸ Tobin (2019) s. 1441 och 1442.

och bestraffning innefattade både isolering (*solitary confinement*) och kroppslig bestraffning (*corporal punishment*). Formuleringen antogs dock inte. Anledningen till det framgår emellertid inte av förarbetena.²⁹ I Havannareglerna tydliggörs det däremot att både isolering och kroppslig bestraffning i disciplinerande syfte ses som grym, omänsklig eller förnedrande behandling (regel 67). Av Pekingreglerna framgår att unga inte ska utsättas för kroppslig bestraffning (regel 17.3).

Barnrättskommittén har uttalat att annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning inkluderar alla former av våld mot barn för att framtvunga en bekännelse, för att utomrättsligt straffa barn för olagligt eller oönskat beteende, eller för att tvinga barn till att delta i aktiviteter mot sin vilja.³⁰ Kommittén har också uttalat att alla disciplinära åtgärder ska vara förenliga med principen att upprätthålla barnets inneboende värdighet samt med grundläggande principer för institutionell vård. Disciplinära åtgärder i strid med artikel 37 i barnkonventionen måste, enligt kommittén, vara strängt förbjudna, inklusive kroppslig bestraffning (*corporal punishment*), placering i en mörk cell, isolering (*solitary confinement*) eller annat straff som kan äventyra barnets fysiska eller psykiska hälsa eller välbefinnande.³¹ Konventionen lämnar, enligt kommittén, inget utrymme för någon form av legaliserat fysiskt eller psykiskt våld mot barn.³² Enligt kommittén är kroppslig bestraffning utan undantag förnedrande. Dessutom finns det, enligt kommittén, andra icke-fysiska bestraffningsformer som också är grymma och förnedrande och därför oförenliga med konventionen. Dessa former innefattar t.ex. straff som innebär att barnet förringas, förödmjukas, smutskastas, görs till syndabock, hotas, skräms eller förlöjligas.³³ Kommittén understryker att om isolering anses nödvändigt för att avskilja ett barn, bör detta göras i närvaro eller under noggrann övervakning av lämplig och utbildad personal. Enligt kommittén bör skälen för isoleringen samt hur länge isoleringen pågick registreras.³⁴ MR-kommittén är av en liknande uppfattning och har uttalat att inte bara handlingar som orsakar fysisk smärta, såsom kroppslig bestraffning och överdrivna

²⁹ HR/PUB/07/1, artikel 37 och 40, C 5(d), C 6 (a) och C 8 (b).

³⁰ CRC/C/GC/13 p. 26.

³¹ CRC/C/GC/24 p. 95 (g).

³² CRC/C/GC/8 p. 18.

³³ CRC/C/GC/8 p. 11.

³⁴ CRC/C/GC/24 p. 95 (h).

straff i uppfostrande syfte, omfattas av artikel 7 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, utan även handlingar som orsakar psykiskt lidande.³⁵

Av Pekingreglerna (regel 27) framgår, som tidigare nämnts, att Nelson Mandela-reglerna ska beaktas i relevanta delar. Av dessa framgår att med isolering (*solitary confinement*) avses när en person är instängd och berövad all mänsklig kontakt under mer än 22 timmar per dygn (regel 44).

Formuleringen att *inget barn ska utsättas* innebär att alla barn omfattas var de än befinner sig, dvs. oavsett om handlingen utförs inom offentliga eller privata verksamheter eller av en enskild.³⁶ Bestämelsen kompletteras genom flera artiklar. I artikel 19, stadgas att en stat ska vidta lämpliga åtgärder för att skydda ett barn mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld när det är i föräldrars, vårdnadshavares eller annan persons vård. Enligt artikel 28.2 ska en stat även vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i övrigt stämmer överens med konventionen. I artikel 40 erkänns rätten för varje barn som misstänks för, åtalas för eller befunnits skyldig till att ha begått brott att behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde. Vidare framgår att barnet inte får tvingas att avge vittnesmål eller erkänna sig skyldigt.

Barnrättskommittén har uttalat att kroppslig bestraffning och andra grymma eller nedsättande sätt att bestraffa barn äger rum i många miljöer, däribland i hemmet, inom alla former av alternativ omvårdnad, i skolor³⁷ och andra utbildningsanstalter och i rättssystem – både i form av domstolsbeslut och som straff på kriminalvårdsanstalter och andra institutioner – där det förekommer barnarbete och i samhället i övrigt.³⁸ MR-kommittén har uttalat att artikel 7 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter inte bara omfattar det offentliga samt att artikeln ger barn, elever och patienter skydd inom skolan och hälso- och sjukvården.³⁹

Hur en stat ska *säkerställa* att inget barn utsätts för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrade behandling eller bestraffning anges inte i barnkonventionen. Genom artikel 4 har staten dock åtagit

³⁵ CCPR, General Comment No. 20 p. 5.

³⁶ Jämför även CCPR General, Comment No. 20, p. 2 och Tobin (2019) s. 1423.

³⁷ När det gäller kränkande behandling i skolor, se kapitlet om artikel 28.

³⁸ CRC/C/GC/8 p. 12.

³⁹ CCPR, General Comment No. 20 p. 2 och 5.

sig att vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra rättigheterna i konventionen. Vidare framgår det av artikel 3.2 att en stat åtar sig att tillförsäkra ett barn sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har juridiskt ansvar för barnet, och ska för detta ändamål vidta lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder. Här kan också nämnas att det i artikel 2 i konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning anges att en stat ska vidta effektiva legislativa, administrativa, rättsliga eller andra åtgärder för att förhindra tortyrhandlingar.

Barnrättskommittén har uttalat att en stat måste vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att avskaffa kroppslig bestraffning och andra grymma eller förnedrande bestraffningar (jämför även artikel 19).⁴⁰ MR-kommittén har i relation till artikel 7 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter uttalat att det inte är tillräckligt att förbjuda dessa handlingar. Kommittén anser att en stat inte heller får utsätta någon för risken att utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning vid återvändande till ett annat land på grund av utvisning, avvisning eller utlämnande.⁴¹ Barnrättskommittén har uttalat att ett återvändande till ursprungslandet inte är ett alternativ om det skulle leda till en ”skäligen risk” för att ett sådant återvändande skulle resultera i att barnets grundläggande mänskliga rättigheter kränks, och i synnerhet om principen om *non-refoulement* gäller. Ett återvändande till ursprungslandet ska endast arrangeras om ett sådant återvändande är för barnets bästa.⁴² Läs mer i avsnittet om artikel 22.

Även om artikel 37 (a) slår fast ett absolut förbud mot tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, uppstår det situationer när ett barn trots allt blir utsatt för en sådan handling. Vid dessa tillfällen måste även artikel 39 respekteras. Enligt artikel 39 ska en stat vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett

⁴⁰ CRC/C/GC/8 p. 18.

⁴¹ CCPR, General Comment No. 20 p. 8 och 9.

⁴² CRC/C/GC/6 p. 84.

barn som blivit utsatt för en sådan behandling eller bestraffning som nämns i artikel 37 (se vidare avsnittet om artikel 39).

Förbud mot dödsstraff

Enligt andra meningen i artikel 37 (a) *får inte dödsstraff ådömas för brott som begåtts av personer under 18 år*. Av ordalydelsen framgår att det avgörande är åldern då brottet begicks. Förbudet mot dödsstraff är absolut och ska läsas tillsammans med bestämmelserna i artikel 6.1 i barnkonventionen, genom vilken en stat erkänner att varje barn har en inneboende rätt till liv. Förbudet bekräftas också i artikel 6.5 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Även Pekingreglerna innehåller en motsvarande bestämmelse (regel 17.2).

I de fall åldern inte kan avgöras anser barnrättskommittén att ett barns ålder ska bestämmas till dess fördel och dödstraff inte ska utdömas.⁴³

Förbud mot livstidsdomar

I artikel 37 (a) andra meningen förbjuds också *livstidsdomar utan möjlighet till frigivning för brott som begåtts före 18 års ålder*. Liksom beträffande förbudet mot dödsstraff framgår det av ordalydelsen att det avgörande är åldern då brottet begicks, oavsett hur gammal personen är vid tidpunkten för rättegången, domen eller straffets verkställande. Artikeln bör läsas i relation till bl.a. artikel 40.1 om det önskvärda i att främja att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället.

Barnrättskommittén har i en av sina allmänna kommentarer rekommenderat staterna att förbjuda alla former av livstids fängelse för brott som begåtts av personer under 18 år. Enligt kommittén ska perioden innan det finns en möjlighet till frigivning vara kortare än för vuxna, realistisk och omprövas regelbundet för alla straff som barn döms till. Kommittén understryker att en stat vid tillämpningen av denna sanktion bör sträva efter att uppnå målen i artikel 40.1 i konventionen. Det innebär, enligt kommittén, att ett barn som dömts till livstids fängelse ska få utbildning, behandling och vård som syftar

⁴³ CRC/C/GC/24 p. 79.

till frigivning, återanpassning och möjligheten att ta på sig en konstruktiv roll i samhället. Vidare ställer det krav på en regelbunden uppföljning av barnets utveckling och framsteg, för att kunna bedöma möjligheten till frigivning, enligt kommittén.⁴⁴

40.1.3 Skydd mot olagligt och godtyckligt frihetsberövande (artikel 37 [b])

Enligt artikel 37 (b) ska en stat säkerställa att *inget barn olagligt eller godtyckligt berövas sin frihet*. Eventuella begränsningar av ett barns frihet får inte vara godtyckliga och måste ha stöd i lag. Genom bestämmelsen tillförsäkras därmed varje barn en grundläggande rätts-säkerhet. Artikeln omfattar frihetsberövanden av barn i alla miljöer, för alla syften och av såväl offentliga organ som privata aktörer. I artikel 9.1 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter finns en motsvarande formulering. Enligt MR-kommitténs allmänna kommentar till artikel 9 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter betyder uttrycket ”olagliga” att varje frihetsberövande måste ha stöd i lag. Med ”godtyckliga” menas att ett frihetsberövande måste vara rimligt, nödvändigt och proportionerligt. Det innebär, enligt MR-kommittén, även att kraven på förutsebarhet, rättssäkerhet och rättvisa också måste vara uppfyllda.⁴⁵

Av konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter framgår också att den som utsatts för ett olagligt gripande eller annat olagligt frihetsberövande ska ha rätt till skadestånd (artikel 9.5). Någon sådan bestämmelse finns däremot inte i barnkonventionen.

När det gäller frihetsberövanden genom offentliga organ har barnrättskommittén antagit den definition av begreppet frihetsberövande som finns i Havannareglerna. Frihetsberövande innebär, enligt kommittén, varje form av kvarhållande eller fängslande eller placering av en person i en offentlig eller privat skyddsmiljö som personen inte får lämna av egen fri vilja genom beslut från en rättslig, administrativ eller annan offentlig myndighet.⁴⁶ Det innebär att t.ex. frihetsberövanden inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och migration skulle omfattas. MR-kommittén har i relation till artikel 9.1 i den inter-

⁴⁴ CRC/C/GC/24 p. 81.

⁴⁵ CCPR/C/GC/35 p. 11 och 12.

⁴⁶ CRC/C/GC/24 p. 8.

nationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter uttalat att frihetsberövande innefattar bl.a. gripande, anhållande, häktning (*police custody*), fängslande, husarrest och administrativt frihetsberövande. Vad som avses med ett administrativt frihetsberövande framgår dock inte. Vidare omfattas t.ex. tvångsvård, institutionsvård för barn och att transporteras mot sin vilja.⁴⁷

Av artikel 37 (b) framgår att *gripande, anhållande, häktning, fängslande eller annat frihetsberövande (arrest, detention or imprisonment)* ska ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. Av uppräknningen (som inte är en öppen lista i originalspråksversionerna) framgår att det finns ett fokus mot barn som misstänks för eller har befunnits skyldiga till att ha begått brott. I de tidiga utkasterna till bestämmelsen var den också tydligt kopplad till straffprocessen.⁴⁸

Vad som är *en sista utväg* eller vad som är *kortast lämpliga tid* framgår inte av artikeln, utan lämnas till respektive stat att avgöra. Artikel 37 (b), tillsammans med bestämmelserna i artikel 40 och i viss mån artikel 9.1, innebär dock en inriktning av det straffprocessuella påföljdssystemet bort från frihetsberövande påföljder, särskilt fängelse. Påföljderna ska vara inriktade mot åtgärder som främjar återanpassning av den unge till samhället. Vad som bedöms vara ett barns bästa bör i enlighet med artikel 3.1 beaktas i varje enskilt fall (läs mer i avsnittet om de grundläggande principerna och i kapitlet om artikel 3). I tidigare utkast till artikeltexten stod det ”kortast möjliga tid” i stället för ”kortast lämpliga tid”. Flera länder invände mot formuleringen, dels för att en frihetsberövande påföljd inte nödvändigtvis borde vara kortast möjliga tid, dels för att rehabiliteringsperioden kunde behöva pågå viss tid. Efter viss diskussion valdes den nuvarande formuleringen.⁴⁹

I Pekingreglerna finns regler med liknande innebörd som barnkonventionens artikel 37 (b) (reglerna 13.1 och 19.1). Även av Havanna-reglerna (regel 17) framgår att ett frihetsberövande ska vara en sista utväg, endast pågå under en kort period och användas endast i exceptionella fall. I regel 18 i Pekingreglerna nämns även att det ska finnas alternativ till anstaltsvård, för att undvika institutionell vård samt att inget barn ska flyttas från sina föräldrar om det inte utifrån omstän-

⁴⁷ CCPR/C/GC/35 p. 5.

⁴⁸ Se HR/PUB/07/1 artikel 37 och 40, C 9.

⁴⁹ HR/PUB/07/1, artikel 37 och 40, E 2 p. 536, 549–551, 559 och 560.

digheterna i fallet är nödvändigt (jämför artiklarna 9 och 40 i barnkonventionen). I regel 17 i Havannareglerna föreskrivs att alla ansträngningar ska göras för att finna alternativ till ett frihetsberövande.

Barnrättskommittén anser att det i en stats lagstiftning bör finnas en omfattande uppsättning av åtgärder som alternativ till ett frihetsberövande. Kommittén betonar att reaktionen på ett brott alltid ska stå i proportion inte bara till brottets omständigheter och svårighetsgrad, utan även till barnets ålder, mindre straffrättsliga ansvar, omständigheter och behov, liksom till samhällets olika behov, i synnerhet de långsiktiga. Vid bedömningen ska det enligt kommittén ges tyngd åt vad som är bäst för barnet och behovet av barnets återanpassning i samhället. I den mån ett frihetsberövande är oundvikligt bör det enligt barnrättskommittén vara så kort som möjligt.⁵⁰ Kommittén rekommenderar staterna att fastställa ett maxstraff för barn som anklagas för brott som reflekterar principen om kortast möjliga tid, mot bakgrund av den skada och de negativa konsekvenser som ett frihetsberövande innebär för ett barns möjligheter till återanpassning i samhället.⁵¹ Kommittén har vidare uttalat att tidslängden för frihetsberövande före rättegång bör begränsas i lag och omprövas regelbundet. Ett sådant frihetsberövande bör enligt kommittén främst ske för att säkerställa uppträdande vid domstolsförfarandet eller om barnet utgör en omedelbar fara för andra. Om barnet betraktas som en fara (för sig själv eller andra) anser kommittén att skyddsåtgärder bör vidtas.⁵²

När det gäller förvar i avvaktan på att ett migrationsärende ska avgöras har barnrättskommittén uttalat att förvar borde vara förbjudet då det inte är förenligt med principen om barnets bästa eller ett barns rätt till utveckling. Medan ärendet om uppehållstillstånd avgörs eller i avvaktan på återresa bör i stället barn få bo med sina familjer på platser ute i samhället. När ett barn anlant med sin familj är behovet att hålla samman familjen, enligt kommittén, inte ett giltigt skäl att sätta barnet i förvar. Kommittén anser att när barnets bästa kräver att familjen hålls samman leder det till att inte heller barnets föräldrar får sättas i förvar utan myndigheterna måste välja lösningar som inte innefattar förvar för hela familjen.⁵³ MR-kommittén har uttalat att förvar under förfaranden för kontroll av invand-

⁵⁰ CRC/C/GC/24 p. 73, 76 och 78.

⁵¹ CRC/C/GC/24 p. 77.

⁵² CRC/C/GC/24 p. 87.

⁵³ CRC/C/GC/23 p. 10–12.

ring i sig inte kan anses godtyckligt, men förvarstagandet måste vara rimligt, nödvändigt och proportionerligt och omprövas när det sträcker sig över tid. Asylsökande som olagligt kommer in i en stat kan, enligt MR-kommittén, hållas kvar under en kort period för dokumentation, registrering och för fastställande av identitet. Ytterligare kvarhållande skulle enligt MR-kommittén vara godtyckligt i frånvaro av giltiga skäl (såsom att det finns risk för att personen avviker, begår brott eller innebär en fara för rikets säkerhet). Vidare har kommittén uttryckt att lokalerna ska vara lämpligt utformade. När det gäller barn har MR-kommittén uttalat att de inte bör sättas i förvar, utom som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. När det gäller varaktigheten av och villkoren för ett förvarstagande ska i första hand beaktas vad som är bäst för barnet och hänsyn ska tas till den utsatthet och det behov av vård som ett ensamkommande minderårigt barn har, enligt kommittén.⁵⁴

40.1.4 Behandling av ett frihetsberövat barn (artikel 37 [c])

I artikel 37 (c) berörs hur ett frihetsberövat barn ska behandlas. Bestämmelsen omfattar *varje frihetsberövat barn*; det finns ingen begränsning till frihetsberövanden av vissa organ eller i vissa syften.

Av bestämmelsen framgår att varje frihetsberövat barn ska behandlas *humant och med respekt för människans inneboende värdighet*. Någon definition av dessa rekvisit ges inte. När det gäller ”människans inneboende värdighet” kan noteras att begreppet ”värdighet” är centralt i barnkonventionen och förekommer även i konventionens inledning (preamble) samt i artiklarna 23, 28, 39 och 40.⁵⁵ Bestämmelsen om human behandling har sin motsvarighet i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. I den konventionen anges att envar som har berövats sin frihet ska behandlas humant och med aktning för människans inneboende värde (artikel 10.1). Formuleringarna återspeglar den grundläggande mänskliga rättighet som fastställs i artikel 1 i den allmänna förklaringen om de mänskliga

⁵⁴ CCPR/C/GC/35 p. 18.

⁵⁵ I artikel 23 erkänns att ett barn med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning bör åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv under förhållanden som bl.a. säkerställer värdighet. I artikel 28 stadgas att disciplinen i skolan ska upprätthållas på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i överensstämmelse med de övriga rättigheterna i konventionen. I artikel 40.1 anges att varje barn ska behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde.

rättigheterna, dvs. att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Rätten till värdighet och värde uttrycks även i barnkonventionens inledning (preamble) och i 1959 års deklARATION om barnets rättigheter, som hänvisas till i inledningen. Genom artikel 6 i barnkonventionen erkänns varje barns inneboende rätt till livet och en stats skyldighet att säkerställa ett barns överlevnad och utveckling (läs mer i avsnittet ovan om de grundläggande principerna).

Beakta behoven utifrån ålder

Ett frihetsberövat barn ska behandlas *på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder*. Vilka behov det kan röra sig om framgår inte av artikeln, inte heller vad det innebär att beakta ett barns behov i en viss ålder. Viss vägledning om vilka behov som kan vara viktiga för ett barn ges av konventionen i sin helhet. Det kan t.ex. handla om levnadsstandard, såsom tillgång till mat, kläder och boende (artikel 27), tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering (artiklarna 24 och 39) eller utbildning (artiklarna 28 och 29). Vidare kan det handla om möjligheten till privat- och familjeliv, kommunikation med familj och vänner, tillgång till nyheter, litteratur och annan information eller möjligheten till vila och fritidssysselsättning (artiklarna 9, 16, 17 och 31). En bedömning av vad som är det bästa för ett barn måste göras i varje enskild situation, bl.a. utifrån barnets ålder, för att säkerställa att barnet både fullt och faktiskt kan åtnjuta *alla* de rättigheter som erkänns i konventionen. Vidare är ett barns möjlighet att få uttrycka sin åsikt av vikt för att kunna identifiera ett barns behov och att barnet åtnjuter sina rättigheter (jämför artikel 12).⁵⁶ Behoven hos ett barn kan skilja sig åt även beroende på t.ex. funktionsnedsättning, kön eller vilket språk barnet behärskar. (Läs mer i avsnittet ovan om grundprinciperna och i kapitlen om artiklarna 2, 3 och 12.) Enligt artikel 20 ska ett barn som tillfälligt eller varaktigt berövats sin familjemiljö, eller som för sitt eget bästa inte kan tillåtas stanna kvar i denna miljö, ha rätt till särskilt stöd och skydd från statens sida. Av artikel 25 framgår vidare att ett barn som har omhändertagits av berörda myndigheter för omvårdnad, skydd eller behandling av sin fysiska eller psykiska hälsa har rätt till regelbunden översyn av den behandling som barnet får och alla andra omständigheter som rör barnets

⁵⁶ Jämför även Tobin (2019) s. 1485.

omhändertagande. Även i en sådan översyn är det av vikt att ett barn ges möjlighet att uttrycka sina åsikter (artikel 12). Viss vägledning kring hur ett frihetsberövat barn ska behandlas kan även fås av Pekingreglerna och Havannareglerna.

Barnrättskommittén understryker vikten av att respektera rätten till privatliv även för ett barn som är frihetsberövat. Vidare framhåller kommittén att ett barn bör ges möjlighet att umgås med kamrater, utöva sport samt andra kultur- och fritidsaktiviteter. Kommittén lyfter också fram vikten av att få tillgång till utbildning som är anpassad efter barnets behov, förutsättningar och förmåga och som förbereder barnet för en återanpassning till samhället. Enligt kommittén har varje barn rätt att få tillgång till hälso- och sjukvård under tiden som det är frihetsberövat.⁵⁷

Varje barn ska hållas åtskilt från vuxna

Som ett led i kravet på en human behandling ingår principen om att varje frihetsberövat barn som huvudregel ska hållas åtskilt från vuxna. *Om det bedöms vara till barnets bästa* ska barnet däremot inte hållas åtskilt från vuxna. I artikeln ges ingen vägledning om när det kan vara. En bedömning av barnets bästa bör ske i varje enskilt fall (se även avsnittet ovan om grundprinciperna och kapitlet om artikel 3). I förekommande fall ska även artikel 9.1, om ett barns åtskildande från sina föräldrar, beaktas.

Denna del av artikel 37 har sin motsvarighet i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artiklarna 10.2 [b] och 10.3). De bestämmelserna är emellertid mer långtgående än artikel 37 (c) och stadgar att ungdomsbrottslingar ska hållas åtskilda från vuxna och ges en efter deras ålder och rättsliga ställning anpassad behandling. Samtidigt är de mer begränsade, eftersom de endast omfattar unga lagöverträdare. Även Pekingreglerna (reglerna 13.4 och 26.3), som också rör unga lagöverträdare, innehåller liknande bestämmelser som dem i artikel 37 i barnkonventionen.

Barnrättskommittén har uttalat att det finns gott om bevis för att placering av ett barn på anstalter för vuxna äventyrar barnets grundläggande säkerhet, välbefinnande samt förmåga att i framtiden hålla sig undan brott och återanpassas till samhället. Enligt kommittén bör

⁵⁷ CRC/C/GC/24 p. 95.

undantaget från huvudregeln att barn ska vara åtskilda från vuxna tolkas snävt. Kommittén har i detta sammanhang uttalat att det som är lättast för en stat inte får väga tyngre än barnets bästa.⁵⁸ Kommittén har även uttalat att bestämmelsen inte bör tolkas på så vis att ett barn så snart det fyllt 18 år ska flyttas till en institution för vuxna. En bedömning av vad som är det bästa för det enskilda barnet bör ske och vägas mot vad som är bästa för övriga barn på institutionen.⁵⁹

Rätt att hålla kontakten med sin familj

I artikel 37 (c) anges att ett barn ska ha rätt att *hålla kontakten med sin familj genom brevväxling (correspondence) och besök* utom i undantagsfall. Bestämmelsen tangerar artikel 9.3 i barnkonventionen, som reglerar rätten för det barn som är skilt från sina föräldrar att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna, utom i de fall då det strider mot barnets bästa. Bestämmelsen i artikel 37 (c) hänger också intimt samman med artikel 16 om rätten till privat- och familjeliv. Enligt artikel 16.1 får ett barn inte utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens. Begreppet korrespondens⁶⁰ används i båda artiklarna. Även om ”brevväxling” används i den svenska översättningen finns det anledning att se begreppet som vidare än så. Som framgår i kapitlet om artikel 16 sätter den artikeln inte några begränsningar för vilken typ av korrespondens som avses. Eftersom formerna för korrespondens ständigt utvecklas bör begreppet i stället tolkas dynamiskt. Korrespondens kan således utgöras av olika former av meddelanden, t.ex. i form av ljud, bild, skrift, punktskrift, teckenspråk eller elektroniska signaler. Utöver telefon, brev, e-post och vanligt tal bör t.ex. meddelanden på sociala medier omfattas.⁶¹

Av regel 61 i Havannareglerna framgår att varje ungdom i ett ungdomshäkte eller en ungdomsanstalt (*juvenile facility*) bör ha rätt att kommunicera, skriftligen eller via telefon, minst två gånger per vecka med någon som ungdomen själv valt, såvida inte lagen begränsat detta.

⁵⁸ CRC/C/GC/24 p. 92.

⁵⁹ CRC/C/GC/24 p. 93.

⁶⁰ Engelska: *correspondence*, franska: *correspondance* spanska: *correspondencia*.

⁶¹ Se även Tobin (2019) s. 589 och 590.

Om det är nödvändigt bör den unge få hjälp att utöva denna rättighet. Ungdomen bör också ha rätt att ta emot korrespondens.

Av artikel 37 (c) framgår inte vad som avses med *utom i undantagsfall*. Sett i relation till artikel 16 ska sådana undantag från ingrepp i ett barns privatliv och korrespondens vara reglerade i lag. Det skulle t.ex. kunna röra sig om de fall då ett frihetsberövat barn ålagts restriktioner. När det gäller ett barns kontakt med sina föräldrar kan den begränsas utifrån vad som bedöms vara barnets bästa (jämför artiklarna 3 och 9.3). Enligt regel 64 i Havannareglerna ska restriktioner endast användas i exceptionella fall och under kortast möjliga tid. Någon sådan uttrycklig begränsning finns emellertid inte i barnkonventionen.

Barnrättskommittén har anfört att ett frihetsberövat barn ska placeras på en anstalt som är så nära den egna familjens bostadsort som möjligt för att underlätta besök. Vidare anser kommittén att personalen bör uppmuntra och skapa möjligheter till en regelbunden kontakt med samhället, innefattande kommunikation med barnets familj, vänner och andra personer.⁶²

40.1.5 Ett frihetsberövat barns rätt till juridiskt biträde och att få prövat lagligheten av frihetsberövandet (artikel 37 [d])

Enligt artikel 37 (d) ska varje frihetsberövat barn ha *rätt att snarast få tillgång till juridiskt biträde och annan lämplig hjälp*. Det finns således inte något utrymme för en stat att införa regler som möjliggör överväganden om det är befogat med juridiskt biträde eller inte.⁶³ Vad som avses med annan lämplig hjälp framgår inte av artikeln, mer än att det är hjälp utöver juridiskt biträde. Även punktens övriga bestämmelser, om *rätt att få lagligheten i sitt frihetsberövande prövad av en domstol eller opartisk myndighet samt rätt till ett snabbt beslut i saken*, är undantagslös och gäller alla former av frihetsberövanden, inte bara vid misstanke om brott. Vad som är ett snabbt (*prompt*) beslut anges inte i artikel 37 (d). Med ”saken” avses själva frihetsberövandet, vilket tydligare framgår av den engelska språkversionen (*any such action*).

⁶² CRC/C/GC/24 p. 94 och 95.

⁶³ Jämför SOU 1997:116 s. 453.

Artikelns bestämmelser om rätten att få sin sak prövad samt rätten till ett snabbt beslut har sin motsvarighet i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artiklarna 9.3 och 9.4).⁶⁴

Barnrättskommittén har uttalat att varje barn som gripits och berövats sin frihet bör ställas inför ett behörigt beslutsorgan inom 24 timmar för att få lagligheten i frihetsberövandet prövad.⁶⁵ MR-kommittén har i relation till artikel 9 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter uttalat att 48 timmar bör vara tillräckligt för transport och förberedelser samt att längre tid måste kunna motiveras och kan endast bli aktuellt under exceptionella förhållanden. Kommittén konstaterade att de flesta stater hade angivna tidsgränser, varav en del var kortare än 48 timmar. När det gäller unga lagöverträdare menar MR-kommittén att det ska vara kortare tidsgränser (*especially strict standard of promptness*), såsom 24 timmar.⁶⁶

Barnrättskommittén har rekommenderat staterna att genom stränga lagföreskrifter se till att lagligheten i ett frihetsberövande före rättegång regelbundet omprövas, i syfte att försöka avsluta det. Om det inte går att villkorligt frige barnet inom det närmsta dygnet från frihetsberövandet, anser kommittén att barnet bör formellt anklagas för de brott som han eller hon misstänks för inför domstol eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ inom 30 dagar från frihetsberövandet. Målet bör därefter vara avgjort senast ett halvår efter frihetsberövandet, enligt kommittén.⁶⁷ Om formella anklagelser och ett snabbt avgörande av anklagelserna, se kapitlet om artikel 40.2 (b) (ii) och (iii).

⁶⁴ Däremot finns det inte några särskilda bestämmelser om rätten till juridiskt biträde i samband med ett frihetsberövande i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Sådana bestämmelser finns i stället i regleringen som rör en rättvis och offentlig rättegång. Se vidare artikel 14.3 (b) och (d) i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.

⁶⁵ CRC/C/GC/24 p. 90.

⁶⁶ CCPR, General Comment No. 35 p. 33.

⁶⁷ CRC/C/GC/24 p. 90.

40.2 Svenska förhållanden

I detta avsnitt redogör vi för bestämmelser i svensk rätt som syftar till att förhindra att ett barn utsätts för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Vi beskriver även bestämmelser om förbud mot dödsstraff och livstids fängelse samt bestämmelser som rör frihetsberövande och behandlingen av ett barn som är frihetsberövat. När det gäller straffprocessen i övrigt för barn behandlas den främst i kapitlet om artikel 40.

40.2.1 Skydd mot tortyr m.m. (artikel 37 [a])

Var och en är enligt svensk grundlag skyddad mot kroppsstraff samt mot tortyr och medicinsk påverkan i syfte att framtvunga eller hindra yttranden (2 kap. 5 § RF). Skyddet är absolut och får inte begränsas (2 kap. 20 § RF). Därutöver är var och en skyddad gentemot det allmänna mot påtvingat kroppsligt ingrepp (2 kap. 6 § RF). Av samma bestämmelse följer att var och en också är skyddad mot bl.a. kroppsvisitation och liknande intrång. Detta skydd, som får begränsas, beskriver vi närmre i kapitlet om artikel 16.

Tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning är förbjudet också enligt Europakonventionen (artikel 3) och EU-stadgan (artikel 4). Artiklarna 6 (rätt till en rättvis rättegång) och 8 (rätt till skydd för privatlivet) i Europakonventionen kan också aktualiseras om någon utsätts för en sådan behandling, beroende på omständigheterna.⁶⁸ Detsamma gäller med artiklarna 3 (rätt till integritet), 6 (rätt till frihet och säkerhet) och 8 (respekt för privatlivet) i EU-stadgan. Läs mer i kapitlet om artikel 16.

I brottsbalken finns det inte något särskilt stadgande gällande tortyr.⁶⁹ Brottsbalkens bestämmelser om bl.a. misshandel, olaga tvång, olaga hot m.m. är emellertid tillämpliga (3 kap. 5 och 6 §§ samt 4 kap. 4 och 5 §§ BrB).

⁶⁸ Se bl.a. Europadomstolen, *Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights* (2019) s. 13.

⁶⁹ I departementspromemorian *Ett särskilt tortyrbrott?* (Ds 2015:42) föreslås en ny lag om straff för tortyrbrott, där tortyr kriminaliseras som ett särskilt brott. Enligt förslaget ska en offentlig tjänsteman kunna dömas för tortyrbrott om han eller hon i visst syfte, t.ex. för att få information eller en bekännelse, för att straffa eller för att diskriminera, tillfogar någon allvarlig smärta eller skada eller svårt lidande.

När det särskilt gäller olaga tvång fanns det i lagtexten tidigare uttryckt att *pinande till bekännelse eller annan tortyr* var exempel på omständigheter som kunde föranleda att brottet skulle betraktas som grovt. Dessa försvårande omständigheter är nu mer generellt utformade men innefattar allt som faller under begreppet *tortyr*. Bestämelsen riktar sig såväl mot militära personer, polismän, åklagare och andra tjänstemän som mot enskilda personer.⁷⁰

Tortyrliknande behandling kan leda till att en misshandel anses som grov eller synnerligen grov. Vid bedömningen om en misshandel ska betraktas som synnerligen grov ska det bl.a. beaktas om gärningen orsakat synnerligt lidande eller om gärningspersonen visat synnerlig hänsynslöshet. (Se 3 kap. 5 och 6 §§ BrB.)⁷¹

När det gäller annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling kan andra brott aktualiseras, t.ex. fridskränkingsbrott, ofredande, människohandel, människoexploatering och sexualbrott (se t.ex. 4 och 6 kap. BrB).

I kapitlet om artiklarna 32–36 beskriver vi skyddet mot att barn utsätts för olika former av utnyttjanden. Kapitlet om artikel 19 handlar om skyddet mot att ett barn utsätts för våld och annan kränkande behandling bl.a. av barnets föräldrar. Kränkande behandling i skolan tas upp i kapitlet om artikel 28 och diskriminering i kapitlet om artikel 2. I kapitlet om artikel 40 (se särskilt det som rör punkten 2 [b] [iv]) redogör vi för bestämmelser som rör behandlingen av ett barn under en förundersökning, bl.a. förbudet mot att tvinga en person till att erkänna ett brott (se 23 kap. 12 § RB).

Skydd mot omänsklig eller förnedrande behandling i utlandet

I utlänningslagen (2005:716) finns bestämmelser om hinder mot att verkställa avvisning och utvisning. Avvisning och utvisning av en utlänning får t.ex. aldrig verkställas till ett land om det finns skälig anledning att anta att utlänningen där skulle vara i fara att straffas med döden eller att utsättas för kroppsstraff, tortyr eller annan omänsklig eller

⁷⁰ Berggren m.fl., *Brottsbalken m.m., kommentaren till 4 kap. 4 §*, Zeteo 2018-01-01. Se även prop. 2015/16:113 s. 69 och 82–84.

⁷¹ Med att gärningen har orsakat synnerligt lidande avses i första hand att den orsakat kraftig och långvarig smärta. Så kan vara fallet vid en omfattande våldsanvändning under ett inte helt kortvarigt förlopp, såsom vid misshandel av tortyrliknande slag. Också när gärningen har orsakat stark dödsångest eller liknande stor psykisk påfrestning hos offret kan synnerligt lidande ha förelegat. (Se prop. 2009/10:147 s. 38.) Se även Högsta domstolens dom den 2 juli 2020 i mål B 5306-19.

förnedrande behandling eller bestraffning, eller utlänningsen inte är skyddad i det landet mot att sändas vidare till ett land där utlänningsen skulle vara i sådan fara (12 kap. 1 § utlänningslagen).

Om det finns grundad anledning att anta att en utlänning, som befinner sig i Sverige, vid ett återvändande till hemlandet skulle löpa risk att straffas med döden eller att utsättas för kroppsstraff, tortyr eller annan omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning och utlänningsen inte kan, eller på grund av risken inte vill, begagna sig av hemlandets skydd har personen som huvudregel rätt till uppehållstillstånd (4 kap. 2 § och 5 kap. 1 § utlänningslagen).

Bestämmelserna har sin bakgrund i principen om *non-refoulement*. Även EU-stadgan ger uttryck för denna princip (se artikel 19.2 i stadgan). Läs mer om *non-refoulement* i kapitlet om artikel 22.

Även när det gäller överlämnande av personer som är efterlysta för brott till andra länder finns det vissa skyddsregler. Som exempel kan nämnas att överlämnande enligt en nordisk eller europeisk arresteringsorder inte får beviljas för en gärning som har ägt rum innan den eftersökte fyllt 15 år eller om det skulle strida mot Europakonventionen (2 kap. 4 och 5 §§ lagen, 2011:1165, om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder och 2 kap. 4 § lagen, 2003:1156, om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder). När det gäller utlämningar enligt lagen (1957:668) om utlämning för brott gäller bl.a. att den eftersökte inte får utlämnas om han eller hon på grund av sin härstamning, tillhörighet till viss samhällsgrupp, religiösa eller politiska uppfattning eller i övrigt på grund av politiska förhållanden löper risk att utsättas för förföljelse av visst slag (10 § i lagen). Även andra hinder mot överlämnande och utlämning finns.

40.2.2 Förbud mot dödsstraff och livstidsdomar (artikel 37 [a])

Dödsstraff får inte förekomma i Sverige. Förbudet mot dödsstraff är grundlagsstadgat. (Se 2 kap. 4 § RF.) Ett motsvarande förbud finns i Europakonventionen⁷² och i EU-stadgan (artikel 2).

Barn under 15 år kan inte dömas till påföljd alls (1 kap. 6 § BrB). För brott som någon begått innan han eller hon fyllt 18 år får rätten

⁷² Tilläggsprotokoll nr 6 och 13 till Europakonventionen, vilka båda gäller som lag i Sverige enligt lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl och aldrig till fängelse på livstid (29 kap. 7 § och 30 kap. 5 § BrB).

40.2.3 Allmänt om frihetsberövanden (artikel 37 [a–d])

Det allmänna kan frihetsberöva ett barn bl.a. på straffrättslig grund (gripande, anhållande, häktning eller som påföljd), för att det finns behov av vård (t.ex. enligt LVU eller LPT) eller genom förvar enligt utlänningslagen. Nedan behandlas olika former av frihetsberövande var för sig. I varje avsnitt redogör vi bl.a. för bestämmelser som rör förutsättningar och tiden för ett frihetsberövande, behandlingen under ett frihetsberövande och rätten till biträde.

Barnrättskommittén har i sina rekommendationer till Sverige uttryckt allvarlig oro över att barn i häkte och arrest isoleras samt över den tvångsbehandling som barn med funktionsnedsättning utsätts för i psykiatriska vårdmiljöer, i synnerhet användningen av remmar eller bälten i upp till två timmar och av avskiljning. Kommittén har uppmanat Sverige att ändra sin lagstiftning så att användningen av isolering under alla omständigheter är förbjuden samt att i lag förbjuda användningen av remmar och bälten och av avskiljning i psykiatriska vårdmiljöer och på andra inrättningar.⁷³ Regleringen om psykiatrisk tvångsvård har till viss del ändrats sedan kommitténs uttalande (se nedan).

Grundläggande bestämmelser och principer

I regeringsformen stadgas att var och en är gentemot det allmänna skyddad mot frihetsberövanden (2 kap. 8 § RF). Skyddet kan begränsas genom lag men endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. (Se 2 kap. 20, 21 §§ RF. Jämför dock 2 kap. 25 § RF, när det gäller andra än svenska medborgare.) En person som blivit berövad friheten med anledning av brott eller misstanke om brott ska kunna få frihetsberövandet prövat av domstol utan oskäligt dröjsmål. Detta grundlagsskydd gäller dock inte när det är fråga om att till Sverige flytta över verkställighet av en frihetsberövande påföljd enligt en dom i en annan stat. Även den som av någon annan anledning har blivit omhändertagen tvångsvis, ska kunna

⁷³ CRC/C/SWE/CO/5 p. 25 och 26.

få omhändertagandet prövat av domstol utan oskäligt dröjsmål. Med prövning av domstol likställs i sådant fall prövning av en nämnd, om nämndens sammansättning är bestämd i lag och ordföranden i nämnden ska vara eller ha varit ordinarie domare. (Se 2 kap. 9 § RF.)

I artikel 5 i Europakonventionen anges att ingen får berövas friheten utom i de fall konventionen anger och i den ordning som lagen föreskriver. Den som har berövats friheten ska utan dröjsmål ställas inför domare eller annan ämbetsman, med dömande uppgifter, och ska vara berättigad till rättegång inom skälig tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång. Var och en som är arresterad eller på annat sätt berövad friheten ska ha rätt att begära att domstol snabbt prövar lagligheten av frihetsberövandet och beslutar att frige honom, om frihetsberövandet inte är lagligt. Det bakomliggande syftet med Europakonventionens skyndsamhetskrav är bl.a. att upptäcka felaktig behandling av misstänkta och att minimera omotiverade frihetsberövanden.⁷⁴ Även rätten till en rättvis rättegång (artikel 6) och rätten till privat- och familjeliv (artikel 8) kan aktualiseras vid ett frihetsberövande. När det gäller rätten till juridiskt biträde stadgas det i artikel 6.3 (c) att var och en som blivit anklagad för brott har rätt att försvara sig personligen eller genom ett rättegångsbiträde som den misstänkte själv utsett. Saknar den misstänkte tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, har han eller hon rätt att få ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar. Denna rätt anses tillkomma den misstänkte redan i ett inledande skede av polisutredningen.⁷⁵

Enligt EU-stadgan har var och en rätt till integritet, frihet, och respekt för sitt privat- och familjeliv (artiklarna 3, 6 och 8).

För all användning av tvångsmedel, inklusive frihetsberövande, gäller fyra allmänna principer: legalitets-, ändamåls-, behovs- och proportionalitetsprincipen.⁷⁶ *Legalitetsprincipen* innebär att det måste finnas ett uttryckligt lagstöd för tvångsåtgärden. *Ändamålsprincipen* innebär att det allmännas befogenhet att använda tvångsmedel är bundet till det ändamål för vilket tvångsmedlet har beslutats. T.ex. får ett frihetsberövande inte användas för att sätta press på en misstänkt. *Behovsprincipen* innebär att det allmänna får använda tvångsmedlet bara när det finns ett påtagligt behov av att använda just det tvångs-

⁷⁴ Se Europadomstolens avgörande i målet *Ladent mot Polen* (2008).

⁷⁵ Se Europadomstolen, *Guide on Article 6 of the Convention* (2020) p. 423–427.

⁷⁶ Se SOU 2017:75 s. 90 och 91 samt däri gjorda hänvisningar.

medlet och en mindre ingripande åtgärd inte är tillräcklig. *Proportionalitetsprincipen* innebär att en tvångsåtgärd i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet ska stå i en rimlig proportion till vad som kan vinnas med åtgärden. Proportionalitetsprincipen finns lagstadgad i t.ex. 24 kap. 1 § RB men anses gälla vid all tvångsanvändning. Vid bedömningen av om åtgärden är proportionerlig ska det intrång eller annat men som tvångsmedlet innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse beaktas.⁷⁷ Läs mer i kapitlet om artikel 16.

Straffrättslig reglering om olagliga frihetsberövanden

Det är normalt brottsligt att olovligen frihetsberöva någon. Beroende på omständigheterna kan det vara fråga om t.ex. människorov, människohandel eller olaga frihetsberövande (4 kap. 1, 1 a och 2 §§ BrB). Läs mer i kapitlen om artiklarna 11 och 35.

Befogenheter om den frihetsberövade rymmer eller gör motstånd

Rymmer den som är frihetsberövad får det våld användas som med hänsyn till omständigheterna är försvarligt för att rymningen ska hindras. Detsamma gäller om en frihetsberövad med våld eller hot om våld sätter sig till motvärn eller på annat sätt gör motstånd mot någon som han eller hon står under uppsikt av, när denne ska hålla den frihetsberövade till ordningen. Detta gäller för alla de frihetsberövanden som vi beskriver nedan, dvs. oavsett om frihetsberövandet har en straffrättslig grund eller utgör en vårdåtgärd. (Se 24 kap. 2 § BrB.) Bestämmelsen tar i första hand sikte på vilken grad av våld som får användas, men ska även ligga till grund för bedömningen om våld överhuvudtaget får tillgripas.⁷⁸

⁷⁷ Se t.ex. SOU 2018:61 s. 41 och 42.

⁷⁸ Prop. 1962:10 s. B 331.

40.2.4 Gripande

Förutsättningar m.m. för gripande

Polisen får i brådskande fall gripa den som det finns skäl att anhålla (läs om anhållande nedan), även om åklagaren inte har hunnit fatta något beslut om att anhålla personen. Om någon har begått ett brott som har fängelse i straffskalan, påträffas på bar gärning eller flyende fot, får han eller hon gripas av envar. Detsamma gäller den som är efterlyst för brott. Den gripne ska i sådant fall skyndsamt överlämnas till närmaste polis. (Se 24 kap. 7 § RB.) Den som inte är straffmyndig kan inte gripas med stöd av 24 kap. 7 § RB.⁷⁹ Har någon före femton års ålder begått ett brott på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas den unge på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen, får han eller hon dock gripas av envar, med stöd av LUL. Om en enskild person har gripit den unge, ska denne skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. Polismyndigheten eller åklagaren ska omedelbart besluta om barnet ska frigges eller hållas kvar. Där emot kan barnet inte tas i förvar. (Se 35 § LUL.)

Har någon gripits enligt 24 kap. 7 § RB ska han eller hon så snart som möjligt förhöras. Frihetsberövandet ska anmälas skyndsamt till en åklagare. (Se 24 kap. 8 § RB.) Enligt riksåklagarens riktlinjer anmäler polisen i princip alltid ett gripande av en ung misstänkt till åklagaren så snart som möjligt och innan ett förhör enligt 24 kap. 8 § RB har hållits.⁸⁰ Åklagaren har därmed en kontrollfunktion över gripanden som anmäls. När ett gripande anmäls ska åklagaren pröva om det finns skäl för ett fortsatt frihetsberövande. Ett förhör enligt 24 kap. 8 § RB ska beordras om inte gripandet hävs.⁸¹ Efter förhöret ska åklagaren omedelbart besluta om den misstänkte ska anhållas. Om den misstänkte inte anhålls ska åklagaren omedelbart häva beslutet om gripande. Om det är uppenbart att det inte finns skäl för fortsatt frihetsberövande får Polismyndigheten häva beslutet om gripande innan åklagaren har underrättats om frihetsberövandet. I omedelbar anslutning till gripandet får beslutet under samma förutsättningar hävas även av den polisman som har fattat beslutet om frihetsberövandet. När någon grips eller anhålls, ska den frihetsberö-

⁷⁹ Se rättsfallet NJA 1978 s. 67.

⁸⁰ JO har i flera avgöranden uttalat att frågan om en ungdom ska vara frihetsberövd är en sådan sak som många gånger kan vara tveksam eller svår att bedöma och att polisen därför bör anmäla gripandet till åklagare innan ett förhör har hållits. Se t.ex. JO 2016/17 s. 427.

⁸¹ RÅR 2006:3 s. 25.

vade få besked om det brott som han eller hon är misstänkt för samt grunden för frihetsberövandet. (Se 24 kap. 8 och 9 §§ RB.) Den gripnes vårdnadshavare eller någon annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till barnet ska underrättas om gripandet och skälen för det. Underrättelsen ska lämnas omedelbart men får skjutas upp om det är nödvändigt för att sakens utredning inte väsentligen ska försvåras. Personen ska inte underrättas om det strider mot barnets bästa eller om det finns andra särskilda skäl. Även socialnämnden ska underrättas. (Se 5 § LUL.) Läs mer om underrättelse i kapitlet om artikel 40.

Har ett barn gripits och beslutar åklagaren att inte anhålla barnet, får Polismyndigheten hålla kvar barnet för att skyndsamt kunna överlämna honom eller henne till föräldrarna, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig person. Detta gäller under förutsättning att åklagaren funnit att barnet fortfarande är skäligen misstänkt för brottet. För samma ändamål får Polismyndigheten hålla kvar ett barn, om barnet medtagits till förhör och är skäligen misstänkt för brott. (Se 14 § LUL.)

Huvudregeln är att den som är gripen eller anhållen ska tas i förvar (24 kap. 22 § RB). Med förvarstagande avses i detta sammanhang normalt placering i polisarrest.⁸² Som framgår ovan gäller det inte barn under 15 år (35 § LUL). Läs mer om förvar i polisarrest under avsnitten om anhållande och häktning.

I 8 § polislagen (1984:387) anges en allmän princip om att en polisman ska ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. I paragrafen anges det särskilt att ett ingripande som begränsar någon av de grundläggande fri- och rättigheter som avses i 2 kap. RF⁸³ inte får grundas enbart på denna princip.

Läs mer om hur ett barn som misstänks för brott ska bemötas under en förundersökning i kapitlet om artikel 40.

Frihetsberövandets längd

Gripande är ett frihetsberövande som är avsett att gälla endast under kort tid, innan åklagaren har provat om den misstänkte ska anhållas. Medtagande till förhör eller hämtning till förhör kan vara alternativ

⁸² Prop. 2019/20:129 s. 46.

⁸³ Såsom ett frihetsberövande (jämför 2 kap. 8 § RF).

till gripande (se 23 kap. 7 och 8 §§ RB). Efter det att någon har gripits ska polisen eller åklagaren förhöra personen så fort som möjligt. Direkt därefter ska åklagaren besluta om anhållande (24 kap. 8 § andra stycket RB). Den som varken är anhållen eller häktad är inte skyldig att stanna kvar för förhör längre än sex timmar. Är det av synnerlig vikt, att den som kan misstänkas för brottet är tillgänglig för fortsatt förhör, är han eller hon skyldig att stanna kvar ytterligare sex timmar. Den som är under 15 år är inte skyldig att stanna kvar för förhör längre än tre timmar. Är det av synnerlig vikt för utredningen, är den hörde skyldig att stanna ytterligare tre timmar. Den som kan misstänkas för brottet får tas i förvar under den tid han eller hon är skyldig att stanna kvar, om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med ingripandet, ordning eller säkerhet. Efter att förhöret avslutats eller tiden, då den hörde är skyldig att stanna kvar gått ut får personen omedelbart avlägsna sig. Den hörde får därefter inte tas in till nytt förhör tidigare än 12 timmar efter avlägsnandet, om det inte föreligger synnerliga skäl. (Se 23 kap. 9 § RB.)

Rätt till biträde

Den misstänkte får låta sig företrädas av en försvarare vid talans förberedande och utförande. Vid ett förhör med den misstänkte har han eller hon rätt att ha sin försvarare närvarande. (Se 21 kap. 3 § och 23 kap. 10 § RB.)

När ett barn är misstänkt för att ha begått ett brott ska som huvudregel en offentlig försvarare förordnas. En offentlig försvarare ska alltid förordnas om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av försvarare (24 § LUL). Är den unge frihetsberövad är det aldrig uppenbart att behov av försvarare saknas.⁸⁴ En misstänkt ska underrättas om sin rätt att under förundersökningen biträdas av försvarare och om att en offentlig försvarare i vissa fall kan förordnas (12 § FUK).

Europadomstolen har konstaterat att artikel 6 i Europakonventionen innebär ett krav på att den misstänkte som regel ska ges tillgång till en försvarare redan vid det första polisförhöret om det inte kan visas att det, i ljuset av särskilda omständigheter i det enskilda fallet, finns tvingande skäl att begränsa den misstänktes rätt. Dom-

⁸⁴ Se prop. 1994/95:12 s. 92, 94 och 103 samt RÅR 2006:3 s. 29.

stolen har vidare uttalat att även om det föreligger sådana skäl så får det inte otillbörligt skada den misstänktes rättigheter.⁸⁵ JO har bedömt att Europakonventionens krav i praktiken innebär att en ung misstänkt måste ha tillgång till någon form av juridiskt biträde innan ett förhör med den unge kan hållas.⁸⁶ JO har med hänvisning till bl.a. Europadomstolens avgöranden i flera beslut riktat kritik mot åklagare för att ha genomfört förhör med unga misstänkta utan försvarare närvarande.⁸⁷ Läs mer om rätten till biträde nedan och i kapitlet om artikel 40.

40.2.5 Anhållande vid misstanke om brott

Förutsättningar för anhållande

En åklagare får besluta att anhålla den som det finns skäl att häkta, i avvaktan på rättens prövning av häktningsfrågan. De grundläggande förutsättningarna för att rätten ska få häkta en misstänkt anges i 24 kap. 1–4 §§ RB (se nedan). Om det inte finns fulla skäl till häktning, men den misstänkte är skäligen misstänkt för brottet, får han eller hon anhållas om det är av synnerlig vikt att personen tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning. I beslutet ska anges det brott som misstanken avser och grunden för anhållandet. Om det inte längre finns skäl för ett anhållningsbeslut ska åklagaren omedelbart häva beslutet. (Se 24 kap. 6 och 10 §§ RB.)

Ett barn får anhållas endast om det finns synnerliga skäl.⁸⁸ Frågan om det finns synnerliga skäl bedöms med hänsyn främst till den misstänktes ålder och brottslighetens allvar.⁸⁹ I Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden anges att kravet på *synnerliga skäl* medför att det för frihetsberövande av en ungdom ställs väsentligt högre krav på skälen för frihetsberövande än vad som gäller vid anhållande av en vuxen. Enligt riktlinjerna krävs i princip att det är fråga om brottslighet där straffmättningsvärdet överstiger en månads fängelse. Under denna gräns bör anhållande inte ske. Vid brottslig-

⁸⁵ Se Europadomstolens avgörande i målet *Salduz mot Turkiet* (2008) § 55. Se även *Yoldaş mot Turkiet* (2010) § 49.

⁸⁶ JO 2012/13 s. 106.

⁸⁷ Se t.ex. JO 2011/12 s. 77, JO 2012/13 s. 106 samt beslut den 26 april 2013 (dnr 3019-2012).

⁸⁸ Detta följer bl.a. av uttalanden av JO och Riksåklagarens riktlinjer. Regeringen har föreslagit att detta uttryckligen ska framgå av lagtext, 23 § LUL. Se prop. 2019/20:129 s. 44 och 45 samt däri gjorda hänvisningar. Propositionen är under behandling i riksdagen.

⁸⁹ Jämför rättsfallet NJA 2015 s. 649.

het med både ett straffvärde som uppgår till minst två års fängelse för en vuxen och ett straffmättningsvärde (efter beaktande bl.a. av ungdomsreduktionen) som uppgår till minst sex månaders fängelse finns dock i många fall synnerliga skäl för anhållande om något av de särskilda häktningsskälerna föreligger. Åklagaren ska, enligt riktlinjerna, redan i samband med ett beslut om anhållande försöka ordna betryggande övervakning som ett alternativ till frihetsberövandet.⁹⁰ Ett sådant alternativ kan vara vård enligt LVU, men också vård eller placering på frivillig väg enligt socialtjänstlagen. Av den anledningen ska åklagaren eller polisen, på uppdrag av åklagaren, snarast kontakta socialtjänsten för att höra efter om det finns några alternativ till ett frihetsberövande. Läs mer om synnerliga skäl och om betryggande övervakning under avsnittet om häktning.

Verkställandet m.m.

När det gäller frågan hur ett hämtningsbeslut eller anhållningsbeslut ska verkställas har Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum sammanställt en vägledning för hur åklagaren bör tänka och agera i förhållande till barnkonventionen.⁹¹ Enligt vägledningen är det angeläget att tänka på tidpunkten för frihetsberövandet. Det kan t.ex. vara lämpligt att verkställa ett beslut hemma hos barnet relativt tidigt på morgonen innan skolan börjar.⁹² Det är då större möjlighet att föräldrarna är kvar hemma vilket är en fördel. Om verkställigheten inte kan ske på morgonen bör polisen avvakta till eftermiddagen efter det att barnet kommit hem från skolan. Vidare bör polis och åklagare även undvika att verkställa beslut i barnets skola. Det finns dock inte något absolut förbud mot detta förfarande och kan till och med bedömas nödvändigt i brådskande fall. Verkställigheten bör då ske på ett diskret sätt så att den tilldrar sig så lite uppmärksamhet som möjligt. Polisen bör vara civilklädd och använda sig av civil polisbil. Polisen bör kontakta personal ur skolledningen, vilka kan vara behjälpliga med att leta upp/kalla till sig den person som är misstänkt. Det bör i princip inte förekomma att polisen verkställer ett tvångsmedelsbeslut i ett klassrum eller i någon annan lokal i skolan där det finns andra elever. Åklagaren har ett ansvar att i samband med ett tvångsmedelsbeslut ange

⁹⁰ Se RÅR 2006:3 s. 20–24.

⁹¹ RättsPM 2013:7.

⁹² Se dock tidsgränserna i 28 kap. 6 § tredje stycket RB.

ramarna för verkställigheten. I detta sammanhang kan också nämnas att polisen bör tänka på förhörsmiljön för barnet. Den som är mellan 15 och 18 år ska förvaras i polisarrest endast om det är absolut nödvändigt (läs mer nedan under avsnittet om anhållande). I stället är det lämpligt att barnet förvaras under bevakning i ett förhørsrum eller liknande utrymmen.

Tiden för frihetsberövandet

Om inte ett anhållningsbeslut hävs måste åklagaren utan dröjsmål och senast tre dagar efter anhållningsbeslutet (eller när det verkställdes, om beslutet meddelats i den misstänktes frånvaro) begära den anhållne häktad. En häktningsförhandling ska utan dröjsmål hållas av domstolen och senast fyra dygn efter att den misstänkte greps (eller anhållningsbeslutet verkställdes). (Se 24 kap. 12 och 13 §§, jämför även 24 kap. 13 a § RB.)

Behandlingen under anhållandet

Huvudregeln är att den som är anhållen ska tas i förvar (24 kap. 22 § RB). Miljön i en polisarrest har bedömts ofta vara stökig och högljudd med människor som är påverkade av alkohol och droger. Förutom möjligheten till rastpromenad finns det i arresten sällan tillfällen till mänsklig kontakt.⁹³ Barnombudsmannen har i sin rapport *Från insidan* beskrivit att barn upplever vistelsen i arresten som omskakande och starkt ångestfylld.⁹⁴ Även Häktes- och restriktionsutredningen har påpekat att miljön i arresten kan vara stökig och högljudd. Utredningen har vidare anmärkt att arrestcellerna ofta är slitna och att det vanligtvis endast finns en plastmadrass på golvet eller en säng i rummet.⁹⁵

För att tydliggöra att barn inte bör placeras i polisarrest har regeringen föreslagit en ny paragraf i LUL. Enligt bestämmelsen får den som är gripen eller anhållen och inte har fyllt 18 år förvaras i polisarrest endast när det är absolut nödvändigt (6 a § LUL). Detta innebär att placering av ett barn i polisarrest endast bör ske i undantags-

⁹³ Prop. 2019/20:129 s. 46.

⁹⁴ Barnombudsmannen, *Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte* (2013).

⁹⁵ SOU 2016:52 s. 58 och 59.

fall. Enligt förarbetena kan det vara absolut nödvändigt att hålla barn i förvar i polisarrest om det har inträffat en akut eller oförutsedd händelse, t.ex. att barnet uppträder på ett sätt som innebär en fara för barnet eller någon annan. Ett annat exempel är om de andra rum som polisen använder för förvaring av barn, till följd av någon händelse som har varit svår att förutse eller påverka, inte kan användas och det inte heller går att hitta någon lämplig alternativ förvaringsplats inom rimligt avstånd. Ytterligare ett exempel är att förvaring under bevakning i förhörssrum eller liknande inte är möjlig, eftersom den personal som finns att tillgå behövs för en annan brådskande incident. För att det över huvud taget ska vara aktuellt att hålla ett barn i förvar i polisarrest krävs, enligt förarbetena till förslaget, att det har gjorts särskilda ansträngningar för att finna ett rimligt och lämpligt alternativ, men att sådant saknas.⁹⁶

Av Rikspolisstyrelsens tidigare föreskrifter och allmänna råd om förvaring av personer i polisarrest följer att barn normalt ska förvaras under bevakning i ett förhörssrum eller liknande. Det kan vidare nämnas att Kriminalvården på uppdrag av Polismyndigheten på fem orter i landet bedriver arrestverksamhet i anslutning till häkten.⁹⁷

Ett förvaringsrum i en polisarrest ska enligt förordningen (2014:1108) om utformningen av häkten och polisarrester vara utrustat med signalsystem för att påkalla uppmärksamhet, stol, bord, säng och utrymme för förvaring av tillhörigheter. Rum som endast används för förvaring av berusad, våldsam eller sjuk person får enligt samma förordning ha annan lämplig inredning. Inredningen i ett förvaringsrum ska om möjligt utformas och förses med sådana skyddsanordningar att den intagne inte kan skada sig själv eller någon annan. Ett förvaringsrum ska, utöver vad som följer av förordningen, vara utrustat med anordning som medger reglering av ljusinsläpp samt filt, kudde, madrass, spegel, klocka och radio. Risk för självskadande eller våldsamt beteende samt restriktioner kan medföra att avsteg måste göras beträffande utrustningen i förvaringsrummet. (Se 3 § förordningen om utformningen av häkten och polisarrester, 1 kap. 7 och 8 §§ PMFS 2015:7 och Polismyndighetens allmänna råd PMFS 2015:7).

En intagen i polisarrest ska ha möjlighet att dagligen sköta sin personliga hygien och ska få nödvändig utrustning för detta ändamål. Med nödvändig utrustning avses t.ex. handduk, tandborste, tandkräm,

⁹⁶ Prop. 2019/20:129 s. 46, 60 och 61. Propositionen är under behandling i riksdagen.

⁹⁷ Kriminalvårdens årsredovisning 2019 s. 18 och prop. 2019/20:129 s. 46.

tvål, schampo, deodorant, rakartiklar och menstruationsskydd. En intagen ska också förses med sängkläder samt, vid behov, med kläder och skor. Utrustningen får dock begränsas om det är nödvändigt för att förhindra att den intagne allvarligt skadar sig själv eller annan. En intagen ska vidare ges möjlighet att ta del av tidningar och annan litteratur, om inte restriktioner hindrar det. Tillgången till tidningar eller annan litteratur kan dock inskränkas till följd av praktiska förhållanden. (Se 3 kap. 2–4 §§ PMFS 2015:7 med tillhörande allmänna råd.)

En intagen i arrest som belagts med fängsel för att han eller hon uppträder våldsamt ska hållas under noggrann tillsyn så länge åtgärden består. Behovet av att använda fängsel på grund av ett våldsamt uppträdande ska prövas fortlöpande så länge åtgärden består. Beslut att belägga en intagen med fängsel eller att anbringa spottskyddshuva fattas av föreståndaren för arresten. Om dennes beslut inte kan avvaktas, får beslutet i stället fattas av den som utför en transport eller som utövar tillsynen över den intagne. Uppgifter om användning av fängsel eller spottskyddshuva ska dokumenteras enligt vad som föreskrivs i föreskrifter och allmänna råd om dokumentation enligt 27 och 28 §§ polislagen (1984:387). (Se 5 kap. PMFS 2015:7.)

Läs om fler bestämmelser om behandling av anhållna i avsnittet om häktning nedan.

Rätt till biträde

En offentlig försvarare ska förordnas för en anhållen eller häktad om denne begär det (21 kap. 3 a § RB). Även om den misstänkte inte begär det, ska en offentlig försvarare förordnas i enlighet med bestämmelserna i LUL. Som framgår ovan ska det göras när barnet är frihetsberövat.⁹⁸

Barnrättskommittén har uttryckt oro över att barn som frihetsberövas i Sverige inte alltid garanteras sina grundläggande rättigheter så snart de berövas sin frihet, t.ex. rätt till försvarare, rätten att bli undersökt av en oberoende läkare och rätten att underrätta en anhörig eller valfri person, som också påpekats av kommittén mot tortyr. Barnrättskommittén har vidare uppmanat Sverige att säkerställa att barn som är frihetsberövade omedelbart får skälen till frihets-

⁹⁸ Se avsnittet om gripande, som hänvisar till 24 § LUL samt prop. 1994/95:12 s. 92, 94 och 103. Se även Riksåklagarens riktlinjer RÅR 2006:3 s. 29.

berövandet och sina rättigheter förklarade för sig på ett sätt som de förstår, i synnerhet rätten att omedelbart få tillgång till en försvarare.⁹⁹ Läs mer om rätten till biträde i kapitlet om artikel 40.

40.2.6 Häktning

Förutsättningar för häktning vid misstanke om brott

Reglerna om häktning vid misstanke om brott finns i 24 kap. RB och i LUL. Enligt huvudregeln får en domstol häkta den som på sannolika skäl är misstänkt för ett brott, för vilket det är föreskrivet fängelse i ett år eller mer. Det krävs dessutom att det finns risk för att personen undandrar sig lagföring eller straff, försvårar utredningen eller fortsätter sin brottsliga verksamhet. Därtill ska beslutet om häktning vara proportionellt i förhållanden till de negativa effekter som blir följden av beslutet. Som vi nämnt ovan gäller denna proportionalitetsprincip för all användning av tvångsmedel. När det gäller häktning uttrycks den dessutom direkt i lagtexten. I bestämmelsen om häktning står att häktning får ske endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. (Se 24 kap. 1 § RB.)

För att ett barn ska kunna häktas krävs att det finns synnerliga skäl för det (23 § LUL). Om det på grund av den misstänktes ålder, hälsotillstånd eller någon annan liknande omständighet kan befaras att häktning skulle komma att medföra allvarligt men för den misstänkte, får den misstänkte häktas endast om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas. Vad som avses med allvarligt men framgår inte uttryckligen av förarbetena men när det gäller barn anses inlåsning på häktet i en okänd miljö, med begränsad kontakt med omvärlden kunna utgöra ett allvarligt men i sig.¹⁰⁰ Även JO har påpekat att det av många skäl är i hög grad olämpligt att placera ett barn i häkte och risken för att barnet tar skada är uppenbar. Enligt JO får ett barn enbart häktas i vissa extremfall och endast om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan anordnas.¹⁰¹

⁹⁹ CRC/C/SWE/CO/5 p. 57 och 58.

¹⁰⁰ SOU 1938:44 s. 300.

¹⁰¹ JO 1994/95 s. 255.

Det är åklagarens uppgift enligt 26 § första stycket FUK att ta fram underlag för bedömningen av om förutsättningarna för beslut om övervakning föreligger. Åklagaren ska även utreda vilka alternativ till häktning som finns tillgängliga och undersöka hur den misstänkte ställer sig till övervakning. Frågan om övervakning ska i allmänhet beaktas redan vid beslut om anhållande. Av rättsfallet *NJA 2017 s. 701* framgår att en placering på ett särskilt ungdomshem inte alltid kan neutralisera kollusionsfara och därmed ersätta häktning.

Om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan genomföras eller att den misstänkte inte godkänner övervakningen blir nästa steg för domstolen att undersöka huruvida det föreligger synnerliga skäl för häktning (23 § LUL). I rättsfallet *NJA 2015 s. 649* uttalade Högsta domstolen att prövningen av om det finns synnerliga skäl ska göras utifrån den misstänktes ålder och brottslighetens allvar samt styrkan i de särskilda häktningsskälen. I övrigt gäller samma regler som för vuxna, bl.a. att kravet på proportionalitet måste vara uppfyllt.

Det finns flera rättsfall som belyser vad som kan utgöra synnerliga skäl för häktning av den som är under 18 år.¹⁰² I det ovan nämnda rättsfallet ansågs inte synnerliga skäl föreligga för häktning av en 15-åring som misstänktes för att ha begått tillgreppsbrott under två olika tidsperioder när han avvikit från ett HVB. Det var enligt Högsta domstolen uppenbart att den övervakning som kunde ordnas för honom inte var betryggande. Häktningssyrkandet ogillades dock främst med hänvisning till den misstänktes ålder och att det var fråga om inte alltför allvarlig brottslighet. I rättsfallet *NJA 2017 s. 701* ansåg Högsta domstolen däremot att det förelåg synnerliga skäl för häktning av en 16-åring, som misstänktes för våldsbrott. Betryggande övervakning hade inte kunnat ordnas och kollusionsfara förelåg. Det som framför allt skiljer dessa två fall åt är, förutom åldern på den misstänkte, allvaret i den brottslighet som den misstänkte antogs vara skyldig till.

Högsta domstolen har uttalat att prövningen av en häktningssyrkan, som gäller ett barn, inte endast ska bestå i huruvida det faktiskt har ordnats med betryggande övervakning; domstolen ska dessutom pröva de skäl som åberopas för att det inte skulle finnas möjlighet att anordna övervakning.¹⁰³

¹⁰² Se t.ex. rättsfallen *NJA 1985 s. 56*, *2015 s. 649*, och *2017 s. 701* samt *RH 2004:61*.

¹⁰³ Rättsfallet *NJA 2008 s. 81*.

Det finns en särskild bestämmelse om häktning vid mycket allvarliga brott (24 kap. 1 § andra stycket RB). Är det inte föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år för brottet (t.ex. grovt narkotikabrott, våldtäkt, dråp och mordbrand) finns en presumtion för häktning. Presumtionen innebär att den misstänkte bara kan släppas på fri fot om det är uppenbart att det saknas skäl till häktning. Enligt Riksåklagarens riktlinjer kan denna presumtion inte tillämpas enligt sin ordalydelse på unga lagöverträdare, eftersom bestämmelserna om ungdomsreduktion och kravet på synnerliga skäl också ska tillämpas.¹⁰⁴ Det ska också framhållas att de grundläggande principerna om behov, ändamål och proportionalitet gäller.

Under år 2018 var cirka 150 barn (15–17 år) häktade. Nästan 70 procent av barnen var häktade kortare tid än en månad och över 90 procent kortare än tre månader. Huvuddelen av de häktade barnen var ålagda restriktioner.¹⁰⁵ Året efter var det något fler häktade barn och något större andel som var häktade längre tid än en månad.¹⁰⁶ Enligt en kartläggning från Häktes- och restriktionsutredningen häktas barn så gott som uteslutande för grova brott.¹⁰⁷

Barnrättskommittén har i sin slutsats och rekommendation avseende Sveriges femte periodiska rapport uttryckt oro över att barn fortfarande sätts i häkte i väntan på rättegång utan att det görs tillräckligt mycket för att hitta alternativ till häktning, och att det finns en brist på allmänna och formaliserade rutiner för hantering av barn i häkte. Detta togs också upp av Barnombudsmannen i sin årsrapport från år 2013.

Barnrättskommittén har uppmanat Sverige att verka för alternativ till frihetsberövande och häktning samt säkerställa att frihetsberövande används som en sista utväg och under kortast möjliga tid. Kommittén har också uppmanat Sverige att i all relevant lagstiftning införa en begränsning av tidslängden för frihetsberövande i alla miljöer.¹⁰⁸

¹⁰⁴ RÅR 2006:3.

¹⁰⁵ Kriminalvården, *Kriminalvård och statistik 2018* (2019) avsnitt 7.1.2.

¹⁰⁶ Kriminalvården, *Kriminalvård och statistik 2019* (2020) avsnitt 7.1.2.

¹⁰⁷ SOU 2016:52 s. 145 och 146.

¹⁰⁸ CRC/C/SWE/CO/5 p. 57.

Tiden för frihetsberövandet

Om rätten beslutar att häkta en person ska den i beslutet även ange inom vilken tid, högst två veckor, som åtal ska väckas. Tiden får inte bestämmas längre än vad som är oundgängligen nödvändigt. Om den utsatta tiden visar sig vara otillräcklig får rätten medge förlängning om åklagaren begär det. Om åtal inte väcks inom två veckor ska rätten, med högst två veckors mellanrum, hålla ny förhandling i häktningsfrågan. Är det med hänsyn till utredningen eller av annan anledning uppenbart att förhandling inom nu angiven tid skulle vara utan betydelse, får rätten bestämma längre tids mellanrum. Rätten ska särskilt se till att utredningen bedrivs så skyndsamt som möjligt. När det gäller förundersökningar mot barn finns det dessutom ett särskilt skyndsamhetskrav. Förundersökningen ska avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske. Som huvudregel inte senare än sex veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke. (Se 24 kap. 12, 13 och 18 §§ RB samt 4 § LUL.) Högsta domstolen har uttalat att förutsättningarna för att bestämma längre tids mellanrum än två veckor mellan häktningsförhandlingarna är mycket begränsade. Vidare har Högsta domstolen konstaterat att betydelsen av att rätten kontrollerar att utredningen bedrivs skyndsamt och att häktningsskälens kvarstår ökar allteftersom tiden går.¹⁰⁹

Regeringen har föreslagit att ett barn som utgångspunkt får vara häktat i längst tre månader fram till dess att åtal har väckts. Tiderna får överskridas om det finns synnerliga skäl. Möjligheten att överskrida tidsgränserna bör enligt förslaget tillämpas restriktivt. Typiskt sett kan det finnas synnerliga skäl om straffvärdet är mycket högt i kombination med att det misstänkta brottet är särskilt svårutrett, t.ex. på grund av att det har internationella kopplingar, eller för att brottet utgör en del av organiserad eller gängrelaterad brottslighet. En annan faktor som kan beaktas vid bedömningen är om det under häktningstiden har tillkommit andra häktningsgrundande brottsmisstankar som avser allvarlig eller svårutredd brottslighet. Även den misstänktes eget agerande kan medföra att det finns synnerliga skäl att förlänga häktningstiden.¹¹⁰ Förslaget bereds för närvarande i riksdagen.

Rätten ska omedelbart häva ett häktningsbeslut om det inte längre finns skäl för beslutet (24 kap. 20 §§ RB.)

¹⁰⁹ Rättsfallet NJA 1997 s. 368.

¹¹⁰ Prop. 2019/20:129 s. 22 och 23.

Häktning av ett vittne

Rätten får under vissa omständigheter häkta ett vittne som utan giltiga skäl vägrar att avlägga ed, avge sitt vittnesmål, besvara en fråga eller följa ett föreläggande om att inför vittnesmålet göra vissa förberedelser. Som längst får personen hållas häktad i tre månader. Senast var fjortonde dag ska vittnet inställas för rätten. Bestämmelsen får inte tillämpas på barn under 15 år. (Se 36 kap. 21 och 22 §§ RB.) Det har diskuterats om bestämmelsen är obligatorisk eller fakultativ och följsaktligen om det finns ett utrymme eller inte för rätten att göra en proportionalitetsbedömning inför ett beslut om häktning.¹¹¹ Vid en sådan diskussion bör även de krav som ställs i Europakonventionen beaktas.

Behandling och bemötande i häkte m.m.

Enligt häkteslagen (som även rör anhållna och gripna personer i häkte eller annan förvaringslokal) ska en intagen bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet. Verkställigheten ska utformas så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas. I den utsträckning det är lämpligt och den intagne samtycker till det, ska åtgärder vidtas för att ge honom eller henne det stöd och den hjälp som behövs. Verkställigheten får inte innebära andra begränsningar i den intagnes frihet än som följer av häkteslagen eller som är nödvändiga för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. En kontroll- eller tvångsåtgärd får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas. (Se 1 kap. 4–6 § häkteslagen.)

Ett barn som är intaget i häkte får inte placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över 18 år, om det inte kan anses vara till barnets bästa (2 kap. 3 § häkteslagen, 2010:611). Bestämmelsen har införts bl.a. mot bakgrund av artikel 37 (c) i barnkonventionen. Av förarbetena till bestämmelsen framgår att en central målsättning är att ett barnperspektiv, utifrån andan och intentionerna i barnkonventionen, ska genomsyra alla åtgärder som rör barn. För att svara mot kraven i barnkonventionen och för att förebygga att den unge återfaller i brott är det, enligt förarbetena, av central betydelse att den unge inte placeras tillsammans med intagna som inver-

¹¹¹ Se bl.a. Fitger m.fl. (2020) kommentaren till 36 kap. 21 § RB och de hänvisningar som görs däri.

kar negativt på hans eller hennes möjlighet att leva ett liv utan kriminalitet.¹¹²

När det gäller levnadsstandarden i ett häkte och kraven på häktesrummens utformning, se kapitlet om artikel 27. Bestämmelser om vila, fritidssysselsättning, tillgång till information, m.m. beskriver vi i kapitlen om artiklarna 17 och 31. Det som rör en häktads privatliv, kommunikation och kontakt med anhöriga beskrivs närmre i kapitlet om artiklarna 9 och 16. I kapitlet om artikel 28 beskrivs möjligheterna till utbildning för en häktad.

Restriktioner och isolering

Sverige har fått såväl internationell som nationell kritik för både långvariga häktningar och en omfattande användning av restriktioner. Kritiken har särskilt avsett situationen för häktade barn och den isolering som restriktioner ofta leder till. Den internationella kritiken har kommit från flera olika organ inom både Europarådet och FN, bl.a. Europarådets särskilda kommitté mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (CPT) och FN:s kommitté mot tortyr (CAT). Det har även riktats kritik från barnrättskommittén (se ovan). Nationellt har kritiken framförts av bl.a. Barnombudsmannen och Sveriges advokatsamfund.¹¹³ Av Barnombudsmannens rapport *Från insidan* framgår att ungdomar många gånger inte förstått orsaken till att de belagts med restriktioner. I samma rapport beskrivs hur barn upplever isolering och restriktioner i arrest och häkte. Av rapporten framgår att Barnombudsmannen anser att det är oacceptabelt att samhället isolerar barn trots den kunskap som finns angående de allvarliga konsekvenser isoleringen kan medföra.¹¹⁴ JO har så sent som i februari 2020 riktat kritik mot Kriminalvården för isoleringen av intagna i häkte, även sådana som inte var belagda med restriktioner (beslutet rörde inte specifikt häktade barn).¹¹⁵

Av häkteslagen framgår att en intagen ska ges möjlighet att dagtid vistas tillsammans med andra intagna (gemensamhet) om inte det av bl.a. säkerhetsskäl är nödvändigt att hålla den intagne avskild från andra intagna (2 kap. 5 § häkteslagen).

¹¹² Prop. 2009/10:135, s. 67–69.

¹¹³ Prop. 2019/20:129 s. 16 och 17.

¹¹⁴ Barnombudsmannen, *Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte* (2013).

¹¹⁵ JO:s beslut den 5 februari 2020, dnr O 7-2018.

Regeringen har föreslagit att den som är under 18 år ska ha rätt att vistas med personal eller någon annan minst fyra timmar varje dag. Vilka kontakter som kan räknas som vistelse med någon annan person får, enligt förarbetena, avgöras från fall till fall. Avgörande är att kontakten är att betrakta som isoleringsbrytande, vilket innebär att kontakter ska vara meningsfulla. Förutom kontakter med kriminalvårdare kan det vara fråga om kontakter med t.ex. familjemedlemmar, skola, socialtjänst, frivilligaktörer och andra intagna. Rätten att vistas med någon annan person föreslås gälla utan undantag; den ska inte kunna inskränkas genom restriktioner. Barnet ska dock kunna välja att avstå från denna rättighet en viss dag.¹¹⁶

Restriktioner får meddelas för den som är häktad om det finns kollusionsfara (risk för att personen försvårar förundersökningen) och om rätten har gett tillstånd. Ett beslut om restriktioner får avse inskränkningar i rätten att placeras tillsammans med andra intagna, att vistas i gemensamhet, att följa vad som händer i omvärlden, att inneha tidskrifter och tidningar, att ta emot besök, att stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation och att sända och ta emot försändelser. (Se 6 kap. 1 och 2 §§ häkteslagen.)

En fråga om restriktioner prövas av undersökningsledaren eller åklagaren. Ett beslut i en sådan fråga ska omprövas så ofta det finns anledning till det. För att få meddela restriktioner mot en häktad krävs det normalt tillstånd från domstol. Om åklagaren begär det ska rätten, samtidigt som den prövar frågan om häktning, pröva om och i så fall på vilket sätt den häktades kontakter med omvärlden ska få inskränkas. Tillstånd till restriktioner får meddelas endast om det finns risk för att den misstänkte undanröjer bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning. Det krävs också att skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. (Se 6 kap. 3 § häkteslagen och 24 kap. 5 a § RB.)

När det gäller möjligheten att besluta om restriktioner för häktade barn finns inga särskilda regler. Uppfattningen är dock att internationella åtaganden, bl.a. artikel 37 i barnkonventionen, kräver en mer restriktiv hållning när det gäller restriktioner för barn jämfört

¹¹⁶ Prop. 2019/20:129 s. 64. Förslaget är under beredning i riksdagen.

med vuxna och att det ställs högre krav på brottslighetens allvar.¹¹⁷ Trots detta är andelen häktade med restriktioner större bland barn än vuxna, vilket får antas bero på att det främst är kollusionsfara som motiverar häktning av barn.¹¹⁸

Kriminalvården använder sig av en rad olika aktiviteter för att bryta de häktades isolering.¹¹⁹ Kriminalvården har själv definierat dessa utifrån sex kategorier: gemensamhetsåtgärder, samsittning, samtal med fysiskt närvarande person, beslutsåtgärd¹²⁰, telefonsamtal och aktiviteter utan mänsklig kontakt¹²¹. Möjligheten att få en isoleringsbrytande åtgärd varierar beroende på om den häktade har restriktioner eller inte. Det ska t.ex. alltid finnas tillgång till studier, eventuell programverksamhet och psykologkontakt.¹²²

Enligt Brottsförebyggande rådets rapport *Att minska isolering i häkte* pågår sällan de isoleringsbrytande åtgärderna längre än två timmar. Det betyder att de allra flesta häktade barn och unga med restriktioner är utan mänsklig kontakt under minst 22 av dygnets 24 timmar.¹²³ Rapporten kom innan förslaget att en ny bestämmelse, 2 kap. 5 a § häkteslagen, om att ett barn har rätt att vistas med personal eller någon annan minst fyra timmar varje dag, ska införas i häkteslagen.

Kriminalvården arbetar med att kartlägga alla barn och unga mellan 15 och 21 år som häktas för att se bakgrunder, behov och hur frihetsberövandet påverkar dem. Databasinsamlingen startade i september 2019 och rapporten väntas vara klar första halvåret 2021.¹²⁴

¹¹⁷ Se bl.a. prop. 2019/20:129 s. 41, Lindberg (2018) s. 815 och Riksåklagarens riktlinjer 2015:1 gällande restriktioner och långa häktningstider s. 8.

¹¹⁸ Prop. 2019/20:129 s. 41. Under år 2019 hade 96 procent av de häktade barnen restriktioner, jämfört med 68 procent av samtliga häktade (se Åklagarmyndighetens årsredovisning 2019 s. 38 och 39).

¹¹⁹ Brottsförebyggande rådet, *Att minska isolering i häkte* (2017). Bestämmelser om isoleringsbrytande åtgärder finns också i 3 kap. häkteslagen.

¹²⁰ Innebär att häktade har samtal med advokat eller är på rättegång, polisförhör, transport, vårdinrättning, permission eller på annan aktivitet utanför häkte.

¹²¹ Utgörs av aktiviteter som ger häktade möjlighet att byta miljö men utan att träffa någon annan.

¹²² Brottsförebyggande rådet, *Att minska isolering i häkte* (2017) s. 71.

¹²³ En rad olika hinder för att isoleringsbrytande åtgärder ska komma till stånd har aktualiserats: 1. Otydligheter kring vem som har ansvaret för att ta initiativ till åtgärder. 2. Att åklagarna är återhållsamma med att lätta på restriktioner. 3. Brist på personalresurser på häktena. 4. Inskränkande regler och rutiner på vissa häkten. 5. Tungrodd administration kring anhörigas samtycke till kontakt. 6. Språksvårigheter. 7. Att den häktade tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder. Brottsförebyggande rådet, *Att minska isolering i häkte* (2017) s. 74–76.

¹²⁴ Läs mer om Kriminalvårdens arbete och fokus på barn i häkte på webbplatsen kriminalvarden.se.

Rätt till biträde

Läs om rätten till biträde under avsnittet om anhållande ovan.

40.2.7 Anstaltsvård och sluten ungdomsvård

Förutsättningar för att döma ett barn till fängelse eller sluten ungdomsvård

Som framgår i kapitlet om artikel 40 finns det en grundläggande princip i det svenska rättssystemet att barn ska hållas utanför fängelserna i så stor utsträckning som möjligt.

Systemet präglas av att barn som har gjort sig skyldiga till brott i första hand ska bli föremål för insatser inom socialtjänsten. Barn särbehandlas därför på olika sätt när det gäller straffmätning och påföljdsval.

För brott som någon begått innan han eller hon fyllt 18 år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl (30 kap. 5 § BrB). Om det föreligger synnerliga skäl ska påföljden ändå inte bestämmas till fängelse, utan till sluten ungdomsvård, om det inte med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan omständighet, finns särskilda skäl däremot (32 kap. 5 § BrB). Särskilda skäl kan t.ex. vara att den tilltalade vid domen är över 21 år. En ytterligare omständighet som kan utgöra särskilda skäl mot att döma till sluten ungdomsvård kan vara att den tilltalade ska lagföras för allvarlig och omfattande brottslighet som begåtts såväl före som efter 18 års ålder. Har huvuddelen av brottsligheten begåtts efter 18 års ålder bör sluten ungdomsvård inte komma i fråga.¹²⁵

Tiden för frihetsberövandet

Ett fängelsestraffs längd är begränsat av straffskalorna för de brott som den tilltalade döms för. För ett barn kan straffet aldrig bli högre än 14 år. Vid straffmätningen ska barnets ungdom beaktas särskilt och straffet får sättas lägre än straffskalan medger. Som huvudregel

¹²⁵ Prop. 1997/98:96 s. 158.

ska den som avtjänar ett fängelsestraff frigges villkorligt efter två tredjedelar av tiden. (Se 29 kap. 7 § samt 26 kap. BrB.)

Sluten ungdomsvård kan bestämmas till lägst 14 dagar och högst fyra år (32 kap. 5 § BrB).¹²⁶ Utgångspunkten ska vara den bedömning rätten gjort när den funnit att påföljden bör bestämmas till fängelse av viss längd. Om rätten skulle finna att straffmättningsvärdet är högre än att det motsvarar sluten ungdomsvård i fyra år utgör det ett särskilt skäl mot att döma barnet till sluten ungdomsvård. Enligt förarbetena måste detta emellertid höra till de absoluta undantagen och kan komma i fråga i första hand då brottsligheten begåtts då den tilltalade var närmare 18 år.¹²⁷ Läs mer om sluten ungdomsvård i kapitlet om artikel 40.

Behandling och bemötande i anstalt

För personer som sitter i anstalt gäller liknande regler som för häktade, t.ex. får ett barn inte placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över 18 år, om det inte kan anses vara till barnets bästa (2 kap. 3 § fängelselagen, 2010:610).¹²⁸ JO har i ett beslut från år 2006 konstaterat att huvudregeln att barn inte ska placeras med vuxna i princip blir omöjlig att upprätthålla, eftersom det endast är i undantagsfall som barn ska verkställa sitt straff i anstalt. Effekten av bestämmelserna är att det endast finns ett fåtal barn i anstalt och alternativet till att placeras med vuxna blir därför ofta att avtjäna sitt straff i ensamhet. Enligt JO kan Kriminalvården däremot behöva överväga särskilda arrangemang när ett barn behöver placeras med vuxna.¹²⁹

Varje intagen ska bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet. Verkställigheten ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället underlättas och så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas. Verkställigheten får inte innebära andra begränsningar i den intagnes frihet än som följer av fängelselagen eller som är nödvändiga för att ordningen eller säkerheten ska kunna

¹²⁶ Här bör anmärkas att rätten även måste ha konstaterat att den tilltalade inte begått det aktuella brottet under påverkan av en sådan allvarlig psykisk störning som avses i 30 kap. 6 § BrB. Om rätten inte får döma till fängelse får påföljden inte heller bestämmas till sluten ungdomsvård.

¹²⁷ Berggren m.fl. (2018) kommentaren till 32 kap. 5 §. När det gäller brott med högt artvärde, se bl.a. rättsfallet NJA 2007 s. 624.

¹²⁸ Förarbetsuttalandena som rör häktning, som redovisas ovan, avser även denna bestämmelse.

¹²⁹ JO 2007/08 s. 190.

upprätthållas. En kontroll- eller tvångsåtgärd får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och det inte är tillräckligt med en mindre ingripande åtgärd. (Se 1 kap. 4–6 §§ fängelselagen.)

En person som är intagen i anstalt får, om det är lämpligt, medges att på egen begäran hållas avskild från andra intagna. Ett medgivande till avskildhet ska omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden. Intagna får också tillfälligt hållas avskilda från varandra, bl.a. om det är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. (Se 6 kap. 4 och 5 §§ fängelselagen, se även 6 kap. 6–10 §§ fängelselagen.) Bestämmelserna medger inte att en intagen hålls avskild i bestraffningssyfte.¹³⁰

När det gäller levnadsstandarden under anstaltstiden hänvisar vi till kapitlet om artikel 27. För personer intagna i anstalt finns det bestämmelser angående rätten till besök och andra kontakter i 7 kap. fängelselagen. Dessa bestämmelser beskriver vi närmre i kapitlet om artiklarna 9 och 16. I kapitel 16 redogör vi även för vad som gäller beträffande vissa tvångsmedel såsom kroppsbesiktning och kroppsvisitation. När det gäller tillgången till information m.m. samt till utbildning hänvisar vi till kapitlet om artiklarna 17 och 28. Vila och fritid under anstaltsvistelsen berör vi i kapitlet om artikel 31.

Behandling och bemötande vid slutna ungdomsvård

Slutna ungdomsvård verkställs vid ett särskilt ungdomshem. Verkställigheten ska alltid inledas på en läsbar enhet. Så snart förhållandena medger det ska den dömda ges möjlighet till vistelse under öppnare former. Detta ska prövas fortlöpande, dock minst en gång varannan månad. Verkställigheten ska utformas så att den dömdes anpassning i samhället främjas och att de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas. Om det krävs med hänsyn till den dömdes speciella behov av vård, hans eller hennes säkerhet eller övriga intagnas säkerhet får en dömd hindras från att träffa andra intagna. Vård i enskildhet ska i så fall vara anpassad efter den dömdes individuella vårdbehov och den vårdade ska ha ständig tillgång till personal.¹³¹ Frågan om vård i enskildhet ska prövas fortlöpande och alltid omprövas inom

¹³⁰ Prop. 2009/10:135 s. 138.

¹³¹ Prop. 2002/03:53 s. 98.

sju dagar från senaste prövningen. Om det är särskilt påkallat av att den dömda uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen, får den dömda hållas i avskildhet. En förutsättning är dock att han eller hon står under fortlöpande uppsikt av personalen och har möjlighet att tillkalla personal. Den dömda får dock inte hållas i sådan avskildhet längre tid än som är absolut nödvändigt och inte i något fall under längre tid än fyra timmar i följd. En läkare eller sjuksköterska ska skyndsamt yttra sig om varje åtgärd som vidtas när den dömda hålls i avskildhet. Om läkaren eller sjuksköterskan begär det, ska åtgärden genast avbrytas. En tvångsåtgärd enligt lagen, 1998:603, om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) får användas endast om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Efter ett verkställt beslut om avskildhet ska den dömda erbjudas ett uppföljande samtal. Under samtalet ska den dömda få information om vad som var anledningen till att tvångsåtgärden behövde tillgripas och ges möjlighet att framföra sin uppfattning om den vidtagna åtgärden. (Se 1, 2, 14, 14 a, 17, 18 b och 18 c §§ LSU.) Se även kapitlen om artiklarna 9, 16, 17, 27, 28 och 31.

Rätt till biträde

Angående offentlig försvarare, läs under anhållande ovan. Förordnandet för en offentlig försvarare gäller även under rättegången. När det t.ex. gäller frågor om uppskjuten villkorlig frihet ska ett offentligt biträde förordnas för den intagne, om det inte måste antas att behov av biträde saknas (12 kap. 5 § fängelselagen.)

40.2.8 Frihetsberövande med anledning av ett överlämnande till annat land

En åklagare får i vissa fall anhålla en person som eftersöks enligt en nordisk eller europeisk arresteringsorder för att personen ska kunna överlämnas till den stat som utfärdat arresteringsordern. Åklagaren ska anhålla den eftersökte om det inte saknas risk för att denne avviker eller på annat sätt undandrar sig ett överlämnande. Den eftersökte ska även anhållas om det finns risk för att han eller hon, genom att undanröja bevis eller på något annat sätt, försvårar utredningen av en gärning som omfattas av arresteringsordern. Ett barn får dock

anhållas endast om det finns synnerliga skäl. Om det kan antas att förutsättningar för ett överlämnande saknas får den eftersökta inte frihetsberövas. Om det är tillräckligt med reseförbud eller anmälningsskyldighet ska det användas i stället. (Se 3 kap. 6 § lagen om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder och 4 kap. 5 § lagen om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder.) När arresteringsordern gäller ett barn ska en offentlig försvarare alltid förordnas (3 kap. 4 § respektive 4 kap. 8 § i samma lagar).

I fråga om häktning i ärenden om en nordisk eller europeisk arresteringsorder tillämpas i princip rättegångsbalkens bestämmelser. Samma förutsättningar som gäller för anhållande enligt arresteringslagarna ska dock gälla och bestämmelserna om väckande av åtal ska inte tillämpas. Ett beslut om anhållande eller häktning ska upphävas, om ett fortsatt frihetsberövande skulle vara oskäligt med hänsyn till den tid frihetsberövandet pågått och den påföljd som dömts ut eller som kan komma att dömas ut om den eftersökta döms för gärningen. (Se 3 kap. 7 § respektive 4 kap. 6 § i samma lagar.)

När rätten fattar beslut om överlämnande, ska den även pröva om beslut om tvångsmedel ska gälla till dess överlämnandet har verkställts. Den som ska överlämnas och som underkastats tvångsmedel av rätten kan begära en förhandling för prövning av tvångsmedelsfrågan. En sådan förhandling ska hållas i tingsrätten inom tre veckor från det att beslut i den frågan senast har meddelats. Om den frihetsberövade inte överlämnas inom den tid som angivs i respektive lag ska personen omedelbart försättas på fri fot. (Se 4 kap. 4 § samt 5 kap. 2 och 5 §§ respektive 5 kap. 7 § samt 6 kap. 3 och 6 §§ i samma lagar.)

I andra motsvarande fall, som inte rör en nordisk eller europeisk arresteringsorder, gäller lagen om utlämning för brott. Den som i en annan stat är misstänkt, tilltalad eller dömd för där straffbelagd gärning och uppehåller sig här i riket får i vissa fall utlämnas till den staten. Svenska medborgare får däremot inte utlämnas med stöd av lagen. (Se 1 och 2 §§ i lagen.) När det gäller frihetsberövanden och andra tvångsmedel gäller i huvudsak samma bestämmelser som i allmänhet är föreskrivet för brottmål. Beslutet gäller som huvudregel tills vidare intill dess ärendet har avgjorts eller, om utlämning beviljas, intill dess utlämningen har verkställts. Beslutet kan överklagas till Högsta domstolen utan inskränkning till viss tid. Den som hålls häktad i utlämningsärendet kan begära att ny förhandling ska äga rum

inom tre veckor från det att beslut senast har meddelats. (Se 16 § samma lag.) Ett frihetsberövande får i vissa fall ske även i avvaktan på en framställan om utlämning, efter en begäran från en behörig utländsk myndighet. Rätten ska skyndsamt pröva om anhållandet ska bestå. Den anhållne får begära ny förhandling inom tre veckor från det att beslut senast meddelats. (Se 23 § samma lag.) När det gäller offentlig försvarare gäller samma bestämmelser som i allmänhet är stadgat för brottmål (18 § samma lag).

40.2.9 Förvar i utlänningsärenden

Migrationsverket får i vissa fall ta ett barn i förvar inför en avvisning eller utvisning. Detta kan göras vid tre olika situationer. Två av dem regleras i utlänningslagen och den tredje i lagen om (1991:572) om särskild utlänningskontroll (LSUt). Utredningen om utlänningsärenden med säkerhetsaspekter har föreslagit att lagen om särskild utlänningskontroll ersätts av en ny lag, lagen om särskild kontroll av vissa utlämningar.¹³² Ärendet bereds inom Regeringskansliet.

Ytterligare en möjlighet till förvar finns i artikel 28 i Dublinförordningen¹³³.

Förutsättningar för att ta ett barn i förvar enligt utlänningslagen

Enligt utlänningslagen får ett barn tas i förvar i följande två huvudfall (båda enligt 10 kap. 2 § utlänningslagen).

Det första fallet gäller om det är sannolikt att ett barn kommer att avvisas av Polismyndigheten eller avvisas med omedelbar verkställighet av Migrationsverket eller om det är fråga om att förbereda eller genomföra verkställigheten av ett sådant beslut. Barnet får då tas i förvar om risken är uppenbar att barnet annars håller sig undan och därigenom äventyrar en verkställighet som inte bör fördröjas. Om det är tillräckligt att barnet i stället ställs under uppsikt (jämför 10 kap. 7 § utlänningslagen) får barnet inte tas i förvar. Av förarbe-

¹³² SOU 2020:16.

¹³³ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 604/2013 av den 26 juni 2013 om kriterier och mekanismer för att avgöra vilken medlemsstat som är ansvarig för att pröva en ansökan om internationellt skydd som en tredjelandsmedborgare eller en statslös person har lämnat in i någon medlemsstat (omarbetning).

tena framgår att en avvägning måste göras mellan angelägenheten av att barn tas i förvar endast som en sista utväg och intresset av att verkställigheten inte fördröjs. Vidare måste det anses att barnet håller sig undan även om det är fråga om ett litet barn som helt utan eget agerande göms undan av sina föräldrar. Risk för undanhållande måste finnas i det enskilda fallet och kan t.ex. framgå av barnets eller vårdnadshavarens uppgifter eller beteende.¹³⁴

Ett barn får också tas i förvar om det är fråga om att förbereda eller genomföra verkställigheten av ett beslut om avvisning (i andra fall än som avses i första huvudfallet) eller ett beslut om utvisning enligt vissa särskilt angivna bestämmelser. För att barnet ska få tas i förvar krävs det i dessa fall att det vid ett tidigare försök att verkställa beslutet inte visat sig tillräckligt att barnet ställts under uppsikt. Enligt förarbetena är det först när en frivillig avresa visat sig omöjlig att åstadkomma som förvar ska kunna användas, som en sista utväg.¹³⁵

Ett barn får inte skiljas från båda sina vårdnadshavare genom att barnet eller vårdnadshavaren tas i förvar. Ett barn som inte har någon vårdnadshavare i Sverige får tas i förvar endast om det finns synnerliga skäl. (Se 10 kap. 3 § utlänningslagen.) Det ska i samtliga fall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets hälsa och utveckling samt barnets bästa i övrigt kräver (1 kap. 10 § utlänningslagen).

Beslut om förvar eller uppsikt fattas av den myndighet eller domstol som handlägger ärendet (10 kap. 12 § utlänningslagen). Om det är en myndighet som tagit beslutet får det överklagas till en migrationsdomstol. Beslutet får överklagas särskilt och utan begränsning till viss tid. Även vissa av Migrationsverkets beslut om behandling eller placering av en utlänning som tagits i förvar kan överklagas till en migrationsdomstol. (Se 14 kap. 9 och 10 §§ utlänningslagen.) Ett omyndigt barn är inte processbehörigt utan får klaga på beslutet genom sin ställföreträdare.¹³⁶

Utlänningslagens bestämmelser om förvar ska tolkas och tillämpas på ett sådant sätt så att de står i överrensstämmelse med EUrätten. Om en utlänning t.ex. omfattas av mottagandedirektivet¹³⁷ måste således de förutsättningar som gäller enligt det direktivet (se

¹³⁴ Prop. 1988/89:86 s. 175 samt 1991/92:138 s. 10.

¹³⁵ Bet. 1992/93:SfU3 s. 20.

¹³⁶ Se 6 kap. 11 § FB, jämför MIG 2009:17 och 2010:04.

¹³⁷ Direktiv 2013/33/EU om normer för mottagande av personer som ansöker om internationellt skydd [omarbetning].

artiklarna 8–10 i direktivet) vara uppfyllda för att en person ska kunna tas i förvar.¹³⁸ Av mottagandedirektivet framgår bl.a. följande. Underåriga får tas i förvar endast som en sista utväg, sedan det har konstaterats att andra, mindre ingripande alternativa åtgärder inte kan tillämpas verkningsfullt. Detta förvar ska begränsas till en så kort tid som möjligt, och alla åtgärder ska vidtas för att underåriga som hålls i förvar ska kunna frigges och placeras i inkvartering som är lämplig för underåriga. Ensamkommande barn får enbart tas i förvar under exceptionella omständigheter. Alla åtgärder ska vidtas för att frigge ensamkommande barn i förvar så snart som möjligt. Ensamkommande barn får aldrig hållas i förvar i fängelseanläggningar. De ska i så stor utsträckning som möjligt inkvarteras i anläggningar med personal och utrustning som är anpassade till behoven hos personer i deras ålder. Om ensamkommande barn hålls i förvar ska medlemsstaterna se till att de inkvarteras avskilt från vuxna. Familjer som hålls i förvar ska erbjudas avskild inkvartering, så att de tillförsäkras ett lämpligt skydd för sitt privatliv. (Se artikel 11 i mottagandedirektivet.) Mottagandedirektivet är tillämpligt på alla tredjelandsmedborgare och statslösa personer som ansöker om internationellt skydd på en medlemsstats territorium, så länge de får uppehålla sig på territoriet i egenskap av sökande. Det är även tillämpligt på familjemedlemmar, om de omfattas av en sådan ansökan om internationellt skydd enligt nationell rätt. (Se artikel 3 i mottagandedirektivet.)

Förutsättningar för att ta ett barn i förvar vid särskild utlänningskontroll

En utlännning kan utvisas enligt LSUt om det är särskilt påkallat av hänsyn till rikets säkerhet eller om det kan befaras att personen kommer att begå eller medverka till terroristbrott (1 § LSUt). Om det finns ett beslut om utvisning enligt lagen eller om det är sannolikt att det kommer att meddelas kan en utlännning i vissa fall tas i förvar. För det krävs det att det finns anledning att anta att utlännningen annars kommer att hålla sig undan eller bedriva brottslig verksamhet i Sverige eller att utlännningens identitet är oklar. Om utlännningen är under 18 år måste det föreligga synnerliga skäl för att få ta barnet i förvar. Detsamma gäller för barnets vårdnadshavare eller en av dem, om de är flera. Om

¹³⁸ Rättsfallet MIG 2020:2.

det är tillräckligt kan utlänningen i stället ställas under uppsikt. Därutöver kan ett barn tas i förvar under i princip motsvarande förutsättningar som gäller enligt utlänningslagen.¹³⁹ (Se 5 och 8 §§ LSUt.) Om frågan om utvisning ännu inte har förts till Migrationsverket, får Säkerhetspolisen besluta att utlänningen ska tas i förvar eller ställas under uppsikt även om de materiella förutsättningarna inte är uppfyllda. Ett sådant beslut ska genast anmälas till Migrationsverket, som snarast ska pröva om åtgärden ska bestå (9 § LSUt).¹⁴⁰

Det är handläggande myndighet som beslutar om förvar. När regeringen är handläggande myndighet beslutar ansvarigt statsråd i frågor om förvar och uppsikt. Regeringen får inte besluta att ta eller hålla kvar någon i förvar eller att ställa någon under uppsikt. Regeringen får däremot upphäva ett beslut om förvar eller uppsikt.

Beslut om förvar som Migrationsverket eller Säkerhetspolisen meddelat överklagas till Migrationsöverdomstolen. Om ett statsråd har beslutat om förvar prövar Högsta förvaltningsdomstolen på framställan av utlänningen om åtgärden ska bestå. Migrationsverkets beslut i särskilda fall i frågor om behandlingen eller placeringen av en utlänning som hålls i förvar får överklagas till Migrationsöverdomstolen. (Se 9 a–9 d §§ LSUt.) Ett omyndigt barn är inte processbehörigt utan får klaga på beslutet genom sin ställföreträdare.¹⁴¹

Tiden för frihetsberövandet

Ett barn får inte hållas i förvar längre tid än 72 timmar eller, om det finns synnerliga skäl, ytterligare 72 timmar (10 kap. 5 § utlänningslagen och 5 § LSUt).

Behandlingen i förvar

Det är som huvudregel Migrationsverket som ansvarar för sådana förvarslokaler som utlänningar hålls i förvar i enligt utlänningslagen (11 kap. 2 § utlänningslagen). Ett barn som tas i förvar enligt LSUt

¹³⁹ Se även prop. 2009/10:31 s. 295.

¹⁴⁰ Regeringen föreslog att denna bestämmelse skulle ändras så att de materiella förutsättningarna i 8 § måste vara uppfyllda även vid dessa beslut. Riksdagen avslag regeringens förslag. (Se prop. 2017/18:284 avsnitt 10.5 samt rskr. 2018/19:56.) Utredningen om utlänningsärenden med säkerhetsaspekter har föreslagit en bestämmelse som liknar regeringens förslag (SOU 2020:16 s. 49), 7 § i den föreslagna lagen.

¹⁴¹ Se 6 kap. 11 § FB, jämför rättsfallen MIG 2009:17 och 2010:04.

ska, till skillnad från vad som gäller för vuxna, normalt också placeras i någon av Migrationsverkets förvarlokaler. Utlänningslagens bestämmelser om behandlingen i förvar gäller då även dessa barn. Endast om det föreligger synnerliga skäl får ett barn placeras i kriminalvårdsanstalt, häkte eller polisarrest. I dessa fall gäller häkteslagens bestämmelser (läs om dessa ovan). Utlänningen ska då beviljas de lättnader och förmåner som kan medges med hänsyn till ordningen och säkerheten inom anstalten, häktet eller arresten. (Se 8 a § LSUt.) Utredningen om utlänningsärenden med säkerhetsaspekter har föreslagit att det införs ett förbud mot att placera ett barn som hålls i förvar i fängelseliknande anläggningar. En utlänning som inte har fyllt 18 år ska placeras i Migrationsverkets förvarlokaler, enligt förslaget.¹⁴²

En utlänning som hålls i förvar ska behandlas humant och hans eller hennes värdighet ska respekteras. Utlänningen ska informeras om de rättigheter och skyldigheter han eller hon har som förvarsintagen samt om de regler som gäller i förvarlokalerna. Verksamhet som rör förvar ska utformas på ett sätt som innebär minsta möjliga intrång i utlänningens integritet och rättigheter. (Se 11 kap. 1 § utlänningslagen.) Lagstiftaren har framhållit vikten av att ett förvarstagande genomförs med särskild försiktighet och på ett barnanpassat sätt, med hänsyn till det enskilda barnets situation och erfarenheter.¹⁴³

En utlänning som hålls i förvar ska som huvudregel vistas i lokaler som ordnats särskilt för detta ändamål. Vidare ska en familj som hålls i förvar erbjudas eget boende. Barn i förvar ska ges tillfälle till aktiviteter, förströelse, fysisk träning och vistelse utomhus. Därutöver ska möjlighet ges till lek och aktiviteter som är lämpliga för barnets ålder. (Se 11 kap. 2 och 3 §§ utlänningslagen.) Läs mer i kapitlet om artikel 31.

En utlänning som hålls i förvar ska ges möjlighet att ta emot besök och på annat sätt ha kontakt med personer utanför lokalen utom om besöket eller kontakten i ett särskilt fall skulle försvåra den verksamhet som rör förvaret. Om det är nödvändigt med hänsyn till säkerheten, får besök övervakas. En person som är förvarsintagen kan hindras från att lämna lokalen där han eller hon vistas, och i övrigt underkastas den begränsning av rörelsefriheten som krävs för att ändamålet med att utlänningen tagits i förvar ska tillgodoses eller som är nödvändig för

¹⁴² SOU 2020:16 s. 22 och 52. 21 § i den föreslagna lagen. Se även regeringens förslag till 10 kap. 28 § utlänningslagen i prop. 2017/18:284 s. 13, som inte ledde till lagstiftning.

¹⁴³ Prop. 2016/17:191 s. 33.

ordningen och säkerheten i lokalen. Till skillnad från vuxna får barn som hålls i förvar inte hållas avskilda från andra som tagits i förvar. (Se 11 kap. 4, 6 och 7 §§ utlänningslagen. Se även kapitlet om artikel 9.)

När det gäller vilka tvångsmedel som kan användas mot ett förvarsintaget barn, se kapitlet om artikel 16.

Rätt till biträde

Om det inte måste antas att behov av biträde saknas ska ett offentligt biträde förordnas för frågan om förvar för den som hållits i förvar sedan mer än tre dagar. För barn som hålls i förvar ska ett offentligt biträde alltid förordnas, om barnet saknar vårdnadshavare i Sverige. Den som är förordnad som biträde för ett barn utan vårdnadshavare i landet är samtidigt barnets ställföreträdare i målet eller ärendet (om det inte finns en god man förordnad). (Se 18 kap. 1 och 3 §§ utlänningslagen samt 5 och 27 §§ LSUt.)

Till biträde ska förordnas advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget. Har den rättsökande själv föreslagit någon som är lämplig, ska denne förordnas, om det inte finns särskilda skäl mot det. (Se lagen, 1996:1620 om offentligt biträde och 26 § rättshjälpslagen, 1996:1619.) En verklig prövning ska göras av biträdets kvalifikationer.¹⁴⁴

Enligt förslaget till lag om särskild kontroll av vissa utläningar ska det som huvudregel förordnas en advokat som offentligt biträde vid ärenden enligt lagen. Finns det särskilda skäl får annan lämplig person som har avlagt de kunskapsprov som är föreskrivna för behörighet till domaranställning förordnas, enligt förslaget.¹⁴⁵

40.2.10 Vård enligt LVU

Ett barn som är i behov av vård kan i vissa fall bli föremål för tvångsvård enligt LVU. Beroende på omständigheterna kan barnet behöva vårdas på ett särskilt ungdomshem och vara förhindrad att lämna hemmet. I detta avsnitt redogör vi för bestämmelser som kan bli

¹⁴⁴ Prop. 1996/97:9 s. 156.

¹⁴⁵ SOU 2020:16 s. 65. 9 § i den föreslagna lagen.

relevanta vid dessa fall.¹⁴⁶ Läs mer om barn i vård i kapitlen om artiklarna 9, 16, 19, 20, 24, 27 och 31.

Förutsättningar för vård

Vård med stöd av LVU kan komma i fråga bl.a. om ett barn utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Ett barn som vårdas enligt LVU på grund av sitt eget skadliga beteende kan, om barnet behöver stå under särskilt noggrann tillsyn, behöva vistas i ett särskilt ungdomshem. Barnet får hindras att lämna hemmet och i övrigt underkastas den begränsning av rörelsefriheten som är nödvändig för att vården ska kunna genomföras. Den unges rörelsefrihet får också inskränkas när det behövs av hänsyn till andra intagnas eller personalens säkerhet. (Se 3, 12 och 15 §§ LVU.)

Beslut om vård med stöd av LVU meddelas av en förvaltningsrätt efter ansökan av en socialnämnd (4 § LVU). Socialnämnden får dock besluta om omedelbart omhändertagande (utan föregående domstolsprövning), om det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av LVU, och rättsens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras. Ett sådant beslut ska underställas förvaltningsrätten inom en vecka från den dag då beslutet fattades, annars upphör omhändertagandet. Förvaltningsrätten ska därefter pröva beslutet så snart det kan ske. Om det inte finns synnerliga hinder, ska prövningen ske inom en vecka från den dag beslutet och handlingarna kom in till rätten. (Se 6 och 7 §§ LVU.)

Det är en socialnämnd som beslutar om ett barn, som ska beredas vård enligt LVU, ska placeras på ett särskilt ungdomshem. Därefter anvisar Statens institutionsstyrelse en plats i ett sådant hem. (Se 12 § LVU.) Socialnämndens beslut om var vården av den unge ska inledas eller beslut om att flytta den unge från det hem där han eller hon vistas får överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Detsamma

¹⁴⁶ Notera även förslaget till en ny LVU av Utredningen om tvångsvård för barn och unga, SOU 2015:71.

gäller Statens institutionsstyrelsens beslut om vård vid en låsbar enhet, avskildhet eller vård i enskildhet (se nedan). (Se 41 och 42 §§ LVU.)

Vårdtiden m.m.

En socialnämnd ska noga följa vården för de barn som är frihetsberövade enligt LVU. I det ingår att bevaka att vården inte fortgår längre än nödvändigt. För att socialnämnden ska hålla sig informerad om hur vården fortlöper och kunna avsluta vården när den inte längre behövs finns i LVU bestämmelser om att nämnden ska följa och minst var sjätte månad ompröva vården (13 § LVU). Vården ska alltid omprövas om det finns skäl till det, oberoende av hur lång tid som gått sedan senaste omprövningen. När vården inte längre behövs ska den upphöra (21 § LVU). Likaså ska en omprövning alltid ske om vårdnadshavaren eller den unge, om denne fyllt 15 år, begär att vården ska upphöra.¹⁴⁷ Varken i lagtext eller förarbeten sägs något om konsekvenserna av en utebliven omprövning. Vården fortgår tills beslut om upphörande fattas. Det innebär att vården inte automatiskt upphör på grund av en utebliven omprövning.¹⁴⁸

Vård vid en låsbar enhet får pågå under högst två månader i följd. Om särskilda behandlingsskäl föranleder det, får dock vården vid enheten pågå längre tid, förutsatt att förutsättningarna för att ges sådan vård fortfarande gäller och att den unge samtidigt ges möjlighet till vistelse i öppnare former eller utanför hemmet. (15 b § LVU.)

Behandlingen under vårdtiden och tvångsåtgärder

Insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom ska göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen. Insatserna ska präglas av respekt för den unges människovärde och integritet. Vad som är bäst för barnet ska vara avgörande vid alla beslut enligt LVU. (Se 1 § LVU.) Ett barn som på grund av sitt eget skadliga beteende vårdas på ett särskilt ungdomshem får i vissa fall beredas vård vid en låsbar enhet. Det är endast tillåtet om det bedöms nödvändigt med hänsyn till barnets eller andras säkerhet, för att förhindra att barnet avviker eller

¹⁴⁷ SOSFS 1997:15 s. 68 samt prop. 1979/80:1 s. 605.

¹⁴⁸ SOSFS 1997:15 s. 68.

för att i övrigt genomföra vården. Vid sådan vård ska barnet ges möjlighet att dagligen vistas utomhus och ges möjlighet att ägna sig åt fysisk aktivitet eller någon annan fritidssysselsättning. (Se 15 b § LVU). Läs mer i kapitlet om artikel 31.

Ett barn som vårdas på särskilda ungdomshem kan, om barnet uppträder så våldsamt eller är berusat att han eller hon inte kan hållas till ordningen, avskiljas från andra barn under en begränsad tid. Barnet ska då stå under fortlöpande uppsikt av personalen och ha möjlighet att tillkalla personal. Barnet får inte hållas avskilt under längre tid än vad som är oundgängligen nödvändigt och inte i något fall under mer än fyra timmar i följd. En läkare eller sjuksköterska ska skyndsamt yttra sig om varje åtgärd som vidtas med stöd av bestämmelsen om avskiljande. Om läkaren eller sjuksköterskan begär det ska åtgärden genast avbrytas. (Se 15 c § LVU.) Så fort barnet inte längre uppträder så våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen så ska avskiljningen upphöra. Personalen måste därför fortlöpande bedöma om det finns förutsättningar att avbryta avskiljningen.¹⁴⁹

För avskiljningen finns i regel särskilda rum iordningställda på institutionen. Avskiljningen får aldrig användas som bestraffning.¹⁵⁰ Efter ett verkställt beslut om avskildhet ska barnet erbjudas ett uppföljande samtal. Under samtalet ska barnet få information om vad som var anledningen till att tvångsåtgärden behövde tillgripas och ges möjlighet att framföra sin uppfattning om den vidtagna åtgärden. (Se 20 c § LVU.)

Det finns också en möjlighet att hindra ett barn, som är intaget på ett särskilt ungdomshem, att träffa andra som vårdas där, om det krävs med hänsyn till hans eller hennes speciella behov av vård eller säkerhet eller säkerheten vid hemmet. Vård i enskildhet ska vara anpassad efter den unges individuella vårdbehov. (Se 15 d § LVU.)

Tvångsåtgärder enligt ovan får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga ska de användas. (Se 20 a §§ LVU.)

När det gäller inskränkningar i vårdade barns möjligheter till kommunikation, information och besök, se kapitlen om artiklarna 9, 16 och 17. I kapitlet om artikel 16 beskriver vi även bestämmelser om t.ex. kroppsbesiktning och kroppsvisitation.

¹⁴⁹ Prop. 2017/18:169 s. 71.

¹⁵⁰ SiS interna allmänna råd LVU s. 8.

Rätt till biträde

Ett offentligt biträde ska förordnas för barnet och dess vårdnadshavare i mål eller ärende angående bl.a. beredande av vård, omedelbart omhändertagande och upphörande av vård enligt LVU, om det inte måste antas att behov av biträde saknas. Detsamma gäller vid överklaganden av en socialnämnds beslut om var vården ska inledas. För den som är under 15 år ska offentligt biträde förordnas, om det inte måste antas att behov av biträde saknas, även vid överklagande av Statens institutionsstyrelses beslut. (Se 39 § LVU.) Anledningen till denna 15-årsgräns var att regeringen ville ge bättre förutsättningar för yngre barn, som inte är processbehöriga, att överklaga beslut om särskilda befogenheter.¹⁵¹

Behövs offentligt biträde både för den unge och för dennes vårdnadshavare, förordnas gemensamt biträde, om det inte finns motstridiga intressen mellan dem. (Se 39 § LVU.) Den som är förordnad som offentligt biträde för någon som är under 15 år, utan att samtidigt vara biträde för vårdnadshavaren, är utan särskilt förordnande den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser (36 § LVU). Ett sådant förordnande innebär samtidigt att barnets vårdnadshavare inte har rätt att föra barnets talan i ärendet.¹⁵²

Enligt doktrinen kan endast särskilda omständigheter föranleda avsteg från huvudregeln att biträde ska förordnas. Det ligger i sakens natur att offentligt biträde inte ska förordnas om det redan från början står klart att myndighetens beslut kommer att innefatta bifall till den enskildes talan. En annan omständighet som kan föranleda att offentligt biträde inte förordnas är att några nya omständigheter inte har tillkommit sedan ärendet senast prövades av myndigheten. Har t.ex. den som omhändertagits för vård enligt LVU fått sin begäran om vårdens avslutande avslagen och kort tid därefter väcker talan i samma sak, kan omständigheterna vara sådana att offentligt biträde inte ska förordnas.¹⁵³

Ett offentligt biträde, som också är ställföreträdare för ett barn, ska tillvarata barnets intresse och föra fram de synpunkter och önske-

¹⁵¹ Prop. 2017/18:169 s. 87. Utredningen om tvångsvård för barn och unga hade föreslagit att det inte skulle finnas någon åldersbegränsning, men utan att motivera förslaget när det gällde barn som var 15 år eller äldre. Regeringen ansåg därför och med hänsyn till att dessa barn var processbehöriga att den utökade rätten till offentligt biträde skulle begränsas till barn under 15 år.

¹⁵² Rättsfallet HFD 2011 ref. 78.

¹⁵³ Nordström och Thunved (2017) s. 408.

mål som barnet har. Om biträdet har en annan uppfattning än barnet bör han eller hon hävda den uppfattningen som enligt biträdet bäst tjänar barnets intresse. Om barnet så önskar ska biträdet se till att beslut och domar blir överklagade.¹⁵⁴ Högsta förvaltningsdomstolen har uttalat att utgångspunkten bör vara att ställföreträdaren ska tillmäta barnets åsikter och inställning betydelse i förhållande till ålder och mognad och i varje enskilt fall bedöma den unges förmåga att förstå innebörden av den uppfattning som han eller hon framfört. Om barnet uppnått viss mognad och klart gett uttryck för att han eller hon vill att ett avgörande ska överklagas ska ställföreträdaren se till att så sker, även om ställföreträdaren anser att beslutet bör bestå.¹⁵⁵

Regeringen har föreslagit att det ska införas särskilda lämplighetskrav för offentliga biträden i mål och ärenden enligt LVU. Endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget ska enligt förslaget få förordnas som offentligt biträde.¹⁵⁶

40.2.11 Missbruksvård enligt LVM

I LVM finns bestämmelser om tvångsvård som ges en missbrukare. Om en missbrukare inte samtycker till vård enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen ska denne under de förutsättningar som anges i LVM ändå beredas vård (2 § LVM). LVM är i sig tillämplig på barn men i praktiken är det LVU som tillämpas på så unga missbrukare.¹⁵⁷ Vi kommer därför inte att ytterligare redogöra för bestämmelserna i LVM.

40.2.12 Sluten psykiatrisk tvångsvård

Sluten psykiatrisk tvångsvård kan ges i form av vård enligt LPT och rättspsykiatrisk vård enligt LRV. I detta avsnitt redogör vi för båda dessa former av vård, som är förenade med frihetsberövande och annat tvång.

¹⁵⁴ Prop. 1994/95:224 s. 57.

¹⁵⁵ Rättsfallet HFD 2014 ref. 38.

¹⁵⁶ Lagrådsremiss den 24 september 2020 *Regelbundna överväganden av vårdnadsöverflyttning och särskilda lämplighetskrav för offentliga biträden.*

¹⁵⁷ Prop. 1981/82:8 s. 42.

Förutsättningar för att ge sluten psykiatrisk tvångsvård enligt LPT

Sluten psykiatrisk tvångsvård enligt LPT får ges endast om patienten lider av en allvarlig psykisk störning och på grund av sitt psykiska tillstånd och sina personliga förhållanden i övrigt har ett oundgängligt behov av psykiatrisk vård, som inte kan tillgodoses på annat sätt än genom att patienten är intagen på en sjukvårdsinrättning för kvalificerad psykiatrisk dygnetruntvård. En ytterligare förutsättning är att patienten motsätter sig sådan vård eller det till följd av patientens psykiska tillstånd finns grundad anledning att anta att vården inte kan ges med hans eller hennes samtycke. Tvångsvård får inte ges om patientens psykiska störning utgör enbart en utvecklingsstörning. Vid bedömning av vårdbehovet ska det även beaktas om patienten till följd av sin psykiska störning är farlig för annans personliga säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa. (Se 3 § LPT.)

Beslutsordningen för psykiatrisk tvångsvård beskriver vi närmre i kapitlet om artikel 9.

Förutsättningar för att ge sluten rättspsykiatrisk vård

Rättspsykiatrisk vård kan ges på två olika sätt: som en påföljd i en brottmålsdom och efter beslut av en chefsöverläkare, på liknande sätt som gäller vid tvångsvård enligt LPT, till vissa personer inom det straffprocessuella systemet (1, 3, 4 och 5 §§ LRV.)

Rättspsykiatrisk vård som påföljd

Den som lider av en allvarlig psykisk störning och som har begått ett brott, för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter, får överlämnas till rättspsykiatrisk vård, om det med hänsyn till personens psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att personen är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård, som är förenad med frihetsberövande och annat tvång. Har brottet begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning, får rätten besluta om särskild utskrivningsprövning (se nedan under avsnittet om vårdtiden). (Se 31 kap. 3 § BrB. Se även 30 kap. 6 § BrB om val av på-

följd när någon begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning.)

Rättspsykiatrisk vård i andra fall

Den som är anhållen, häktad, intagen på en enhet för rättspsykiatrisk undersökning eller som är intagen i eller ska förpassas till kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem (till följd av en dom på sluten ungdomsvård) får ges rättspsykiatrisk vård. Det gäller om personen lider av en allvarlig psykisk störning, med hänsyn till sitt psykiska tillstånd och sina personliga förhållanden i övrigt har behov av psykiatrisk vård, som kan tillgodoses genom att han eller hon är intagen på en sjukvårdsinrättning, och personen motsätter sig sådan vård eller det till följd av hans eller hennes psykiska tillstånd finns grundad anledning att anta att vården inte kan ges med hans samtycke. (Se 4 § LRV.)

Beslut om intagning för rättspsykiatrisk vård fattas av en chefsöverläkare vid en sjukvårdsinrättning eller enhet för rättspsykiatrisk undersökning. För ett sådant beslut krävs att ett vårdintyg har utfärdats av en annan läkare. En fråga om intagning för rättspsykiatrisk vård ska avgöras skyndsamt efter undersökning av patienten. Om rätten har fattat beslut om rättspsykiatrisk undersökning och den misstänkte har tagits in på undersökningsenheten, krävs inte något vårdintyg för beslut om rättspsykiatrisk vård. Detsamma gäller den som förts till en sjukvårdsinrättning för rättspsykiatrisk vård för frivillig psykiatrisk vård. (Se 5 § LRV.)

Vårdtiden

Sluten psykiatrisk tvångsvård

En patient får, sedan vårdintyg har utfärdats, efter beslut av läkare hållas kvar på vårdinrättningen tills frågan om intagning har avgjorts. Frågan om intagning för sluten psykiatrisk tvångsvård ska avgöras skyndsamt efter undersökning av patienten, senast 24 timmar efter patientens ankomst till vårdinrättningen. (Se 6 och 6 b §§ LPT.) Under denna tid ges intagningsläkaren möjlighet att i anslutning till undersökning av patienten göra en självständig bedömning av patientens

psykiska tillstånd och förutsättningarna i övrigt för tvångsvård samt att inhämta kompletterande uppgifter av den läkare som har utfärdat vårdintyget.¹⁵⁸

Om chefsöverläkaren finner att patienten bör ges tvångsvård utöver fyra veckor från dagen för beslutet om intagning, ska chefsöverläkaren före utgången av fyra veckorstiden ansöka hos förvaltningsrätten om medgivande till sådan vård (7 § LPT). I annat fall upphör tvångsvården (28 § LPT).

Mål enligt LPT ska handläggas skyndsamt. Förvaltningsrätten ska ta upp målet till avgörande inom åtta dagar från den dag då ansökan eller överklagandet kom in till förvaltningsrätten. Förvaltningsrätten får förlänga denna tid, om det behövs ytterligare utredning eller om någon annan särskild omständighet gör det nödvändigt. (Se 35 § LPT.) Om rätten bifaller ansökan får vården pågå högst fyra månader räknat från dagen för beslutet om intagning (8 § LPT). När det inte längre finns förutsättningar för tvångsvård, ska chefsöverläkaren genast besluta att tvångsvården ska upphöra. Frågan om tvångsvårdens upphörande ska övervägas fortlöpande. Därtill krävs det att ett nytt medgivande ges av domstol, senast varje halvår, för att tvångsvården ska få fortsätta. (Se 9 och 27 §§ LPT.)

Rättspsykiatrisk vård som påföljd utan särskild utskrivningsprövning

Rättspsykiatrisk vård efter beslut av domstol ska påbörjas utan dröjsmål efter att domstolens beslut vunnit laga kraft. Är den dömde häktad, ska vården påbörjas även om beslutet inte har vunnit laga kraft, under förutsättning att den dömde och åklagaren medger att så sker. (Se 7 § LRV.)

När rättspsykiatrisk vård har dömts ut som en påföljd utan beslut om särskild utskrivningsprövning får vården pågå under högst fyra månader. På ansökan av chefsöverläkaren får förvaltningsrätten medge att den rättspsykiatriska vården ska övergå i öppen eller sluten form eller fortsätta även längre tid än fyra månader. Medgivande till förlängning av vårdtiden får lämnas för högst sex månader åt gången, räknat från den dag då förvaltningsrätten meddelar beslut i frågan. Om ansökan inte inkommer i rätt tid upphör vården. (Se 12, 12 a och 14 §§ LRV.)

¹⁵⁸ Grönwall m.fl. (2020), kommentaren till 19 § LPT.

Chefsöverläkaren ska genast besluta att vården ska upphöra om patienten inte längre lider av en allvarlig psykisk störning eller om det inte längre med hänsyn till patientens psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han eller hon är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård som är förenad med frihetsberövande och annat tvång eller ges öppen rättspsykiatrisk vård. Chefsöverläkaren ska fortlöpande överväga frågan om den rättspsykiatriska vårdens upphörande. (Se 13 §§ LRV.)

Rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning

För den som ges rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska vården upphöra när följande två förutsättningar föreligger. Det ska inte längre till följd av den psykiska störning som föranlett beslutet om särskild utskrivningsprövning finnas risk för att patienten återfaller i brottslighet som är av allvarligt slag. Det ska inte heller annars, med hänsyn till patientens psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt, vara påkallat att patienten är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård som är förenad med frihetsberövande och annat tvång eller att patienten ges öppen rättspsykiatrisk vård. (Se 16 § LRV.)

En fråga om särskild utskrivningsprövning prövas av förvaltningsrätten efter anmälan av chefsöverläkaren eller efter ansökan av patienten. Samma tidsfrister gäller som för annan rättspsykiatrisk vård utan utskrivningsprövning. (Se 16 a § LRV.)

Rättspsykiatrisk vård i andra fall

För anhållna m.fl. som ges rättspsykiatrisk vård enligt 4 § LRV gäller att chefsöverläkaren genast ska besluta att vården ska upphöra när det inte längre finns förutsättningar för sådan vård. Chefsöverläkaren ska fortlöpande överväga frågan om vården ska upphöra. För den som är anhållen eller häktad ska den rättspsykiatriska vården upphöra senast när beslutet om frihetsberövande upphört att gälla. För den som är intagen på en undersökningsenhet med stöd av 10 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning, ska den rättspsykiatriska vården upphöra senast när han eller hon inte längre får hållas

kvar på undersökningsenheten.¹⁵⁹ Den rättspsykiatriska vården för den som är intagen i kriminalvårdsanstalt ska upphöra senast när frigivning sker och för den som är intagen i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på sluten ungdomsvård upphör vården senast vid verkställighetens slut. (Se 15 § LRV.)

När den rättspsykiatriska vården ska upphöra får chefsöverläkaren besluta om sluten psykiatrisk tvångsvård enligt LPT, även om inte vårdintyg har utfärdats, om förutsättningarna för sådan vård är uppfyllda (14 § LPT).

Begäran att vården ska upphöra

Oavsett vilken form av psykiatrisk tvångsvård som den enskilde ges kan han eller hon begära att den ska upphöra. Normalt är det chefsöverläkaren som först prövar frågan. Om läkaren inte bifaller begäran kan beslutet överklagas till allmän förvaltningsdomstol. (Se 32 och 33 §§ LPT samt 18 § LRV.) När det gäller rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning prövar förvaltningsrätten frågan utan att den först prövats av chefsöverläkaren (16 a § LRV). Om patienten har fyllt 15 år har han eller hon själv rätt att föra sin talan. En patient som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att patienten inte tar skada av att höras. (Se 44 § LPT och 24 § LRV.)

Utvisning och avvisning

När det gäller situationen att den som är föremål för psykiatrisk tvångsvård enligt LPT eller LRV samtidigt fått ett beslut om avvisning eller utvisning, se 29 § LPT och 17 § LRV.

¹⁵⁹ Om en misstänkt som inte är häktad eller annars berövad friheten underlåter att inställa sig till en rättspsykiatrisk undersökning eller om det finns något annat skäl att anta att personen inte kommer att frivilligt medverka till undersökningen, får rätten besluta att han eller hon ska tas in på undersökningsenheten. I beslutet ska bestämmas den längsta tid, högst två veckor, under vilken den misstänkte får hållas kvar på enheten. Kan undersökningen inte avslutas inom den bestämda tiden, får rätten besluta att den misstänkte får hållas kvar under ytterligare högst två veckor. (Se 10 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning.)

Behandlingen under vårdtiden och tvångsåtgärder

Både vid vård enligt LPT och LRV gäller de grundläggande bestämmelserna i bl.a. patientlagen (2014:821). Av dem framgår bl.a. följande. Patienten ska få sakkunnig och omsorgsfull hälso- och sjukvård som är av god kvalitet och som står i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Vården ska ges med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans värdighet. Om patienten är ett barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Barnets inställning till vården eller behandlingen ska så långt som möjligt klarläggas och tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Patienten och dennes vårdnadshavare ska ges information bl.a. om barnets hälsotillstånd och behandling. Informationen ska anpassas till personens ålder och individuella förutsättningar. (Se 1 § LPT samt 1 kap. 6–8 §§, 3 kap. och 4 kap. 3 § patientlagen.) Läs mer om dessa bestämmelser i kapitlet om artikel 24.

När patienten begär det, ska en stödperson utses. En stödperson kan utses också i annat fall, om patienten inte motsätter sig det. Stödpersonen ska bistå patienten i personliga frågor så länge denne ges tvångsvård enligt denna lag och, om patienten och stödpersonen samtycker till det, även under fyra veckor efter det att tvångsvården har upphört. (Se 30 § LPT och 26 § LRV.)

Enligt såväl LPT som LRV får vissa tvångsåtgärder vidtas under särskilda förutsättningar (se främst 18–24 §§ LPT och 8 § LRV). När det gäller inskränkningar i möjligheterna till besök, kommunikation och att få tillgång till information beskriver vi dessa bestämmelser i kapitlen om artiklarna 9, 16 och 17. I kapitlet om artikel 16 skriver vi även om sådana tvångsåtgärder som främst rör privatlivet och den personliga integriteten. Möjligheterna till fritidssysselsättning m.m. skriver vi om i kapitlet om artikel 31. I detta avsnitt kommer vi främst beröra bestämmelser som rör fastspänning och vård i avskildhet. Möjligheterna att använda dessa åtgärder mot ett barn är mer inskränkta och regleras i särskilda bestämmelser i LPT (6 a, 19 a och 20 a och 22 c §§ LPT). Bestämmelserna trädde i kraft den 1 juli 2020 och gäller i tillämpliga delar även vid rättspsykiatrisk vård (8 LRV).

Tvångsåtgärder får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas. Tvång ska utövas så skonsamt som möjligt och med största möjliga hänsyn till patienten. Tvångsåtgärder i syfte att

genomföra vården får användas endast om patienten inte genom en individuellt anpassad information kan förmås att frivilligt medverka till vård. Sådana åtgärder får inte användas i större omfattning än vad som är nödvändigt för att förmå patienten till detta. (Se 2 a och 2 b §§ i LPT och LRV.)

Chefsöverläkaren ska se till att patientjournalen bl.a. innehåller uppgifter om de tvångsåtgärder som har vidtagits med stöd av lagstiftningen och om skälen för åtgärderna (2 § förordningen, 1991:1472, om psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård). Om ett barn har blivit föremål för någon eller några tvångsåtgärder i form av bl.a. fastspänning eller avskiljning vid minst tre tillfällen under vårdperioden, ska Inspektionen för vård och omsorg underrättas om dessa åtgärder (22 c § LPT och 8 § LRV).

Fastspänning med bälte

Om det finns en omedelbar fara för att en patient som är under 18 år lider allvarlig skada och det är uppenbart att andra åtgärder inte är tillräckliga får patienten spännas fast med bälte. Med fastspänning avses att patienten spänns fast med bälte i en säng. Ett barn får endast spännas fast med bälte, till skillnad från vuxna, som även får spännas fast med *liknande anordningar* (jämför 19 § LPT).¹⁶⁰

Med *omedelbar fara för att patienten lider allvarlig skada* avses, enligt förarbetena, att det ska finnas en fara för patientens liv eller risk för allvarliga men. Däremot får fastspänning inte tillgripas för att hindra att patienten skadar någon annan. Finns en fara att någon ur personalen, annan patient eller någon annan skadas får detta hanteras på annat sätt.¹⁶¹

Ett beslut om fastspänning fattas av chefsöverläkaren. Beslutet gäller högst en timme. Tiden för fastspänningen får förlängas genom nya beslut som gäller under högst en timme i taget. Under den tid patienten hålls fastspänd ska hälso- och sjukvårdspersonal vara närvarande. Inspektionen för vård och omsorg ska utan dröjsmål underrättas om patienten hålls fastspänd under en sammanhängande tid som överstiger en timme. (Se 19 a § LPT.)

¹⁶⁰ Prop. 2019/20:84 s. 56.

¹⁶¹ Prop. 2019/20:84 s. 56.

Ett förlängningsbeslut förutsätter att kriterierna för fastspänning fortfarande är uppfyllda. Det finns ingen begränsning för hur många gånger tiden för fastspänning kan förlängas.¹⁶²

Vård i avskildhet

En patient som är under 18 år får hållas avskild från andra patienter endast om det är nödvändigt på grund av att han eller hon genom aggressivt beteende allvarligt försvårar vården av de andra patienterna och det är uppenbart att andra åtgärder inte är tillräckliga. Ett beslut om avskiljande fattas av chefsöverläkaren. Beslutet gäller högst två timmar. Tiden för avskiljandet får förlängas genom nya beslut som gäller under högst två timmar i taget. Under den tid barnet hålls avskilt ska hälso- och sjukvårdspersonal hålla barnet under fortlöpande uppsikt. Inspektionen för vård och omsorg ska utan dröjsmål underrättas om barnet hålls avskilt under en sammanhängande tid som överstiger två timmar. (Se 20 a § LPT.) Det finns ingen begränsning för hur många gånger tiden för fastspänning kan förlängas.¹⁶³

Med avskiljande menas att en person hålls instängd på ett rum, antingen på det egna rummet eller i ett särskilt isoleringsrum.¹⁶⁴ *Aggressivt beteende* innebär att en patient agerar hotfullt eller våldsamt och det finns risk att hotet eller våldet har en sådan påverkan på personalen, andra patienter eller lokalen där vårdinrättningen är inrymd att beteendet allvarligt försvårar vården av andra patienter.¹⁶⁵ Till skillnad från vad som gäller för vuxna patienter, kan avskiljning av en patient som är under 18 år inte komma i fråga för störande beteende (jämför 20 § LPT).

Rätt till biträde

När det gäller rätt till offentligt biträde gäller något förenklat följande. Offentligt biträde ska enligt LPT förordnas för den som åtgärden avser i mål hos allmän förvaltningsdomstol, bl.a. om målet gäller beslut om intagning för sluten psykiatrisk tvångsvård (om beslutet har överklagats), medgivande till fortsatt tvångsvård och avslag på en

¹⁶² Prop. 2019/20:84 s. 56.

¹⁶³ Prop. 2019/20:84 s. 58.

¹⁶⁴ Prop. 1990/91:58 s. 142.

¹⁶⁵ Prop. 2019/20:84 s. 58.

begäran om att tvångsvården ska upphöra. Offentligt biträde ska dock inte förordnas, om det måste antas att det inte finns något behov av ett biträde. (Se 38 a § LPT.) Liknande bestämmelser för rättspsykiatrisk vård finns i 22 a § LRV. Enligt bestämmelsen ska ett offentligt biträde förordnas i mål hos allmän förvaltningsdomstol för den som åtgärden avser bl.a. om målet gäller medgivande till fortsatt vård eller upphörande av vård. Offentligt biträde ska inte förordnas, om det måste antas att det inte finns något behov av ett biträde. Vilka kvalifikationer ett offentligt biträde ska ha skriver vi om ovan, i avsnittet om förvar enligt utlänningslagen.

När det gäller biträde under en brottmålsprocess, se ovan i avsnittet om gripande och anhållande samt kapitlet om artikel 40.

Den nationella samordnaren för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa föreslog, mot bakgrund av artikel 12 i barnkonventionen, att det i LPT¹⁶⁶ skulle införas en bestämmelse om att den som är förordnad som offentligt biträde för någon som är under 15 år, utan särskilt förordnande, ska vara den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser.¹⁶⁷ Regeringen föreslog emellertid inte någon motsvarande bestämmelse i den efterföljande propositionen.¹⁶⁸

40.3 Analys av överensstämmelsen

Artikel 37 i barnkonventionen kan sägas bestå av två delar. Av den första delen (a) framgår statens ansvar för att skydda barn mot tortyr, grym, förnedrande och omänsklig behandling eller bestraffning. Dessutom föreskrivs det ett förbud mot dödsstraff och livstids fängelse utan möjlighet till frigivning. Den andra delen (b)–(d) rör frihetsberövanden av barn.

Av såväl artikeln i sig som förarbetena till barnkonventionen framgår att artikel 37 tar sin utgångspunkt i straffrättsliga förhållanden. I artikelns första punkt hänvisas till dödsstraff och livstids fängelse och i den andra punkten nämns särskilt vissa straffrättsliga frihetsberövanden. Vid författandet av konventionen behandlades dessutom artik-

¹⁶⁶ Av motiveringen till bestämmelsen framgår att avsikten var att detta även skulle gälla enligt LRV. Detta avspeglas emellertid inte i utredningens lagförslag.

¹⁶⁷ SOU 2017:111 s. 32, 33, 274, 335 och 336.

¹⁶⁸ Frågan synes vara slutbehandlad av regeringen, men förslaget diskuterades inte av regeringen, se prop. 2019/20:84, särskilt avsnitt 3 och 11 samt s. 68 (bilaga 1).

larna 37 och 40 ursprungligen som en och samma artikel. Detta bör man ha med sig som bakgrund vid en tolkning av artikeln. Likväl är artikel 37 inte begränsad till straffrättsliga frihetsberövanden eller behandlingen av barn som misstänks för brott. Några sådana begränsningar framgår varken av ordalydelsen eller den allmänna tolkningen av artikeln.

Artikel 37 fokuserar främst på det allmännas behandling och frihetsberövande av barn men är inte begränsad till åtgärder vidtagna av offentliga tjänstemän. Enligt artikeln ska en stat *säkerställa* att ett barn inte torteras, förnedras, olovligen berövas friheten, etc. Det betyder att staten behöver vidta åtgärder för att skydda barn från angrepp även från enskilda.¹⁶⁹

40.3.1 Skydd mot omänsklig behandling eller bestraffning (artikel 37 [a])

Enligt punkten (a) i artikel 37 ska en stat säkerställa att inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Ett motsvarande stadgande finns i artikel 3 i Europakonventionen, som är svensk lag. Även i regeringsformen finns det en liknande bestämmelse. Utöver detta generella skydd finns det straffrättsliga bestämmelser om bl.a. misshandel, olaga tvång, sexualbrott, ofredande m.m., som kriminaliserar olika slags sådana beteenden som åsyftas i artikel 37 (a). Lagstiftningen innehåller därutöver bestämmelser om att det allmänna i olika situationer ska bemöta enskilda med respekt för den enskilda människans värdighet eller med liknande innebörd. Ett sådant exempel gäller patienter i hälso- och sjukvården och finns i patientlagen. Det finns en diskrimineringslag, som syftar till att motverka visst förnedrande beteende, och i skollagen finns ett eget kapitel om åtgärder mot kränkande behandling (läs vidare i kapitlen om artiklarna 2 och 28). Ytterligare åtgärder mot olika former av omänsklig behandling i form av olika utnyttjanden redogör vi för i kapitlen om artiklarna 32–36.

Besträffningar i form av våld eller isolering i enskildhet är inte tillåtna, varken inom straffsystemet, skolan eller i övrigt. Däremot är frihetsberövanden i sig tillåtna som straff, även om de så långt som möjligt ska undvikas, särskilt när det gäller barn. Frihetsberövanden

¹⁶⁹ För ett liknande resonemang, se Tobin (2019) s. 1425.

som straff är emellertid inte i sig förbjudna enligt barnkonventionen, så länge de används som en sista utväg och under kortast lämpliga tid. Läs mer nedan och i kapitlet om artikel 40.

Sammantaget genomsyras svensk lagstiftning av ett avståndstagande mot att behandla personer på ett omänskligt sätt. Därtill finns det ett grundläggande skydd mot tortyr eller annan omänsklig eller förnedrande behandling, bl.a. genom grundlag, Europakonventionen och straffrättsliga bestämmelser. Enligt vår bedömning stämmer detta synsätt och skydd överens med innebörden av artikel 37 (a) i barnkonventionen. När det särskilt gäller behandlingen av frihetsberövade, läs mer nedan.

Skydd mot omänsklig eller förnedrande behandling i utlandet

En stats skyldigheter enligt barnkonventionen är huvudsakligen begränsad till statens jurisdiktion. Barnkonventionen är inte heller avsedd att påverka en stats bestämmelser om vilka personer som ska ha rätt att resa in eller stanna kvar i landet. Barnrättskommittén har emellertid rekommenderat stater att följa principen om *non-refoulement* och bl.a. ansett att det i den svenska utlänningslagen uttryckligen bör anges vissa barnspecifika asylskäl, som har med olika former av förföljelse att göra. (Läs vidare i kapitlen om artiklarna 2, 10, 22, 24.3 och 36.) Detta ger upphov till frågan om artikel 37 (a) innebär en skyldighet att skydda ett barn som riskerar att utsättas för omänsklig eller förnedrande behandling i utlandet.

Enligt svensk rätt beaktas principen om *non-refoulement* både i bestämmelserna om uppehållstillstånd (se 4 kap. 2 § utlänningslagen) och genom att avvisning och utvisning av en utlänning aldrig får verkställas till ett land om det finns skälig anledning att anta att utlänningen utsätts för tortyr eller annan omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning i landet.

Vår bedömning är att, även för det fall artikel 37 skulle innebära ett åtagande att ge ett barn skydd mot omänsklig behandling i utlandet genom att bevilja det uppehållstillstånd eller förhindra verkställighet, stämmer svensk lagstiftning och praxis överens med artikel 37 (a) i barnkonventionen.

40.3.2 Förbud mot dödsstraff och livstids fängelse (artikel 37 [a])

Det är tydligt i artikel 37 (a) att dödsstraff och livstids fängelse utan möjlighet till frigivning inte får utdömas för brott som begåtts av någon under 18 år. Det är brottstidpunkten och inte tidpunkten för avgörandet eller verkställandet som är relevant för om personen omfattas av begränsningen eller inte.

I svensk rätt förekommer inte dödsstraff som påföljd. Det finns därtill ett förbud mot dödsstraff i regeringsformen, Europakonventionens tilläggsprotokoll och EU-stadgan. Livstids fängelse får enligt brottsbalken inte utdömas för brott som någon begått innan han eller hon fyllt 21 år. Som framgår i kapitlet om artikel 40 måste det vara *klarlagt* att den unge fyllt 21 år vid brottet för att han eller hon ska kunna dömas till livstids fängelse (jämför NJA 2016 s. 719). Enligt vår bedömning stämmer svensk lagstiftning och praxis överens med artikel 37 (a) när det gäller dödsstraff och livstids fängelse.

40.3.3 Skydd mot olagligt och godtyckligt frihetsberövande (artikel 37 [b])

Enligt artikel 37 (b) i barnkonventionen får inget barn olagligt eller godtyckligt berövas sin frihet. Bestämmelsen innebär inte ett förbud mot att frihetsberöva ett barn men det måste finnas lagstöd för det och frihetsberövandet får inte vara godtyckligt. Förbudet mot godtycke får anses innebära både att det måste finnas godtagbara skäl för lagbestämmelsen som möjliggör ett frihetsberövande och för varje enskild åtgärd som innebär ett frihetsberövande.

Vad som utgör ett frihetsberövande framgår inte tydligt av artikeln. Av okänd anledning används inte samma term (*be deprived of his or her liberty*)¹⁷⁰ i punktens andra mening, som enligt ordalydelsen är begränsad till vissa frihetsberövanden (*arrest, detention* och *imprisonment*). Dessa frihetsberövanden får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. Det måste emellertid ifrågasättas om en sådan begränsning var avsiktlig. Ett frihetsberövande som är längre än vad som är lämpligt är rimligen att anse som godtyckligt, i den mening som avses i artikeln. Det är för övrigt också svårt att definiera vad som omfattas av just dessa tre frihetsberövan-

¹⁷⁰ *Privé de liberté* i den franska versionen.

den, vilket t.ex. framgår av att man i den svenska översättningen av artikeln valt att göra en öppen lista. Sammantaget får denna punkt i sin helhet anses omfatta ett krav på att ett frihetsberövande, oavsett slag, ska vara lagligt, motiverat och lämpligt.¹⁷¹

Termen frihetsberövande bör tolkas brett, bl.a. utifrån att artikeln har sitt ursprung i konventionen för medborgerliga och politiska rättigheter och i enlighet med den tolkning av begreppet som gjorts bl.a. av flera av FN:s kommittéer. Det måste i detta sammanhang påpekas att det är tveksamt om samma definition av frihetsberövande ska gälla för hela artikeln. Om man t.ex. anser att skolplikt och kvarsittning eller några timmars kvarhållande för förhör eller blodprov utgör frihetsberövanden i artikel 37:s mening måste man nog ifrågasätta om konventionen ställer ett krav på juridiskt biträde vid dessa situationer. Vi kommer i denna analys fokusera på frihetsberövanden som innebär att ett barn fysiskt hindras från att lämna en lokal eller inrättning under en längre tid än några timmar.

Ytterligare något som bör noteras är att frihetsberövandet ska pågå kortast *lämpliga* tid. Som framgår av förarbetena var det medvetet som termen *lämpliga* användes i stället för *nödvändiga* eller *möjliga*, som bl.a. används i Pekingreglerna (när det gäller frihetsberövande inför en brottnålsrättegång). Konventionen ger således utrymme för ett längre frihetsberövande än kortast möjliga, under förutsättning att det är lagligt, lämpligt och inte godtyckligt.

Allmänt om den svenska regleringen om frihetsberövanden

I både Europakonventionen och regeringsformen finns det ett förbud mot olagliga frihetsberövanden. Dessa förbud är mer omfattande än det i artikel 37 i barnkonventionen. Liksom när det gäller omänsklig behandling finns det flera straffrättsliga bestämmelser som kriminaliserar olika slags olaga frihetsberövanden. Dessa diskuterar vi främst i kapitlen om artiklarna 11 och 35.

De frihetsberövanden som får vidtas av det allmänna är angivna i lag tillsammans med de förutsättningar som krävs för att vidta respektive åtgärd (se dock nedan om särskild utlänningskontroll). Därtill ska hänsyn tas till principerna om ändamål, behov och proportionalitet varje gång en tvångsåtgärd (inklusive ett frihetsberövande) vidtas. En

¹⁷¹ Jämför Tobin (2019) s. 1473.

tvångsåtgärd får enligt svensk rätt aldrig pågå längre tid än vad som är nödvändigt. Ett frihetsberövande som straff får endast dömas ut om det finns synnerliga skäl, dvs. när inget mindre ingripande alternativ är lämpligt. Läs mer om frihetsberövande påföljder i kapitlet om artikel 40.

Särskilt om förvar vid utlänningsärenden

Ett utländskt barn som befinner sig i Sverige inför ett beslut om uppehållstillstånd eller efter att ett beslut om uppehållstillstånd avslagits bor normalt på ett anläggningsboende, ett HVB för ensamkommande eller i eget boende, beroende på omständigheterna (jämför bl.a. LMA och kapitlet om artikel 27). Enligt svensk lag är det endast i undantagsfall tillåtet att ta ett barn i förvar. Förvarstagandet syftar till att verkställigheten av en avvisning eller utvisning inte ska fördröjas. Det ska, utifrån omständigheterna i det enskilda fallet, finnas en risk för att barnet håller sig undan. Frihetsberövandet får endast pågå under en kortare tid. Behovs- och proportionalitetsprinciperna gäller, liksom principen om barnets bästa i 1 kap. 10 § utlänningslagen. Det är alltså varken fråga om en påföljd för en eventuellt olaglig vistelse eller en generell eller obligatorisk placering i avvaktan på ett beslut. Liksom vid häktning är det inte fråga om en bestraffning, utan om en åtgärd som ansetts vara nödvändig, i detta fall för att kunna verkställa en utvisning eller avvisning utan försening. Svensk lagstiftning strävar dock mot ett frivilligt återvändande och att undvika ett förvarstagande av barn inför ett återvändande. Det är med andra ord fråga om en något annorlunda form av förvar än den som barnrättskommittén tycks vända sig mot, dvs. förvarstagande i avvaktan på ett beslut. Vår bedömning är att bestämmelserna om förvar av barn vid utlänningsärenden stämmer överens med artikel 37 (b).

Interimistiska beslut om förvar vid särskild utlänningskontroll

Vid särskild utlänningskontroll får Säkerhetspolisen i vissa fall ta en person i förvar även när förutsättningarna som normalt gäller för att ta en person i förvar enligt lagen inte är uppfyllda (9 § LSUt). Ett sådant interimistiskt beslut ska genast anmälas till Migrationsverket, som snarast ska pröva om åtgärden ska bestå. Genom bestämmelsen ges Säkerhetspolisen ett lagstöd för att frihetsberöva en person, utan

att det anges några förutsättningar som först måste vara uppfyllda. Även om Säkerhetspolisen är styrda av principerna om behov och proportionalitet ger paragrafen ett närmast oinskränkt utrymme för godtyckliga frihetsberövanden. I vart fall säkerställer inte bestämmelsen (eller lagstiftningen i övrigt) ett skydd mot godtyckliga frihetsberövanden. Enligt vår bedömning uppfyller därför inte 9 § LSUt de krav som artikel 37 i barnkonventionen ställer på en bestämmelse om frihetsberövande (jämför även artikel 16 i konventionen, eftersom ett frihetsberövande även utgör ett ingrepp i den enskildes integritet och privatliv). Lagstiftningen stämmer således inte överens med innebörden av artikel 37 i barnkonventionen i denna del. Det ska noteras att det finns ett förslag som bereds inom Regeringskansliet om att bestämmelsen ska ändras, så att förutsättningarna för förvar måste vara uppfyllda även vid ett interimistiskt beslut.¹⁷²

Särskilt om häktning

Enligt häkteslagstiftningen krävs det synnerliga skäl för att häkta ett barn. Därtill måste det vara uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas på annat sätt och åtgärden måste vara proportionell. Lagstiftningen ligger således väl i linje med artikel 37 (b). Likväl har Sverige från flera håll fått kritik för att alltför många barn sitter häktade och med restriktioner. Barnrättskommittén har t.ex. ansett att det inte görs tillräckligt mycket för att hitta alternativ till häktning och att Sverige borde införa begränsningar för hur länge ett barn får vara häktat.

Regeringen har föreslagit att det i rättegångsbalken ska införas en mjuk begränsning av hur länge en person får sitta häktad. Ett barn får enligt förslaget som längst sitta häktad i tre månader, men domstolen får besluta att tiden får överskridas, om det finns synnerliga skäl. Samtidigt föreslogs en del andra lagändringar, t.ex. ska åklagaren redovisa en tidsplan för förundersökningen och det ska vara rätten som beslutar vilka restriktioner som en åklagare får ge en misstänkt. Även utan dessa ändringar gäller principerna om bl.a. behov och proportionalitet. Vår bedömning är att svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med artikel 37 (b) även när det gäller häktning. Detta

¹⁷² Läs om detta förslag av Utredningen om utlänningsärenden med säkerhetsaspekter ovan i avsnittet om förvar i utlänningsärenden.

gäller i synnerhet om regeringens förslag genomförs. När det gäller frågan om restriktioner, läs mer nedan.

40.3.4 Human behandling av varje frihetsberövat barn (artikel 37 [c])

Redan av artikel 37 (a) framgår att en stat ska säkerställa att ett barn, under inga omständigheter, får utsättas för omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Artikelns punkt (c) tillägger att ett frihetsberövat barn ska behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i barnets ålder. Detta förtydligas med att barnet som huvudregel ska hållas åtskilda från vuxna och ha rätt att hålla kontakt med sin familj.

När det gäller just kontakt med familj kan det noteras att det i den svenska översättningen av konventionen anges att ett frihetsberövat barn ska, utom i undantagsfall, ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök. Bestämmelsen måste emellertid, utifrån hur samhället ser ut i dag och hur begreppet korrespondens (*correspondence*) har utvecklats, även anses innefatta kommunikation genom andra medier än brev (se även kapitlet om artikel 16). När det gäller kontakt med familjemedlemmar hänvisar vi i övrigt till analysen i kapitlet om artikel 9 (läs även nedan om restriktioner vid häktning). Generella inskränkningar i ett frihetsberövat barns kommunikation berörs i kapitlet om artikel 16. Där skriver vi också om vissa tvångsåtgärder som kan vidtas mot ett frihetsberövat barn och som innebär ingrepp i den personliga integriteten. Tillgång till information från massmedier m.m. tar vi upp i kapitlet om artikel 17. Levnadsstandarden för ett barn som är frihetsberövat avhandlas i kapitlet om artikel 27 och bestämmelser om vila, fritid och tillgång till kultur analyseras i kapitlet om artikel 31. Generellt sett kan det i dessa delar sägas finnas en överensstämmelse mellan svensk lagstiftning och praxis och artikel 37 (c).

Straffrättsliga frihetsberövanden (förutom rättspsykiatrisk vård)

När det först gäller själva förundersökningen mot ett frihetsberövat barn som misstänks för brott finns det ett flertal processuella regler som syftar till att göra förfarandet mer barnanpassat. Därutöver finns det bestämmelser med innebörden att barnet ska behandlas på ett värdigt, respektfullt och åldersadekvat sätt. Läs om dessa bestämmelser i kapitlet om artikel 40.

Ett barn ska endast i undantagsfall förvaras i en arrestcell, ett häkte eller en kriminalvårdsanstalt. Det följer redan av att det krävs synnerliga skäl för att frihetsberöva barnet (se ovan).

Ett barn som gripits eller anhållits ska enligt riktlinjer förvaras i polisarrest endast när det är absolut nödvändigt. Regeringen har föreslagit att detta ska framgå av lag.¹⁷³ Redan på så sätt ska barn som huvudregel hållas skilda från vuxna som är gripna eller anhållna. Ett gripet eller anhållit barn ska enligt riktlinjerna vanligtvis förvaras i ett förhållningsrum eller i Kriminalvårdens arrestceller vid häkten. Oavsett förvaringslokal gäller häkteslagens bestämmelser om att barn ska hållas åtskilda från vuxna. För både polisarrest och häktesrum finns det bestämmelser om hur rummet ska se ut och t.ex. att den intagne ska kunna sköta sin hygien.

Oavsett om man är gripen, anhållen, häktad eller intagen i anstalt framgår det uttryckligen i lagen att en intagen ska bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet. Verkställigheten ska utformas så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas. Ett barn får inte placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över 18 år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa.

När det gäller slutna ungdomsvård, som verkställs vid ett särskilt ungdomshem, ska den utformas så att den dömdes anpassning i samhället främjas och att de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas. Det finns en lagstadgad strävan mot att ett barn efter tid ska behandlas under öppnare former samt bestämmelser om att barnet ska ges nödvändig vård och behandling, liksom tillfälle till utbildning, aktiviteter, förströelse, fysisk träning och vistelse utomhus.

När det gäller tvångsåtgärder, t.ex. vistelse i avskildhet, får de aldrig användas som bestraffning och endast under mycket kort tid (se dock om restriktioner nedan).

¹⁷³ Prop. 2019/20:129 s. 45–47.

Vår bedömning är att svensk lagstiftning och praxis i denna del stämmer överens med artikel 37 (c).

Särskilt om restriktioner vid häktning

Forskning har visat att isolering är skadligt för människor. Det gäller även en kortare tids isolering. Enligt såväl FN som Europarådet bör isolering av barn upphöra helt.¹⁷⁴

Som tidigare nämnts har bl.a. barnrättskommittén uttryckt en oro över användningen av isolering av barn i häkte. Kritik har kommit även från annat håll.¹⁷⁵ Som en följd av kritiken har regeringen föreslagit ett antal lagändringar, som syftar till en effektivare hantering av häktningar, ökad rättssäkerhet och att barnrättsperspektivet ska få större genomslag.¹⁷⁶ Vi har redogjort för några av dessa ovan, i den del ändringarna syftar till att förkorta häktningstiderna. Som nämns där föreslogs också en bestämmelse om att rätten ska bestämna vilka restriktioner som åklagaren får ge den häktade. Samtidigt föreslogs att det ska införas en uttrycklig proportionalitetsregel hänförlig till restriktioner samt en rätt för ett häktat barn att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar varje dag.

Som framgår i kapitlet om artikel 9 innebär restriktioner inte bara en risk för att barnet blir isolerat, utan också att kontakten mellan ett barn och dess familjemedlemmar kan påverkas. Det är enligt barnkonventionen endast i undantagsfall (*exceptional circumstances*) och huvudsakligen med hänsyn till ett barns bästa som ett barn kan förvägras rätten att hålla kontakt med sin familj genom besök och andra kontakter (jämför artikel 3.1, 9.3 och artikel 37 [c]). Detta innebär inte att barnet har rätt till varje kontakt som han eller hon önskar, men barnet ska kunna upprätthålla ett personligt förhållande till familjemedlemmarna. Bedömningen av hur mycket kontakt som ska tillåtas måste göras bl.a. utifrån behoven hos personer i den frihetsberövades ålder (artikel 37 [c]).

Som vi närmare redogör för i kapitlet om artikel 9 har Riksåklagaren utfärdat riktlinjer om att restriktioner ska användas restriktivt mot unga personer och att utgångspunkten ska vara att barnet får ha

¹⁷⁴ SOU 2016:52 s. 67.

¹⁷⁵ Se SOU 2016:52 kapitel 4 samt prop. 2019/20:129 s. 16 och 17.

¹⁷⁶ Prop. 2019/20:129 s. 1.

kontakt med sin familj. Detta följer även av proportionalitetsprincipen och behovsprincipen.

Bestämmelserna innebär att det endast är vid särskilda undantagsfall som restriktioner får användas mot ett barn. Med regeringens förslag ska barnet i dessa undantagsfall alltjämt ha rätt till minst fyra timmars vistelse med andra. Därtill ska kontakt med föräldrar och andra familjemedlemmar normalt tillåtas. Om sådan kontakt inte kan tillåtas fritt bör man överväga övervakade möten och korrespondens, i enlighet med principen om minsta möjliga inskränkning i den enskildes rättigheter (behovsprincipen). Behovet av restriktioner ska fortlöpande prövas av såväl åklagare som domstol.

Lagstiftningen ha tydligare kunnat säkerställa en förenlighet med artikel 37 (c) om det uttryckligen framgått att kontakt med familjemedlemmar endast i undantagsfall får vägras ett barn. Trots det är vår bedömning, mot den bakgrund som redovisats, att svensk lagstiftning och praxis är förenlig med artikel 37 (c), även när det gäller restriktioner. En förutsättning för det är dock att i vart fall förslaget om en rätt för ett häktat barn att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar varje dag genomförs.

Förvar i utlänningsärenden

Ett barn kan enligt svensk rätt sitta i förvar endast under en kortare tid (max 72 timmar eller, om det finns synnerliga skäl, ytterligare 72 timmar). Under denna tid ska barnet behandlas humant och hans eller hennes värdighet ska respekteras. Principen om barnets bästa i 1 kap. 10 § utlänningslagen ska beaktas. Det finns vidare bestämmelser om hur verksamheten ska utformas, bl.a. att den ska innebära minsta möjliga intrång i utlänningsens integritet och rättigheter samt att ett barn i förvar ska ges möjlighet till bl.a. aktiviteter, förströelse och vistelse utomhus. Barnet ska också ges möjlighet att ta emot besök och ha kontakt med personer utanför förvaret.

Huvudregeln är inte att ett barn som tas i förvar ska avskiljas från vuxna, i stället anges att ett barn inte får skiljas från båda sina vårdnadshavare genom att barnet eller vårdnadshavaren tas i förvar samt att en familj som hålls i förvar ska erbjudas eget boende. Artikel 37 (c) innebär naturligtvis inte att ett barn ska hållas åtskilt från vuxna som är närstående till barnet (om det inte är till barnets bästa). Det fram-

går direkt av artikeltexten, eftersom undantag från huvudregeln kan göras när det är till barnets bästa. Vidare ska ett barn normalt inte skiljas från sina föräldrar mot deras vilja (artikel 9.1). Barnkonventionen genomsyras också av en princip om familjen som den grundläggande enheten i samhället (se t.ex. konventionens inledning [preambel]). Principen om att ett barn som tagits i förvar ska vistas med sina föräldrar och att familjen ska erbjudas eget boende är således förenlig med konventionen.

När det gäller ett barn som inte har någon vårdnadshavare i Sverige får han eller hon tas i förvar endast om det finns synnerliga skäl. Någon huvudregel om att dessa barn ska hållas åtskilda från vuxna finns inte angiven i utlänningslagen. I EU:s mottagandedirektiv finns det en bestämmelse som anger att om ensamkommande barn hålls i förvar ska medlemsstaterna se till att de inkvarteras avskilt från vuxna. En direktivkonform tolkning av utlänningslagens bestämmelser om förvar borde således innebära en skyldighet för Migrationsverket att i vart fall i dessa situationer placera ett barn avskilt från vuxna.

För det fall ett barn skulle placeras i kriminalvårdsanstalt, häkte eller polisarrest, vilket är möjligt vid förvar enligt LSUt, om det föreligger synnerliga skäl, gäller häkteslagens bestämmelse om placering och således även kravet på att ett barn som huvudregel inte ska placeras med vuxna.

I flera andra traktat om mänskliga rättigheter, t.ex. i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 10.2 [b]), är liknande stadganden begränsade till unga lagöverträdare. Även om man bör beakta att artikel 37 är författad med fokus på straffprocessen kan det emellertid inte utläsas någon sådan begränsning i artikeln. Tvärtom finns det stöd för att även förvar omfattas.¹⁷⁷

Enligt vår bedömning säkerställer inte den svenska lagstiftningen att ett barn, som inte är tillsammans med sin familj och som tas i förvar hålls åtskilt från vuxna, i vart fall inte för alla barn. I denna del stämmer svensk lagstiftning således inte överens med innebörden av artikel 37 (c) i barnkonventionen.

¹⁷⁷ Jämför Tobin (2019) s. 1487 och 1488. Se även regeringens lagrådsremiss den 19 december 2019 *Förbättringar för barn inom den psykiatriska tvångsvården* s. 46.

Vård enligt LVU vid ett särskilt ungdomshem

Av LVU framgår bl.a. att vården ska präglas av respekt för barnets människovärde och integritet. Vad som är bäst för barnet ska vara avgörande. Hösten 2018 gjordes en del förändringar i lagen, bl.a. minskades tiden ett barn kan hållas i avskildhet från ett dygn till fyra timmar. Vidare infördes en möjlighet till ett uppföljande samtal efter vissa tvångsåtgärder, bl.a. vistelse i avskildhet. Övervägandena kring bestämmelsernas utformning byggde bl.a. på bestämmelserna i barnkonventionen samt de rekommendationer som barnrättskommittén och FN:s kommitté mot tortyr gett Sverige.¹⁷⁸ Avskildhet får endast pågå under en kortare tid och aldrig användas i bestraffande syften. Det ska användas mycket restriktivt och bara om det är särskilt påkallat på grund av att barnet uppträder våldsamt eller är så påverkat av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen. Under denna tid ska barnet stå under fortlöpande uppsikt av personal och ha möjlighet att tillkalla personal. Avskiljningen måste vara oundgängligen nödvändig och proportionell under hela tiden den pågår. Vår bedömning är att bestämmelserna om vård enligt LVU, som är förenad med frihetsberövande, är förenliga med innebörden av artikel 37 (c).

Sluten psykiatrisk tvångsvård (inklusive rättspsykiatrisk vård)

Psykiatrisk tvångsvård ska som all annan hälso- och sjukvård ges med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans värdighet. Om patienten är ett barn ska barnets bästa särskilt beaktas. En stödperson ska utses, bl.a. om patienten begär det, för att bistå patienten i personliga frågor.

Fastspänning och avskiljning

Barnrättskommittén har rekommenderat Sverige att förbjuda användningen av remmar och bälten och av avskiljning i psykiatriska vårdmiljöer och på andra inrättningar. Sedan den 1 juli 2020 gäller nya bestämmelser om fastspänning och avskiljning inom den psykiatriska tvångsvården. Enligt de nya bestämmelserna är det endast tillåtet att

¹⁷⁸ Prop. 2017/18:169 s. 67 och 68.

spänna fast ett barn om det finns en omedelbar fara för att barnet lider allvarlig skada och det är uppenbart att andra åtgärder inte är tillräckliga. Barnet får då spännas fast med bälte (och inget annat) under högst en timme. Den tiden får sedan förlängas med en timme åt gången. Om barnet är fastspänt längre tid än en timma ska tillsynsmyndigheten underrättas. Även när det gäller avskiljning har bestämmelserna stramats upp och den tillåtna användningen begränsats.

Genom de nya bestämmelserna får det antas att användningen av fastspänning kommer att minska, inte minst eftersom åtgärden inte längre får användas när barnet anses utgöra en fara endast för andra. Den tillåtna användningen är mycket begränsad; fastspänning får bara användas som en sista utväg och när barnets egen säkerhet riskeras. Det ska finnas hälso- och sjukvårdspersonal närvarande under den tid patienten är fastspänd. Även för avskiljning krävs det att mindre ingripande åtgärder inte är tillräckliga för att tvångsåtgärden ska få användas. Patienten ska under avskildheten hållas under uppsikt av hälso- och sjukvårdspersonal.

Även om det är möjligt att förlänga besluten om bältning och vård i avskildhet hur många gånger som helst krävs det för varje sådant beslut att förutsättningarna för tvångsåtgärden är uppfyllda, dvs. det ska vid bältning finnas en omedelbar fara för att barnet annars lider en allvarlig skada och vid vård i avskildhet vara nödvändigt för att inte andra patienters vård ska försvåras till följd av patientens aggressiva beteende. I båda fallen måste det vara uppenbart att inga andra åtgärder är tillräckliga. Därtill ska Inspektionen för vård och omsorg utan dröjsmål underrättas när ett barn varit fastspänd eller avskild så länge att ett förlängningsbeslut krävts. Regleringen är avsedd att utgöra en balans mellan ett patientsäkerhets-, barn- och rätts-säkerhetsperspektiv.¹⁷⁹

Även om endast en restriktiv användning av fastspänning och avskiljning är tillåten uppkommer frågan, bl.a. utifrån barnrättskommitténs synpunkter, om det alls ska vara tillåtet med dessa tvångsåtgärder eller om användandet av dem alltid ska anses utgöra en omänsklig eller föredrande behandling. Bestämmelserna om tvångsåtgärder mot barn ändrades efter förslag från den nationella samordnaren för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa. Utredningen hade i sitt arbete bl.a. haft ett flertal kontakter med barn som varit utsatta för dessa tvångsåtgärder. Det barnen främst vände

¹⁷⁹ Prop. 2019/20:84 s. 31.

sig mot var en slentrianmässig användning av tvångsåtgärder. Där-
emot ansåg de att det fanns tillfällen, i extrema undantagsfall, då det
var nödvändigt att använda dem. Som exempel angavs att ett barn mat-
vägrar och, trots adekvat behandling och ett gott bemötande från per-
sonal, behöver tillföras näring via sond för att inte svälta ihjäl. En
annan typ av situation som beskrivs är att ett barn, i samband med en
manisk eller psykotisk episod, kortvarigt kan behöva vårdas i avskild-
het med låg kognitiv stimulans även om barnet i stunden motsätter sig
det. Enligt utredningen stämde dessa skildringar överens med dem
som Barnombudsmannen år 2013 hade gjort vid sina samtal med barn
med erfarenhet av psykisk ohälsa. Den nationella samordnaren tog
också hänsyn till artikel 37 i barnkonventionen och de synpunkter
barnrättskommittén och andra lämnat.¹⁸⁰

Det är varken möjligt eller lämpligt att inom vårt uppdrag göra
någon större utvärdering om huruvida fastspänning eller avskiljning
utgör bra metoder eller undersöka om det finns alternativa och mer
lämpliga åtgärder som i stället skulle kunna vidtas för att skydda dessa
barn. Däremot kan vi konstatera att bestämmelserna bygger på över-
väganden om barnets bästa, barnkonventionens innehåll och barns egna
åsikter. Utifrån detta, det begränsade användningsområdet för tvångs-
åtgärderna samt de syften som de får användas för, bedömer vi att
svensk lagstiftning och praxis inte strider mot artikel 37 i denna del.

Ett barn ska hållas åtskilt från vuxna

Vi har ovan, när det gäller förvar, konstaterat att bestämmelsen om
att ett barn som huvudregel ska hållas åtskilt från vuxna inte endast
rör straffrättsliga förfaranden, utan är tillämplig även vid andra slags
frihetsberövanden. Samma resonemang gäller vid slutna psykiatrisk
tvångsvård.

I samband med förslagen om nya bestämmelser om tvångsåtgärder
mot barn lämnade den nationella samordnaren ett förslag på en
bestämmelse i LPT (och en hänvisning till bestämmelsen från LRV)
om att barn inte får vårdas tillsammans med vuxna, om det inte i det
enskilda fallet bedöms vara förenligt med barnets bästa. I den efter-
följande lagrådsremissen konstaterade regeringen att barn inte får vår-
das tillsammans med vuxna och ansåg, i enlighet med artikel 37 (c) i

¹⁸⁰ SOU 2017:111 s. 123–129.

barnkonventionen, att barn som är frihetsberövade inte ska vårdas tillsammans med vuxna, om det inte anses vara till barnets bästa. Regeringen menade emellertid att det saknades resonemang om hur förslaget förhöll sig till HSL och avsåg därför att bereda frågan vidare. I den senare propositionen skriver regeringen ungefär detsamma. Där emot har konstaterandet att barn inte får vårdas tillsammans med vuxna och hänvisningen till barnkonventionen tagits bort. Någon motivering till varför det tagits bort framgår inte.¹⁸¹

Vi delar regeringens initiala bedömning att det bör framgå av lagstiftningen att ett barn som vårdas och frihetsberövats med stöd av LPT eller LRV inte ska vårdas tillsammans med vuxna, om det inte anses vara till barnets bästa, för att regleringen ska stämma överens med artikel 37 (c) i barnkonventionen.¹⁸² Eftersom en sådan bestämmelse saknas stämmer lagstiftningen i denna del inte överens med konventionen.

Våld vid rymning m.m.

För att hindra en rymning eller upprätthålla ordning under ett frihetsberövande får enligt 24 kap. 2 § BrB det våld användas som med hänsyn till omständigheterna är försvarligt. Det kan utifrån artikel 19 i barnkonventionen ifrågasättas om våld någonsin är försvarligt i dessa situationer. Enligt artikeln ska ett barn skyddas från alla former av våld medan barnet är i föräldrars eller annan persons vård (jämför även artikel 20). Det ska emellertid framhållas att det är en generell bestämmelse, som inte särskilt tar sikte på frihetsberövanden av barn. Det framgår också av förarbetena att man vid försvarlighetsbedömningen kan komma fram till att våld inte får brukas alls. Därtill måste det beaktas att våld är ett vitt begrepp som kan innefatta även mindre fysiska ingrepp, som kan vara nödvändiga för att undvika t.ex. en rymning. Liksom alla ingrepp i en enskilds integritet behöver de också vara proportionella. Sammantaget framstår bestämmelsen inte som oförenlig med artikel 37.

¹⁸¹ Se SOU 2017:111 förslaget till den nya paragrafen 2 f § LPT och ändring av 6 § LRV, regeringens lagrådsremiss den 19 december 2019 *Förbättringar för barn inom den psykiatriska tvångsvården* s. 46 och 47 samt prop. 2019/20:84 s. 49.

¹⁸² Se även Barnkommitténs överväganden i frågan SOU 1997:116 s. 483.

40.3.5 Rätt till biträde, stöd och en prövning av frihetsberövandet (artikel 37 [d])

Punkten (d) i artikel 37 anger att en stat ska säkerställa att ett frihetsberövat barn får tillgång till vissa rättssäkerhetsgarantier och stöd.

Rätt till juridiskt och annat biträde

Den första delen av punkten gäller juridiskt och annat biträde. Det ska noteras att formuleringen i artikel 37 (d) skiljer sig från dem i artikel 40.2 (b) (ii) och (iii). I artikel 40, som rör barn som misstänks eller dömts för brott, ska en misstänkt ha juridisk *eller* annan lämplig hjälp (*or other appropriate assistance*), medan det i artikel 37 anges att ett frihetsberövat barn ska ha rätt att snarast få tillgång till juridiskt *och* annat lämpligt stöd (*and other appropriate assistance*). Samma skillnad finns i den spanska versionen (*y* i artikel 37 och *u* i artikel 40). I den franska versionen används däremot *eller* (*ou*) i båda artiklarna, medan det i den ryska står *och* (*и*) i artikel 37 (d) och 40.2 (b) (ii) men *eller* (*или*) i artikel 40.2 (b) (iii). När det gäller artikel 40 kan man av förarbetena utläsa att valet av *eller* var medvetet, eftersom vissa delegater ansåg att det skulle finnas ett utrymme för att låta personer som inte är juridiskt skolade biträda barn i vissa fall. Något liknande resonemang kan däremot inte utläsas i förhållande till artikel 37. Sammanhanget talar dock för att *och* är ett medvetet val. Eftersom ett frihetsberövat barn enligt samma punkt har rätt att få sitt frihetsberövande laglighetsprövat framstår det som uppenbart att det har behov av juridiskt biträde. Staten har enligt artikel 20 ett ansvar för att ge ett barn som förlorat sin familjemiljö stöd (*assistance*), med detta avses inte främst juridiskt stöd. Det faller sig också naturligt att om staten genom ett frihetsberövande skiljt barnet från sin vårdnadshavare behöver staten ge barnet sådant stöd som annars ankommer på barnets vårdnadshavare. Övervägande skäl talar därför för att ett barn enligt artikel 37 (d) har rätt till både juridisk och annan hjälp. En sådan tolkning måste också vara bäst för frihetsberövade barn (jämför artikel 3.1).

Av artikeln följer inte att det juridiska biträdet måste komma från t.ex. en advokat, bara att juridisk hjälp ska ges. Eftersom det också finns ett krav på att stödet ska vara lämpligt, kan man emellertid för-

utsätta att det ska ges av någon som är juridiskt skolad och av någon annan än den aktör som frihetsberövat barnet.¹⁸³

När det gäller det andra stöd som ska lämnas ett frihetsberövat barn har vi redan varit inne på vad det kan röra sig om. Barnkonventionens övriga artiklar, såsom rätt till hälsa- och sjukvård, utbildning, kultur osv. kan vara vägledande. Ett frihetsberövande kan naturligtvis utgöra en stor påfrestning för ett barn. Psykologiskt stöd kan därför behöva ges till barnet. Vilket stöd ett barn behöver får i övrigt avgöras av respektive stat, utifrån barnets individuella behov. I denna del hänvisar vi till vad vi skrivit dels ovan om human behandling, dels i kapitlet om artikel 20.

Straffrättsliga frihetsberövanden

För ett barn som frihetsberövas av straffrättsliga skäl finns det en ovillkorlig rätt till offentlig försvarare, om barnet begär det. Därtill finns det en skyldighet att förordna offentlig försvarare, oavsett om barnet begär det eller inte. I mål och ärenden om uppskjuten villkorlig frigivning för en intagen ska det förordnas ett offentligt biträde. Bestämmelserna stämmer överens med artikel 37 (d).

Häktning av ett vittne

När rätten häktar ett vittne (vilket är synnerligen ovanligt) finns det ingen rätt till juridiskt biträde enligt rättegångsbalken. Det framstår som en närmast teoretisk möjlighet att häkta ett barn med stöd av bestämmelsen i 36 kap. 21 § RB, men det är bara barn under 15 år (och vissa psykiskt sjuka personer) som uttryckligen är undantagna från bestämmelsen (genom 36 kap. 22 § RB). Lagstiftningen ger således utrymme för att ett barn i åldern 15–17 år frihetsberövas en längre tid utan någon rätt till juridiskt biträde. I denna del är lagstiftningen inte förenlig med innebörden av artikel 37 (d) i barnkonventionen.

¹⁸³ Jämför Tobin (2019) s. 1494.

Förvar vid utlänningsärenden

Vid förvar i avvisnings- och utvisningsärenden gäller att ett barn som tas i förvar och som saknar vårdnadshavare i Sverige alltid ska få ett offentligt biträde. Andra barn som tas i förvar har inte samma rätt till biträde. Om det inte måste antas att behov av biträde saknas ska ett offentligt biträde förordnas för frågan om förvar för den som hållits i förvar sedan mer än tre dagar. Det kan i och för sig diskuteras om ett sådant lagstadgat dröjsmål är förenligt med kravet i artikel 37 (d) att ett barn *snarast* ska ha tillgång till juridiskt biträde. Det ska dock framhållas att bestämmelserna har sin bakgrund i straffprocessen, där den unge riskerar ett betydligt längre frihetsberövande. Vid förvar finns det en maxgräns för frihetsberövandets längd på tre dygn, som endast får överskridas om det finns synnerliga skäl. Tiden får då förlängas med som längst ytterligare 72 timmar. Vid tiden för förlängning har barnet rätt till offentligt biträde. Detta kan jämföras med den längsta tid om fyra dygn som ett barn kan sitta frihetsberövat innan åtgärden blir föremål för en domstolsprövning. Det ska framhållas att de barn som inte direkt har rätt till ett offentligt biträde är tillsammans med och kan få visst stöd av en vårdnadshavare. I vissa fall kan barnet dessutom redan ha ett offentligt biträde förordnat för sig i ärendet om utvisning. Vår sammantagna bedömning, mot denna bakgrund är att bestämmelserna om juridiskt biträde vid förvar stämmer överens med artikel 37 (d).

LVU

När det gäller frågan om vård enligt LVU ska offentligt biträde förordnas för barnet, om det inte måste antas att behov av biträde saknas. Det måste det inte om barnet riskerar att frihetsberövas.

När det gäller ärenden om särskilda befogenheter som Statens institutionsstyrelse beslutat om är det endast ett barn under 15 år som vid överklagande har rätt till ett offentligt biträde.¹⁸⁴ Ordningen har motiverats utifrån att dessa barn inte har processbehörighet (läs mer nedan) och annars skulle vara beroende av sina vårdnadshavare för att kunna överklaga. Det ska emellertid framhållas att bestäm-

¹⁸⁴ Utifrån syftena med bestämmelsen och eftersom ett barn under 15 år inte får överklaga ett sådant beslut som bestämmelsen gäller bör regeln nog tolkas som att ett offentligt biträde ska förordnas för ett barn som uttrycker en vilja att överklaga ett beslut enligt 42 § LVU.

melsen bl.a. är tillämplig på beslut om att vårdas vid en låsbar enhet. Vård vid en låsbar enhet får pågå under lång tid (som huvudregel högst två månader eller längre, om särskilda behandlingsskäl föranleder det). Detta beslut innebär en ytterligare nivå av frihetsberövande. Det är därför inte förenligt med artikel 37 (d) att ett barn som fyllt 15 år inte har rätt till juridiskt biträde i dessa fall, ens vid ett överklagande. Att personalen på ett särskilt ungdomshem ska vara behjälplig om ett barn tycker att det är svårt att skriva ett överklagande innebär inte att kravet på juridiskt biträde är uppfyllt.¹⁸⁵

Det kan noteras att även för barn under 15 år förordnas det inte något biträde i samband med eller inför Statens institutionsstyrelsens beslut om att ett barn ska vårdas vid en låsbar enhet, utan först i samband med överklagande av beslutet. Beroende på omständigheterna kan detta utgöra antingen det beslut som i praktiken innebär att barnet frihetsberövas eller en ytterligare nivå av frihetsberövande. Eftersom beslutet direkt kan överklagas (se dock nedan) innebär det emellertid att barnet indirekt ges rätt till ett offentligt biträde, utan något större dröjsmål. Detta gäller dock under förutsättning att barnet informeras om sina rättigheter på ett riktigt sätt. Vår sammantagna bedömning är att regleringen, när det gäller barn under 15 år, stämmer överens med artikel 37 (d) i denna del (se dock nedan när det gäller rätt till prövning). När det gäller barn som fyllt 15 år stämmer dock inte regleringen överens med artikel 37 (d).

Psykiatrisk tvångsvård

Vid psykiatrisk tvångsvård (som inte är en följd av att patienten dömts för brott) förordnas inte något offentligt biträde förrän frågan är föremål för en domstolsprövning. Till skillnad från vid t.ex. LVU inleds sådan vård inte nödvändigtvis efter en domstolsprövning. Frihetsberövandet kan pågå i fyra veckor innan ärendet hamnar hos rätten. En patient kan dock när som helst överklaga ett beslut om intagning eller begära att vården ska upphöra. I dessa fall ska ett offentligt biträde som huvudregel förordnas; om det måste antas att det inte finns något behov av ett biträde ska biträde däremot inte förordnas.

¹⁸⁵ Jämför regeringens överväganden kring varför rätten till biträde ska begränsas till barn under 15 år (prop. 2017/18:169 s. 87).

Vid en första anblick kan det framstå som tveksamt om bestämmelserna säkerställer att ett barn, som frihetsberövats på detta sätt och som dessutom har ansetts befinna sig i ett tillstånd som motiverar sluten psykiatrisk vård, snarast får tillgång till juridiskt biträde. Samtidigt ska det framhållas att det är fråga om hälso- och sjukvårdsåtgärder och inte ett straffrättsligt frihetsberövande. Likväl riskerar barnet att vara frihetsberövat under lång tid och i synnerhet under lång tid utan en domstolsprövning, om han eller hon inte själv överklagar beslutet. Det får också antas att ett barn som bedömts vara allvarligt psykiskt sjukt kan ha sämre möjligheter än t.ex. ett barn som behandlas med stöd av LVU att tillvarata sina rättigheter och inse den fulla vidden av såväl beslutet om tvångsvård som rätten att överklaga det. Mot denna bakgrund får reglementet även vid en närmare analys anses inte till fullo stämma överens med artikel 37 (d).

När det gäller annat än juridiskt stöd kan bl.a. nämnas bestämmelserna om att en patient har rätt till en stödperson, som ska bistå patienten i personliga frågor så länge denne ges tvångsvård.

Rätt att få lagligheten i sitt frihetsberövande prövad

Den sista delen av artikel 37 (d) innebär att en stat ska säkerställa att ett frihetsberövat barn ska ha rätt att få lagligheten i sitt frihetsberövande prövad av en domstol eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet samt rätt till ett snabbt beslut i saken. Det bör noteras hur denna del är formulerad. I t.ex. den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 9) och i Europakonventionen (artikel 5) är den motsvarande rättigheten uppdelad. Den som frihetsberövats på grund av brott har enligt dessa instrument rätt att utan dröjsmål ställas inför domare (eller annan behörig ämbetsman) och oavsett grunden för frihetsberövandet ska det finnas en rätt att begära att en domstol snabbt prövar lagligheten av frihetsberövandet. Stadgandet i barnkonventionen liknar mest det senare; dels används formuleringen ”rätt att få ... prövad” (*challenge/contester*), dels är skyndsamhetskravet kopplat till domstolens (eller annan behörig myndighets) beslut och inte till rätten till prövning, vilket förefaller logiskt om prövningen förutsätter att den enskilde

begärt att lagligheten i frihetsberövandet ska prövas.¹⁸⁶ Barnrättskommittén har emellertid, i anslutning till uttalanden om artikel 37 (d), framfört att varje barn som gripits och berövats sin frihet bör ställas inför behörigt beslutsorgan inom 24 timmar. Rekommendationen, som rör gripande (*arrest*), måste mot denna bakgrund rimligen utgå från grunderna i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, som naturligtvis även gäller barn. Även om barnrättskommitténs uttalande skulle utgöra en extensiv tolkning av artikel 37 (d), kan det noteras att uttalandet rör gripande och inte frihetsberövanden generellt.¹⁸⁷ Stadgandet i artikel 37 (d) måste mot denna bakgrund anses innebära att staten ska säkerställa att det finns en rätt för barnet att hos en domstol eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet söka en prövning av lagligheten av frihetsberövandet. Däremot innebär det inte en skyldighet att, utan begäran, ge barnet en sådan prövning. En sådan ordning skulle däremot utgöra en rättssäkerhetsgaranti, som kan bidra till att staten säkerställer att inget barn sitter godtyckligt eller olagligt frihetsberövat (jämför artikel 37 [b]). Det ska också framhållas att det inte finns någon tidsgräns angiven i konventionen, endast att det barn som begärt prövning har rätt till ett snabbt beslut. Således lämnas ett inte obetydligt bedömningsutrymme till respektive stat att avgöra hur snabbt ett beslut måste meddelas.

Allmänna bestämmelser om rätt till prövning av ett frihetsberövande

Som vi redan varit inne på finns det för svenskt vidkommande övergripande bestämmelser om rättssäkerhetsgarantier vid frihetsberövanden. I Europakonventionen finns, utöver en liknande formulering som den i artikel 37 (d) i barnkonventionen, även en rätt att, vid frihetsberövanden på grund av brottsmisstanke, utan dröjsmål eller begäran, få frihetsberövandet prövat av en domare eller annan behörig ämbetsman. I regeringsformen anges att den som berövats friheten på grund av brott eller annars omhändertagits tvångsvis har rätt att få frihetsberövandet prövat av domstol (eller i vissa fall en nämnd, vars sam-

¹⁸⁶ Av förarbetena till konventionen framgår att ett tidigare förslag till formulering av stadgandet var ”*be brought as speedily as possible for adjudication by a competent authority*”. Eftersom konsensus inte kunde uppnås kring formuleringarna gjordes ett nytt förslag, som huvudsakligen såg ut som den slutgiltiga versionen. (Se HR/PUB/07/1 artikel 37 och 40, E 2 p. 534 [7] och 536 [4].)

¹⁸⁷ Se även diskussionen om uttalandet i Tobin (2019) s. 1499.

mansättning är bestämd i lag och nämndens ordförande är eller har varit ordinarie domare).

För samtliga former av frihetsberövanden finns det en möjlighet att begära att frihetsberövandet ska upphöra och få saken prövad av en domstol (se dock nedan när det gäller barn under 15 år). Däremot är det inte obligatoriskt med en domstolsprövning vid alla frihetsberövanden, t.ex. inte vid förvar eller psykiatrisk tvångsvård. Som vi konstaterat ovan ställer artikel 37 (d) emellertid inte något krav på annan prövning än efter begäran, i synnerhet inte när det gäller andra än straffrättsliga frihetsberövanden.

I frågan om ett snabbt beslut kan det konstateras att det finns skyndsamhetskrav och tidsgränser för när ett frihetsberövande senast måste prövas. Även om dessa tider som längst är några dagar kan de framstå som långa. Det ska dock framhållas att de är maxtider; prövningen ska alltid göras så snart det är möjligt. Med hänsyn till det och det relativt stora utrymme som finns för respektive stat att, utifrån omständigheterna i det individuella fallet, avgöra hur snabbt ett beslut måste meddelas, bedömer vi att bestämmelserna i denna del är förenliga med artikel 37 (se dock nedan).

Barn under 15 år

Den som är under 15 år kan gripas, men endast vara frihetsberövad några få timmar. Frågan om en domstolsprövning blir därmed inte aktuell vid straffrättsliga frihetsberövanden av ett barn under 15 år. En annan sak är att ett sådant ingripande kan vara föremål för tillsyn, t.ex. av JO (se kapitlet om artikel 3.3).

Vid vård enligt LVU krävs det att man är minst 15 år för att själv få föra talan mot ett beslut eller begära att vården ska upphöra. Barnet är alltså beroende av sin ställföreträdare (vårdnadshavare eller offentligt biträde) för att kunna få lagligheten av beslutet om frihetsberövande prövad. Barnkonventionen ställer i sig inte något krav på att ett barn ska ha processbehörighet i alla lägen (se kapitlet om artikel 12). Däremot ställer artikel 37 (d) i konventionen krav på att ett barn som frihetsberövats ska ha rätt att kunna få lagligheten av beslutet om frihetsberövande prövad av en domstol eller ett motsvarande organ. Staten ska säkerställa denna rättighet.

När det gäller själva beslutet om vård innebär detta inledningsvis inte någon större problematik, eftersom vård enligt LVU förutsätter ett beslut av domstol (med undantag för omedelbart omhändertagande, som några dagar senare, utan begäran, ska prövas av en domstol). Det blir därmed per automatik en laglighetsprövning av socialnämndens begäran eller beslut om att omhänderta barnet. Domen kan överklagas. När det däremot gäller placering vid ett särskilt ungdomshem och beslut om vård vid en låsbar enhet tas dessa beslut av socialnämnden respektive Statens institutionsstyrelse. Besluten får överklagas, men inte av barnet självt (om det är under 15 år). Barnet får vända sig till sin ställföreträdare och förlita sig på att han eller hon överklagar beslutet. Detta kan inte anses innebära en sådan ovillkorlig rätt till prövning som artikel 37 (d) får anses innebära (se även 2 kap. 9 § RF och artikel 5.4 i Europakonventionen).

Mot denna slutsats kan det argumenteras att barnet kan vända sig till sin vårdnadshavare och om vårdnadshavaren har en annan uppfattning än barnet ska ett offentligt biträde i stället agera som barnets ställföreträdare. Barnets möjlighet att överklaga skulle därmed vara säkerställd. Även om det framstår som närmast teoretiskt att ett offentligt biträde i dessa situationer inte skulle överklaga, har biträdet inte någon uttalad skyldighet att i samtliga fall barnet så önskar överklaga ett beslut å barnets vägnar; enligt praxis krävs det att barnet uppnått viss mognad och klart gett uttryck för att han eller hon vill att ett avgörande ska överklagas för att en sådan skyldighet ska uppstå (jämför rättsfallet HFD 2014 ref. 38). Låt vara att ett barn som omhändertas enligt 3 § LVU och placeras vid ett särskilt ungdomshem normalt lär ha nått en sådan mognad. Samtidigt är det inte möjligt för barnet att överklaga ett beslut av ställföreträdaren att inte klaga.

Det kan också framhållas att den nuvarande ordningen framstår som något konstruerad och svårtillämpad, eftersom det är först vid ett överklagande som det ska förordnas ett offentligt biträde för ett barn, som inte har rätt att överklaga, så att barnet ska kunna överklaga. Formellt sett innebär det att ett barn måste överklaga ett beslut som det inte kan överklaga för att få ett offentligt biträde förordnat. Biträdet får därefter avgöra om beslutet verkligen ska överklagas.

Sammantaget säkerställer regleringen inte fullt ut att ett barn under 15 år kan få lagligheten av sitt frihetsberövande (i form av placering vid ett särskilt ungdomshem eller vid en låsbar enhet) prövat av dom-

stol eller motsvarande myndighet. Lagstiftning och praxis stämmer i denna del därför inte överens med artikel 37 (d) i barnkonventionen.

Det kan också ifrågasättas om ett juridiskt biträde fullt ut kan agera som sådant, om han eller hon samtidigt ska vara ställföreträdare för barnet och i den egenskapen har en annan uppfattning än barnet. Vid vår hearing med advokater framfördes det av flera advokater att de dubbla rollerna upplevdes som svårhanterliga.¹⁸⁸

Samma problematik finns när det gäller själva LVU-vården (i de fall vården innebär ett frihetsberövande). Artikel 37 (d) innebär nämligen inte bara att ett frihetsberövat barn ska ha rätt till *en* prövning av domstol (eller motsvarande organ). Eftersom omständigheterna hela tiden förändras kan barnet behöva utmana beslutet flera gånger. Artikel 37 (d) måste, mot bakgrund av att ett frihetsberövande måste vara lagenligt och inte godtyckligt, anses innebära en möjlighet att vid upprepade tillfällen utmana beslutet.¹⁸⁹ Eftersom ett barn under 15 år inte självt kan begära att vården ska upphöra, utan är beroende av att barnets ställföreträdare gör det, stämmer lagstiftning och praxis i denna del inte heller överens med artikel 37 (d) i barnkonventionen.

Vid psykiatrisk tvångsvård enligt LPT gäller också att den som är under 15 år saknar processbehörighet. Till skillnad från vid vård enligt LVU kan ett offentligt biträde som förordnats för ett barn under 15 år inte vara ställföreträdare för barnet enligt dessa lagar. Barnet är alltså beroende av att barnets vårdnadshavare begär att vården ska upphöra eller klagar till domstol. Enligt samma resonemang som ovan stämmer lagstiftningen därför inte överens med artikel 37 (d) i barnkonventionen.

När det slutligen gäller förvar i utlänningsärenden är ett ommyndigt barn inte processbehörigt, oavsett ålder. Samma problematik gäller därmed alla (omyndiga) barn. Inte heller i denna del stämmer lagstiftningen därför överens med artikel 37 (d).

¹⁸⁸ Se även Sveriges advokatsamfunds promemoria *Advokatens uppdrag för svaga eller utsatta klienter* (2020) s. 18.

¹⁸⁹ Jämför Tobin (2019) s. 1495.

*Vårdnadshavares rättshandlingsförmåga
när ett offentligt biträde utsetts*

I ovanstående avsnitt har vi redogjort för att ett barns offentliga biträde enligt LVU i vissa fall även blir barnets ställföreträdare. Det ska här noteras en skillnad i regleringen. Avser frågan själva vården eller ett placeringsbeslut ska ett offentligt biträde utses även för barnets vårdnadshavare. Som huvudregel ska samma biträde förordnas för dem, men om det föreligger motsättningar mellan barn och vårdnadshavare ska olika biträden utses. I dessa fall blir biträdet samtidigt barnets ställföreträdare, om barnet är yngre än 15 år. Av rättsfallet HFD 2011 ref. 78 framgår att ett sådant förordnande samtidigt innebär att barnets vårdnadshavare inte har rätt att föra barnets talan i ärendet. Enligt artikel 5 i barnkonventionen ska staten respektera det ansvar och de skyldigheter och rättigheter som tillkommer föräldrar (eller andra med juridiskt ansvar för barnet) att ge barnet lämplig ledning och råd då barnet utövar rättigheterna enligt konventionen (jämför även artikel 18 i konventionen). Regleringen utgör emellertid inget problem i förhållande till artiklarna 5 och 18, eftersom vårdnadshavaren kan föra talan som part och på så sätt bevaka barnets intressen.

När det gäller frågan om vård vid en läsbar enhet ska ett offentligt biträde som huvudregel förordnas för barnet men inte för vårdnadshavaren. I dessa fall kommer därmed ett förordnat biträde alltid att vara barnets ställföreträdare, oaktat om det råder motsättningar mellan barn och vårdnadshavare eller inte. Det gäller även om barnet vänt sig till vårdnadshavaren för att klaga å barnets vägnar. Med hänsyn till att bestämmelsen infördes för att öka yngre barns möjligheter att överklaga är det möjligt att en domstol i dessa fall bedömer att det inte föreligger ett behov att förordna ett juridiskt biträde. En sådan tolkning skulle emellertid inte ligga i linje med artikel 37 (d) och rätten till biträde. Oavsett kan vårdnadshavaren även i dessa fall föra talan som part och i den egenskapen föra barnets talan. Inte heller i denna del kan det därför anses finnas någon tydlig disharmoni mellan den svenska lagstiftningen och artikel 5 eller 18 i barnkonventionen.

40.4 Sammanfattande slutsatser

Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 37 i barnkonventionen med följande undantag.

- Bestämmelsen i 9 § LSUt ger utrymme för godtyckliga frihetsberövanden på ett sätt som inte är förenligt med artikel 37 (b).
- För att svensk lagstiftning och praxis ska vara förenlig med artikel 37 (c) när det gäller restriktioner bör förslaget om en rätt för ett häktat barn att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar varje dag genomföras.
- Svensk lagstiftning säkerställer inte att alla barn som hålls i förvar (utan en förälder) eller som tvångsvårdas med stöd av LPT eller LRV hålls avskilda från vuxna, såvida det inte bedöms vara till barnets bästa att inte göra detta. Detta överensstämmer inte med artikel 37 (c).
- Det är inte förenligt med artikel 37 (d) att ett barn som fyllt 15 år inte har rätt till juridiskt biträde vid överklagande av ett beslut enligt 15 b § LVU om att placeras vid en låsbar enhet.
- Det är inte förenligt med artikel 37 (d) att ett barn som är föremål för psykiatrisk tvångsvård först vid en rättegång har rätt till ett offentligt biträde, så länge inte frihetsberövandet snarast blir föremål för en domstolsprövning.
- Det är inte förenligt med artikel 37 (d) att ett barn som häktas med stöd av 36 kap. 21 § RB inte har rätt till juridiskt biträde.
- Det är inte förenligt med artikel 37 (d) att ett barn som inte fyllt 15 år inte villkorslöst kan begära att en domstol (eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet) prövar frågan om barnet ska vara
 - föremål för vård enligt LVU av sådant slag att vården anses utgöra ett frihetsberövande (dvs. fall när 15 eller 15 b §§ LVU kan tillämpas)
 - föremål för sluten psykiatrisk tvångsvård enligt LPT eller LRV
 - tagen i förvar enligt utlänningslagen eller LSUt.

41 Artikel 38 – väpnade konflikter

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 38 i barnkonventionen med följande undantag.

Skyldigheten att mönstra inträder före ett barn fyllt 18 år. Det stämmer inte överens med artikel 2 i det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter och därmed inte heller med artikel 38.1 i barnkonventionen.

Artikel 38

- 1. Konventionsstaterna åtar sig att respektera och säkerställa respekten för regler i internationell humanitär rätt som är tillämpliga på dem i väpnade konflikter och som är relevanta för barnet.*
- 2. Konventionsstaterna ska vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa att personer som inte uppnått 15 års ålder inte deltar direkt i fientligheter.*
- 3. Konventionsstaterna ska avstå från att rekrytera en person som inte har uppnått 15 års ålder till sina väpnade styrkor. Då rekrytering sker bland personer som fyllt 15 men inte 18 år, ska konventionsstaterna sträva efter att i första hand rekrytera dem som är äldst.*
- 4. Konventionsstaterna ska i enlighet med sina åtaganden enligt internationell humanitär rätt om att skydda civilbefolkningen i väpnade konflikter, vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa skydd och omvårdnad av barn som berörs av en väpnad konflikt.*

41.1 Om artikeln

Artikel 38 ger ett barn skydd mot att utnyttjas i krig och andra väpnade konflikter samt förbjuder en stat att använda barn under 15 år som soldater. Enligt artikeln krävs att en stat respekterar och säkerställer respekt för de regler i internationell humanitär rätt som är tillämpliga på dem vid väpnade konflikter. Artikeln sätter vidare en gräns vid 15 år för både deltagande i strid och rekrytering till väpnade styrkor. Artikeln föreskriver vidare att i de fall rekrytering sker bland barn som fyllt 15 men inte 18 år ska en stat i första hand sträva efter att rekrytera dem som är äldst. En stat ska även i enlighet med sina åtaganden enligt internationell humanitär rätt skydda civilbefolkningen i väpnade konflikter och vidta alla genomförbara åtgärder för att skydda och vårda barn som berörs av en väpnad konflikt.

I det grundläggande ramverket för de mänskliga rättigheterna (*The International Bill of Human Rights*) finns inte någon motsvarande bestämmelse. Däremot finns det bestämmelser som berör barn i väpnade konflikter. I artikel 24 i den *internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter*¹ erkänns barnets rätt till nödvändigt skydd.

Skyddet för barn i väpnade konflikter regleras i andra internationella överenskommelser, vilka kan användas vid tolkningen av artikel 38. I *Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen*² som antogs 1998 karakteriseras rekrytering eller värvning av barn under 15 års ålder till en nations väpnade styrkor som en krigsförbrytelse. Det samma gäller om barnen används för att aktivt delta i fientligheter (artikel 8 [b] [xxvi 9]). Internationella arbetsorganisationens (ILO) generalkonferens antog 1999 *Konventionen om de värsta formerna av barnarbete (nr 182)*³. Konventionens definition av sådant barnarbete innefattar även ”rekrytering med våld eller tvång av barn för utnyttjande i väpnade konflikter” (artikel 3). Av relevans är även *Genèvekonventionen den 12 augusti 1949 angående skydd för civilpersoner under krigstid (IV)*⁴ samt *tilläggsprotokoll till Genèvekonventionerna den 12 augusti 1949 rörande skydd för offren i internationella väpnade kon-*

¹ SÖ 1971:42.

² SÖ 2002:59.

³ SÖ 2001:23.

⁴ SÖ 1953:17 (nedan GK IV).

*flikter (protokoll I)*⁵ och *tilläggsprotokoll till Genèvekonventionerna den 12 augusti 1949 rörande skydd för offren i icke-internationella väpnade konflikter (protokoll II)*⁶. Här kan också nämnas att 1924 års *Genève-deklaration om barnets rättigheter*⁷ uppstod med utgångspunkt i de problem som barn mötte i och som resultat av krig samt 1959 års *deklaration om barnets rättigheter*⁸. Även *deklarationen om skydd av kvinnor och barn i nödsituationer och vid väpnad konflikt*⁹ är av relevans.

Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen. Barnrättskommittén lyfter fram några s.k. grundprinciper, artiklarna 2.1, 3.1, 6 och 12, som de anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.¹⁰ (Läs mer om dessa nedan.) År 2000 antog FN:s generalförsamling ett *fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om barn i väpnad konflikt*¹¹. Tilläggsprotokollet till konventionen sätter upp ytterligare regler för hur en stat ska skydda barn vid väpnade konflikter och det ålägger staterna att vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa att medlemmar i deras väpnade styrkor som inte har uppnått 18 års ålder inte deltar direkt i fientligheter. Tilläggsprotokollet ger alltså barn mellan 15 och 18 år ett starkare skydd än konventionen.¹² (Läs mer i avsnittet om tilläggsprotokollet).

Det finns andra bestämmelser i barnkonventionen som har samma innebörd som dem i artikel 38. Som exempel kan nämnas rättigheterna i artikel 19 (skydd mot våld) och artikel 35 (skydd mot bortförande m.m.), som kan sägas förstärka barnets rätt till skydd i väpnade konflikter liksom artiklarna 3.2, 22, 34 och 36. Både artikel 38 och tilläggsprotokollet poängterar vikten av att ha klara riktlinjer för hur en stat ska skydda barn som direkt eller indirekt har drabbats av krigets effekter eller som har deltagit i eller bevittnat väpnade strider. Fysisk och psykologisk rehabilitering och social återanpassning av barn som har drabbats av en sådan konflikt är därför viktiga redskap och något som staterna ska främja med alla lämpliga medel, vilket

⁵ SÖ 1979:22 (nedan kallad TP I).

⁶ SÖ 1979:23 (nedan kallad TP II).

⁷ Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924, adopted Sept. 26, 1924, League of Nations O.J. Spec. Supp. 21, at 43 (1924).

⁸ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 14/1386 den 20 november 1959.

⁹ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 29/3318 den 14 december 1974.

¹⁰ CRC/GC/2003/5 p. 12. Jämför Tobin (2019) s. 113.

¹¹ SÖ 2003:13.

¹² Jämför Tobin (2019) s. 1504–1507.

också framgår av artikel 39. Av relevans för uttolkningen är även artiklarna 7, 8 och 24.

41.1.1 Grundläggande principer

Nedan beskrivs i korthet hur de grundläggande principerna i konventionen förhåller sig till artikel 38. Läs mer om dessa i kapitlen om respektive artikel.

Ett helhetsperspektiv

Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn inom en stats jurisdiktion utan någon åtskillnad av något slag (artikel 2.1). Detta innebär att även barn som inte är svenska medborgare, såsom ett barn med uppehållstillstånd, som söker asyl eller som befinner sig utan tillstånd i Sverige, ska omfattas av skyddet enligt artikel 38.

Genom artikel 6 garanteras ett barn den grundläggande rätten till liv som uttrycks som en universell mänsklig rättighet i den *allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*¹³ och den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Vidare ska ett barns överlevnad och utveckling säkerställas till det yttersta av en stats förmåga. Eftersom ett barns existens är en förutsättning för att det ska kunna åtnjuta övriga rättigheter i konventionen får artikel 6 en naturlig prioritet och blir på så sätt grundläggande för hela genomförandet av konventionen. Artikel 38 kan ses som en vidareutveckling av den grundprincip som uttrycks i artikel 6, eftersom ett barns utveckling och i viss mån även överlevnad, kan riskeras om barnet rekryteras till och deltar i väpnade styrkor.

Barnrättskommittén menar att rätten till överlevnad och utveckling endast kan genomföras med ett holistiskt förhållningssätt. Det sker enligt kommittén genom att alla de andra bestämmelserna i konventionen tillämpas och ses i relation till varandra.¹⁴ Kommittén förväntar sig att konventionsstaterna tolkar ordet utveckling i dess vidaste bemärkelse, som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.¹⁵

¹³ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 3/217 den 10 december 1948.

¹⁴ CRC/C/GC/7 p. 10.

¹⁵ CRC/GC/2003/5 p. 12.

I barnkonventionen är det en utgångspunkt att familjen är den grundläggande och naturliga enheten för ett barn, vilket bl.a. framgår av konventionens inledning (preamble). Föräldrar eller andra vårdnadshavare har i första hand ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling (artiklarna 5 och 18). I föräldrarnas ansvar ligger bl.a. att se till barnets bästa och att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge barnet råd och ledning då det utövar sina rättigheter. Samtidigt har staten det yttersta ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling samt för att barnet ges det skydd och stöd som det behöver (jämför bl.a. artiklarna 3.2, 6, 9, 19, 20, 23, 26, 27, 32–36, 38 och 39).

Enligt artikel 4 ska en stat vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska en stat till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet.

Rätten att uttrycka sin åsikt och få den beaktad

Enligt artikel 12.1 ska en stat tillförsäkra ett barn som är i stånd att bilda en åsikt rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör det. Ett barns åsikter ska beaktas i förhållande till ålder och mognad. För att ett barn ska tillförsäkras denna rätt ska barnet enligt artikel 12.2 särskilt beredas möjlighet att höras. Det kan göras direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och gäller i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Barnet ska höras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler. Detta kan t.ex. innefatta olika beslut och förfaranden som rör skydd, stöd och vård för ett barn som riskerar att eller har rekryterats till väpnade styrkor eller deltagit i fientligheter eller på annat sätt berörs av en väpnad konflikt.

Enligt barnrättskommittén har ett barn även rätt att avstå från att utöva sin rättighet; att uttrycka åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet.¹⁶

¹⁶ CRC/C/GC/12 p. 16.

Barnets bästa

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). I en bedömning och prövning av barnets bästa ingår att ta hänsyn till samtliga grundläggande principer och konventionen i sin helhet. Vid en sådan bedömning får barnets upplevelser och åsikter om sin situation särskild betydelse, i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12).

Syftet med begreppet barnets bästa är enligt barnrättskommittén att säkerställa att barn både fullt och faktiskt kan åtnjuta alla de rättigheter som erkänns i konventionen. Kommittén understryker att en vuxen persons personliga bedömning av ett (eller flera) barns bästa inte får ha företräde framför rättigheterna enligt konventionen; ingen rättighet ska kunna inskränkas av en skönsmässig tolkning av barnets bästa. Vidare framhåller kommittén att barnets bästa är ett dynamiskt koncept, som kräver att man gör bedömningar anpassade till det specifika sammanhanget.¹⁷

Nedan redogörs i korthet för i vilka sammanhang principen om barnets bästa kan bli relevant i förhållande till artikel 38.

Utformning av reglering

Artikel 3.1 omfattar även lagstiftande organ. Principen om barnets bästa måste beaktas vid regleringen av skydd, stöd och vård för ett barn som riskerar att eller har rekryterats till väpnade styrkor eller deltagit i fientligheter eller som på annat sätt berörs av en väpnad konflikt. Övriga rättigheter enligt barnkonventionen ska också beaktas i bedömningen av barnets bästa. Sådana bedömningar bör till viss del även bygga på ett barns egna upplevelser och åsikter i enlighet med artikel 12.

I sin allmänna kommentar om barnets bästa lyfter barnrättskommittén särskilt fram den roll som lagstiftande organ har. Kommittén betonar i en annan kommentar att artikel 3.1 både gäller barn i allmänhet och barn som individer. Det innebär, enligt kommittén, att varje gång en lag eller en bestämmelse antas eller en internationell

¹⁷ CRC/C/GC/14 p. 1 och 4.

överenskommelse ingås som berör barn bör beslutet styras av hänsyn till barnets bästa.¹⁸

Individuella beslut

Enligt artikel 3.1 ska det i varje beslut som rör ett barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Vid ett beslut om skydd, stöd och vård för ett barn som riskerar att eller har rekryterats till väpnade styrkor eller deltagit i fientligheter eller på annat sätt berörs av en väpnad konflikt ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

I en bedömning av barnets bästa ska hänsyn tas till alla de rättigheter som ett barn har enligt barnkonventionen och som är relevanta i sammanhanget. Ett barn ska också ges möjlighet att uttrycka sin åsikt inför att ett beslut tas (jämför artikel 12).

Barnrättskommittén understryker att detta ska ske med utgångspunkt i barnets specifika omständigheter. Fokus måste enligt kommittén ligga på att identifiera möjliga lösningar som ser till barnets bästa med full respekt för rättigheterna i konventionen och dess fakultativa protokoll.¹⁹ Vidare är det enligt kommittén av vikt att följa upp åtgärder och beslut,²⁰ dvs. ta reda på hur barnet upplevt insatserna och om de varit till barnets bästa. (Jämför artiklarna 3.2, 19, 20, 25 och 39).

Barnanpassade förfaranden

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). En åtgärd omfattar även själva förfarandet. Det innebär att även själva förfarandet i de fall skydd, stöd och vård ska ge till ett barn som riskerar att eller har rekryterats till väpnade styrkor eller deltagit i fientligheter på annat sätt berörts av en väpnad konflikt omfattas, både eventuella straffrättsliga för-

¹⁸ CRC/C/GC/14 p. 31, se även CRC/C/GC/12 p. 72.

¹⁹ CRC/C/GC/14 p. 32.

²⁰ CRC/C/GC/12 p. 134 (i) och CRC/C/GC/14 p. 35.

faranden, sociala utredningar, rehabiliterande åtgärder och andra stödande eller förebyggande åtgärder.

Barnrättskommittén lyfter i en allmän kommentar fram att för att ett barns rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat ska förverkligas måste man införa och följa vissa barnanpassade förfaranden.²¹ Kommittén betonar i en annan kommentar att förutsättningarna för att ett barn ska kunna uttrycka åsikter är av betydelse. Hänsyn bör tas till barnets individuella och sociala situation och miljön bör vara sådan att barnet känner sig tryggt och respekterat. Det bör, enligt kommittén, inte hållas samtal med barnet oftare än nödvändigt, särskilt inte när man utforskar händelser som skadat barnet. Vidare måste barnet informeras om vad saken gäller, vilka valmöjligheter som finns, vilka beslut som kan komma att fattas och vad de kan få för följder.²²

Viss vägledning kan även hämtas från fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. I korthet framgår bl.a. följande av protokollet. Processuella förfaranden ska anpassas till ett barns särskilda behov, oavsett om det är offer eller vittne till ett brott. En stat ska tillhandahålla lämpligt stöd till barnet under hela rättsprocessen. Vidare ska åtgärder vidtas för att låta ett barns synpunkter, behov och intressen framföras och beaktas. Barnet ska informeras om sina rättigheter och sin roll i samt omfattningen, utvecklingen och den fortsatta handläggningen av förfarandet samt om avgörandet i det egna fallet. Läs mer i kapitlet om artikel 34.

En mer utvecklad beskrivning av barnanpassade förfaranden finns i kapitlet om artikel 3.

41.1.2 Respekt för regler i internationell humanitär rätt (artikel 38.1)

Enligt artikel 38.1 ska en stat *respektera och säkerställa respekt för de regler i internationell humanitär rätt som är tillämpliga på dem vid väpnade konflikter*.²³

²¹ CRC/C/GC/14 p. 85.

²² CRC/C/GC/12 p. 22–25.

²³ När det gäller den humanitära rättens uppbyggnad och grundläggande principer hänvisas till Folkrättskommitténs utredning i SOU 2010:72 s. 93–106.

I den humanitära rätten skiljer man mellan två olika typer av väpnade konflikter – internationella väpnade konflikter (mellan två eller flera stater) och icke-internationella väpnade konflikter (mellan en stats trupper och en icke-statlig väpnad grupp, eller mellan två icke-statliga väpnade grupper).²⁴ I en väpnad konflikt har ett barn enligt den humanitära rätten dels det generella skydd som gäller för civila, dels ett särskilt skydd som extra skyddsvärda. Det generella skyddet för barn som inte deltar i fientligheter i en internationell väpnad konflikt utgörs bl.a. av regler rörande skydd av civila enligt den fjärde Genèvekonventionen (GK IV) samt i tilläggsprotokoll I (TP I). Barn och andra civila, ges i dessa konventioner ett grundläggande skydd rörande bl.a. rätten till liv, rätten att inte bli utsatt för tvång, kroppsbestraffning, tortyr, kollektiva bestraffningar och hämndåtgärder.²⁵

I icke-internationella väpnade konflikter skyddas ett barn av de grundläggande reglerna som gäller för personer som inte deltar i fientligheter. Dessa regler återfinns bl.a. i artikel 3²⁶, som är gemensam för alla fyra Genèvekonventionerna, och i artikel 4 i tilläggsprotokoll II (TP II). Det särskilda skyddet för barn gäller i vissa situationer såsom evakueringar. Det gäller även vid assistans och omvårdnad, vid identifiering, behandling av ensamma barn, utbildning och för internerade barn samt vid deras frigivning (se t.ex. artikel 77 om skydd för barn och artikel 78 i tilläggsprotokoll I samt artikel 4 i tilläggsprotokoll II).

Barnkonventionen omfattar barnets grundläggande rättigheter och gäller alltid, även i en väpnad konflikt. Enligt barnrättskommittén syftar hänvisningen till relevant internationell humanitär rätt i punkterna 1 och 4 i artikel 38 på de fyra Genèvekonventionerna, de tre tilläggsprotokollen till dem, deklARATIONEN om skydd av kvinnor och barn i nödsituationer och vid väpnad konflikt, 1959 års deklARATION om barnets rättigheter och barnkonventionen i sin helhet. Andra FN-standarder har också nämnts, t.ex. den internationella konventionen

²⁴ I Genèvekonventionerna används inte termen ”intern väpnad konflikt”. Att en konflikt är intern indikerar att det inte finns någon internationell inblandning. En mer korrekt terminologi är ”icke-internationell väpnad konflikt” som endast anger att kriterierna för en internationell väpnad konflikt inte är uppfyllda. Se vidare SOU 2010:72 s. 85–90.

²⁵ GK IV artiklarna 27–34 och 75.

²⁶ I samtliga fyra Genèvekonventioner om skydd för krigens offer återfinns en likalydande artikel 3, som därför refereras till som den gemensamma artikeln 3, ”common Article 3”. Se även Machels studie *Impact of armed conflict on children* (1996) s. 61.

om medborgerliga och politiska rättigheter och den allmänna kommentaren nr 17, som antogs av kommittén för mänskliga rättigheter.²⁷

I studien *Väpnade konflikters inverkan på barn*²⁸ noteras att Internationella rödakorskommittén, Internationella rödakors- och rödahalvmånefederationen och de nationella rödakors- och rödahalvmåneföreningarna har antagit följande formulering som en fullständig definition av internationell humanitär rätt.

Internationella regler, som fastställts genom överenskommelser eller praxis, som är avsedda specifikt för att lösa humanitära problem som har uppstått direkt ur internationella eller icke-internationella väpnade konflikter och som av humanitära skäl begränsar rätten för parterna i en konflikt att använda de metoder som de önskar eller skyddar personer och egendom som påverkas eller kan påverkas av konflikten.²⁹

I rapporten anges vidare att barnkonventionen ger det mest omfattande och specificerade skyddet för barn.³⁰

Ett centralt och återkommande begrepp inom den humanitära rätten och artikel 38 är begreppet ”väpnad konflikt”. När fredliga interna motsättningar eller spända mellanstatliga relationer övergår till en väpnad konflikt är i praktiken ofta svårt att avgöra och även föremål för politiska kontroverser. De fyra Genèvekonventionerna från 1949, de två tilläggsprotokollen från 1977, rättspraxis från bl.a. Internationella tribunalen för f.d. Jugoslavien och doktrin ger viss vägledning, men inte någon entydig juridisk definition av begreppet väpnad konflikt.³¹

41.1.3 Skydd mot deltagande i fientligheter (artikel 38.2)

Enligt artikel 38.2 ska konventionsstaterna *vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa att personer under 15 år inte deltar direkt i fientligheter*.

²⁷ Unicef (2007) s. 396 med däri gjorda hänvisningar.

²⁸ Studien var ett förslag från barnrättskommittén som ledde till att generalsekreteraren utsåg Graça Machel till att genomföra studien *Impact of armed conflict on children* (enligt generalförsamlingens resolution 48/157). Studien publicerades i augusti 1996 och lades fram vid generalförsamlingens femtioförsta session. En granskning av framstegen publicerades 2000. Som en följd av studien tillsattes en särskild rapportör, vars syfte är att stärka skyddet för barn i väpnad konflikt.

²⁹ Machel, *Impact of armed conflict on children* (1996) s. 61 punkt 211, not 40.

³⁰ Machel, *Impact of armed conflict on children* (1996) s. 60 punkt 210.

³¹ Jämför Tobin (2019) s. 1509–1511 och 1516–1522.

Vad som avses med begreppet fientligheter framgår inte närmare av artikeln och hur det skiljer sig från väpnade konflikter.³²

Under arbetet med att formulera artikel 38 fanns det starka önskemål om bättre skydd av barn och en stark vilja att bestämmelserna skulle gå längre än normerna för internationell rätt så att barn därmed skulle skyddas upp till 18 års ålder. På så sätt skulle artikeln stämma överens med resten av konventionen. Vid tidpunkten för slutförhandlingarna om barnkonventionen var vissa stater inte beredda att godta bestämmelser om högre åldersgräns än 15 år för barns deltagande i fientligheter. Konventionsstaterna enades därför om lydelsen av artikel 38 i syfte att uppnå en för alla godtagbar kompromiss.³³

Endast fem år efter barnkonventionens antagande inleddes arbetet med ett fakultativt protokoll till barnkonventionen. Många stater, däribland Sverige, hade länge ansett det oacceptabelt att en lägre åldersgräns (15 år i stället för 18 år) skulle gälla i väpnad konflikt, en situation där barn är som mest utsatta och sårbara. Diskussionerna om barns inblandning i väpnade konflikter fortsatte därför efter antagandet av barnkonventionen och i maj 2000 antog FN:s generalförsamling ett tilläggsprotokoll om barn i väpnad konflikt. Tilläggsprotokollet ålägger staterna att vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa att medlemmar i deras väpnade styrkor under 18 år inte deltar direkt i fientligheter (artikel 1). Det har ansetts att det fakultativa protokollet i praktiken utvidgar barnkonventionens artikel 38.³⁴

41.1.4 Åldersgränser för rekrytering till det militära försvaret (artikel 38.3)

I artikel 38.3 stadgas att en stat *ska avstå från att rekrytera personer under 15 år till sina väpnade styrkor och att de i första hand ska rekrytera de äldsta när de rekryterar 15–18-åringar.*

Till skillnad från artikel 38.2 omfattar artikel 38.3 endast väpnade styrkor, vilket bl.a. innebär att detta gäller i såväl fredstider som i väpnade konflikter eller direkta fientligheter.³⁵ Som artikeln är formulerad tillåts rekrytering av personer under 18 år men värt att notera är att

³² Jämför Tobin (2019) s. 1540.

³³ HR/PUB/07/1, artikel 38, E 2. Jämför även Tobin (2019) s. 1536, Unicef (2007) s. 574.

³⁴ Se bl.a. Socialutskottets betänkande 2002/03:SoU2 s. 5 och prop. 2001/02:178. Notera att i förarbetena uttrycker utskottet och regeringen det som att tilläggsprotokollet för svensk vidkommande har ”ersatt” artikel 38.

³⁵ Jämför Tobin (2019) s. 1541.

artikeln hänvisar till rekrytering och inte till värnplikt. Med rekrytering avses processen att söka, anställa och förse militären med nytt manskap (rekryter) medan med värnplikt avses en soldats skyldighet att tjänstgöra i ett lands krigsmakt. Rekryteringen är alltså själva processen medan värnplikten är den obligatoriska tjänstgöringen. Rekrytering innebär inte nödvändigtvis att barn används som soldater i direkta strider. I studien *Väpnade konflikters inverkan på barn* noteras att barn i väpnade konflikter också tvingas till arbete som kockar, bärare, kurirer och spioner.³⁶ Även sådana uppdrag får anses omfattas av förbudet mot rekrytering. Att tvinga barn (omyndiga under 18 år) att ingå i de väpnade styrkorna innebär ett brott mot artikel 35 (bortförande) och artikel 32 (tvångsarbete). Därför måste all rekrytering av barn över 15 år ske på frivillig basis. Någon värnplikt för barn är således inte möjlig.

I Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen karakteriseras rekrytering av barn under 15 års ålder till väpnade styrkor eller grupper i interna väpnade konflikter som en krigsförbrytelse (artikel 8). Domstolen, som har sitt säte i Haag, har jurisdiktion över folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser som alla definieras i detalj i stadgan med olika hänvisningar till barn.

Enligt barnrättskommittén krävs det att alla barn under 18 år skyddas från direkt eller indirekt inblandning i fientligheter och att ingen under 18 år bör rekryteras till väpnade styrkor. Detta framgår av flera av kommitténs rekommendationer till olika stater. Kommittén fördömer samtidigt tvångsrekrytering av barnsoldater.³⁷

41.1.5 Skydd och omvårdnad av barn som berörs av väpnad konflikt (artikel 38.4)

Enligt artikel 38.4 ska en stat vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa skydd och omvårdnad av de barn som berörs av en väpnad konflikt.

Som vi tidigare berört är det svårt att avgöra när en konflikt övergår till en väpnad konflikt. Varje barn inom en stats jurisdiktion omfattas av rättigheterna i konventionen (jämför artikel 2). Av artikel 3.2 framgår att en stat ska tillförsäkra ett barn ett sådant skydd och sådan omvårdnad som krävs för dess välfärd, vilket innebär att ett barn har rätt till skydd oavsett om det är fred eller konflikt.

³⁶ Machel, *Impact of armed conflict on children* (1996) s. 16–19.

³⁷ Unicef (2007) s. 583 och 584, med refererade uttalanden från barnrättskommittén.

Genom artikel 24 har ett barn även rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering. Av artikel 39 framgår dessutom att en stat ska vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för bl.a. väpnade konflikter. Här bör även artikel 22 om att en stat ska säkerställa att ett barn som söker flyktingstatus eller anses som flykting får lämpligt skydd och humanitärt bistånd vid åtnjutandet av rättigheterna enligt konventionen.

Att en stat ska vidta alla tänkbara åtgärder bör ses i ljuset av artikel 4 om att en stat vid genomförandet av rättigheter i konventionen ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och övriga åtgärder.

I augusti 1999 godkände säkerhetsrådet en resolution, den första i sitt slag, där rådet uttryckte allvarlig oro för den skadliga och omfattande inverkan som väpnade konflikter har på barn och de långsiktiga följderna för hållbar fred, trygghet och utveckling. Resolutionen gav detaljerade rekommendationer om åtgärder för alla parter i väpnade konflikter.³⁸ Rådet bad FN:s generalsekreterare att lämna in en rapport om genomförandet i juli 2000. I denna inledande rapport betonades den oproportionerligt stora inverkan som väpnade konflikter har på barn. Säkerhetsrådet begärde återkommande rapporter från generalsekreteraren som lämnades år 2002, 2003, 2005 och 2006. Säkerhetsrådet antog ytterligare fyra resolutioner om barn och väpnade konflikter: år 2000 (1 314); år 2003 (1 460); år 2004 (1 539) och år 2005 (1 612). I dessa upprepades det som sagts i tidigare resolutioner, men dessutom togs nya initiativ.

Resolutionerna innehåller krav om att stater där barnsoldater används ska upprätta handlingsplaner för sina ansträngningar att få slut på verksamheten. De uttrycker också säkerhetsrådets beslut att överväga målinriktade åtgärder mot parter som inte lyckas visa några framsteg när det gäller att få slut på användningen av barnsoldater. I resolutionen från 2005 efterfrågades en formell övervaknings- och rapporteringsmekanism för att dokumentera övergrepp mot barn i väpnad konflikt (som specifikt skulle innehålla uppgifter om dödande och stympling av barn, rekrytering eller användning av barnsoldater, angrepp mot skolor eller sjukhus, sexuellt våld, bortförande och nekat humanitärt bistånd till barn). I resolutionen tillsattes också en arbets-

³⁸ S/RES/1261(1999).

grupp inom säkerhetsrådet för att granska sådana övergrepp och ge rekommendationer för ytterligare åtgärder från säkerhetsrådets sida.

41.1.6 Det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter

Det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter stadgar ytterligare regler för hur en stat ska skydda barn vid väpnade konflikter. Som ovan nämnts godkändes protokollet enhälligt av FN:s generalförsamling år 2000. Det trädde i kraft 2002 och i augusti 2018 hade 167 stater ratificerat eller anslutit sig till protokollet.

Att protokollen till barnkonventionen är fakultativa innebär att ingen stat som har ratificerat barnkonventionen är skyldig att ratificera de fakultativa protokollen. Protokollen är, liksom barnkonventionen, juridiskt bindande endast för de stater som har ratificerat dem. Eftersom inte alla av FN:s medlemsstater har anslutit sig till tilläggsprotokollet kan staternas folkrättsliga skyldigheter variera beroende på om den aktuella krigförande staten har anslutit sig till protokollet eller inte.

Det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter syftar till att stärka internationellt samarbete mellan konventionsstaterna för att förbättra utvecklingen i fråga om barnens rättigheter, speciellt när det kommer till att fastställa minimiålder och villkor för ungas deltagande i väpnade konflikter.

Protokollet innehåller 19 inledande paragrafer och 13 artiklar. Artiklarna 1–7 är materiella bestämmelser och artiklarna 8–13 innehåller bestämmelser om rapportering, undertecknande, ikraftträdande m.m. I de inledande paragraferna (preambeln) slås fast att barns rättigheter kräver särskilt skydd. Vidare stadgas att det finns behov av att ytterligare stärka genomförandet av de rättigheter som erkänts i konventionen om barnets rättigheter, framför allt skyddet av barn från inblandning i väpnade konflikter. Protokollet ålägger stater att vidta alla genomförbara åtgärder för att säkerställa att medlemmar av deras väpnade styrkor som är under 18 år inte deltar direkt i fientligheter.

Som tidigare nämnts har det gjorts gällande att protokollet i praktiken utvidgar artikel 38 för de stater som har ratificerat protokollet.³⁹ Genom protokollet höjs åldersgränsen för deltagande i fient-

³⁹ Socialutskottets betänkande 2002/03:SoU2, s. 5 och prop. 2001/02:178.

ligheter och för obligatorisk rekrytering till väpnade styrkor till 18 år (artiklarna 1 respektive 2). Konventionsstaterna åläggs vidare att höja åldersgränsen vid frivillig rekrytering till minst 16 år (artikel 3). Väpnade grupper som inte tillhör en stats väpnade styrkor förbjuds att rekrytera barn under 18 år samt att använda barn i fientligheter (artikel 4). Nedan återfinns en redogörelse av de artiklar i tilläggsprotokollet som vi anser vara av betydelse för tolkningen och tillämpningen av artikel 38. En liknande redogörelse återfinns i förarbetena till ratificeringen av protokollet.⁴⁰ Det kan tilläggas att svensk rätt och praxis överensstämmer med tilläggsprotokollet inte omfattas av vår kartläggning enligt direktiven. Eftersom en del av artiklarna i tilläggsprotokollet är av betydelse för tolkningen och tillämpningen av artikel 38 har vi ändå valt att redogöra för innebörden av dessa artiklar.

Artikel 1 och 2 – Deltagande i fientligheter och tvångsrekrytering till väpnade styrkor

Artikel 1

Konventionsstaterna ska vidta alla genomförbara åtgärder för att säkerställa att medlemmar av deras väpnade styrkor som inte uppnått 18 års ålder inte deltar direkt i fientligheter.

Artikel 2

Konventionsstaterna ska säkerställa att personer som inte har uppnått 18 års ålder inte blir föremål för obligatorisk rekrytering till deras väpnade styrkor.

Enligt artikel 1 i det fakultativa protokollet ska en stat vidta alla genomförbara åtgärder för att säkerställa att medlemmar av deras väpnade styrkor som inte har uppnått 18 års ålder inte deltar direkt i fientligheter. Enligt förarbetena till ratificeringen av protokollet ansågs artikel 1 vara den viktigaste artikeln i protokollet eftersom höjningen av åldersgränsen till 18 år för deltagande i fientligheter var en tydlig förbättring av barns skydd inom folkrätten och ansågs vara ett uttryck för trenden att skydda barn från väpnade konflikter.⁴¹

⁴⁰ Prop. 2001/02:178.

⁴¹ Prop. 2001/02:178 s. 8.

Artikel 2 avser tvångsrekrytering av barn till väpnade styrkor. Rekrytering av barn till väpnade styrkor regleras i protokollet i två artiklar där man skiljer på tvångsrekrytering och frivillig rekrytering. Artikel 2 anger en förstärkning av det nu gällande skyddet av barn då tvångsrekrytering endast får göras av personer över 18 år. Detta är alltså en klar förbättring av det gällande skyddet i artikel 38.3 och av tilläggsprotokoll I till Genèvekonventionen (GK IV), artikel 77.2. I nämnda artiklar stadgas en svagare förpliktelse för stater att de ska ge de äldsta prioritet. Artikel 2 får anses vara ett viktigt komplement till artikel 1 avseende höjningen av åldersgränsen till 18 år och förstärker därmed skyddet för barn.

Artikel 3 – Frivillig rekrytering till de väpnade styrkorna

Artikel 3

1. *Konventionsstaterna ska höja minimiåldern för frivillig rekrytering av personer till deras nationella väpnade styrkor från den ålder som anges i artikel 38.3 i konventionen om barnets rättigheter, med beaktande av principerna i den artikeln och med erkännande av att personer under 18 år enligt den konventionen har rätt till särskilt skydd.*
2. *Varje konventionsstat ska vid ratificering av eller anslutning till detta protokoll deponera en bindande förklaring där det anges vid vilken minimiålder den kommer att tillåta frivillig rekrytering till sina nationella väpnade styrkor och en beskrivning av de säkerhetsåtgärder den har vidtagit för att säkerställa att sådan rekrytering inte sker med tvång eller våld.*
3. *Konventionsstater som tillåter frivillig rekrytering av personer under 18 års ålder till sina nationella väpnade styrkor ska upprätthålla säkerhetsåtgärder för att åtminstone säkerställa att:*
 - a) *Sådan rekrytering verkligen är frivillig;*
 - b) *Sådan rekrytering sker med informerat samtycke av den berörda personens föräldrar eller vårdnadshavare;*
 - c) *Sådana personer får fullständig information om de arbetsuppgifter som en sådan militärtjänst innebär;*

- d) Sådana personer företer ett tillförlitligt åldersbevis innan de godtas för nationell militärtjänst.*
- 4. Varje konventionsstat får när som helst förstärka sin förklaring genom en notifikation ställd till Förenta nationernas generalsekreterare, som ska underrätta samtliga konventionsstater. En sådan notifikation ska gälla från den dag då generalsekreteraren mottog den.*
 - 5. Kravet i punkt 1 att höja åldern gäller inte skolor som drivs eller kontrolleras av konventionsstaternas väpnade styrkor, i överensstämmelse med artiklarna 28 och 29 i konventionen om barnets rättigheter.*

I artikel 3 behandlas frivillig rekrytering till de väpnade styrkorna. Artikeln förpliktar konventionsstaterna att höja minimiåldern för frivillig rekrytering från den åldersgräns som anges i artikel 38, med erkännande av att personer under 18 år har rätt till särskilt skydd.

I samband med ratifikationen ska varje stat avge en förklaring om vilken åldersgräns som avses att tillämpas vid frivillig rekrytering. En del stater, däribland Sverige, drev länge linjen att en rak 18-årsgräns var det enda godtagbara när det gällde såväl deltagande som alla former av rekrytering, men till sist valde staterna att gå med på en kompromiss för att konsensus skulle kunna uppnås.⁴²

Många stater framförde att de inte skulle klara av rekryteringen till sina väpnade styrkor om de inte fick använda sig av militärskolor och rekrytera personer under 18 år. Flera stater framförde också att ett system baserat på frivillighet och en åldersgräns under 18 år var att föredra framför ett pliktssystem. Militärskolor ansågs även vara en av få möjligheter för barn i fattigare länder att få en högre utbildning. Enighet kunde därför inte nås rörande en rak 18-årsgräns inkluderande även frivillig rekrytering.⁴³

⁴² Prop. 2001/02:178 s. 10.

⁴³ Prop. 2001/02:178 s. 10.

Artikel 4 – Väpnade grupper

Artikel 4

1. *Väpnade grupper som inte tillhör en stats väpnade styrkor bör inte under några omständigheter rekrytera eller använda personer under 18 års ålder i fientligheter.*
2. *Konventionsstaterna ska vidta alla genomförbara åtgärder för att förhindra sådan rekrytering och användning, inbegripet antagande av de rättsliga bestämmelser som är nödvändiga för att förbjuda och kriminalisera sådan verksamhet.*
3. *Tillämpningen av denna artikel enligt detta protokoll ska inte påverka någon parts rättsliga status i en väpnad konflikt.*

Artikel 4 består av tre delar. I det första stycket formuleras en generell förpliktelse för väpnade grupper att inte rekrytera eller använda barn under 18 år i sin väpnade kamp. Väpnade grupper förbjuds alltså att rekrytera barn, inkluderande både tvångsrekrytering och frivillig rekrytering, samt att använda barn i stridigheter, oavsett om det sker indirekt eller direkt.

Det rättsliga ansvaret för att väpnade grupper inte rekryter barn under 18 år åvilar formellt sett konventionsstaten. I ett läge där den väpnade gruppen sätter sig upp mot staten blir i realiteten en sådan förpliktelse svår för staten att upprätthålla. I vissa lägen blir den helt ogenomförbar. Staten åläggs därför att agera enligt artikel 4.2 genom att vidta alla genomförbara åtgärder (*all feasible measures*) för att förhindra rekrytering och användning av barn under 18 år.

Punkten 2 i artikel 4 inkluderar även en förpliktelse att vidta rättsliga åtgärder för att förbjuda och kriminalisera verksamheter som rekryter barnsoldater. I punkten 3 stadgas att parternas rättsliga status i en väpnad konflikt inte ska påverkas av förpliktelserna i artikeln.

Artikeln är tillämplig även i icke-internationella väpnade konflikter och ger därför ett utökat skydd för barn i väpnad konflikt. Användandet av barnsoldater har ofta förekommit i väpnade grupper i icke-internationella väpnade konflikter och artikeln är därför en viktig markering till väpnade grupper att denna typ av beteende inte tolereras och är förbjudet.

Artikel 5 – Förhållandet till andra regler på området

Artikel 5

Ingenting i detta protokoll ska tolkas så att det undanröjer bestämmelser i en konventionsstats lag eller i internationella instrument och internationell humanitär rätt som går längre när det gäller att förverkliga barnets rättigheter.

Artikeln innebär att om en stat har strängare förpliktelser enligt andra regelverk så har dessa företräde. Detta stadgande är till för att inte riskera en standardsänkning när det gäller skyddet för barn.

Artikel 6 – Nationellt genomförande

Artikel 6

- 1. Varje konventionsstat ska vidta alla rättsliga, administrativa och andra åtgärder som krävs för att säkerställa att bestämmelserna i detta protokoll genomförs och tillämpas effektivt inom dess jurisdiktion.*
- 2. Konventionsstaterna åtar sig att genom lämpliga åtgärder göra protokollets principer och bestämmelser allmänt kända bland såväl vuxna som barn.*
- 3. Konventionsstaterna ska vidta alla genomförbara åtgärder för att säkerställa att personer inom deras rättskipningsområde som rekryteras eller används i fientligheter i strid med detta protokoll hemförlovas eller på annat sätt frigörs från tjänst. Konventionsstaterna ska om nödvändigt ge dessa personer allt tillbörligt bistånd för deras fysiska och psykiska rehabilitering och återanpassning i samhället.*

Varje konventionsstat är skyldig att se till att protokollets bestämmelser återspeglas på ett klart och tydligt sätt i nationella lagar och praxis, att rättigheterna kan åberopas i domstol och att bestämmelserna tillämpas av myndigheterna. Protokollet överlämnar till staterna att vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder när det gäller att tillförsäkra barn sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för att motsvara bestämmelserna i tilläggsprotokollet.

En stat är vidare skyldig att säkerställa effektiva styrmedel, opinionsbildning och upplysning samt andra aktiva åtgärder för att åstad-

komma förändring av omständigheter som riskerar att barn rekryteras eller används i fientligheter. Staten är ytterst ansvarig för att bestämmelserna i protokollet genomförs.

Vidare behandlar artikeln en stats skyldighet att vidta åtgärder för att säkerställa att personer inom statens rättskipningsområde som rekryteras eller används i fientligheter i strid med protokollet hemförlovas eller på annat sätt frigörs från tjänsten. En stat ska om nödvändigt ge dessa personer allt tillbörligt bistånd för deras fysiska och psykiska rehabilitering och återanpassning till samhället. Denna rättighet gäller även asylsökande barn som varit inblandade i väpnade konflikter i ett annat land (Läs mer i kapitlet om artikel 39).

41.2 Svenska förhållanden

Sveriges väpnade styrkor utgörs av Försvarsmakten. Försvarsmakten ska upprätthålla och utveckla ett militärt försvar som ytterst kan möta ett väpnat angrepp. Grunden för Försvarsmaktens verksamhet ska vara förmågan till väpnad strid. Försvarsmakten ska försvara Sverige och främja svensk säkerhet. (Se 1 och 2 §§ förordningen, 2007:1266, med instruktion för Försvarsmakten.)

41.2.1 Respekt för regler i internationell humanitär rätt (artikel 38.1)

Sverige ratificerade det fakultativa protokollet till barnkonventionen om indragning av barn i väpnade konflikter år 2003.⁴⁴ Bestämmelserna i protokollet utgör inte svensk lag, till skillnad från artiklarna 1–42 i barnkonventionen.

Sverige har ratificerat ett flertal konventioner inom den humanitära rätten i väpnade konflikter, däribland de fyra Genèvekonventionerna och tilläggsprotokollen till dessa.⁴⁵ I Genèvekonventionerna ges barn, liksom andra civila, ett grundläggande skydd för rätten till liv och skydd mot tvång, kroppsbestraffning, tortyr, hämndåtgärder m.m. (läs mer i avsnittet om artikeln).

Sverige har utsett en särskild ambassadör för frågor om barn och väpnad konflikt. Ambassadören ansvarar för samordningen av arbe-

⁴⁴ Se vidare prop. 2001/02:178.

⁴⁵ Se bl.a. Sveriges andra rapport till barnrättskommittén, 1997 s. 104.

tet för barn och väpnad konflikt inom Sveriges utrikes- och utvecklingspolitik. Syftet med ambassadörens arbete är att höja den svenska profilen i dessa frågor. För att ge barn möjlighet att göra sina röster hörda av beslutsfattare, civilsamhällesorganisationer och andra vuxna har Sverige, när det gäller barn i väpnad konflikt, samarbetat med bl.a. Unicef, Plan International, Rädda Barnen och Fryshuset samt hållit barnkonsultationer i sex olika länder i sex olika kontexter runt om i världen. Barnen har delat med sig av sina erfarenheter, behov och drömmar i hopp om att vägleda politiker att fatta rätt beslut.⁴⁶

Läs mer om Sveriges arbete med barn och väpnad konflikt på regeringens webbsida.⁴⁷

41.2.2 Värnplikt, civilplikt, allmän tjänsteplikt och ungdoms verksamhet inom Försvarsmakten (artikel 38.2 och 38.3)

Enligt 1 kap. 5 § lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt omfattar skyldigheten att fullgöra värnplikt svenska medborgare från början av det kalenderår när den totalförsvarspliktige fyller 19 år. Skyldigheten att mönstra inträder ett år tidigare (2 kap. 2 § lagen om totalförsvarsplikt).

Sedan den 1 juli 2010 är totalförsvarspliktiga skyldiga att genomgå mönstring eller fullgöra värnplikt endast om regeringen beslutat om det med hänsyn till att det behövs för Sveriges försvarsberedskap, se 1 kap. 3 a § lagen om totalförsvarsplikt. Den militära tjänstgöringen inleds med grundläggande militär utbildning (och eventuellt en efterföljande kompletterande militär utbildning) inom Försvarsmakten på frivillig grund. För att bli antagen till grundläggande militär utbildning krävs att den sökande är svensk medborgare och har fyllt 18 år, enligt 4 § förordningen (2010:590) om grundläggande och kompletterande militär utbildning inom Försvarsmakten. Om en totalförsvarspliktig kan antas ha en så allvarlig personlig övertygelse rörande bruk av vapen mot annan att övertygelsen är oförenlig med en tjänstgöring som är förenad med bruk av vapen, ska han eller hon efter ansökan få rätt att vara vapenfri (3 kap. 16 § lagen om totalförsvarsplikt).

⁴⁶ Regeringskansliet, *Barnkonsultationer – barns rätt att göra sina röster hörda* (2018).

⁴⁷ www.regeringen.se/regeringens-politik/barn-och-vapnad-konflikt.

Värnplikten och civilplikten omfattar grundutbildning, repetitionsutbildning, beredskapstjänstgöring och krigstjänstgöring. Den allmänna tjänsteplikten innebär att den som är totalförsvarspliktig under höjd beredskap ska tjänstgöra åt Försvarsmakten. (Se 1 kap. 4 § och 6 kap. lagen om totalförsvarsplikt.)

För att bli antagen till officersutbildning krävs enligt 9 § officersförordningen (2007:1268) fullgjord värnpliktsutbildning eller annan motsvarande utbildning, vilket i praktiken innebär utbildning enligt förordningen (2010:590) om grundläggande och kompletterande militär utbildning inom Försvarsmakten (se ovan). Detta innebär att ingen person under 18 år kan antas till officersutbildning.

I Försvarsmakten ingår även hemvärnet. Avtal om tjänstgöring som hemvärnssoldat kan, enligt 5 § hemvärnsförordningen (1997:146), endast ingås med den som har fyllt 18 år.

En myndighet som har uppgifter inom totalförsvaret får ingå ett avtal med en person som tillhör en frivillig försvarsorganisation om att denne ska tjänstgöra inom totalförsvaret. Ett sådant avtal om tjänstgöring får ingås med den som fyllt 16 år eller, om tjänstgöringen avser Försvarsmakten, 18 år, i enlighet med 4 § förordningen (1994:524) om frivillig försvarsverksamhet. Exempel på frivilliga försvarsorganisationer är Frivilliga flygkåren, Frivilliga radioorganisationen och Svenska brukshundsklubben.

Enligt 1 § förordningen (FFS 1987:12) om krigsfrivilliga vid Försvarsmakten får den som inte redan är tjänstgöringsskyldig vid Försvarsmakten antas som krigsfrivillig. Den som antas som krigsfrivillig ska under året fylla lägst 19 år (2 § förordningen om krigsfrivilliga).

Fullgjord värnpliktsutbildning eller frivillig grundläggande militär utbildning är ett krav för att anställa någon som soldat eller sjöman i Försvarsmakten. Detta innebär att ingen person under 18 år kan anställas som soldat eller sjöman i Försvarsmakten.

Barnrättskommittén har rekommenderat Sverige att höja minimiåldern för att delta i skjututbildning som tillhandahålls av frivilliga försvarsorganisationer från 16 till 18 år för att fullt ut respektera det fakultativa protokollets anda och att ge barn fullt skydd under alla förhållanden. Sverige rekommenderas också att informera och utbilda alla frivilliga försvarsorganisationer som erbjuder personer under 18 år skjututbildning och militärliknande utbildning om det fakultativa protokollet och andra relevanta internationella normer. Kommittén har också uppmanat Sverige att införa ett fullständigt förbud

mot export av vapen till länder där barn rekryteras eller används i fientligheter, eller kan komma att rekryteras eller användas i fientligheter.⁴⁸

Försvarsmaktens ungdomsverksamhet

Försvarsmakten bedriver också ungdomsverksamhet genom att anordna kurser för ungdomar och där förmedla information om totalförsvaret och då särskilt Försvarsmaktens uppgifter i stort, yrkesinformation, information om plikttjänstgöring och frivillig försvarsverksamhet. Verksamheten bygger på frivillighet och målsättningen är att väcka intresse för verksamheterna och underlätta en framtida rekrytering till officersyrket. Verksamheten bedrivs för ungdomar som har fyllt 15 år och till och med det kalenderår de fyller 20 år. Den som vid ansökningstillfället inte har fyllt 18 år får inte antas utan vårdnadshavares medgivande. Skjututbildning med gevär får genomföras endast med den som fyllt 15 år och skjututbildning med automatvapen får genomföras endast med den som fyllt 17 år. Skjututbildning sker endast mot fasta måltavlor och vapen får aldrig tilldelas ungdomarna för enskild förvaring eller enskilt utnyttjande. Utbildningsmoment i strid får endast genomföras med den som fyllt 18 år.⁴⁹

41.2.3 Skydd och omvårdnad av barn som berörs av väpnad konflikt (artikel 38.4)

Svensk lagstiftning innehåller flera bestämmelser om bl.a. hälso- och sjukvård, socialtjänst som syftar till att ett barn får den omvårdnad det behöver. Läs mer om dessa bestämmelser i kapitlen om artiklarna 19, 20 och 39.

I sin tredje rapport (2002) till barnrättskommittén redogjorde regeringen för hur det svenska biståndet för barns fysiska och psykiska rehabilitering och återanpassning till samhället efter att ha varit drabbade för väpnade konflikter ser ut. Regeringen skrev följande i rapporten.

⁴⁸ CRC/C/SWE/CO/5 p. 54.

⁴⁹ Se Försvarsmaktens interna bestämmelser om ungdomsverksamhet, FIB 1996:8.

På regeringens uppdrag överlämnade Socialstyrelsen i november 2001 en rapport till regeringen angående förutsättningar för riktlinjer för hur asylsökande barn ska få tillgång till hälsosamtal och hur dessa barns hälsotillstånd ska kartläggas. I Röda Korsets center i Uppsala har man arbetat med traumatiserade barn och ungdomar en längre tid. Regeringen beslutade i oktober 2001 att ställa cirka 2,7 miljoner kronor ur Allmänna arvsfonden till Röda Korsets förfogande för projektet ”Hjälp till barn och ungdomar påverkade av krig och konflikt”. Syftet är att sprida erfarenheter och metoder som utvecklats vid detta center vidare till Röda Korsets övriga center i Stockholm, Malmö och Skövde.⁵⁰

Efter den tredje rapporten rekommenderade barnrättskommittén Sverige att fortsätta och stärka såväl sitt ekonomiska stöd som annat bistånd för ett fullständigt genomförande av det fakultativa protokollet. Enligt kommittén ska ett särskilt fokus ligga på såväl förebyggande arbete som fysisk och psykisk rehabilitering och återanpassning i samhället av barn som är offer för handlingar i strid med det fakultativa protokollet.⁵¹ I Sveriges femte periodiska rapport till kommittén redogjorde regeringen för hur det svenska biståndet stärkts sedan den tredje rapporten. Regeringen skrev följande i rapporten.

Sverige är stora givare till Unicef, inklusive till området för skydd av barn samt barn i väpnad konflikt och barnsoldater. Bidraget till Unicefs reguljära budget uppgår år 2012 till 480 miljoner kronor. Därtill kommer bidrag via Sida till Unicefs fokusområde för skydd av barn. Fokusområdet syftar till att stödja genomförandet av Unicefs globala strategi för skydd av barn mot våld, exploatering och övergrepp. Sida ingick stödet 2009 och har hittills bidragit med 51 miljoner kronor. Sida planerar att förlänga stödet fram till 2013 och att bidra med ytterligare 40–45 miljoner kronor. Sida ger även stöd till Rädda Barnens arbete inom området för barn i väpnad konflikt. Sverige ger även omfattande årliga stöd till FN:s generalsekreterares särskilde representant mot våld mot barn.⁵²

41.2.4 Straffrättsliga bestämmelser

Den som till nationella väpnade styrkor eller väpnade grupper rekryterar eller för direkt deltagande i fientligheter använder barn som inte fyllt 15 år kan dömas för krigsförbrytelse. Det gäller om gärningen ingår som ett led i eller på annat sätt står i samband med en väpnad konflikt eller ockupation. Det krävs inte uppsåt till barnets unga

⁵⁰ Sveriges tredje periodiska rapport (2002) till barnrättskommittén s. 99 och 100.

⁵¹ Se CRC/C/OPAC/SWE/CO/1 p. 19.

⁵² Sveriges femte periodiska rapport 2007–2012 s. 89 p. 392.

ålder, utan det räcker att gärningspersonen hade skälig anledning att anta att barnet inte uppnått 15 år. Det är även straffbart med försök, förberedelse eller stämpling till och underlåtenhet att avslöja eller förhindra krigsbrott. (Se 4, 12 och 16 §§ lagen, 2014:406, om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser.) Därutöver kan, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, ett flertal andra straffbestämmelser bli tillämpliga bl.a. i 4 kap. BrB. Läs mer om dessa bestämmelser i kapitlen om artiklarna 11, 35 och 36.

41.3 Analys av överensstämmelsen

I artikel 38 och det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter finns bestämmelser som syftar till att skydda barn mot väpnade konflikter. Vårt uppdrag omfattar inte en analys av huruvida svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med det fakultativa protokollet. Av artikel 38.1 framgår emellertid att en stat förpliktar sig att respektera och säkerställa respekten för regler i tillämplig internationell humanitär rätt. Även om det främst är Genèvekonventionerna som avses finns det således anledning att analysera hur de svenska bestämmelserna förhåller sig även till det fakultativa protokollet, som Sverige har förbundit sig att följa.

41.3.1 Respekt för regler i internationell humanitär rätt (artikel 38.1)

Genom artikel 38.1 åtar sig en stat att respektera och säkerställa respekten i internationell humanitär rätt när det gäller väpnade konflikter och barn.

Sverige har, förutom att ratificera det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter, bl.a. anslutit sig till Genèvekonventionerna. I propositionen 1989/90:107 gjordes en genomgång av hur Sverige lever upp till kraven i artikel 38 i barnkonventionen. I propositionen konstaterade regeringen att Sverige uppfyller kraven i artikel 38.1. Vi gör samma bedömning. Därefter har dessutom lagen om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser införts. Det kan även tilläggas att Sverige, utöver lagstiftning, har vidtagit ett antal andra åtgärder för att stärka skyddet för barn i väpnad konflikt.

Sammanfattningsvis är vår bedömning att svensk lagstiftning överensstämmer med innebörden av artikel 38.1. När det gäller hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med bestämmelserna i det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter, se dock nedan.

41.3.2 Skydd mot deltagande i fientligheter och åldersgränser för rekrytering till det militära försvaret (artikel 38.2 och 38.3)

I artikel 38.2 anges att en stat ska vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa att barn under 15 år inte deltar i fientligheter. Av artikel 38.3 framgår att en stat ska avstå från att rekrytera en person som inte har uppnått 15 års ålder samt i första hand rekrytera dem som är äldst, om 15–18-åringar rekryteras.

För rekrytering och deltagande i Försvarmaktens verksamhet gäller åldersgränser. De är samtliga förenliga med artikel 38 i barnkonventionen. När det särskilt gäller rekrytering, som av Försvarmakten sker genom bl.a. mönstring, görs det först det kalenderår som den som ska mönstra fyller 18 år. Själva värnpliktsutbildningen påbörjas efter att personen fyllt 18 år (det kalenderår den värnpliktige fyller 19 år). Detta är förenligt med artikel 38 i konventionen.

De uppmaningar som barnrättskommittén har gett Sverige har varit hänförliga till åldersgränserna i det fakultativa protokollet och inte till artikel 38.

Vår bedömning är att svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 38 i dessa delar. Se dock avsnittet nedan om bestämmelserna i det fakultativa protokollet.

41.3.3 Skydd och omvårdnad av barn som berörs av väpnad konflikt (artikel 38.4)

Enligt artikel 38.4 ska en stat vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa skydd och omvårdnad av barn som berörs av en väpnad konflikt. Vi analyserar närmre bestämmelserna om god man, särskild vårdnadshavare, stödåtgärder från socialtjänsten, hälso- och sjukvård samt andra stöd- och omvårdnadsbestämmelser i andra kapitel (t.ex. i kapitlen om artiklarna 19, 20, 24 och 39). Den svenska rättsordningen

innehåller flera bestämmelser som syftar till att ge skydd och omvårdnad om barn som varit illa. Vår bedömning är att svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med artikel 38.4.

41.3.4 Det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter

Som nämnts ovan har Sverige förbundit sig att följa även det fakultativa protokollet till barnkonventionen om barns inblandning i väpnade konflikter. Även om det inte ingår i vårt uppdrag att kartlägga svensk rätts överensstämmelse med de fakultativa protokollen framgår det av artikel 38.1 att en stat åtar sig att följa de regler som är tillämpliga på staten och som rör väpnade konflikter, i den mån de är relevanta för barn. Det finns därför anledning att göra en analys av överensstämmelsen även i förhållande till det fakultativa protokollet. Nedan går vi igenom de artiklar i protokollet som är relevanta för vår analys av artikel 38.

Artikel 1 i protokollet

Enligt protokollets första artikel ska en stat vidta alla genomförbara åtgärder för att säkerställa att medlemmar av deras väpnade styrkor som är yngre än 18 år inte deltar direkt i fientligheter. Som framgår ovan är det bara personer över 18 år som kan göra värnplikten eller anställas som militär personal av Försvarsmakten. Svensk lagstiftning stämmer därmed överens med artikel 1 i protokollet.

Artikel 2 i protokollet

Enligt artikel 2 i protokollet ska en stat säkerställa att personer som inte har uppnått 18 års ålder inte blir föremål för obligatorisk rekrytering till deras väpnade styrkor. Som framgår av artikelns ordalydelse och indirekt av artikel 3.3 gäller artikeln bara obligatorisk rekrytering. För svenskt vidkommande är det främst värnplikten som därmed är av intresse. Skyldigheten att mönstra inträder det år en totalförsvarspflichtig fyller 18 år. Med andra ord finns det ett utrymme för att kalla 17-åringar till mönstring. Mönstring får anses vara ett slags rekry-

tering till Sveriges väpnade styrkor. Bestämmelserna om mönstring stämmer således inte överens med innebörden av artikel 2 i protokollet.

Artikel 3 i protokollet

Av artikel 3 i protokollet framgår bl.a. att en stat ska höja minimi-åldern för frivillig rekrytering av personer till deras nationella väpnade styrkor till 18 år. Kravet gäller inte skolor som drivs eller kontrolleras av statens väpnade styrkor.

Avtal om frivillig tjänstgöring vid Försvarsmakten får endast ingås med någon som fyllt 18 år. Detsamma gäller Försvarsmaktens möjligheter att ta in krigsfrivilliga för tjänstgöring. Detta stämmer överens med bestämmelserna i tilläggsprotokollet.

Försvarsmakten bedriver också ungdomsverksamhet. Även om det är fråga om en verksamhet som är avsedd att marknadsföra och underlätta en framtida rekrytering, kan det inte anses vara en rekrytering i konventionens mening. Det ska dock framhållas att det endast råder en femtonårsgräns för skjututbildning i ungdomsverksamheten (17 år för automatvapen). I denna del liknar Försvarsmaktens ungdomsverksamhet en militär utbildning, även om inte det heller här är fråga om en rekrytering till Sveriges väpnade styrkorna. Det ska också framhållas att verksamheten är frivillig och att det krävs medgivande från barnets vårdnadshavare för att ett barn ska kunna delta. Bestämmelserna om ungdomsverksamhet kan således inte anses oförenliga med artikel 3 i protokollet. Det ska dock noteras att Barnrättskommittén har rekommenderat Sverige att höja minimi-åldern för att delta i skjututbildning som tillhandahålls av frivilliga försvarsorganisationer till 18 år.

Artikel 4 i protokollet

Protokollets fjärde artikel handlar om väpnade grupper som inte tillhör en stats väpnade styrkor. En stat ska vidta alla genomförbara åtgärder för att förhindra sådan rekrytering och användning. Inledningsvis kan anmärkas att det inte finns några sådana väpnade grupper som avses i artikeln i Sverige. Därtill finns det ett antal straffrättsliga bestämmelser, t.ex. olovlig kårverksamhet och andra högmålsbrott, som gör det svårare att bilda sådana grupper. Socialnämndernas upp-

drag att verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden, liksom möjligheterna att omhänderta ett barn som far illa bör också nämnas (läs mer i kapitlen om artiklarna 19 och 20). Sammantaget bedömer vi att svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikeln.

41.4 Sammanfattande slutsatser

Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 38 i barnkonventionen med följande undantag.

Skyldigheten att mönstra inträder före ett barn fyllt 18 år. Det stämmer inte överens med artikel 2 i det fakultativa protokollet om barns inblandning i väpnade konflikter och därmed inte heller med artikel 38.1 i barnkonventionen.

42 Artikel 39 – rehabilitering och social återanpassning

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 39 i barnkonventionen.

Artikel 39

Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp; tortyr eller någon annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning; eller väpnade konflikter. Sådan rehabilitering och sådan återanpassning ska äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

42.1 Om artikeln

Enligt artikel 39 är det en stats skyldighet att vidta alla lämpliga åtgärder för att främja såväl fysisk som psykisk rehabilitering och social återanpassning av ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp; tortyr eller någon annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning; eller väpnade konflikter. Rehabiliteringen och återanpassningen ska äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

Någon motsvarande bestämmelse finns inte i det grundläggande ramverket för mänskliga rättigheter (*The International Bill of Human Rights*). Det finns visserligen bestämmelser om återanpassning i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättig-

heter¹ (artiklarna 10.3 och 14.4), men dessa har en närmare koppling till artikel 40 i barnkonventionen, om unga lagöverträdare.

Både i *fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om indragning av barn i väpnade konflikter*² (artikel 6.3) och i *fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi*³ (artikel 9.3) finns motsvarande bestämmelser som dem i artikel 39. Även *konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*⁴ (artikel 16.4) innehåller ett motsvarande stadgande. Artikel 14 i *konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning*⁵ har också liknande innebörd, men är begränsad till offer för tortyrhandlingar. En annan relevant internationell överenskommelse är *deklarationen om grundläggande juridiska rättigheter för brottsoffer och offer för maktmissbruk*⁶.

Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen. Barnrättskommittén lyfter fram några s.k. grundprinciper, artiklarna 2.1, 3.1, 6 och 12, som de anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.⁷ (Läs mer om dessa nedan.) Artiklarna 19, 32–38 är särskilt relevanta, eftersom de på olika sätt berör skydd mot sådana övergrepp som nämns i artikel 39. I artikel 19 nämns särskilt att skyddsåtgärderna ska omfatta bl.a. behandling och uppföljning. Ytterligare en skyddsaspekt ges genom artikel 9, som tillåter att ett barn skiljs från sina föräldrar om det är nödvändigt för barnets bästa, t.ex. vid övergrepp mot eller vanvård av barnet från föräldrarnas sida. Även skyldigheten enligt artikel 20 är av betydelse för genomförandet av artikel 39. Enligt artikeln ska ett barn ha rätt till särskilt skydd och stöd om det berövats sin familjemiljö eller för sitt eget bästa inte kan tillåtas att stanna kvar i denna miljö. Ett barn som har omhändertagits har vidare rätt till regelbunden översyn av den behandling som barnet får enligt artikel 25. Andra rättigheter i konventionen som är relevanta för genomförandet och tolkningen av artikel 39 är rätten till hälso- och sjukvård (artikel 24), rätten till privatliv (artikel 16) och rätten till utbildning (artiklarna 28 och 29).

¹ SÖ 1971:42.

² SÖ 2003:13.

³ SÖ 2007:7.

⁴ SÖ 2008:26.

⁵ SÖ 1986:1.

⁶ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 40/34 den 29 november 1985.

⁷ CRC/GC/2003/5 p. 12. Jämför Tobin (2019) s. 113.

42.1.1 Grundläggande principer

Nedan beskrivs i korthet hur de grundläggande principerna i konventionen förhåller sig till artikel 39. Läs mer om dessa i kapitlet om respektive artikel.

Ett helhetsperspektiv

Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn inom en stats jurisdiktion utan någon åtskillnad av något slag (artikel 2). Åtgärderna i artikel 39 ska därmed vara tillgängliga för alla barn som utsatts för något av de övergrepp som artikeln tar upp, utan åtskillnad. Detta innebär att även barn som inte är svenska medborgare, såsom ett barn med uppehållstillstånd, som söker asyl eller som befinner sig utan tillstånd i Sverige, omfattas av artikel 39 om de utsatts för något av det som anges i artikeln.

Genom artikel 6 garanteras ett barn den grundläggande rätten till liv som uttrycks som en universell mänsklig rättighet i den *allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*⁸ och den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Vidare ska ett barns överlevnad och utveckling säkerställas till det yttersta av en stats förmåga. Eftersom ett barns existens är en förutsättning för att det ska kunna åtnjuta övriga rättigheter i konventionen får artikel 6 en naturlig prioritet och blir på så sätt grundläggande för hela genomförandet av konventionen. Artikel 39, som rör rehabilitering och social återanpassning, ska förstås med utgångspunkt i denna rätt.

Barnrättskommittén understryker att kroppslig bestraffning och andra förnedrande former av bestraffning kan orsaka allvarlig skada för barnets fysiska, psykologiska och sociala utveckling och kräver lämplig vård och annan omsorg och behandling.⁹ Barnrättskommittén menar att rätten till överlevnad och utveckling endast kan genomföras med ett holistiskt förhållningssätt. Det sker enligt kommittén genom att alla de andra bestämmelserna i konventionen tillämpas och ses i relation till varandra.¹⁰ Kommittén förväntar sig att konventionsstaterna tolkar ordet utveckling i dess vidaste bemärkelse, som

⁸ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 3/217 den 10 december 1948.

⁹ CRC/C/GC/8 p. 37.

¹⁰ CRC/C/GC/7 p. 10.

ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.¹¹

I barnkonventionen är det en utgångspunkt att familjen är den grundläggande och naturliga enheten för ett barn, vilket bl.a. framgår av konventionens inledning (preamble). Föräldrar eller andra vårdnadshavare har i första hand ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling (artiklarna 5 och 18). I föräldrarnas ansvar ligger bl.a. att se till barnets bästa och att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge barnet råd och ledning då det utövar sina rättigheter. Samtidigt har staten det yttersta ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling samt för att barnet ges det skydd och stöd som det behöver (jämför bl.a. artiklarna 3.2, 6, 9, 19, 20, 23, 26, 27, 32–36, 38 och 39).

Enligt artikel 4 ska en stat vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska en stat till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet.

Rätten att uttrycka sin åsikt och få den beaktad

Enligt artikel 12.1 ska en stat tillförsäkra ett barn som är i stånd att bilda en åsikt rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör det. Ett barns åsikter ska beaktas i förhållande till ålder och mognad. För att ett barn ska tillförsäkras denna rätt ska barnet enligt artikel 12.2 särskilt beredas möjlighet att höras. Det kan göras direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och gäller i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Barnet ska höras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler. Detta gäller således även vid beslut som rör rehabilitering och social återanpassning för ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller; tortyr eller någon annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning; eller väpnade konflikter.

¹¹ CRC/GC/2003/5 p. 12.

Enligt barnrättskommittén har ett barn även rätt att avstå från att utöva sin rättighet; att uttrycka åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet.¹²

Barnets bästa

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). I en bedömning och prövning av barnets bästa ingår att ta hänsyn till samtliga grundläggande principer och konventionen i sin helhet. Vid en sådan bedömning får barnets upplevelser och åsikter om sin situation särskild betydelse, i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12).

Syftet med begreppet barnets bästa är enligt barnrättskommittén att säkerställa att barn både fullt och faktiskt kan åtnjuta alla de rättigheter som erkänns i konventionen. Kommittén understryker att en vuxen persons personliga bedömning av ett (eller flera) barns bästa inte får ha företräde framför rättigheterna enligt konventionen; ingen rättighet ska kunna inskränkas av en skönmässig tolkning av barnets bästa. Vidare framhåller kommittén att barnets bästa är ett dynamiskt koncept, som kräver att man gör bedömningar anpassade till det specifika sammanhanget.¹³

Nedan redogörs i korthet för i vilka sammanhang principen om barnets bästa kan bli relevant i förhållande till artikel 39.

Utformning av regleringar

Artikel 3.1 omfattar även lagstiftande organ. Principen om barnets bästa ska beaktas redan vid regleringar som rör rehabilitering och återanpassning av det slag som artikel 39 omfattar. Övriga rättigheter enligt barnkonventionen ska också beaktas i bedömningen av barnets bästa. Sådana bedömningar bör till viss del även bygga på ett barns egna upplevelser och åsikter i enlighet med artikel 12.

I sin allmänna kommentar om barnets bästa lyfter barnrättskommittén särskilt fram den roll som lagstiftande organ har. Kommittén

¹² CRC/C/GC/12 p. 16.

¹³ CRC/C/GC/14 p. 1 och 4.

betonar att artikel 3.1 både gäller barn i allmänhet och barn som individer. Det innebär, enligt kommittén, att varje gång en lag eller en bestämmelse antas eller en internationell överenskommelse ingås, som rör ett barn, bör beslutet styras av hänsyn till barnets bästa.¹⁴ Kommittén anser att en stat måste införa strikt reglerade formella processer för bedömning och fastställande av barnets bästa i beslut som påverkar barn, inklusive mekanismer för att utvärdera resultaten. En stat måste enligt kommittén utveckla transparenta och objektiva processer för alla beslut som fattas av lagstiftare, domare eller administrativa myndigheter, särskilt på områden som direkt påverkar barn.¹⁵

Individuella beslut

Enligt artikel 3.1 ska det vid varje åtgärd som rör ett barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa, oavsett om åtgärden vidtas av t.ex. domstolar eller administrativa myndigheter. Detta innebär att i alla beslut som rör sådan rehabilitering och återanpassning som avses i artikel 39 ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. I en bedömning av barnets bästa ska hänsyn tas till alla de rättigheter som ett barn har enligt barnkonventionen och som är relevanta i sammanhanget. Ett barn ska också ges möjlighet att uttrycka sin åsikt inför att ett beslut tas (jämför artikel 12).

Barnrättskommittén understryker att en bedömning av barnets bästa ska ske med utgångspunkt i barnets specifika omständigheter. Fokus måste enligt kommittén ligga på att identifiera möjliga lösningar som ser till barnets bästa med full respekt för rättigheterna i konventionen och dess fakultativa protokoll.¹⁶ Vidare är det enligt kommittén av vikt att följa upp åtgärder och beslut,¹⁷ dvs. ta reda på hur barnet upplevt insatserna och om de varit till barnets bästa. (Jämför artiklarna 3.2, 19, 20, 25 och 39).

¹⁴ CRC/C/GC/14 p. 31, se även CRC/C/GC/12 p. 72.

¹⁵ CRC/C/GC/14 p. 87.

¹⁶ CRC/C/GC/14 p. 32.

¹⁷ CRC/C/GC/12 p. 134 (i) och CRC/C/GC/14 p. 35.

Barnanpassade förfaranden

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). En åtgärd omfattar även själva förfarandet. Detta innebär att alla förfaranden som rör sådan rehabilitering och återanpassning som avses i artikel 39 omfattas.

Barnrättskommittén lyfter i en allmän kommentar fram att för att ett barns rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat ska förverkligas måste man införa och följa vissa barnanpassade förfaranden.¹⁸ I en annan kommentar betonar kommittén att förutsättningarna för att ett barn ska kunna uttrycka sina åsikter är av betydelse. Hänsyn bör tas till barnets individuella och sociala situation och miljön bör vara sådan att barnet känner sig tryggt och respekterat. Det bör enligt kommittén inte hållas samtal med ett barn oftare än nödvändigt, särskilt inte när man utforskar händelser som skadat barnet. Vidare måste barnet informeras om vad saken gäller, vilka valmöjligheter som finns, vilka beslut som kan komma att fattas och vad de kan få för följder.¹⁹

Vägledning avseende barnanpassade förfaranden kan även hämtas från protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Av protokollet, som i denna del främst rör offer och vittnen, framgår bl.a. att processuella förfaranden ska anpassas till ett barns särskilda behov samt att en stat ska tillhandahålla lämpligt stöd till barnet under hela rättsprocessen. Läs mer i kapitlet om artikel 34.

En mer utvecklad beskrivning av barnanpassade förfaranden finns i kapitlet om artikel 3.

42.1.2 Artikelns omfattning

Artikel 39 omfattar barn *som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp; tortyr eller annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning eller väpnade konflikter*. Begreppen återkommer i flera av konventionens artiklar. Vad som avses med vanvård, utnyttjande och övergrepp beskriver vi främst i kapitlet om artikel 19, men även i kapitlen om artiklarna 32–36. Tortyr och annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller

¹⁸ CRC/C/GC/14 p. 85.

¹⁹ CRC/C/GC/12 p. 22–25.

bestraffning tar vi upp i kapitlet om artikel 37. Väpnade konflikter berörs i kapitlet om artikel 38.

Artikelns tillämpningsområde är inte begränsat i fråga om vem som utsatt barnet, utan omfattar såväl offentliga och privata aktörer som enskilda. Handlingen (eller passiviteten) kan vara hänförlig till t.ex. en tjänsteman, familjemedlem, främling eller ett annat barn. Det finns inte heller någon geografisk begränsning. Övergreppet behöver inte ha begåtts i Sverige, utan artikeln är tillämplig även för ett barn som befinner sig i Sverige men blivit utsatt i utlandet.

42.1.3 Främja fysisk och psykisk rehabilitering och social återanpassning

En stat ska enligt artikeln främja både *fysisk och psykisk rehabilitering*. Begreppet rehabilitering (*recovery* i den engelska versionen och *réadaptation* i den franska) förekommer även i artiklarna 23 och 24 i den svenska översättningen av konventionen.²⁰ I bl.a. den engelska och franska språkversionen används emellertid andra termer i dessa artiklar (*rehabilitation* respektive *rééducation*). Av förarbetena till barnkonventionen framgår att dessa begrepp medvetet inte valdes i artikel 39. Flera delegater uppfattade att begreppen hade en precis och begränsad betydelse, som inte fångade den avsedda innebörden av artikeln.²¹ Mot den bakgrunden får rehabilitering anses ha en vidare innebörd i artikel 39 än när det (i den svenska översättningen) används i artiklarna 23 och 24. Begreppet omfattar åtgärder för att främja ett barns fysiska och psykiska återhämtning eller tillfrisknande. Genom artikel 24 har ett barn därtill rätt att få tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering, oavsett orsaken till behovet.

Vad som avses med *social återanpassning* (*social reintegration* och *réinsertion sociale* i den engelska respektive franska versionen) anges inte i artikeln. Begreppet återanpassning återfinns i artikel 40.1. Där anges att en stat ska behandla ett barn, som misstänks för, åtalas för eller som befunnits skyldig till brott, på ett sätt som främjar det önskvärda i att barnet återanpassas (*reintegration* respektive *réintégration*)

²⁰ Genom artikel 24 erkänner en stat bl.a. barnets rätt till bästa möjliga rehabilitering. Enligt artikeln ska staten sträva efter att inget barn berövas sin rätt att ha tillgång till sådan hälso- och sjukvård. Enligt artikel 23 ska en stat säkerställa att ett barn med funktionsnedsättning har effektiv tillgång till och får rehabilitering som bidrar till barnets största möjliga integrering i samhället.

²¹ HR/PUB/07/1, artikel 39, C 4 p. 68 och 70.

till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället. Det kan noteras att i artikel 23 används begreppet integrering (*social integration* respektive *intégration sociale*) och inte social återanpassning. Det kan argumenteras för att begreppet återanpassning skulle förutsätta att barnet tidigare var en del av det sammanhang som det ska integreras med. Det finns emellertid inget i förarbetena till barnkonventionen som tyder på att det fanns en tydlig avsikt med att använda *social reintegration* i stället för *social integration*. Prefixet ”åter” får snarare anses betona att ett barn skadas av de övergrepp som artikeln rör och därför kan behöva återställas eller återanpassas.

I artikel 6.3 i det fakultativa protokollet till barnkonventionen om indragning av barn i väpnade konflikter anges på liknande sätt att en stat om nödvändigt ska ge personer, inom deras rättskipningsområde, som rekryteras eller används i fientligheter, allt tillbörligt bistånd för dess fysiska och psykiska rehabilitering och återanpassning i samhället (*physical and psychological recovery and social reintegration*). Motsvarande skrivning finns även i artikel 9.3 i det fakultativa protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Enligt den artikeln ska en stat vidta alla möjliga åtgärder i syfte att se till att allt lämpligt bistånd ges till offren för sådana brott som anges i protokollet, inbegripet deras fullständiga återanpassning och deras fullständiga fysiska och psykiska återhämtning (*social reintegration and physical and psychological recovery*).

I sammanhanget kan nämnas att enligt artikel 16.4 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning ska en stat vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att främja fysisk, *kognitiv och psykologisk återhämtning, rehabilitering och social återanpassning* för personer med funktionsnedsättning, som blivit utsatta för någon form av utnyttjande, våld eller övergrepp. Staten ska bl.a. tillhandahålla personen skydd, enligt artikeln.

42.1.4 En miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet

Av artikel 39 framgår att rehabilitering och social återanpassning ska *äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet*. Inget av dessa begrepp definieras tydligt i artikeln. Av förarbetena till barnkonventionen framgår att det ansågs viktigt att denna sats fanns med för att tydliggöra att det inte rörde sig om vilken medicinsk

behandling som helst för att åstadkomma social återanpassning.²² *Miljön* definieras i viss mån på så sätt att den ska främja barnets hälsa, självrespekt och värdighet. *Hälsa* borde omfatta både den fysiska och psykiska hälsan, eftersom artikeln omfattar både fysisk och psykisk rehabilitering. Vägledning kan även fås av artikel 24, som handlar om rätten till bästa möjliga hälsa.

Självrespekt och *värdighet* är svårdefinierade begrepp. Begreppet värdighet förekommer dock ofta inom mänskliga rättigheter. Formuleringen i artikel 39 kan sägas återspegla den grundläggande mänskliga rättighet som fastställs i artikel 1 i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, dvs. att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Den inneboende rätten till värdighet och värde uttrycks även i barnkonventionens inledning (preamble) och i 1959 års deklaration om barnets rättigheter, som hänvisas till i konventionens inledning. Begreppet värdighet finns även i artiklarna 23.1, 28.2, 37 (c) och 40.1. I dessa artiklar anges att ett barn ska behandlas med värdighet i de situationer som artiklarna omfattar. Av doktrin framhålls att värdighet kan tolkas på så sätt att en person ska visas respekt och inte utsättas för förödmjukelse. Om värdigheten kränks handlar det oftast samtidigt om en kränkning av en annan rättighet.²³ Vägledning kan också fås av artikel 16, som rör ett barns rätt att inte utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens eller olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende.

Artikel 16.4 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning har en liknande formulering. Av artikeln framgår att återhämtning och återanpassning ska ske i en omgivning som främjar personernas hälsa, välfärd, självaktning, värdighet och självständighet samt tar hänsyn till de behov som betingas av kön och ålder.

Barnrättskommittén understryker att vården måste äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa i dess helhet, barnets självrespekt och värdighet och att den i lämplig omfattning bör gälla barnets hela familj. Kommittén anser att planeringen och tillhandahållandet av vård och behandling även bör innefatta särskild utbildning av de yrkespersoner som är involverade. Vidare menar kommittén att barnets åsikter bör tillmätas betydelse i alla aspekter som rör behandlingen, inklusive

²² HR/PUB/07/1, artikel 39, C4 p. 69.

²³ Tobin (2019) s. 864 och 865.

uppföljningen.²⁴ Kommittén anser också att uppmärksamhet bör ges åt barnets säkerhet och behovet av att omedelbart placera barnet på en säker plats. De förutsebara följderna av potentiella ingripanden när det gäller barnets långsiktiga välfärd, hälsa och utveckling måste också uppmärksammas, enligt kommittén.²⁵

42.1.5 Lämpliga åtgärder

En stat ska vidta *alla lämpliga åtgärder för att främja* fysisk och psykisk rehabilitering och social återanpassning. Av förarbetena till barnkonventionen framgår att det först föreslogs att en stat skulle säkerställa (*ensure*) fysisk och psykisk rehabilitering och social återanpassning. En del delegater ansåg emellertid att det inte var möjligt att säkerställa ett barns tillfrisknande och återanpassning. Mot den bakgrunden enades arbetsgruppen i stället om begreppet främja (*promote*).²⁶

Vad som avses med lämpliga åtgärder framgår inte av artikeln. Av artikel 4 framgår dock att en stat ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska en stat till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder.

Viss vägledning kan även fås av andra artiklar i konventionen. Av artikel 24 framgår det att en stat ska sträva efter att inget barn berövas sin rätt att ha tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering. Av artikel 19 framgår att de skyddsåtgärder som en stat ska vidta bör innefatta effektiva förfaranden för bl.a. behandling och uppföljning. Ett barn som tillfälligt eller varaktigt berövats sin familjemiljö, eller som för sitt eget bästa inte kan tillåtas stanna kvar i denna miljö ska enligt artikel 20 ha rätt till särskilt skydd och stöd från statens sida. Enligt artikel 25 har ett barn som omhändertagits av behöriga myndigheter för omvårdnad, skydd eller behandling av sin fysiska eller psykiska hälsa också rätt till regelbunden översyn av den behandling som barnet får. Även utbildningen kan spela en roll då den enligt artikel 29.1 (a) ska syfta till att utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysiska och psykiska förmåga. Det

²⁴ CRC/C/GC/8 p. 37.

²⁵ CRC/C/GC/13 p. 52.

²⁶ HR/PUB/07/1, artikel 39, E 2 p. 526–532.

fakultativa protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi kan också ge viss vägledning.

Det kan också nämnas att enligt artikel 14 i konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning ska varje stat i sitt rättssystem säkerställa att offret för en tortyrhandling erhåller upprättelse och en verkställbar rätt till en rimlig och adekvat gottgörelse, inbegripet medel för ett så fullständigt återvinnande av hälsa som möjligt. Om offret skulle avlida till följd av en tortyrhandling, ska de personer som han eller hon underhåller också vara berättigade till gottgörelse, enligt konventionen. År 1985 godkände FN:s generalförsamling deklarationen om grundläggande juridiska rättigheter för brottsoffer och offer för maktmissbruk. I den uppmanas staterna att ge upprättelse, innefattande vederlag och/eller skadestånd, och det materiella, medicinska, psykologiska och sociala stöd som behövs till offer för övergrepp från tjänstemän. Vidare uppmanades staterna att ge offren rättvisa, i den utsträckning sådana övergrepp utgör brott mot nationell lag. Barnkonventionen innehåller dock inte någon bestämmelse om upprättelse och skadestånd.

Enligt barnrättskommittén bör ett heltäckande utbud av tjänster göras tillgängliga, inklusive familjegruppsamtal och liknande.²⁷

42.2 Svenska förhållanden

I detta kapitel redogör vi för lagstiftning och andra åtgärder som syftar till att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som på ett eller annat sätt farit illa. Många av åtgärderna syftar inte bara till rehabilitering utan också till att förebygga och skydda barn från att fara illa. Skyddande och stödjande åtgärder beskriver vi närmre i kapitlen om artiklarna 19, 20 och 32–36.

42.2.1 Hälso- och sjukvården

Enligt regeringsformen ska det allmänna särskilt verka för social omsorg och trygghet och för goda förutsättningar för hälsa (1 kap. 2 § RF). Bestämmelserna om hälso- och sjukvård finns i flera lagar,

²⁷ CRC/C/GC/13 p. 52.

bl.a. hälso- och sjukvårdslagen (2017:30). En region är skyldig att erbjuda en god hälso- och sjukvård åt bl.a. den som är bosatt inom regionen samt öppen vård åt den som är bosatt i Sverige. Personer under 18 år som är asylsökande eller som vistas i landet utan nödvändiga tillstånd, och som vistas i regionen, har samma rätt till vård som personer som är bosatta där. Barnets bästa ska beaktas när vård ges till ett barn. (Se 5 kap. 6 § och 8 kap. HSL, 5 § lagen, 2008:344, om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl. och 6 § lagen, 2013:407, om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd.)

Rehabilitering faller främst under primärvårdens ansvar (2 kap. 4 § HSL). En region ska bl.a. erbjuda habilitering och rehabilitering. Regionen ska också erbjuda hjälpmedel för personer med funktionsnedsättning (8 kap. 7 § HSL). Detsamma gäller för en kommun i de fall kommunen ger hälso- och sjukvård, t.ex. vid boenden med särskild service (12 kap. 5 § HSL).

Bestämmelser om hälso- och sjukvård beskriver vi närmre i kapitlet om artikel 24.

42.2.2 Socialtjänsten

I socialtjänstlagen (2001:453) finns grundläggande bestämmelser för samhällets skyldighet att se till att barn får växa upp under trygga och goda förhållanden. Socialnämnden ska bl.a. sörja för att ett barn får det stöd som det behöver och, om barnets bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet. Det ingår också i nämndens uppgifter att bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn far illa. Vidare ska nämnden, i sin omsorg om barn, tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet upphört. (Se 5 kap. 1 § SoL.)

Utöver den individuella uppföljningen av ett barns vård finns det bestämmelser om tillsyn över de verksamheter och enskilda hem som omvårdar omhändertagna barn. Regleringen kring denna tillsyn, som bl.a. bedrivs av Inspektionen för vård och omsorg, beskrivs främst i kapitlet om artikel 3.3. I det kapitlet redogör vi också för den rapporteringsskyldighet om missförhållanden som enligt 14 kap. 3 § SoL

gäller för den som fullgör uppgifter inom socialtjänsten. Se även kapitlet om artikel 19.

Enligt socialtjänstlagen har vistelsekommunen alltid det yttersta ansvaret för att de barn som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver (2 kap. 1 § SoL). Vid åtgärder som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Rör åtgärderna vård- eller behandlingsinsatser för barn ska barnets bästa vara avgörande. (Se 1 kap. 2 § SoL.) När en åtgärd rör ett barn ska barnet vidare få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska vidare tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad (11 kap. 10 § SoL).

För närvarande pågår en översyn av socialtjänstlagen. Utredningen Framtidens socialtjänst lämnade sitt slutbetänkande *Hållbar socialtjänst – en ny socialtjänstlag* till regeringen i augusti 2020. I betänkandet ges förslag på en ny socialtjänstlag.²⁸ Förslaget bereds inom Regeringskansliet.

Individuell plan

I socialtjänstlagen finns bestämmelser om individuella planer. Det finns bl.a. en skyldighet för kommuner och regioner att gemensamt upprätta en individuell plan för en enskild som har behov av insatser både från socialtjänsten och från hälso- och sjukvården (2 kap. 7 § SoL). En likalydande bestämmelse finns i 16 kap. 4 § HSL och i 6 kap. 4 § patientlagen (2014:821).

Behovet av en plan kan uppmärksammas av kommunen eller regionen. Även den enskilde, dennes närstående eller någon annan kan ta initiativ till att en kommun eller region prövar om det behövs en plan. Om kommunen eller regionen bedömer att en plan behövs ska en sådan upprättas. Det räcker att en av huvudmännen gör den bedömningen för att skyldigheten ska inträda för båda. (Se 2 kap. 7 § SoL.) Begreppet *hälso- och sjukvård* i 2 kap. 7 § SoL har samma betydelse som i hälso- och sjukvårdslagen. Därmed omfattas även

²⁸ Se SOU 2020:47 s. 14 och 15. Utredningen har också lämnat ett delbetänkande, *Ju förr desto bättre – vägar till en förebyggande socialtjänst* (SOU 2018:32).

behovet av rehabilitering, habilitering och hjälpmedel (jämför 2 kap. 1 § HSL).²⁹

Skyldigheten för kommuner och regioner att samplanera är inte begränsad till personer med stora och omfattande behov, utan kan gälla alla människor som regionen och kommunen kommer i kontakt med och där en individuell plan behövs för att behoven av socialtjänst och hälso- och sjukvård ska kunna tillgodoses. Skyldigheten att upprätta en individuell plan är inte heller begränsad till vissa åldersgrupper utan är avsedd att gälla insatser till både vuxna och barn. Läs mer i kapitlet om artikel 20.

Socialnämndens insatser i frivillig form

Socialnämnden ansvarar för att det finns tillgång till öppna insatser för att bl.a. kunna möta barns olika behov (3 kap. 6 a § SoL). Insatserna för barn som behöver stöd bygger i första hand på frivillig medverkan. För ett barn som har fyllt 15 år får nämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det. (Se 3 kap. 6 a och 6 b §§ samt 1 § första stycket LVU.) Socialnämnden kan t.ex. besluta om kontaktperson och vård utanför hemmet. Däremot är det inte möjligt att med stöd av socialtjänstlagen familjehemsplacera ett barn utan en vårdnadshavares samtycke.³⁰ (Se dock nedan om LVU.)

Kontaktperson (eller kontaktfamilj) kan utses för att hjälpa ett barn med enskilda angelägenheter. Ibland används kontaktperson i motsvarande funktion som ett umgängesstöd (jämför 6 kap. 15 c § FB).

Socialnämnden ska sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem, HVB eller stödboende. I första hand ska det övervägas om barnet kan tas emot av någon närstående. Nämnden ansvarar också för att barnet får god vård där det tagits emot. (Se 6 kap. 1 och 5 §§ SoL.) Läs mer om vård utanför hemmet i kapitlet om artikel 20.

Utredningen Framtidens socialtjänst har föreslagit en ny socialtjänstlag. Bl.a. har utredningen föreslagit att den nya lagen ska innehålla ett förtydligt barnperspektiv och att öppna insatser ska kunna

²⁹ Se även Lundgren och Thunved (2017) kommentaren till 2 kap. 7 § SoL.

³⁰ RÅ 1983 2:18.

ges till barn utan behovsprövning och utan vårdnadshavares samtycke, oavsett ålder.³¹ Även Socialstyrelsen ser över frågan om öppna insatser ska kunna ges till alla barn, oavsett samtycke från vårdnadshavare.³² Läs mer om det uppdraget i kapitlet om artikel 19.

42.2.3 LSS

Den som fått varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder kan i vissa fall vara berättigad till stöd enligt LSS, som kan underlätta en social återanpassning. Målet med dessa insatser är att den enskilde får möjlighet att leva som andra. Verksamheten enligt LSS ska främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som ges stöd enligt lagen. När åtgärder rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. (Se 1, 5 och 6 a § LSS.) Denna reglering beskriver vi närmre i kapitlet om artikel 23.

42.2.4 Skolan

För eleverna i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska det finnas elevhälsa. Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. För alla dessa insatser ska det finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Varje elev ska under sin skoltid erbjudas ett visst antal hälsokontroller. Eleverna får också anlita elevhälsan vid behov för enkla sjukvårdsinsatser. (Se 2 kap. 27 och 28 §§ skollagen.) Läs mer i kapitlet om artikel 24.

År 2017 gav regeringen Statens skolverk och Socialstyrelsen i uppdrag att tillsammans genomföra ett treårigt utvecklingsarbete som ska syfta till att förbättra samverkan mellan elevhälsan, hälso- och sjukvården och socialtjänsten så att barn och unga bl.a. får samordnade insatser.³³

³¹ SOU 2020:47 s. 54–62.

³² Regeringens beslut den 14 november 2019, S2019/04727/FST (delvis).

³³ Regeringens beslut den 16 mars 2017, U2017/01236/GV.

42.2.5 Vård utan samtycke

Som ett komplement till socialtjänstlagen finns LVU, för allvarliga fall när frivilliga insatser inte kan komma till stånd eller inte är tillräckliga. (Se 1–3 §§ LVU.) Förutsättningarna för att besluta om vård enligt LVU är närmare beskrivna i kapitlen om artiklarna 9, 19 och 20.

Syftet med LVU är att samhället ska kunna fullgöra sin skyldighet att tillgodose barns behov av skydd, vård och behandling. Om det finns ett beslut om vård enligt LVU kan en socialnämnd placera barn som behöver vård och skydd på ett familjehem, HVB eller i ett stödboende, utan samtycke från barnet och dess vårdnadshavare. Läs mer om placeringsformerna i kapitlet om artikel 25.

Ett barn som lider av en allvarlig psykisk störning kan mot sin vilja vårdas med stöd av LPT. För det krävs det att patienten har ett oundgängligt behov av psykiatrisk vård, som inte kan tillgodoses på annat sätt än genom slutna psykiatrisk vård. Ytterligare en förutsättning för tvångsvård är att patienten motsatt sig vården eller att patienten inte kan ge sitt samtycke, på grund av sitt psykiska tillstånd. (Se 3 § LPT.) Psykiatrisk tvångsvård kan i vissa fall även ges som rättspsykiatrisk vård, enligt LRV. Läs mer om psykiatrisk tvångsvård i kapitlen om artiklarna 9, 16, 24 och 37.

Står barnet under vårdnad av två vårdnadshavare och samtycker endast den ena till en åtgärd till stöd för barnet, får socialnämnden besluta att åtgärden får vidtas utan den andra vårdnadshavarens samtycke om det krävs med hänsyn till barnets bästa. Detta gäller för psykiatrisk eller psykologisk utredning eller behandling som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen, öppenbehandling eller kontaktperson enligt socialtjänstlagen samt vissa insatser enligt LSS. (Se 6 kap. 13 a § FB.)

42.2.6 Brottsoffermyndigheten

Brottsoffermyndighetens uppgift är att främja brottsoffers rättigheter, uppmärksamma deras behov och intressen samt vara ett informations- och kunskapscentrum för brottsofferfrågor. Utöver det som följer av lagen (1994:419) om brottsofferfond, brottsskadelagen (2014:322), förordningen (1994:426) om brottsofferfond och brottsskadeförordningen (2014:327) ska Brottsoffermyndigheten bl.a. aktivt verka för att berörda får kännedom om möjligheterna till brotts-

skadeersättning och om möjligheterna till bidrag från brottsofferfonden samt bidra till att förbättra förutsättningarna för samverkan i brottsofferfrågor mellan olika samhällsaktörer. Brottsoffermyndigheten har vidare till uppgift att lämna upplysningar, vägledning och råd i brottsofferfrågor samt ta tillvara synpunkter och erfarenheter från dem som drabbats av brott. Myndigheten ska också integrera ett jämställdhets-, barn- och ungdomsperspektiv genom att i sin verksamhet belysa och beakta förhållandena utifrån ålder och kön. (Se 1 och 2 §§ förordningen, 2007:1171, med instruktion för Brottsoffermyndigheten.)

42.2.7 Medling

Lagen (2002:445) om medling med anledning av brott reglerar medling som anordnas av staten eller av en kommun med anledning av brott. Med medling avses i lagen att en gärningsperson och ett brottsoffer möts inför en opartisk medlare för att tala om brottet och följderna av detta. Medling ska ske i bägge parterers intresse. Målet ska vara att minska de negativa följderna av brottet. Medlingen ska syfta till att gärningspersonen får ökad insikt om brottets konsekvenser och att målsäganden ges möjlighet att bearbeta sina upplevelser. (Se 1–4 §§ lagen om medling med anledning av brott.)

Medling ska vara frivillig för både gärningsperson och målsägande. Det brott som medlingen avser ska vara anmält till polisen. Dessutom ska gärningspersonen ha erkänt gärningen eller delaktighet i denna. Medling får endast ske om det med hänsyn till samtliga omständigheter framstår som lämpligt. Om gärningspersonen är under tolv år får medling ske endast om det finns synnerliga skäl. Medlingsförfarandet ska genomföras skyndsamt. (Se 5 och 6 §§ lagen om medling med anledning av brott.) Läs mer om medling i kapitlet om artikel 40.

42.2.8 Samverkan

Ansvaret för att ge stöd och behandling för utsatta barn är uppdelat på olika myndigheter och verksamheter. Ett barn kan således behöva vända sig till flera ställen för hjälp med sin rehabilitering efter t.ex. ett övergrepp. Barnet kan ha fått fysiska skador, krisreaktioner, pro-

blem i familj och nätverk, beteendeproblem, skolproblem, traumasymtom, lättare psykisk ohälsa eller psykiatriska tillstånd.

I frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa ska socialnämnden samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Nämnden ska aktivt verka för att samverkan kommer till stånd. (Se 5 kap. 1 a § SoL.) Samverkan ska ske i både individärenden och i övergripande frågor. Det gäller oavsett om ärendet rör barnmisshandel, unga som missbrukar eller någon annan fråga. Exempel på aktörer som socialnämnden ska samverka med är skolan, förskolan, polisen, hälso- och sjukvården, kriminalvården, försäkringskassan och frivilligorganisationer.³⁴

Socialnämnden har ett förstahandsansvar för att samverkan kommer till stånd.³⁵ Men även andra aktörer har en lagstadgad skyldighet att samverka i dessa frågor och närliggande frågor, t.ex. hälso- och sjukvården (5 kap. 8 § HSL), en skolas huvudman (29 kap. 13 § skollagen, 2010:800), Polismyndigheten (6 § polislagen, 1984:387), Försäkringskassan (5 § förordningen, 2009:1174, med instruktion för Försäkringskassan) och Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (8 § förordningen, 2017:292, med instruktion för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd).

Mellan Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen, kommun och region finns det också möjligheter till finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser för att uppnå en effektiv resursanvändning. Formerna och förutsättningarna för detta anges i lagen (2003:1210) om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser.³⁶

Barnahus

I flera delar av Sverige finns barnahus, som samlar de aktörer som involveras vid polisutredningar där barn är inblandade, t.ex. polis, åklagare, socialtjänst, barnläkare och barn- och ungdomspsykiatriker. Lokalerna är anpassade för att barn ska känna sig tillfreds och alla som träffar barnen är speciellt utbildade.

Det finns ingen lagstiftning som reglerar barnahusens verksamhet (utöver de generella bestämmelserna om samverkan). Ett sätt att

³⁴ Prop. 2002/03:53 s. 107 och 108.

³⁵ Prop. 2002/03:53 s. 108.

³⁶ När det gäller samverkan mellan kommuner, se även SOU 2020:47 s. 63.

beskriva barnahus är att det har fyra delar som myndigheterna har olika ansvar för: brottsutredning, skydd, fysisk hälsa och psykisk hälsa.³⁷ Målet för barnahus är att tillförsäkra ett utsatt barn rättstrygghet, gott bemötande, stöd och skydd samt vid behov kris- och behandlingsinsatser.³⁸

I Stiftelsen Allmänna Barnhusets rapport *Stöd och behandling för barn som utsatts för våld och sexuella övergrepp – Projektrapport och förslag till en modell* har barn, som deltagit i verksamheten på barnahus, beskrivit barnhuset som en plats som de tyckte om. Några barn beskrev till och med barnhusen som ett hem där de kunde känna sig trygga. Även föräldrarna beskrev barnhusen som oerhört viktiga miljöer för familjen och något som alla barn i Sverige borde ha tillgång till.³⁹

Barnafrid är ett nationellt kunskapscenter med uppdrag att samla och sprida kunskap om våld och andra övergrepp mot barn. Centret bildades år 2015 till följd av ett regeringsuppdrag till Linköpings universitet.⁴⁰ I januari 2018 gav regeringen Barnafrid i uppdrag att utvärdera barnahusverksamheterna i Sverige. Uppdraget syftade till att synliggöra aktuella behov och därigenom främja att brottsutsatta barn får ett likvärdigt bemötande, stöd och skydd oavsett bostadsort.⁴¹ I mars 2019 redovisade Barnafrid uppdraget till regeringen. I utvärderingen konstaterades att det finns många välfungerande barnahus i Sverige men att det bl.a. förekommer regionala skillnader i barnahusens organisation och verksamhet.⁴²

Rapporten *Stöd och behandling för barn som utsatts för våld och sexuella övergrepp*

Stiftelsen Allmänna Barnhuset har under åren 2016–2018 genomfört ett projekt inom regeringens handlingsplan till skydd för barn mot bl.a. människohandel, exploatering och sexuella övergrepp. Syftet med projektet var att utarbeta en modell som bidrar till att barn som

³⁷ Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Stöd och behandling för barn som utsatts för våld och sexuella övergrepp – Projektrapport och förslag till en modell* (2019) s. 8.

³⁸ Se bl.a. regeringsbeslut den 11 januari 2018, S2018/00212/FST.

³⁹ Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Stöd och behandling för barn som utsatts för våld och sexuella övergrepp – Projektrapport och förslag till en modell* (2019) s. 48 och 49.

⁴⁰ Regeringsbeslut juni 2015, S2012/00275/FST.

⁴¹ Regeringsbeslut den 11 januari 2018, S2018/00212/FST.

⁴² Barnafrid, *Utvärdering av barnahus* (2019).

utsatts för fysiskt eller sexuellt våld får bättre möjligheter till stöd och rehabilitering.⁴³ Under hösten 2019 publicerades rapporten *Stöd och behandling för barn som utsatts för våld och sexuella övergrepp – Projektrapport och förslag till en modell*. Av rapporten framgår att alla barn som utsatts för våld eller sexuella övergrepp inte får det stöd och den behandling som de har rätt till samt att det inte finns något område som har en klar vårdkedja för utsatta och/eller traumatiserade barn som garanterar att varje barn får det stöd och den hjälp till rehabilitering det har rätt till enligt artikel 39 i barnkonventionen. Enligt rapporten riskerar barn att stå utan denna hjälp eller falla mellan stolarna på grund av bristande resurser eller oklara regler mellan myndigheterna.⁴⁴

42.3 Analys av överensstämmelsen

Artikel 39 i barnkonventionen rör situationen för de barn som utsatts för övergrepp av olika slag, t.ex. våld, vanvård och omänsklig eller förnedrande behandling. Enligt artikeln ska en stat främja rehabilitering och återanpassning av ett barn som utsatts för sådana övergrepp. Det ska noteras att artikeln inte rör rehabilitering eller återanpassning av andra skäl än just att barnet blivit utsatt för något som anges i artikel 39. Exempelvis omfattar artikeln inte rehabilitering av ett barn som råkat ut för en olyckshändelse, drabbats av en sjukdom eller som har en varaktig funktionsnedsättning av andra orsaker. Statens skyldigheter i dessa fall framgår i stället av andra artiklar, t.ex. artiklarna 23 och 24.

Formuleringen i artikel 39 har tydliga anknytningspunkter till artiklarna 19 och 32–38. Likaså framstår det inte som en slump att artikeln är placerad direkt efter artiklarna 32–38, som berör olika slags utnyttjanden av barn. Det finns emellertid ingenting som talar för att skyldigheterna enligt artikeln skulle vara begränsade till övergrepp som tas upp i dessa artiklar, tvärt om inleds listan med ”någon form av” (*any form of*). Det kan också noteras att de övergrepp som tas upp i artikel 39 till stor del överlappar varandra.

När det gäller rehabilitering och återanpassning framgår det av valet av begrepp i originalspråkversionerna samt diskussionen om be-

⁴³ Skr. 2015/16:192 s. 29.

⁴⁴ Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Stöd och behandling för barn som utsatts för våld och sexuella övergrepp – Projektrapport och förslag till en modell* (2019).

greppen i konventionens förarbeten att begreppen ska tolkas vitt. De omfattar inte bara insatser från hälso- och sjukvård, utan även att barnet ska kunna fortsätta skolan, till fullo ta del av kulturlivet, återfå sitt privat- och familjeliv, kunna leka, etc. (jämför bl.a. artiklarna 16, 17, 28 och 31). Rehabiliteringen och återanpassningen av ett utsatt barn måste således genomföras på olika plan och av olika aktörer i samhället.

I Sverige finns det bestämmelser som ger ett barn rätt till rehabilitering genom bl.a. hälso- och sjukvården, socialtjänsten och elevhälsan. Därtill genomförs andra återanpassningsåtgärder genom bl.a. skolans försorg, t.ex. genom studievägledning, möjligheten att få extra stödinsatser samt åtgärder mot ogiltig frånvaro (läs mer om dessa i kapitlet om artikel 28). Som framgår i kapitlet om artikel 17 finns det också bestämmelser som syftar till att alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation, oavsett förmåga. Myndigheten för tillgängliga medier är en aktör som arbetar för detta. Flera myndigheter, bl.a. Brottsoffermyndigheten och Försäkringskassan arbetar med rehabiliteringsåtgärder på olika sätt. Av regeringsformen framgår det att det allmänna ska verka för allas delaktighet och jämlikhet i samhället och för att barns rätt tas tillvara.

Det är naturligtvis svårt att endast utifrån en analys av lagtext och praxis bedöma om rehabiliteringen och återanpassningen av ett barn som blivit utsatt för övergrepp fungerar bra och om tillräckliga åtgärder har vidtagits från det allmänna. Detta gäller i synnerhet eftersom behovet av rehabilitering och återanpassning skiljer sig från individ till individ. Det är inte heller säkert att åtgärder som passar för ett barn är lämpliga för ett annat. Lagstiftningen på området bör således vara relativt flexibel. Det framstår därför inte som något problem att den svenska lagstiftningen inte i detalj reglerar hur en rehabilitering eller återanpassning ska gå till, utan i stället stadgar en skyldighet för olika aktörer (t.ex. hälso- och sjukvården och socialtjänsten) att tillhandahålla lämplig hjälp.

Sammantaget har det vidtagits åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering på det sätt som anges i artikel 39. Huruvida alla lämpliga åtgärder vidtas är inte möjligt att bedöma inom detta uppdrag. Vi har dock genom vårt kartlägningsarbete erfarit att det finns svårigheter vad gäller samverkan. Vad dessa svårigheter konkret består i har emellertid inte kunnat identifieras. Det har bl.a. framförts att sekretesslagstiftningen kan utgöra hinder för samverkan, men också

framgått att det ibland beror på en felaktig bild av sekretesslagstiftningen.⁴⁵ Även om sekretesslagstiftningen skulle utgöra ett problem, vilket vi inte utesluter, måste den problematiken ställas mot ett barns rätt till privatliv. Hur balans bäst uppnås mellan dessa intressen är till stor del en fråga för respektive stat att avgöra. Bl.a. i kapitlen om artiklarna 4, 16 och 19 diskuterar vi sekretesslagstiftningen ytterligare. Med detta förbehåll är vår bedömning att svensk lagstiftning och praxis stämmer överens med innebörden av artikel 39.

Det ska slutligen framhållas att det från flera håll har uttalats en oro för att barn i praktiken inte får rätt till rehabilitering, bl.a. beroende på begränsade resurser och långa kötider till barn- och ungdomspsykiatri. En sådan kartläggning ligger emellertid utanför vårt uppdrag.

42.4 Sammanfattande slutsatser

Svensk lagstiftning och praxis stämmer överens med innebörden av artikel 39 i barnkonventionen. Härutöver har vi uppmärksammat följande.

Det kan finnas anledning att se över sekretesslagstiftningen för att säkerställa att det råder balans mellan möjlighet till samverkan och skyddet för ett barns privatliv.

⁴⁵ Se t.ex. Barnafriids rapport *Utvärdering av barnabus* (2019) s. 41.

43 Artikel 40 – barn som misstänks, åtalas eller dömts för brott

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 40 i barnkonventionen med följande undantag.

- Utrymmet enligt 33 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) att underlåta under rättelse till vårdnadshavare, när ett barn är misstänkt för brott och föremål för en utredning enligt 31 § LUL, är större än vad som är förenligt med artikel 40.2 (b) (ii).
- Genom att ett barn inte formellt kan motsätta sig att en straffvarning eller åtalsunderlåtelse meddelas mot honom eller henne, trots att barnet genom beslutet anses ha begått ett brott och uppgift härom antecknas i belastningsregistret, kan barnet fråntas möjligheten att få saken avgjord av en opartisk myndighet vid en förhandling. Det är inte förenligt med artikel 40.2 (b) (iii).
- Det finns en risk att avsaknaden av en möjlighet för barnet att begära att åklagaren ska ta ställning till om en bevistalan ska föras strider mot artikel 40.2 (b) (iii).
- Det är inte förenligt med artikel 40.2 (b) (iii) att det inte finns ett absolut krav på att ett juridiskt eller annat biträde ska förordnas för en tilltalad som är yngre än 18 år, om barnet inte redan har ett lämpligt biträde (t.ex. en privat försvarare). Det samma gäller för ett barn som är föremål för en bevistalan.
- Det är inte förenligt med artikel 40.2 (b) (ii) att det inte finns ett absolut krav på att ett juridiskt eller annat biträde ska

förordnas för ett barn som är föremål för en utredning enligt 31 § första stycket LUL.

- Det finns en risk att utrymmet i 32 a § LUL att förordna ett juridiskt biträde för ett barn som är föremål för en utredning enligt 31 § andra eller tredje stycket LUL är för begränsat för att vara förenligt med artikel 40.2 (b) (iii), i synnerhet eftersom inte heller något annat biträde kan förordnas.
- Möjligheten att underlåta att kalla ett åtalat barns vårdnadshavare till en huvudförhandling på grund av andra skäl än att en underrättelse eller kallelse skulle strida mot barnets bästa överensstämmer inte med artikel 40.2 (b) (iii). Detsamma gäller vid bevisalan.
- Det saknas en i lag tydligt uttryckt möjlighet att överklaga eller på annat sätt begära omprövning av ett beslut om straffvarning eller annan åtalsunderlåtelse. Detta stämmer inte överens med artikel 40.2 (b) (v).

Artikel 40

1. *Konventionsstaterna erkänner rätten för varje barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldigt att ha begått brott att behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde, som stärker barnets respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och som tar hänsyn till barnets ålder och det önskvärda i att främja att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället.*
2. *För detta ändamål och med beaktande av tillämpliga bestämmelser i internationella instrument ska konventionsstaterna säkerställa följande:*
 - a) *Inget barn ska misstänkas eller åtalas för eller befinnas skyldigt att ha begått brott på grund av en handling eller underlåtenhet som inte var förbjuden enligt nationell eller internationell rätt vid den tidpunkt då den begicks,*
 - b) *Varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott ska ha åtminstone följande garantier:*

- i) att betraktas som oskyldigt till dess att barnets skuld lagligen fastställts,
 - ii) att snarast och direkt underrättas om anklagelserna mot sig och, om lämpligt, genom sina föräldrar eller vårdnadshavare, och att få juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp vid förberedelse och framläggande av sitt försvar,
 - iii) att utan dröjsmål få saken avgjord av en behörig, oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ i en opartisk förhandling enligt lag och i närvaro av juridiskt eller annat lämpligt biträde och, såvida det inte anses strida mot barnets bästa, särskilt med beaktande av barnets ålder eller situation, barnets föräldrar eller vårdnadshavare,
 - iv) att inte tvingas att avge vittnesmål eller erkänna sig skyldigt; att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot barnet samt att på lika villkor få vittnen inkallade och förhörda för barnets räkning,
 - v) att, om barnet anses ha begått brott, få detta beslut och beslut om åtgärder till följd därav omprövade av en högre behörig, oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ enligt lag,
 - vi) att utan kostnad få hjälp av tolk, om barnet inte kan förstå eller tala det språk som används,
 - vii) att få sitt privatliv till fullo respekterat under alla stadier i förfarandet.
3. Konventionsstaterna ska söka främja införandet av lagar och förfaranden samt inrättandet av myndigheter och institutioner som är speciellt anpassade för barn som misstänks eller åtalas för eller befinns skyldiga till att ha begått brott och ska särskilt:
- a) fastställa en lägsta straffbarhetsålder,
 - b) vidta åtgärder, då så är lämpligt och önskvärt, för behandling av ärenden som rör barn under denna ålder utanför domstol, under förutsättning att mänskliga rättigheter och rättsligt skydd till fullo respekteras.

4. Olika åtgärder som t.ex. vård, ledning och föreskrifter om tillsyn, rådgivning, övervakning, familjehemsplacering, utbildnings- och yrkesutbildningsprogram och andra alternativ till anstaltsvård ska finnas tillgängliga för att säkerställa att barn behandlas på ett sätt som är lämpligt för deras välmående och är rimligt både med hänsyn till deras personliga förhållanden och till brottet.

43.1 Om artikeln

Artikel 40 behandlar ett barns rätt till en värdig och barnanpassad straffrättslig process och kriminalvård. I artikeln understryks att barnet ska behandlas på ett sätt som främjar dess känsla för värdighet och värde samt som tar hänsyn till barnets ålder och önskvärdheten att främja återanpassning och en konstruktiv roll i samhället. Artikeln stadgar vidare vilka skyldigheter en stat har i förhållande till ett barn som är misstänkt för, åtalad för eller har befunnits skyldig till brott. Den reglerar all behandling från och med första misstanken, inklusive hela utredningen, tvångsmedel, åtal, rättegång och påföljd. I artikeln ställs det krav på att staten ska främja ett särskilt rättssystem för barn med positiva i stället för bestraffande mål. Enligt artikeln ska staten också ange en minimiålder för straffbarhet.

Liknande bestämmelser finns i det grundläggande ramverket för de mänskliga rättigheterna (*The International Bill of Human Rights*). Exempel på sådana bestämmelser är artiklarna 10 och 11 i den *allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*¹ och artiklarna 14 och 15 i den *internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter*². I artikel 14.4 i sistnämnda konvention anges särskilt att i mål mot unga lagöverträdare ska rättegångsförfarandet ta hänsyn till deras ålder och det önskvärda i att främja deras återanpassning. Utöver dessa bestämmelser finns det andra internationella överenskommelser som kan användas vid tolkningen av artikel 40, såsom *konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande bestraffning*³ och *konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*⁴. Av artikel 13 i den sistnämnda framgår att en stat ska säkerställa effektiv tillgång till rättssystemet för personer med funktions-

¹ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 3/217 den 10 december 1948.

² SÖ 1971:42.

³ SÖ 1986:1.

⁴ SÖ 2008:26.

nedsättning på lika villkor som för andra, bl.a. genom att erbjuda dem processuella och åldersrelaterade anpassningar för att underlätta en verksam roll för dem. Det ska gälla i alla rättsliga förfaranden (innefattande det undersökande och andra förberedande skeden). Här bör också nämnas *FN:s minimistandardregler för rättskipning rörande ungdomsbrottslighet*, de så kallade Pekingreglerna⁵, vilka nämns i barnkonventionens inledning (preamblel). *FN:s riktlinjer för förhindrande av ungdomsbrottslighet* (Riyadhriktlinjerna⁶) och *FN:s regler om skydd av frihetsberövade ungdomar* (Havannareglerna) kan också vara relevanta.

Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen. Barnrättskommittén lyfter fram några s.k. grundprinciper, artiklarna 2.1, 3.1, 6 och 12, som de anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.⁷ (Läs mer om dessa nedan.) Bestämmelserna i artikel 40 har ett särskilt nära samband med artikel 37, som behandlar barns grundläggande rättigheter vad gäller skydd mot omänsklig behandling, godtyckliga frihetsberövanden m.m. (se vidare kapitlet om artikel 37). Andra relevanta artiklar är artikel 16 om rätten till privatliv, artikel 17 (e) om skydd mot skadlig information och artikel 29.1 (b) om att ett barns utbildning ska syfta till att utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna. Även artikel 19 om skydd mot alla former av våld, artiklarna 34 och 36 om olika former av utnyttjande och övergrepp samt artikel 39 om att det krävs åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt återanpassning av drabbade barn kan vara av relevans, liksom artiklarna 5 och 18 om föräldrars rättigheter och skyldigheter.

43.1.1 Grundläggande principer

Nedan beskrivs i korthet hur de grundläggande principerna i konventionen förhåller sig till artikel 40. Läs mer om dessa i kapitlen om respektive artikel.

⁵ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution. 40/33 den 29 november 1985. En redovisning av Pekingreglerna, finns bl.a. i Handbok om europeisk rätt rörande barnets rättigheter, som utarbetats gemensamt av Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter (FRA) och Europarådet tillsammans med Europadomstolens kansli.

⁶ Antagen av FN:s generalförsamling genom resolution 45/112 den 14 december 1990.

⁷ CRC/GC/2003/5 p. 12. Jämför Tobin (2019) s. 113.

Ett helhetsperspektiv

Rättigheterna i barnkonventionen gäller alla barn inom en stats jurisdiktion utan någon åtskillnad av något slag (artikel 2.1). Detta innebär att även barn som inte är svenska medborgare, såsom ett barn med uppehållstillstånd, som söker asyl eller som befinner sig utan tillstånd i Sverige, omfattas av artikel 40. Enligt barnrättskommittén måste en stat vidta skyddsåtgärder mot diskriminering genom hela processen, från den första kontakten med rättsväsendet och genom hela rättegången. Kommittén poängterar särskilt behovet av diskrimineringsåtgärder när det gäller flickor, barn som diskrimineras på grund av sexuell läggning eller könsidentitet samt barn med en funktionsnedsättning. Enligt kommittén kan det t.ex. behöva göras anpassningar i en domstolsbyggnad för att underlätta för barn med en fysisk funktionsnedsättning eller tillhandahållas stöd till barn med läs- och skrivsvårigheter.⁸

I sammanhanget kan nämnas att enligt artikel 13 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning ska en stat säkerställa att personer med en funktionsnedsättning har effektiv tillgång till rättssystemet i samma utsträckning som andra. Enligt artikeln ska staten erbjuda dessa personer processuella och åldersrelaterade anpassningar för att underlätta en verksam roll för dem. Det ska enligt artikeln gälla även i det undersökande (*investigative*) skedet och i andra förberedande skeden. Även Pekingreglerna innehåller en ickediskrimineringsprincip (regel 2.1).

Barnrättskommittén anser vidare att handlingar som inte är brottsliga om de begås av vuxna heller inte ska vara brottsliga om de begås av barn, t.ex. skolfrånvaro, rymningar hemifrån och tiggeri (på engelska kallas sådana kriminaliseringar *status offences*).⁹ (Jämför även artikel 56 i Riyadhriktlinjerna.)

Genom artikel 6 garanteras ett barn den grundläggande rätten till liv som uttrycks som en universell mänsklig rättighet i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna och den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Vidare ska ett barns överlevnad och utveckling säkerställas till det yttersta av en stats förmåga. Eftersom ett barns existens är en förutsättning för att det ska kunna åtnjuta övriga rättigheter i konventionen får

⁸ CRC/C/GC/24 p. 40.

⁹ CRC/C/GC/24 p. 12.

artikel 6 en naturlig prioritet och blir på så sätt grundläggande för hela genomförandet av konventionen. Artikel 40 ska förstås med utgångspunkt i denna rätt.

Barnrättskommittén menar att rätten till överlevnad och utveckling endast kan genomföras med ett holistiskt förhållningssätt. Det sker enligt kommittén genom att alla de andra bestämmelserna i konventionen tillämpas och ses i relation till varandra.¹⁰ Kommittén förväntar sig att konventionsstaterna tolkar ordet utveckling i dess vidaste bemärkelse, som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.¹¹ Eftersom barn skiljer sig från vuxna i sin fysiska och psykiska utveckling utgör det en grund för unga lagöverträdarens lägre straffrättsliga ansvar och för anpassade rättskipningssystem. Barnrättskommittén framhåller fördelarna med förebyggande och tidiga åtgärder.¹²

I barnkonventionen är det en utgångspunkt att familjen är den grundläggande och naturliga enheten för ett barn, vilket bl.a. framgår av konventionens inledning (preamble). Föräldrar eller andra vårdnadshavare har i första hand ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling (artiklarna 5 och 18). I föräldrarnas ansvar ligger bl.a. att se till barnets bästa och att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge barnet råd och ledning då det utövar sina rättigheter. Samtidigt har staten det yttersta ansvaret för ett barns överlevnad och utveckling samt för att barnet ges det skydd och stöd som det behöver (jämför bl.a. artiklarna 3.2, 6, 9, 19, 20, 23, 26, 27, 32–36, 38 och 39).

Enligt artikel 4 ska en stat vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska en stat till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet.

¹⁰ CRC/C/GC/7 p. 10.

¹¹ CRC/GC/2003/5 p. 12.

¹² CRC/C/GC/24 p. 2, 6, 10 och 11.

Rätten att uttrycka sin åsikt och få den beaktad

Enligt artikel 12.1 ska en stat tillförsäkra ett barn som är i stånd att bilda en åsikt rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör det. Ett barns åsikter ska beaktas i förhållande till ålder och mognad. För att ett barn ska tillförsäkras denna rätt ska barnet enligt artikel 12.2 särskilt beredas möjlighet att höras. Det kan göras direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och gäller i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Barnet ska höras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler. Detta gäller således även vid förfaranden som rör ett barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldig till brott.

I artikel 40 anges bl.a. att ett barn, som misstänks eller åtalas för ett brott, snarast ska få information om anklagelserna, ha tillgång till juridiskt och annat lämpligt stöd och ha rätt att vara fullt delaktigt i förhandlingarna (med hjälp av tolk om så behövs). Lika viktigt är det att barnet har rätt att inte yttra sig. Enligt Pekingreglerna ska förhandlingarna genomföras i en miljö som präglas av förstående och som ska tillåta den unge att vara delaktig och uttrycka sig fritt (regel 14.2). Riyadhriktlinjerna betonar särskilt vikten av delaktighet i såväl förebyggande arbete som planering och genomförande (se artiklarna 3.9 [h], 37 och 50).

Enligt barnrättskommittén är rätten att bli hörd grundläggande för att ett barn som misstänks, åtalats eller dömts för brott ska få en rättvis rättegång. Kommittén menar vidare att barnet har rätt att höras direkt och inte bara genom företrädare eller lämpligt organ. Denna rättighet måste enligt kommittén efterlevas fullständigt i samtliga stadier av processen. Ett straffmyndigt barn ska enligt kommittén kunna få delta i förhandlingarna och få stöd av samtliga professionella aktörer i processen.¹³ Enligt barnrättskommittén har ett barn även rätt att avstå från att utöva sin rättighet; att uttrycka åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet.¹⁴

¹³ CRC/C/GC/24 p. 44–46.

¹⁴ CRC/C/GC/12 p. 16.

Barnets bästa

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). I en bedömning och prövning av barnets bästa ingår att ta hänsyn till samtliga grundläggande principer och konventionen i sin helhet. Vid en sådan bedömning får barnets upplevelser och åsikter om sin situation särskild betydelse, i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12).

Villkoren i artikel 40 ska tolkas mot bakgrund av principen om barnets bästa. Liknande principer finns i Pekingreglerna. Av dem framgår att en stat ska försöka främja välfärden för unga lagöverträdare och deras familjer (regel 1.1). Vidare framgår det att systemet för unga lagöverträdare ska betona välbefinnandet för ungdomarna (regel 5.1). Dessutom ska förfarandena bidra till barnets bästa (regel 14.2) och ungdomarnas välfärd ska vara vägledande när deras ärenden avgörs (regel 17.1 [d]).

Syftet med begreppet barnets bästa är enligt barnrättskommittén att säkerställa att barn både fullt och faktiskt kan åtnjuta alla de rättigheter som erkänns i konventionen. Kommittén understryker att en vuxen persons personliga bedömning av ett (eller flera) barns bästa inte får ha företräde framför rättigheterna enligt konventionen; ingen rättighet ska kunna inskränkas av en skönsmässig tolkning av barnets bästa. Vidare framhåller kommittén att barnets bästa är ett dynamiskt koncept, som kräver att man gör bedömningar anpassade till det specifika sammanhanget.¹⁵

Nedan redogörs i korthet för i vilka sammanhang principen om barnets bästa kan bli relevant i förhållande till artikel 40.

Utformning av regleringar

Artikel 3.1 omfattar även lagstiftande organ. Principen om barnets bästa ska beaktas redan vid regleringar som rör unga lagöverträdare. Vad som anses vara det bästa för unga lagöverträdare i vissa situationer anges särskilt i artiklarna 37 och 40, men övriga rättigheter enligt barnkonventionen bör också beaktas. En bedömning av barnets

¹⁵ CRC/C/GC/14 p. 1 och 4.

bästa bör till viss del även bygga på ett barns egna upplevelser och åsikter i enlighet med artikel 12.

Enligt artikel 40.3 ska en stat främja införandet av lagar och förfaranden som är speciellt anpassade för barn som misstänks eller åtalas för eller befins skyldiga till att ha begått brott. I artikeln anges bl.a. att en lägsta straffbarhetsålder ska fastställas och att ärenden som rör barn under denna ålder kan behandlas utanför domstol. Av artikel 40.4 framgår att alternativ till anstaltsvård ska finnas tillgängliga för att säkerställa att barn behandlas på ett sätt som är lämpligt för deras välmående och är rimligt både med hänsyn till deras personliga förhållanden och till brottet. Ett barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldig till brott ska t.ex. behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde och som tar hänsyn till barnets ålder och det önskvärda i återanpassning och en konstruktiv roll i samhället (artikel 40.1). I artikel 40.2 stadgas ett förbud mot retroaktiv lagstiftning samt de rättssäkerhetsgarantier som en stat ska säkerställa för att ändamålet i artikel 40.1 ska förverkligas.

I sin allmänna kommentar om barnets bästa lyfter barnrättskommittén särskilt fram den roll som lagstiftande organ har. Kommittén betonar att artikel 3.1 både gäller barn i allmänhet och barn som individer. Det innebär, enligt kommittén, att varje gång en lag eller en bestämmelse antas eller en internationell överenskommelse ingås, som rör ett barn, bör beslutet styras av hänsyn till barnets bästa.¹⁶ Kommittén anser att en stat måste införa strikt reglerade formella processer för bedömning och fastställande av barnets bästa i beslut som påverkar barnet, inklusive mekanismer för att utvärdera resultaten. En stat måste enligt kommittén utveckla transparenta och objektiva processer för alla beslut som fattas av lagstiftare, domare eller administrativa myndigheter, särskilt på områden som direkt påverkar barn.¹⁷ Kommittén anser att skyddet av barnets bästa kräver att traditionella straffrättsliga syften, som att hämma eller bestraffa ett beteende, ger plats för rehabilitering och reparativa syften, när det handlar om minderåriga lagöverträdare. Detta kan enligt kommittén göras samtidigt som den allmänna säkerheten värnas på ett verkningfullt sätt.¹⁸ Kommittén rekommenderar konventionsstaterna att regelbundet utvärdera sin rättskipning rörande unga lagöverträdare och

¹⁶ CRC/C/GC/14 p. 31, se även CRC/C/GC/12 p. 72.

¹⁷ CRC/C/GC/14 p. 87.

¹⁸ CRC/C/GC/14 p. 28.

samla in statistik över bl.a. frihetsberövanden, antal dömda barn och vilka påföljder och andra åtgärder som brotten lett till. Det är enligt kommittén viktigt att de barn som har kommit i kontakt med delar av rättskipningssystemet för unga lagöverträdare engageras i sådana utvärderingar.¹⁹

Individuella beslut

Enligt artikel 3.1 ska det i varje beslut som rör ett barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa, oavsett om åtgärden vidtas av t.ex. domstolar eller administrativa myndigheter. Detta innebär att i alla beslut som fattas inom rättskipningen för unga lagöverträdare ska i första hand beaktas vad som bedöms vara den unge lagöverträdarens bästa (men också t.ex. ett vittnes eller en målsägandes bästa, om denna person är ett barn). Som nämnts ovan ger konventionens övriga bestämmelser och särskilt artiklarna 37 och 40 vägledning när det gäller beslut som rör ett barn som misstänks, åtalats eller dömts för brott. Ett barn ska också ges möjlighet att uttrycka sin åsikt inför att ett beslut tas (jämför artikel 12).

Barnrättskommittén understryker att en bedömning av barnets bästa ska ske med utgångspunkt i barnets specifika omständigheter. Fokus måste enligt kommittén ligga på att identifiera möjliga lösningar som ser till barnets bästa med full respekt för rättigheterna i konventionen och dess fakultativa protokoll.²⁰ Som tidigare nämnts anser kommittén att barnets bästa kräver att traditionella straffrättsliga målsättningar ger plats för t.ex. rehabilitering.²¹ Detta blir relevant även vid individuella beslut. Vidare är det enligt kommittén av vikt att följa upp åtgärder och beslut,²² dvs. ta reda på hur barnet upplevt insatserna och om de varit till barnets bästa. (Jämför artiklarna 3.2, 19, 20, 25 och 39).

¹⁹ CRC/C/GC/24 p. 113–115.

²⁰ CRC/C/GC/14 p. 32.

²¹ CRC/C/GC/14 p. 28.

²² CRC/C/GC/12 p. 134 (i) och CRC/C/GC/14 p. 35.

Barnanpassade förfaranden

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). En åtgärd omfattar även själva förfarandet. Enligt artikel 40.3 ska en stat främja införandet av lagar och förfaranden samt upprättandet av myndigheter och institutioner som är speciellt anpassade för barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldiga till brott. Det nämns särskilt att en lägsta straffbarhetsålder ska fastställas och att ärenden som rör barn under denna ålder kan och bör behandlas utanför domstol.

Barnrättskommittén lyfter i en allmän kommentar fram att för att ett barns rätt att få sitt bästa bedömt och beaktat ska förverkligas måste man införa och följa vissa barnanpassade förfaranden.²³ I en annan kommentar betonar kommittén att förutsättningarna för att ett barn ska kunna uttrycka sina åsikter är av betydelse. Hänsyn bör tas till barnets individuella och sociala situation och miljön bör vara sådan att barnet känner sig tryggt och respekterat. Barnet bör enligt kommittén inte intervjuas oftare än nödvändigt, särskilt inte när man utforskar händelser som skadat barnet. Vidare måste barnet informeras om vad saken gäller, vilka valmöjligheter som finns, vilka beslut som kan komma att fattas och vad de kan få för följder.²⁴ Läs mer i avsnittet om artikel 40.3 nedan.

Vägledning avseende barnanpassade förfaranden kan även hämtas från protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Av protokollet, som i denna del främst rör offer och vittnen, framgår bl.a. att processuella förfaranden ska anpassas till ett barns särskilda behov samt att en stat ska tillhandahålla lämpligt stöd till barnet under hela rättsprocessen. Läs mer i kapitlet om artikel 34.

En mer utvecklad beskrivning av barnanpassade förfaranden finns i kapitlet om artikel 3.

²³ CRC/C/GC/14 p. 85.

²⁴ CRC/C/GC/12 p. 22–25.

43.1.2 Rätten att behandlas med respekt och värdighet (artikel 40.1)

Artikel 40.1 omfattar *varje barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldigt att ha begått brott (alleged as, accused of, or recognized as having infringed the penal law)*. Enligt barnrättskommittén är det åldern vid brottstidpunkten (inte t.ex. åtalet) som avgör om personen ska behandlas i enlighet med reglerna om rättskipning för unga lagöverträdare.²⁵

Genom artikeln erkänns att varje barn som misstänks eller dömts för att ha begått brott har rätt att *behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde*. Formuleringen återspeglar den grundläggande mänskliga rättighet som fastställs i artikel 1 i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, dvs. att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Den inneboende rätten till värdighet och värde uttrycks även i barnkonventionens inledning (preamble) och i 1959 års deklaration om barnets rättigheter, som också hänvisas till i inledningen. Även genom artikel 6 i barnkonventionen erkänns varje barns inneboende rätt till livet och en stats skyldighet att säkerställa ett barns överlevnad och utveckling. Vidare framgår det av artikel 37 (c) i barnkonventionen att varje frihetsberövat barn ska behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet.

Barnrättskommittén har uttalat att en stats lagstiftning och förfaranden bör garantera ett barns rättigheter under hela processen, ända från den första kontakten med rättsväsendet. Kommittén framhåller vikten av fortlöpande utbildning av personer som arbetar med unga lagöverträdare. Dessa personer bör enligt kommittén vara väl-informerade om såväl barns mentala, sociala och fysiska utveckling som de särskilda behov som vissa barn kan ha.²⁶

Vidare ska barnet enligt artikel 40.1 behandlas på ett sätt som *stärker barnets respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter*. Formuleringen ligger i linje med det som nämns i barnkonventionens inledning om att ett barn ska uppfostras i en anda av de ideal som tillkännages i FN:s stadga. Denna princip återfinns även i artikel 29.1 (b), om att barnets utbildning ska syfta till att utveckla

²⁵ CRC/C/GC/24 p. 29. Jämför även Tobin (2019) s. 1611.

²⁶ CRC/C/GC/24 p. 39 och 41.

respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna samt för de principer som uppställts i FN:s stadga.

Ett barn som misstänks eller dömts för brott ska enligt artikel 40.1 också behandlas på ett sätt som *tar hänsyn till barnets ålder och det önskvärda i att främja att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället*. Vad detta konkret innebär framgår inte av artikeln. Artikeln ger dock uttryck för en målsättning, som återspeglas i punkterna 3 och 4 i artikeln. Således bör lagar och förfaranden vara speciellt anpassade för barn. Det ska också finnas alternativ till anstaltsvård, för att säkerställa att barn behandlas på ett sätt som är lämpligt för deras välmående och som är rimligt både med hänsyn till deras personliga förhållanden och till brottet. Som nämnts ovan har barnrättskommittén påpekat att samtliga yrkesutövare som är involverade i rättskipningen behöver vara insatta i barns fysiska och psykiska utveckling.²⁷ Enligt doktrin innebär ”att ta hänsyn till barnets ålder” att en stat inte bara tar hänsyn till att det är ett barn utan både barnets faktiska ålder och mognad.²⁸

43.1.3 Legalitetsprincip och förbud mot retroaktiv lagstiftning (artikel 40.2 [a])

Enligt artikel 40.2 (a) ska inget barn misstänkas eller åtalas för eller befinnas skyldigt att ha begått brott *på grund av en handling eller underlåtenhet som inte var förbjuden enligt nationell eller internationell rätt vid den tidpunkt då den begicks*. Detta speglar principen att för att en person ska kunna dömas för ett brott måste brottet vara definierat i strafflagstiftningen redan när det begicks. Denna straffrättsliga s.k. legalitetsprincip – *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* – uttrycks även i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna (artikel 11.2) och i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 15). Av den senast nämnda konventionen framgår även att det inte får bestämmas högre straff än vad som var tillämpligt vid den tidpunkt då brottet begicks. Barnrättskommittén har uttryckt att om straffet sänkts efter gärnings-tidpunkten bör det däremot beaktas vid en påföljdsbestämning.²⁹

²⁷ CRC/C/GC/24 p. 39.

²⁸ Tobin (2019) s. 1614.

²⁹ CRC/C/GC/24 p. 42.

43.1.4 Oskuldspresumtion (artikel 40.2 [b] [i])

Enligt punkt 2 (b) (i) ska varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott *betraktas som oskyldigt till dess att skulden fastställts på ett lagligt sätt*. Denna princip kommer även till uttryck i artikel 14.3 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Barnrättskommittén tar upp att barn kan uppträda på ett misstänkt sätt på grund av bristande förståelse för processen, omog-nad, rädsla eller andra skäl.³⁰

43.1.5 Underrättelse om misstanke (artikel 40.2 [b] [ii])

I artikel 40.2 (b) (ii) anges att en stat ska säkerställa att varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott ska garanteras att snarast och direkt underrättas om anklagelserna mot sig och, om lämp- ligt, genom sina föräldrar eller vårdnadshavare.

Ett barn ska *snarast (promptly) och direkt* underrättas om anklagel- serna mot sig. Det innebär att underrättelse ska ske direkt till barnet och inte genom någon annan. Vad snarast innebär framgår inte av artikeln. Motsvarande bestämmelser finns i den internationella kon- ventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artiklarna 9.3 och 14.3). Barnrättskommittén har i likhet med MR-kommittén ut- talat att snarast betyder så snart som möjligt efter den första kon- takten barnet får med rättssystemet.³¹

Vad som avses med *att underrättas om anklagelserna mot sig* ut- vecklas inte i artikeln. Barnrättskommittén anser att det inte räcker att ge barnet ett officiellt dokument utan det kan också behövas en muntlig förklaring när barnet ska underrättas om anklagelserna. Det är enligt kommittén inte tillräckligt att man överlåter åt en förälder eller annan vuxen att förklara innebörden, utan informationen bör komma direkt från myndigheten.³² Se även avsnittet om tolk nedan (artikel 40.2 [b] [vi]).

Barnet ska underrättas både direkt *och om lämpligt genom sina föräldrar eller vårdnadshavare*. Det är, som nämnts ovan, inte något alternativ att delge föräldrarna anklagelserna i stället för barnet, vilket

³⁰ CRC/C/GC/24 p. 43.

³¹ CRC/C/GC/24 p. 47. Jämför CCPR, General Comment No. 13 p. 8.

³² CRC/C/GC/24 p. 47 och 48.

bl.a. märks av att ordet ”och” (inte ”eller”) används i konventions-texten. Även av förarbetena framgår att formuleringen var avsedd att tolkas på detta sätt.³³ Bestämmelserna om föräldrarnas medverkan ska också ses mot bakgrund av vad som sägs i barnkonventionens inledning (preamblel). Däri anges att familjen är den grundläggande enheten i samhället och den naturliga miljön för alla dess medlemmar. Det anges vidare att familjen är särskilt viktig för barnets utveckling och välfärd. Föräldrarnas ansvar för barnet finns också som en röd tråd i konventionen (se t.ex. artiklarna 5 och 18). Det är fråga om en skyldighet i förhållande till det brottsmisstänkta barnet att barnets föräldrar eller vårdnadshavare blir informerade om anklagelserna, när så är lämpligt. Det är således ingen rätt för de vuxna att bli informerade.

Det är bara om det är lämpligt som en förälder eller vårdnadshavare ska underrättas. Skulle en underrättelse strida mot barnets bästa ska den inte lämnas (jämför även artikel 3.1). Vid denna bedömning bör hänsyn även tas till barnets önskemål och åsikter (jämför artikel 12). Vad som i övrigt menas med lämpligt framgår inte av förarbetena. Det berörs inte heller av barnrättskommittén i den allmänna kommentaren till bestämmelsen.

43.1.6 Juridiskt biträde m.m. (artikel 40.2 [b] [ii])

Ett barn som misstänks för eller har begått ett brott ska enligt artikel 40.2 (b) (ii) garanteras *att få (to have³⁴) juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp vid förberedelse och framläggande av sitt försvar*. I artikel 14.3 (b) (i) den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter stadgas på liknande sätt att den som åtalas för brott ska ha tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar och rådgöra med sitt rättegångsbiträde, som han eller hon själv utsett. Om den åtalade saknar erforderliga medel att betala för ett rättegångsbiträde ska han eller hon, enligt samma konvention, i varje mål där rättvisans intresse så kräver få kostnadsfritt rättegångsbiträde (artikel 14.3 [d]). I barnkonventionen nämns inte huruvida ett juridiskt biträde eller annan hjälp ska tillhandahållas kostnadsfritt. Av Pekingreglerna, som nämns i inledningen (preamblel) till barnkonventionen, framgår att under hela förfarandet ska den unge ha rätt

³³ HR/PUB/07/1, artikel 37 och 40, E 2 p. 573–576. Jämför dock barnrättskommitténs kommentar CRC/C/GC/24 p. 47.

³⁴ *Bénéficiaire* i franska versionen.

att representeras av ett juridiskt ombud eller att ansöka om kostnadsfritt juridiskt stöd, när det finns bestämmelser om sådant stöd i landet (regel 15.1). (Jämför även regel 18 [a] i Havannareglerna.) Barnrättskommittén har, i en allmän kommentar, rekommenderat konventionsstaterna att erbjuda gratis juridiskt biträde till ett barn som anklagats för brott, oavsett om frågan ska prövas av en rättslig, administrativ eller annan offentlig myndighet.³⁵

Vad som avses med *annan lämplig hjälp* framgår inte av artikeln. Barnrättskommittén anser att annan hjälp än i form av ett juridiskt biträde endast bör komma i fråga när barnet inte riskerar en dom, att hamna i belastningsregistret eller att bli frihetsberövad. Sådant biträde ska enligt kommittén ha tillräcklig kunskap om de rättsliga aspekterna av rättsprocessen för unga lagöverträdare och tillhandahållas lämplig utbildning.³⁶

43.1.7 En objektiv och rättvis prövning utan dröjsmål (artikel 40.2 [b] [iii])

Om ett barn misstänks eller åtalas för brott *ska saken avgöras utan dröjsmål av en opartisk myndighet eller domstol* enligt artikel 40.2 (b) (iii). Vad utan dröjsmål innebär framgår inte av artikeln. Barnrättskommittén har angett att tiden från det att barnet har begått ett brott till den slutliga reaktionen ska vara så kort som möjligt. En stat bör enligt kommitténs rekommendation införa tidsgränser för perioden från tidpunkten för brottet fram till dess att utredningen avslutas, åklagaren väcker åtal och till dess att domstolen meddelar dom. Tidsgränserna bör enligt kommittén vara kortare än dem som gäller för vuxna. Samtidigt måste tiden vara tillräcklig för att rättssäkerhetsgarantier till fullo ska kunna respekteras.³⁷

Saken ska avgöras *i en opartisk förhandling (fair hearing) enligt lag*. I den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter finns en motsvarande bestämmelse (artikel 14.1). Enligt bestämmelsen ska en person ha rätt att få bl.a. brottsanklagelser som riktats mot honom eller henne prövade vid en rättvis och offentlig förhandling vid en behörig, oberoende och opartisk domstol, som upp-

³⁵ CRC/C/GC/24 p. 51.

³⁶ CRC/C/GC/24 p. 52.

³⁷ CRC/C/GC/24 p. 55.

rättats enligt lag. *Fair hearing* för tankarna till begreppet *rättvis rättegång* (*fair trial*) som används i bl.a. Europakonventionen.³⁸ Barnrättskommittén har i sin allmänna kommentar om rättssystemet för unga lagöverträdare inte nämnt något särskilt om innebörden av begreppet, men *fair trial* används som rubrik för genomgången av minimigarantierna i artikel 40.2. Av bestämmelsen framgår också att förfarandet för förhandlingen ska vara lagstadgat.

Avgörandet av saken ska ske *i närvaro av juridiskt eller annat lämpligt biträde*. I artikel 14.3 (d) i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter framgår att den anklagade vid prövningen av en anklagelse är berättigad att få sin sak prövad i sin närvaro och att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde efter eget val, att bli underrättad om sin rätt till rättegångsbiträde, om han inte har ett sådant. Bestämmelsen i barnkonventionen är dock mer ovillkorlig till sin karaktär där avgörandet av saken ska ske i närvaro av juridiskt eller annat lämpligt biträde. I det ursprungliga förslaget av denna del stod det ”i närvaro av juridiskt ombud” (*presence of legal counsel*). Flera delegater påpekade att vid mindre allvarliga förseelser behövdes inte ett juridiskt ombud. Efter vissa diskussioner valdes den slutliga lydelsen.³⁹ Vidare anges i artikel 40.2 (b) (iii) att saken ska avgöras vid en förhandling *i närvaro av barnets föräldrar eller vårdnadshavare, såvida det inte anses strida mot barnets bästa, särskilt med beaktande av barnets ålder eller situation*. Av formuleringen framgår att huvudregeln är att föräldrar eller vårdnadshavare är närvarande vid förhandlingen. Bestämmelsen ställer inte något krav på att en förälder eller vårdnadshavare ska kunna utestängas från förhandlingen men ger ett utrymme för att med hänsyn till barnets bästa göra undantag från huvudregeln att de ska närvara. En liknande bestämmelse finns i Pekingreglerna (regel 15.2, se även regel 7). Enligt barnrättskommittén bör föräldrar eller vårdnadshavare närvara vid hela förhandlingen, eftersom de kan ge barnet psykiskt och känslomässigt stöd. Kommittén menar att i de fall ett barn bor tillsammans med t.ex. släktingar i stället för sina föräldrar, bör dessa personer i stället få närvara vid förhandlingen. Vidare anser kommittén att en domare (eller behörig myndighet) på begäran av barnet

³⁸ Även i doktrin har det gjorts sådana jämförelser, se t.ex. Tobin (2019) s. 1632–1635.

³⁹ HR/PUB/07/1, artikel 37 och 40, E 2 p. 577–580. Däremot godtogs inte tillägget ”... if the interests of justice so require.”, som föreslogs av ett lands delegat. Andra delegater menade att uttrycket riskerade att begränsa garantin och barnets bästa.

eller barnets biträde ska kunna begränsa eller förhindra en förälders närvaro i förhandlingarna, om det är till barnets bästa.⁴⁰ (Jämför artikel 3.1 i barnkonventionen.)

43.1.8 Rätt att inte vittna mot sig själv och förhör av vittnen (artikel 40.2 [b] [iv])

Av artikel 40.2 (b) (iv) följer att ett barn *inte ska tvingas att avge vittnesmål eller erkänna sig skyldigt*. Bestämmelsen bygger på artikel 14.3 (g) i konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Enligt den artikeln får en tilltalad inte tvingas att vittna mot sig själv eller erkänna sig skyldig. Ett sådant medgivande eller erkännande ska enligt artikel 15 i konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning inte få godtas som bevis. Artikel 37 (a) i barnkonventionen innehåller en bestämmelse om att inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Ett barn kan också skyddas mot att tvingas avge vittnesmål eller att erkänna sig skyldig genom att garanteras juridiskt biträde eller annan lämplig företrädare och genom att kunna begära att få ha sina föräldrar närvarande under förhöret (jämför artikel 40.2 [b] [ii]). I Pekingreglerna nämns rätten att vara tyst (regel 7).

Barnrättskommittén har uttryckt att ”tvinga” (*be compelled*) ska tolkas brett och inte begränsas till fysisk bestraffning. Barnets ålder och utveckling, förhörets längd, barnets brist på förståelse, risken för okända konsekvenser eller att bli frihetsberövad kan enligt kommittén leda till att barnet erkänner något som inte är sant. Enligt kommittén måste poliser få utbildning i bl.a. förhörsteknik så att de undviker sådana metoder som kan resultera i påtvingade eller otillförlitliga erkännanden. När en domstol eller ett annat rättsligt organ bedömer frivilligheten och trovärdigheten i ett barns erkännande måste den enligt kommittén ta hänsyn till alla omständigheter, såsom barnets ålder, längden av förhör och anhållande samt om ett juridiskt biträde eller en förälder varit närvarande.⁴¹

Varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott ska garanteras *att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot barnet samt att på lika villkor få vittnen inkallade och förhörda för sin*

⁴⁰ CRC/C/GC/24 p. 56 och 57.

⁴¹ CRC/C/GC/24 p. 58–60.

räkning. En liknande bestämmelse finns i artikel 14.3 (e) i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter att den tilltalade ska ha rätt att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot honom. Dessa bestämmelser innebär inte någon o begränsad rätt i dessa hänseenden utan garanterar i stället att det för de båda parterna i processen gäller samma villkor (*equality of arms*). En motsvarande bestämmelse finns även i Pekingreglerna (regel 7).

43.1.9 Omprövning av en högre instans (artikel 40.2 [b] [v])

Ett barn som anses ha begått brott ska garanteras att få beslut omprövade (*reviewed*) av en högre behörig, oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ enligt lag (artikel 40.2 [b] [v]). Innebörden av denna rättighet är att varje dömt barn enligt lag ska ha rätt att överklaga till en högre instans. Rätten att få sin sak omprövad regleras även i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 14.5). I Pekingreglerna uttrycks att den unge ska ha rätt att överklaga till en högre instans (regel 7).

Barnrättskommittén har i sin allmänna kommentar till bestämmelsen uttryckt att rätten till omprövning inte är begränsad till allvarigare brott och förespråkar att en granskning per automatik ska göras av en högre instans.⁴²

MR-kommittén har, i fråga om bestämmelsen i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, uttryckt att bestämmelsen inte förutsätter att det hålls en ny förhandling. Det är enligt kommittén tillräckligt att överrätten gör en utvärdering av bevisningen och de processuella åtgärder som vidtagits av underrätten.⁴³

43.1.10 Tolk m.m. (artikel 40.2 [b] [vi])

Ett barn som anses ha begått brott ska enligt artikel 40.2 (b) (vi) garanteras att utan kostnad få hjälp av tolk. Skyldigheten begränsas till det barn som inte kan förstå eller tala det språk som används. Även denna bestämmelse i barnkonventionen har sin motsvarighet i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 14.3 [f]).

⁴² CRC/C/GC/24 p. 62.

⁴³ Se Tobin (2019) s. 1639 och 1640 samt där gjorda hänvisningar.

Enligt barnrättskommittén ska denna hjälp inte begränsas till rättegången, utan ska vara tillgänglig under alla stadier av rättskipningsprocessen. Det är enligt kommittén viktigt att professionella tolkar används och att de har utbildats i att arbeta med barn.⁴⁴ Ett barn med en funktionsnedsättning, som begått eller misstänks för brott, bör enligt kommittén bli hörd på ett lämpligt språk och i övrigt hanteras av yrkesutövare, t.ex. polistjänstemän, advokater, socialarbetare, åklagare och domare, som har fått lämplig utbildning.⁴⁵

43.1.11 Rätt att få sitt privatliv respekterat under förfarandet (artikel 40.2 [b] [vii])

Om ett barn misstänks eller åtalas för brott ska barnet garanteras *att få sitt privatliv till fullo respekterat* under alla stadier i förfarandet (artikel 40.2 [b] [vii]). Artikel 40.2 [b] [vii] bör tolkas i förhållande till artikel 16 där det framgår att inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privatliv och att barnet har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden.⁴⁶ Det innebär att artikel 16 tillåter att ingrepp görs i privatlivet under vissa förutsättningar.⁴⁷ Av viss relevans för uttolkningen av artikel 40.2 (b) (vii) är även artikel 17 (e) i barnkonventionen om att en stat ska uppmuntra utvecklingen av lämpliga riktlinjer för att skydda ett barn mot information som kan vara till skada för barnets välfärd. Den artikeln tar dock främst sikte på barn som mottagare av information och inte att uppgifter som rör ett visst barn sprids (t.ex. att barnet är misstänks för ett brott).

Vad som avses med privatliv framgår varken av artikel 40.2 (b) (vii) eller av artikel 16. MR-kommittén har, i förhållande till den motsvarande bestämmelsen i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 17) uttalat att skyddet för privatlivet är någonting som är relativt beroende på det samhälle man lever i. Insamling och lagring av personuppgifter nämns av kommittén som exempel på sådant som behöver vara lagreglerat. Myndigheter bör enligt kommittén bara kunna begära information om en persons privatliv, om myndigheten enligt lag är behörig och om in-

⁴⁴ CRC/C/GC/24 p. 64 och 65.

⁴⁵ CRC/C/GC/9 p. 74.

⁴⁶ Även barnrättskommittén har uttryckt att artikel 40.2 (b) (vii) bör läsas mot bakgrund av artiklarna 16 och 40.1 (CRC/C/GC/24 p. 66).

⁴⁷ Om detta, se även kapitlet om artikel 16.

formationen är väsentlig för samhällets intressen, så som de förstås enligt konventionen.⁴⁸

I artikel 14.1 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter stadgas att var och en är berättigad till en rättvis och offentlig förhandling, men att medierna och allmänheten får vägras tillträde till hela eller delar av rättegången bl.a. då hänsynen till parternas privatliv kräver det eller då domstolen finner det nödvändigt om offentlighet skulle skada rättvisans intresse. MR-kommittén har i relation till artikel 14.1 samtidigt uttalat att offentliga förhandlingar bidrar till att säkerställa transparens och rättssäkerhet. MR-kommittén menar att en förhandling måste vara öppen för allmänheten (innefattande media) och inte begränsas till vissa grupper, förutom när särskilda omständigheter kräver det. Vidare menar kommittén att även i de fall där allmänheten inte ges tillträde måste avgörandet, bevisföringen och rättens överväganden göras offentliga, förutom i de fall där t.ex. den unga lagöverträdarens intressen kräver en annan bedömning.⁴⁹

Av regel 8.2 i Pekingreglerna framgår att i princip ska ingen information som kan röja ett barns identitet offentliggöras. Barnrättskommittén har uttalat att domstolsförhandlingar med barn ska hållas inom stängda dörrar och att utrymmet för undantag ska vara begränsat och lagstadgat. I den mån rättens avgörande ska avkunnas bör den unges identitet inte avslöjas, enligt kommittén. Vidare anser kommittén att domstolshandlingar och register som rör unga lagöverträdare bör vara konfidentiella. Kommittén rekommenderar staterna att inte föra in alltför specifika uppgifter om unga lagöverträdare i offentliga brottsregister. Enligt kommittén bör det finnas ett livslångt sekretesskydd när det gäller brott som begåtts av ett barn, för att inte domen ska få en negativ inverkan på möjligheterna till utbildning, arbete eller bostad eller på personens säkerhet. Kommittén rekommenderar staterna att införa system som automatiskt rensar brottsregistret när ett barn fyllt 18.⁵⁰ Barnrättskommitténs uttalanden om en begränsad offentlig insyn har ifrågasatts i doktrin. Det framförs bl.a. att deras syn står i strid med den allmänna presumtionen om en rättvis och offentlig förhandling (artikel 14.1 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter) och därmed inte ger

⁴⁸ CCPR, General Comment No 16 p. 7 och 10.

⁴⁹ CCPR/C/GC/32 p. 28 och 29.

⁵⁰ CRC/C/GC/24 p. 67–71.

barn samma rättigheter som vuxna. Det har vidare påpekats att denna syn inte stämmer överens med vad MR-kommittén uttalat om vikten av offentlig insyn (se ovan). I stället har det föreslagits att en allmän presumtion om offentlighet bör gälla, men att det ska vara möjligt att göra undantag när en offentlig förhandling inte skulle vara till barnets bästa.⁵¹

Ett barns privatliv ska till fullo respekteras *under alla stadier i förfarandet*.

43.1.12 Lagar, myndigheter och förfaranden anpassade för unga lagöverträdare (artikel 40.3)

I artikel 40.3 stadgas att en stat ska *söka främja införandet av lagar och förfaranden samt upprätta myndigheter och institutioner som är speciellt anpassade för barn* som misstänks eller åtalas för eller befinns skyldiga att ha begått brott. Detta innebär inte ett uttryckligt krav på att lagar och förfaranden ska vara barnanpassade eller att en stat behöver upprätta myndigheter och institutioner speciellt anpassade för barn, men att staten har åtagit sig att främja en sådan utveckling. En liknande bestämmelse finns i artikel 14.4 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Av den bestämmelsen framgår att i mål mot unga lagöverträdare ska rättegångsförfarandet ta hänsyn till deras ålder och det önskvärda i att främja deras återanpassning (jämför artikel 40.1).

Artikeln lista över åtgärder som staterna ska utföra enligt artikel 40.3 är inte uttömmande. Det framgår av den inledande formuleringen, att staterna *särskilt* ska utföra vissa åtgärder. I Pekingreglerna, där motsvarande bestämmelser finns, betonas att ansträngningar ska göras så att det inom varje lands jurisdiktion finns lagar och förordningar som särskilt gäller unga lagöverträdare och institutioner och organ som arbetar med detta område (regel 2.3). I regel 14 i Pekingreglerna anges att förhandlingarna ska ske i en anda av förståelse, så att barnet får delta och uttrycka sig fritt (jämför artikel 12 i barnkonventionen).

Barnrättskommittén anser att en stats behöriga myndighet, i många fall en åklagare, bör utforska möjligheterna att undvika en domstolsprocess eller dom till förmån för andra åtgärder. När ett barn erbjuds

⁵¹ Tobin (2019) s. 1642–1644.

sådana alternativa åtgärder bör barnets rättssäkerhetsgarantier respekteras och juridisk eller annan hjälp är nödvändig, enligt kommittén.⁵²

Barnrättskommittén rekommenderar att konventionsstaterna inrättar ungdomsdomstolar, antingen som separata enheter eller som delar av befintliga domstolar. Om det inte är praktiskt möjligt bör konventionsstaterna enligt kommittén säkerställa att specialiserade domare utses för att handlägga mål som gäller unga lagöverträdare. Kommittén anser även att det ska finnas enheter inom polisen och åklagarmyndigheten samt försvarare som är specialiserade på ungdomsbrottslighet.⁵³

Straffbarhetsålder (artikel 40.3 [a])

I artikel 40.3 (a) anges att en stat särskilt ska *fastställa en lägsta straffbarhetsålder*. Vilken den åldern ska vara framgår inte av artikeln utan lämnas till respektive stat att avgöra. Av Pekingreglerna framgår att i de rättssystem som erkänner begreppet straffbarhetsålder för ungdomar ska åldersgränsen inte sättas alltför lågt med tanke på känslomässig, psykisk och intellektuell mognad (artikel 4).

Barnrättskommittén anser att det är åldern vid gärningstillfället som är den relevanta. I sin allmänna kommentar om ungdomsbrottslighet har kommittén påpekat att den vanligaste straffbarhetsåldern är 14 år och att den inte bör vara lägre. Kommittén rekommenderar en lägsta ålder på åtminstone 15 år. Om det inte finns några bevis för ett barns ålder och det inte kan fastställas att barnet har nått den aktuella åldersgränsen ska barnet enligt kommittén inte ställas till ansvar.⁵⁴ Kommittén har också påpekat att barn med en försenad neuropsykiatrisk utveckling eller en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning inte bör behandlas alls inom rättssystemet. I vart fall bör de bedömas utifrån sina individuella förutsättningar, enligt kommittén.⁵⁵

⁵² CRC/C/GC/24 p. 72.

⁵³ CRC/C/GC/24 p. 106 och 107.

⁵⁴ CRC/C/GC/24 p. 20–24.

⁵⁵ CRC/C/GC/24 p. 28.

Ärenden som rör barn under straffbarhetsålder (artikel 40.3 [b])

En stat ska enligt 40.3 (b) särskilt vidta åtgärder, då så är lämpligt och önskvärt, för *behandling av ett barn under straffbarhetsåldern utanför domstol*, under förutsättning att barnets mänskliga rättigheter och rättsligt skydd till fullo respekteras. Den situation som avses i artikeln är när ett barn misstänks för att ha begått ett brott innan han eller hon blivit straffmyndig. Av artikeln framgår inte hur ett sådant barn ska behandlas, endast att det ska vara möjligt att vidta andra åtgärder än ett domstolsförfarande, för de fall där det är *lämpligt och önskvärt*. Respektive konventionsstat har således fått ett stort utrymme att själv avgöra hur regleringen ska utformas. Även under ett förfarande utanför domstol måste *mänskliga rättigheter och rättsligt skydd till fullo respekteras*. Motsvarande bestämmelser finns i regel 11 i Pekingreglerna.

43.1.13 Alternativ till anstaltsvård och verkställigheten av straff (artikel 40.4)

Enligt artikel 40.4 ska en stat se till att *alternativ till anstaltsvård (institutional care) finns tillgängliga*. Som exempel på alternativ till anstaltsvård anges *vård, ledning och föreskrifter om tillsyn, rådgivning, övervakning, familjebemansling, program för allmän utbildnings- och yrkesutbildningsprogram och andra alternativ till anstaltsvård*, men listan är inte uttömmande. I regel 18 i Pekingreglerna nämns motsvarande alternativ till anstaltsvård samt att inget barn ska flyttas från sina föräldrar om det inte utifrån omständigheterna i fallet är nödvändigt (jämför artikel 9 i barnkonventionen).

Gemensamt för åtgärderna som anges i artikel 40.4 är att de ska *säkerställa att barn behandlas på ett sätt som är lämpligt för deras välfärd och är rimligt både med hänsyn till deras personliga förhållanden och till brottet*. Barn som har begått brott, även unga återfallsförbrytare, har rätt att behandlas på ett sätt som tar hänsyn till deras ålder och mognad och som främjar deras återanpassning och som leder till att barnet antar en konstruktiv roll i samhället (artikel 40.1). Artikel 40.4 bör också tolkas i relation till artikel 37 (b) om att frihetsberövande av unga lagöverträdare får användas endast som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. Artikel 40, tillsammans med bestämmelserna i artikel 37 (b) och i viss mån artikel 9.1, innebär en inriktning av

påföljdssystemet bort från frihetsberövande påföljder, särskilt fängelse. I stället ska påföljdssystemet vara inriktat på alternativ som främjar återanpassning av den unge till samhället.

Barnrättskommittén anser att det i en stats lagstiftning bör finnas en omfattande uppsättning av åtgärder som alternativ till ett frihetsberövande. Enligt kommittén ska ett frihetsberövande endast användas i sista hand och alternativa åtgärder ska ges företräde. Kommittén betonar att reaktionen på ett brott alltid ska stå i proportion inte bara till brottets omständigheter och svårighetsgrad, utan även till barnets ålder, mindre straffrättsliga ansvar, omständigheter och behov, liksom till samhällets olika behov, i synnerhet de långsiktiga. Vid bedömningen ska det enligt kommittén ges tyngd åt vad som är bäst för barnet och behovet av barnets återanpassning i samhället. I den mån ett frihetsberövande är oundvikligt bör det enligt kommittén vara så kort som möjligt. Det bör enligt kommittén inte heller finnas lagstadgade minimistraff för unga lagöverträdare, eftersom det begränsar proportionalitetsprövningen och strävan efter att undvika ett frihetsberövande.⁵⁶

43.2 Svenska förhållanden

Bestämmelser som reglerar straffrättsliga ingripanden mot barn finns i flera författningar, bl.a. i rättegångsbalken, lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) och förundersökningskungörelsen (1947:948). Påföljder för barn som dömts för brott regleras i brottsbalken, som i sin tur hänvisar till bl.a. socialtjänstlagen och LVU. Även Europakonventionen, som är svensk lag, aktualiseras när ett barn misstänks, åtalas eller dömts för brott. I detta avsnitt redogör vi för en del av dessa bestämmelser och annan reglering som har relevans för ett barn som misstänks eller dömts för brott. När det gäller barn som frihetsberövas inom straffprocessen behandlas det främst i kapitlet om artikel 37.

⁵⁶ CRC/C/GC/24 p. 73, 76 och 78.

43.2.1 Rätten att behandlas på ett sätt som främjar känslan av värde och värdighet, m.m. (artikel 40.1)

Den svenska rättsordningen innehåller en rad bestämmelser vars huvudsakliga ändamål är att säkerställa en rättssäker och värdig domstolsprocess. Många av bestämmelserna beskriver vi nedan men följande kan särskilt framhållas. I regeringsformen står det angivet att en rättegång ska genomföras rättvist och inom skälig tid samt att en förhandling vid domstol ska vara offentlig (2 kap. 11 § RF, se även 5 kap. 1 RB). Av rättegångsbalken framgår att en förundersökning ska bedrivas objektivt och att sådant som är till den misstänktes fördel också ska beaktas. Det framgår vidare att förundersökningen ska bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för misstanke eller orsakas kostnad eller olägenhet. (Se 23 kap. 4 § RB.) Ett barn som är skäligen misstänkt för ett brott ska vid första polisförhöret underrättas om att handläggningen ska präglas av respekt för hans eller hennes rätt till skydd av privatlivet (12 § FUK).

Artikel 6 i Europakonventionen anger att var och en vid anklagelse om brott ska vara berättigad till en rättvis och offentlig prövning inom skälig tid inför en opartisk och oavhängig domstol. Den som anklagas för brott har vidare en rad minimirättigheter som beskrivs närmre under respektive avsnitt nedan.

EU-stadgan innehåller också flera bestämmelser som berör den som blivit anklagad för brott (se främst artiklarna 47–50). I artikel 47 behandlas t.ex. rätten att inom skälig tid få sin sak prövad inför en opartisk domstol i en rättvis och offentlig rättegång, att låta sig försvaras och företrädas samt i vissa fall få rådgivning och rättshjälp. Det kan också nämnas att Sverige genomfört EU:s barnrättsdirektiv.^{57, 58}

Nedan redogör vi för fler av dessa bestämmelser.

43.2.2 Legalitetsprincip och förbud mot retroaktiv lagstiftning (artikel 40.2 [a])

I regeringsformen stadgas att ingen får dömas till straff eller annan brottspåföljd för en gärning som inte var belagd med brottspåföljd när den begicks (2 kap. 10 § RF). Av bestämmelsen följer också att

⁵⁷ Europaparlamentets och rådets direktiv 2016/800/EU av den 11 maj 2016 om rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden.

⁵⁸ Se prop. 2018/19:71.

ingen får dömas till svårare brottspåföljd för gärningen än den som var föreskriven då gärningen begicks. Denna rättighet får inte begränsas (se 2 kap. 20 och 25 §§ RF motsatsvis).

I linje med regleringen i regeringsformen föreskrivs i 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken att ingen får dömas för gärning, för vilken det inte var stadgat straff när den begicks. Straff ska bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs. Gäller annan lag när dom meddelas, ska den lagen tillämpas, om den leder till frihet från straff eller till lindrigare straff.

Ett liknande förbud finns i Europakonventionen (artikel 7) och i EU-stadgan (artikel 49).

43.2.3 Oskuldspresumtion (artikel 40.2 [b] [i])

En grundläggande princip som tillämpas i svensk rätt men som inte uttryckligen finns reglerad i svensk nationell lag, är att var och en som misstänks och åtalas för ett brott ska anses oskyldig tills en fällande dom mot den åtalade vunnit laga kraft. Principen om att betraktas som oskyldig tills den misstänktes skuld lagligen fastställts finns även i Europakonventionen (artikel 6.2) och EU-stadgan (artikel 48.1). Vidare är *oskuldspresumtionsdirektivet*⁵⁹ genomfört i svensk rätt.⁶⁰

Även om oskuldspresumtionen inte uttryckligen regleras i svensk lag (förutom i Europakonventionen och EU-rätten), bygger den svenska rättegångsordningen på utgångspunkten att en misstänkt eller tilltalad ska betraktas som oskyldig tills det finns en fällande dom.⁶¹ Detta visar sig indirekt i svensk rätt, bl.a. genom att åklagaren har bevisbördan för att ett brott har begåtts och genom vissa processuella bestämmelser, t.ex. om hur en förundersökning får bedrivas.⁶² Oskuldspresumtionen har bl.a. betydelse vid proportionalitetsbedömningar när det gäller straffprocessuella tvångsmedel som vidtas mot en person som är misstänkt men inte dömd för brott. Läs mer om straffprocessuella tvångsmedel i kapitlen om artiklarna 16 och 37.

⁵⁹ Europaparlamentet och rådets direktiv (EU) 2016/343 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden.

⁶⁰ Se prop. 2017/18:58.

⁶¹ Prop. 2017/18:58 s. 12.

⁶² Jämför även prop. 2009/10:80 s. 160 och 2017/18:58 s. 12.

43.2.4 Underrättelse om misstanke m.m. samt vårdnadshavares m.fl. närvaro vid förhör och domstolsförhandling (artikel 40.2 [b] [ii] och [iii])

En person ska få reda på att han eller hon är misstänkt för ett brott när förundersökningen kommit så långt att misstankegraden uppgår till skäligen misstanke och personen hörs. Detsamma gäller vid vissa andra tillfällen, t.ex. när någon grips. (Se 23 kap. 18 § RB. Jämför även 24 kap. 9 §, 25 kap. 4 §, 27 kap. 13 § och 28 kap. 9 § RB samt 9 § tredje stycket FUK.) Underrättelsen bör innehålla så konkreta uppgifter som möjligt om vad misstanken omfattar, dvs. i princip vilken eller vilka gärningar som avses; endast en rubricering är normalt inte tillräckligt.⁶³ Den misstänkte ska samtidigt underrättas om vissa rättigheter, bl.a. om försvarare, insyn, tolk och att personen inte behöver yttra sig över misstanken. Om den misstänkte är ett barn ska han eller hon därutöver så långt det är möjligt informeras om den fortsatta handläggningen samt vilka myndigheter som är delaktiga i förfarandet och deras roller. Därtill ska den misstänkte underrättas om ytterligare rättigheter, såsom att handläggningen ska präglas av respekt för hans eller hennes rätt till skydd av privatlivet och vart personen ska vända sig med klagomål som gäller handläggningen.⁶⁴ (Se 12 § FUK.)

Enligt artikel 6.3 i Europakonventionen har en person som blivit anklagad för brott rätt att utan dröjsmål, på ett språk som han eller hon förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom eller henne.

Underrättelse till vårdnadshavare m.fl. och deras närvaro vid förhör och domstolsförhandling

Om ett barn är skäligen misstänkt för ett brott ska barnets vårdnadshavare eller annan som svarar för barnets vård och fostran omedelbart underrättas. Även annan som har en fostrande roll (t.ex. en förälder som inte är vårdnadshavare men som regelbundet umgås med

⁶³ Jämför JO 1989/90 s. 60.

⁶⁴ Om det inte har genomförts en förundersökning, utan är fråga om ett förenklat förfarande enligt 23 kap. 22 § RB, ska en underrättelse lämnas senast när ett åtal väcks eller i samband med att en klagan om undanröjande av ett strafföreläggande eller ett föreläggande av ordningsbot lämnas in till domstol.

barnet)⁶⁵ ska kallas. Dessa personer ska också kallas till förhör som hålls med barnet, om det inte strider mot barnets bästa eller om det finns andra särskilda skäl mot det. (Se 5 § LUL.) Uppgift om huruvida det finns någon annan vuxen än den eller de som har det huvudsakliga ansvaret för barnet som bör underrättas och kallas bör i första hand inhämtas från den unge själv.⁶⁶

Skulle det strida mot den unges bästa att underrätta barnets vårdnadshavare bör en annan lämplig vuxen underrättas. Vad som är barnets bästa måste avgöras efter en bedömning i varje enskilt fall.⁶⁷ Särskilda skäl mot att underrätta en vårdnadshavare kan, förutom när det gäller barnets bästa, vara att en underrättelse uppenbarligen inte skulle fylla någon funktion, t.ex. då det rör sig om en förseelse av mycket bagatellartat slag. Ett annat exempel är om det av utrednings-skäl måste hållas förhör med barnet omedelbart och barnets vårdnadshavare inte kan nås.⁶⁸

Undersökningsledaren får besluta att skjuta upp en underrättelse eller en kallelse till förhör om det är nödvändigt för att sakens utredning inte väsentligen ska försvåras (5 § andra stycket LUL). Enligt förarbetena kan det t.ex. vara fallet när den unge är misstänkt för brott mot en annan familjemedlem eller för att ha begått brott tillsammans med en familjemedlem. Det kan också vara fråga om att barnet är ålagt restriktioner på grund av kollusionsfara och en underrättelse innebär en avsevärd risk för att bevis undanröjs. Däremot utgör det inte ett skäl att skjuta upp underrättelse eller kallelse att barnet önskar att hans eller hennes vårdnadshavare inte ska underrättas. Barnet bör dock tillfrågas om sin inställning till att barnets vård-

⁶⁵ Prop. 2001/02:111 s. 24.

⁶⁶ Prop. 2001/02:111 s. 25 och 2015/16:187 s. 39.

⁶⁷ Jämför prop. 2015/16:187 s. 38 och 39.

⁶⁸ Prop. 1994/95:12 s. 97. Tidigare gällde ett generellt undantag för det fall en underrättelse var till men för utredningen. Det angavs då bl.a. att underrättelse kunde underlåtas om man kunde befara att den unge blir mindre meddelksam om vårdnadshavaren är närvarande. Det angavs vidare i förarbetena att om det visar sig att den unge inte är särskilt talför vid förhöret kan man låta vårdnadshavarna lämna rummet. Trots att uttalandena refererades i samband med att det generella undantaget togs bort diskuterades inte hur uttalandena förhöll sig till bedömningen av om särskilda skäl förelåg. (Se prop. 1994/95:12 s. 97, 2001/02:111 s. 25 och 2015/16:187 s. 38.) Det kan vidare noteras att underrättelse kan skjutas upp om det är nödvändigt för att sakens utredning inte väsentligen ska försvåras. Det framgår emellertid inte om de tidigare uttalandena kan utgöra vägledning i denna del. Därtill förekommer formuleringen ”men för utredningen” även i 33 § LUL (se nedan), som också rör underrättelse till ett brottsmisstänkt barns vårdnadshavare.

nadshavare är närvarande, eftersom barnet kan lämna ett godtagbart skäl för att en vårdnadshavare inte ska kallas.⁶⁹

Vid förhöret

Om en vårdnadshavare kommer till förhöret är det inte självklart att han eller hon ska få närvara under själva förhöret; det avgör förhållningsledaren (23 kap. 10 § RB). En vårdnadshavare varken behöver eller har rätt att vara närvarande i förhållningsrummet när den unge hörs. Syftet med bestämmelsen är i stället att ge föräldrarna kännedom om vad förundersökningen och lagföringsprocessen i övrigt innebär samt att vårdnadshavaren ska ta ansvar för den unge.⁷⁰

I domstol

När åtal väcks mot ett barn, ska tingsrätten underrätta barnets vårdnadshavare eller annan som svarar för barnets vård och fostran om åtalet och om tidpunkten för huvudförhandlingen, om det inte finns särskilda skäl mot det (26 § första stycket LUL). Regeln är tillämplig i fråga om alla kategorier av brott, således även brott med enbart böter i straffskalan. Med särskilda skäl avses detsamma som gäller för underrättelse enligt 5 § LUL (se ovan).⁷¹

En vårdnadshavare ska höras om åtalet avser brott för vilket kan följa fängelse, om det kan ske och inte särskilda skäl talar mot det (26 § tredje stycket LUL). I förarbetena till bestämmelsen framhölls att det är viktigt att engagera föräldrarna i arbetet med barn som begår brott och att detta engagemang behövs hela tiden från brott till reaktion och även därefter. Avsikten är inte bara att föräldrarna ska vara till stöd och hjälp för barnet utan också att det därigenom klargörs för föräldrarna att de har ett ansvar.⁷²

⁶⁹ Prop. 1994/95:12 s. 64 och 65 samt 2015/16:187 s. 39, 57 och 58.

⁷⁰ Prop. 1994/95:12 s. 97.

⁷¹ Prop. 1994/95:12 s. 104.

⁷² Prop. 1994/95:12 s. 88 och 89.

Utredning mot ett straffmyndigt barn

En vårdnadshavare eller annan som svarar för barnets vård och fostran ska omedelbart underrättas samt kallas till förhör även i det fallet då ett barn kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått brott och en utredning enligt 31 § LUL har inletts. Om det är till men för utredningen eller det i övrigt finns särskilda skäl ska emellertid någon underrättelse inte göras. (Se 5 och 33 §§ LUL.)

Denna bestämmelse utformades med 5 § LUL som grund och var avsedd att ha motsvarande innebörd.⁷³ Det som då gällde enligt 5 § (vid förundersökning) var att underrättelse kunde underlåtas bl.a. om den uppenbarligen inte skulle fylla någon funktion, t.ex. då det rör sig om en förseelse av mycket bagatellartat slag. Ett annat exempel var att det skulle vara till större skada än nytta för den unge om vårdnadshavaren underrättas, t.ex. om det fanns risk för kroppslig bestraffning. Ytterligare exempel var att vårdnadshavaren är misstänkt för delaktighet i det brott förhöret gäller eller om man kan befara att den unge blir mindre meddelsam om vårdnadshavaren är närvarande.⁷⁴ När det generella undantaget från underrättelse på grund av men för utredningen togs bort i 5 § LUL gjordes inte någon motsvarande ändring i 33 § LUL. Denna skillnad motiverades inte.⁷⁵

När den som hörs är under 15 år bör den som har vårdnaden om honom eller henne vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen (23 kap. 10 § RB).

Om det förs en bevistalan vid domstol gäller samma regler om underrättelse som om det hade varit ett allmänt åtal (38 § LUL).

43.2.5 Juridiskt biträde m.m. (artikel 40.2 [b] [ii] och [iii])

En misstänkt har rätt att själv föra sin talan under en förundersökning och i en rättegång. Det gäller också om det är ett barn. Även ett barns vårdnadshavare har rätt att företräda barnet.⁷⁶ Detsamma gäller

⁷³ Prop. 2009/10:105 s. 38, 39 och 69.

⁷⁴ Se t.ex. prop. 1994/95:12 s. 97, som hänvisas till från prop. 2009/10:105 s. 69.

⁷⁵ Se prop. 2015/16:187, särskilt avsnitt 5.2.

⁷⁶ I vissa fall ska en särskild företrädare, som ställföreträdare i stället för ett barns vårdnadshavare, ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång (lagen, 1999:997, om särskild företrädare för barn).

vid en bevistalan mot någon som inte fyllt 15 år.⁷⁷ (Se 21 kap. 1 § RB och 38 § andra stycket LUL.)

Den misstänkte får också låta sig företrädas av en försvarare vid talans förberedande och utförande. Vid ett förhör med den misstänkte har han eller hon rätt att ha sin försvarare närvarande. En privat försvarare utses av den misstänkte. Är den misstänkte ett barn utses försvararen av barnets vårdnadshavare. (Se 21 kap. 3 § och 23 kap. 10 § RB.)

När ett barn är misstänkt för att ha begått ett brott ska som huvudregel en offentlig försvarare förordnas (se nedan). En offentlig försvarare förordnas av domstol. Om den misstänkte har gett förslag på offentlig försvarare ska den personen förordnas, om han eller hon är behörig och det inte finns särskilda skäl mot det. Det ska som huvudregel vara en advokat som förordnas och personen ska vara lämplig för uppdraget. En offentlig försvarare kan förordnas vid sidan av en privat försvarare, om det finns synnerliga skäl. (Se 21 kap. 4 och 5 §§ RB.)

Som framgår ovan ska en misstänkt underrättas om sin rätt att under förundersökningen biträdas av försvarare och om att en offentlig försvarare i vissa fall kan förordnas (12 §FUK).

När en offentlig försvarare ska utses

En offentlig försvarare ska förordnas för en misstänkt som inte har fyllt 18 år, om det inte är uppenbart att han eller hon saknar behov av försvarare (24 § LUL, se även 21 kap. 3 a § RB). Tidigare gällde bestämmelsen bara tilltalade men har ändrats efter kritik från barnrättskommittén.⁷⁸

I förarbetena till bestämmelsen i LUL anges att om gärningen har erkänts och det inte finns tveksamheter i fråga om utredningen av brottet eller påföljden torde behov av offentlig försvarare i många fall inte finnas (såvida inte en frihetsberövande påföljd kan komma i fråga).⁷⁹ Exempel på situationer när en underårig kan sakna behov av en försvarare innan åtal väckts är om förundersökningen rör ett bagattelartat brott eller när åtalsunderlåtelse eller strafföreläggande kan komma i fråga. Vid bedömningen av behovet av en offentlig för-

⁷⁷ Läs mer om bevistalan nedan i avsnittet om barn som misstänkts ha begått brott innan de fyllt 15 år.

⁷⁸ Prop. 2000/01:56 s. 25.

⁷⁹ Prop. 1994/95:12 s. 94 och 103.

svarare innan åtal har väckts bör det enligt förarbetena beaktas att behovet i många fall inte är lika starkt som vid rättegången därefter.⁸⁰ På grund av särskilda omständigheter eller personliga förhållanden kan ett barn i dessa fall ändå ha behov av försvarare. Ett brott där någon av ungdomspåföljderna aktualiseras (se nedan) föranleder som regel behov av försvarare. Försvarare ska i nästan samtliga fall vara närvarande vid förhör i sak med den unge. En ung misstänkt som är frihetsberövad ska alltid biträdas av en försvarare.⁸¹

Juridiskt biträde för den som misstänks ha begått ett brott före 15 års ålder

För ett barn som misstänks för att före 15 års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år (eller ett försök, en stämpling eller en förberedelse till ett sådant brott, om en sådan gärning är straffbelagd) ska det förordnas ett juridiskt biträde för den misstänkte, om det inte är uppenbart att den misstänkte saknar behov av det. (Se 32 a § LUL.)

Enligt förarbetena till bestämmelsen är det endast i enstaka fall som ett juridiskt biträde inte ska förordnas, t.ex. om bara något enstaka förhör behöver hållas inom utredningens ram.⁸²

I Åklagarmyndighetens RättsPM *Barn som begår brott – utredningar jämlikt 31 § LUL* finns vägledning om när åklagare ska begära att ett juridiskt biträde förordnas i utredningar där barn under 15 år misstänks för brott. I promemorian anges det att åklagare alltid ska begära att ett juridiskt biträde förordnas för barnet i dessa fall. Det juridiska biträdet ska i princip alltid vara närvarande vid alla förhör i sak med barnet.⁸³

Vid andra utredningar om brott, som gäller ett barn som inte fyllt 15 år ska ett juridiskt biträde förordnas för barnet, om det finns synnerliga skäl för det (32 a § LUL).⁸⁴ När en utredning är av särskild

⁸⁰ Se t.ex. prop. 2000/01:56 s. 32.

⁸¹ RÅR 2006:3 s. 29–31.

⁸² Prop. 2009/10:105 s. 68.

⁸³ Se kapitel 6 i RättsPM 2013:6.

⁸⁴ I dessa fall är det som huvudregel fråga om brott för vilket det är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Det rör sig om en utredning som antingen (1) inletts på begäran av en socialnämnd, (2) behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet, (3) behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet eller som kan bli föremål

betydelse med hänsyn till ett enskilt intresse torde det enligt förarbetena regelmässigt föreligga synnerliga skäl för att förordna juridiskt biträde om utredningen kan leda till att betydande skadeståndsanspråk riktas mot den unge.⁸⁵

Europakonventionen och EU-stadgan

I Europakonventionen uppräknas vissa minimirättigheter för den som blivit anklagad för brott (se artikel 6.3). I artikel 6.3 (c) anges att den anklagade har rätt att försvara sig personligen eller genom ett rättegångsbiträde som han eller hon själv har utsett. Om den anklagade saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde ska han eller hon erhålla ett biträde utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar. Även i EU:s rättighetsstadga finns det en bestämmelse om att var och en som har blivit anklagad för en lagöverträdelse ska garanteras respekt för rätten till försvar samt att var och en ska ha möjlighet att erhålla rådgivning, låta sig försvaras och företrädas (artiklarna 47 och 48.2).

Enligt praxis från Europadomstolen har en person som anklagas för brott rätt till försvarare från de första stadierna av polisutredningen. Detta är enligt domstolen särskilt viktigt när den anklagade är ett barn.⁸⁶

Domstolen har vid flera tillfällen understrukit vikten av att ett barn som är misstänkt eller tilltalad har en försvarare närvarande vid förhör och andra utredningsåtgärder. Det finns flera rättsfall från Europadomstolen som handlar om att förhör med barn hållits utan försvarare. Av dessa framgår att om uttalanden gjorts utan att försvarare varit närvarande och sedan lagts till grund för en fällande dom kan detta, beroende på omständigheterna i övrigt, utgöra en kränkning av rätten till en rättvis rättegång. Ett sådant exempel är fallet *Salduz mot Turkiet*.⁸⁷ I ett annat exempel, målet *Panovits mot Cypem*, hade en 17-åring åtalats för mord och rån. Europadomstolen uttalade bl.a. att

för förverkande eller (4) av andra skäl är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse. (Se 31 § andra och tredje stycket jämförda med 32 a § första stycket 2 LUL.)

⁸⁵ Prop. 2009/10:105 s. 68 och 69.

⁸⁶ Europadomstolens avgörande i målet *Salduz mot Turkiet* (2008) §§ 52 och 60 samt *Dvorski mot Kroatien* (2015) § 77. Se även redovisningen i *Handbok om europeisk rätt rörande barnets rättigheter* (2015), som utarbetats gemensamt av Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter (FRA), Europarådet och Europadomstolens kansli, s. 214 och 215.

⁸⁷ Europadomstolens avgörande i målet *Salduz mot Turkiet* (2008) t.ex. § 51.

frånvaron av försvarare under polisförhören hade påverkat hans möjligheter att utöva sitt försvar på ett avgörande sätt.⁸⁸ I målet *Adamkiewicz mot Polen* hade en 16-åring arresterats för mordet på en 12-årig pojke. Förhör hade hållits utan att en försvarare var närvarande. Den tilltalade hade inte heller informerats om sin rätt att tåga och sin rätt att inte vittna mot sig själv. Europadomstolen fann att pojkens rätt till en rättvis rättegång enligt artikel 6 hade blivit kränkt.⁸⁹

43.2.6 En objektiv och rättvis prövning utan dröjsmål (artikel 40.2 [b] [iii])

I regeringsformen är det stadgat att en rättegång ska genomföras rättvist och inom skälig tid samt att en förhandling vid domstol ska vara offentlig. Vidare framgår det att en domstol inte får inrättas för en redan begången gärning och inte heller för en viss tvist eller i övrigt för ett visst mål. Det finns också föreskrivet att bl.a. domstolar och förvaltningsmyndigheter i sin verksamhet ska beakta allas likhet inför lagen och iakttä saktighet och opartiskhet. (Se 1 kap. 9 § och 2 kap. 11 § RF.)

I artikel 6 i Europakonventionen finns föreskrivet en rätt till en rättvis rättegång. I artikelns första punkt stadgas bl.a. att var och en ska vid en prövning av en anklagelse mot honom eller henne vara berättigad till en rättvis och offentlig rättegång inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag. Därtill nämns vissa konkreta minimirättigheter som en anklagad åtnjuter (läs på andra ställen i detta kapitel). En liknande formulering om rätt till rättegång inom skälig tid finns i artikel 5.3 i Europakonventionen, som gäller frihetsberövande. Även i EU-stadgan fastställs rätten att inom skälig tid få sin sak prövad i en rättvis och offentlig rättegång och inför en oavhängig och opartisk domstol som har inrättats enligt lag (artikel 47).

Av bestämmelser i rättegångsbalken följer att både förundersökning och brottsbekämpande verksamhet före en förundersökning (t.ex. underrättelseverksamhet) ska bedrivas objektivt. Förundersökningsledaren och den som biträder honom eller henne ska ta till vara och beakta omständigheter och bevis som talar såväl till den misstänktes fördel som nackdel. (Se 23 kap. 4 § RB.) Det är inte heller

⁸⁸ Europadomstolens avgörande i målet *Panovits mot Cypem* (2008) §§ 71 och 73.

⁸⁹ Europadomstolens avgörande i målet *Adamkiewicz mot Polen* (2010) §§ 91 och 92.

tillåtet att under förhör använda otillbörliga åtgärder för att framkalla en bekännelse eller ett uttalande i viss riktning (23 kap. 12 § RB), se nedan. Även efter att åtal har väckts ska åklagaren och den som biträder åklagaren bedriva sitt arbete objektivt (45 kap. 3 a § RB).

När det gäller domare måste de avlägga en särskild ed genom vilken domaren bl.a. lovar och försäkrar att han eller hon ska döma efter lagen och behandla alla lika inför den. Även bestämmelserna om domarjäv i rättegångsbalken ska garantera opartiskhet (se 4 kap. 13 § RB). Liknande jävsbestämmelser finns för poliser, åklagare och andra tjänstemän inom de brottsbekämpande myndigheterna (se t.ex. 7 kap. 6 § RB och 7 § polislagen, 1984:387).

Utgångspunkten för en brottmålsprocess i Sverige är principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Detta innebär bl.a. att rätten som huvudregel avgör ett mål efter en huvudförhandling till vilken samtliga parter är kallade och att det finns en rätt till huvudförhandling.⁹⁰ (Se 45 kap. 10 a § och 46 kap. 5 § RB.) Vid brottmålsrättegångar mot barn ska det alltid hållas huvudförhandling om domstolen ska pröva målet i sak (27 § LUL). Även om den tilltalade är kallad men inte kommer till förhandlingen finns det vissa begränsningar kring när ett mål får avgöras (se 46 kap. 15 a § RB). De begränsade möjligheterna att inte hålla förhandling när den tilltalade är ett barn beror på att lagstiftaren ansåg att det tjänade ett viktigt pedagogiskt syfte att den unge får sammanträffa personligen med företrädare för rättsväsendet.⁹¹

Skyndsam handläggning när barn är misstänkta för brott

Alla förundersökningar ska bedrivas så skyndsamt som omständigheterna medger (24 kap. 4 § RB). En förundersökning mot ett barn och som gäller brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader ska bedrivas med särskild skyndsamhet. Förundersökningen ska avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske och senast inom fyra veckor från delgivning av brottsmisstanke. Tidsfristen får överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra omständigheter. (Se 4 § LUL.)

⁹⁰ Vissa undantag gäller när en domstol avgör målet på annat sätt än genom dom eller meddelar frikännande dom på grund av att åklagaren lagt ned åtalet för att brott inte kan styrkas.

⁹¹ Prop. 2004/05:131 s. 143.

En utredning som avser ett barn som misstänks för att ha begått brott före 15 års ålder ska bedrivas med särskild skyndsamhet och avslutas så snart som möjligt. Utredningen får inte pågå längre tid än tre månader, om det inte är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter. (Se 32 § LUL.)

Väcks allmänt åtal mot den som inte har fyllt 18 år för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader gäller samma tidsfrister som gäller i förhållande till en häktad person. Det betyder att huvudförhandlingen ska påbörjas snarast och senast inom två veckor från den dag åtal väcktes. Den förlängda tidsfrist om en vecka som anges för häktade mål gäller inte för mål med en tilltalad under 18 år. Även i andra fall ska brottmål mot barn handläggas skyndsamt. (Se 29 § LUL och 45 kap. 14 § RB.)

Dom i ett mål mot den som inte har fyllt 21 år ska som regel avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen (30 § LUL). I förarbetena anges att domen kan förväntas göra ett starkare intryck på den unge om han får ta del av den muntligen och medan han har rättegången i färskt minne. Dessutom kan rättens ordförande närmare förklara domens innebörd för den unge och även framhålla betydelsen av att den unge iakttar vad som kan vara föreskrivet i domen.⁹²

Åklagarmyndigheten ska varje år redovisa uppgifter om i vilken utsträckning bl.a. tidsfristerna enligt LUL har hållits. (Se 7 § förordningen, 2015:743, med instruktion för Åklagarmyndigheten.)

43.2.7 Rätt att inte vittna mot sig själv och förhör av vittnen (artikel 40.2 [b] [iv])

Det är åklagaren som ska bevisa att en person gjort sig skyldig till ett brott; den misstänkte behöver inte bevisa sin oskuld.⁹³ Den som är misstänkt eller tilltalad för ett brott har tvärtom rätt att vara helt passiv.⁹⁴ Att en misstänkt eller tilltalad väljer att tiga eller i övrigt underlåter att medverka får som huvudregel inte användas som bevis mot honom eller henne. En tilltalads underlåtenhet att medverka får dock tillmätas viss betydelse i bevishänseende (35 kap. 4 § RB). Det är

⁹² Prop. 1994/95:12 s. 90.

⁹³ NJA II 1943 s. 446. Se även flera rättsfall från Högsta domstolen, t.ex. NJA 2015 s. 702 p. 28 samt däri refererade rättsfall.

⁹⁴ Se t.ex. rättsfallet NJA 2015 s. 702 p. 24.

emellertid endast i situationer som uppenbarligen kräver en förklaring som den tilltalades tystnad kan tillmätas betydelse. Den tilltalade ska i princip inte heller ha någon nackdel av att lämnade uppgifter visar sig vara felaktiga.⁹⁵ Som nämnts ovan ska den som blir underrettad om att han eller hon är misstänkt för ett brott samtidigt informeras om sin rätt att inte behöva yttra sig (12 § FUK). Som nämnts ovan finns det också ett förbud att under ett förhör under förundersökningen försöka att framkalla en bekännelse eller ett uttalande i viss riktning genom att använda medvetet oriktiga uppgifter, löften eller förespeglningar om särskilda förmåner, hot, tvång, uttrötning eller andra otillbörliga åtgärder. Den som hörs får inte vägras att äta sedvanliga måltider eller åtnjuta nödvändig vila. (Se 23 kap. 12 § RB.)

En tilltalad får inte vittna och ska således inte heller höras under ed. En tilltalad kan inte heller höras under sanningsförsäkran, utan den tilltalade hörs utan straffansvar. Vittnesförhör får inte heller hållas med någon som har åtalats för medverkan till den gärning som förhöret gäller eller för en gärning som har omedelbart samband med den gärningen. Med åtalad jämföras bl.a. den som är skäligen misstänkt och har underrättats om misstanken. (Se 36 kap. 1 § RB samt 37 kap. 2 § RB motsatsvis.) Den som är misstänkt för ett brott omfattas inte heller av editionsplikt, dvs. skyldigheten att visa upp en skriftlig handling som kan ha betydelse som bevis (38 kap. 2 § RB).

Ett vittne har rätt att vägra yttra sig om en omständighet vars yppande skulle avslöja att vittnet eller någon närstående till honom eller henne skulle ha förövat en brottslig eller vanärande handling (36 kap. 6 § RB). Det finns en motsvarande rätt att vägra lämna ut en skriftlig handling (38 kap. 2 § RB).

Även av Europakonventionen följer att den tilltalade inte får tvingas vittna mot sig själv eller erkänna sig skyldig, även om det inte uttryckligen nämns bland minimikriterierna i artikel 6.3. Det följer i stället av den allmänna rätten till en rättvis rättegång i artikel 6.1, vilket flera gånger framhållits av Europadomstolen.⁹⁶

⁹⁵ Rättsfallet NJA 2015 s. 702 p. 24.

⁹⁶ Se t.ex. Europadomstolens avgörande i målet *Weh mot Österrike* (2004) § 39. Se även redovisningen i *Handbok om europeisk rätt rörande barnets rättigheter* (2015) s. 209.

Förhör med vittnen

I en rättegång ankommer det på parterna att svara för bevisningen, även om domstolen också kan föra in bevisning i målet i de flesta brottmål (35 kap 6 § RB). I princip alla (som inte är misstänkta för gärningen eller målsägande⁹⁷) får höras som vittne och vittnet ska normalt infinna sig vid förhandling inför rätten (36 kap. 1 och 7 §§ RB). När det gäller barn under 15 år bestämmer rätten om barnet får höras som vittne eller inte. Detsamma gäller en person som lider av en psykisk störning. (Se 36 kap. 4 § RB.) Av förarbetena framgår att lagstiftaren inte velat ha ett absolut vittnesförbud för barn, eftersom ett barn kan ha viktiga upplysningar att lämna. Men eftersom ett förhör kan vara till allvarligt men för barnet bör rätten bedöma om barnet ska höras. Vikt ska läggas vid om vårdnadshavaren anser att förhöret skulle vara skadligt eller medföra olägenhet för barnet.⁹⁸

Såväl åklagare och målsägande som den tilltalade ska i förväg ange vilken bevisning de vill åberopa. Men även bevisning som åberopas först vid huvudförhandling ska normalt godtas (45 kap. 4 och 10 §§ samt 47 kap. 2 och 7 §§ RB). I undantagsfall får rätten avvisa bevisning, t.ex. om beviset inte behövs eller om den omständighet som parten vill bevisa är utan betydelse i målet (35 kap. 7 § RB).

Ett vittne ska avge sin berättelse muntligen; skriftliga vittnesberättelser får endast åberopas i undantagsfall. Normalt inleds förhöret av den part som åberopat vittnet. Därefter får motparter tillfälle att höra vittnet. Även rätten får ställa frågor till vittnet. (Se 35 kap. 14 § och 36 kap. 16 och 17 §§ RB.)

Av artikel 6.3 (d) i Europakonventionen framgår att den tilltalade ska ha rätt att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot honom eller henne. Den tilltalade har även rätt att för egen räkning få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot den tilltalade.

⁹⁷ Målsäganden får höras men inte som vittne (36 kap. 1 § och 37 kap. 1 § RB).

⁹⁸ NJA II 1943 s. 465 och 466.

43.2.8 Omprövning av en högre instans (artikel 40.2 [b] [v])

En tingsrätts dom i ett brottmål får överklagas (49 kap. 1 § RB). Det gäller även vid bevisalan (38 LUL).⁹⁹ För att hovrätten ska pröva tingsrättens dom eller beslut krävs det i vissa fall prövningstillstånd, t.ex. om den tilltalade endast dömts till böter (49 kap. 13 § RB).¹⁰⁰ Prövningstillstånd ska meddelas bl.a. om det finns anledning att betvivla riktigheten av domslutet eller om det inte utan en prövning går att bedöma riktigheten av domslutet (49 kap. 14 § RB). Även en hovrätts dom och beslut får i regel överklagas (se bestämmelser om överklagan och prövningstillstånd i 54 kap. RB). Om domstolen funnit att den tilltalade gjort sig skyldig till brottet men att åtalet ska ogillas, t.ex. för att det visat sig att personen inte var straffmyndig vid gärningen, kan den tilltalade inte överklaga domen.¹⁰¹

I samband med en modernisering av rättegångsbalkens bestämmelser gjordes en analys av hur bestämmelserna om prövningstillstånd stämde överens bl.a. med Europakonventionen och artikel 40.2 (b) (v) i barnkonventionen.¹⁰² Regeringen konstaterade att bestämmelserna stämde överens med Europakonventionen, bl.a. med hänvisning till rättsfall från Europadomstolen,¹⁰³ och att formuleringarna i FN-konventionerna liknade dem i Europakonventionen. Som diskuteras närmre i analysen skiljer sig emellertid formuleringarna i Europakonventionen och barnkonventionen åt. I artikel 2 i det sjunde tilläggsprotokollet till Europakonventionen, som också är svensk lag, står bl.a. att var och en som dömts av domstol för brottslig gärning ska ha rätt att få skuldfrågan eller påföljden omprövad av högre domstol. Samtidigt anges det att vissa undantag får göras, t.ex. när det gäller mindre grova gärningar.

Slutligen ska nämnas att det i rättegångsbalken ges vissa möjligheter att få ett avgörande ändrat eller upphävt t.ex. på grund av rättegångsfel (se t.ex. 50 kap. 26 §, 58 kap. 2 § och 59 kap. 1 § RB).

⁹⁹ Prop. 1964:10 s. 167.

¹⁰⁰ Det andra fallet när prövningstillstånd krävs är när den tilltalade frikänts från ansvar för brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i sex månader.

¹⁰¹ Se bl.a. rättsfallet NJA 1998 s. 693 samt de rättsfall som däri hänvisas till.

¹⁰² Prop. 2004/05:131 s. 174–176.

¹⁰³ Bl.a. Kommissionens beslut i *E.M. mot Norge* (1995).

43.2.9 Tolk m.m. (artikel 40.2 [b] [vi])

Språket i domstol och andra organ som fullgör uppgifter i offentlig verksamhet är svenska (10 § språklagen, 2009:600). Vid vissa domstolar finns det också en rätt att använda finska, meänkieli och samiska (13–16 §§ lagen, 2009:724, om nationella minoriteter och minoritetsspråk).

Om en misstänkt i ett brottmål inte behärskar svenska ska en tolk anlitas vid sammanträden inför rätten. Detsamma gäller om en misstänkt behöver tolkning till följd av en hörselnedsättning eller talsvårigheter. Ersättning till tolk betalas av allmänna medel. Tolkens uppgift är inte endast att bistå med tolkning under förhöret med den misstänkte utan under hela sammanträdet inför rätten. (Se 5 kap. 6 och 8 §§ RB.)

I vilka fall den misstänkte inte ska anses behärska svenska språket och ett tolkbehov alltså ska anses föreligga, får avgöras med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet. Det krävs inte att en tolk anlitas i varje situation då den misstänkte inte har svenska som modersmål. Om en tolk anlitas, bör tolkning i första hand ske till modersmålet. Om tolkning till modersmålet inte kan tillhandahållas är det tillräckligt att tolkning sker till ett språk som den misstänkte behärskar tillräckligt väl för att kunna försvara sig och få en rättvis rättegång.¹⁰⁴

Rätten är skyldig att åt den misstänkte översätta en handling i ett brottmål eller de viktigaste delarna av den, om en översättning är av väsentlig betydelse för att den misstänkte ska kunna ta tillvara sin rätt. Översättningen får göras muntligen om det inte är olämpligt med hänsyn till det som handlingen eller målet rör eller någon annan omständighet. Översättarens ersättning betalas av staten. (Se 33 kap. 9 § RB.)

I samband med att den misstänkte underrättas om brottsmisstanken (se ovan) ska han eller hon också underrättas om sin rätt att vid behov biträdas av tolk och få handlingar översatta som är väsentliga för att kunna ta till vara sin rätt. Den misstänkte ska få informationen på ett språk som han eller hon förstår.¹⁰⁵ (Se 12 § FUK.)

Som tidigare nämnts är en av minimirättigheterna som en brottsanklagad har enligt artikel 6.3 i Europakonventionen att utan dröjs-

¹⁰⁴ Prop. 2012/13:132 s. 50.

¹⁰⁵ Det gäller även annan information som den misstänkte samtidigt ska underrättas om.

mål, på ett språk som den anklagade förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom eller henne. En annan är att utan kostnad bistås av en tolk, om den anklagade inte förstår eller talar det språk som används i domstolen. (Se artikel 6.3 [a] och [e] i Europakonventionen.)

43.2.10 Rätt att få sitt privatliv respekterat under förfarandet (artikel 40.2 [b] [vii])

Under detta avsnitt redogör vi för några av bestämmelserna som rör ett misstänkt, åtalat eller dömt barns privatliv under ett straffprocessuellt förfarande. Dessa bestämmelser berörs även i andra kapitel, främst det om artikel 16 och, när det gäller frihetsberövande, kapitlet om artikel 37. I de kapitlen redogör vi även närmre för artiklarna 3, 5 och 6 i Europakonventionen, dvs. förbudet mot tortyr, rätten till frihet och rätten till privatliv. När det gäller publiceringar av misstänkta barns namn m.m. i media, se även kapitlet om artikel 17.

Vid en förundersökning

En förundersökning ska bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för misstanke eller orsakas kostnad eller olägenhet (23 kap. 4 § RB). Förhör under förundersökningen ska hållas på tid och plats som kan antas medföra minsta olägenhet för den som ska höras (5 § FUK). När det särskilt gäller barnförhör ska de planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den som hörs tar skada. Det bör noggats tillses att uppseende inte väcks kring förhöret. (Se 17 § FUK.) Läs mer om barnförhör nedan.

Under en förundersökning får det i vissa fall användas tvångsmedel mot en misstänkt. Därtill kan restriktioner meddelas mot ett frihetsberövat barn. Läs mer om det i kapitlen om artiklarna 16, 17 och 37.

Under en rättegång

Av regeringsformen följer att domstolsförhandlingar som utgångspunkt ska vara offentliga (2 kap. 11 § RF). Detta framgår även av rättegångsbalken (5 kap. 1 § RB). Offentligheten vid domstol får endast

begränsas genom lag och för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle (2 kap. 20 och 21 §§ RF). Utrymmet för begränsningar möjliggör att en domstolsförhandling under vissa förutsättningar kan hållas inom stängda dörrar och att vissa personer kan nekas tillträde till en annars offentlig förhandling.

Begränsningar av offentligheten vid domstol finns främst i 5 kap. 1 § RB men även i andra författningar, t.ex. LUL. Enligt bestämmelserna får t.ex. förhör med ett barn under 15 år hållas inom stängda dörrar. Rätten kan också förordna om stängda dörrar i vissa fall när en uppgift som omfattas av sekretess ska läggas fram, t.ex. vissa uppgifter i en personutredning, rättspsykiatrisk undersökning eller annan sådan utredning. Det kan också nämnas att det råder ett generellt fotograferingsförbud i eller in i rättssalen, dvs. även vid en offentlig förhandling. (Se 5 kap. 1 och 9 b §§ RB samt t.ex. 35 kap. 13 § OSL.)

Skulle offentlighet vid domstolsförhandling i mål mot den som inte har fyllt 21 år vara till uppenbar olägenhet på grund av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten förordna att målet ska handläggas inom stängda dörrar. Även om ett sådant beslut meddelas kan rätten medge att den tilltalades anhöriga, liksom annan vars närvaro kan väntas bli till nytta, får närvara vid handläggningen. (Se 27 § LUL.)

Brottmål mot den som inte har fyllt 21 år ska, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, om möjligt sättas ut till handläggning på ett sådant sätt att det inte drar till sig uppmärksamhet (27 § LUL).

I Europakonventionen föreskrivs att rättegångar ska vara offentliga, men att pressen och allmänheten får utestängas från en rättegång (eller del av en rättegång) bl.a. då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver (se artikel 6.1 i Europakonventionen).

Sekretessbelagda uppgifter

Vid ett straffrättsligt förfarande genereras ett antal allmänna handlingar. Utgångspunkten är att allmänna handlingar är offentliga (se 2 kap. TF). Sekretess kan dock t.ex. gälla för uppgift om en enskilds personliga och ekonomiska förhållanden som förekommer i en brottsutredning (35 kap. 1 § OSL). Om utredningen leder till att åklagaren väcker åtal upphör som huvudregel sekretessen för det utrednings-

material som ingår i förundersökningsprotokollet, dvs. de delar av förundersökningen som utgör grunden för åtalet och som överlämnas till domstolen. Undantag görs bl.a. för vissa uppgifter om personliga förhållanden i bl.a. sexualmål och personutredningar, under förutsättning att sekretess skulle gälla även hos domstolen. Däremot gäller inte sekretessen för uppgift om vem som är tilltalad. Ett liknande undantag finns för vissa bildupptagningar av polisförhör under förundersökningen.¹⁰⁶ (Se 35 kap. 7 § OSL). Även bilden från förhör som tas upp under en domstolsförhandling är som huvudregel sekretessbelagd (43 kap. 4 § OSL). Sekretessen för bildupptagningar gäller inte vid uppspelning i domstol (43 kap. 5 § OSL).

Sekretess kan under vissa förutsättningar gälla för uppgifter om identiteten på en person som är misstänkt (men inte åtalad) för ett brott (t.ex. enligt 35 kap. 1 och 12 §§). Detta gäller även i domstol. För det fall uppgiften tas med i en dom, slutligt beslut eller vissa andra beslut, t.ex. om tvångsåtgärder, upphör sekretessen, om inte domstolen förordnar att sekretessen ska bestå. Möjligheterna att göra det är begränsade och en intresseprövning måste göras. (Se 43 kap. 8 och 8 a §.)

Belastningsregistret

Polismyndigheten ska föra ett belastningsregister. I det finns det bl.a. uppgifter om brottmålsdomar mot en person. Den som har dömts för ett brott registreras i belastningsregistret. Efter viss tid gallras uppgifterna i registret. Tiden beror på vilken påföljd som den dömde har fått. T.ex. gallras uppgifter om slutna ungdomsvård tio år efter det att påföljden helt verkställts och uppgifter om ungdomsvård och ungdomstjänst gallras fem år efter domen eller beslutet, om det var ett barn som begick brottet. En straffvarning eller åtalsunderlåtelse gallras tre år efter beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet. (Se lagen, 1998:620, om belastningsregister, särskilt 1, 3 och 17 §§.)

För uppgifter i belastningsregistret gäller absolut sekretess, dvs. det ska inte göras någon skadeprövning. Detsamma gäller vissa andra register om brott. (Se 35 kap. 3 och 4 §§ OSL.) I domstols rätt-

¹⁰⁶ Detsamma gäller vid annan utredning enligt bestämmelserna om förundersökning.

skipande eller rättsvårdande verksamhet tillämpas emellertid inte sekretess för dessa uppgifter (43 kap. 3 § OSL).

43.2.11 Lagar, myndigheter och förfaranden anpassade för barn (artikel 40.3)

När ett barn är misstänkt för brott gäller till viss del andra processuella regler jämfört med när en vuxen är misstänkt. De reglerna finns främst i LUL, men även i bl.a. rättegångsbalken och förundersökningskungörelsen. Flera av dessa bestämmelser har vi redan berört men i detta avsnitt redovisar vi regleringen samlat.

Polisen, åklagar- och domstolsväsendet samt de sociala myndigheterna är de myndigheter som främst ansvarar för det allmännas ingripanden vid brott begångna av barn. Dessa myndigheter är inte särskilt inrättade för barn men när barn är inblandade i deras arbete styrs de ibland av särskilt anpassade bestämmelser eller riktlinjer och deras arbetssätt kan skilja sig från när de arbetar med vuxna.

I detta avsnitt redogör vi i korthet för särskilda bestämmelser m.m. som rör det straffrättsliga förfarandet när ett barn misstänks för brott. I det efterföljande avsnittet redovisas bestämmelser om straffbarhetsålder och förfarandet när någon misstänks för att ha begått brott innan han eller hon blivit straffmyndig.

När det gäller barnanpassade förfaranden kan både artikel 3 och 6 i Europakonventionen aktualiseras. Europadomstolen har bl.a. uttryckt att det är nödvändigt att ett barn som anklagas för ett brott hanteras på ett sätt som tar fullt hänsyn till barnets ålder, mognadsnivå samt intellektuella och känslomässiga förmågor. Vidare har domstolen påpekat att det måste vidtas åtgärder för att främja barnets förmåga att förstå och delta i förfarandet.¹⁰⁷

Barnanpassade förfaranden under förundersökningen

I LUL finns det särskilda bestämmelser om handläggning hos Polismyndigheten, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år (1 § LUL).

Förundersökning mot den som inte har fyllt 18 år ska ledas av en åklagare eller en anställd vid Polismyndigheten som myndigheten

¹⁰⁷ Europadomstolens *avgörande i målet T mot Förenade kungariket* (1999) § 84.

har förordnat. Undersökningsledaren ska, om det inte möter något hinder, genom intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare vara särskilt lämpad för uppgiften (2 § LUL). Som framgår under avsnitten ovan ska förundersökningen ofta bedrivas med särskild skyndsamhet och i vissa fall ska vårdnadshavare och socialnämnd underrättas om brottsmisstanken. (Se 4–6 §§ LUL.)

Innan beslut fattas i åtalsfrågan får åklagaren inhämta ett yttrande från Kriminalvården (personutredning), bl.a. om det behövs en särskild utredning av den misstänktes personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att han eller hon avhåller sig från fortsatt brottslighet. Åklagaren ska som huvudregel inhämta ett yttrande från socialnämnden innan åtal väcks mot den som misstänks ha begått brott innan 18 års ålder. (Se 10 § LUL och 1 § lagen, 1991:2041, om särskild personutredning i brottmål, m.m.)

Har någon som inte fyllt 18 år gripits och beslutar åklagaren att inte anhålla den unge (men barnet fortfarande är misstänkt för brott), får Polismyndigheten hålla kvar barnet för att skyndsamt kunna överlämna honom eller henne till föräldrarna, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig vuxen person (14 § LUL). Ett barn får anhållas endast om det finns synnerliga skäl.¹⁰⁸ För att tydliggöra att barn inte bör placeras i polisarrest har regeringen föreslagit en ny paragraf i LUL. Enligt bestämmelsen får den som är gripen eller anhållen och inte har fyllt 18 år förvaras i polisarrest endast när det är absolut nödvändigt. Detta innebär att placering av ett barn i polisarrest endast bör ske i undantagsfall.¹⁰⁹

Som framgår ovan och i kapitlet om artikel 37 finns det särskilda bestämmelser för barn även när det gäller häktning, offentlig försvarare och underrättelse till någon som är skäligen misstänkt för brott (se t.ex. 23 och 24 §§ LUL samt 12 § andra stycket FUK).

¹⁰⁸ Detta följer bl.a. av uttalanden av JO och Riksåklagarens riktlinjer. Regeringen har föreslagit att detta uttryckligen ska framgå av lagtext, 23 § LUL. Se prop. 2019/20:129 s. 44 och 45 samt däri gjorda hänvisningar. Propositionen är under behandling i riksdagen.

¹⁰⁹ Prop. 2019/20:129 s. 46, 60 och 61. Propositionen är under behandling i riksdagen. Läs mer i kapitlet om artikel 37.

Underrättelse till socialtjänsten

Polisen är skyldig att genast underrätta socialnämnden när ett barn är skäligen misstänkt för brott för vilket fängelse kan följa. Representanter för socialtjänsten bör om möjligt vara närvarande vid förhöret med barnet om det kan ske utan men för utredningen (6 och 7 §§ LUL). I förarbetena till bestämmelserna angavs som skäl härför att det ger dels ökade möjligheter för företrädare för socialtjänsten att medverka under brottsutredningarna, dels förutsättningar för att snabbt genomföra den utredning om barnets levnadsomständigheter som måste göras, dels möjlighet för socialnämnden att agera på ett tidigt stadium för att få i gång olika stödåtgärder.¹¹⁰

Förhör

Vid förhör med den som inte har fyllt 18 år och som är misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa ska företrädare för socialtjänsten närvara, om det är möjligt och det kan ske utan men för utredningen (7 § LUL). När den som hörs är under 15 år bör även den som har vårdnaden om barnet vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen (23 kap. 10 § RB).

I förundersökningskungörelsen finns en särskild avdelning som reglerar barnförhör (15–19 §§ FUK). Av den framgår i huvudsak följande. Förhör med ett barn som är misstänkt för att före 15 års ålder ha begått brott får hållas endast efter medgivande av undersökningsledaren. Frågor som oundgängligen behövs för att klarlägga om barnet har begått brottet får dock ställas utan medgivande. Socialnämnden ska som huvudregel i god tid underrättas om förhöret om barnet är under 15 år eller om det finns skäl att anta att nämnden behöver ingripa på grund av det som förekommit. Förhör med ett barn ska planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den som förhörs tar skada. Särskild varsamhet bör iakttas om förhöret rör sexuallivet. Det bör noga tillses att uppseende inte väcks kring förhöret. Förhöret får inte göras mer ingående än omständigheterna kräver och får inte äga rum fler gånger än som är nödvändigt med hänsyn till utredningens art och barnets bästa. Det bör hållas av en person med särskild kompetens för uppgiften.

¹¹⁰ Prop. 1994/95:12 s. 66.

För att tillmötesgå de krav som barnkonventionen ställer i artikel 40 har Åklagarmyndigheten formulerat en instruktion över vad polis och åklagare bör tänka på vid förhör med personer under 18 år. Instruktionen är utformad utifrån principerna om barnets bästa, rätten att komma till tals och förbud mot diskriminering.¹¹¹ Av instruktionen framgår bl.a. följande.

- Polisen måste tänka på den fysiska förhörsmiljön när det gäller barn. Det är önskvärt att förhör med barn hålls i lämpliga barnanpassade rum.
- En försvarare bör som huvudregel vara närvarande vid samtliga polisförhör.
- Förhöret bör inte ske under en alltför stor tidspress. Ett barn måste få möjlighet att förklara sig och berätta i sin takt. Annars är risken stor att han eller hon känner att det inte finns någon möjlighet att komma till tals. Förhöret får inte heller vara för långt. Barn kan ha svårt att hålla fokus en längre tid. Förhörets längd måste anpassas individuellt efter behov och förutsättningar.
- Det är angeläget att den psykiska förhörsmiljön är bra och att barnet blir bemött med respekt.
- Förhørsledaren måste innan förhöret försäkra sig om att en eventuell tolk och barnet förstår varandra ordentligt. Ett sätt att göra det på är att låta dessa två prata en stund med varandra innan förhöret och sedan dokumentera detta i förhørsprotokollet.
- Förhørsledaren måste vara noga med att använda ett språk som barnet förstår. Juridiska termer är många gånger svåra att förstå. Det är viktigt att det är barnets egna ord som antecknas i förhöret och inte förhørsledarens.
- Socialtjänsten och vårdnadshavare/föräldrar ska så långt som möjligt vara närvarande under förhöret. När det gäller vårdnadshavarnas närvaro ska det ske utifrån barnets bästa. En vårdnadshavare som stör förhöret eller kan antas påverka en berättelse har inte någon rätt att vara närvarande. När en socialsekreterare är närvarande måste hans eller hennes uppgift tydliggöras för barnet så att det inte uppstår några oklarheter.

¹¹¹ RättsPM 2013:7 s. 25 och 26.

Regeringen har tillsatt en utredning, som bl.a. ska analysera om bestämmelserna om förhör med barn under 18 år som misstänks för brott är ändamålsenliga.¹¹² Läs mer om utredningens direktiv nedan i avsnittet om barn som misstänks ha begått brott innan de nått straffbarhetsålder.

Barnanpassade rättegångar

Mål i tingsrätt och hovrätt mot den som är yngre än 21 år ska, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Även nämndemännen i dessa mål ska normalt vara särskilt utsedda att tjänstgöra i ungdomsmål. Bestämmelsen om särskilt utsedda domare gäller inte vid bötesmål. (Se 25 § LUL.) Det finns, enligt förarbetena, flera fördelar med att särskilda domare handlägger ungdomsmål. Dessa domare får t.ex. stor kunskap om ungdomars situation och de särskilda regler som gäller för just ungdomsmålen. Vidare har det framhållits att en specialisering kan underlätta framtida ut- och fortbildningsinsatser.¹¹³

När åtal har väckts ska tingsrätten underrätta bl.a. vårdnadshavaren eller annan som svarar för den unges vård och fostran, om det inte finns särskilda skäl mot det. Om åtalet avser ett brott på vilket fängelse kan följa ska denne person också höras i målet, om det kan ske och det inte finns särskilda skäl mot det. Domstolen ska även underrätta socialnämnden om tidpunkten för huvudförhandling, om nämnden ska lämna eller har lämnat ett yttrande enligt 11 § LUL. (Se 26 § LUL.) Socialnämnden bör underrättas även om den i sitt yttrande angett att vård inom socialtjänsten inte kan komma i fråga. I förarbetena till bestämmelsen anges det att om socialtjänsten medverkar vid huvudförhandlingen får domstolen ett bättre underlag när den tar ställning till val av påföljd. Även för socialtjänstens vidare arbete kan det, enligt förarbetena, vara värdefullt om företrädare för socialtjänsten medverkar vid huvudförhandlingen.¹¹⁴

Som framgår ovan är presumtionen för en muntlig förhandling starkare i ett mål mot ett barn än när en vuxen är åtalad. Men samtidigt finns det i dessa mål större möjlighet för en domstol att hålla förhandlingen inom stängda dörrar. Sådana mål ska normalt också

¹¹² Dir. 2019:103. Uppdraget ska redovisas senast den 15 juni 2021.

¹¹³ Prop. 2000/01:56 s. 21 och 22.

¹¹⁴ Prop. 2000/01:56 s. 24 och 32.

sättas ut så att de inte drar till sig uppmärksamhet. Målet ska behandlas skyndsamt, ibland inom vissa tidsfrister och domen ska normalt avkunnas vid huvudförhandlingen, se ovan. (Se bl.a. 5 kap. 1 § tredje stycket RB samt 27 och 29 §§ LUL). När ett barn döms för brott aktualiseras särskilda ungdomspåföljder. Det finns också möjlighet att utan rättegång ge barnet t.ex. en varning. Läs mer om dessa påföljder och alternativ till påföljder i avsnittet om alternativ till anstaltsvård m.m. nedan.

När det gäller en bevisstalan mot den som misstänks ha begått brott före 15 års ålder, se avsnittet nedan.

Barnombudsmannen har haft kontakt med ett antal barn som varit inblandade i rättsprocesser, antingen som brottsoffer, vittnen eller gärningsmän. En del av barnen och ungdomarna har i sina kontakter med Barnombudsmannen gett uttryck för att domstolsprocessen är svår eller rent av omöjlig att förstå. Barnombudsmannen har därför tagit fram en skrift som vänder sig till domare, nämndemän, åklagare och advokater som möter barn i en brottmålsrättegång.¹¹⁵ Skriften innehåller råd och tips om vad man bör tänka på när en ung person deltar i en rättegång.

Strafföreläggande

I vissa fall kan en åklagare utfärda ett strafföreläggande i stället för att väcka åtal.¹¹⁶ Som utgångspunkt gäller att bötesstraff och villkorlig dom får föreläggas genom strafföreläggande beträffande brott för vilket böter ingår i straffskalan, dock inte normerade böter (48 kap. 4 § RB). När det gäller barn får åklagaren utfärda strafföreläggande även i fall när det kan antas att barnet, om åtal skulle ha väckts och med beaktande av 29 kap. 7 § BrB, skulle ha dömts endast till böter (15 § LUL).

Om åklagaren har beslutat att utfärda ett strafföreläggande med stöd av 15 § LUL ska barnet underrättas om beslutet vid ett personligt möte. Om det är möjligt ska även barnets vårdnadshavare närvara. Om ett personligt sammanträffande inte är möjligt eller brottet är

¹¹⁵ Barnombudsmannen, *Förklara vad som händer – En pedagogisk brottmålsrättegång för unga*, BI2006:03 (2007).

¹¹⁶ En åklagare kan också meddela åtalsunderlåtelse eller straffvarning, se nedan i avsnittet om alternativ till anstaltsvård.

ringa, får underrättelsen vara skriftlig. (Se 1 § förordningen, 1994:1763, med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.)

Enligt förarbetena har det sedan länge varit en vedertagen princip att unga lagöverträdare så långt det är möjligt ska hållas utanför domstolarna. Vidare har man ställt särskilda krav på ett snabbt och informellt förfarande i fråga om unga lagöverträdare.¹¹⁷

Brottsförebyggande arbete m.m.

Ett antal myndigheter och andra organ arbetar med brottsförebyggande arbete på olika sätt. En av dem är Brottsförebyggande rådet. Rådet har till uppgift att bidra till kunskapsutvecklingen inom rättsväsendet och det kriminalpolitiska området samt att främja brottsförebyggande arbete. Myndigheten ska bl.a. ha ett barn- och ungdomsperspektiv i sin verksamhet. (Se 1 och 6 §§ förordningen, 2016:1201, med instruktion för Brottsförebyggande rådet.)

Även kommunernas socialnämnder har uppdrag som bl.a. syftar till att förebygga att barn begår brott. Socialnämnden ska t.ex. verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden och sörja för att barn som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver. Vidare ska en socialnämnd med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och unga som har visat tecken till en ogynnsam utveckling. (Se 5 kap. 1 § SoL.) I förarbetena till socialtjänstlagen uttalas att barn som begår kriminella handlingar ofta är socialt utsatta och har ett särskilt behov av stöd och hjälp och att detta inte minst gäller de ungdomar som ägnar sig åt omfattande eller allvarlig brottslighet. Enligt lagstiftaren är det en angelägen uppgift för samhället att bistå dem på ett sådant sätt att de slutar att begå brott. För att lösa denna uppgift krävs det enligt lagstiftaren att samhället reagerar på bred front i en rad olika sammanhang och att ett särskilt ansvar därvid ligger på socialtjänsten.¹¹⁸ Det har under år 2019 tillsatts en utredning om huruvida kommunerna ska få ett lagstadgat ansvar för brottsförebyggande arbete. Ett syfte med uppdraget är att förhindra att unga involveras i kriminalitet.¹¹⁹ Utredningen utgör en del i regeringens 34-punktsprogram mot gängkriminalitet.

¹¹⁷ Prop. 1987/88:135 s. 22 och 23.

¹¹⁸ Prop. 1997/98:96 s. 142 och 143.

¹¹⁹ Dir. 2019:94. Uppdraget ska redovisas senast den 15 juni 2021.

Polismyndigheten och andra brottsbekämpande myndigheter har bl.a. till uppgift att förebygga brottslig verksamhet (se t.ex. 2 och 3 §§ polislagen). Polismyndigheten ska fortlöpande samarbeta med myndigheterna inom socialtjänsten och snarast underrätta dessa om förhållanden som bör föranleda någon åtgärd av dem (6 § polislagen). En polisman får omhänderta ett barn för att överlämna barnet till dess vårdnadshavare eller socialnämnden. Det får göras om barnet anträffas under förhållanden som innebär överhängande och allvarlig risk för hans eller hennes hälsa eller utveckling. Vid denna bedömning ska det bl.a. beaktas om barnet kan komma att involveras i brottslig verksamhet. (Se 12 § polislagen.)

Regeringen har år 2017 gett Skolverket och Socialstyrelsen i uppdrag att genomföra ett utvecklingsarbete i syfte att förbättra samverkan mellan elevhälsan, hälso- och sjukvården och socialtjänsten så att barn och unga får tidiga och samordnade insatser.¹²⁰ I början av år 2020 utvidgades uppdraget till att även omfatta särskilda satsningar mot riskgrupper i socialt utsatta områden.¹²¹ Denna del av uppdraget utgör en del av regeringens 34-punktsprogram mot gängkriminalitet. Inom samma program har regeringen uttryckt att man vill skärpa straffen för dem som rekryterar unga till kriminalitet. Läs mer i kapitlet om artikel 36.

43.2.12 Barn som misstänks ha begått brott innan de nått straffbarhetsålder (40.3 [a] och [b])

För brott som någon begått innan han eller hon fyllt 15 år får inte dömas till påföljd (1 kap. 6 § BrB). Barn under 15 år kan alltså i juridisk mening begå brott, men inte åtalas eller lagföras för brotten i fråga. Av detta följer också att en förundersökning inte får inledas mot en misstänkt som vid gärningen inte fyllt 15 år. Däremot kan en utredning enligt LUL inledas i vissa fall (se 31–37 §§ LUL). Vi har ovan redogjort för en del bestämmelser som särskilt träffar utredningar mot barn under 15 år. I detta avsnittet redogör vi mer utförligt och samlat för dessa bestämmelser.

När det gäller bedömningen av ett barns ålder ankommer det på rätten att se till att det finns tillräcklig utredning. Utifrån det underlaget ska rätten bedöma vilken ålder som är mest sannolik. När det

¹²⁰ Regeringens beslut U2017/01236/GV den 16 mars 2017.

¹²¹ Regeringens beslut U2020/00363/S den 6 februari 2020.

handlar om åldersgränser, såsom straffmyndighet och förbud för livstids fängelse gäller i stället att det måste vara klarlagt att den unge nått den ålder som krävs.¹²²

En särskild utredare har fått i uppdrag av regeringen att se över regelverket för utredningar mot barn som misstänks för brott. Syftet med översynen är att förbättra regelverket och säkerställa att en hög grad av rättssäkerhet och effektivitet upprätthålls i utredningar där barn är misstänkta för brott. Utredaren ska bl.a. analysera om de särskilda bestämmelser som rör utredningar om brott som barn under 15 år misstänks ha begått är ändamålsenliga och om de tillämpas på avsett sätt. Utredaren ska också se över systemet med bevistalan och ta ställning till om även åklagare bör kunna initiera en bevistalan. Förslagen som utredningen lämnar ska vara förenliga med barnkonventionen.¹²³

Förutsättningar för att inleda en brottsutredning mot en misstänkt som är yngre än 15 år

Kan någon misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år ska en utredning om brottet inledas, om inte särskilda skäl talar emot det. Detsamma gäller när det är fråga om ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott. (Se 31 § LUL.)

Vidare får en utredning om brott avseende någon som är yngre än 15 år inledas på begäran av en socialnämnd om nämnden bedömer att utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för barnet. En utredning kan också inledas i vissa andra fall, t.ex. om det behövs för att klarlägga om någon som är 15 år eller äldre har tagit del i brottet eller om det av andra skäl är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse. Är barnet yngre än 12 år får en brottsutredning i dessa fall inledas endast om det finns synnerliga skäl. (Se 31 § LUL.)

Vid samtliga fall är det primära syftet med att inleda en utredning att klarlägga om det finns ett behov av sociala insatser. En utredning kan också ha ett parallellt brottsutredande syfte, både utifrån mål-

¹²² Rättsfallet NJA 2016 s. 719. Se även rättsfallet NJA 2020 s. 134.

¹²³ Dir. 2019:103. Uppdraget ska redovisas senast den 21 juni 2021.

sägandens och ett allmänt intresse.¹²⁴ Vid ställningstagandet av om utredning ska inledas är det i första hand omsorgen om barnets bästa som bör beaktas.¹²⁵

Utredningens bedrivande

Utredningen ska ledas av en åklagare eller en anställd vid Polismyndigheten som myndigheten har förordnat. Undersökningsledaren ska, om det inte möter något hinder, genom intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare vara särskilt lämpad för uppgiften. (Se 32 § LUL.)

Juridiskt biträde ska normalt förordnas om utredningen rör ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år (32 a § LUL). Läs mer i avsnittet om juridiskt biträde m.m. ovan.

Utredningen ska bedrivas objektivt och omständigheter som talar både till den misstänktes fördel och nackdel ska tas till vara och beaktas. Den ska bedrivas med särskild skyndsamhet och avslutas så snart det är möjligt, senast efter tre månader, om det inte är nödvändigt med längre utredningstid med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter. Liksom vid en förundersökning ska den misstänkte underrättas när misstankegraden når skäligen misstänkt och han eller hon hörs. Därefter har den misstänkte och försvararen rätt att fortlöpande ta del av det som har förekommit i utredningen, i den mån det kan ske utan men för utredningen. Utredningen ska normalt dokumenteras i ett protokoll. (Se 32 § LUL jämförd med 23 kap. 4, 18 och 21 §§ RB.)

Socialtjänstens och vårdnadshavares m.fl. medverkan

Socialnämnden ska omedelbart underrättas om att en utredning enligt 31 § LUL har inletts (34 § LUL). Polisen ska underrätta socialnämnden i god tid innan förhör hålls med barnet (16 § FUK). Företrädare för socialtjänsten ska närvara vid förhör som sker under utredningen om det inte finns särskilda skäl (34 § LUL).¹²⁶ Görs utredningen i

¹²⁴ Jämför prop. 2009/10:105 s. 22.

¹²⁵ Prop. 1983/84:187 s. 17.

¹²⁶ Är det fråga om en utredning enligt 31 § tredje stycket LUL gäller i stället att företrädare för socialtjänsten ska vara med om det inte möter något hinder.

syfte att avgöra om det föreligger behov av socialtjänstens insatser kan socialtjänstens företrädare bestämma att förhöret ska avbrytas om det som framkommit är tillräckligt för att socialtjänsten ska kunna ta ställning till behovet av insatser.¹²⁷ Vidare ska barnets vårdnadshavare eller annan som svarar för barnets vård eller fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till barnet omedelbart underrättas om att en utredning har inletts samt kallas till förhör med barnet. Detta gäller emellertid inte om det är till men för utredningen eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det. (Se 33 § LUL.)

Tvångsmedel

Tvångsmedel ska normalt inte användas mot någon under 15 år. Om det finns särskilda skäl får dock vissa särskilt angivna tvångsmedel användas, bl.a. beslag, husrannsakan och kroppsvisitation (36 § LUL). För att det ska föreligga särskilda skäl ska det i allmänhet föreligga misstanke om allvarigare brottslighet eller brottslighet av större omfattning.¹²⁸ Som exempel kan nämnas att stöld av en mobil har enligt JO inte ansetts utgöra en sådan typ av brottslighet som kan motivera husrannsakan i en tolvårigs hem.¹²⁹

Tvångsmedel som t.ex. anhållande, häktning, anmälningsskyldighet, reseförbud och kvarstad, får inte användas mot barn under 15 år (36 f § LUL, se även 35 § andra stycket LUL). Kroppsbesiktning får endast användas om det är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet. Det måste också vara fråga om ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år (36 a § LUL).¹³⁰ Ett barn som ska kroppsbesiktigas får hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar. Finns det synnerliga skäl får barnet hållas kvar ytterligare tre timmar. (Se 36 c § LUL.)

En person som ska förhöras är skyldig att stanna kvar, oavsett om personen har inställt sig frivilligt eller förts med tvång till förhöret. Den som är under 15 år är dock inte skyldig att stanna kvar längre

¹²⁷ Prop. 1983/84:187 s. 20.

¹²⁸ Prop. 1983/84:187 s. 29.

¹²⁹ JO 2013/14 s. 144.

¹³⁰ Det kan också vara fråga om försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott (om det är straffbelagt). Därtill finns det en möjlighet i 36 b § LUL att ta narkotikatest på den som skäligen kan misstänkas för att olovligen ha brukat narkotika, om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge.

än tre timmar. Om det är av synnerlig vikt för utredningen är barnet skyldigt att stanna kvar i ytterligare tre timmar. (Se 32 § LUL jämförd med 23 kap. 9 § andra stycket RB, se även 35 § andra stycket LUL.) Regeln tar sikte såväl på den som är misstänkt för brott som annan person.¹³¹

Ett barn får efter förhör hållas kvar av Polismyndigheten för att skyndsamt kunna överlämnas till föräldrar, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialförvaltningen eller någon annan lämplig person. En förutsättning för detta är att åklagaren funnit att barnet fortfarande är skäligen misstänkt för brott. Sådant kvarhållande får pågå under högst tre timmar. Är det nödvändigt med hänsyn till ordning och säkerhet får barnet tas i förvar.¹³² (Se 14 § LUL.)

Bevistalan

Under vissa omständigheter kan en domstol pröva om någon före 15 års ålder har begått en brottslig gärning. Det görs genom en bevistalan. Åklagare får, efter framställning av socialnämnden, Socialstyrelsen eller barnets vårdnadshavare, väcka en bevistalan om det krävs ur allmän synpunkt. Det är endast riksåklagaren, vice riksåklagaren, överåklagare, vice överåklagare, chefsåklagare och vice chefsåklagare som får utföra åklagarens uppgifter i fråga om bevistalan. (Se 38 § LUL och 11 § åklagarförordningen, 2004:1265.)

Domstolens avgörande sker genom dom. I domen ska rätten ange antingen att domstolen funnit att det är styrkt att barnet begått gärningen eller att det inte blivit utrett att han eller hon begått den. I förarbetena uttalas att bevistalan närmast är avsedd att användas för en gärning av mycket allvarlig beskaffenhet.¹³³

Bevistalan kan aldrig leda till någon straffrättslig reaktion. Bestämmelsen infördes tvärtom för att ge socialtjänsten (då barnavården) möjlighet att få domstolens prövning av saken när de själva inte kunde utreda förhållandena kring gärningen. Socialtjänsten är inte bunden av domstolsavgörandet.¹³⁴

¹³¹ Prop. 1983/84:187 s. 23.

¹³² Denna möjlighet till förlängning gäller emellertid inte efter ett förhör som gjorts i samband med ett envargripande (35 § andra stycket LUL).

¹³³ Se t.ex. prop. 1983/84:187 s. 11 och prop. 1964:10 s. 166–168.

¹³⁴ Prop. 1964:10 s. 166–168.

Vid en bevistalan ska domstolen som utgångspunkt bestå av särskilt utsedda domare (se hänvisningen till 25 § i 38 § LUL). I övrigt gäller i princip samma regler som vid ett allmänt åtal för brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än ett år (38 § LUL).

43.2.13 Alternativ till anstaltsvård m.m. (artikel 40.4)

Ett barn som begått brott särbehandlas i det svenska straffprocess- och påföljdssystemet. Systemet präglas av att barn som har gjort sig skyldiga till brott i första hand ska bli föremål för insatser inom socialtjänsten.

I brottsbalken finns ett flertal bestämmelser som syftar till att mildra påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare. Om den som begått brott var under 21 år vid gärningstillfället följer det av brottsbalken att hans eller hennes ungdom ska beaktas vid straffmätningen. Rätten får i dessa fall även döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Därtill ska en gärnings straffvärde anses vara lägre om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Den bestämmelsen ska inte tillämpas generellt för att en lagöverträdare är ung, men blir aktuell när hans eller hennes utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga varit bristande jämfört med andra i samma ålder och det funnits ett samband mellan denna brist och brottet.¹³⁵

Unga personer, och då framför allt de under 18 år, särbehandlas även vid påföljdsvalet. Det finns t.ex. begränsningar när det gäller fängelse som påföljd. Det finns också särskilda påföljder, som är anpassade efter de behov och förutsättningar som gäller för unga personer. Dessa är ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård. Den 1 januari 2021 införs ytterligare en påföljd, ungdomsövervakning. (Se bl.a. 29 kap. 3 och 7 §§, 30 kap. 5 § och 32 kap. BrB. Läs mer om påföljderna nedan.) Ytterligare en påföljd är rättspsykiatrisk vård, som i vissa fall kan väljas som påföljd för den som lider av en allvarlig psykisk störning (31 kap. 3 § BrB, se även 30 kap. 6 § BrB).¹³⁶

¹³⁵ Prop. 2009/10:147 s. 45.

¹³⁶ Om den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd kan det även beaktas som en förmildrande omständighet vid bedömningen av gärningens straffvärde (29 kap. 3 § BrB).

Ungdomsvård

Påföljden ungdomsvård innebär huvudsakligen att barnet ska ges vårdåtgärder som kan vidtas med stöd av socialtjänstlagen eller LVU. Åtgärderna ska framgå av ett ungdomskontrakt (när det gäller vård enligt socialtjänstlagen) eller en vårdplan (när det gäller vård enligt LVU). Vården och åtgärderna ska syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. (Se 32 kap. 1 § BrB.)

Ungdomsvård ska väljas om den unge har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen eller LVU. Vidare krävs det att påföljden är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Om ett sådant behov av vård finns har ungdomsvård företräde framför ungdomstjänst (se nedan). Frågan om en ungdomsvård är tillräckligt ingripande bedöms utifrån innehållet i de föreslagna åtgärderna. (Se 32 kap. 1 § BrB.)

Om det behövs med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller art eller den unges tidigare brottslighet, får rätten förena ungdomsvård med ungdomstjänst eller dagsböter (32 kap. 3 § BrB). Syftet med bestämmelsen om kombinationspåföljd är att rätten, om det i och för sig finns förutsättningar för ungdomsvård men en sådan påföljd inte framstår som tillräckligt ingripande, ska kunna avhjälpa proportionalitetsbristen genom att lägga till ytterligare en påföljd.¹³⁷

Ungdomstjänst

När det inte finns förutsättningar för ungdomsvård kan påföljden i vissa fall bestämmas till ungdomstjänst. Den som döms till ungdomstjänst ska utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst 20 och högst 150 timmar. En förutsättning för att ungdomstjänst ska väljas som påföljd är att påföljden är lämplig med hänsyn till den unges person och övriga omständigheter. En ytterligare förutsättning är att påföljden anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet; brottets art utgör alltså inte något hinder mot att döma till ungdomstjänst.¹³⁸ I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ung-

¹³⁷ Prop. 2005/06:165 s. 84.

¹³⁸ Rättsfallet NJA 2007 s. 624 och prop. 2005/06:165 s. 132.

domstjänst väljas, om den påföljden inte är alltför ingripande. (Se 32 kap. 2 § BrB.)

Utgångspunkten enligt praxis är att ungdomstjänst som självständig påföljd kan anses vara tillräckligt ingripande om det fängelsestraff som den unge med hänsyn till bl.a. dennes ålder skulle ha dömts till i det särskilda fallet inte överstiger sex månader.¹³⁹

Anledningen till att ungdomstjänst infördes i påföljdssystemet var lagstiftarens ambition att hålla unga lagöverträdare utanför kriminalvården och frihetsberövande påföljder.¹⁴⁰

Tidigare gällde ett krav på samtycke från barnets sida för att rätten skulle kunna döma till ungdomstjänst. Det kravet togs bort år 2015, med hänvisning till att det inte är rimligt att den tilltalade har formellt inflytande och kan förfoga över valet av påföljd. Samtidigt uttalade regeringen att det inte går att komma ifrån att den tilltalades inställning till en eventuell ungdomstjänst kan påverka bedömningen av om en sådan påföljd är lämplig eller inte.¹⁴¹

Sluten ungdomsvård

Fängelse får väljas som påföljd för den som begått brott innan han eller hon fyllt 18 år endast om det finns synnerliga skäl. Om domstolen finner att det finns sådana skäl ska påföljden i stället för fängelse bestämmas till sluten ungdomsvård på viss tid, om inte särskilda skäl talar emot det (t.ex. om den dömde är vuxen vid lagföringen). (Se 30 kap. 5 § och 32 kap. 5 § BrB.)

Sluten ungdomsvård innebär att den dömde tas in på ett särskilt ungdomshem. Vården ska utformas så att den dömdes anpassning i samhället främjas och att de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas. Verkställigheten ska inledas på en läsbar enhet, men så snart förhållandena medger det ska den dömde ges möjlighet till vistelse under öppnare former. (Se lagen, 1998:603, om verkställighet av sluten ungdomsvård.)

Innan sluten ungdomsvård fanns var fängelse den enda form av frihetsberövande som påföljdssystemet kunde erbjuda. Det var enligt lagstiftarens uppfattning mycket otillfredsställande, eftersom fäng-

¹³⁹ Rättsfallet NJA 2007 s. 636.

¹⁴⁰ Prop. 2005/06:165 s. 42, 43, 48, 49, 63 och 64.

¹⁴¹ Prop. 2014/15:25 s. 39.

else är en olämplig miljö för barn. Det var därför angeläget att införa en alternativ form av frihetsberövande som gör det möjligt att hålla de yngsta lagöverträdarna utanför fängelserna.¹⁴²

Ungdomsövervakning

Ungdomsövervakning är en ny påföljd som införs den 1 januari 2021. Påföljden ska tillämpas i fall där varken ungdomsvård eller ungdomstjänst utgör en tillräckligt ingripande straffrättslig reaktion med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Den som döms till ungdomsövervakning ska medverka i en verkställighetsplanering som ska mynna ut i en individuellt utformad verkställighetsplan. Verkställighetsplanen ska innehålla föreskrifter om möten med en koordinator, inskränkningar i den dömdes rörelsefrihet och förbud mot bruk av bl.a. narkotika och alkohol. Inskränkningarna i rörelsefriheten ska bestå i antingen ett förbud att lämna bostaden under helgkvällar och helgnätter eller andra rörelseinskränkningar, som t.ex. ett förbud att vistas på en viss plats. Rörelseinskränkningarna ska kontrolleras med hjälp av elektroniska hjälpmedel. Verkställighetsplanen ska även få reglera frågor om bl.a. den dömdes boende, skolgång eller annan sysselsättning, missbruksbehandling och andra åtgärder som syftar till att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt. Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten.¹⁴³

Villkorlig dom och skyddstillsyn

Villkorlig dom och skyddstillsyn är påföljder främst för vuxna lagöverträdare. Till skillnad från vad som gäller för fängelse finns det emellertid inga formella begränsningar när det gäller dessa påföljder för lagöverträdare under 18 år. Eftersom det finns ett system med särskilda ungdomspåföljder utgör de påföljderna dock i praktiken ett andrahandsalternativ. Villkorlig dom och skyddstillsyn blir främst aktuella när böter inte utgör en tillräckligt ingripande påföljd, det inte finns förutsättningar för vare sig ungdomsvård eller ungdomstjänst

¹⁴² Prop. 1997/98:96 s. 153.

¹⁴³ Se prop. 2019/20:118 s. 1.

och det inte heller föreligger synnerliga skäl för en frihetsberövande påföljd.

Villkorlig dom innebär att den dömde underkastas en prøvotid av två år. Under prøvotiden ska den dömde vara skötsam. Villkorlig dom ska normalt kombineras med böter eller en föreskrift om samhällstjänst. Skyddstillsyn innebär ofta vårdåtgärder och ska vara förenad med en övervakning. Skyddstillsynen kan också förenas med böter, samhällstjänst eller ett kortare fängelsestraff. Vid skyddstillsyn löper en prøvotid om tre år från den dag då påföljden började verkställas. (Se 27 och 28 kap. BrB.)

Straffvarning och åtalsunderlåtelse

När förundersökningen är avslutad tar åklagaren ställning till om han eller hon ska väcka åtal vid domstol, utfärda strafföreläggande eller meddela åtalsunderlåtelse eller straffvarning (om tillräckliga skäl föreligger). Regler om åtalsunderlåtelse finns i rättegångsbalken och regler om straffvarning i LUL (20 kap. 7 § RB och 16–22 §§ LUL). Straffvarning kan bara ges till barn. Bestämmelserna om straffvarning har företrädare framför dem om åtalsunderlåtelse.¹⁴⁴

Reglerna om åtalsunderlåtelse och straffvarning är undantag från den princip om s.k. absolut åtalsplikt som är lagfäst i 20 kap. 6 § RB. I förarbetena konstateras att det finns en presumtion för att åtal ska väckas när det gäller ungdomar. Vidare uttalas att lagregleringen bygger på grundtanken att ansvaret för ungdomar som begått brott i huvudsak ska vila på socialtjänsten och inte på Kriminalvården. En viktig tanke bakom regleringen var enligt lagstiftaren att åtalsunderlåtelse möjliggör en snabb och smidig handläggning av brott som begås av unga.¹⁴⁵

Åtalsunderlåtelse och straffvarning kan meddelas även efter att åtal väckts, om dom ännu inte meddelats. Det gäller emellertid inte om den misstänkte motsätter sig det. (Se 20 kap. 7 a § RB och 16 § tredje stycket LUL.)

Åtalsunderlåtelse innebär helt enkelt att åklagaren inte väcker åtal. En straffvarning är ungefär som en åtalsunderlåtelse men med ett tillhörande skötsamhetskrav. Den unge ska underrättas om varningen

¹⁴⁴ Prop. 1994/95:12 s. 100 och 2014/15:25 s. 59.

¹⁴⁵ Prop. 1994/95:12 s. 74 och 75.

eller åtalsunderlåtelsen vid ett personligt möte med åklagaren. Normalt ska även barnets vårdnadshavare vara med vid mötet. Även företrädare för socialtjänsten bör ges tillfälle att närvara. Åklagaren ska vid mötet särskilt förklara innebörden av beslutet om straffvarning och det skötsamhetskrav som varningen är förenad med, liksom vad följderna kan bli av fortsatta lagöverträdelser. Både en åtalsunderlåtelse och en straffvarning registreras i belastningsregistret. (Se 18–22 §§ LUL och 3 § lagen om belastningsregister.)

Ett beslut om åtalsunderlåtelse eller straffvarning innebär inte ett rättskraftigt avgörande i skuldfrågan.¹⁴⁶ Det kan inte överklagas eller angripas genom särskilda rättsmedel (t.ex. resning) på samma sätt som en dom eller ett strafföreläggande. Däremot kan beslutet angripas med stöd av 37 b § förvaltningsprocesslagen (1971:291), om det på grund av något särskilt förhållande finns synnerliga skäl att pröva saken på nytt.¹⁴⁷ Troligen kan ett sådant beslut även överklagas med stöd av 41 § förvaltningslagen (2017:900).¹⁴⁸ Det är också möjligt att begära att beslutet överprövas inom Åklagarmyndigheten.¹⁴⁹

Förutsättningar för att få meddela en straffvarning

För att en straffvarning ska få meddelas krävs till en början att det är fullt utrett att den unge har begått brottet.¹⁵⁰ I regel förutsätts ett erkännande. Om barnet eller vårdnadshavaren begär att åtal ska väckas bör åklagaren inte utfärda en straffvarning. Åklagaren kan enligt LUL utfärda straffvarning i två huvudfall (se 17 § LUL).

Det första fallet är att barnet blir föremål för vård- eller hjälpåtgärder. Det kan vara fråga om (1) vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen, (2) vård eller annan åtgärd enligt LVU eller (3) annan åtgärd som innebär att barnet får hjälp eller stöd. Har åklagaren vid sitt beslut om straffvarning förutsatt att socialnämnden vidtar en åtgärd ska åklagaren ta reda på om åtgärden kommer till stånd och, om så inte visar sig vara fallet, anmäla detta till IVO (3 § förordningen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare). För att straff-

¹⁴⁶ Prop. 1994/95:12 s. 79.

¹⁴⁷ Se beslut av Kammarrätten i Göteborg den 18 december 2014 i mål 5752-14.

¹⁴⁸ Jämför de skäl som Kammarrätten i Göteborg angav för att tillåta resning i beslut den 18 december 2014 i mål 5752-14. Det ska noteras att någon motsvarighet till 41 § förvaltningslagen då inte fanns.

¹⁴⁹ Se Riksåklagarens riktlinjer RÅR 2013:1.

¹⁵⁰ Prop. 1994/95:12 s. 75.

varning ska få beslutas krävs inte bara att barnet blir föremål för vård- eller hjälpåtgärder, utan också att det med skäl kan antas att det genom åtgärderna vidtas vad som är lämpligast för barnet.

Det andra huvudfallet för straffvarning är när det är uppenbart att brottet skett av okynne eller förhastande.

Vid bedömningen av om straffvarning ska meddelas ska åklagaren, utöver vad som nu sagts, särskilt beakta barnets vilja att bl.a. ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, på annat sätt gottgöra målsäganden eller att medverka till medling (17 § LUL). Läs mer om medling nedan.

Medling

Lagen (2002:445) om medling med anledning av brott reglerar medling som anordnas av staten eller av en kommun med anledning av brott. Med medling avses i lagen att en gärningsperson och ett brottsoffer möts inför en opartisk medlare för att tala om brottet och följderna av detta. Medling ska ske i bägge parterers intresse. Målet ska vara att minska de negativa följderna av brottet. Medlingen ska syfta till att gärningspersonen får ökad insikt om brottets konsekvenser och att målsäganden ges möjlighet att bearbeta sina upplevelser. (Se 1–4 §§ lagen om medling med anledning av brott.) Medling är ingen påföljd men kan beaktas inom ramen för det straffrättsliga systemet (se nedan).

Medling ska vara frivillig för både gärningsperson och målsägande. Det brott som medlingen avser ska vara anmält till polisen. Dessutom ska gärningspersonen ha erkänt gärningen eller delaktighet i denna. Medling får endast ske om det med hänsyn till samtliga omständigheter framstår som lämpligt. Om gärningspersonen är under tolv år får medling ske endast om det finns synnerliga skäl. Medlingsförfarandet ska genomföras skyndsamt. (Se 5 och 6 §§ lagen om medling med anledning av brott.)

Medverkan till medling ska beaktas vid bedömningen av om straffvarning ska utfärdas (se ovan). Vidare ska domstolen, såväl vid val av påföljd som vid straffmätning, i skäligen omfattning beakta om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet (29 kap. 5 § och 30 kap. 4 § BrB).

43.3 Analys av överensstämmelsen

Genom artikel 40.1 i barnkonventionen erkänner en stat rätten för ett barn som misstänks eller dömts för brott att behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde och som stärker barnets respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Detta konkretiseras till viss del genom att staterna i artikel 40.2 åläggs att säkerställa att ett barn har vissa minimigarantier inom förfarandet. Även artikelns övriga punkter får ses som ett konkretiserande av hur ett barns rätt enligt artikel 40.1 ska genomföras. T.ex. framgår det av artikel 40.1 att ett barn har rätt att bli behandlat på ett sätt som tar hänsyn till barnets ålder. Även om det inte finns en lika tydlig koppling som mellan artikelns två första punkter ("för detta ändamål") förtydligas denna rättighet i artikelns tredje punkt. I den stadgas att en stat bl.a. ska främja införandet av barnanpassade lagar och förfaranden inom straffprocessen. Slutligen framgår det av artikel 40.1 att barnet ska behandlas på ett sätt som beaktar det önskvärda i att främja att barnet återanpassas och tar på sig en konstruktiv roll i samhället. Det måste tolkas som att fokus i straffprocessen ska vara individualpreventiva åtgärder snarare än t.ex. vedergällning. Det stämmer väl överens med både artikel 6.2, om att ett barns utveckling ska säkerställas av staten, och artikel 40.4, av vilken det framgår att det ska finnas alternativ till anstaltsvård, t.ex. vård- och utbildningsåtgärder. I den delen av artikeln framhålls också att åtgärden ska vara lämplig och rimlig i förhållande till både barnets person och till brottet.

Med hänsyn till att artikel 40.1 kan sägas konkretiseras genom artikelns andra punkter kommer vi inte att beröra första punkten särskilt utförligt. Utöver konkretiseringen som följer av de efterföljande punkterna är det också svårt att utläsa någon konkret skyldighet ur bestämmelsen. Det är t.ex. svårt att utläsa hur en stat ska agera för att erkänna rätten att behandlas på ett sätt som tar hänsyn till det önskvärda i att främja att ett barn tar på sig en konstruktiv roll i samhället. Artikel 40.1 bör kanske i stället främst ses som en grundval, som ska finnas med vid lagstiftandet och under hela det straffrättsliga förfarandet. Snarare än att punkten i sig ger upphov till ett behov av särskilda bestämmelser, får den betydelse t.ex. vid proportionalitetsbedömningar och andra intresseavvägningar. Även när en

enskild tjänsteman reflekterar över sitt bemötande mot barn som är misstänkta eller dömda för brott bör den finnas med som en grundval.

Med detta sagt ska det framhållas att det i svensk lagstiftning finns bestämmelser som stärker den rätt som erkänns i artikel 40.1. Som vi kommer att återkomma till präglas påföljdssystemet för barn av att vårdinsatser ska prioriteras. Det finns särskilda bestämmelser för unga misstänkta och lagöverträdare. Åklagaren m.fl. har en objektivitetsplikt och en skyldighet att bedriva förundersökningen så att inte någon orsakas onödigt olägenhet. När ett barn underrättas om en misstanke ska han eller hon samtidigt underrättas om att handläggningen ska präglas av respekt för barnets rätt till skydd av privatlivet. I regeringsformen och Europakonventionen finns det stadgat att en rättegång ska vara rättvis. Detta är bara några exempel.

Det svenska rättssystemet, liksom många andra länders, präglas av en avvägning mellan olika intressen. Inte sällan kan ett barns olika intressen stå emot varandra, t.ex. när det gäller rättssäkerhet och privatliv. I det svenska systemet styrs barn bort från rättsprocessen på flera sätt. T.ex. är barn under 15 år inte straffmyndiga och brottsmisstankar mot dem prövas normalt inte i domstol. När det gäller straffmyndiga barn som begått brott finns det en möjlighet för åklagare att meddela en straffvarning eller ett strafföreläggande i stället för att gå till domstol. Samtidigt har lagstiftaren bedömt det som viktigt att också ett barn får en misstanke om brott prövad av domstol, med de rättssäkerhetsgarantier som det innebär. Lagstiftaren har också ansett att det finns ett pedagogiskt värde i att en ung lagöverträdare får möta representanter för rättssystemet och närvara vid en huvudförhandling. Det finns bestämmelser både om att en brottmålsförhandling ska vara offentlig och om möjlighet att handlägga målet (eller delar av det) inom stängda dörrar. Vi återkommer till dessa bestämmelser längre ner. Sammantaget framstår det generellt sett som att lagstiftaren har försökt att samtidigt ta hänsyn till olika intressen och därigenom skapat ett nyanserat system med barnets intresse som utgångspunkt. Vår bedömning är att lagstiftningen som rör straffprocessen och unga lagöverträdare i sin grund speglas av den rätt som erkänns i artikel 40.1. När det gäller konkreta bestämmelser och regleringen i detalj hänvisar vi till vår analys nedan.

Självklart får artikel 40.1 också betydelse vid ett frihetsberövande av ett barn som är misstänkt, åtalat eller dömt för brott. Hur bestämmelserna om frihetsberövande stämmer överens med barnkonven-

tionen analyserar vi inte i detta avsnitt utan hänvisar till kapitlet om artikel 37.

43.3.1 Minimigarantier m.m. (artikel 40.2)

Som nämnts ovan konkretiseras ett barns rätt enligt artikel 40.1 till viss del genom en rad skyldigheter som en stat har enligt artikel 40.2. Dessa rör främst ett antal minimigarantier som ett brottsmisstänkt barn har. Till flera av dessa skyldigheter finns det en motsvarande rättighet i Europakonventionen, som är en del av svensk rätt. Genom konventionens status i svensk rätt skapas ett skydd för dessa garantier även i tillämpningen. Nedan kommer vi emellertid främst att fokusera på bestämmelser i den svenska nationella rätten.

Artikel 40.2 (b) är formulerad på ett sätt som gör den svårtolkad. För ändamålet att erkänna ett barns rätt att behandlas på det sätt som nämns i artikel 40.1 ska en stat säkerställa att ett barn som misstänks eller dömts för brott har vissa garantier. Däremot framgår det inte om dessa garantier utgör rättigheter som barnet kan avstå från. Är det t.ex. möjligt för ett barn att avstå från en förhandling eller ett juridiskt biträde? Är det tillräckligt att barnet har rätt att begära förhandling och biträde och att barnet upplyses om denna rätt? Eller ska bestämmelserna ses som en skyldighet för staten att tillse att barnet får anklagelserna prövade vid en förhandling i närvaro av ett biträde? Barnrättskommittén kallar punkterna i artikel 40.2 (b) för en lista av rättigheter och garantier för att säkerställa att barnet får en rättvis behandling och rättegång.¹⁵¹ Barnkonventionen ger inte några tydliga svar, utan saken får bedömas utifrån respektive punkt och möjligen också i förhållande till barnets ålder, mognad och övriga förutsättningar (jämför artikel 40.1).

Det kan konstateras att svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med en stor del av artikel 40.2. I både grundlag och annan lag finns en legalitetsprincip och ett förbud mot retroaktiv lagstiftning. Det finns en oskuldspresumtion, även om den inte uttrycks direkt i nationell lag (men i t.ex. Europakonventionen). Ett barn som är misstänkt för brott ska underrättas om anklagelserna i samband med sitt första förhör som skäligen misstänkt, dvs. i princip vid sin första kontakt med rättsväsendet i egenskap av misstänkt. Det finns

¹⁵¹ CRC/C/GC/24 p. 38.

en rätt att inte behöva yttra sig över brottsmisstanken och tystnaden får inte ligga den tilltalade till last (en annan sak är att den tilltalade under vissa omständigheter kan ha en förklaringsbörda). Även när en person hörs under ed behöver han eller hon inte svara på frågor som rör egen brottslighet. Den tilltalade har också rätt att själv föra sin talan eller låta sig företrädas av ett ombud. Han eller hon kan på samma villkor som åklagaren kalla och förhöra vittnen samt i övrigt föra fram sin talan. Särskilda bestämmelser om skyndsamhet gäller vid ärenden som rör barn. En tolk ska förordnas av rätten om den misstänkte inte behärskar svenska eller behöver tolkning till följd av en hörselnedsättning eller talsvårigheter. Tolkens ersättning betalas av allmänna medel. I alla dessa delar bedömer vi att svensk lagstiftning och praxis stämmer överens med innebörden av artikel 40.2 i barnkonventionen. I andra delar bedömer vi att det krävs en djupare analys för att avgöra om svensk rätt och artikel 40.2 stämmer överens. Nedan går vi igenom dessa delar var för sig.

43.3.2 Underrättelse till vårdnadshavare samt vårdnadshavares närvaro vid förhör under förundersökning (artikel 40.2 [b] [ii])

Enligt artikel 40.2 (b) (ii) ska ett barn som misstänks för brott inte bara själv bli underrättad, dessutom ska föräldrar eller vårdnadshavare underrättas, om det är lämpligt. Det framgår inte tydligt av konventionen vad som avses med ”lämpligt”. Bl.a. mot bakgrund av artikel 3.1, får det anses innefatta i vart fall en bedömning av barnets bästa. Däremot framgår det inte om även andra intressen kan vägas in i lämplighetsbedömningen, såsom t.ex. kollusionsfara (att den misstänkte försvårar utredningen). Det kan noteras att det i den efterföljande punkten (iii), angående föräldrars och vårdnadshavares närvaro vid en huvudförhandling i stället för ”lämplig” uttryckligen står ”såvida det inte strider mot barnets bästa”. Denna skillnad, inom samma artikel, indikerar att ”lämplig” i detta fall omfattar även andra intressen än barnets bästa. Ytterligare en skillnad mellan punkterna är att i punkten (iii) uttrycks föräldrars närvaro som en huvudregel (såvida inte det strider) medan det i punkten (ii) endast behöver lämnas en underrättelse till föräldrar eller vårdnadshavare om det är lämpligt.

Barnrättskommittén har visserligen framhållit föräldrars närvaro vid en rättegång som ett skydd mot att barnet t.ex. utsätts för otill-

börlig påverkan eller känner sig tvingat att uttala sig. Samma argument gör sig gällande under förundersökning. Barnkonventionen innehåller emellertid inte något krav att föräldrar eller vårdnadshavare ska vara med under förundersökningen. Finns det t.ex. ett juridiskt biträde är det inte nödvändigt att en förälder eller vårdnadshavare är med (se ordalydelsen av artikel 40.2 [b] [ii]).

Barn som var 15 år eller äldre när den misstänkta gärningen begicks

Enligt svensk rätt ska bl.a. vårdnadshavare till ett barn som skäligen misstänks för brott omedelbart underrättas och kallas till förhör som hålls med barnet.

Underrättelsen får skjutas upp om det är nödvändigt för att sakens utredning inte väsentligen ska försvåras. Det är alltså ett skäl som inte primärt hänför sig till barnets bästa, utan till brottsutredningen i sig. Samtidigt är det en mycket restriktiv formulering. Det ska både vara *nödvändigt* och utredningen ska *väsentligen* försvåras för att en underrättelse ska kunna skjutas upp. Bestämmelsen framstår som proportionell och bör kunna rymmas inom lämplighetsundantaget i artikel 40.2 (b) (ii) i barnkonventionen.

Underrättelse till vårdnadshavare m.fl. kan underlåtas helt, om en underrättelse strider mot den unges bästa eller om det finns andra särskilda skäl. Undantaget med hänvisning till barnets bästa är givetvis förenligt med barnkonventionen. När det gäller *andra särskilda skäl* ges det som exempel i förarbetena att en underrättelse inte behövs för att det är fråga om ett bagatellartat brott eller att vårdnadshavare inte går att nå och ett förhör behöver hållas snabbt. Genom att det numera finns en möjlighet att skjuta upp en underrättelse begränsas rimligen utrymmet för att underlåta underrättelse till en förälder t.ex. för att ett förhör måste hållas snabbt. Det är också svårt att se att en underrättelse till barnets vårdnadshavare inte skulle fylla någon funktion (även vid bagatellartade brott), eftersom sådan information kan hjälpa vårdnadshavaren att ta sitt ansvar för barnets uppfostran och vägledning enligt artiklarna 5 och 18 i barnkonventionen. En annan sak kan ju vara att en underrättelse inte behövs för att föräldrarna redan känner till brottsanklagelsen. Utifrån de förändringar som skett av bestämmelsen och eftersom den ska tolkas i ljuset av bl.a. barnkonventionen, får undantaget för ”andra särskilda skäl”

anses kunna innefattas i lämplighetsundantaget i artikel 40.2 (b) (ii) i barnkonventionen.

Barnkonventionen ställer inga krav på att föräldrar eller vårdnadshavare ska kallas till eller närvara vid förhör som hålls under förundersökningen (se däremot om juridiskt biträde m.m. nedan).

När det gäller föräldrars och vårdnadshavares närvaro när saken avgörs se nedan.

Sammantaget är vår bedömning att svensk lagstiftning och praxis är förenliga med artikel 40.2 (b) (ii) när det gäller straffmyndiga barn.

Barn som var yngre än 15 år när den misstänkta gärningen begicks

När det gäller barn som är föremål för en utredning enligt 31 § LUL, dvs. barn som misstänks ha begått ett brott innan de fyllt 15 år, ser bestämmelserna om underrättelse till vårdnadshavare annorlunda ut. Huvudregeln är alltså att bl.a. vårdnadshavare ska underrättas om anklagelserna om det finns en misstanke om brott och en utredning inletts. Undantag kan göras om det är till men för utredningen eller det i övrigt finns särskilda skäl.

Bestämmelsen i 33 § LUL utformades med 5 § LUL, dvs. underrättelseskyldigheten som gäller vid förundersökning, som mall. I förarbetena till 33 § hänvisas det till de uttalanden som gällde 5 §. När det generella undantaget som hänför sig till men för utredningen togs bort i 5 § gjordes det emellertid inte någon motsvarande ändring i 33 § LUL. Det innebär att det finns ett större utrymme för att underlåta underrättelse vid förfaranden enligt 31 § LUL än vid en förundersökning.

En förundersökning kan visserligen anses vara mer ingripande, eftersom den kan leda till en påföljd för barnet. Samtidigt är barn som är föremål för en utredning enligt 31 § LUL mycket unga och även dessa utredningar kan få konsekvenser för barnet. Därtill kan enligt förarbetena underrättelse underlåtas bl.a. om barnet kan antas vara ”mindre meddelsam om vårdnadshavaren är närvarande”. Även om artikel 40.2 (b) (ii) får anses ge ett utrymme för t.ex. kollusionsintressen, ligger ett sådant skäl knappast i linje med barnkonventionens stadganden om biträde och att barnet inte behöver yttra sig (jämför artikel 40.2 [b] [iv] och 40.3 [b]). En annan sak är att det kan vara till barnets bästa att en förälder eller vårdnadshavare inte när-

varar vid förhöret, om barnet känner sig hämmad av närvaron. Vi kan inte heller se någon anledning till att bestämmelserna om förundersökning och utredning enligt 31 § LUL ska skilja sig i frågan om underrättelse till vårdnadshavare. Enligt vår bedömning går undantaget i 33 § LUL längre än vad artikel 40.2 (b) (ii) ger utrymme för. Det finns i vart fall en risk för att det inte tillämpas på ett sätt som är förenligt med innebörden av artikel 40.

43.3.3 Möjlighet att få saken avgjord vid förhandling av oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ (artikel 40.2 [b] [iii])

Enligt artikel 40.2 (b) (iii) ska varje barn som misstänks för att ha begått brott garanteras att utan dröjsmål få saken avgjord vid en förhandling av ett behörigt, oberoende och opartiskt organ.

Barn som var 15 år eller äldre när den misstänkta gärningen begicks

Brottsanklagelser mot ett barn kan avgöras på olika sätt. Åklagaren kan utfärda åtalsunderlåtelse, straffvarning eller strafföreläggande. Åklagaren kan också lägga ned förundersökningen eller väcka åtal så att anklagelserna prövas vid en rättegång i domstol. Det är dock bara vid en rättegång som saken avgörs efter en förhandling. Det råder inget tvivel om att de allmänna domstolarna, som avgör brottmål, är såväl oberoende som opartiska. Det finns också särskilda jävsregler som hindrar att ett mål avgörs av en partisk domare. Som nämnts ovan finns det särskilda tidsfrister och skyndsamhetskrav, både under förundersökning och rättegång. I denna del är svensk rätt förenlig med punkten (iii).

När ärendet avslutas genom att förundersökningen läggs ned kvarstår det inte någon brottsanklagelse, saken behöver därmed inte avgöras vid en förhandling. Strafföreläggande (och ordningsbot) innebär en lagföring, men måste godkännas av den misstänkte. Godkänns inte ett sådant föreläggande får saken normalt avgöras i domstol. Det utgör således ingen inskränkning av möjligheten att få saken prövad av en domstol. Även i dessa delar är vår bedömning att svensk rätt överensstämmer med punkten (iii).

En straffvarning eller åtalsunderlåtelse kan formellt meddelas även om den misstänkte motsätter sig det, såvida inte åtal har väckts. En varning eller underlåtelse innebär inte att någon påföljd döms ut och inte ett rättskraftigt avgörande av skuldfrågan. Däremot förs det in en uppgift om varningen/underlåtelsen i belastningsregistret. Därtill kvarstår anklagelsen mot barnet, utan ett rättskraftigt avgörande i skuldfrågan. En åklagare har visserligen en objektivitetsplikt men kan samtidigt vara förundersökningsledare och tillhör den brottsbekämpande myndighet som tillsammans med Polismyndigheten har drivit ärendet mot barnet. En åklagare kan därmed inte anses som opartisk i ärendet, enligt vår mening.¹⁵² Det gäller även när åklagaren inte har varit förundersökningsledare. Under alla förhållanden beslutas straffvarning och åtalsunderlåtelse utan en förhandling.

Enligt vår bedömning innebär ett beslut om straffvarning eller åtalsunderlåtelse inte att barnet fått saken avgjord av en opartisk myndighet. Det innebär inte heller att den unge fått brottsanklagelserna mot sig utan dröjsmål prövade vid en förhandling. Därtill registreras beslutet i belastningsregistret, trots att barnets skuld inte rättskraftigt avgjorts. Ytterligare anmärkningsvärt är att barnet därefter kan få en ny anmärkning i registret, om åtalsunderlåtelsen senare återkallas och barnet döms för brottet. Det blir därigenom en längre tid som barnet finns i registret för samma gärning.¹⁵³ Ett beslut om straffvarning eller åtalsunderlåtelse kan inte heller överklagas på samma sätt som en brottmålsdom (en annan sak är att man kan begära överprövning inom Åklagarmyndigheten och troligen angripa beslutet i en förvaltningsprocess). Läs mer om överprövning nedan.

Möjligheten att kunna meddela en straffvarning ligger i sig väl i linje med innebörden av artikel 40, på så sätt att det ska finnas alternativa förfaranden som är anpassade för barn. Institutet i sig framstår således som förenligt med barnkonventionen. Däremot saknas det en möjlighet att motsätta sig straffvarning eller åtalsunderlåtelse för att i stället få brottsanklagelsen prövad vid en förhandling i domstol. Även om det i praktiken i princip krävs ett erkännande och sam-

¹⁵² Jämför även Europadomstolens resonemang i mål *Roman Zakharov mot Ryssland* (2015) p. 277–280.

¹⁵³ Det kan noteras att regeringen uttalat att en registrering i belastningsregistret får långtgående konsekvenser för en ung person som gjort sig skyldig till brott. Möjligheterna till utlandsstudier, att beviljas körkort och få vissa anställningar kan under lång tid påverkas på grund av anteckningen i belastningsregistret. Sådana effekter är särskilt kännbara för unga som befinner sig vid en tidpunkt i livet då de ska skapa grunden för sina framtida liv. (Se prop. 2009/10:191 s. 10.)

tycke från barnet är det en formell brist att åklagaren kan ta ett beslut som innebär dels att anklagelserna kvarstår men inte prövas av domstol, dels att det registreras att barnet fått en åtalsunderlåtelse på grund av att åklagaren funnit honom eller henne skyldig till ett visst brott. Detta stämmer inte överens med innebörden av artikel 40.2 (b) (iii).

Barn som var yngre än 15 år när den misstänkta gärningen begicks

En utredning om anklagelser mot ett barn som misstänks för att ha begått brott innan han eller hon fyllt 15 år kan inledas av olika anledningar. I de fall när det görs på begäran av en socialnämnd är syftet så tydligt kopplat till barnets behov av sociala insatser att utredningen närmast kan jämföras med en utredning enligt socialtjänstlagen. Även i andra fall är det primära syftet att utreda om det finns ett sådant behov, vilket bl.a. märks av att utredningsprotokollet ska sändas till socialtjänsten efter att utredningen är avslutad. En utredning kan också ha ett parallellt brottsutredande syfte, både utifrån målsägandens och ett allmänt intresse.¹⁵⁴ Det är endast om det krävs ur allmän synpunkt som åklagaren kan begära prövning hos domstol. Det kan göras efter begäran bl.a. av socialnämnden eller barnets vårdnadshavare.

Bestämmelsen i artikel 40.2 (b) (iii) om att saken ska avgöras vid en förhandling får anses främst ta sikte på situationer när barnet riskerar att dömas för brott. Som framgår av artikel 40.3 (b) ska mänskliga rättigheter och rättsliga skydd till fullo respekteras även vid ett ärende som rör ett straffmyndigt barn, som är föremål för åtgärder på grund av misstanke om brott. Detta innebär emellertid inte nödvändigtvis att behovet av åtgärder är detsamma som för någon som riskerar att dömas för brott.

Till skillnad från vid en åtalsunderlåtelse innebär varken en utredning enligt 31 § LUL eller en bevistalan att det görs någon anteckning i belastningsregistret. Socialtjänsten är inte heller bunden vid utredarnas eller domstolens bedömning. Mot bakgrund av det och det utrymme som finns att föra en bevistalan framstår det inte som oförenligt med konventionen att barnet inte alltid kan få anklagel-

¹⁵⁴ Jämför prop. 2009/10:105 s. 22.

serna avgjorda vid en förhandling. Se även nedan om offentlig försvarare vid utredningar enligt 31 § LUL.

Slutligen kan noteras att det inte finns någon möjlighet för barnet självt att begära att åklagaren ska pröva om en bevistalan ska föras. Det är självklart möjligt för barnet att ändå framföra sin åsikt i frågan till socialnämnden eller sina vårdnadshavare, som sedan kan göra en formell begäran. Med hänsyn till att det rör brottsanklagelser och att även ett barn har rätt att föra sin talan (jämför 21 kap. 1 § RB och 6.3 [c] i Europakonventionen) kan man diskutera om det inte vore mer förenligt med artikel 40.3 (b) i barnkonventionen om även barnet självt skulle ges en sådan möjlighet. Det gäller i synnerhet eftersom åklagaren därefter ändå prövar om en bevistalan bör föras och därigenom kan göra en prövning om det är till barnets bästa. Därigenom skulle det också finnas ett större utrymme för den misstänkte att fritt uttrycka sina åsikter i frågan, i enlighet med artikel 12. Det bör framhållas att det inte finns någon relevant möjlighet för barnet att informellt till åklagaren begära att en bevistalan ska föras, eftersom åklagaren endast kan föra en bevistalan efter framställning av socialnämnden, Socialstyrelsen eller barnets vårdnadshavare.¹⁵⁵ Det är således inte heller möjligt för en åklagare som anser att det är till barnets bästa att anklagelserna prövas av en domstol att föra en sådan talan utan medverkan från någon av de nyss nämnda, oavsett om även barnet vill få anklagelsen prövad. Det finns en risk att denna avsaknad av möjlighet för barnet att hos åklagaren begära bevistalan strider mot artikel 40, i vart fall under vissa omständigheter (t.ex. vid allvarliga anklagelser som uppmärksammas i media eller som resulterat eller riskerar att resultera i negativa konsekvenser för barnet).

Vid den situationen att åklagaren fått en begäran att föra en bevistalan finns det inte i LUL uttryckt någon skyldighet att inhämta barnets åsikt i frågan, för det fall barnet är i stånd att bilda egna åsikter (vilket normalt torde vara fallet vid förevarande situationer). Det kan inte med säkerhet sägas att en sådan skyldighet måste vara uttryckt i lag (jämför dock artikel 4). Eftersom såväl en brottsanklagelse som en bevistalan kan få stora konsekvenser för barnet finns det skäl att överväga om inte det vore mer i linje med konventionen

¹⁵⁵ Notera att frågan om åklagaren själv ska kunna initiera en bevistalan för närvarande ses över, se ovan i avsnittet om förutsättningar för att inleda en brottsutredning mot en misstänkt som är yngre än 15 år samt dir. 2019:103.

att uttryckligen införa en sådan bestämmelse. Vi diskuterar detta och andra liknande frågeställningar närmre i kapitlet om artikel 12.

43.3.4 Juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp under förundersökning och rättegång (artikel 40.2 [b] [ii] och [iii])

Enligt artikel 40.2 (b) (ii) har ett brottsmisstänkt barn rätt att få juridiskt biträde. I den engelska versionen används ”*to have*” (att ha) och i den franska *bénéficier* (åtnjuta). Det framgår inte tydligt om bestämmelsen endast innebär att den enskilde ska ha rätt att låta sig representeras och få hjälp av ett ombud eller om staten ska tillhandahålla ett sådant biträde (om så önskas).¹⁵⁶

När saken avgörs, vid en förhandling, är det tydligare att det ska finnas ett biträde på plats, enligt punkten (iii). Den bestämmelsen är också närmare kopplad till artikel 14.3 (d) i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Där anges att i varje mål där rättvisans intresse kräver det, har den anklagade rätt att kostnadsfritt få sig anvisad ett rättegångsbiträde, om han eller hon inte har tillräckliga medel för att betala ett sådant biträde. Om barnet inte själv kan ordna ett biträde bör det således ordnas av staten.

Av vad som kan utläsas av förarbetena till barnkonventionen verkar det ha förutsatts att staten ska tillhandahålla ett biträde, men att det inte alltid behöver vara juridiskt skolad, i vart fall inte vid mindre brott. Det stämmer också väl med ordalydelsen i båda punkterna (ii) och (iii). Som indirekt framgår av punkten (iii) är det inte barnets föräldrar eller vårdnadshavare som är avsedda att utgöra barnets biträde, eftersom dessa utöver biträdet ska närvara vid förhandlingen (om det inte strider mot barnets bästa). Man kan bl.a. av förarbetena sluta sig till att det främst är vid mindre förseelser eller när barnet inte riskerar en påföljd som annat än juridiskt biträde kan godtas. Å andra sidan används samma formulering i artikel 37, som avser frihetsberövande, vilket tyder på att det även i vissa allvarigare fall skulle anses godtagbart med ett annat än juridiskt biträde. Det ska dock framhållas att artikel 37 inte enbart rör straffprocessen utan omfattar även andra frihetsberövanden än sådana som är en följd av att barnet är misstänkt för brott.

¹⁵⁶ Se även Tobin s. 1628 och 1629.

Barn som var 15 år eller äldre när den misstänkta gärningen begicks

Ett barn har enligt rättegångsbalken rätt att låta sig representeras av ett juridiskt ombud både under en förundersökning och vid en rättegång. Försvaren får även vara närvarande vid förhör med den misstänkte. En offentlig försvarare ska förordnas för barnet, om det inte är uppenbart att barnet saknar behov av försvarare. Det finns alltså ett visst utrymme att inte förordna en offentlig försvarare för ett barn som är föremål för en förundersökning eller rättegång.

Som framgått finns det ett utrymme i barnkonventionen för att staten inte behöver säkerställa att ett barn har ett juridiskt biträde, i vart fall vid enklare brott. I de fallen ska barnet i stället garanteras att ha ett annat biträde. I svensk rätt finns det inte några bestämmelser om att annat biträde ska förordnas för barnet för det fall en offentlig försvarare inte ska förordnas. Däremot har barnet rätt att låta sig företrädas av ett privat biträde.

När det först gäller biträde under förundersökningen gör vi följande bedömning. Sammantaget, särskilt mot bakgrund av det i svensk rätt mycket begränsade utrymmet att underlåta att förordna en offentlig försvarare, åklagarens objektivitetsplikt och barnets rätt att låta sig företrädas av en privat försvarare, är de svenska bestämmelserna om försvarare under förundersökning förenliga med artikel 40.2 (b) (ii). I synnerhet gäller det om barnet ges rätt att få anklagelserna avgjorda vid en rättegång och då får en offentlig försvarare förordnad för sig.

När det gäller huvudförhandling framstår, som tidigare påpekats, formuleringen i artikel 40.2 (b) (iii) som något mer absolut än den i punkten (ii). Enligt svensk rätt är utrymmet för att inte förordna en offentlig försvarare mindre om ärendet ska avgöras av domstol (enligt förarbetsuttalanden). Det är emellertid tveksamt om punkten (iii) alls ger utrymme för några undantag när det gäller närvaro av ett juridiskt eller annat biträde (se ovan). Det ska på nytt påpekas att det i barnkonventionen inte finns ett krav på att en offentlig försvarare ska förordnas, men däremot att det ska finnas något slags rättsligt biträde (t.ex. en befintlig privat försvarare eller ett allmänt förordnat lämpligt biträde). Endast rätten att låta sig biträdas av en privat försvarare bedömer vi inte som tillräcklig för att uppfylla kravet i punkten (iii), eftersom det ska säkerställas att saken avgörs i närvaro av ett biträde. Enligt vår mening är det inte förenligt med artikel 40.2 (b)

(iii) att det inte finns ett absolut krav på att ett juridiskt eller annat biträde ska förordnas vid en rättegång för en tilltalad som är yngre än 18 år, om barnet inte redan har ett lämpligt biträde (t.ex. en privat försvarare).

Barn som var yngre än 15 år när den misstänkta gärningen begicks

För barn som utreds enligt 31 § LUL gäller olika bestämmelser om juridiskt biträde, beroende på vad grunden är för utredningen.

Utredningar om brott med minimistraff om fängelse ett år eller högre

Vid utredningar enligt första stycket (brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år) ska ett biträde förordnas om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det. Även om det bara ska hållas något enstaka förhör kan man ifrågasätta om det någonsin saknas behov av juridiskt biträde för ett barn under 15 år som är anklagad för att ha begått ett brott med straffminimum om fängelse ett år eller högre. I dessa fall finns det dessutom ett brottsutredande syfte som inte bara hänför sig till barnets behov av sociala åtgärder. Även om barnet inte riskerar påföljd eller att hamna i belastningsregistret vid en utredning enligt 31 § första stycket LUL kan de åtgärder som vidtas under utredningen ge andra konsekvenser. Man kan t.ex. tänka sig att ett barns erkännande av skuld i ett polisförhör skulle kunna användas vid en skadeståndstalan som målsäganden för vid ett senare tillfälle.

Vi har ovan påtalat att minimigarantierna i artikel 40.2 (b), när det gäller att få saken avgjord vid en förhandling, främst tar sikte på när ett barn riskerar att dömas för brott. Vidare har vi konstaterat att det inte är oförenligt med artikeln att brottsanklagelserna mot ett straffmyndigt barn inte alltid avgörs vid en förhandling. Behovet av ett juridiskt biträde skiljer sig emellertid från behovet av en förhandling. Utöver vad som nyss nämnts om att utredningsåtgärderna i sig kan få betydelse för den misstänkte finns det under en LUL-utredning ett behov av ett biträde för att säkerställa att barnets rätt tillvaratas när tvångsåtgärder vidtas mot barnet inom utredningen (t.ex. beslag, husrannsakan och kroppsbesiktning). Som närmare diskutere-

ras nedan innebär dessa tvångsmedel normalt ett ingrepp i ett barns privatliv. Ett förordnande av en försvarare kan utgöra en skyddsåtgärd mot att barnet utsätts för olagliga, godtyckliga eller disproportionala ingrepp. Sammantaget kan undantagsmöjligheten i 32 a § LUL, trots sin restriktiva utformning, inte anses vara förenlig med artikel 40 i barnkonventionen.

Utredningar på begäran av en socialnämnd

Vid utredningar enligt 31 § andra stycket LUL, som vidtas på begäran av en socialnämnd, ska ett juridiskt biträde förordnas endast om det finns synnerliga skäl. Dessa utredningar har till syfte att utreda om barnet är i behov av socialtjänstens insatser. Utredningen kan, som nämnts, till viss del jämföras med en utredning enligt socialtjänstlagen. Tvångsåtgärder får visserligen vidtas mot den unge men utrymmet är mer begränsat än när det gäller utredning om ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år. Således finns det inte samma behov av biträde som vid en utredning enligt 31 § första stycket LUL. Det kan emellertid ifrågasättas om det är förenligt med såväl artikel 40 som artikel 3.1 att det krävs synnerliga skäl för att förordna ett biträde. Även om barnkonventionen inte kan anses ställa krav ens på en presumtion för juridiskt eller annat biträde i dessa lägen, begränsar formuleringen avsevärt möjligheten av att förordna ett sådant; det räcker inte ens med särskilda skäl. Detta utrymme ter sig onödigt begränsat.

När bestämmelsen infördes påpekade bl.a. Barnombudsmannen att en restriktiv tillämpning av bestämmelsen om juridiskt biträde på det sätt som föreslagits skulle strida mot artikel 40.2 (b). Enligt regeringen uppfyllde emellertid Sverige barnkonventionens krav, redan utan möjligheten att få försvarare vid dessa utredningar, eftersom det i princip är obligatoriskt med försvarare när det är fråga om bevis-talan i domstol.¹⁵⁷ Ett liknande påpekande gjordes inför att möjligheterna att förordna juridiskt biträde enligt LUL utökades. Även lagrådet ansåg då att det borde förordnas biträde i alla utredningar som inleds enligt 31 § LUL, om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det. Regeringen anmärkte att dessa utredningar inte leder till att åtal och lagföring ska ske utan i första hand till att underlag

¹⁵⁷ Prop. 2005/06:165 s. 116.

för insatser ska bli så fullständigt som möjligt. Regeringen ansåg därför att ett juridiskt biträde således i allmänhet inte har någon funktion att fylla. Regeringen vidhöll också att kraven i barnkonventionen var uppfyllda.¹⁵⁸

Även om lagstiftaren har analyserat bestämmelsens förenlighet med artikel 40.2 (b) är vår bedömning att regelsystemet inte med säkerhet kan anses förenligt med samma bestämmelse. Tvärtom skulle en mer nyanserad bestämmelse, som utgår från barnets behov av biträde, framstå som mer förenlig med artikel 40.2. Den skulle också ge ett större utrymme för fördragskonform tolkning, om det vid en individuell bedömning framkommer att ett biträde behöver förordnas, utifrån kraven i barnkonventionen.

Andra utredningar

Vid andra utredningar, dvs. utredningar enligt 31 § tredje stycket LUL gäller, som vid utredningar som inletts på begäran av en socialnämnd, att det krävs synnerliga skäl för att ett juridiskt biträde ska förordnas. Är det fråga om ett stort skadeståndsanspråk eller en omfattande utredning utgör det enligt förarbetena skäl att förordna en försvarare. Liksom vid utredningar som inleds på en socialnämnds begäran kan det emellertid ifrågasättas om kravet på synnerliga skäl inte ger ett otillräckligt utrymme att förordna ett biträde, sett utifrån de krav som ställs i artikel 40 i barnkonventionen. Även i detta fall hade en mer nyanserad bestämmelse varit att föredra.

Bevistalan

En bevistalan lär främst bli aktuell vid sådana utredningar som omfattas av 31 § första stycket LUL. Vi har redan påpekat att det undantagslöst bör förordnas ett juridiskt biträde vid dessa utredningar. De skälen gör sig naturligtvis ännu starkare om en bevistalan förs. Oavsett vad det är fråga om för brott förs en bevistalan bara i undantagsfall, när det krävs ur allmän synpunkt. I dessa fall framstår det som särskilt viktigt att barnets rättssäkerhet säkerställs genom tillgången till ett biträde. Oaktat att det i princip och praktiken är obligatoriskt med biträde vid bevistalan är det enligt vår mening inte för-

¹⁵⁸ Prop. 2009/10:105 s. 40 och 41.

enligt med artikel 40 i barnkonventionen att ett juridiskt biträde enligt lagtexten inte alltid ska förordnas. Det ska noteras att det vid den närmast teoretiska situationen att en bevistalan skulle avse ett brott för vilket det är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse ett år krävs synnerliga skäl för att förordna ett biträde (låt vara att en bevistalan rimligen utgör ett sådant skäl).

43.3.5 Föräldrars och vårdnadshavares närvaro när saken avgörs (artikel 40.2 [b] [iiii])

Vid en domstolsförhandling eller annan opartisk förhandling där brottsanklagelsen ska avgöras ska barnets föräldrar eller vårdnadshavare närvara vid förhandlingen, enligt artikel 40.2 (b) (iii). Det enda undantaget som tillåts enligt artikeln är om närvaron anses strida mot barnets bästa. Det finns således inte utrymme för andra intressen, såsom att det skulle vara bättre för brottsutredningen (om inte det i sin tur bedöms vara till barnets bästa). Det kan noteras att undantaget är annorlunda formulerat än det som rör underrättelse i artikel 40.2 (b) (ii), se ovan.

Barn som var 15 år eller äldre när den misstänkta gärningen begicks

Som nämns ovan kan brottsanklagelser mot ett barn avgöras på olika sätt. Eftersom det bara är vid en rättegång som saken avgörs av ett opartiskt organ efter en förhandling bortser vi här från övriga sätt (se ovan om möjligheterna att avgöra anklagelserna utan rättegång). En vårdnadshavare ska enligt 26 § LUL underrättas om tiden för huvudförhandling och kallas att höras vid förhandlingen, om det inte finns särskilda skäl. Särskilda skäl innebär bl.a. att en underrättelse skulle strida mot barnets bästa. Det framgår både av exemplen i förarbetena och hänvisningen till 5 § LUL, där det anges att en underrättelse kan underlåtas om det strider mot den unges bästa eller om det finns *andra* särskilda skäl. På det sättet är bestämmelsen i 26 § förenlig med artikel 40.2 (b) (iii). Särskilda skäl kan emellertid även innefatta andra intressen, som inte rör barnets bästa. Något sådant utrymme ges det inte i artikel 40.

Det ska framhållas att det inte krävs en underrättelse eller kallelse för att få närvara vid en huvudförhandling. Barnet kan alltså självt se till att föräldern kommer till förhandlingen (i vart fall om barnet inte är frihetsberövat med restriktioner). Samtidigt ska en stat *säkerställa* att barnet har denna garanti. Enligt artikel 4 i barnkonventionen ska bl.a. alla lämpliga lagstiftningsåtgärder vidtas för att genomföra rättigheterna som erkänns i konventionen. Därtill har en vårdnadshavare enligt 21 kap. 1 § RB rätt att föra talan för barnet.

Vår sammantagna bedömning är att möjligheten att underlåta att kalla (eller ens underrätta) ett barns vårdnadshavare till en huvudförhandling på grund av andra särskilda skäl än att en underrättelse eller kallelse skulle strida mot barnets bästa inte överensstämmer med artikel 40.2 (b) (iii).

Enligt 27 § LUL kan domstolen i vissa fall förordna om stängda dörrar i brottmål mot ett barn. Enligt bestämmelsen får rättens ordförande tillåta att den tilltalades anhöriga och andra vars närvaro kan väntas bli till nytta får närvara vid handläggningen. Det finns naturligtvis ett utrymme att tolka den bestämmelsen fördragskonformt med artikel 40.2 (b) (iii). En lydelse som innebär att barnets vårdnadshavare alltid ska få närvara, såvida det inte strider mot barnets bästa, hade emellertid gjort bestämmelsen mer förenlig med barnkonventionen.

Bevistalan mot den som misstänks ha begått brott innan han eller hon fyllt 15 år

Vid bevistalan gäller samma regler som vid allmänt åtal när det gäller föräldrars och vårdnadshavares närvaro. Ett barn som är föremål för en bevistalan riskerar visserligen inte att bli dömd för brott, men samtidigt är ett sådant barn normalt yngre än ett barn som är föremål för en sedvanlig rättegång. Med beaktande av det samt att det är fråga om en domstolsprövning finns det inte anledning att göra någon annan bedömning i fråga om bevistalan än vad vi har gjort när det gäller ett åtal.

43.3.6 Omprövning av högre instans (artikel 40.2 [b] [v])

Enligt artikel 40.2 (b) (v) ska ett barn som anses ha begått brott få det beslutet (och beslut om åtgärder till följd därav) omprövade av en högre oberoende instans enligt lag. Till skillnad från i Europakon-

ventionen¹⁵⁹ så finns det i artikel 40 i barnkonventionen inte något undantag för mindre allvarliga brott. Det finns inte heller något stöd för att tolka in ett sådant undantag. Tvärtom har bl.a. barnrättskommittén uttalat att bestämmelsen inte är begränsad till allvarligare brott. Artikel 40.2 (b) (v) innebär inte någon rätt till en ny rättegång. I stället räcker det att överrätten gör en översyn (jämför *reviewed* i den engelska versionen) av underrättens prövning i materiellt och processuellt hänseende. En sådan tolkning stöds även av MR-kommitténs kommentar till bestämmelsen i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, som punkten (v) fått sitt ursprung från.

Det är normalt tingsrätten som i egenskap av förstainstans prövar brottsanklagelser mot ett barn och bestämmer påföljd. Tingsrättens dom får överklagas till hovrätten. Som huvudregel ska hovrätten pröva målet, men i vissa fall krävs det prövningstillstånd.

Prövningstillstånd ska ges bl.a. om det finns anledning att betvivla riktigheten i tingsrättens dom, om det inte går att bedöma riktigheten utan att prövningstillstånd ges och vid vissa rättegångsfel. För att besluta om prövningstillstånd ska meddelas måste hovrätten med andra ord göra en sådan översyn av målet som föreskrivs i punkten (v). Hovrätten ska dessutom *ex officio* (utan yrkande) ta ställning till om vissa rättegångsfel har begåtts. Därtill finns det en ytterligare möjlighet till översyn genom de extra ordinära rättsmedlen (se nedan). Även i de fall det krävs prövningstillstånd stämmer bestämmelserna enligt vår mening överens med artikel 40 i barnkonventionen.

Det kan i sammanhanget noteras att en tilltalad som i domskälen funnits skyldig till brott men likväl friats från anklagelserna, eftersom det framkommit att personen inte var straffmyndig vid gärningen, inte kan överklaga domen. (Detsamma gäller t.ex. om rätten finner att brottet som den tilltalade begått är preskriberat eller om gärningen inte var straffbar vid gärningstillfället.) Det beror på att domslutet inte gått honom eller henne emot. En sådan ordning är enligt vår mening inte oförenlig med barnkonventionen. Den enskilde har friats i målet och i den mån skuldfrågan får annan betydelse i samma mål (t.ex. när det gäller skadestånd) är den delen av domen överklagbar. Bedömningen att den enskilde gjort sig skyldig till gärningen är inte rättskraftigt avgjord (till skillnad från frågan om den tilltalade ska dömas för brott). Vid en senare rättegång, t.ex. om skadestånd på

¹⁵⁹ Artikel 2 i det sjunde tilläggsprotokollet.

grund av gärningen, får domskälen endast bevisverkan. Till skillnad från vid en åtalsunderlåtelse (se nedan) utgör barnets skuld i detta fall inte en förutsättning för domslutet. Det innebär inte heller en registrering i belastningsregistret. En annan sak är att en friande dom där det i domskälen framgår att den tilltalade har begått brottet skulle kunna strida mot oskuldspresumtionen.¹⁶⁰

Strafföreläggande, straffvarning och åtalsunderlåtelse

Vi har redan ovan konstaterat att ett beslut om straffvarning eller åtalsunderlåtelse inte går att överklaga enligt den vanliga ordningen för brottmål. Ett sådant beslut innebär inte att skuldfrågan rättskraftigt avgjorts. Det finns å andra sidan ingen möjlighet för den enskilde att begära en negativ fastställsetalan om att han eller hon inte har begått brottet. Personen kan inte heller få prövat om registreringen i belastningsregistret ska tas bort med grund i att han eller hon inte begått brottet.

Inte heller ett strafföreläggande kan överklagas på sedvanligt sätt. Ett beslut om strafföreläggande måste emellertid godkännas av den misstänkte.

Oavsett om det gäller en dom eller ett beslut om strafföreläggande, straffvarning eller åtalsunderlåtelse kan det angripas genom särskilda rättsmedel, såsom resning eller undanröjande efter klagan (åtalsunderlåtelse kan bli föremål för en förvaltningsrättslig resning). Ett beslut om strafföreläggande, straffvarning eller åtalsunderlåtelse kan troligen även överklagas förvaltningsrättsligt.

Enligt vår mening uppfyller den översyn som kan göras genom de särskilda rättsmedlen i rättegångsbalken i kombination med kravet på godkännande de krav på reglering som följer av artikel 40.2 (v), när det gäller strafföreläggen.

När det gäller straffvarning och åtalsunderlåtelse är skuldfrågan visserligen inte rättskraftigt avgjord men barnet har genom ett beslut ansetts begått ett brott; en förutsättning för att kunna meddela en straffvarning eller åtalsunderlåtelse är att personen har begått ett brott. Vi har redan påpekat det problematiska i att dessa beslut formellt kan meddelas även om barnet motsätter sig det (även om det normalt utgör ett skäl att inte besluta om straffvarning eller åtalsunderlå-

¹⁶⁰ Jämför Ekelöf m.fl. (2011) s. 276.

telse). Det är ytterligare problematiskt att dessa beslut inte heller kan angripas på samma sätt som en brottsanklagelse normalt kan. Det framgår inte heller tydligt av lag under vilka förutsättningar beslutet kan överklagas eller att beslutet kan resas (det senare har förtydligats genom praxis¹⁶¹). För att resning ska beviljas krävs det enligt förvaltningsprocesslagen dessutom att det på grund av något särskilt förhållande finns synnerliga skäl att pröva saken på nytt. Vår bedömning är att denna brist på en tydlig möjlighet till omprövning (i den mening som avses i punkten [v]) när det gäller straffvarning och åtalsunderlåtelse inte överensstämmer med artikel 40.2 (b) (v). Det ska framhållas att Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum inte utgör en oberoende och opartisk myndighet i förhållande till den åklagare som utfärdat beslutet om straffvarning eller åtalsunderlåtelse.¹⁶²

Barn som är föremål för en utredning enligt 31 § LUL

En utredning om ett barn enligt 31 § LUL kan enligt vår mening inte anses som ett beslut om att barnet har begått ett brott på det sätt som avses i artikel 40.2 (b) (v). En dom efter en bevisalan kan däremot göra det. För en sådan dom gäller samma bestämmelser som för en vanlig tingsrättsdom. Domen kan alltså överklagas till hovrätten. Prövningstillstånd krävs endast i vissa fall när barnet frikänts från ansvar. Bestämmelserna om utredning enligt 31 § LUL samt om bevisalan är således förenliga med artikel 40.2 (b) (v) i barnkonventionen.

43.3.7 Rätt till privatliv under förfarandet (artikel 40.2 [b] [vii])

Ett barn som är föremål för en straffprocess eller som blivit dömd ska garanteras att få sitt privatliv till fullo respekterat under hela förfarandet, enligt artikel 40.2 (b) (vii). Såsom bestämmelsen är formulerad ("till fullo") ger det intrycket av att inga ingrepp i privatlivet får göras. Så ska emellertid inte bestämmelsen tolkas, vilket bl.a. framgår av andra delar av artikeln och konventionen. T.ex. framgår det av artikel 40.4 att övervakning och familjehemsplacering kan utgöra alternativ till anstaltsvård. Av artikel 37 (b) framgår indirekt att gripande,

¹⁶¹ Se hänvisningen till beslutet av Kammarrätten i Göteborg under rubriken om straffvarning och åtalsunderlåtelse i avsnittet om alternativ till anstaltsvård.

¹⁶² Jämför Europadomstolens resonemang i avgörandet i målet *Roman Zakharov mot Ryssland* (2015) p. 292.

anhållande, häktning och fängslande är tillåtna enligt konventionen, även om de ska användas som en sista utväg. Det finns också flera andra exempel som rör privatlivet, t.ex. att ett barn ska skyddas från olaglig användning av narkotika. Även bestämmelsen i artikel 40.2 (b) (ii) om att föräldrar och vårdnadshavare ska underrättas om brottsmisstanken utgör till viss del ett ingrepp i den misstänktes privatliv. Punkten (vii) måste i stället läsas i förhållande till artikel 16, som stadgar att inget barn får utsättas för *godtyckliga* eller *olagliga* ingrepp i privatlivet. Om ingreppet har stöd i lag, ett godtagbart syfte och är proportionellt är det således i sig inte oförenligt med artikel 40.2 (b) (v).

Inom straffprocessen kan det göras flera ingrepp i privatlivet, bl.a. genom olika slags tvångsmedel, kartläggningar av personers kontakter och förehavanden samt påföljder av olika slag. Som framgår nedan finns det särskilda bestämmelser, bl.a. i LUL, som är anpassade till barn och som till viss del inskränker det allmännas möjlighet till ingrepp i ett barns privatliv. I andra delar ger bestämmelserna utökade möjligheter till sådana ingrepp, i syfte att skydda barnet. Exempel på det senare är ungdomspåföljderna, underrättelse till vårdnadshavare och möjligheten att utföra en brottsutredning mot ett barn som inte kan straffas för brottet. I dessa delar stämmer lagstiftningen generellt överens med artikel 40.2 (b) (vii) i barnkonventionen. När det gäller ingrepp i form av frihetsberövanden diskuterar vi dem i kapitlet om artikel 37.

Offentlighet och rättssäkerhet

Barnrättskommittén har uttryckt en relativt strikt syn när det gäller publicitet kring ett brottsmisstänkt eller dömt barn. Kommittén har bl.a. uttryckt att förhandlingar ska hållas inom stängda dörrar, förutom i mycket begränsade undantagsfall, identiteten för barnet ska vara hemlig även om en dom avkunnas, domstolens handlingar i mål med unga misstänkta ska vara strikt konfidentiella och att det borde vara en automatisk nollställning av belastningsregistret när ett barn fyller 18 år. Kommittén diskuterar emellertid inte detta i förhållande till frågor om t.ex. rättssäkerhet och de fördelar som insyn för med sig, något som bl.a. MR-kommittén framfört som viktigt. Det saknas också resonemang kring förenligheten mellan kommitténs synsätt och rätten till en offentlig förhandling i den internationella konven-

tionen om medborgerliga och politiska rättigheter. När ett frihetsberövande kan bli aktuellt framstår det som särskilt viktigt med transparens.

I svensk rätt tycks man ha försökt att balansera intressen som rätts-säkerhet och transparens med respekten för den enskildes privatliv och de negativa konsekvenserna som kan bli följd av publicitet. Bl.a. ska mål mot barn och unga under 21 år om möjligt sättas ut så att målet inte drar till sig uppmärksamhet (om målet avser brott på vilket fängelse kan följa). Huvudregeln är offentlighet vid en domstolsförhandling men rätten får besluta att ett mål mot ett barn ska handläggas inom stängda dörrar, om offentlighet är till uppenbar olägenhet på grund av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för. För särskilt integritetskänsliga uppgifter, t.ex. i vissa läkarintyg, finns ytterligare möjligheter att förordna om stängda dörrar. Det framstår som att lagstiftaren har gjort en nyanserad bedömning, som tar hänsyn både till värdet av offentlighet och respekten för den enskildes privatliv.¹⁶³

När det gäller uppgifter i belastningsregistret råder det absolut sekretess för dem, förutom i domstol. För unga lagöverträdare gäller särskilda bestämmelser om gallring, t.ex. gallras uppgifter om villkorlig dom, skyddstillsyn och åtalsunderlåtelse (inklusive straffvarning) efter kortare tid om det är ett barn som begått brottet jämfört med om det hade begåtts av en vuxen person. Även denna reglering framstår som balanserad.

Det är långt ifrån självklart var balansen t.ex. mellan ett barns rättssäkerhet och skydd mot oönskad och skadlig publicitet finns. Således måste det också finnas ett visst utrymme för respektive stat att bedöma hur regleringen ska vara utformad (*margin of appreciation*). Sammantaget är vår mening att bestämmelserna om offentlighet och sekretess när det gäller unga misstänkta och lagöverträdare tillgodoser rättssäkerhet och respekt för privatliv på ett sätt som ryms inom detta utrymme. Bestämmelserna stämmer därmed även överens med innebörden av artikel 40.2 (b) (vii).

När det gäller frågan om presstetik m.m. och vilket skydd som ett barn har för sitt privatliv i förhållande till media hänvisar vi till kapitlet om artikel 17.

¹⁶³ Jämför även Europadomstolens resonemang i målet *T mot Förenade Kungariket* (1999) § 85, som rör artikel 6 i Europakonventionen. Artikeln tolkas bl.a. mot bakgrund av artikel 40.2 (b) (vii) i barnkonventionen.

43.3.8 Lagar, myndigheter, förfaranden och påföljder anpassade för barn (artikel 40.3 och 40.4)

Enligt de två sista punkterna i artikel 40 ska en stat *främja* införandet av barnanpassade lagar och förfaranden samt inrättandet av myndigheter och institutioner särskilt anpassade för barn. Det *ska* finnas alternativ till anstaltsvård och en lägsta straffbarhetsålder. Då så är *önskvärt och lämpligt* ska åtgärder vidtas för behandling av brottmålsärenden mot barn under straffmyndighetsåldern utanför domstol. Mänskliga rättigheter och rättsligt skydd *ska* i så fall till fullo respekteras. Som framgår av våra kursiveringar ställs det i vissa fall tydliga krav, t.ex. på straffbarhetsålder, medan skrivningen är mjukare när det gäller barnanpassade förfaranden.

Av störst relevans när det gäller barnanpassade förfaranden är LUL, som innehåller särskilda bestämmelser om handläggning hos Polismyndigheten, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år. Som vi varit inne på finns det även barnanpassade bestämmelser i andra författningar, t.ex. när det gäller förhör med barn, gallring av uppgifter i belastningsregistret och möjligheten för rätten att förordna om stängda dörrar vid handläggningen av ett ungdomsmål. Det finns inga särskilda myndigheter, såsom en barnpolis- eller barnåklagarmyndighet. Det finns inte heller några barndomstolar. Däremot finns det bestämmelser om att barnärenden ska handläggas och avgöras av särskilt utsedda tjänstemän, som är lämpliga och har fallenhet för arbete med unga lagöverträdare. Det är inte heller ovanligt att det inom de brottsbekämpande myndigheterna finns särskilda enheter eller ”team” som arbetar med ungdomsbrottslighet.

Huruvida det svenska systemet har anpassats till barn på ett lämpligt sätt eller om det finns ett behov av t.ex. ungdomsdomstolar eller ytterligare specialbestämmelser för barn ingår inte i vårt uppdrag att bedöma. För att uppfylla kraven enligt artikel 40.3 räcker det som nämnts med att staten *främjar* barnanpassade förfaranden och institutioner, men till vilken grad det bör ske och på vilket sätt lämnas till respektive stat att avgöra. Enligt vår bedömning stämmer svensk lag och praxis överens med innebörden av artikel 40.3 när det gäller främjandet av barnanpassade förfaranden m.m.

Enligt svensk rätt kan den som begått en brottslig gärning innan han eller hon fyllt 15 år inte dömas till straff. Däremot finns det möj-

ligheter att utreda om personen har begått ett brott, främst genom ett förfarande utanför domstol. När det gäller dessa LUL-utredningar och bevistalan hänvisar vi till vad vi skrivit under andra rubriker i denna analys. Vi hänvisar också till andra kapitel, t.ex. det om artikel 20, om åtgärder som kan vidtas mot ett barn som inte bör stanna i sin hemmiljö. I övrigt anser vi att bestämmelserna om straffbarhetsålder och åtgärder mot barn som misstänks ha begått brott innan de fyllt 15 år överensstämmer med innebörden av artikel 40.3.

När det slutligen gäller påföljder som alternativ till anstaltsvård eller egentligen institutionell vård (*institutional care*) kan följande framhållas. Det finns en stark presumtion mot att döma ett barn till fängelse (synnerliga skäl). Även när den presumtionen är bruten ska ett barn normalt inte dömas till fängelse utan till slutet ungdomsvård. Det finns ett flertal ungdomspåföljder. Det är också möjligt att använda sig av vissa kombinationer av ungdomspåföljder för att undvika en frihetsberövande påföljd. Genom hela påföljdssystemet för unga lagöverträdare finns en röd tråd, som också framhålls i förarbetena, nämligen att dessa barn i första hand ska tas om hand av socialtjänsten och inte av Kriminalvården. Samtidigt beaktas det i systemet att påföljden ska utgöra en proportionell reaktion på brottet. Det finns också utrymme för att ta hänsyn till barnets ålder och personliga förhållanden i övrigt. Enligt vår mening är svensk lagstiftning och praxis förenlig med innebörden av artikel 40.4 i barnkonventionen.

43.4 Sammanfattande slutsatser

Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 40 i barnkonventionen med följande undantag.

- Utrymmet enligt 33 § LUL att underlåta underrättelse till vårdnadshavare, när ett barn är misstänkt för brott och föremål för en utredning enligt 31 § LUL, är större än vad som är förenligt med artikel 40.2 (b) (ii).
- Genom att ett barn inte formellt kan motsätta sig att en straffvarning eller åtalsunderlåtelse meddelas mot honom eller henne, trots att barnet genom beslutet anses ha begått ett brott och uppgift härom antecknas i belastningsregistret, kan barnet fråntas

möjligheten att få saken avgjord av en opartisk myndighet vid en förhandling. Det är inte förenligt med artikel 40.2 (b) (iii).

- Det finns en risk att avsaknaden av en möjlighet för barnet att begära att åklagaren ska ta ställning till om en bevistalan ska föras strider mot artikel 40.2 (b) (iii).
- Det är inte förenligt med artikel 40.2 (b) (iii) att det inte finns ett absolut krav på att ett juridiskt eller annat biträde ska förordnas för en tilltalad som är yngre än 18 år, om barnet inte redan har ett lämpligt biträde (t.ex. en privat försvarare). Detsamma gäller för ett barn som är föremål för en bevistalan.
- Det är inte förenligt med artikel 40.2 (b) (ii) att det inte finns ett absolut krav på att ett juridiskt eller annat biträde ska förordnas för ett barn som är föremål för en utredning enligt 31 § första stycket LUL.
- Det finns en risk att utrymmet i 32 a § LUL att förordna ett juridiskt biträde för ett barn som är föremål för en utredning enligt 31 § andra eller tredje stycket LUL är för begränsat för att vara förenligt med artikel 40.2 (b) (iii), i synnerhet eftersom inte heller något annat biträde kan förordnas.
- Möjligheten att underlåta att kalla ett åtalat barns vårdnadshavare till en huvudförhandling på grund av andra skäl än att en under rättelse eller kallelse skulle strida mot barnets bästa överensstämmer inte med artikel 40.2 (b) (iii). Detsamma gäller vid bevistalan.
- Det saknas en i lag tydligt uttryckt möjlighet att överklaga eller på annat sätt begära omprövning av ett beslut om straffvarning eller annan åtalsunderlåtelse. Detta stämmer inte överens med artikel 40.2 (b) (v).

44 Artikel 41 – förhållandet till mer långtgående bestämmelser

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 41 i barnkonventionen.

Artikel 41

Inget i denna konvention ska inverka på bestämmelser som är mer långtgående vad gäller att förverkliga barnets rättigheter och som kan finnas i:

- a) en konventionsstats lagstiftning, eller*
- b) för den staten gällande internationell rätt.*

44.1 Om artikeln

Artikel 41 innebär att en stat inte kan försämra barnets rättigheter, med utgångspunkt i konventionen. I artikel 41 säkerställs också att konventionens normer inte undergräver nationella eller andra internationella normer som är mer långtgående i förverkligandet av barnets rättigheter.

Liknande skrivningar finns i det grundläggande ramverket för de mänskliga rättigheterna (*The International Bill of Human Rights*), bl.a. genom artikel 5 i den *internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter*¹ och artikel 24 i den *internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter*².

En resolution från FN:s generalförsamling 1986 innehåller riktlinjer avseende utvecklingen av nya internationella instrument. I rikt-

¹ SÖ 1971:42.

² SÖ 1971:41.

linjerna uppmanas medlemsstaterna att beakta de etablerade ramverken inom internationell rätt när de utvecklar nya internationella normer för mänskliga rättigheter, så att de inte riskerar att undergräva redan gällande normer.³ Påminnelse om denna resolution finns i *Wiendeklarationen* och handlingsplanen som antogs vid världskonferensen för mänskliga rättigheter 1993. I deklARATIONEN erkänns behovet av att bibehålla den höga kvaliteten på de internationella normer som redan finns och undvika en mångfald av instrument för mänskliga rättigheter.⁴

Vidare innebär artikeln att konventionen inte utgör något hinder för en konventionsstat att gå längre än konventionen när det gäller att förverkliga barns rättigheter. De fakultativa protokollen till barnkonventionen om indragning av barn i väpnade konflikter och försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi innehåller liknande artiklar som artikel 41 (se artikel 5 i det fakultativa protokollet angående barns inblandning i väpnad konflikt och artikel 11 i det fakultativa protokollet angående försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi).

Av förarbetena till barnkonventionen framgår att det var viktigt att barnkonventionen inte skulle inskränka de rättigheter som barn redan hade genom bl.a. den internationella konventionen om medborgerliga och politikiska rättigheter och den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Vidare framgår att diskussioner också fördes om att konventionens bestämmelser inte heller skulle påverka nationell lagstiftning som gick längre än konventionen vad gäller att förverkliga barnets rättigheter.⁵

44.2 Svenska förhållanden

Genom vår kartläggning har vi inte funnit någon bestämmelse i svensk lagstiftning som varit mer långtgående vad gäller att förverkliga barns rättigheter än barnkonventionen men ändrats med grund i bestämmelserna i konventionen.

³ A/RES/41/120.

⁴ A/CONF.157/23 s. 14.

⁵ HR/PUB/07/1, artikel 41.

44.3 Analys av överensstämmelsen

Artikel 41 i barnkonventionen ställer enligt vår bedömning inte krav på lagstiftningsåtgärder i sig men är viktig i en analys av svensk lagstiftnings överensstämmelse med barnkonventionen. I de fall svenska bestämmelser, som är mer långtgående än barnkonventionens bestämmelser, har försämrats med hänvisning till barnkonventionen strider det mot innehållet i artikel 41. Däremot är det inte oförenligt med konventionen om en stat beslutar om åtgärder som försämrar för barn av andra anledningar än att anpassa lagstiftningen till lägre ställda krav i konventionen, även om det i lagstiftningsarbetet noteras att åtgärderna i sig inte strider mot konventionens bestämmelser.

Vi har i vår kartläggning inte funnit att några svenska bestämmelser som förverkligar barns rättigheter har försämrats med barnkonventionen som grund. Svensk lagstiftning och praxis får därför anses överensstämma med artikel 41.

44.4 Sammanfattande slutsats

Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 41 i barnkonventionen.

45 Artikel 42 – informationsskyldighet om konventionen

Utredningens bedömning: Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 42 i barnkonventionen.

Artikel 42

Konventionsstaterna åtar sig att genom lämpliga och aktiva åtgärder göra konventionens bestämmelser och principer allmänt kända bland såväl vuxna som barn.

45.1 Om artikeln

Artikeln innebär att en stat har en skyldighet att göra konventionens bestämmelser och principer allmänt kända både bland barn och vuxna.

Det grundläggande ramverket för de mänskliga rättigheterna (*The International Bill of Human Rights*) innehåller inte någon motsvarande bestämmelse. I den *internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter*¹ finns däremot en bestämmelse om att utbildningen ska syfta till att till fullo utveckla människans personlighet och insikten om dess värde och att stärka respekten för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter (artikel 13.1). Motsvarande bestämmelse finns i barnkonventionens artikel 29.1.

I det *fakultativa protokollet till barnkonventionen om indragning av barn i väpnade konflikter*² (artikel 6.2) finns dock liknande skrivningar som dem i artikel 42.

¹ SÖ 1971:41.

² SÖ 2003:13.

Barnkonventionen ska ses som en helhet och artikel 4 ska beaktas i genomförandet av samtliga rättigheter i konventionen. Barnrättskommittén lyfter fram några s.k. grundprinciper, artiklarna 2.1, 3.1, 6 och 12, som de anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.³ Artikel 42 ska särskilt ses i relation till artikel 4 om åtgärder för genomförandet av konventionen och artikel 29.1 om syftet med utbildningen. En viktig del i själva genomförandet av konventionen är även rapporteringen till barnrättskommittén. Artikel 42 ska därför också ses i ljuset av artikel 44 som beskriver staternas skyldighet att återkommande lämna rapporter till barnrättskommittén om de åtgärder som vidtagits för att genomföra konventionen och att göra rapporterna allmänt tillgängliga. Läs mer i kapitlen om respektive artikel.

45.1.1 Göra konventionens bestämmelser allmänt kända (artikel 42)

Artikeln omfattar både barn och vuxna. Med barn avses alla personer under 18 år (artikel 1). Vuxna omfattar därmed alla personer över 18 år, dvs. både professionella som arbetar med barn, föräldrar, vårdnadshavare, unga vuxna och andra vuxna i samhället.

Konventionens bestämmelser och principer ska göras allmänt kända. Hur detta ska ske anges inte, utöver att det ska ske genom lämpliga och aktiva åtgärder. Lämpliga åtgärder kan i ljuset av artikel 4 vara lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder. Vad som är lämpliga och aktiva åtgärder är dock upp till varje stat att avgöra.

Enligt barnrättskommittén behöver enskilda individer veta vilka rättigheter de har. De menar att barn i de flesta samhällen inte betraktats som innehavare av rättigheter. Därför är artikel 42 särskilt viktig. Om de vuxna som finns omkring barnen, deras föräldrar och andra familjemedlemmar, lärare och andra som har hand om dem, inte förstår innebörden av konventionen, framför allt att den bekräftar barns jämlika ställning som innehavare av rättigheter, är det enligt kommittén högst sannolikt att rättigheterna som beskrivs i konventionen inte kommer att förverkligas för många barn.⁴ Ett av de råd som kommittén gett till staterna är att de bör utveckla en övergri-

³ CRC/GC/2003/5 p. 12. Jämför Tobin (2019) s. 113.

⁴ CRC/GC/2003/5 p. 66. Jämför även föräldrars m.fl. ansvar enligt artikel 5.

pande strategi för att sprida kunskap om konventionen i hela samhället.⁵

Allmänt kända för barn

Skyldigheten att göra konventionens bestämmelser och principer allmänt kända för barn enligt artikel 42 kan även kopplas till artikel 29.1 i konventionen. Av denna artikel framgår att utbildningen bör syfta till att utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Vidare ska en stat enligt artikel 2 respektera och tillförsäkra varje barn inom dess jurisdiktion de rättigheter som anges i konventionen utan någon åtskillnad av något slag. Det innebär att ett barn oavsett t.ex. ålder, språk eller funktionsnedsättning har rätt att få kunskap om sina rättigheter enligt konventionen.

Barnrättskommittén framhåller vikten av att barn får kunskap om sina rättigheter och att konventionen görs tillgänglig på alla språk och att barnanpassade versioner tas fram. Kommittén understryker vikten av att de barnanpassade versionerna innehåller information om vart barn kan vända sig för att få stöd och hjälp. Vidare bör de innehålla information om hur ett barn kan komma i kontakt med tillsynsmyndigheter eller andra organ med motsvarande funktion. Barnrättskommittén lägger särskild vikt vid att kunskaper om konventionen, och om mänskliga rättigheter i allmänhet, tas med i läroplanerna för skolans alla nivåer. Kommittén anser att utöver kunskap om konventionernas innehåll ska barn också lära sig om mänskliga rättigheter genom att se människorättsnormer genomföras i praktiken, oavsett om det är i hemmet, i skolan eller i samhället. Utbildning om mänskliga rättigheter ska vara en heltäckande, livslång process och ska börja med att värderingar om mänskliga rättigheter återspeglas i vardagslivet och i barns upplevelser. Kommittén har uttalat att det bör göras regelbundna utvärderingar av hur god effekt utbildningen har.⁶

Barn bör, enligt kommittén, också ges möjlighet att aktivt delta i främjandet och genomförandet av sina rättigheter i enlighet med artikeln 12. Det innebär att barn t.ex. ges möjlighet att utforma eller lämna synpunkter på det informationsmaterial som tas fram eller att själva sprida kunskap om sina rättigheter. När det gäller en stats rap-

⁵ CRC/GC/2003/5 p. 67.

⁶ CRC/GC/2003/5 p. 55, 67 och 68 samt CRC/GC/2001/1 p. 15.

portering till barnrättskommittén anser kommittén att de, tillsammans med synpunkterna från kommittén (*Concluding Observations*), även ska spridas till barn.⁷

Allmänt kända för vuxna

Skyldigheten att göra konventionens bestämmelser och principer allmänt kända för vuxna ska, som ovan nämnts, också ses som en del i genomförandet av konventionen (jämför artikel 4). Detsamma gäller skyldigheten att göra konventionsrapporterna allmänt tillgängliga i enlighet med artikel 44.6. Här bör även nämnas den roll som föräldrar har enligt artikel 5 att på ett sätt som stämmer överens med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge lämplig ledning och råd då barnet utövar rättigheterna i konventionen.

Barnrättskommittén betonar staternas skyldighet att utveckla utbildning och kompetensutveckling för alla som är engagerade i genomförandeprocessen såsom regeringstjänstemän, parlamentsledamöter och tjänstemän inom rättsväsendet och för alla som arbetar med och för barn. Det gäller enligt kommittén t.ex. lokala och religiösa ledare, lärare, socialarbetare och andra yrkespersoner, inklusive sådana som arbetar med barn på institutioner och i fängelser, polisen och de väpnade styrkorna (även fredsbevarande styrkor), personer som arbetar inom media, och många andra. Kommittén påtalar även att alla ansträngningar att ge utbildning om barnets rättigheter ska vara praktiskt och systematiskt inriktade. Kommittén anser att utbildningen ska ingå i den reguljära yrkesutbildningen, för att den ska få så omfattande och hållbar effekt som möjligt. Det är, enligt kommittén, särskilt viktigt att främjandet av barnets rättigheter görs till en del av föräldrautbildningen och förberedelserna för föräldraskap.⁸

Utbildningen måste enligt kommittén vara systematisk och fortlöpande, och utgöras av både inledande utbildning och kontinuerlig fortbildning. Syftet med utbildningen ska enligt kommittén vara att betona barnets status som rättighetsbärare, att öka kunskaperna om och förståelsen av konventionen och att uppmuntra aktiv respekt för alla dess bestämmelser.⁹

⁷ CRC/GC/2003/5 p. 57 och 71–73.

⁸ CRC/GC/2003/5 p. 53–55 och 66–69.

⁹ CRC/GC/2003/5 p. 53.

Som nämnts ovan, anser kommittén att regelbundna utvärderingar av hur god effekt en utbildning har bör göras. Sådana utvärderingar bör inte bara granska kunskaperna om konventionen och dess bestämmelser, utan även omfatta i vilken utsträckning utbildningen har bidragit till att utveckla attityder och metoder som aktivt främjar barns åtnjutande av sina rättigheter.¹⁰

När det gäller staternas rapporter menar kommittén att de behöver vara kända för att de ska kunna spela den viktiga roll de bör spela under genomförandeprocessen på nationell nivå. Kommittén uppmanar staterna att även göra all övrig dokumentation som rör granskningen av deras konventionsrapporter tillgänglig för den stora allmänheten, för att främja en konstruktiv debatt och för att på alla nivåer informera om genomförandeprocessen. Framför allt bör kommitténs slutsatser (*Concluding Observations*) spridas till allmänheten, inklusive till barnen själva, och bli föremål för ingående diskussioner i parlamentet. Oberoende institutioner för mänskliga rättigheter och frivilligorganisationer kan enligt kommittén spela en avgörande roll för att säkerställa en bred allmän debatt. Kommittén föreslår att dessa institutioner ska ha både en utbildande och bevakande roll.¹¹

45.2 Svenska förhållanden

I detta avsnitt kommer vi på en övergripande nivå att redogöra för några av de åtgärder som Sverige vidtagit för att öka kunskapen om barnkonventionen både bland barn och vuxna.

45.2.1 Lagstiftningsåtgärder

Nedan redogör vi för några av de lagstiftningsåtgärder som vidtagits för att öka kunskapen om barnkonventionen. Till dessa bör nämnas att artiklarna 1–42 i barnkonventionen gäller som svensk lag sedan den 1 januari 2020 (1 § lagen, 2018:1197, om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter).

¹⁰ CRC/GC/2003/5 p. 55.

¹¹ CRC/GC/2003/5 p. 71–73 och CRC/GC/2002/2 p. 19.

Barnombudsmannen

Barnombudsmannen har till uppgift att företräda barns och ungas rättigheter och intressen mot bakgrund av Sveriges åtagande enligt barnkonventionen. Myndigheten ska bl.a. driva på genomförandet och bevaka efterlevnaden av barnkonventionen, informera, bilda opinion och ta initiativ till lämpliga åtgärder i övrigt. (Se 1–3 §§ lagen, 1993:335, om Barnombudsman.)

Av förarbetena till lagen framgår att myndighetens utåtriktade verksamhet har varit omfattande och betydelsefull för utvecklingen inom barnområdet, men att Barnombudsmannen i högre grad bör rikta sina informationsinsatser direkt till barn och unga så att de själva blir medvetna om sina rättigheter enligt konventionen.¹² Barnombudsmannens uppgift och mandat beskriver vi mer utförligt i kapitlet om artikel 4.

Mänskliga rättigheter i skolan

Utbildningen inom skolväsendet ska bl.a. förmedla och förankra respekten för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingarna som det svenska samhället vilar på (1 kap. 4 § skollagen, 2010:800). Av förarbetena till skollagen framgår att det närmare innehållet i dessa rättigheter uttrycks i flera internationella konventioner som Sverige anslutit sig till samt att bestämmelser om utbildningens syfte bl.a. finns i artikel 29 i barnkonventionen. Att utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande demokratiska värderingar innebär enligt förarbetena att det måste finnas kunskap hos såväl förskollärare, lärare och annan personal som hos barn och elever om vad dessa värderingar och rättigheter innebär och hur de kan förverkligas.¹³ Läs mer i kapitlet om artikel 29.

¹² Prop. 2001/02:96 s. 28.

¹³ Prop. 2009/10:165 s. 634.

Mänskliga rättigheter i examensbeskrivningar för yrkesexamina

Sedan år 2007 anges i examensbeskrivningarna för ett antal examina att en student för att få examen ska visa en viss värderingsförmåga och ett visst förhållningssätt med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna. Den utbildningsvetenskapliga kärnan i lärarutbildningen ska anknyta till kommande yrkesutövning och bl.a. omfatta skolans värdegrund, innefattande de grundläggande demokratiska värderingarna och de mänskliga rättigheterna, sociala relationer, konflikthantering och ledarskap. För att t.ex. få en förskolläraryrkes-, grundskolläraryrkes- och ämnesläraryrkesexamen ska studenten visa förmåga att kommunicera och förankra skolans värdegrund, inbegripet de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingarna. Vidare ska studenten visa förmåga att i det pedagogiska arbetet göra bedömningar utifrån relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter, med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna, i synnerhet barnets rättigheter enligt barnkonventionen. (Se högskoleförordningen, 1993:100, bilaga 2.)

45.2.2 Andra åtgärder för att öka kunskapen

Alltsedan barnkonventionen ratificerades har olika satsningar skett för att öka kunskap om konventionen både bland barn och vuxna. Regeringen avsatte t.ex. medel ur Allmänna arvsfonden till information om barnkonventionen redan år 1990. Målgrupperna var frivilligorganisationer, yrkesgrupper inom olika barnverksamheter samt barn och unga. År 1996 avsattes ytterligare medel ur Allmänna arvsfonden till ett särskilt projekt – Dags för barnkonventionen. Målet med denna satsning var att samtliga kommuner och landsting skulle ta ett steg vidare i arbetet med barnkonventionen. Främsta målgruppen var tjänstemän och beslutsfattare. Barnombudsmannen hade en samordnande roll i detta arbete och i en särskild samordningsgrupp ingick representanter från frivilligorganisationer, Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet. Projektet pågick till och med december 1999 och utvärderades under våren 2000.¹⁴ Nedan beskriver vi ytterligare åtgärder som vidtagits för att öka kunskapen om barnkonventionen för vuxna respektive barn.

¹⁴ Skr. 1999/2000:137 s. 107.

Åtgärder för att öka kunskapen bland vuxna

Flera åtgärder har vidtagits för att öka kunskapen bland vuxna om barnkonventionen. Riksdagen har t.ex. antagit två strategier för att förverkliga barnets rättigheter. Den första strategin antogs av riksdagen år 1999, Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige¹⁵ och innehöll bl.a. åtgärder för att öka kunskapen om barnkonventionen bland offentligt anställda på alla nivåer.¹⁶ En ny strategi antogs av riksdagen år 2010, Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige¹⁷. Av den nya strategin, som alljämt gäller, framgår att beslutsfattare och relevanta yrkesgrupper ska ha kunskap om barnets rättigheter och omsätta denna kunskap i berörda verksamheter. Strategin ska vara en utgångspunkt för offentliga aktörer på statlig och kommunal nivå som i sina verksamheter ska säkerställa barnets rättigheter. Att föräldrar ska få kunskap om sina rättigheter framgår också av strategin.

När det gäller att öka kunskapen hos föräldrar om barnets rättigheter fick Barnombudsmannen år 2010 i uppdrag att ta fram och sprida ett informationsmaterial till föräldrar och blivande föräldrar om barnets rättigheter enligt barnkonventionen.¹⁸

För att främja och öka kunskapen om barnets rättigheter och hur dessa kan omsättas i praktiken inom verksamheter som arbetar med frågor som rör barn har åtgärder vidtagits bl.a. inom ramen för de ovan nämnda strategierna.¹⁹ Några exempel på åtgärder är att regeringen och SKL (numera SKR) år 2010 ingick en överenskommelse i syfte att intensivifiera och utveckla arbetet med barnets rättigheter.²⁰ Vidare fick Barnombudsmannen i uppdrag att bistå SKL inom ramen för överenskommelsen samt ett uppdrag att sprida och kommunicera 2010 års strategi under åren 2011–2014.²¹ Under år 2013 bidrog regeringen till uppbyggnaden av de årligen återkommande Barnrättsdagarna som numera arrangeras av Barnombudsmannen och Stiftelsen Allmänna Barnhuset för att sprida kunskap och inspirera till ett

¹⁵ Prop. 1997/98:182, bet. 1998/99:SoU6, rskr. 1998/99:171.

¹⁶ Prop. 1997/98:182 s. 17 och 18.

¹⁷ Prop. 2009/10:232, bet. 2010/11:SoU3, rskr. 2010/11:35.

¹⁸ S2010/4933/FST.

¹⁹ Prop. 2009/10:232 s. 24, 25, 39 och 40. Skr. 2013/14:91 s. 30–42. Prop. 2017/18:186 s. 64 och 65.

²⁰ S2010/5114/FST.

²¹ S2011/8293/FST.

fördjupat arbete med att genomföra barnkonventionen.²² Vidare fick Barnombudsmannen samma år i uppdrag att översätta barnrättskommitténs allmänna kommentarer för att de skulle bli mer tillgängliga och kunna användas i tolkningen av konventionen. Myndigheten fick också medel för att trycka upp och tillgängliggöra regeringens femte periodiska rapport till barnrättskommittén.²³

Utöver Barnombudsmannens arbete ansåg regeringen att det fanns behov av en regional stödstruktur för att bidra till att barnets rättigheter kan tillgodoses på lokal och regional nivå. Länsstyrelsen i Jönköpings län fick år 2014 i uppdrag att tillsammans med övriga länsstyrelser lämna förslag på hur länsstyrelserna skulle kunna utgöra en regional stödstruktur för att bidra till att barnets rättigheter kan tillgodoses på lokal och regional nivå.²⁴

Barnrättighetsutredningen konstaterade i sitt betänkande från år 2016 att det fanns brister i tillämpningen av barnkonventionen och att en orsak till sådana brister var otillräcklig kunskap om barnets rättigheter och särskilt hur de ska realiseras i rättstillämpningen. Barnrättighetsutredningen föreslog därför ett kunskapslyft.²⁵ Mot den bakgrunden gav regeringen Barnombudsmannen i uppdrag att under åren 2017–2019 genomföra ett kunskapslyft om barnets rättigheter i syfte att stödja dels kommuner och landsting, dels särskilt berörda myndigheter²⁶ i arbetet med att säkerställa tillämpningen av barnets rättigheter inom centrala verksamhetsområden.²⁷

I juni 2019 fick länsstyrelsen i Dalarna i uppdrag att samordna och utveckla länsstyrelsernas tillämpning av barnets rättigheter samt stödja arbetet med att säkerställa den praktiska tillämpningen av barnets rättigheter i kommuner och regioner. I uppdraget ingår att utveckla och sprida befintliga metoder och rutiner för att säkerställa tillämpningen av barnets rättigheter i praktiken på alla länsstyrelser. I uppdraget ingår även att möjliggöra samordning och erfarenhetsutbyte avseende hur tillämpningen av barnets rättigheter säkerställs

²² Skr. 2013/14:91 s. 39.

²³ S2012/7439/FST och S2013/6487/FST.

²⁴ S2014/1697/FST.

²⁵ SOU 2016:19.

²⁶ Myndigheter som omfattats av kunskapslyftet under åren 2017–2019 var Socialstyrelsen, Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Migrationsverket, Skolverket, Myndigheten för delaktighet, Statens institutionsstyrelse, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Skolinspektionen, Inspektionen för vård och omsorg, Inspektionen för socialförsäkringen, Jämställdhetsmyndigheten, Boverket, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, Kriminalvården, Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten och Kronofogdemyndigheten.

²⁷ Prop. 2017/18:186 s. 100 och 101.

i praktiken i kommuner och regioner. Utifrån länsstyrelsernas regionala kännedom ska de bidra till ett riktat stöd efter behov och förutsättningar i kommuner och regioner. Syftet med uppdraget är att i högre utsträckning bidra till att tillämpningen av barnets rättigheter säkerställs i praktiken på kommunal och regional nivå. Regeringen menade att beslutsfattare och yrkesverksamma i kommuner och regioner har tillgång till kunskap om hur bestämmelserna i barnkonventionen kan tillämpas är avgörande för att ett barnrättsbaserat arbete ska få genomslag på kommunal och regional nivå.²⁸

Barnombudsmannen har utfört undersökningar om svenskars kännedom om barnkonventionen, som myndigheten redogör för i sin årsrapport 2020. Enligt rapporten ansåg 82 procent av de tillfrågade att de har kunskap om både konventionen och hur den kan omsättas i den egna verksamheten. Under år 2019 gjorde Barnombudsmannen även en undersökning av allmänhetens attityder till barns rättigheter. Undersökningen visade att nästan samtliga respondenter, 95 procent, någon gång hört talas om barnkonventionen. Ungefär hälften av dem ansåg sig även känna till innehållet i konventionen.²⁹

Regeringen bedömde att det i samband med inkorporeringen av barnkonventionen behövdes en ökad kunskap om konventionen för att säkerställa att barnets rättigheter tas tillvara i rättstillämpningen. En vägledning som kunde utgöra ett stöd vid tolkning och tillämpning av barnkonventionen skulle därför tas fram.³⁰ I maj 2018 uppdrog Regeringskansliet åt docenten Karin Åhman att biträda Socialdepartementet med att utforma en vägledning som kunde utgöra ett sådant stöd. Vägledningen presenterades i november 2019.³¹ Under åren 2019–2020 har Barnombudsmannen fått i uppdrag av regeringen att genomföra utbildnings- och spridningsinsatser om vägledningen vid tolkning och tillämpning av barnkonventionen.³²

²⁸ A2019/01274/MRB.

²⁹ Barnombudsmannen årsrapport 2020 *Dom tror att dom vet bättre – barnet som rättighetsbärare* (2020) s. 17–22. Se även skr. 2003/04:143 s. 6 och skr. 2007/08:111 s. 7 och 8 vad gäller Barnombudsmannens tidigare undersökningar.

³⁰ Prop. 2017/18:186 s. 90 och 91.

³¹ Ds 2019:23.

³² A2019/02059/MRB.

Åtgärder för att öka kunskapen bland barn

Sedan ratificeringen av barnkonventionen har åtgärder vidtagits för att främja att barn och unga själva ska få kunskap om sina rättigheter. Inom ramen för den satsning som gjordes år 1990, genom medel ur Allmänna arvsfonden, togs ett material fram riktat till barn i olika åldersgrupper: *Mina rättigheter*. Barnombudsmannen fick år 2001 i uppdrag att ta fram ett nytt material om barnets rättigheter för barn och unga.³³ Materialet *Jag vill säga något!* togs fram för flera olika åldersgrupper.³⁴

Av strategin från år 2010 framgår att barn ska få kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken. I strategin betonas vidare att ett barn behöver ha kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken för att barnets rättigheter ska kunna tillgodoses. Enligt strategin förutsätter det bl.a. att information om barnets rättigheter ska finnas och vara anpassad till barns olika behov och förutsättningar. Vidare anges det i strategin att lärare och personal inom förskolan, skolan och skolbarnsomsorgen spelar en särskilt viktig roll i att ge barn kunskap om sina rättigheter. I strategin understryks att ett barns rättigheter ska tillgodoses, som medborgare, patient, konsument eller elev. Det ställer krav på att myndigheter, regioner och kommuner inom sina verksamhetsområden förmedlar och tillhandahåller anpassad information till barn om deras rättigheter och hur rättigheterna kan tillgodoses. Det gäller såväl i enskilda ärenden som i frågor där barn som kollektiv är berörda.³⁵

I Barnombudsmannens årsrapport 2009 redovisades en undersökning av barns kunskaper om sina rättigheter. Undersökningen visade att barn och unga i åldrarna 11 respektive 14 år hade relativt god allmän kännedom om sina rättigheter. Det var dock färre, en femtedel, som hade hört talas om barnkonventionen och endast en av tio visste vad den handlade om. I årsrapporten pekade Barnombudsmannen på vikten av skolans roll i att informera och utbilda om barnets rättigheter.³⁶

³³ Skr. 2003/04:47 s. 43.

³⁴ Skr. 2013/14:91 s. 32.

³⁵ Prop. 2009/10:232 s. 14.

³⁶ Barnombudsmannens årsrapport 2009 *Kom närmare – om att överbrygga avståndet mellan barn och vuxna* (2009) s. 12–29.

Genom ett regeringsuppdrag år 2010 togs en barnanpassad version av barnkonventionen fram av Barnombudsmannen. Både den barnanpassade versionen och konventionen i sin helhet översattes till de nationella minoritetsspråken. I uppdraget ingick även att tillgängliggöra barnkonventionen för barn med olika funktionsnedsättningar.³⁷

Information till barn och unga om socialtjänsten har också utvecklats av Socialstyrelsen och Barnombudsmannen. Vidare har information till barn och unga som brottsoffer tagits fram av Brottsoffermyndigheten och Barnombudsmannen.³⁸

Barnrättighetsutredningen påpekade i sitt betänkande att även barn behöver få ökad kunskap om vad rättigheterna innebär i praktiken. Under åren 2015–2018 har Barnombudsmannen mot den bakgrunden haft i uppdrag att vidta kunskapshöjande insatser för barn och unga om sina rättigheter enligt barnkonventionen och vad de innebär i praktiken både inom skolan och andra områden. I uppdraget ingick att skapa en portal med information, färdiga lektionsupplägg och lärarhandledning för att underlätta skolans undervisning om barnets rättigheter.³⁹ Webbplatsen *Mina rättigheter* lanserades år 2018.⁴⁰

Barnombudsmannen gjorde år 2018 en ny undersökning om barns kunskaper om sina rättigheter som visade att kunskaperna hade förbättrats, men att det bara är vartannat barn som känner till barnkonventionen. I gruppintervjuer som Barnombudsmannen gjort med barn och unga visade det sig dock att när barnen fick diskutera sina rättigheter var kunskapen större. Barnen kände t.ex. till rätten till sjukvård, skola och mat samt att ett barn har rätt att skyddas mot våld.⁴¹

En mängd insatser görs även av organisationer inom det civila samhället för att öka barns kunskaper om sina rättigheter och vart de kan vända sig för att få råd och stöd.

45.3 Analys av överensstämmelsen

Artikel 42 innebär en skyldighet för en stat att göra barnkonventionens bestämmelser kända bland både barn och vuxna. Detta ska göras genom lämpliga och aktiva åtgärder. Vad som är lämpliga och

³⁷ Skr. 2013/14:91 s. 32.

³⁸ S2013/5139/FST och S2013/2348/FST.

³⁹ Prop. 2017/18:186 s. 99.

⁴⁰ <https://minarattigheter.se>.

⁴¹ Barnombudsmannens årsrapport 2020, *Dom tror att dom vet bättre – barnets som rättighetsbärare* (2020) s. 17–22.

aktiva åtgärder är upp till respektive stat att avgöra. Barnrättskommittén har, som ovan nämnts, gett en del råd om vad som kan vara lämpliga och aktiva åtgärder.

Vår kartläggning visar att Sverige har vidtagit ett antal åtgärder, både i form av lagstiftning, politiska strategier och annat, för att göra konventionens bestämmelser och principer allmänt kända. Som exempel på lagstiftningsåtgärder kan nämnas bestämmelserna om mänskliga rättigheter i skollagen och högskoleförordningen. Vidare har Barnombudsmannen getts en central roll i arbetet med att sprida information och kunskap om konventionen samt med att driva på genomförandet av konventionen.

De kunskapslyft för barn och vuxna som Barnombudsmannen haft i uppdrag att genomföra, samt uppdraget till Länsstyrelsen i Dalarna visar att det pågår ett aktivt arbete för att säkerställa att information om barnkonventionen sprids till såväl barn som vuxna. Även införandet av lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter får antas ha bidragit till att kunskapen om konventionen har ökat.

Precis som barnrättskommittén lyfter fram är det av vikt att utvärdera de satsningar som görs för att kunna veta om de varit effektiva. Av de kontakter som vi haft i vårt kartläggningsarbete har vi kunnat konstatera att det finns en osäkerhet kring hur barnkonventionen ska tolkas och hur avvägningar vad gäller barnets bästa ska göras. Vidare verkar det finnas en viss osäkerhet kring övrig lagstiftning som rör genomförandet av barns rättigheter och hur den förhåller sig till barnkonventionen. I propositionen om inkorporering av barnkonventionen underströk regeringen att myndigheter på egen hand kan behöva uppdatera riktlinjer och handböcker vad gäller hur barnkonventionen kan tolkas inom en myndighets specifika verksamhet.⁴² En sådan uppdatering av t.ex. allmänna råd och handböcker från olika sektorsmyndigheter framstår som ett viktigt stöd i spridandet av kunskap om konventionen.

Även om svensk lagstiftning och praxis får anses överensstämma med vad som stadgas i artikel 42 kan det konstateras att även andra åtgärder än lagstiftning kan behövas för att göra konventionen känd bland både barn och vuxna.

⁴² Prop. 2017/18:186 s. 91.

45.4 Sammanfattande slutsatser

Svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 42 i barnkonventionen.

Hur bestämmelser om barnets
bästa och barnets rätt att
uttrycka sina åsikter och få dem
beaktade tolkas i den praktiska
tillämpningen

46 Inledning

I vårt uppdrag ingår att särskilt redovisa hur bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade *tolkas* i den praktiska tillämpningen samt *vilken innebörd* de ges inom olika rättsområden. Vidare ingår det att inom ramen för redovisningen analysera *hur barnets bästa förhåller sig till andra intressen* som ska beaktas.

Barnkonventionens bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade har transformerats in i svensk lagstiftning inom flera rättsområden. Nedan redovisas huvuddelen av dessa bestämmelser. Vi har främst fokuserat på bestämmelser av portalkaraktär.

Vår redovisning fokuserar på att dels återge lagstiftarens intentioner, dels redovisa relevant vägledande praxis och myndighetsuttalanden samt ge exempel på hur bestämmelserna tolkas i den praktiska tillämpningen. Vi avslutar detta kapitel med några generella iakttagelser.

Vi har valt att redovisa förarbeten till den aktuella bestämmelsen. Det gör vi av flera anledningar. Dels för att visa hur lagstiftaren ansett att bestämmelsen ska tolkas, dels för att öka förståelsen för hur bestämmelsen tillämpats, dels för att läsaren ska kunna bedöma om förarbetsuttalandena kan ha påverkat tolkningen av en bestämmelse i den praktiska tillämpningen. Därutöver redovisar vi, av samma skäl, den vägledning som vi tagit del av genom t.ex. föreskrifter, allmänna råd och handböcker för de aktuella bestämmelserna. Vägledande avgöranden redovisas i den mån vi funnit sådana. För att få en bild av hur bestämmelserna tolkas i den praktiska tillämpningen har vi låtit genomföra en rättsfallsstudie och en enkätundersökning inom ett begränsat antal rättsområden. Dessa beskrivs närmre nedan.

Bestämmelserna tillämpas på olika sätt och i olika sammanhang. En del blir aktuella vid beslutsfattande medan andra främst rör åt-

gärder som inte formaliseras genom skriftliga beslut. Underlaget när det gäller beslut och avgöranden är ibland mycket stort, t.ex. när det gäller vägledande avgöranden från Migrationsöverdomstolen om barnets bästa, ett urval har då valts. Ibland är tvärtom tillgången till avgöranden mycket begränsad och större vikt kan då ha lagts vid annan informationsinhämtning. Avsnitten kan därför se lite olika ut och är också svåra att jämföra med varandra.

Hur svensk lagstiftning och praxis stämmer överens med barnkonventionen i dessa delar hänvisar vi till kapitlen om artiklarna 3 och 12. Vi gör inte någon sådan analys i detta kapitel.

46.1.1 Utredningens rättsfallsstudie

Under avsnitten som heter *Utredningens rättsfallsstudie* presenteras slutsatserna från den rättsfallsstudie som vi genomfört. Rättsfallsundersökningen består i denna del av ett urval avgöranden från domstolar och nämnder i vilka bestämmelser om barnets bästa eller rätt att komma till tals har tagits upp i någon form. Avgörandena kommer till största delen från år 2018. Ungefär 30 avgöranden per rättsområde redovisas i rapporten. Rättsområdena är: adoption; vårdnad, boende och umgänge; verkställighet av avgöranden om vårdnad, boende eller umgänge; omhändertagande enligt LVU; stöd och service enligt LSS, hälso- och sjukvården, tandvården och smittskydd; ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen; vård och behandlingsinsatser enligt socialtjänstlagen; skola och utbildning; namnären; kriminalvårdsärenden; utlänningsärenden; särskild företrädare för barn.

Studien tar inte någon hänsyn till om avgörandet överklagats och ändrats, eftersom vi velat kartlägga tolkningen av bestämmelserna på olika nivåer i rättstillämpningen. Det är alltså inte det slutliga avgörandet som är det viktiga utan hur tillämparen har uppfattat bestämmelsen.

Rättsfallsstudien är begränsad och det går inte att dra några alltför långtgående slutsatser av den. Däremot kan den i förekommande fall tillsammans med annat material ge en samlad bild av hur bestämmelserna tillämpas. Liksom med andra delar av kartläggningen är syftet med studien att ge exempel på hur bestämmelserna har tolkats.

Urvalet har gjorts efter sökningar på specifika sökord (t.ex. ”barnets bästa + adoption”), eller vissa lagrum inom ett visst tidsinter-

vall. Tidsintervallet har varit olika långt beroende på hur många träffar som genererats. Det har minst varit tre månader långt och till del eller helt avsett avgöranden från år 2018. Avgöranden där domstolen har uttalar sig om de relevanta bestämmelserna har sedan plockats ut. För det fall sökorden genererat en större mängd avgöranden har ett slumpmässig urval gjorts, t.ex. genom att välja vartannat avgörande på träfflistan.

46.1.2 Utredningens enkätundersökning

På uppdrag av utredningen har Ramboll Management Consulting AB (Ramboll) genomfört en enkätundersökning som berör hur vissa svenska bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals tolkas och tillämpas inom vissa yrkesgrupper. Ramboll har redovisat resultatet av enkätundersökningen i en rapport. Undersökningen har omfattat följande yrkesgrupper och därtill relevanta bestämmelser:

- beslutsfattare i uppehållstillståndsfrågor på Migrationsverket, som fattar beslut som rör barn, som inte är ensamkommande, och som avser ansökan om uppehållstillstånd med asyl som grund (Se 1 kap. 10 och 11 §§ utlänningslagen.)
- familjerättssekreterare, som utför utredningar om vårdnad, boende och umgänge på uppdrag av domstol (Se 6 kap. 2 a och 19 §§ FB.)
- socialsekreterare, som utreder och beslutar i frågor enligt socialtjänstlagen, som avser antingen behandlingsinsatser för barn eller ekonomiskt bistånd när barn berörs (Se 1 kap. 2 § och 11 kap. 10 § SoL.)
- behandlande läkare inom barnpsykiatri eller barnonkologi (Se 5 kap. 6 § HSL samt 1 kap. 8 § och 4 kap. 3 § patientlagen.)

Frågorna har utgått från relevant lagstiftning för respektive yrkeskategori och de särskilda bestämmelser som berör barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sina åsikter.

Eftersom vi varit tvungna att begränsa oss har vi inte kunnat skicka enkäten till alla relevanta yrkesgrupper. Valet av yrkesgrupper bygger på en sammanvägd bedömning. Vi har bl.a. beaktat vilka områden

som tidigare utredningar identifierat brister i och vilka områden där avgöranden får särskilt stor betydelse för barn. Vi har också beaktat bestämmelsernas utformning och medvetet valt yrkesgrupper från olika delar av samhället. Beslutsfattare på Migrationsverket arbetar för en statlig myndighet, läkare inom regionens verksamhet och de övriga två yrkeskategorierna inom den kommunala verksamheten.

Utgångspunkten i urvalsprocessen har varit att, om möjligt, uppnå en geografisk spridning, variation vad gäller kommunstorlek samt ta hänsyn till ett stad- och landsbygdsperspektiv. Enkätundersökningen har bl.a. syftat till att fånga exempel på hur kunskap om bestämmelserna inhämtas, hur bestämmelserna tolkas, vilka tillvägagångssätt som finns för att göra bedömningar om barnets bästa respektive inhämta barns åsikter, samt om och hur detta sedan redovisas och ges betydelse vid själva beslutsfattandet.

Undersökningen är inte av den omfattningen att den kan utgöra ett helt säkert underlag för slutsatser om hur tjänstemän inom dessa yrkesgrupper generellt tillämpar bestämmelserna. Eftersom det varit ett begränsat antal av de tillfrågade som svarade på vår enkät kan det också antas att undersökningens respondenter är särskilt intresserade av frågorna.

Under respektive bestämmelse som omfattas av undersökningen redovisar vi utvalda delar av resultatet av enkätundersökningen.

47 Utlänningslagen

47.1 Barnets bästa

1 kap. 10 § utlänningslagen

I fall som rör ett barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets hälsa och utveckling samt barnets bästa i övrigt kräver.

47.1.1 De allmänna motiveringarna

En bestämmelse med samma ordalydelse infördes redan i den äldre utlänningslagen (1989:529). I den allmänna motiveringen till den bestämmelsen anförde regeringen i huvudsak följande. Det finns redan ett barnperspektiv i utlänningslagen, men principen om barnets bästa bör finnas klart uttryckt i lagtexten. Utan att barnets bästa generellt tar över samhällsintresset att reglera invandringen får införandet av en portalbestämmelse om barnets bästa i utlänningslagen ändå en stark och meningsfull innebörd. Både vid bedömningen av om humanitära skäl för uppehållstillstånd finns liksom i hela asylprocessen får en sådan portalbestämmelse en reell innebörd. Prövningen av barnets bästa kan dock inte ges en så långtgående innebörd att det nästan blir till ett eget kriterium för uppehållstillstånd att vara barn. Risken finns då att det blir frestande att utnyttja barnen i fall där önskan att migrera är stor men skyddsskäl är otillräckliga. Alla ärendetyper i utlänningslagen bör omfattas av föreskriften. Den grundläggande avvägningen mellan olika intressen sker i lagstiftningsarbetet genom riksdagens beslut. En avvägning måste emellertid, på denna grund, i sista hand göras i det enskilda ärendet för varje barn som berörs av beslutet. Ett flertal hänvisningar gjordes till barnkonventionen.¹

¹ Prop. 1996/97:25 s. 245–248.

När det särskilt gällde uppehållstillstånd gjorde regeringen ett längre uttalande i samband med att portalparagrafen om barnets bästa infördes i lagen. Av propositionen framgår bl.a. följande. De humanitära skälen bör kunna vara av något mindre allvar och tyngd för att uppehållstillstånd ska beviljas när ett barn berörs. Vad som i den konkreta situationen är det bästa för ett barn är ofta inte något entydigt. Många gånger måste en avvägning göras mellan alternativ som har såväl goda som dåliga konsekvenser för barnet. Det kan gälla framtida förhållanden som inte med större säkerhet kan förutses. Ibland kan barnets kortsiktiga bästa stå mot dess långsiktiga intressen. Ett barn ska inte regelmässigt anses ha det bäst i Sverige, oavsett språklig, kulturell och nationell bakgrund och tillhörighet. Det skulle strida mot det synsätt barnkonventionen ger uttryck för. Principen om barnets bästa talar emellertid i åtskilliga ärenden vid en sammanvägning av olika omständigheter för att medge bosättning i Sverige. Mot barnets intresse måste vägas tyngden av andra intressen. Artiklarna 24 och 39 i barnkonventionen är inte tillämpliga i frågan om uppehållstillstånd. I propositionen ges även en del vägledande uttalanden om specifika situationer.²

I förarbetena till den nu gällande utlänningslagen (2005:716) framhöll regeringen att det i olika delar av lagstiftningen behövdes ett förtydligande av hur bestämmelsen om barnets bästa ska beaktas. Regeringen konstaterade att portalparagrafen inte alltid fick avsett genomslag, trots uttalanden i förarbeten om vilken betydelse bestämmelsen skulle ges.³ Det resulterade i att särskilda bestämmelser om barn infördes i flera materiella bestämmelser, t.ex. 5 kap. 6 § andra stycket och 7 kap. 4 § andra stycket 2 utlänningslagen.

Principen om barnets bästa i utlänningslagen diskuteras även i andra förarbeten, se t.ex. prop. 2015/16:174 s. 52, om de tillfälliga begränsningarna för att få uppehållstillstånd, som infördes genom lagen (2016:752) om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige.

² Prop. 1996/97:25 s. 248–250.

³ Prop. 2004/05:170 t.ex. s. 194, 205 och 281.

47.1.2 Författningskommentarerna

Av författningskommentaren till 1 kap. 10 § utlänningslagen framgår att paragrafen motsvarar bestämmelsen om barnets bästa i den äldre utlänningslagen.⁴ Av författningskommentaren till den bestämmelsen framgår i huvudsak följande. Bestämmelsen har utformats med artikel 3 i barnkonventionen som förebild. Enligt den artikeln ska vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, barnets bästa komma i främsta rummet. Bestämmelsen kommer att få betydelse i en rad olika situationer, t.ex. när det är fråga om att bedöma om tillräckligt starka humanitära skäl för uppehållstillstånd föreligger. Något lägre krav kan ställas på styrkan av de humanitära skälen när barn är berörda.⁵

47.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

1 kap. 11 § utlänningslagen

När frågor om tillstånd enligt denna lag skall bedömas och ett barn berörs av ett beslut i ärendet skall, om det inte är olämpligt, barnet höras. Den hänsyn skall tas till det barnet har sagt som barnets ålder och mognad motiverar.

47.2.1 De allmänna motiveringarna

I den allmänna motiveringen till den nu gällande utlänningslagen anges bl.a. följande. Vad gäller de särskilda krav som finns på processen när den rör barn, så tillgodoses de intressen som i sammanhanget gör sig gällande genom att det i lagens första kapitel slås fast att det vid frågor som rör barn särskilt ska beaktas hänsynen till barnets hälsa och utveckling samt vad barnets bästa i övrigt kräver. Vidare ska barnet höras när frågor om tillstånd ska bedömas och barn berörs av beslutet, om det inte är olämpligt. De domstolar som ska döma i ärendena har också vana vid att handlägga mål som rör barn.⁶

⁴ Prop. 2004/05:170 s. 269.

⁵ Prop. 1996/97:25 s. 284.

⁶ Prop. 2004/05:170 s. 131.

En motsvarande bestämmelse fanns i 11 kap. 1 a § i den äldre utlänningslagen. Av förarbetena till den bestämmelsen framgår i huvudsak följande. I artikel 12 i barnkonventionen finns det ett entydigt krav på att barnet ska beredas möjlighet att höras. Men det överlämnas åt den enskilda staten att avgöra om barnet ska höras personligen eller genom t.ex. en förälder. Regeringen anser att en så viktig regel som den att barn har rätt att komma till tals bör komma till uttryck i lag. Regeln bör utformas så att den i princip förpliktar myndigheterna att klarlägga vad det berörda barnet har att anföra i ärendet och inte begränsa sig till barnets åsikt. Artikel 12 i barnkonventionen anger som en av olika möjligheter att barnet hörs genom sina föräldrar. Även om det inte nämns i artikeln måste detta förutsätta att man kan vara övertygad om att det verkligen är barnets egen åsikt som kommer till uttryck. Att låta en förälder uttrycka barnets uppfattning kan inte vara tillräckligt när det kan finnas motstridiga intressen eller om man har någon anledning att tro att föräldern inte klarar av att föra fram barnets åsikt. Utredningen ska inte bara säkerställa att asylskälen klarläggs utan även omständigheter som kan belysa frågan om andra skäl för uppehållstillstånd föreligger. Därigenom finns också underlag för en bedömning av vad som är barnets bästa. Det ankommer på Invandrarverket⁷ att utifrån det enskilda barnets ålder och mognad avgöra om och hur barnet ska få komma till tals. Regeringen är medveten om det förhållandet att det inte alltid, i vart fall inte tveklöst, kan sägas vara till barnets bästa att det hörs. Barnet hamnar då inte sällan i en utsatt situation med trycket från föräldrar och sig själv att entydigt understödja föräldrarnas berättelse som stöd för ansökan om uppehållstillstånd. I de fall föräldrarnas berättelse är oriktig kan detta vara en alltför svår uppgift för barnet. Oavsett om barnets berättelse fått någon betydelse för en negativ utgång av ansökan, kan inte minst barnet själv tro att det förhåller sig så. Detta kan bli mycket tungt att bära sedan familjen tvingats återvända till hemlandet. Barnets rätt att bli hörd ska syfta till att förtydliga barnets situation. Ofrånkomligen kan vad barnet anför dock påverka asylutredningen vad gäller familjen som helhet. Huruvida föräldrarna ska vara närvarande när ett barn hörs får avgöras från fall till fall med ledning av omständigheterna. Att det förordnade biträdet ska vara med när ett barn hörs är givet. Regeringen vill understryka fördelarna med att under utredningen använda personal med erfarenhet av och kun-

⁷ Föregångaren till Migrationsverket.

skaper om barn. Även kompetens utanför myndigheten kan givetvis vara värdefull att ta tillvara. Särskilt angeläget är att ensamma barn liksom mindre barn hörs av handläggare med särskild kompetens. Detta kräver att personal med sådan kompetens i den egna organisationen tas tillvara. Väsentligt är också att genom vidareutbildning och erfarenhetsutbyte utveckla personalens kompetens.⁸

Även i senare förarbeten som gäller migrationslagstiftningen diskuteras bestämmelsen. I samband med genomförandet av det omarbetade asylprocedurdirektivet anförde Barnombudsmannen att det borde tydliggöras i lag att en personlig intervju alltid ska erbjudas ett asylsökande barn och att undantaget i 1 kap. 11 § utlänningslagen, dvs. att barn inte behöver höras om det är olämpligt, borde tas bort. Regeringen anförde i huvudsak följande om detta. Bestämmelsen om muntlig handläggning i 13 kap. 1 § utlänningslagen gäller även för barn. Huvudregeln enligt utlänningslagen är således att asylsökande barn ska höras. Utgångspunkten är att barn som söker asyl i Sverige ska få sin ansökan prövad i en process där deras röst hörs. Enligt 1 kap. 11 § utlänningslagen behöver barn dock inte höras om det är olämpligt. Detta är, enligt regeringens mening, förenligt med det omarbetade asylprocedurdirektivet som medger att medlemsstaterna fastställer i vilka fall en underårig ska ges möjlighet till en personlig intervju. Några författningsändringar är därför inte nödvändiga för att genomföra direktivet. I sammanhanget kan nämnas att Barnrättsutredningen i sitt betänkande SOU 2016:19 har föreslagit att olämplighetsrekvisitet tas bort och att en ny bestämmelse förs in i utlänningslagen som reglerar barns rätt att få framföra sina åsikter. Regeringen anser, i likhet med Barnombudsmannen, att det är viktigt att intervjuer med barn genomförs i barnanpassade miljöer. Migrationsverket ska, inom ramen för serviceskyldigheten enligt 4 § förvaltningslagen jämfört med vad som föreskrivs i 1 kap. 10 § utlänningslagen, tillgodose detta.⁹

47.2.2 Författningskommentarerna

Av författningskommentaren till bestämmelsen framgår att den motsvarar 11 kap. 1 a § i den äldre utlänningslagen. Vidare framgår det att bestämmelsen flyttats till lagens inledning för att ytterligare under-

⁸ Prop. 1996/97:25 s. 261–263.

⁹ Prop. 2016/17:17 s. 48 och 50.

stryka vikten av att artikel 12 i barnkonventionen följs. I kommentaren anges även att det enligt barnkonventionen överlämnas till staten att avgöra om barnet ska höras direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ. Slutligen förklaras det att uttrycket höras inte innebär samma sak som att barnet ska förhöras.¹⁰

Av författningskommentaren till den motsvarande bestämmelsen i den äldre utlänningslagen framgår i huvudsak detsamma som i författningskommentaren till den nu gällande bestämmelsen. Därutöver framgår det att det kan vara olämpligt att höra barnet exempelvis om det rör sig om ett litet barn eller om barnets psykiska hälsa talar mot att barnet hörs.¹¹

47.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

47.3.1 Rättsliga ställningstaganden från Migrationsverket

Migrationsverket har i två rättsliga ställningstaganden uttalat sig om hur bestämmelserna om barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sin åsikt i utlänningslagen bör tolkas. Ställningstagandena är styrande för myndighetens medarbetare och syftar till att ge generell processövergripande rättslig vägledning till Migrationsverkets operativa verksamhet.¹²

Av ställningstagandena framgår i huvudsak följande. Migrationsverket ska enligt 1 kap 10 § utlänningslagen i varje enskilt barnärende särskilt beakta vad hänsynen till barnets hälsa och utveckling samt barnets bästa i övrigt kräver. Denna portalparagraf har införts mot bakgrund av artikel 3 i barnkonventionen. Prövningen av barnets bästa kan dock inte i förhållande till utlänningslagstiftningen ges så långtgående innebörd att det nästan blir till ett eget kriterium för uppehållstillstånd att vara barn och 1 kap. 10 § utlänningslagen utgör inte heller någon självständig grund för att bevilja uppehållstillstånd. Utgångspunkten vid prövningen av enskilda ärenden är att det inte föreligger normkonflikter mellan tillämplig speciallagstiftning och barnkonventionen som lag. Normkonflikt föreligger endast om bestämmelsen är så entydig att det inte finns utrymme att tolka den i ljuset

¹⁰ Prop. 2004/05:170 s. 269.

¹¹ Prop. 1996/97:25 s. 297 och 298.

¹² Migrationsverket, *Prövning av barns bästa*, Rättsligt ställningstagande 24 juni 2020, RS/009/2020 och *Att höra barn*, Rättsligt ställningstagande 24 juni 2020, RS/010/2020.

av konventionen i en enskild situation. Skulle bestämmelser i lagarna visa sig stå i konflikt med varandra, talar principen om att speciallag går före mer allmänt hållen lag för att speciallagstiftningen ges företräde. Det innebär exempelvis att bestämmelser i utlänningslagen och den tillfälliga lagen går före barnkonventionens artiklar. Bestämmelserna i lagen om barnkonventionen¹³ är förvisso nya och grundas på en konvention om mänskliga rättigheter, men är väsentligt mer allmänt utformade än den reglering som finns i tillämplig speciallagstiftning. Även om formuleringarna i 1 kap. 10 § utlänningslagen och artikel 3.1 i barnkonventionen till viss del skiljer sig åt, har det i förarbeten till bestämmelsen i utlänningslagen uttalats att 1 kap. 10 § utlänningslagen bygger på artikel 3.1 i barnkonventionen och att bestämmelsen infördes i syfte att uppnå de krav som barnkonventionen ställer. Därtill har Migrationsöverdomstolen i rättsfallet MIG 2018:20 kopplat samman utlänningslagens bestämmelse om barnets bästa med barnkonventionens artikel 3. Migrationsverkets uppfattning är därför att utlänningslagens bestämmelse ska tolkas och förstås utifrån barnkonventionens artikel 3. Det finns alltså ingen konflikt mellan bestämmelsernas formuleringar.

I det rättsliga ställningstagandet *om att höra barn* skriver Migrationsverket att i samband med att barnkonventionen blev lag konstaterades att svensk rätt redan överensstämde med barnkonventionen. Regeringen ansåg även att införandet av lagen inte innebar några nya rättigheter för barn och inte heller några nya skyldigheter för rättstillämpande myndigheter. Migrationsverket uttalar vidare att även om utlänningslagens bestämmelse om att höra barn inte hänvisar direkt till barnkonventionen, och inte heller helt överensstämmer med lydelsen i barnkonventionens artikel 12, framgår av förarbeten att paragrafen bygger på konventionsbestämmelsen och att bestämmelsen i utlänningslagen infördes i syfte att uppnå de krav som barnkonventionen ställer (jämför 11 kap. 1 § utlänningslagen och artikel 12 i barnkonventionen). Bestämmelsen ska därför, enligt Migrationsverket, tolkas i ljuset av konventionen och det ska bara anses olämpligt att höra ett barn om barnet själv uppger att hon eller han inte vill bli hörd. Bestämmelsen i 1 kap. 11 § utlänningslagen står alltså inte i konflikt med artikel 12 i barnkonventionen. Någon större skillnad mellan att tillämpa utlänningslagens eller barnkonventionens be-

¹³ Med detta begrepp avses lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

stämmelser om att höra barn blir det därmed inte enligt verket. Detta innebär enligt verket att även andra källor än förarbeten till den svenska utlänningslagstiftningen kan och bör användas för att förstå innebörden av barns rätt att få komma till tals i migrationsrättsliga ärenden. Migrationsverket anger att det inte föreligger någon normkonflikt mellan bestämmelsen i utlänningslagen och artikel 12 i barnkonventionen samt att det därför inte bör förekomma att Migrationsverket nekar ett barn rätten att komma till tals, på grund av att det anses olämpligt, inte ens i en sådan situation som förarbetena beskriver.¹⁴

När det gäller hur bedömningen av barnets bästa ska gå till hänvisar ställningstagandena i stort till förarbeten, praxis och barnrättskommitténs allmänna kommentarer. I ställningstagandet om *prövning av barns bästa* uttalas att barnet har rätt att få relevanta omständigheter beaktade när Migrationsverket fattar sitt beslut och det ska kunna utläsas ur beslutet vad som bedömts vara det enskilda barnets bästa. Barn i en och samma familj kan ha liknande förhållanden, men är enskilda individer med egna rättigheter i förhållande till varandra likväl som i förhållande till sina föräldrar och andra familjemedlemmar. Barn i samma familj kan också ha motstående behov och intressen. Utgångspunkten är att de har rätt till en individuell bedömning. Om samma omständigheter föreligger för flera barn i en syskonskara finns dock inga hinder mot att bedömningen görs i ett sammanhang om ett gemensamt beslut fattas.¹⁵

47.3.2 Föreskrifter och handböcker

Migrationsverket har tillsammans med UNHCR:s regionala representation för Nordeuropa och UNICEF Sverige tagit fram handboken *Barnets rättigheter i asylprocessen* (2014). Handboken fokuserar emellertid snarare på artiklarna i barnkonventionen eller barns generella rättigheter än bestämmelserna i utlänningslagen. I handboken ställs frågan vad ”barnets bästa i främsta rummet” innebär. Frågan besvaras: ”Varje barn ska på lika villkor ha rätt och möjlighet att få komma till tals. Varje barn ska mötas med respekt för sin egen person, förutsättningar, behov, vilja och intresse. Varje barn ska ha rätt

¹⁴ Migrationsverket, *Att höra barn*, Rättsligt ställningstagande 24 juni 2020, RS/010/2020, s. 7 och 14.

¹⁵ Migrationsverket, *Prövning av barns bästa*, Rättsligt ställningstagande 24 juni 2020, s. 21.

att uttrycka sina åsikter och få dem respekterade. Varje barn ska bemötas utifrån sina unika förutsättningar.” I handboken beskrivs även vad ett barnperspektiv innebär i beslutsfattandet. Det finns också utdrag från Unicefs handbok om barnkonventionen.

47.3.3 Vägledande praxis

Högsta domstolen har i rättsfallet *NJA 2019 s. 544* prövat om en man skulle utvisas, efter att ha dömts bl.a. för misshandel mot sin sambos barn. Barnets bästa nämns inte i avgörandet men domstolen konstaterar att vid bedömningen av den dömdes anknytning till Sverige bör berörda barns behov av kontakt med sina föräldrar särskilt beaktas. Normalt anses en person ha stark anknytning till Sverige när han eller hon har en egen familj här. När brotten har riktats mot familjen måste det dock påverka den anknytning som skapas genom familjebanden, enligt rättsfallet. Domstolen konstaterade att i ett fall där det föreligger risk för fortsatt brottslighet riktad mot utlänningens familj bör familjebanden i många fall inte tillmätas någon avgörande betydelse vid bedömningen av om utvisning bör ske.

I rättsfallet *NJA 2007 s. 425* var det fråga om en man skulle utvisas på grund av brott. Högsta domstolen upplyste om kopplingen mellan bestämmelserna i utlänningslagen och principen om barnets bästa i barnkonventionen. Vidare konstaterade domstolen att barnets bästa inte alltid kan vara utslagsgivande när andra intressen kolliderar, men barnets bästa ska alltid beaktas, utredas och redovisas. Domstolen beaktade mannens fem barns behov av en nära och god kontakt med sin far och kom fram till att det visserligen var till barnens bästa att han inte utvisades. Bedömningen byggde bl.a. på uppgifter från barnen själva som inhämtats genom en personutredning. Samtal hade förts med de äldre barnen och vårdnadshavarna till de yngre barnen hade hörts. Mannen utvisades emellertid eftersom andra intressen än barnens bästa vägde tyngre. Dels kunde det antas att han skulle fortsätta att begå brott och således försvåra kontakten med sina barn, dels beaktades att det fanns ett stort samhällsintresse av att han förhindrades begå nya brott i Sverige. Det brott han gjort sig skyldig till (våldtäkt) innebar enligt domstolen en allvarlig kränkning av ett enskilt intresse. Se även rättsfallet *NJA 2006 s. 388*, i vilket den dömdes 13-åriga dotters berättelse om relationen till sin far utförligt redo-

visas och tas i beaktande vid bedömningen om mannen skulle utvisas. Liknande slags bedömning görs i rättsfallet *NJA 2005 s. 283*.

Även i rättsfallet *NJA 2006 s. 40*, som också rör utvisning på grund av brott, hänvisas till kopplingen mellan bestämmelsen om barnets bästa i utlänningslagen och artikel 3 i barnkonventionen. Inför beslutet om utvisning av en man med barn i Sverige hade varken tingsrätten eller hovrätten inhämtat någon utredning som belyser barnperspektivet. Högsta domstolen ansåg därför att hovrätten inte hade fullgjort sin utredningsskyldighet. Målet återförvisades därför till hovrätten.

Migrationsöverdomstolen har i avgörandet *MIG 2018:20* gjort en analys om bestämmelsen om barnets bästa bl.a. mot bakgrund av barnkonventionen och barnrättskommitténs allmänna kommentar om artikeln. Domstolen konstaterar vidare att utlänningslagen är en lagstiftning där barnets intresse måste vägas mot andra samhällsintressen. Genom att principen om barnets bästa ska appliceras på alla områden blir den samtidigt endast ett av flera relevanta och nödvändiga intressen att ta hänsyn till. Hänsyn till andra viktiga intressen kan alltså, enligt domstolen, i lagstiftningen eller i dess tillämpning leda till att åtgärder som i och för sig inte är förenliga med barnets bästa ändå vidtas. Det är därvid fråga om grader av nytta och skada för barnet respektive andra intressen samt de olika intressenas relativa tyngd. Hänvisningar görs även till artiklarna 9 och 10 i barnkonventionen. I avgörandet bedömde Migrationsöverdomstolen, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, att det inte var till barnets bästa att vara separerad från sin familj. Domstolen fann att den inskränkning av rätten till respekt för familjeliv som det innebär att neka barnets föräldrar och bror uppehållstillstånd inte stod i rimlig proportion till syftet med de tillfälliga begränsningarna i den tillämpliga lagstiftningen som fanns för att begränsa antalet asylsökande. Domstolen fäste särskild vikt vid att principen om barnets bästa ska ges företräde vid prövningen av om en inskränkning av rätten till respekt för familjeliv enligt artikel 8 i Europakonventionen är proportionerlig.

I rättsfallet *MIG 2017:11* var det fråga om en person som begått brott mot mänskligheten och därför vägrades uppehållstillstånd, ändå skulle få uppehållstillstånd på grund av att han var ensam vårdnadshavare i landet till ett 15-årigt barn, som beviljats uppehållstillstånd som flykting. Skulle mannen utvisas skulle det försätta sonen i en svår situation. Detta vägdes mot samhällets intresse av att förhindra

att personer som är uteslutna från att beviljas skyddsstatus ändå får ett permanent uppehållstillstånd på grund av anknytning. Migrationsöverdomstolen ansåg att eftersom det förelåg verkställighetshinder mot att utvisa mannen under i vart fall det närmaste året kunde beslutet inte anses strida mot barnets bästa.

Rättsfallet *MIG 2016:26* rör frågan om två kvinnor som var gifta med samme man skulle beviljas uppehållstillstånd på grund av anknytning till honom. Samtliga makar hade för avsikt att leva tillsammans i Sverige. Båda kvinnornas barn hade fått uppehållstillstånd och bodde tillsammans med den gemensamma fadern i Sverige. Migrationsöverdomstolen ansåg att barnens bästa vägde mindre tungt än samhällets intresse av att motverka månggifte.

I rättsfallet *MIG 2015:23* beaktade Migrationsöverdomstolen bestämelsen om barnets bästa i en fråga om återreseförbud för en 15-årig flicka. Domstolen uttalade att man då måste ta hänsyn till vad flickans hälsa och utveckling samt hennes bästa i övrigt kräver när det gäller vilka krav som kan ställas på henne att lämna landet.

47.3.4 Utredningens rättsfallsstudie

Vår rättsfallsstudie omfattar ett antal avgöranden meddelade av förvaltningsrätter (migrationsdomstolar) mellan juni och september 2018. Avgörandena rör överklaganden av Migrationsverkets avslagsbeslut om uppehållstillstånd. Ofta anses det vara bäst för barnet att återförenas med sina föräldrar i hemlandet. Barnets vilja tycks det inte tas någon större hänsyn till. Det är inte ovanligt att det anges att barnets bästa har beaktats eller att avgörandet inte strider mot barnets bästa, men att det inte framgår vad domstolen ansett är barnets bästa eller hur det har beaktats. Ibland påpekas att barnets bästa inte kan utgöra ett eget kriterium för att beviljas uppehållstillstånd.

47.3.5 Utredningens enkätundersökning

Nedan följer en presentation av enkätsvaren för yrkeskategorin beslutsfattare i uppehållstillståndsfrågor på Migrationsverket (handläggare). Totalt svarade 21 handläggare på enkäten, varav 5 endast svarade på vissa frågor.

Generellt anser respondenterna att de är trygga i hur de ska bedöma och beakta barnets bästa i sitt yrkesutövande. Det gäller oavsett hur länge de varit yrkesverksamma.

På frågan: *Vad innebär enligt din uppfattning att ta hänsyn till barnets bästa i din yrkesutövning?* framträder huvudsakligen två svar. Det vanligaste svaret handlar om att se till ett barns egna asylskäl samt bedöma barnets individuella omständigheter och vilka konsekvenser ett beslut får för barnet. Det andra svaret handlar om att låta ett enskilt barn komma till tals i processen och att barnet själv får redovisa hur han eller hon ser på sin situation. Några av respondenterna lyfter specifikt fram att det är viktigt att ha frågeställningar som tar hänsyn till ett barns ålder och mognad och att etablera ett förtroende i mötet med barnet. Ett svar sticker ut där respondenten har svarat att det innebär onödigt merjobb att göra en bedömning av vad som är barnets bästa.

Generellt anser respondenterna inte att deras kunskapsnivå eller avsaknad av interna rutiner eller riktlinjer försvårar en bedömning av barnets bästa. De största hindren mot att göra en fullgod prövning av barnets bästa upplevs i stället vara tidsbrist, otydlig lagstiftning, resursbrist och konflikt med andra lagbestämmelser. De som svarat att otydlig lagstiftning eller konflikt med andra lagbestämmelser försvårar prövningen lyfter fram olika problem, bl.a. att det inte framgår hur barnets bästa ska viktas mot andra intressen och vilken tyngd det ska tillmätas. Det önskas mer vägledning och praxis för vilka omständigheter som är relevanta i bedömningen. Lagen uppfattas också begränsa en bedömning av barnets bästa, t.ex. eftersom samtliga relevanta omständigheter inte ryms inom den prövning som ska göras av ”särskilt ömmande skäl”. Även i detta avseende framhålls det att det saknas praxis på området. En respondent lyfter att föräldrarnas skäl kommer i fokus i utredningen och bedömningen samt att det kan vara svårt att vikta riskbedömningen för barnet i förhållande till föräldrarna. Ytterligare en respondent menar att barn kommer i kläm när deras föräldrars behov av skydd bedöms. Ett barn kan påverkas i hög grad av de skäl som föräldern anför men det ger kanske inte familjen rätt till skydd.

Det framkommer även att den upplevda otydligheten ibland rör den tillfälliga utlänningslagen (2016:752). En av respondenterna skriver:

Otydlig lagstiftning handlar främst om att den nya utlänningslagen, som föreskriver att det måste vara ett brott mot Sveriges konventionsåtaganden för att det ska bli aktuellt att ge en person uppehållstillstånd, har i stor utsträckning tagit bort det utrymme som tidigare fanns att ta tillvara på barnets bästa. Dvs. när det "räckte" att barnet uppnådde särskilt ömmande omständigheter för att det skulle finnas grund för att bevilja barnet ett uppehållstillstånd.

På frågor som rör vilka intressen som beaktas vid bedömning av ett barns bästa lyfter flera respondenter barnets situation i Sverige i förhållande till sitt hemland och hur barnet har anpassat sig till ett liv i Sverige. Detta handlar både om barnets hälsa och utveckling, såsom skolgång, levnadsstandard och psykosociala förhållanden. Övriga intressen som lyfts fram är statens intresse av en reglerad invandring och vårdnadshavarnas vilja.

Av enkätundersökningen framgår att handläggarna i hög utsträckning utgår från internutbildningar, interna riktlinjer eller kollegor som kunskapskällor vid bedömningar av vad som är barnets bästa. Även lagtext och rättsfall används i hög utsträckning som kunskapskällor. Material från Barnombudsmannen, Socialstyrelsen, SKR eller andra myndigheter och organisationer används i låg utsträckning. Andra kunskapskällor som används utgörs av landinformation, rapporter och akademisk litteratur.

Respondenterna samtalar ofta med barn inom utredningar och inför ett beslut om uppehållstillstånd. Vid vissa tillfällen kan handläggarna anse att det är olämpligt att ett barn hörs när frågor om tillstånd ska bedömas. Det kan t.ex. bero på att handläggaren anser att barnet är för ungt, att barnet har en funktionsnedsättning eller ett hälsotillstånd som gör det olämpligt att samtala med barnet eller att barnet har gett uttryck för att det inte vill prata. En majoritet av respondenterna uppger att de inte har tillgång till någon vägledning när det gäller att samtala med barn med funktionsnedsättning. Några hänvisar till att vårdnadshavarna inte samtycker till ett samtal med barnet. En av respondenterna uppger följande:

Vi arbetar ofta under stor tidspress och med krav på oss att fatta beslut snabbt och effektivt. Detta innebär att vi har relativt kort tid att utreda och att vi sällan uppmuntras till att kalla in till kompletterande samtal. I de fall då vi precis hinner utreda föräldrar i en familj, saknar mer tid för utredning, det redan finns skäl att bevilja ett uppehållstillstånd och de uppger att ett mindre barn (0–5 år) har samma skydds-skäl som föräldrarna händer det att vi inte har ett barnspecifikt samtal. Hade instruktioner från chefer osv varit att vi alltid ska ta tid för att höra barn, oavsett situation och kostnad, så hade vi agerat annorlunda.

Att barnet är ungt utgör den vanligaste anledningen till att en handläggare upplever det som svårt att samtala med ett barn. Respondenterna nämner i ganska hög utsträckning även risken att barnet hamnar i en lojalitetskonflikt, att vårdnadshavaren motsätter sig samtalet och tidsbrist som försvårande omständigheter. En respondent skriver:

Den enskilt vanligast orsaken till att vi inte får upp ett ordentligt samtal är sannolikt att barnet inte vill prata (orsaken till detta är svårbedömd och säkerligen skiljer det sig från fall till fall: för att vi p.g.a. tidsbrist inte bygger upp ett förtroende, för att barnet uppmanats till detta, för att barnet är obekvämt etc.)

En respondent påtalar att det finns en huvudregel om att inte använda det som barn säger om skyddsbehov under utredningar, för att avgöra eventuella motstridigheter eller osammanhängande delar i en asylberättelse. En respondent uppger att barns rättigheter i stort blir underkastat behovet av skydd, och att det därmed finns en konflikt med andra lagbestämmelser. Några respondenter menar att det kan vara svårt att fråga barnet vad han eller hon riskerar om familjen återvänder till hemlandet, eftersom det riskerar att riva upp traumatiska erfarenheter. En respondent skriver:

... Det händer dock att barn vill berätta men att man undviker att ställa fler följdfrågor om en specifik omständighet om det [är] uppenbart att detta strider mot vad föräldrar har sagt och föräldern sitter med i rummet (såvida det inte är en indikation på att barnet farit illa för vilket fall man får hålla en enskild utredning med barnet). Jag tror att vi brister i de delar som handlar om att utreda identitet och hemvist i barnärenden. Vi ställer frågor om utfärdande av identitetshandlingar i vuxenärenden men frågar inte tillräckligt mycket om barnens uppväxtområde i hemlandet. Detta kan vara viktigt eftersom det finns skäl av människohandel och andra exempel på att barn inte är med sina riktiga familjer. Orsaken till detta kan i vissa fall vara tidsbrist och i andra fall att man drar sig för att riva upp sår hos barnet ...

Av undersökningen framkommer även att det finns ett behov av att tydliggöra när en utredning är tillräcklig. Det finns ett önskemål om att lagstiftaren ska utveckla vad handläggaren behöver ha med i utredningen för att uppfylla lagkraven.

Internutbildning, interna riktlinjer, kollegor och handböcker utgör huvudsakliga kunskapskällor som stöd inför ett samtal med ett barn. Lagkommentarer och material från myndigheter och organisationer används i låg utsträckning. Andra kunskapskällor som används är t.ex. specifik landinformation och privat erfarenhet av barn.

Generellt anser respondenterna att de redovisar om, och i så fall på vilket sätt, de samtalat med ett barn, liksom vilka intressen som har haft betydelse för bedömningen av barnets bästa. De redovisar bl.a. tiden för samtalet, hur länge samtalet varade, vilka som var närvarande, vad barnet berättade, vad andra har uppgett att barnet har för åsikt, vilka intressen som vägts mot barnets bästa och vad handläggaren bedömer är barnets bästa. De anger också om och i så fall varför barnet inte har hörts.

Majoriteten av respondenterna uppger att de använder sig av vad ett barn sagt som ett av flera intressen i bedömningen av vad barnets bästa i övrigt kräver.

47.3.6 Tidigare översyner

Barnrättighetsutredningen

Barnrättighetsutredningen har gått igenom ett antal av Migrationsverkets beslut från år 2013 rörande dels uppehållstillstånd för barn, dels huruvida det finns hinder att verkställa en avvisning eller utvisning. Utredningen har även genomfört intervjuer med 20 handläggare och beslutsfattare på Migrationsverket. Av kartläggningen framgår följande.¹⁶

Överlag uttrycks det väldigt lite om vilka barnets intressen specifikt är och hur en avvägning mellan olika intressen görs. I den mån barnets bästa nämns, är formuleringarna närmast identiska. De består huvudsakligen av återgivande av lagtext eller andra rättsliga källor. Men det finns undantag; i en del av besluten förekommer resonemang hänförliga till det enskilda barnets situation. Inget av besluten innehåller någon beslutsmotivering om vilken avvägning som gjorts mellan bar-

¹⁶ Se SOU 2016:19 s. 154, 162–168 och 170–173.

nets bästa och andra intressen. När barnets bästa nämns, nämns det ofta med en negerande formulering, t.ex. att beslutet inte kan anses stå i strid med barnets bästa. Det framgår sällan av besluten att barnkonsekvensbedömningar har gjorts och aldrig hur de gått till eller vad som har beaktats. Däremot har det vid utredningens kartläggning framkommit att Migrationsverket arbetar med barnkonsekvensbedömningar i alla fall som rör barn.

När det gäller barnets rätt att uttrycka sin åsikt har följande framkommit i kartläggningen. Det framgår mycket sällan av besluten att barnet har fått komma till tals. I de fall hela akter har gått igenom (endast när barnet skilts från sina föräldrar) har det i de flesta ärenden framgått att barnets inställning inhämtats. Det har skett genom föräldrarna eller genom kortare samtal med barnet. I den mån det framkommit vad barnet hörts om, tycks det främst ha rört hur barnet mår, vad det tycker om hemlandet, hur det trivs i skolan m.m. Frågorna har inte inriktats på barnets skäl för ansökan om uppehållstillstånd. Enligt de intervjuer som Barnrättighetsutredningen gjort är det många av handläggarna som tycker att det är svårt att samtala med barnen och de upplever att de saknar adekvat kunskap. Enligt utredningen tyder kartläggningen på att barnets erfarenheter och åsikter endast undantagsvis har haft betydelse för de överväganden som lett fram till beslutet.

Barnombudsmannen

Barnombudsmannens rapport år 2017, *Vi lämnade allting och kom hit*, handlar om flyktingbarn. Bl.a. har barn fått berätta om sina erfarenheter av asylprocessen. Av rapporten framgår följande.¹⁷ När barnen hörs är det ofta som de inte vet vad syftet med förhöret är. Vissa har upplevt samtalet som bra medan andra inte tyckt att det varit anpassat för ett barn. Generellt har barnen svårt att förstå asylprocessen. Några av de yngre barnen berättar att Migrationsverket bara pratar med de vuxna, eller att frågorna till barnet inte handlar om asyl utan om helt andra saker. De har inte fått frågor om sina asylskäl. Utifrån barnens berättelser ifrågasätter Barnombudsmannen i vilken mån barnen har fått vara delaktiga i processen på ett meningsfullt sätt. Barnombudsmannen anser också att ett barn som kommer

¹⁷ Barnombudsmannen (2017) *Vi lämnade allting och kom hit*, s. 19–25.

med sin familj inte får sina asylskäl prövade på ett tillfredsställande sätt. Det beror på att mannen i familjen oftast registreras om huvudsökande och att hans asylskäl därför prövas mer noggrant än de medsökandes.

47.4 Sammanfattning

Enligt utlänningslagen ska i fall som rör ett barn särskilt beaktas vad hänsynen till barnets hälsa och utveckling samt barnets bästa i övrigt kräver. När frågor om tillstånd enligt lagen ska bedömas och ett barn berörs av ett beslut i ärendet ska, om det inte är olämpligt, barnet höras. Den hänsyn ska tas till det barnet har sagt som barnets ålder och mognad motiverar.

När det gäller bedömningen av vad som är barnets bästa är det tydligt i förarbetena till utlänningslagen att en intresseavvägning ska göras i det enskilda ärendet för varje barn som berörs av ett beslut.

Av vår rättsfallsstudie framgår att individuella bedömningar av barnets bästa ibland redovisas i utlänningsmålen men ofta anges det i domen endast att avgörandet inte står i strid med barnets bästa. Det framgår inte på vilket sätt domstolen kommit fram till vad som är barnets bästa eller hur det har viktats mot andra intressen. Detta behöver inte innebära att någon bedömning inte har gjorts men den går inte att se hur den gjorts. Det gör det också svårt att kartlägga hur bedömningar görs och hur barnets bästa viktas mot andra intressen.

Principen om barnets bästa och rätt att uttrycka sin åsikt och få den beaktad i asylprocessen har tidigare varit föremål för översyn. Även dessa översyner, som främst riktat sig mot Migrationsverkets handläggning, har indikerat att beslut som rör barn sällan innehåller någon redovisning av hur barnets bästa bedömts och vilken avvägning som gjorts mellan barnets bästa och andra intressen. När barnets bästa nämns, nämns det ofta med en negerad formulering, t.ex. att beslutet inte kan anses stå i strid med barnets bästa. När det gäller barnets rätt att uttrycka sin åsikt framgår det sällan av besluten att barnet har fått komma till tals. Det framgår sällan om hänsyn tagits till barnets synpunkter.

I den vägledande praxis som finns på området görs det ofta hänvisningar till förarbetsuttalandena. Till skillnad från underrättsavgörandena redovisar Migrationsöverdomstolen ofta bedömningar om

barnets bästa (i de fall barnets bästa alls nämns i avgörandet). Det förekommer att domstolen analyserar bestämmelsen om barnets bästa bl.a. mot bakgrund av barnkonventionen och barnrättskommitténs allmänna kommentarer. Migrationsöverdomstolen har konstaterat att utlänningslagen är en lagstiftning där ett barns intresse måste vägas mot andra samhällsintressen. Genom att principen om barnets bästa ska appliceras på alla områden blir den samtidigt endast ett av flera relevanta och nödvändiga intressen att ta hänsyn till. Hänsyn till andra viktiga intressen kan alltså, enligt domstolen, i lagstiftningen eller i dess tillämpning leda till att åtgärder som i och för sig inte är förenliga med barnets bästa ändå vidtas. Det är därvid fråga om grader av nytta och skada för ett barn samt de olika intressenas relativa tyngd.

De observationer Barnrättighetsutredningen gjorde gällande Migrationsverkets beslut liknar dem som framgår av vår rättsfallsstudie. Barnrättighetsutredningen menade att besluten överlag innehöll väldigt lite specifikt om barnets intressen och hur en avvägning mellan olika intressen gjorts. I den mån barnets bästa nämndes var det närmast i form av standardskrivningar. Vår enkätundersökning indikerar emellertid att barns synpunkter och intressen nu redovisas i större omfattning. Det ska dock framhållas att dessa uppgifter kommer från svar på direkta frågor om vad som redovisas och från respondenter som kan antas vara särskilt intresserade av dessa frågor. Därtill är underlaget begränsat.

Av enkätundersökningen har framkommit att handläggarna upplever att de största hindren för att kunna göra en fullgod prövning av barnets bästa handlar om tidsbrist, otydlig lagstiftning samt resursbrist och konflikt med andra lagbestämmelser. När det gäller otydlig lagstiftning tycks detta upplevda hinder främst utgöras av att det inte finns angivet vad som är barnets bästa eller hur det ska viktas mot andra intressen samt att det inte går att fullt ut ta hänsyn till barnets bästa vid bedömningen av om uppehållstillstånd ska beviljas. Det indikerar att man inte ser barnets bästa som en tolkningsmetod eller som ett intresse som ska vägas mot andra intressen. Det tycks på sina håll finnas en uppfattning om att barnets bästa kan bedömas på en generell nivå och inte utifrån ett barns individuella förutsättningar. Därtill tycks det finnas en uppfattning om att det kan innebära en oförenlighet med barnkonventionen om beslutet inte blir till barnets bästa.

Respondenterna i enkätundersökningen anser generellt att de själva har en tillräckligt hög kunskapsnivå för att göra bedömningar om barnets bästa men anser samtidigt att det saknas tydlig vägledning om hur olika avvägningar ska göras. Detta trots att viss vägledning finns i såväl praxis som förarbeten.

På frågor som rör vilka intressen som beaktas vid bedömning av barnets bästa lyfter flera respondenter barnets situation i Sverige i förhållande till sitt hemland och hur barnet har anpassat sig till ett liv i Sverige. Detta berör både barnets hälsa och utveckling, såsom skolgång, levnadsstandard och psykosociala förhållanden. Övriga intressen som lyfts är svenska statens intresse av reglerad invandring och vårdnadshavarnas vilja. Dessa intressen liknar dem som Migrationsöverdomstolen tycks beakta. Av enkätundersökningen framgår vidare att majoriteten av handläggarna använder sig av vad barnet sagt som ett av flera intressen i bedömningen av vad barnets bästa i övrigt kräver. Trots att respondenterna tycker att det saknas vägledning för intresseavvägningen verkar många ändå ha en tydlig bild av vilka intressen som kan/bör ingå i avvägningen. Även om handläggarna inte direkt tar del av förarbetena så hänvisar ofta vägledningar, rättsfall och handböcker till innehållet i förarbetena, där det finns vägledning om hur intresseavvägningen ska gå till.

Respondenterna i enkätundersökningen anser att det är olämpligt att samtala med ett barn i liknande fall som dem som nämns i förarbetena till utlänningslagen, t.ex. att ett barn är ungt eller att barnet har ett hälsotillstånd som gör att barnet kan ta skada av att höras. I Migrationsverkets rättsliga ställningstagande, som upprättats efter vår undersökning, gör verket i stället en tolkning mot bakgrund av artikel 12. Verket konstaterar att det inte finns något olämplighetsundantag i artikel 12 i barnkonventionen samt att barn har en stark och principiell rätt att få komma till tals. Enligt Migrationsverket bör det därför inte förekomma att verket nekar ett barn rätten att komma till tals, på grund av att det anses olämpligt, inte ens i en sådan situation som förarbetena beskriver. Migrationsverket tycks således ha tolkat 11 kap. 1 § som en bestämmelse om att ett barn ska beredas möjlighet att uttrycka sina åsikter på sätt som beskrivs i artikel 12.2 i barnkonventionen.

48 Socialtjänstlagen

48.1 Barnets bästa

1 kap. 2 § socialtjänstlagen

Vid åtgärder som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas.

Vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande.

Med barn avses varje människa under 18 år.

48.1.1 Den allmänna motiveringen

Paragrafen i socialtjänstlagen (2001:453, SoL) fick sin nuvarande ordalydelse den 1 januari 2013. Tidigare löd den: ”När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år.”. Den nuvarande lydelsen ändrades samtidigt som den motsvarande bestämmelsen i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Regeringen ansåg att bestämmelserna om barnets bästa i socialtjänstlagen och LVU behövde samordnas och anpassas till barnkonventionen. Vidare ville regeringen tydliggöra att barnets bästa ska vara avgörande inte bara i de formella beslut som fattas utan vid alla åtgärder som utförs när det rör vård- eller behandlingsinsatser för barn. Man ville särskilt betona att reglerna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals ska tolkas i förhållande till varandra. Informationen från barnet kan på så sätt påverka både bedömningen av barnets bästa och hur barnet ska ges möjlighet att uttrycka sina åsikter. Vidare påpekade regeringen att det är angeläget att kommunerna, förutom barnets berättelse och önskemål, dokumenterar de analyser som ligger till grund för bedömningen av barnets bästa och att uppgifterna och analysen finns med som en del i beslutsunderlaget. Själva bedömningen av

barnets bästa är, enligt regeringen, en process med flera steg. Dels ska man beakta vetenskap och beprövad erfarenhet samt inhämta underlag från närstående och yrkespersoner som har kunskap om barnet. Dels ska man beakta det som barnet själv ger uttryck för i enlighet med barnkonventionens artikel 12. Utgångspunkten i barnets bästa är respekten för barnets fulla människovärde och integritet. I förarbetena redogjordes sammanfattande för flera av barnkonventionens bestämmelser.¹

48.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till den nuvarande lydelsen av 1 kap. 2 § SoL framgår väsentligen följande. Förändringen utgör en anpassning till artikel 3 i barnkonventionen. Den närmare innebörden av barnets bästa är inte definierad i lag. Vad som är barnets bästa får i stället avgöras utifrån en bedömning av förhållandena i det enskilda fallet. Inga andra intressen får ta över det som är bäst för barnet. Med vård- och behandlingsinsatser avses heldygnsinsatser och öppna insatser.²

48.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

11 kap. 10 § socialtjänstlagen

När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

Ett barn som har fyllt 15 år har rätt att föra sin egen talan i mål och ärenden enligt denna lag. Ett barn som är yngre får höras i domstol, om barnet inte kan antas ta skada av det.

Vid en sådan utredning som avses i 2 § om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Detsamma gäller

¹ Prop. 2012/13:10 s. 36 och 37.

² Prop. 2012/13:10 s. 126.

vid en utredning på socialnämndens initiativ om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 eller 8 § föräldrabalken.

48.2.1 Den allmänna motiveringen

I den allmänna motiveringen till 11 kap. 10 § SoL finns en hänvisning till artikel 12 i barnkonventionen och till regeringens strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Vidare framgår väsentligen följande. Det måste finnas kunskap om och utarbetade arbetssätt för hur barnets åsikter på bästa sätt kan inhämtas, utifrån barnets ålder och mognad. Det är viktigt att miljön känns trygg för barnet och att metoder och arbetssätt är väl anpassade till barnets förutsättningar. I alla beslut som rör barn bör det framgå om barnets åsikter har inhämtats samt hur barnets åsikter i så fall har inhämtats och beaktats. I varje enskilt ärende måste man bedöma barnets förmåga att förstå det som han eller hon ska uttrycka sin åsikt om och anpassa situationen och informationen utifrån det. Barnet ska ha rätt att föra fram sina åsikter i frågor som rör barnet, oavsett om socialnämnden eller domstolen anser att det tillför utredningen något. Socialtjänsten har ett stort ansvar när det gäller att ge barn möjligheter att komma till tals. Även domstolarna har ett ansvar i detta avseende. För yngre barn kan det dock, utifrån barnets bästa, ibland vara så att barnet kan ta skada av att höras, dvs. förmedla sig muntligen, i domstol. Barnet kan t.ex. försättas i svåra lojalitetskonflikter gentemot föräldrarna, känna ett stort obehag av att höras eller av annan anledning ta skada av att höras i domstol. Enligt regeringens mening bör därför barn som är yngre än 15 år få höras i domstol under förutsättning att barnet inte kan antas ta skada av det. Domstolarna ska således även fortsättningsvis göra en bedömning i varje enskilt fall om barnet kan antas ta skada av att höras i domstol. Om barnet inte kan eller vill framföra sina åsikter behöver barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Detta kan ske genom inhämtande av uppgifter från barnets närstående eller någon annan företrädare för barnet. Vidare kan inställningen klarläggas genom dokumentation av vad barnet tidigare har framfört, t.ex. till socialtjänsten. Med hänsyn till principen om barnets bästa är det angeläget att barnets inställning klargörs på ett sätt som iakttar respekten för barnets integritet och självbestämmanderätt. Bestämmelsen ger inte någon rätt för socialtjäns-

tens handläggare att tala med barnet mot vårdnadshavares vilja (jämför dock 11 kap. 10 § tredje stycket socialtjänstlagen). Om barnet har uppnått den ålder som krävs för att själv bestämma om sin medverkan, är det barnet som råder över om något samtal ska hållas.³

48.2.2 Författningskommentaren

I författningskommentaren till den senaste lydelsen av bestämmelsen anges i huvudsak följande. Paragrafen har justerats för att tydliggöra barnets rätt att komma till tals enligt artikel 12 i barnkonventionen. Barnet kan framföra sina åsikter på olika sätt; det kan ske muntligt, skriftligt eller på något annat sätt. Vidare kan barnet framföra sina åsikter direkt eller genom en företrädare. I domstolsförfaranden är det t.ex. vanligt att barnets åsikter framförs genom att socialtjänsten inhämtar och redovisar dessa till domstolen. Socialtjänsten har således ett stort ansvar när det gäller att ge barn möjligheter att komma till tals. Det är viktigt att barnet får möjlighet att framföra sina åsikter i en miljö som känns trygg för barnet och att metoder och arbets sätt är väl anpassade till barnets förutsättningar. Barnets förmåga att förstå det som han eller hon ska uttrycka sin åsikt om måste bedömas i varje enskilt ärende och situationen och informationen anpassas utifrån det. Om barnet inte kan, dvs. inte är i stånd att bilda egna åsikter, eller inte vill framföra sina åsikter ska barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Detta kan ske genom inhämtande av uppgifter från barnets närstående eller någon annan företrädare för barnet. Vidare kan inställningen klarläggas genom dokumentation av vad barnet tidigare har framfört. Med hänsyn till principen om barnets bästa är det angeläget att barnets inställning klagörs på ett sätt som iakttar respekten för barnets integritet och självbestämmanderätt (jfr 1 kap. 1 § tredje stycket socialtjänstlagen). Behovet av att klarlägga barnets inställning är särskilt stort i de fall då barnet är i behov av skydd.⁴

³ Prop. 2012/13:10 s. 37–39.

⁴ Prop. 2012/13:10 s. 135.

48.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

48.3.1 Föreskrifter och handböcker

Socialstyrelsens föreskrifter, råd och handböcker

I SOSFS 2014:6 står det följande, under rubriken *Om utredning enligt 11 kap. SoL*. Socialnämnden bör inleda utredningen med att planera hur den är tänkt att bedrivas. Planeringen bör göras i nära samråd med barnet utifrån dess ålder och mognad samt med barnets vårdnadshavare. Socialnämnden bör [under utredningen] träffa barnet såväl med som utan vårdnadshavare för att genom samtal och observationer bilda sig en uppfattning om barnets situation. Barnet bör ges möjlighet att uttrycka sin åsikt både genom att svara på frågor och berätta fritt.

Av SOSFS 2014:5 framgår särskilda dokumentationskrav vid ärenden som rör barn (4 kap. 15–18 §§). Bl.a. ska det av dokumentationen framgå vilken information som lämnats till barnet, vilka åsikter barnet fört fram och, om barnet inte fört fram några åsikter, hur man gått tillväga för att klarlägga barnets inställning. Vidare ska det framgå hur hänsyn har tagits till barnets åsikter och hur barnets bästa har beaktats.

I Socialstyrelsens handbok *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* (s. 50 och 51) anges följande om bedömning av barnets bästa och om barns rätt att uttrycka sin åsikt. Barns och ungas rätt till information är en viktig förutsättning för att de ska kunna komma till tals och bli delaktiga. Vad som är barnets bästa får bedömas i varje enskild situation. Det får sin betydelse först i ett givet sammanhang och är en process i flera steg. Processen innebär att vetenskap och beprövad erfarenhet beaktas, underlag hämtas in från närstående och yrkespersoner som har kunskap om barnet och det som barnet själv ger uttryck för beaktas. I övrigt hänvisas främst till förarbetsuttalandena.

I Socialstyrelsens handbok *Utreda barn och unga* (s. 25 och 28) står det bl.a. följande. Inför ett beslut eller en åtgärd ska därför ansvarig beslutsfattare överväga om beslutet eller åtgärden berör barnet eller barnen och i så fall på vilket sätt, det vill säga ha ett barnperspektiv. Om åtgärden eller beslutet bedöms få konsekvenser för barnet eller barnen ska hänsyn tas till de mänskliga rättigheter som barn har enligt bland annat barnkonventionen. Att på så sätt säkerställa barnets rättigheter i åtgärder eller vid beslut som rör barn innebär att

ha ett barnrättsperspektiv. Principen om barnets bästa påverkar också hur barnet ska ges möjlighet att framföra sina åsikter. Att barns åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad ställer till exempel krav på att socialnämnden har kunskap om barns fortlöpande utveckling, behov och förmåga. Det finns dock inga specifika åldersgränser för barnets betydelsefulla delaktighet i beslutsfattanden. I övrigt refereras till flera förarbetsuttalanden.

Barns behov i centrum (BBIC)

Barns behov i centrum (BBIC) är ett metodstöd som tagits fram av Socialstyrelsen för socialtjänstens myndighetsutövning.⁵ I metodstödet anges bl.a. att barnets bästa ska vara avgörande. Enligt metoden ska barnets bästa bestämmas utifrån både ett objektivi och subjektivt perspektiv. Det objektiva perspektivet innebär att en beslutsfattare bedömer vad som är barnets bästa grundat på forskning och beprövad erfarenhet. Det subjektiva perspektivet utgörs av att det berörda barnet själv får ge uttryck för vad som är hans eller hennes bästa. Det framhålls att barn inte kan ses isolerade från sina föräldrar utan att det ligger i barnets intresse att de vuxna får bästa möjliga stöd. Vid en intressekonflikt mellan barnet och de vuxna måste dock barnets intresse ha företräde. Barnets bästa är resultatet av en sammanvägning av

- barnets behov och uppfattning
- föräldrarnas förmåga och uppfattning
- faktorer i familj och miljö
- utlåtanden från sakkunniga och referenspersoner.

48.3.2 Vägledande praxis

I rättsfallet *RA 2006 not. 83* ansåg Högsta förvaltningsdomstolen att hänsyn skulle tas till en 14-åring vilja vid bedömandet om socialnämndens medgivande till adoption skulle återkallas.

Hovrätten över Skåne och Blekinge har i rättsfallet *RH 2010:89*, mot bakgrund av barnets bästa, ansett att en socialnämnds behörig-

⁵ Läs mer om BBIC i Socialstyrelsens *Grundbok i BBIC* (2018).

het att föra talan om vårdnadsöverflyttning för ett barn ska bestå trots att barnet flyttat från kommunen.

I *dnr 3233-2018* har JO uttryckt att en socialnämnd måste göra omsorgsfulla överväganden angående behovet av att samtala med ett barn i varje enskilt fall. En allmän utgångspunkt är att vårdnadshavarnas inställning till att samtal hålls med barnet ska efterfrågas och i största möjliga mån beaktas. Frivillig medverkan och bästa möjliga samarbete med barnets vårdnadshavare är alltid att föredra och bör eftersträvas så långt det är möjligt, enligt JO. Bestämmelsen i 11 kap. 10 § SoL ger inte någon rätt att hämta ett barn och ta med honom eller henne till en plats som nämnden bedömer lämplig för samtal, enligt JO.

JO har i *dnr. 7898-2017* framhållit att en socialnämnd borde ha gett en 13-årig pojke möjlighet att framföra sina åsikter i fråga om en utredningsåtgärd (observationer av pojken i skolan). Eftersom nämnden inte gjort det hade de enligt JO brustit i handläggningen.

I ett annat beslut, *JO 2018/19 s. 518*, har JO förtydligat att bestämmelsen om att barnets intressen särskilt ska beaktas inte innebär att barnets bästa alltid ska vara avgörande för de beslut som fattas. Barnperspektivet kan nämligen stå i strid med andra intressen. Inför ett beslut ska dock socialnämnden analysera och väga olika alternativ till lösningar mot varandra. Barnets bästa ska därför alltid beaktas, utredas och redovisas. Vidare har JO uttalat att i en utredning som rör bistånd till en vuxen som också är förälder ska socialnämnden utreda vilka följder som ett beslut får ur ett barnperspektiv. Om ett beslut t.ex. innebär att ett barn måste flytta från sin invanda miljö eller att barnet genom ett beslut skulle få begränsade möjligheter att behålla en nära och god kontakt med båda sina föräldrar ska de överväganden som socialnämnden gör i det aktuella avseendet redovisas i underlaget för beslutet. Om och i vilken utsträckning barnets situation påverkar det beslut som fattas får givetvis bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

48.3.3 Utredningens rättsfallsstudie

Vår rättsfallsstudie har delats in i två delar: avgöranden om ekonomiskt bistånd och avgöranden om vård- och behandlingsinsatser. Det är olika bestämmelser om barnets bästa som gäller för dessa två delar.

För biståndsmålen gäller att barnets bästa särskilt ska beaktas medan det för vårdmålen ska vara avgörande. Avgörandena i studien utgörs primärt av förvaltningsrätters prövningar av överklagade socialnämndsbeslut. Studien omfattar dels avgöranden i biståndsmål meddelade mellan mars 2015 och september 2018, varav huvuddelen är från år 2018, dels avgöranden i mål om vård- och behandlingsåtgärder meddelade mellan maj 2016 och september 2018.

När det först gäller bistånd framgår följande av studien. Systematiken i domarna utgörs ofta av att domstolen inledningsvis konstaterar att barnets bästa särskilt ska beaktas, därefter görs en allmän bedömning om de sökande kan tillförsäkras en skälig levnadsstandard utan bistånd och i slutet gör domstolen en formulering i stil med: ”även med beaktande av barnperspektivet” eller ”även med beaktande av barnets bästa”. Det är svårt att avgöra i vilken omfattning barnets bästa har beaktats. Det framgår inte heller tydligt hur barnets egna åsikter beaktats. När det gäller bistånd för barns umgängesresor utomlands tycks barnets egen vilja emellertid beaktas i större utsträckning. I ett mål om bistånd för kostnader för psykologbehandling från Förvaltningsrätten i Stockholm återförvisades målet till socialnämnden, eftersom nämnden inte hade haft någon kontakt med den 17-åring som målet gällde.⁶

När det gäller behandlingsinsatser framgår följande av studien. Barnets egen inställning redovisas ofta, men det framgår inte alltid tydligt hur den beaktas. Det är främst en behovsprövning som görs, men den redovisas relativt konkret. Vid önskan om byte av boende görs bedömningen oftast utifrån om barnet tillförsäkras en skälig levnadsnivå på det aktuella boendet och inte vilket av det och andra alternativ som är bäst. Det finns dock även exempel på att en bedömning av barnets bästa görs. Barnets bästa används även för att avslå överklaganden från barnet själv.

48.3.4 Utredningens enkätundersökning

Nedan följer en presentation av enkätsvaren för yrkeskategorin socialsekreterare. Totalt har 51 socialsekreterare svarat på enkäten, varav 34 har svarat endast på vissa frågor. Av respondenterna arbetar 71 procent (36 respondenter) i huvudsak med vård och behandlingsinsatser

⁶ Förvaltningsrätten i Stockholm, avgörande den 2 maj 2016 i mål 4399-16.

som rör barn och 29 procent (15 respondenter) med ekonomiskt bistånd där barn berörs.

Av enkätundersökningen framgår att en majoritet av respondenterna känner sig trygga med hur de ska bedöma och beakta barnets bästa vid åtgärder och beslut som rör barn. Det gäller oavsett hur länge de har varit yrkesverksamma och inom vilken typ av kommun de arbetar. De två respondenter som svarat att de sällan respektive aldrig känner sig trygga i hur de ska bedöma och beakta barnets bästa är socialsekreterare som främst arbetar med ekonomiskt bistånd där barn berörs.

På frågan *Vad innebär enligt din uppfattning att ta hänsyn till barnets bästa i din yrkesutövning?* är det framför allt två resonemang som framträder. Det ena är vikten av att göra ett barn delaktig i det beslut som fattas kring barnet. Det andra är att beakta ett barns behov i beslutet. Att beslut som rör ett barn ska gynna barnets utveckling är också något som förekommer i svaren.

Det är främst tids- och resursbrist som försvårar för respondenterna att göra en fullgod prövning av barnets bästa. Ungefär var tredje respondent uppger att bedömningen av barnets bästa försvåras i hög eller ganska hög utsträckning av konflikt med andra lagbestämmelser. Den lag som oftast uppges försvåra en bedömning av barnets bästa är föräldrabalken (vårdnadshavares bestämmanderätt). En annan lag som nämns är LSS. Polisens förundersökningar när det misstänks förekomma våld mot ett barn beskrivs också som ett försvårande och tidskrävande moment. En respondent skriver:

Jag tänker framför allt på föräldrabalken och att föräldrarnas rättigheter är så starka som de är. Även vid LVU har föräldrarna saker att säga till om, vilket kan påverka barnet på ett negativt sätt. I vårdnadstvister får barnen alltid illa, men det är ofta svårt att hitta en bra lösning utifrån föräldrarnas starka rättigheter.

Ungefär en fjärdedel av respondenterna har svarat att otydlig lagstiftning i hög eller ganska hög utsträckning är faktorer som försvårar en fullgod bedömning av barnets bästa. Dessa respondenter anser att otydlig lagstiftning medför ett brett tolkningsutrymme och därmed olika bedömningar av vad som är barnets bästa vid åtgärder och beslut som rör barn. Ungefär lika stor andel uppger att brist på interna riktlinjer och rutiner gör det svårare att göra en fullgod prövning av barnets bästa. Respondenterna anser däremot inte att deras kunskapsnivå försvårar en bedömning av barnets bästa.

Enligt flera av respondenterna utgör tidsbrist ett hinder för att göra en fullgod prövning av barnets bästa. Detta är i olika utsträckning beroende på kommuntyp. Cirka 7 av 8 respondenter som arbetar i en storstadskommun uppger att tidsbrist i hög eller ganska hög grad utgör ett hinder, medan endast en fjärdedel av de respondenter som arbetar i en mindre kommun på landsbygden upplever samma problem. I storstadskommuner och mindre tätortskommuner har cirka 60 procent angett att tidsbrist i hög eller ganska hög utsträckning utgör ett hinder för att göra en fullgod prövning. Liknande resultat gäller i fråga om resursbrist utgör ett hinder mot att göra en fullgod prövning av barnets bästa.

För en majoritet av respondenterna är principen om barnets bästa oftast eller alltid avgörande vid åtgärder och beslut som rör barn. En fjärdedel av respondenterna uppger att barnets bästa viktas mot andra intressen och väger tungt. Ingen av respondenterna uppger att de inte tar hänsyn till barnets bästa. Andra intressen än barnets bästa som beaktas är föräldrarnas intressen och situation samt vilka insatser som finns att tillgå.

Respondenterna använder en stor bredd av kunskapskällor för att bedöma och beakta barnets bästa vid åtgärder och beslut som rör barn. Det vanligaste är att hämta kunskap från kollegor och lagtext. Det är även vanligt att hämta kunskap från allmänna råd, internutbildningar, interna riktlinjer, handböcker och information från Socialstyrelsen. Knappt två tredjedelar av respondenterna använder sig av material från barnrättsorganisationer så som Rädda Barnen, Unicef och Bris.

Bland respondenterna samtalar de flesta alltid med ett barn om det är 7 år eller äldre. När ett barn är 3–7 år förhåller det sig olika. De flesta samtalar alltid eller ofta med barnet, medan några sällan gör det. Någon gör det aldrig. Om barnet är 0–3 år samtalar en tredjedel av socialsekreterarna aldrig med barnet, en dryg tredjedel samtalar sällan med barnet och en knapp fjärdedel samtalar ofta eller alltid med barnet. En respondent samtalar aldrig med barn som är yngre än 15 år.

På frågan när respondenterna anser att ett barns inställning ska klarläggas på annat sätt än att barnet själv framför sina åsikter, är det vanligast att respondenterna hänvisar till barnets unga ålder eller situationer när barnet har en funktionsnedsättning som gör att barnet inte kan höras. Andra exempel som lyfts är intresse- eller lojalitetskonflikt med barnets vårdnadshavare. Det finns exempel på att man

inhämtat barnets inställning genom utlåtande från förskola eller barnavårdscentral i de fall det anses olämpligt att samtala med barnet.

Respondenterna använder sig främst av sina kollegor för att få information om hur de bäst kan samtala med ett barn i sin yrkesroll. Näst vanligast är internutbildningar. Information från Socialstyrelsen, handböcker och interna riktlinjer är också vanligt förekommande kunskapskällor. Drygt hälften av respondenterna använder sig av sådant de lärt sig under sin universitetsutbildning i hög eller ganska hög utsträckning.

Tillgång till vägledning för att samtala med ett barn med funktionsnedsättning skiljer sig mellan kommunerna. I enkätsvaren framgår att det finns särskilda vägledningar för att samtala med barn med diagnoserna autism och ADHD. I mindre kommuner som är tätorter har respondenterna uppgett att de inte vet om vägledning finns. I mindre kommuner på landsbygden har tre av fyra svarat att det finns vägledning när det gäller vissa funktionsnedsättningar. Respondenter som arbetar i större kommuner har uppgett att det inte finns någon vägledning.

Som hinder för att samtala med ett barn har respondenterna uppgett bl.a. barnets unga ålder och att barnets vårdnadshavare motsätter sig att det handläggaren håller samtal med barnet. Många har även svarat att risken för en lojalitetskonflikt med vårdnadshavare är en faktor som i hög eller ganska hög utsträckning försvårar möjligheterna att låta barnet framföra sina åsikter. Det upplevs ibland även som försvårande att barnets vårdnadshavare närvarar vid samtalet.

Flera av respondenterna uppger att lojalitetskonflikten handlar om att barnet inte vågar säga sanningen med rädsla för att svika eller lämna ut sin förälder. Det kan leda till att barnet undanhåller sanningen eller att barnets svar är svårt att tolka. En respondent skriver:

Barnet hamnar i en situation där hen känner förväntningar på sig att berätta om saker i sin situation som innebär att lämna ut en förälder. Detta kan göra att barnet antingen undanhåller saker, eller berättar saker som hen sedan ångrar att hen sagt.

Otydlig lagstiftning eller konflikt med andra lagbestämmelser tycks inte vara en försvårande faktor. En respondent lyfter däremot fram självständighet och erfarenhet som viktiga faktorer:

Jag som handläggare är beroende av kollegors bedömning på familjenheten och om de är oerfarna styrs de mer av riktlinjer och budget (chefer) och kan ha svårt att stå på sig om det finns behov av placering

eller andra insatser. Det kan även vara svårt att göra bedömningar endast utifrån mallar och kurser som inte har satt sig och kan användas som ett verktyg. Det krävs träning för att göra redskapen som finns till ett naturligt led i arbetet.

På frågan om vilka andra intressen än barnets bästa som beaktas i samband med beslut som rör barn enligt socialtjänstlagen framgår i några kommentarer att hänsyn tas till tillgängliga resurser och förvaltningens ekonomi.

En majoritet av respondenterna redovisar i en utredning om ett barn har framfört sina åsikter och redovisar på vilket sätt detta i så fall har skett. De redogör för tid, plats samt vilka andra som har närvarat vid samtalet och deras hållning. Nästan alla respondenter uppger att de redovisar vad ett barn har berättat. Många redovisar också vad ett barn uttryckt på annat sätt än verbalt. Cirka två tredjedelar av respondenterna redovisar vad de bedömer är barnets bästa i ärendet. Om ett barn inte har fått möjlighet att framföra sina åsikter redovisar de flesta respondenterna anledningen till detta.

En majoritet av respondenterna använder sig av barnets åsikt som ett av flera intressen i bedömningen av barnets bästa. En av respondenterna uppger att det barnet framför inte alls påverkar bedömningen av ärendet, men respondenten framför synpunkterna i utredningen. En respondent uppger att den inte alls använder sig av vad barnet framfört.

48.3.5 Tidigare översyner

Barnrättighetsutredningen

Barnrättighetsutredningen gick igenom 65 barnavårdsutredningar som socialtjänster genomfört med grund i en orosanmälan om att ett barn har bevittnat våld inom familjen. Utredningarna kom från olika kommuner. Majoriteten av utredningarna rörde barn yngre än 12 år. I sin kartläggning kom Barnrättighetsutredningen i huvudsak fram till följande.⁷

Barnets bästa användes inte regelmässigt som ett tillvägagångssätt eller en utgångspunkt för en bedömning. I majoriteten av utredningarna var fokus i stället på att redogöra för och bedöma ett barns

⁷ SOU 2016:19 s. 219–222 och 227–233.

behov. De allra flesta utredningarna gjordes med hjälp av handläggnings- och dokumentationssystemet Barns behov i centrum (BBIC). I dessa utredningar var barnets behov tydligt utrett och insatser formulerades i relation till behoven. Barnets bästa kunde implicit komma till uttryck i bedömningarna men inte alltid. Det kunde handla om att en handläggare identifierat vissa behov hos ett barn, utan att väga samman och analysera behoven utifrån barnets bästa. I några utredningar fanns det en formulering om barnets bästa som en avslutande del av analysen. Generellt gjordes det inte några analyser av positiva eller negativa konsekvenser av ett visst beslut för det enskilda barnet. Beslutsmotiveringarna visade inte att hänsyn hade tagits till barnets bästa. Det framgick normalt inte heller i vilken utsträckning barnets åsikter hade tillmätts betydelse i besluten. I drygt hälften av utredningarna där samtal förts med barnet saknades det redogörelser för barnets åsikter i den analys som gjorts inför beslutet. I utredningar som rörde äldre barn kunde det finnas en antydning att hänsyn tagits till barnets åsikter. Det var vidare ovanligt att barnet hade fått yttra sig om det beslut som socialtjänsten hade tänkt fatta. Generellt var det svårt att avgöra i vilken utsträckning socialtjänsten hade tillmätt barnets åsikter betydelse.

Barnrättighetsutredningen hänvisade även till äldre studier som enligt utredningen gett ett liknande resultat, bl.a. att bedömningen av ett barns bästa reduceras till en redogörelse för en bunt behov, snarare än att behoven vägs mot varandra.

När det gäller barnets rätt att uttrycka sin åsikt fanns det enligt Barnrättighetsutredningen brister. I mindre än hälften av utredningarna hade man inte haft något samtal med barnet. Majoriteten av dem rörde små barn (upp till tre år gamla). Låg ålder var ofta en motivering till varför samtal inte utförts. Men ibland saknades motivering, även för äldre barn. I några fall hade barnet eller vårdnadshavaren inte lämnat sitt samtycke. Bestämmelsen i 11 kap. 2 § SoL, om att ett barn under vissa förutsättningar får höras utan samtycke från en vårdnadshavare, hade inte använts. I de fall när samtal hade hållits hade samtalet oftast skett enskilt med barnet, men det förekom även samtal tillsammans med en förälder eller ett syskon. Syftet med samtalet var ofta oklart. Det fanns stora variationer i vad barnen hade fått komma till tals om. Det fanns flera exempel på utsagor som inte alls hade med utredningens frågeställningar att göra, t.ex. som favoritmat, idrottsaktiviteter och favoritämnen i skolan. Det fanns även brister i doku-

mentationen. Det var inte tydligt om det var ett eller flera samtal, på vilket sätt ett barn berättat eller när samtalet ägt rum. Mycket sällan framgick kontexten för samtalet och socialsekreterarens frågor. Utredningen hänvisade även till andra studier som visat brister i hur barnets åsikter dokumenteras.

48.4 Sammanfattning

Enligt socialtjänstlagen ska vid åtgärder som rör barn, barnets bästa särskilt beaktas. Vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

I förarbetena till bestämmelserna i socialtjänstlagen påpekar regeringen vikten av att de analyser och uppgifter som ligger till grund för bedömningen av barnets bästa finns med som en del i beslutsunderlaget. Själva bedömningen av barnets bästa är, enligt regeringen, en process med flera steg. Dels ska man beakta vetenskap och beprövad erfarenhet samt inhämta underlag från närstående och yrkespersoner som har kunskap om barnet. Dels ska man beakta det som barnet själv ger uttryck för. Vad som är barnets bästa ska avgöras utifrån en bedömning av förhållandena i det enskilda fallet. Inga andra intressen får ta över det som är bäst för barnet.

I Socialstyrelsens handbok finns instruktioner när det gäller att bedöma vad som är barnets bästa. Vad som anges i handboken är huvudsakligen detsamma som anges i förarbetena. JO har därtill förtydligt att bestämmelsen om att barnets intressen särskilt ska beaktas inte innebär att barnets bästa alltid ska vara avgörande för de beslut som fattas. Barnperspektivet kan nämligen stå i strid med andra intressen. Inför ett beslut ska dock en socialnämnd analysera och väga olika alternativ till lösningar mot varandra. Barnets bästa ska därför alltid beaktas, utredas och redovisas.

När det gäller vår rättsfallsstudie och enkätundersökning har de delats in i två delar: ekonomiskt bistånd och vård- och behandlingsinsatser. Observera att det är olika bestämmelser om barnets bästa

som gäller för dessa två delar. För biståndsmålen gäller att barnets bästa särskilt ska beaktas medan det för vårdmålen ska vara avgörande. Med tanke på studiernas begränsade omfattning är det svårt att dra några säkra slutsatser.

Av rättsfallsstudien framgår att det ofta är svårt att utläsa i vilken omfattning barnets bästa har beaktats i biståndsmålen. Det framgår inte heller tydligt vilken hänsyn som tagits till ett barns egna synpunkter. När det gäller behandlingsinsatser redovisas oftast ett barns inställning, men det framgår inte tydligt hur den beaktats. Det är främst en behovsprövning som görs. Vid önskan om byte av boende görs bedömningen oftast utifrån om barnet tillförsäkras en skälig levnadsnivå på det aktuella boendet snarare än vilket alternativ som är bäst. Barnets bästa används ibland för att avslå överklaganden från barnet själv, vilket kan tyda på att en intresseavvägning har gjorts men utan att den tydligt redovisats.

En överhängande majoritet av de socialsekreterare som svarat på enkätundersökningen känner sig trygga med hur de ska bedöma och beakta barnets bästa vid åtgärder och beslut som rör barn. För socialsekreterarna innebär barnets bästa bl.a. att barnet ska få en gynnsam utveckling inom hälsa och utbildning samt att barnen är delaktiga i de beslut som fattas kring dem. För en majoritet av respondenterna är principen om barnets bästa oftast eller alltid avgörande vid åtgärder och beslut som rör barn. En fjärdedel av respondenterna uppger emellertid att barnets bästa viktas mot andra intressen och väger tungt men inte att principen oftast eller alltid blir avgörande. Även i fall när barnets bästa ska vara avgörande verkar det förekomma att andra intressen, såsom föräldrarnas vilja och kommunens ekonomiska intressen beaktas.

De flesta respondenterna använder sig av barnets synpunkter som en av flera delar i bedömningen av barnets bästa. Det förekommer emellertid att respondenter verkar hålla ett samtal mer för formens skull och anser att synpunkterna inte behöver beaktas.

Andra intressen förutom barnets bästa som beaktas vid åtgärder och beslut som rör barn är föräldrarnas intressen och situation samt vilka insatser som finns att tillgå. Även om några säkra slutsatser inte kan dras från enkätundersökningen så kan det konstateras att de tillfrågade socialsekreterarna har en tydlig bild av vad som är barnets bästa och hur en intresseavvägning går till. Samtliga av de tillfrågade socialsekreterarna tar hänsyn till barnets bästa i sin bedömning även

om flera tycker att det är otydligt hur det ska viktas mot andra intressen. Orsaken till detta är inte helt tydlig. Majoriteten känner sig trygga i att göra bedömningar av barnets bästa och anser sig inte ha någon kunskapsbrist. Tidigare studier på området beskriver emellertid liknande resultat som vår studie. Bl.a. beskriver Barnrättighetsutredningen att bedömningen av ett barns bästa ofta reduceras till en redogörelse för en bunt behov, snarare än att behoven vägs mot varandra.

Av enkätundersökningen framgår att det främst är tids- och resursbrist som försvårar för respondenterna att göra en fullgod prövning av barnets bästa. Det upplevs också som problematiskt att föräldrarna kan ta beslut över sina barn eller att föräldrarna kan ha andra åsikter om vad som är bäst för barnet än vad handläggaren har. I viss mån tycks föräldrarna ses som motparter till barnet. Respondenter har också uppgett att bestämmelsen om barnets bästa ger ett brett tolkningsutrymme och därmed upphov till olika bedömningar. Denna uppfattning tycks utgå från att mer generella bedömningar om barnets bästa föredras framför en bedömning utifrån ett individuellt barns behov och förutsättningar.

När det gäller ett barns rätt att uttrycka sin åsikt och få den beaktad har respondenterna uppgett att de främst använder sig av sina kollegor för att få information om hur de bäst kan samtala med ett barn i sin yrkesroll. Information från Socialstyrelsen, handböcker och interna riktlinjer är emellertid också vanligt förekommande kunskapskällor.

JO har uttryckt att en socialnämnd måste göra omsorgsfulla överväganden angående behovet av att samtala med ett barn i varje enskilt fall. En allmän utgångspunkt är att vårdnadshavarnas inställning till att samtal hålls med barnet ska efterfrågas och i största möjliga mån beaktas.

De flesta av de tillfrågade socialsekreterarna i utredningens enkätundersökning har uppgett att de alltid samtalar med barnet om det är 7 år eller äldre. När barnet är 3–7 år finns en större spridning. Det finns också exempel på respondenter som bara samtalar med äldre barn.

Samtal med barn verkar i de allra flesta fall dokumenteras av respondenterna. Generellt redovisar respondenterna vad barnet har uttryckt för socialsekreteraren.

När det gäller barnets rätt att uttrycka sin åsikt finns det, enligt Barnrättighetsutredningen, brister. Detta är emellertid inga brister som tydligt framkommit i vår utredning. Det behöver dock inte innebära att sådana brister inte finns. Vår enkätundersökning är begränsad och många av de socialsekreterare som fick vår undersökning valde att inte besvara den. Enligt Barnrättighetsutredningen fanns det även brister i socialsekreterarnas dokumentation. Det var t.ex. inte tydligt om det var ett eller flera samtal, på vilket sätt ett barn berättat eller när samtalet ägt rum. De som besvarat vår undersökning uppger emellertid att de i hög grad och stor omfattning dokumenterar omständigheterna kring sina samtal med barn och innehållet i samtalen.

49 Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

49.1 Barnets bästa

1 § femte stycket LVU

Vid beslut enligt denna lag ska vad som är bäst för den unge vara avgörande.

49.1.1 Den allmänna motiveringen

Inför att bestämmelsen infördes i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) år 2003 konstaterade regeringen att det inte fanns någon bestämmelse i lagen som motsvarade artikel 3 i barnkonventionen. Regeringen konstaterade även att det behövdes ett förstärkt barnperspektiv i lagen. Rättsutvecklingen hade tenderat att inte sätta barnet främst, utan fokus hamnade i stället på föräldraperspektivet i LVU-målen. Vid utformningen av bestämmelsen angav regeringen att det inte torde finnas några andra intressen som skulle kunna ha samma tyngd som barnets bästa vid bedömningen av vilka åtgärder som ska vidtas. I en konflikt mellan barnets behov och andra intressen ska hänsynen till barnets bästa alltid ges företräde. Barnets bästa måste i varje enskilt fall avgöras utifrån en bedömning av de individuella förhållandena.¹

Se även ovan vad som anfördes när bestämmelsen om barnets bästa i socialtjänstlagen samordnades med bestämmelsen i LVU.

¹ Prop. 2002/03:53 s. 76–78.

49.1.2 Författningskommentarerna

Bestämmelsen utgör en anpassning till barnkonventionens artikel 3. Men till skillnad från principen i barnkonventionen ges inte samma utrymme i LVU för att ta hänsyn till andra intressen. Det beror på att åtgärder som vidtas och beslut som fattas med stöd av lagen inte kan ha annat syfte än att förbättra för den unge. Inga andra intressen kan sålunda få ta över vad som är bäst för barnet, enligt författningskommentaren.²

49.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

36 § första och andra styckena LVU

Den unge ska få relevant information. Den unge ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. Om den unge inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

Om den unge har fyllt 15 år, har han eller hon rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag. Den som är yngre får höras i domstol, om han eller hon inte kan antas ta skada av det.

49.2.1 De allmänna motiveringarna

Tidigare fanns en motsvarande reglering i 1 § LVU. År 2013 samordnades bestämmelsen med den i socialtjänstlagen. Utöver att ordalydelsen blev annorlunda flyttades bestämmelsen till den del av lagen som handlar om hur ett ärende ska handläggas.

I förarbetena till den tidigare bestämmelsen i 1 § LVU anges i huvudsak följande. Med beaktande av Sveriges åtaganden enligt barnkonventionen får det inte råda någon tvekan om att den unge, oavsett ålder, alltid har rätt att uttrycka sin åsikt och få den beaktad. De vid den tiden befintliga bestämmelserna som gav barn rätt att komma till tals hade inte fått något större genomslag. När en åtgärd enligt LVU kan bli aktuell – oavsett vilken typ av åtgärd det rör sig om – ska den unge ges tillfälle att uttrycka sin åsikt. Härigenom får den unge möj-

² Prop. 2002/03:53 s. 105.

lighet att påverka det beslut som ska fattas samtidigt som han eller hon får känna sig delaktig i utformningen av vården. Att låta den unge själv komma till tals och uttrycka sin mening om sin situation och de åtgärder som kan komma att vidtas, hör naturligt samman med bestämmelsen om barnets bästa. Den slutliga bedömningen av vad som är barnets bästa måste alltid göras av de vuxna som ansvarar för beslutet. Men för att kunna bedöma vad som är bäst för barnet är det absolut nödvändigt att hans eller hennes inställning finns med i beslutsunderlaget. Bestämmelsen gäller även i förvaltningsdomstolarna.³

I regeringens proposition *Stärkt stöd och skydd för barn och unga* föreslog regeringen ändringar i främst socialtjänstlagen (2001:453) och LVU i syfte att stärka stödet och skyddet för barn som far illa eller riskerar att fara illa. När det gäller ett barns rätt att framföra sina åsikter anges i huvudsak följande i propositionen. Det finns ingen nedre åldersgräns för när barn ska få komma till tals och uttrycka sina åsikter. I regeringens strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/10:232) anges att för att ge barnet förutsättningar att uttrycka sina åsikter ska ansvariga aktörer ha kunskap om hur denna rättighet ska förverkligas i den egna verksamheten. Det innebär att det måste finnas kunskap om och utarbetade arbets sätt för hur barnets åsikter på bästa sätt kan inhämtas, utifrån barnets ålder och mognad. Det är viktigt att miljön känns trygg för barnet och att metoder och arbetssätt är väl anpassade till barnets förutsättningar. I alla beslut som rör barn bör det framgå om barnets åsikter har inhämtats samt hur barnets åsikter i så fall har inhämtats och beaktats. Då artikel 12 inte innehåller några specifika åldersgränser och begreppet mognad inte heller är definierat, måste man i varje enskilt ärende bedöma barnets förmåga att förstå det som han eller hon ska uttrycka sin åsikt om och anpassa situationen och informationen utifrån det. Regeringen delar Barnskyddsutredningens uppfattning att de nuvarande bestämmelserna i socialtjänstlagen och LVU, om att barn som är yngre än 15 år bör höras om det är till nytta för utredningen och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras (11 kap. 10 § andra stycket socialtjänstlagen och 36 § tredje stycket LVU), bör ändras. Skälet till detta är att bestämmelserna ger bl.a. socialnämnden möjligheten att avstå från att höra ett barn i de fall då detta inte är till nytta för utredningen. Regeringen anser i likhet med utredningen, och mot bakgrund av barnkonventionens principer, att

³ Prop. 2002/03:53 s. 79–81.

barnet ska ha rätt att föra fram sina åsikter i frågor som rör barnet, oavsett om socialnämnden eller domstolen anser att det tillför utredningen något. Vidare anser regeringen att utformningen av bestämmelsen bör göras på ett sådant sätt att den bättre stämmer överens med barnkonventionen.⁴

Bestämmelsen om att ett barn har rätt att uttrycka sina åsikter infördes i 36 § LVU samtidigt som socialtjänstlagens motsvarande bestämmelse fick sin nuvarande utformning. Se även kapitlet om socialtjänstlagen ovan för att läsa om de överväganden som då gjordes.

49.2.2 Författningskommentaren

Författningskommentaren till bestämmelsen om barnets rätt att komma till tals i 36 § LVU hänvisar till kommentaren till den motsvarande bestämmelsen i socialtjänstlagen, som samtidigt trädde i kraft. Se kapitlet om socialtjänstlagen ovan.

49.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

49.3.1 Föreskrifter och handböcker

Socialstyrelsens föreskrifter och handböcker

I Socialstyrelsens handbok *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* anges följande om bedömning av barnets bästa och om barns rätt att uttrycka sin åsikt.⁵ Barns och ungas rätt till information är en viktig förutsättning för att de ska kunna komma till tals och bli delaktiga. Vad som är barnets bästa får bedömas i varje enskild situation. Det får sin betydelse först i ett givet sammanhang och är en process i flera steg. Processen innebär att vetenskap och beprövad erfarenhet beaktas, underlag hämtas in från närstående och yrkespersoner som har kunskap om barnet och det som barnet själv ger uttryck för beaktas. I övrigt hänvisas främst till förarbetsuttalandena.

I Socialstyrelsens handbok *LVU Handbok för socialtjänsten* anges i huvudsak följande när det gäller den unges bästa.⁶ Vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande. Detta innebär

⁴ Prop. 2012/13:10 s. 37 och 38.

⁵ Socialstyrelsens handbok *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* s. 50 och 51.

⁶ Socialstyrelsens handbok *LVU Handbok för socialtjänsten* s. 38–42.

att reglerna om barnets bästa går längre i LVU än barnkonventionen eftersom det i konventionen anges att barnets bästa ska beaktas. I en konflikt mellan den unges behov och andra intressen ska hänsyn till den unges bästa alltså alltid ges företräde. Faktorer som kan tas hänsyn till vid bedömning och fastställande av barnets bästa är t.ex. barnets rätt att uttrycka sina åsikter. Andra faktorer är barnets identitet, bevarandet av barnets familjemiljö och möjligheten att upprätthålla relationer, barnets behov av omsorg samt skydd och säkerhet. En viktig faktor är också om barnet befinner sig i en utsatt situation. Även barnets rätt till hälsa och utbildning är betydelsefulla faktorer i bedömningen av barnets bästa. När en åtgärd enligt LVU blir aktuell ska den unge ges tillfälle att uttrycka sin åsikt, oavsett vilken typ av åtgärd det rör sig om. På så sätt får den unge möjlighet att påverka det beslut som ska fattas, och får känna sig delaktig i utformningen av vården, som innefattar åtgärder som många gånger kan vara avgörande för den unges liv och utveckling. Detta tar sikte på alla beslutssituationer och åtgärder som vidtas med stöd av LVU, alltså inte bara domstolens beslut. Det finns ingen nedre åldersgräns för när ett barn ska få komma till tals och uttrycka sina åsikter. För att ge barnet förutsättningar att uttrycka sina åsikter behöver ansvariga aktörer ha kunskap om hur denna rättighet ska förverkligas i den egna verksamheten. Det måste alltså finnas kunskap och arbetssätt för hur barnets åsikter på bästa sätt kan inhämtas utifrån barnets ålder och mognad. Det är exempelvis viktigt att miljön känns trygg för barnet och att metoder och arbetssätt är väl anpassade till barnets förutsättningar. Handboken hänvisar vidare till förarbetena och uttalanden från barnrättskommittén.

I Socialstyrelsens handbok *Utreda barn och unga* står det bl.a. följande.⁷ Inför ett beslut eller en åtgärd ska därför ansvarig beslutsfattare överväga om beslutet eller åtgärden berör barnet eller barnen och i så fall på vilket sätt, det vill säga ha ett barnperspektiv. Om åtgärden eller beslutet bedöms få konsekvenser för barnet eller barnen ska hänsyn tas till de mänskliga rättigheter som barn har enligt bland annat barnkonventionen. Att på så sätt säkerställa barnets rättigheter i åtgärder eller vid beslut som rör barn innebär att ha ett barnrättsperspektiv. Principen om barnets bästa påverkar också hur barnet ska ges möjlighet att framföra sina åsikter. Att barns åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad ställer till exem-

⁷ Socialstyrelsens handbok *Utreda barn och unga* s. 25 och 28.

pel krav på att socialnämnden har kunskap om barns fortlöpande utveckling, behov och förmåga. Det finns dock inga specifika åldersgränser för barnets betydelsefulla delaktighet i beslutsfattanden. I övrigt refereras flera förarbetsuttalanden.

Av SOSFS 2014:5 framgår särskilda dokumentationskrav vid ärenden som rör barn (15–18 §§). Bl.a. ska det av dokumentationen framgå vilken information som lämnats till barnet, vilka åsikter barnet fört fram och, om barnet inte fört fram några åsikter, hur man gått tillväga för att klarlägga barnets inställning. Vidare ska det framgå hur hänsyn har tagits till barnets åsikter och hur barnets bästa har beaktats.

49.3.2 Vägledande praxis

I rättsfallet *HFD 2017 ref. 42* lades stor vikt vid en sexårings berättelse om missförhållanden i hemmet, trots föräldrarnas förnekande. Högsta förvaltningsdomstolen uttryckte att vid bedömning av uppgifternas tillförlitlighet ska barnets berättelse väga tungt, liksom barnets subjektiva upplevelse av hemförhållandena. Mot bakgrund av lagstiftningens syfte måste även ett yngre barns uppgifter kunna tillmätas sådan tyngd att de ensamma kan ligga till grund för ett beslut om omhändertagande.

Av rättsfallet *HFD 2017 ref. 39* framgår att det inte är tillräckligt att det är till barnets bästa att ett barns vistelseort hemlighålls för föräldrarna; det måste även vara nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården. Det är inte tillräckligt med en misstanke om att en förälder inte kommer att respektera ett beslut om umgängesbegränsning. Motsvarande gäller för andra inskränkningar i umgänget mellan barn och förälder enligt rättsfallet *HFD 2017 ref. 40*.

Av rättsfallet *HFD 2015 ref. 36* framgår att principen om barnets bästa är överordnad andra principer för val av placering, såsom återförenings- och närhetsprincipen. Målet rörde ett barn som var ett och ett halvt år gammalt. Barnet hade bott i familjehem under ett år. Enligt Högsta förvaltningsdomstolen vägde riskerna för att barnet inte skulle tillförsäkras en god vård på grund av påtryckningar från föräldrarna tillsammans med värdet av att inte bryta upp från den familjehemsplacering barnet hade starkare än de fördelar en anhörigplacering (hos morföräldrarna) skulle innebära.

Högsta förvaltningsdomstolen har i rättsfallet *HFD 2014 ref. 46* tydliggjort att barnet har en central plats i utredningen om förhållandena i hemmet. Barnets berättelse ska väga tungt i utredningen liksom barnets subjektiva upplevelse av hemförhållandena. Domstolen hänvisar även till rättsfallet *HFD 2011 ref. 5*, av vilket det framgår att ett interimistiskt beslut att avbryta vården innan dom meddelats bara kan komma i fråga om det står klart att åtgärden är nödvändig av hänsyn till barnets bästa och inte kan anstå till dess dom meddelas i målet. Domstolen slog fast att liknande kriterier bör ställas vid omedelbar verkställighet av en dom som innebär att vården upphör.

I rättsfallet *HFD 2014 ref. 38* prövade Högsta förvaltningsdomstolen frågan om ett icke processbehörigt barn (under 15 år) genom sin ställföreträdare kan överklaga ett fastställt beslut om omedelbart omhändertagande enligt LVU, trots att ställföreträdarens egen uppfattning är att omhändertagandet bör bestå. Domstolen ansåg att, mot bakgrund av syftet med 36 § LVU, bör utgångspunkten vara att ställföreträdaren ska tillmäta den unges åsikter och inställning betydelse i förhållande till ålder och mognad och i varje enskilt fall bedöma den unges förmåga att förstå innebörden av den uppfattning som han eller hon framfört. Om den unge uppnått viss mognad och klart gett uttryck för att han eller hon vill att ett avgörande ska överklagas ska ställföreträdaren se till att så sker. Detta kan innebära att ställföreträdaren t.ex. ska överklaga ett beslut som ställföreträdaren anser bör bestå.

Enligt rättsfallet *HFD 2012 ref. 35* ska den risk för skada som en separation från ett familjehem kan medföra inte vägas in i bedömningen av om vård enligt LVU ska upphöra. Sådana avväganden får i stället behandlas vid överväganden om flyttningsförbud enligt 24 § LVU eller vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 8 § FB. Högsta förvaltningsdomstolen anförde att bestämmelsen om barnets bästa i 1 § LVU inte innebär att överväganden som enbart är relaterade till risken för skada vid en separation från ett familjehem ska vägas in i bedömningen av om vården ska upphöra.

Högsta förvaltningsdomstolen har i rättsfallet *HFD 2011 ref. 50* uttalat att ett beslut om att upphäva ett pågående omedelbart omhändertagande måste i likhet med andra beslut enligt LVU vara betingat av barnets bästa. Även om kammarrätten gör bedömningen att det numera saknas skäl för en sådan åtgärd måste konsekvenserna för barnet av ett upphävande beaktas. En förutsättning för ett beslut om

upphävande bör därför enligt Högsta förvaltningsdomstolens mening vara att det framstår som mycket osannolikt att barnet inom kort kan komma att behöva omhändertas på nytt.

I rättsfallet *RA 2005 ref. 66* bedömde Högsta förvaltningsdomstolen att en 12-åring konsekventa och tydliga vilja om att hon inte ville ha något umgänge med modern skulle tillmätas avgörande betydelse i frågan om umgängesförbud, oberoende av orsakerna till hennes ställningstagande. Domstolen ansåg det var till barnets bästa att något umgänge med modern inte skulle ske, så länge barnet själv inte kunde acceptera det.

49.3.3 Utredningens rättsfallsstudie

Vår studie omfattar avgöranden från förvaltningsrätter och kammarrätter som meddelats mellan juni och september 2018. När det gäller själva bedömningen av om vård ska förordnas eller inte görs den främst utifrån om det finns en påtaglig risk att barnet skadas på de sätt som anges i 2 och 3 §§ LVU. Någon särskild bedömning av barnets bästa utöver det görs normalt inte. I besluten finns endast en hänvisning till bestämmelsen om barnets bästa. Det tycks krävas mindre omsorgsbrister för att ett yngre barn ska beredas vård i jämförelse med ett äldre.

Vid överprövningar av beslut om huruvida ett barn ska ha något umgänge med en förälder har barnets vilja ofta stor betydelse. Det läggs även stor vikt vid barnets bästa och om ett umgänge kan störa barnets behandling, utveckling eller trygghet.

I ett mål från Kammarrätten i Jönköping dömde domstolen mot barnens vilja. Domstolen bedömde det vara två syskons (10 och 12 år gamla) bästa att flyttas från ett jourhem i Kalmar till ett familjehem på Gotland. Barnen hade uttryckt en vilja att inte flyttas från Kalmar. Deras behov av kontinuitet och vård bedömdes emellertid vara viktigare än deras behov att bo nära föräldrarna i Kalmar. Det fanns inte heller något annat i Kalmartrakten beläget familjehem som skulle utgöra ett lämpligare placeringsalternativ än familjehemmet på Gotland. Vid dessa förhållanden ansåg kammarrätten att närhetsprincipen fick stå tillbaka för intresset av att barnen fick den vård i familjehemmet på Gotland som de var i behov av.⁸

⁸ Kammarrätten i Jönköping, dom den 2 augusti 2018 i mål 1571-18.

49.3.4 Tidigare översyner

Utredningen om tvångsvård för barn och unga

Utredningen om tvångsvård för barn och unga fick år 2012 i uppdrag att göra en översyn av LVU. Utredningen redovisade sitt uppdrag i två betänkanden.⁹ Syftet med utredningen var att ytterligare stärka barnrättsperspektivet och rättssäkerheten för barn och unga samt bidra till kvalitetsutveckling inom den sociala barn- och ungdomsvården, med särskilt fokus på tvångsvård.¹⁰ Utredningen redovisade sitt uppdrag i två betänkanden.¹¹

Utredningen föreslog bl.a. att bestämmelsen om barnets bästa skulle, liksom i nuvarande LVU, placeras i inledningen av en ny LVU. Det skulle enligt utredningen innebära att bestämmelsen även fortsättningsvis ska ses som en portalbestämmelse i form av en rättslig princip. Utredningen ansåg att barnets bästa också ska kunna vara utslagsgivande för om vård i familjehem ska upphöra eller inte, under vissa förutsättningar då barnet har rotat sig i familjehemmet. Utredningen föreslog därför att det skulle införas en bestämmelse i en ny LVU som stadgar att vid prövning av om vård i familjehem enligt nuvarande 2 § LVU ska upphöra ska barnets bästa vara avgörande. Utredningen angav att genom att föra in barnets bästa i paragrafen markeras att barnets bästa ska prövas som ett självständigt rekvisit till skillnad mot portalparagrafen om barnets bästa. Prövningen av om vården ska upphöra ska enligt förslaget således göras i två steg. Först ska en prövning göras i förhållande till de ursprungliga skälen till omhändertagandet. I ett andra steg ska prövas om det är till barnets bästa att vården upphör.¹²

Utredningen föreslog även att nuvarande 36 § LVU skulle delas upp i två bestämmelser i en ny LVU. En bestämmelse skulle reglera rätten till information och en bestämmelse skulle reglera barnets eller den unges rätt att komma till tals och få sina synpunkter beaktade i förhållande till ålder och mognad. Bestämmelsen om barnets eller den unges rätt till information föreslogs förtydligas med att barnet eller den unge återkommande ska få relevant information.¹³

⁹ SOU 2014:3 och SOU 2015:71.

¹⁰ SOU 2015:71 s. 39.

¹¹ SOU 2014:3 och SOU 2015:71.

¹² SOU 2015:71 s. 661.

¹³ SOU 2015:71 s. 231 och 232.

49.4 Sammanfattning

Vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande. Den unge ska få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. Om den unge inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klargöras på annat sätt. Den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Om den unge har fyllt 15 år, har han eller hon rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt LVU. Den som är yngre får höras i domstol, om han eller hon inte kan antas ta skada av det.

Av förarbetena till bestämmelserna i LVU framgår att bestämmelsen infördes mot bakgrund av artikel 3 i barnkonventionen. Vid utformningen av bestämmelsen angavs att det inte torde finnas några andra intressen som skulle kunna ha samma tyngd som barnets bästa vid bedömningen av vilka åtgärder som ska vidtas. I en konflikt mellan barnets behov och andra intressen ska hänsynen till barnets bästa alltid ges företräde. Barnets bästa måste i varje enskilt fall avgöras utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Vidare framgår att det inte får råda någon tvekan om att den unge, oavsett ålder, alltid har rätt att uttrycka sin åsikt och få den beaktad. Att låta den unge själv komma till tals hör naturligt samman med bestämmelsen om barnets bästa. För att kunna bedöma vad som är bäst för barnet är det absolut nödvändigt att hans eller hennes inställning finns med i beslutsunderlaget.

I Socialstyrelsens handböcker finns instruktioner när det gäller att bedöma vad som är barnets bästa. Det som anges i handböckerna är huvudsakligen detsamma som anges i förarbetena.

Av den vägledande praxis som finns på området kan vi notera följande. Barn som är föremål för ett omhändertagande enligt LVU tycks i hög grad få komma till tals och det läggs stor vikt vid deras berättelser. Hur mycket vikt som läggs vid ett barns inställning och synpunkter om själva frågan som beslutet rör är mer oklart. Det är inte alltid det tydligt framgår. När det gäller ett omhändertaget barns umgänge med en förälder verkar dock betydande hänsyn tas till barnets inställning. Vid beslut om omhändertagande tycks det framför allt göras en bedömning av om det finns en risk för att barnet kommer till skada i stället för en vidare bedömning av vad som är barnets bästa.

Det kan förklaras av att det är fråga om en ytterst ingripande tvångs-åtgärd mot både barnet och barnets familj.

Av vår rättsfallsstudie framgår att själva bedömningen av om vård ska förordnas eller inte görs främst utifrån om det finns en påtaglig risk att barnet skadas på de sätt som anges i 2 och 3 §§ LVU. Någon särskild bedömning av barnets bästa utöver det görs normalt inte, utan endast en hänvisning till bestämmelsen. Vid överprövningar av beslut om barnet ska ha något umgänge med en förälder läggs större vikt på barnets vilja och bästa.

50 Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)

50.1 Barnets bästa

6 a § LSS

När åtgärder rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas.

50.1.1 Den allmänna motiveringen

I förarbetena till 6 a § lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) förtydligas att barnkonventionens intentioner ska beaktas i allt beslutsfattande som rör barn i staten, kommunerna och landstingen. Vidare framgår i allt väsentligt följande. För att på ett konkret och strukturerat sätt omsätta barnkonventionen och artikel 3 om barnets bästa i handling, är det viktigt att göra barnrättskonsekvensanalyser eller barnkonsekvensbedömningar, vilket barnrättskommittén rekommenderat. Barnombudsmannen har beskrivit en modell för sådana analyser. I de allra flesta fall sammanfaller beviljandet av en begärd insats med vad som är bäst för barnet. Det kan dock i vissa fall tänkas att en ansökan om insats beträffande en vuxen berör ett barn, och att hänsynen till barnets bästa innebär något annat än att insatsen beviljas. Det finns i den situationen inte någon grund för att avslå en ansökan med hänsyn till barnets bästa. Om det framkommer omständigheter som ger anledning att ifrågasätta om en insats enligt LSS verkligen är förenlig med barnets bästa bör det beaktas på annat sätt, t.ex. i utformningen av utförandet av insatsen eller med annat stöd. Bestämmelsen om barnets bästa i LSS kommer således enligt regeringens mening att få störst betydelse vid andra

åtgärder än beviljandet av insatser, t.ex. vid utförandet av insatserna, vid planering och vid tillståndsgivning och tillsyn.¹

50.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till 6 a § LSS framgår att paragrafen motsvarar kravet i artikel 3 i barnkonventionen. Vidare framgår att bestämmelsen får betydelse främst vid utförandet av insatserna i 9 §, vid kommunens uppgifter enligt 15 § och vid tillstånds- och tillsynsverksamhet. Slutligen anges att den enskildes rätt till insatser är uttömmande reglerad i lagen och ska inte begränsas eller utvidgas av bestämmelsen om barnets bästa.²

50.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

8 § andra stycket LSS

När en insats rör ett barn ska barnet få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

50.2.1 De allmänna motiveringarna

Bestämmelsen är utformad mot bakgrund av artikel 12 i barnkonventionen. I förarbetena framhålls att handläggaren måste skapa sig en bild av barnet och dess behov för att kunna bedöma en ansökan som rör ett barn. Vidare framgår att det är frivilligt för barnet att framföra sina åsikter. Bestämmelsen ger inte någon utökad rätt för handläggarna att tala med barnet mot vårdnadshavarnas vilja, på det sätt som är möjligt i tillsynsärenden. Om föräldrarna är positiva till att barnet kommer till tals under handläggningen är detta naturligtvis en gynnsam situation. Om barnet har uppnått den ålder och mognad som krävs för att själv bestämma om sin medverkan, är det barnet som råder över om något samtal ska hållas. Det innebär att vårdnadshavarens samtycke till samtalet inte behöver inhämtas och att samtalet till och med kan äga rum mot vårdnadshavarens vilja. Om

¹ Prop. 2009/10:176 s. 31–33.

² Prop. 2009/10:176 s. 74.

barnet däremot inte har uppnått den ålder och mognad som krävs för att själv bestämma, kan vårdnadshavarna förhindra att samtal hålls med barnet. Frågan om socialnämnden ska kunna tala med barnet faller nämligen inom vårdnadshavarnas bestämmanderätt.³

50.2.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen om barnets rätt att komma till tals framgår i huvudsak följande. Med barn avses personer under 18 år. Vid tillämpningen av bestämmelsen ska barnets bästa särskilt beaktas enligt 6 a §. Det kan ibland innebära att information inte ska ges, eller att bara viss information ges, beroende på vad som är bäst för det enskilda barnet i förhållande till barnets ålder, mognad och tidigare kunskaper. Informationen och hur den ges ska anpassas till det enskilda barnets förutsättningar att ta till sig den. Även då barnet ska ges möjlighet att framföra åsikter ska barnets bästa beaktas. Det kan innebära att det inte alltid är lämpligt att efterfråga barnets åsikt. Enligt artikel 12 i barnkonventionen ska det barn som är i stånd att bilda egna åsikter ges rätt att uttrycka dessa. Om barnet inte uppnått tillräcklig ålder och mognad för att själv kunna ta ställning, måste vårdnadshavaren samtycka till att barnet framför sina åsikter. Det är således även vårdnadshavarens ansvar att bevaka att barnet inte ges möjlighet att uttrycka åsikter om det skulle vara olämpligt för just det barnet. Barnet är aldrig skyldigt att redogöra för sin inställning, utan ska bara ges möjlighet att framföra åsikter.⁴

50.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

50.3.1 Föreskrifter och handböcker

Socialstyrelsens föreskrifter, råd och handböcker

I SOSFS 2012:6 ger Socialstyrelsen följande allmänna råd om tillämpningen av 6 § LSS. Den som ansvarar för verksamheten bör se till att barnet eller ungdomen får kommunikativt och kognitivt stöd, uppmuntras att framföra sina åsikter och får information om genomförandet av insatsen (6 §). Av föreskrifterna framgår även att den

³ Prop. 2009/10:176 s. 33–35.

⁴ Prop. 2009/10:176 s. 74.

som bedriver verksamheten ska ha regelbunden kontakt med barnets vårdnadshavare för att underlätta deras inflytande och medbestämmande (7 §).

Av SOSFS 2014:5 framgår särskilda dokumentationskrav vid ärenden som rör barn (15–18 §§). Bl.a. ska det av dokumentationen framgå vilken information som lämnats till barnet och vilka åsikter barnet fört fram. Vidare ska det framgå hur hänsyn har tagits till barnets åsikter och hur barnets bästa har beaktats.

I Socialstyrelsens handbok *Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning* står följande om barnets bästa i LSS (s. 19). Lagtexten beskriver en etisk princip. För att kunna handla utifrån barnets bästa krävs en insikt om och förståelse för hur barn ser och förstår sin omvärld. Det är en förutsättning för att som vuxen kunna hjälpa barnet att uttrycka sin syn på sina behov och förstå sin kapacitet. Det är en viktig grund för att barnet ska kunna vara delaktigt i planering och genomförande av insatser. Ansvaret för att tolka barnets bästa måste alltid vara bundet till det enskilda barnets aktuella sammanhang. Att omsätta barnets bästa i praktiken innebär att vuxna har ett lyssnande och inkännande förhållningssätt. Det förutsätter att t.ex. handläggaren eller personalen har goda kunskaper om barn, i synnerhet om just det barn man möter i arbetet, respekterar barnet som person och inte skadar barnets värdighet.

Stycket åtföljs av en diskussion kring begreppet barnperspektiv. Därefter finns det ett avsnitt om varför barn ska komma till tals. Det står bl.a. följande (s. 21). För att ett barns behov ska bli rätt uppfattat behöver barnet själv beskriva sitt perspektiv och involveras redan i början av planerings- och beslutsprocessen.

Om barnsamtal står det följande (s. 21). I LSS-sammanhang handlar samtal med barn oftast om att ge barnet information och att ta del av barnets synpunkter och egen beskrivning av sin situation. Inom socialtjänstens område har samtalen med barn olika syften. En del samtal handlar om att barn som farit illa behöver stöd med att bearbeta sina upplevelser. Andra samtal handlar om att ge information till barnet och att förvissa sig om att barnet förstått vad socialtjänstens ingripande eller en erbjuden insats innebär. Ett tredje exempel är familjerättens samtal med barn, som används som underlag till domstolsförhandlingar i rättsväsendets tjänst. Oavsett syftet med samtalet har varje samtal en inverkan på barnet och kan väcka frågor eller

oro som måste hanteras. Den som träffar barnet bör ta tid på sig och vara förberedd på att ha flera återkommande samtal.

Barnets bästa förutsätter att barnet kommer till tals och att vuxna får ta del av vad barnet känner, tänker och tycker. Ett barn måste kunna känna sig trygg med att vuxna tar ansvar för viktiga beslut när så behövs. Formaliserade möten fungerar för vuxna, men knappast för barn och ungdomar som behöver kommunikationsstöd. Det behöver finnas flexibilitet avseende tid, plats, former att mötas på och olika samtalsverktyg för att barn ska komma till tals och för att vuxna ska förstå det barnet uttrycker. För att dokumentationen ska vara tillgänglig för barnet kan den behöva kompletteras med bilder som barnet känner igen eller spelas in så att barnet kan lyssna på vad som planerats och beslutats.

I handboken redogörs också för en modell av H. Shier, som beskriver barns delaktighet utifrån olika nivåer (s. 22 och 23). Vidare anges det att modellen kan vara till hjälp i den direkta handläggningen i det enskilda ärendet men också användas för att värdera hur väl barns delaktighet är etablerad i verksamheten.

I Socialstyrelsens handbok *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* anges följande om bedömning av barnets bästa och om barns rätt att uttrycka sin åsikt.⁵ Barns och ungas rätt till information är en viktig förutsättning för att de ska kunna komma till tals och bli delaktiga. Vad som är barnets bästa får bedömas i varje enskild situation. Det får sin betydelse först i ett givet sammanhang och är en process i flera steg. Processen innebär att vetenskap och beprövad erfarenhet beaktas, underlag hämtas in från närstående och yrkespersoner som har kunskap om barnet och det som barnet själv ger uttryck för beaktas. I övrigt hänvisas främst till förarbetsuttalandena.

50.3.2 Vägledande praxis

Enligt rättsfallet *HFD 2011 ref. 36* kan ett barns behov av omvårdnad och tillsyn inte beaktas vid en prövning om föräldern ska omfattas av den personkrets som är berättigad stöd enligt LSS. Barnets bästa nämns inte i avgörandet.

Högsta förvaltningsdomstolen prövade i rättsfallet *HFD 2018 ref. 13* om en 14-åringss hjälpbehov, tre timmar per vecka för att sköta

⁵ Socialstyrelsens handbok *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* s. 50 och 51.

sin hygien, var tillräckligt för att bevilja assistans. Domstolen anförde att en individuell bedömning behöver göras. Däremot framgår det inte att domstolen beaktat att det är fråga om ett barn. Barnets bästa nämns inte.

I rättsfallet *HFD 2013 ref. 54* prövade Högsta förvaltningsdomstolen om antalet platser på ett LSS-boende för ungdomar kunde utökas. Domstolen ansåg att bostadens ändamålsenlighet skulle bedömas med hänsyn till behoven hos de funktionshindrade som ska bo där. Verksamheten måste, enligt domstolen, grundas på respekt för de enskildas självbestämmande och integritet. Barnets bästa nämndes inte.

50.3.3 Utredningens rättsfallsstudie

Vår rättsfallstudie omfattar avgöranden meddelade av förvaltningsrätt och kammarrätt mellan oktober 2013 och augusti 2018, varav huvuddelen från åren 2015–2018. I de flesta av avgörandena som omfattas av utredningens rättsfallsstudie nämns det endast kortfattat att barnets bästa ska beaktas. Bedömningen grundar sig främst på barnets behov av stöd i förhållande till föräldraansvaret. Ibland anges i slutet av avgörandet en formulering som ”det är inte oförenligt med barnets bästa” eller ”det får även anses överensstämma med barnets bästa”. I något avgörande har förvaltningsrätten uttryckt att bestämmelsen i LSS och barnkonventionen om barnets bästa inte innebär att barnets bästa ska väga tyngre än andra omständigheter, att barn ska berättigas LSS-insatser av högre kvalitet än vuxna eller att man ska bortse från det huvudansvar för barnet som åvilar föräldrarna.⁶ Det framgår sällan om barnets egen inställning beaktats.

50.3.4 Tidigare översyner

Barnrättighetsutredningen

Barnrättighetsutredningen gick igenom ett antal socialnämndsbeslut från år 2013, från olika kommuner. Fokus för kartläggningen var hur myndigheter i tillämpningen av LSS säkerställer ett barns rättigheter

⁶ Förvaltningsrätten i Växjö, dom den 5 september 2016 i mål 1022-16.

enligt barnkonventionen, bl.a. hur 6 a och 8 §§ LSS tillämpats. Av Barnrättighetsutredningens kartläggning framgår följande.⁷

Eftersom barnets bästa inte utgör ett kriterium för att bevilja eller avslå en ansökan om insatser, användes formuleringen ”barnets bästa” relativt sällan i beslut och beslutsunderlag. Kartläggningen visade dock att många beslut om insatser motiverades både utifrån barnets, föräldrars och syskons behov. I majoriteten av besluten gjordes hänvisningar till barnperspektivet. För det mesta handlade det dock inte om bedömningar av barnets bästa. I en kommun användes en checklista, vilket lett till att barnets bästa i de flesta fall tagits upp i beslut, men endast genom att handläggaren besvarat en ja/nej-fråga; barnets bästa motiverades eller förklarades inte. Däremot var beslutsmotiveringarna från den kommunen överlag detaljerade både rörande mötet med barnet och när det gällde resonemang kring fördelar och nackdelar för barnet med insatser av varierande omfattningar. Sammanfattningsvis tydde kartläggningen på att barnets bästa inte gavs någon reell innebörd i flertalet beslut. Principen användes inte som tillvägagångssätt i beslutsprocessen. I de fall barnets bästa nämndes var det oftast utan resonemang och för att förstärka motiveringen till ett redan fattat beslut.

När det gäller ett barns möjlighet att uttrycka sig visade Barnrättighetsutredningens kartläggning följande. I hälften av de genomgångna utredningarna hade samtal med barnet inte ägt rum. I några få av dem redovisades däremot information om barnets åsikter från någon annan än barnet. I de fall där barnets åsikter inte alls hade hämtats in, lämnade socialtjänsten en motivering till det. Skälen varierade och kunde t.ex. vara att barnet inte bedömts vara tillräckligt moget eller barnets bristande kommunikativa förmåga. Kommunikationshjälpmedel verkade inte ha använts i någon av utredningarna. Barnrättighetsutredningen bedömde att det fanns brister i tillämpningen i förhållande till artikel 12 i barnkonventionen. Enligt utredningen berodde detta troligen på den oklara innebörden av 8 § LSS och hur förarbetena var utformade. I de utredningar där samtal hade ägt rum med ett barn hade det dokumenterats relativt summariskt. Det var t.ex. inte dokumenterat vilka frågor barnet har fått. Endast i ett fåtal av utredningarna hade det i beslutsmotiveringen hänvisats till barnets uppfattning.

⁷ SOU 2016:19 s. 186, 187, 190–194 och 196–201.

Barnombudsmannen

Barnombudsmannens årsrapport 2016, *Respekt*, handlar om barn med funktionsnedsättning. Av rapporten framgår följande. Många barn upplever att de får möjlighet att framföra sina synpunkter och förslag kring det stöd de är i behov av. Däremot upplever de inte alltid att åsikterna beaktas. Barnen uttrycker att de sällan är delaktiga i viktiga beslut, vilket leder till att insatserna inte alltid fungerar på det sätt som är bäst för dem.⁸

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen genomförde på regeringens uppdrag en uppföljning av hur principen om barnets bästa tas tillvara i bedömningar, beslut samt vid planering av insats enligt LSS. Uppföljningen presenterades i en rapport år 2019.

Socialstyrelsen konstaterade att barnets bästa inte uppfylls i tillräcklig utsträckning vid tillämpningen av LSS. Framför allt fanns det svårigheter att få barn delaktiga i ärenden som rör dem. Av rapporten framgår att handläggarna tycks ha svårt att bedöma vad som är barnets bästa, speciellt i situationer när de upplever att barn och föräldrar uttrycker olika behov. Enligt Socialstyrelsen tydde resultaten även på att handläggarna inte verkade arbeta med barnets bästa som ett tillvägagångssätt på det sätt som barnrättskommittén beskriver. De allra flesta handläggarna brukade träffa barnet åtminstone en gång under utredningen. Det gjordes i olika delar av handlägningsprocessen, bl.a. beroende på barnets ålder. Vidare angav Socialstyrelsen att förutsättningarna skiljer sig åt mellan kommunerna. Det som kan vara ett hinder i en kommun behövde inte vara det i en annan. Sådana hinder kunde t.ex. vara att:

- handläggarna får inte tillräcklig erfarenhet av att handlägga ärenden om insatser enligt LSS till barn t.ex. på grund av få utredningar om LSS-insatser till barn i kommunen
- handläggarna har inte tillräckliga kunskaper om funktionsnedsättningar och dess konsekvenser eller om kommunikation med personer som har nedsatt kommunikationsförmåga, på grund av att grundutbildning där dessa kunskapsområden ingår saknas eller

⁸ Barnombudsmannen årsrapport 2016 *Respekt* (2016) s. 52 och 56.

att handläggaren inte fått tillgång till fortbildning eller kontinuerlig handledning

- handläggarna har inte tillgång till någon form av kommunikationsstöd i sitt arbete med handläggningen av LSS-ärenden eller har inte fått utbildning i användandet av kommunikationsstödet
- kommunernas organisation med uppdelning mellan social barn- och ungdomsvård och funktionshindradsomsorg gör det svårt att se helheten runt barn som möter funktionshinder.

Enligt Socialstyrelsens rapport har tidigare kartläggningar visat att såväl personalomsättning som rekryteringsproblem påverkar barnkonventionens genomslag vid tillämpning av LSS.⁹

50.4 Sammanfattning

Enligt LSS ska barnets bästa särskilt beaktas när åtgärder rör barn. När en insats rör ett barn ska barnet få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Av förarbetena framgår att beviljandet av en insats enligt LSS oftast borde sammanfalla med barnets bästa. Om det finns anledning att ifrågasätta om en insats enligt LSS verkligen är förenlig med barnets bästa bör det beaktas på annat sätt än vid beslutet om huruvida insats ska beviljas, t.ex. i utformningen av utförandet av insatsen eller med annat stöd. Bestämmelsen om barnets bästa i LSS kommer således att få störst betydelse vid t.ex. utförandet av insatserna, vid planering och vid tillståndsgivning och tillsyn.

Socialstyrelsens handbok hänvisar i allt väsentligt till förarbetena. Barnets bästa beskrivs främst som ett förhållningssätt och att barnet ska ges möjlighet till delaktighet.

Av den vägledande praxis vi tagit del av framgår att behoven hos ett barn till en sökande inte ansetts påverka om barnets förälder ska anses ingå i den personkrets som är berättigad till stöd enligt LSS. Barnets bästa nämns inte i avgörandena.

⁹ Socialstyrelsen, *Uppföljning av barnkonventionens genomslag vid tillämpning av LSS* (2019) s. 6 och 7.

I de flesta av avgörandena som omfattas av utredningens rättsfallsstudie nämns det endast kortfattat att barnets bästa ska beaktas. Det framgår sällan om barnets egen inställning beaktats.

Socialstyrelsen konstaterade i sin uppföljning av bestämmelsen om barnets bästa i LSS bl.a. att handläggarna tycks ha svårt att bedöma vad som är barnets bästa, speciellt i situationer när de upplever att barn och föräldrar uttrycker olika behov. Resultaten tyder även på att handläggarna inte verkade arbeta med barnets bästa som ett tillvägagångsätt på det sätt som barnrättskommittén beskriver det.

51 Föräldrabalken – adoption

51.1 Barnets bästa

4 kap. 1 § FB

Vid alla frågor som rör adoption av ett barn ska barnets bästa ges störst vikt.

51.1.1 Den allmänna motiveringen

Bestämmelsen infördes den 1 september 2018. Någon motsvarighet fanns inte i tidigare adoptionslagstiftning.

I propositionen hänvisas till flera artiklar i barnkonventionen och till barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14. Vidare framgår, såvitt avser barnets bästa, i huvudsak följande. Principen om barnets bästa är ett flexibelt begrepp som består av flera delar. Den ger uttryck för en materiell rättighet som innebär en rätt att få barnets bästa bedömt i beslut som gäller barnet. Barnets bästa ska vid den bedömningen sättas främst när olika intressen vägs mot varandra. Principen om barnets bästa ska alltid tillämpas när ett beslut som rör ett enskilt barn ska fattas. Principen om barnets bästa ska även användas som en grundläggande rättslig tolkningsprincip. Om en rättsregel är öppen för mer än en tolkning, ska den tolkning som tillgodoser barnets bästa mest verkningsfullt ha företräde. Principen ger slutligen också uttryck för ett tillvägagångssätt i beslutsprocesser som innebär att processen måste innehålla en utvärdering av eventuella positiva eller negativa konsekvenser för barnet när ett enskilt barn kommer att påverkas av ett beslut. Det ska i beslutet dessutom redovisas på vilket sätt hänsyn har tagits till barnets bästa. Kravet bör vara att barnets bästa ska ges störst vikt vid alla frågor som rör adoption av ett barn (jfr artikel 21 i barnkonventionen). Att begreppet störst vikt

väljs i stället för avgörande innebär ingen förändring av vilken betydelse barnets bästa ska ha vid bedömningen av om en adoption ska ske. Att barnets bästa ska ges störst vikt innebär alltså att inga andra intressen, såsom en förälders intressen eller sökandens önsknings, får gå före barnets bästa vid bedömningen. Som framhålls i författningskommentaren tar bestämmelsen sikte på de bedömningar som görs i ett adoptionsärende och innebär inte att t.ex. krav på samtycke kan sättas ur spel. Barnkonventionens krav avseende barnets bästa gäller vid alla åtgärder som rör barn. Barnets bästa ska ges störst vikt inte endast vid domstolens slutliga prövning utan även i övriga delar av adoptionsärendet. Att barnets bästa ska ges störst vikt vid alla frågor som rör adoption får vid sidan av domstolens slutliga prövning av ansökan betydelse för framför allt genomförandet av adoptionsutredningen. Det kan t.ex. påverka hur ett samtal med barnet genomförs. I detta sammanhang har även barnets rätt till information och att komma till tals stor betydelse. Barnets bästa och barnets rätt till delaktighet samverkar och utgör tillsammans grunden för en adoptionsprocess som utgår från ett barnrättsperspektiv. Genom att barnets bästa ska ges störst vikt vid alla frågor som rör adoption tydliggörs principen om barnets bästa som materiell rättighet, tolkningsprincip och tillvägagångssätt.¹

51.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen framgår i huvudsak följande. Avgörande för om bestämmelsen är tillämplig är personens ålder när en åtgärd vidtas eller beslut fattas i ett adoptionsärende. Vid alla frågor som rör adoption av ett barn ska barnets bästa ges störst vikt. Det innebär att inget annat intresse får gå före barnets bästa. En önskan hos en förälder som inte är vårdnadshavare, och vars samtycke därför inte krävs, att upprätthålla kontakten med sitt barn är exempel på en omständighet som ska tillmätas betydelse vid bedömningen av om adoptionen är lämplig (2 §). Vid den slutliga bedömningen får dock detta intresse inte sättas före barnets bästa. Detsamma gäller sökandens intresse av att adoptionen kommer till stånd. Att barnets bästa ska ges störst vikt tar sikte på de bedömningar som görs i adoptionsärendet. Bestämmelser som inte ger utrymme för denna

¹ Prop. 2017/18:121 s. 37 och 38.

typ av bedömningar, t.ex. minimiålder eller krav på samtycke, kan inte sättas ur spel med hänvisning till barnets bästa. Utöver att bestämelsen ska tillämpas inom ramen för den lämplighetsbedömning enligt 2 § som görs vid domstolens slutliga prövning får den betydelse framför allt för genomförandet av adoptionsutredningen. Den kan t.ex. påverka hur barnets åsikter inhämtas och hur utredningen i övrigt genomförs. I detta sammanhang har även barnets rätt till information och att komma till tals stor betydelse. Barnets bästa och barnets rätt till delaktighet samverkar och utgör tillsammans grunden för en adoptionsprocess som utgår från ett barnrättsperspektiv.²

51.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

4 kap. 14 § första stycket, första meningen FB

Om ansökan avser adoption av ett barn, ska rätten uppdra åt socialnämnden att utse någon att genomföra en adoptionsutredning.

4 kap. 15 § första stycket, andra meningen FB

Utredaren ska alltid försöka klarlägga barnets och föräldrarnas inställning.

51.2.1 Den allmänna motiveringen

I propositionen till de nya adoptionsreglerna hänvisas bl.a. till artikel 12 i barnkonventionen och barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12. Vidare framgår i huvudsak följande om barnets rätt att uttrycka sin åsikt. Mot bakgrund av att adoption är en mycket ingripande åtgärd är det viktigt att adoptionsreglerna tillgodoser barnets rätt till delaktighet. Barnets åsikter är också en viktig del i bedömningen av barnets bästa. Regeringen anser att det finns anledning att förbättra barnets rätt till delaktighet i adoptionsärenden ytterligare. Syftet med förslaget är att säkerställa att barnets rättigheter enligt barnkonventionen tillgodoses i adoptionsärendet. Det är inte fråga om att överlåta på barnet att själv ta till vara sina rättigheter utan att föreskriva

² Prop. 2017/18:121 s. 141.

en skyldighet för domstolen, adoptionsutredaren och andra att ge barnet den information som behövs och att ge barnet förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågan. Synen på barnets inställning har över tid förändrats. Numera anses det inte finnas någon nedre åldersgräns för när barn ska ges möjlighet att komma till tals. Barn anses kunna bilda åsikter vid mycket ung ålder, även om barnet inte kan uttrycka dessa åsikter verbalt. Adoption innebär att barnet får nya föräldrar och beslutet är oåterkalleligt. Det framstår för regeringen som självklart att barnet måste involveras i ärendet och att det i största möjliga utsträckning görs ansträngningar för att inhämta barnets syn i denna fråga som i högsta grad rör hans eller hennes framtid. Rätten att få framföra sina åsikter ska inte sammanblandas med förmågan att kunna tala eller uttrycka sig. När det gäller barn som är i stånd att bilda egna åsikter men som inte har förmåga att ge uttryck för dessa, bör barnets åsikter så långt det är möjligt inhämtas på annat sätt. Barnets rätt att få möjlighet att framföra sina åsikter omfattar alltså även den situationen att barnet inte själv kan framföra sina åsikter. Förhållandena i det enskilda fallet kan vara sådana att barnet av någon anledning inte vill framföra sina åsikter. Rätten att uttrycka åsikter är en möjlighet för barnet, inte en skyldighet. Barnets önskan om att inte framföra några åsikter ska därför respekteras. Det är vanligtvis den som genomför adoptionsutredningen som ska se till att barnet ges möjlighet att framföra sina åsikter. En förutsättning för att ett barn ska kunna komma till tals och uttrycka sina åsikter på ett adekvat sätt är att barnet får information. Med detta avses sådan information som är av betydelse för barnet. Informationen ska inte begränsas till faktauppgifter utan ska även beskriva hur uppgifterna som barnet lämnar kommer att användas och vilken betydelse åsikterna kan få. Det är den som samtalar med barnet som ansvarar för att barnet får relevant information. Det är viktigt att barnets åsikter beaktas i adoptionsärendet. Det är angeläget att även yngre barn ges en möjlighet att få sina åsikter framförda och beaktade. Domstolen bör därför, även när barnets samtycke inte krävs, ta hänsyn till barnets åsikter med beaktande av ålder och mognad.³

³ Prop. 2017/18:121 s. 42–15.

51.2.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till 4 kap. 15 § första stycket FB framgår i allt väsentligt följande. Frågan om barnets och föräldrarnas inställning till adoptionen är av central betydelse i bedömningen av om en adoption är till barnets bästa. Utredaren ska därför enligt andra meningen alltid försöka klarlägga barnets och föräldrarnas inställning till adoptionen. Att utredaren ska försöka klarlägga föräldrarnas och barnets inställning innebär att skyldigheten är begränsad till vad som är möjligt och rimligt att få fram inom ramen för en adoptionsutredning som ska bedrivas skyndsamt (se även nedan om att utredaren ska utgå från den utredning som redan finns i ärendet). Utredaren ska göra rimliga ansträngningar att få fram en inställning, om det inte står klart att det är omöjligt. Det kan i vissa fall vara svårt att komma i kontakt med en person av intresse i utredningen. Det faktum att ett barn eller en förälder finns i ett annat land innebär dock inte i sig att utredaren kan avstå från att försöka kontakta barnet eller föräldern när det behövs. Att ett barn inte vill framföra några åsikter ska respekteras. En annan sak är att utredaren måste inhämta information för att få fram ett fullständigt beslutsunderlag. Detta innebär inte att barnets inställning till varje pris måste utrönas. För att få fram underlag om barnets situation kan utredaren t.ex. behöva inhämta information från personer i barnets omgivning. I förekommande fall ska utredaren vidare inhämta samtycken och bedöma om samtycken som redan har lämnats kan godtas, bl.a. med hänsyn till kravet på att den som lämnar sitt samtycke har fått information.⁴

51.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

51.3.1 Utredningens rättsfallsstudie

I rättsfallstudien finns det få avgöranden för tiden efter det nya 4 kap. föräldrabalken trädde i kraft den 1 september 2018 (tre tingsrättsavgöranden mellan september och november 2018). I dessa avgöranden redogörs det ofta för vilka konkreta omständigheter som domstolen tagit hänsyn till vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. Däremot redovisas inte några analyser av konsekvenserna för barnet om adoption tillåts eller inte. Barnets bästa tycks vara utslagsgivande.

⁴ Prop. 2017/18:121 s. 156 och 157.

Det är svårt att dra några slutsatser om hur barnets vilja beaktats men den tycks ofta vara med i bedömningen.

51.4 Sammanfattning

Enligt föräldrabalken ska barnets bästa ges störst vikt vid alla frågor som rör adoption av ett barn. Om en ansökan avser adoption av ett barn, ska rätten uppdra åt socialnämnden att utse någon att genomföra en adoptionsutredning. Utredaren ska alltid försöka klarlägga barnets och föräldrarnas inställning. I förarbetena till kapitlet om adoption i föräldrabalken hänvisas till flera artiklar i barnkonventionen och till barnrättskommitténs allmänna kommentarer. Vidare framgår att barnets bästa ska sättas främst när olika intressen vägs mot varandra. Principen om barnets bästa ska även användas som en grundläggande rättslig tolkningsprincip. Att barnets bästa ska ges störst vikt innebär, enligt förarbetena, att inga andra intressen, såsom en förälders intressen eller sökandens önskningar, får gå före barnets bästa vid bedömningen. Förarbetena påtalar dessutom att ett barns åsikter är en viktig del i bedömningen av barnets bästa.

Kapitlet om adoption i föräldrabalken är relativt nytt. Underlaget är därmed begränsat för att kunna dra några slutsatser av hur bestämmelser om barnets bästa och rätt att uttrycka sina åsikter tolkas och tillämpas. En sådan utvärdering kan göras först när bestämmelserna har tillämpats under en längre period. I de få avgöranden i vår rättsfallstudie som finns från tiden efter det nya 4 kap. FB trädde i kraft redogörs det ofta för vilka konkreta omständigheter som domstolen tagit hänsyn till vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. Där emot finns det inte analyser av vilka konsekvenser det blir för barnet om adoption tillåts eller inte. Barnets bästa tycks vara utslagsgivande.

52 Föräldrabalken – vårdnad m.m.

52.1 Barnets bästa

6 kap. 2 a § FB

Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- *risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och*
- *barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.*

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

52.1.1 Den allmänna motiveringen

Bestämmelsen hade tidigare en mer generell lydelse. Motiveringen till den nuvarande lydelsen är omfattande. Sammanfattningsvis framgår följande av propositionen. Vid alla beslut och andra åtgärder som rör barn ska det finnas ett tydligt barnperspektiv. Denna grundsyn finns i barnkonventionen. Utgångspunkten i barnperspektivet är respekten för barnets fulla människovärde och integritet. Att ha ett barnperspektiv vid beslutsfattandet innebär att man försöker förstå barnet och ta reda på hur barnet uppfattar sin situation och eventuella förändringar – att se med barnets ögon. Det handlar också om att analysera vilka följder olika beslutsalternativ kan få för barnet. I detta ingår att lyssna på barnet och respektera det som en individ

med egna uppfattningar. Därmed inte sagt att barnets åsikter alltid måste följas. Det är i sista hand den vuxne som utifrån sina kunskaper och erfarenheter måste fatta beslutet och ta ansvar för det. Att det är barnets bästa som bör vara avgörande när det fattas beslut om vårdnad, boende och umgänge är självklart. Det är barnets tillvaro och framtid som regleras. Visserligen är det som är bra för föräldrarna också oftast bra för barnet. För att tillvaron ska fungera för barnet på bästa sätt måste den också fungera någorlunda för föräldrarna. Annars kan det uppstå slitningar som går ut över barnet på ett skadligt sätt. Men frågor om vårdnad, boende och umgänge har inte med rättvisa mellan föräldrarna att göra. Det är barnets intressen som måste stå i fokus. När det gäller vårdnad, boende och umgänge bör det inte finnas några intressen som kan ta över. Regeringen anser att betydelsen av barnets bästa bör komma till klarare uttryck i lagtexten. Paragrafen bör därför ändras så att det uttryckligen framgår att barnets bästa ska vara avgörande för beslutet. Det låter sig inte göras att i lagtexten mera utförligt ange vad som ska anses vara bäst för barnet utan risk för att nödvändig flexibilitet i enskilda fall går förlorad. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, och risken för att barnet utsätts för övergrepp eller annars far illa ska beaktas. Hänsyn ska även tas till barnets vilja. Också den uppräknade av barnets grundläggande rättigheter som görs i 6 kap. 1 § FB kan vara till hjälp. Ett barn har enligt lagen rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran och ska behandlas med aktning för sin person och egenart. Kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling får inte förekomma. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Bedömningen ska bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med att barnet självt får komma till tals. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas. Det är viktigt att såväl domstolar som socialnämnder tydligt redovisar hur man har resonerat i det enskilda fallet. Begreppet barnets bästa får inte användas slentrianmässigt. Det är t.ex. lämpligt att det i domar om vårdnad, boende och umgänge förs ett uttryckligt resonemang om barnets relation till båda föräldrarna, barnets egen inställning och föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare, boföräldrar och umgängesföräldrar. Det är också

naturligt att domstolen redovisar hur den ser på risken för att barnet far illa, möjligheterna att bäst tillgodose barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, föräldrarnas vilja och förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet och övriga individuella förhållanden, t.ex. barnets eventuella behov av särskilt stöd. Utan tvekan är det i de allra flesta fall bäst för barnet att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Men barnets rätt till båda sina föräldrar får inte innebära att barnet måste leva eller umgås med en förälder under alla förhållanden. Ett barn måste ha en absolut rätt att inte själv bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling. Det är också väl belagt att det innebär en risk för barnets psykiska hälsa att tvingas se eller höra våld i hemmet. När uppgifter om våld förs fram i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge måste uppgifterna därför alltid prövas och en riskbedömning göras. I de fall där domstolen kommer fram till att det finns en risk för att barnet kommer att fara illa, bör detta väga tungt i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som ska göras. Om en förälder utsätter barnet eller någon annan i familjen för våld, trakasserier eller andra kränkningar, är det i de allra flesta fall bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnaden. Prövningen kan också mynna ut i att något umgänge inte alls bör äga rum. I andra fall kan bedömningen göras att ett umgänge visserligen är bäst för barnet men att det bör ske i särskilda former, t.ex. i närvaro av en kontaktperson. Det måste dock som alltid bli beroende av en individuell prövning, där det avgörande är vad som är bäst för barnet. Domstolar och socialnämnder ska vara uppmärksamma på risken för våld och andra övergrepp och att risken också ska väga tungt vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. Lagen tar sikte på risken för att barnet kommer att fara illa. Det måste alltså göras en riskbedömning. Denna ska grundas bl.a. på vad som är utrett om tidigare inträffade händelser och om andra faktiska omständigheter. Omständigheter som kan ha betydelse för bedömningen är t.ex. tidigare övergrepp, hot om övergrepp, allmän attityd till våld, missbruksproblem och psykisk sjukdom. Det är inte lika höga beviskrav som i brottmål, och ett påstående om övergrepp ska beaktas i vårdnadsmålet även om t.ex. en förundersökning hos polisen har lagts ned. Är det utrett att en förälder tidigare gjort sig skyldig till övergrepp, bör en nyanserad bedömning göras av det inträffade. Om övergreppen har skett systematiskt under en längre tid, varit allvarliga eller riktats mot flera personer, finns det ofta skäl att utgå från att barnet skulle

fara illa med den föräldern som vårdnadshavare. Detsamma gäller om det framgår att övergreppen är ett utslag av förövarens behov av att utöva makt och kontroll över sitt offer. Ett sådant beteende kan vara svårt att förändra och innebär allmänt sett en större risk för att barnet ska fara illa. Om en förälder däremot gjort sig skyldig till en enstaka överilad handling mot den andra föräldern, kan risken vara mindre för att barnet kommer att fara illa. Av betydelse är också när våldet eller kränkningarna har skett. Ligger övergreppen långt tillbaka i tiden och har förhållandet mellan föräldern och barnet fungerat väl efter detta, behöver de inte alltid innebära att det finns en risk för att barnet far illa. Är det omvänt så att övergreppen nyligen har ägt rum, och är förhållandet mellan barnet och föräldern osäkert, kan risken vara större. Har föräldern genomgått behandling för att undvika en upprepning, är även det en omständighet som måste beaktas. Hänsyn måste givetvis också tas till barnets egen inställning.¹

När det särskilt gäller vårdnad framgår följande av förarbetena. Barn har behov av nära och goda relationer till båda sina föräldrar även om föräldrarna bor isär. För barnets skull är det viktigt att båda föräldrarna är delaktiga i barnets förhållanden och tar ansvar för barnet. Denna grundprincip kommer också till uttryck i artikel 18 i barnkonventionen. Gemensam vårdnad är ett viktigt inslag i en önskvärd utveckling mot en starkare betoning av barnets intressen. I de allra flesta fall är det en ur barnets synvinkel mycket bra vårdnadsform. Målet bör vara att föräldrarna har gemensam vårdnad i samtliga fall där detta är bäst för barnet. Samtidigt får det naturligtvis inte mer eller mindre schablonmässigt beslutas om gemensam vårdnad mot den ena förälderns önskemål. Om en förälder motsätter sig gemensam vårdnad, måste alltid en prövning göras av de skäl som den föräldern framför. Detta är tydligt inte minst om motståndet mot gemensam vårdnad har sin grund i sådana förhållanden som våld eller andra former av övergrepp från den andra förälderns sida. Om en förälder utsätter barnet eller någon annan familjemedlem för våld, trakasserier eller annan kränkande behandling, är det i princip bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnaden. Det är knappast möjligt att tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg inom ramen för gemensam vårdnad om den ena föräldern gör sig skyldig till övergrepp mot den andra föräldern eller någon annan i familjen. Det gäller även om samarbetet mellan föräldrarna kanske ytligt sett verkar fun-

¹ Prop. 2005/06:99 s. 39–43.

gera. Men även annars kan det vara viktigt att en förälders motstånd mot gemensam vårdnad tas på allvar. Av stor betydelse är föräldrarnas förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet. Enligt regeringens mening bör gemensam vårdnad normalt förutsätta att föräldrarna har ett någorlunda konfliktfritt samarbete. Det innebär inte att de alltid måste ha samma uppfattning, men de måste kunna hantera sina delade meningar på ett sätt som inte drabbar barnet. Ett barn mår inte bra av ständiga konflikter mellan föräldrarna. Det är uppenbarligen till nackdel för barnet om en förälder genomgående och för att obstruera motsätter sig den andra förälderns initiativ. Om föräldrarna saknar vilja och förmåga att sätta barnets bästa före den egna konflikten, färgar detta omvårdnaden om barnet. Gemensam vårdnad bör i sådana fall inte få användas som ett medel för att ”tvinga” föräldrarna att samarbeta. Gemensam vårdnad kan alltså vara oförenlig med barnets bästa även om konflikten mellan föräldrarna inte kan sägas vara så svår och djup att det är omöjligt för dem att samarbeta. Vad som är barnets bästa bör i varje enskilt fall bestämmas utifrån en bedömning av de individuella förhållandena, och någon presumtion för eller mot gemensam vårdnad bör inte gälla.²

52.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till den nu gällande lydelsen av bestämmelsen framgår i huvudsak följande. Paragrafen innehåller övergripande bestämmelser om hur frågor om vårdnad, boende och umgänge ska bedömas. I första stycket har markerats att barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Det innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, t.ex. rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders behov av kontakt med barnet. Även om andra hänsyn naturligtvis kan finnas med i övervägandena, är det barnets bästa som till slut ska vara bestämmande för beslutet. Det gäller såväl för domstolens avgöranden som för socialnämndens beslut att godkänna eller inte godkänna ett avtal som föräldrarna träffar. I vissa paragrafer finns preciseringar när det gäller bedömningen av barnets bästa (se t.ex. 5 § tredje stycket, 6 § andra stycket och 8 § första stycket). I andra stycket har risken för att barnet far illa lyfts fram som ett förhållande av särskilt viktigt

² Prop. 2005/06:99 s. 50 och 51.

slag. Domstolen och socialnämnden ska vid bedömningen av vad som är bäst för barnet fästa avseende särskilt vid risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Domstolen och socialnämnden ska alltså vara uppmärksamma på om det finns en sådan risk. Kan en risk förutses, ska den väga tungt i bedömningen av vad som är bäst för barnet. Ett tillägg har också gjorts om risken för att någon annan i familjen utsätts för övergrepp. Syftet är att markera att inte bara övergrepp direkt riktade mot barnet utan även övergrepp mot t.ex. den andra föräldern eller syskon i familjen kan leda till att barnet far illa. Det ska alltså även fästas särskilt avseende vid risken för detta. Enligt tredje stycket ska hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Bestämmelsen är i sak oförändrad i förhållande till den tidigare gällande motsvarande bestämmelsen.³

52.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

6 kap. 19 § tredje, fjärde och sjätte stycket FB

Om det behövs utredning ... får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa den. [---]

Om det inte är olämpligt, ska den som verkställer utredningen försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten samt lämna förslag till beslut.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

52.2.1 Den allmänna motiveringen

I förarbetena till bestämmelsen framgår i huvudsak följande. Bestämmelser om barns rätt att komma till tals i mål och ärenden om vårdnad och umgänge infördes mot bakgrund av barnkonventionen. Det är viktigt att domstolen alltid tar hänsyn till barnets vilja. Det är en särskilt betydelsefull omständighet vid den prövning som ska göras i målet. Om barnet har en bestämd önskan och har nått en sådan mognad att denna bör respekteras, bör domstolen i allmänhet följa

³ Prop. 2005/06:99 s. 85 och 86.

barnets önskan. Men det är självklart också viktigt att domstolen tar hänsyn till andra mer allmänna synpunkter från barnet, t.ex. att mamma inte har tid att vara tillsammans med barnet på samma sätt som pappa. Även sådana omständigheter ska alltså beaktas och vägas in i den helhetsbedömning som ska göras. Den som gör en utredning i mål om vårdnad, boende och umgänge ska, om det inte är olämpligt, försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för domstolen. Även mindre barn måste få komma till tals. Det är inte lämpligt att i lag slå fast en viss ålder för när ett barn bör tillfrågas inom ramen för en vårdnadsutredning. Barn har ju olika mognadsgrad och förutsättningar, och det måste i varje enskilt fall göras en bedömning av om det är olämpligt att tala med barnet och vilken betydelse hans eller hennes inställning ska tillmätas. Små barn kan komma till tals t.ex. genom att utredaren samtalar med personer i barnets omgivning som känner honom eller henne väl. Vid snabbupplysningar, inför interimistiska beslut, kan barnets vilja av praktiska skäl inte utredas och redovisas lika utförligt som i en fullständig vårdnadsutredning. Det bör därför inte ställas något uttryckligt krav i lagen på att man som vid en vårdnadsutredning ska försöka klarlägga barnets inställning. Men socialnämnden bör så långt det är praktiskt möjligt vara lyhörd för att barnet kan vilja komma till tals, och nämnden bör redovisa för domstolen vad som har kommit fram om barnets inställning. Samtidigt får barnet inte känna sig pressat att ta ställning för eller emot en förälder. Det kan av olika skäl vara olämpligt att ha ett särskilt samtal med barnet inför ett interimistiskt beslut, t.ex. om barnet är särskilt känsligt, om hans eller hennes inställning nyligen har utretts eller om ett beslut måste fattas så snabbt att det inte finns utrymme för att under godtagbara former och med den försiktighet som krävs samtala med honom eller henne. Om bedömningen görs att det inte är lämpligt att höra föräldrarna eller barnet, bör orsaken till detta redovisas för domstolen. När det gäller samarbetsamtal bör barnet på något stadium komma med i samtalen, om det inte är olämpligt. Som regel bör detta ske när föräldrarna har börjat samarbeta och kan föra konkreta diskussioner i tvistefrågorna.⁴

Se även övervägandena i samband med att det infördes en bestämmelse om att den som verkställer en vårdnadsutredning som huvudregel ska söka klarlägga barnets vilja.⁵

⁴ Prop. 2005/06:99 s. 45–48.

⁵ Prop. 1994/95:224 s. 32–37.

52.2.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen om att den som verkställer en utredning ska söka klarlägga barnets inställning framgår i huvudsak följande. Regeln ska gälla för både vårdnads- och umgänges-
smål och är avsedd att säkerställa att domstolen får det underlag som är nödvändigt för att domstolen ska kunna ta hänsyn till barnets vilja. Barnets inställning ska klarläggas om det inte är olämpligt. Det är givetvis inte lämpligt att försöka få fram en inställning hos ett barn som inte är gammalt eller moget nog att ha en egen uppfattning i saken. Det går inte att säga någon bestämd ålder för när ett barn bör tillfrågas. Utredaren får bedöma detta från fall till fall. Även i andra situationer än då barnet är mycket ungt kan det vara olämpligt att forska i barnets inställning. Det kan vara fallet om barnet är särskilt känsligt och dess huvudsakliga inställning är känd genom annan utredning. Bestämmelsen tar sikte på vad som kan vara olämpligt för barnet. För att socialnämnden ska kunna lämna upplysningar i de fall detta bör ske måste utredaren sammanträffa med barnet och ställa frågor som kan ge kunskap om barnets inställning. Det är utredarens uppgift att på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till barnets ålder och mognad bedöma om barnet bör tillfrågas om sina synpunkter. Utredaren måste uppträda med vaksamhet och med respekt för den lojalitetskonflikt som barnet befinner sig i. Barnet får inte pressas på synpunkter. Av yttrandet bör framgå sådana observationer som utredaren kunnat göra och som kan ge en bild av barnets inställning. Eventuella uttalande ståndpunkter från barnets sida bör noteras, varvid utredaren bör ange vilken betydelse som enligt hans eller hennes mening bör tillmätas sådana uttalanden. Har det enligt utredarens bedömning inte varit lämpligt att tillfråga barnet, bör detta och skälen därtill anges. Skyldigheten för domstolen att ta hänsyn till barnets vilja gäller även vid interimistiska beslut. I socialnämndens upplysningar inför ett sådant beslut bör barnets inställning anges, om det är möjligt och lämpligt. Barnets vilja kan emellertid självfallet inte utredas och redovisas lika utförligt som i en fullständig vårdnads- eller umgänges-
utredning.⁶

⁶ Prop. 1994/95:224 s. 54 och 55.

Författningskommentaren till de ändringar som gjordes av bestämmelsen den 1 juli 2006 innehåller ingenting av värde för tolkningen av bestämmelsen.⁷

52.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

52.3.1 Föreskrifter och handböcker

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) har tagit fram allmänna råd om en socialnämnds ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge.⁸ I dessa allmänna råd ges rekommendationer till stöd för en socialnämnds handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge enligt föräldrabalken och socialtjänstlagen.

I de allmänna råden finns också rekommendationer om hur samtal med ett barn ska gå till. Om en handläggare har bedömt att det är lämpligt att tala med barnet, bör han eller hon först tala om varför samtalet förs. Därefter bör handläggaren låta barnet berätta eller på annat sätt åskådliggöra hur han eller hon ser på sin situation samt ge honom eller henne möjlighet att förmedla sin inställning. Om handläggaren gör bedömningen att det inte är lämpligt att tala med barnet, bör orsaken till detta redovisas för domstolen. I sådana fall kan det ibland vara lämpligt att låta barnet komma till tals genom personer i barnets omgivning som känner barnet väl.⁹

I Socialstyrelsens handbok *Vårdnad, boende och umgänge* finns också råd och rekommendationer. Syftet med handboken är att underlätta tillämpningen av det regelverk som gäller på området. Den tar upp lagstiftning, förarbeten, rättsfall, JO-uttalanden samt kunskap som baseras på vetenskap och erfarenheter från det familjerättsliga området inom socialtjänsten.¹⁰ Av handboken framgår bl.a. att barns perspektiv, barns behov och barns bästa är begrepp som är svåra att definiera. Begreppen är inte entydiga och innebörden av dem varierar beroende på person, situation och sammanhang. Tidsaspekten, värderingar i samhället och ny kunskap om barn är också faktorer som

⁷ Prop. 2005/06:99 s. 92.

⁸ HSLF-FS 2017:51.

⁹ HSLF-FS 2017:51 s. 7.

¹⁰ Socialstyrelsens handbok *Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt* (2012) s. 3.

påverkar synen på vad som är barns bästa.¹¹ I Socialstyrelsens handbok finns också instruktioner och råd om hur samtal med ett barn ska gå till, t.ex. anges att handläggaren kan hitta barnets språkliga nivå och anpassa sitt språk till barnet genom att småprata. Om det är svårt att förstå vad barnet menar, kan handläggaren säga det och be barnet att berätta en gång till. Det är också bra att fråga barnet om det förstår vad man säger. Handläggaren kan också sammanfatta vad barnet berättat och fråga om det stämmer med vad barnet menade.¹²

52.3.2 Vägledande praxis

Av rättsfallet *NJA 2017 s. 557* framgår att såväl olovliga bortföranden som olovliga kvarhållanden av barn anses normalt stå i strid med barnets bästa enligt 6 kap. 2 a § FB. Det finns enligt Högsta domstolen utrymme att beakta barnets vilja att vara med sina föräldrar i förhållande till straffbestämmelsen egenmäktighet med barn, trots att straffbestämmelsen är utformad som ett brott mot vårdnadshavaren och inte mot barnet.

I rättsfallet *NJA 2014 s. 307* påpekar Högsta domstolen kopplingen mellan 6 kap. 2 a § FB och artikel 3 i barnkonventionen. Rättsfallet rör i första hand den särskilda bestämmelse om barnets bästa vid vårdnadsöverflyttningar som finns i 6 kap. 8 § FB.

Av rättsfallen *NJA 2009 s. 798*, *2011 s. 311* och *2019 s. 160* framgår det att en hovrätt måste beakta bestämmelsen om barnets bästa även när det gäller processen i sig vid överväganden om prövningstillstånd. Dels bör inte tillståndet begränsas på ett sätt som vållar komplicerade processuella situationer som inte gagnar barnet. Dels ska beaktas att långvariga och upprepade domstolsprocesser inte är till barnets bästa. Eftersom det kan finnas flera lösningar som får anses kunna tillgodose barnets behov, finns det som regel inte skäl att ge prövningstillstånd om tingsrättens beslut är väl motiverat och framstår som rimligt med hänsyn till utredningen i målet, även om det också skulle finnas goda skäl som talar för en annan lösning.

Högsta domstolen har i rättsfallet *NJA 2007 s. 382* förtydligat att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa,

¹¹ Socialstyrelsen handbok *Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt* (2012) s. 22.

¹² Socialstyrelsen handbok *Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt* (2012) s. 52.

t.ex. rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders behov av kontakt med barnet. Domstolen bedömer barnets bästa i vårdnadsfrågan till stor del utifrån bestämmelsen i 6 kap. 5 § FB och förarbetsuttalandena hänförliga till både 6 kap. 2 a § och 5 § FB. Bl.a. uttalar domstolen att uttryck för brist på förtroende för den andra föräldern liksom för bristande vilja eller förmåga att vara flexibel och jämka samman sin uppfattning med den andres är tecken som tyder på att gemensam vårdnad kan vara oförenlig med barnets bästa. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena.

I rättsfallet *NJA 2003 s. 372* uttalade Högsta domstolen att barnets bästa ska bedömas bl.a. utifrån barnets grundläggande rättigheter enligt 6 kap. 1 § FB, såsom rätt till omvårdnad, trygghet och en god uppfostran. Domstolen bedömde att det fanns en konkret risk för att barnet skulle fara illa psykiskt vid gängse umgänge med fadern, men att det kunde motverkas genom umgänge i begränsad omfattning under medverkan av kontaktperson. Barnets intresse av kontakt med sin far fick stor betydelse för bedömningen av barnets bästa.

En 13-åring bestämde vilja var avgörande för vilken förälder som skulle ha vårdnaden om barnet i rättsfallet *NJA 1995 s. 398*. Högsta domstolen ansåg att förälderns lämplighet som vårdnadshavare kunde ifrågasättas men att det inte fanns någon bestående fara för hennes hälsa eller utveckling vid en lösning i enlighet med barnets vilja.

Svea hovrätt har i rättsfallet *RH 1998:2* uttryckt att det inte gick att bortse från en 11-åring önskemål om var han skulle bo. Även om hans vilja inte kunde tillmätas helt avgörande betydelse var den enligt hovrätten av vikt vid en helhetsbedömning.

52.3.3 Utredningens rättsfallsstudie

Vår rättsfallsstudie omfattar avgöranden av tingsrätter och hovrätter meddelade mellan februari och oktober 2018. Av rättsfallsstudien, som omfattar avgöranden om vårdnad, boende och umgänge i tingsrätt och hovrätt, framgår i huvudsak följande. Bedömningar av barnets bästa utgår till stor del från de kriterier som särskilt anges i 6 kap. 2 a och 5 §§. I vårdnadsfrågor hänvisas t.ex. ofta till parternas samarbetsproblem som en grund för ensam vårdnad. I ett mål om umgänge anges att en utgångspunkt är att umgänge är till ett barns bästa. Det

varierar hur mycket hänsyn som tas till barnets egen vilja, även inom samma åldersgrupper. Det hänvisas ibland till den ena föräldrarnas påtryckningar på barnet. Bl.a. kan nämnas en hovrättsdom i vilken en tolvåringar bestämda åsikter, av den anledningen, inte gavs någon avgörande betydelse vid bedömningen av vad som var bäst för henne.¹³ I en annan dom gavs en nioåringar uttryck för en vilja att inte umgås med fadern stor betydelse.¹⁴ Svea hovrätt har i ett avgörande lagt vikt vid en sexåringar bestämda vilja att inte träffa fadern.¹⁵ I ytterligare ett annat avgörande vägs barnets behov av kontinuitet och stabilitet i tillvaron mot behovet av en god och nära relation med båda föräldrarna i bedömningen av vad som är bäst för barnet. I samma dom uttalas att hänsyn måste tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter för barnet ska beaktas. När det gäller boendefrågan anger domstolen att bedömningen ska grundas på bl.a. barnets vilja, var eller hos vem barnet har sin invanda miljö och vilken av föräldrarna som bäst kan antas främja en god och nära kontakt med den andre föräldern.¹⁶

52.3.4 Utredningens enkätundersökning

Nedan följer en presentation av enkätsvaren för yrkeskategorin familjerättssekreterare. Totalt har 60 handläggare svarat på enkäten, varav 12 svarat på endast vissa frågor.

De flesta av respondenterna har svarat att de oftast känner sig trygga i hur de ska bedöma och beakta barnets bästa i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. Det gäller oavsett hur länge de varit yrkesverksamma, eller i vilken typ av kommun de arbetar. Fyra respondenter har svarat att de alltid känner sig trygga i hur de ska beakta och bedöma barnets bästa. Två har svarat att de sällan känner sig trygga. På frågan *Vad innebär enligt din uppfattning att ta hänsyn till barnets bästa i din yrkesutövning?* svarar flera att det innebär att samtala med barnet och göra ett barn delaktigt i beslut som rör barnet. Vanligt förekommande bland svaren är också resonemang om vikten av att sätta föräldrarnas förmågor i relation till ett barns behov. En respondent skriver:

¹³ Hovrätten för Västra Sverige, dom den 19 september 2018 i mål T 1905-18.

¹⁴ Alingsås tingsrätt, dom den 6 juli 2018 i mål T 541-17.

¹⁵ Svea Hovrätt, dom den 8 maj 2018 i mål T 9962-17.

¹⁶ Kalmar tingsrätt, dom den 10 juli 2018 i mål T 2960-17.

Att inta barnperspektivet när jag har samtal med föräldrar. Att, när det är möjligt och med hänsyn till barnets ålder och mognad, prata med barnet i olika utredningssammanhang. Att barn ges möjlighet att få komma till tals och ges möjlighet att få information. Att barn får berätta så mycket som de själv vill men även har rätten att vara tyst. Att barnets beskrivning av sin situation tas på allvar men att också våga in att barn rimligtvis inte alltid kan överblicka och se långsiktiga konsekvenser.

Ofta nämns att ett barns intressen ska komma i första hand, inte föräldrarnas samt att man måste se till både ett barns nuvarande situation och samtidigt bedöma konsekvenser för barnet på längre sikt.

Enkätundersökningen visar att de mest vanligt förekommande hindren för att göra en fullgod prövning av barnets bästa inom en utredning om vårdnad, boende och umgänge är tidsbrist, resursbrist, konflikt med annan lagstiftning och otydlig lagstiftning. Drygt en tredjedel av respondenterna har uppgett att tidsbrist i hög eller ganska hög utsträckning utgör försvårande faktorer. Respondenterna håller i låg utsträckning eller inte alls med om att deras kunskapsnivå eller avsaknad av interna rutiner eller riktlinjer försvårar en bedömning av barnets bästa. De som angett att otydlig lagstiftning utgör ett hinder har bl.a. framfört att lagen öppnar upp för tolkning. En respondent skriver:

Lagen är ganska öppet formulerad, att barnets bästa ska vara vägledande vid alla beslut om vårdnad, boende och umgänge är tydligt formulerad, men sen ger inte lagen så tydlig vägledning. Alltså är det upp till utredaren i varje enskilt fall att göra en sammanvägd bedömning av vad som är barnets bästa, baserat på en rad komplexa ställningstaganden.

När det gäller konflikt med annan lagstiftning hänvisas främst till att föräldrars rättigheter enligt föräldrabalken och barnets bästa enligt socialtjänstlagen kan vara motsägelsefulla. Även LVU och sekretesslagstiftningen nämns. En respondent skriver:

Föräldrabalken [har] ett ganska starkt föräldraperspektiv även om principen om barns bästa transformerats in i lagen.

Nästan 40 procent av respondenterna har svarat att otydlig lagstiftning eller konflikt med annan lagstiftning inte hindrar dem att göra en fullgod prövning av barnets bästa.

Hos en majoritet av respondenterna blir principen om barnets bästa oftast avgörande i bedömningen vid en utredning om vårdnad, boende och umgänge. En femtedel (11 respondenter) uppger att det

viktas mot andra intressen och väger tungt. På frågan om *Vilka andra intressen som beaktas* är föräldrars omsorgsförmåga, samarbetsförmåga samt förmåga att tillgodose barnets behov vanligt förekommande svar. Även praktiska omständigheter, såsom långa resor för barnet och skolflytt beaktas enligt svaren. Att inga andra intressen än barnets bästa beaktas är också ett annat vanligt förekommande svar.

Respondenterna använder sina kollegor, lagtext och handböcker i hög utsträckning för att hitta stöd kring hur de ska bedöma och beakta barnets bästa. Vad respondenterna lärt sig under sin universitetsutbildning används också. Knappt hälften av respondenterna använder sig av material från barnrättsorganisationer. Lagkommentarer, information från SKR, Barnombudsmannen eller andra myndigheter använder de flesta i låg utsträckning eller inte alls för att inhämta kunskap om hur barnets bästa ska beaktas. Ibland används även forskning på området som respondenterna själva söker upp.

I samband med utredningar samtalar respondenterna i hög utsträckning med barn som fyllt fem år. Från sju års ålder samtalar alla alltid eller oftast med barnet. Det finns däremot tillfällen då familjerättssekreterarna anser att det är olämpligt att klarlägga ett barns inställning i en utredning om vårdnad, boende och umgänge. Några anledningar är återkommande: om barnets ålder är för låg eller om ett barn har någon försvärande funktionsnedsättning. I något svar framhålls att ”klarlägga barnets inställning” måste tolkas utifrån det enskilda barnets mognadsgrad och förutsättningar att förstå konsekvenser. Andra tillfällen då det anses olämpligt att klarlägga ett barns inställning är om barnet kan utsättas för påtryckningar eller riskerar att fara illa om det uttalar sig eller uttrycker sin vilja. Risker att ett barn hamnar i en lojalitetskonflikt gentemot sina föräldrar återkommer flera gånger bland svaren. En respondent skriver:

Att klarlägga barnets inställning låter som en sak man alldeles självklart borde sträva efter att göra. Dock, barn som befinner sig i kläm mellan sina föräldrars olika uppfattningar och önskemål känner sig sällan fria att ge uttryck för sin egen inställning. Behovet av att skapa balans, rättvisa och lugn mellan sina föräldrar väger nästan alltid tyngre och är det som främst färgar barnets beskrivning av sin situation. (...) Det vanliga är att barn undviker att säga något som på minsta sätt skulle kunna uppfattas som att de väljer en förälder framför den andra.

En annan respondent skriver:

När barnet uttrycker ovilja till att medverka i något som faktiskt egentligen är de vuxnas ansvar att få ordning på. Barnet har rätt, inte skyldighet, att medverka i en utredning.

Vissa respondenter svarar att *klarlägga barnets inställning* inte alltid handlar om att ha barnsamtal eller att ställa direkta frågor till barnet. Det kan också innebära att ta del av annan information som finns tillgänglig via andra myndigheter, se samspelet mellan barnet och föräldrarna och tolka inte bara vad barnet säger utan också på vilket sätt det sägs.

Nästintill samtliga respondenter har uppgett att barnets inställning används som ett av flera intressen vid en bedömning av barnets bästa. Två respondenter anger att barnets inställning endast används vid den slutgiltiga bedömningen eller rekommendationen till domstolen.

Respondenterna använder sig av flera olika källor för att inhämta information om hur de kan samtala med barn i sin yrkesroll. De mest vanligt förekommande är kollegor, internutbildning, interna riktlinjer eller handböcker, universitetsutbildning och interna checklistor. Fler än hälften använder sig av material från barnrättsorganisationer i hög eller ganska hög utsträckning. Minst vanligt är att man använder sig av lagkommentarer, lagförarbete, information från myndigheter och information från SKR.

De flesta av respondenterna som arbetar i en större kommun uppger att de har tillgång till vägledning om hur de ska samtala med ett barn med funktionsnedsättning. I andra slags kommuner (storstadskommuner och mindre kommuner) är svaren varierande. Vissa uppger att de har tillgång till vägledning och andra inte.

Ett barns unga ålder uppges vara den främsta försvårande faktorn för att kunna samtala med ett barn inom en utredning om vårdnad, boende och umgänge. Andra försvårande faktorer är att en vårdnadshavare motsätter sig samtal med barnet, att en vårdnadshavare är närvarande vid samtalet samt risken att barnet hamnar i en lojalitetskonflikt. Risken för att en lojalitetskonflikt försvårar att klarlägga barnets inställning framhålls ofta av respondenterna. Det framhålls att ett barn i många fall inte vill göra sina föräldrar besvikna och därför undanhåller sin inställning och vilja. En respondent skriver:

Barn i svåra lojalitetskonflikter tenderar att bli väldigt tysta och de vill inte klargöra sin inställning då de inte vet hur det ska tas emot av föräldrarna. En strategi för barnet blir då att hålla sig 'neutral'.

I princip alla respondenter redovisar omfattande information i samband med en utredning om vårdnad, boende och umgänge. Samtliga respondenter uppger att de redovisar om de har samtalat med barnet eller varför de inte har gjort det. Samtliga respondenter redovisar vilka som var närvarade vid samtalet, vad barnet berättade, vad respondenten bedömer är barnets bästa samt en slutlig bedömning i frågan om vårdnad, boende och umgänge. Nästan alla redovisar på vilken plats samtalet ägde rum, vad barnet uttryckte på annat sätt än verbalt samt vilka omständigheter som talar för eller emot barnets vilja vid bedömning av barnet bästa. Samtalets längd redovisas oftast inte.

52.3.5 Tidigare översyner

2014 års vårdnadsutredning

2014 års vårdnadsutredning gick igenom 139 domar från 37 olika tingsrätter. Domarna är från år 2014 och meddelades efter huvudförhandling. I samtliga mål fanns det ett tvistigt yrkande om vårdnad om barn. Av kartläggningen framgår följande.¹⁷

I två fall kunde barnet inte höras inom vårdnadsutredningen på grund av att en förälder motsatt sig att barnet hördes. Inget av barnen hördes under huvudförhandlingen.

I domarna redovisade tingsrätten barnets inställning i frågan om vårdnad, boende och umgänge enligt följande. Totalt var det cirka 40 procent av barnen som fick sin inställning redovisad i domen.¹⁸ Det var mer vanligt ju äldre barnet var. För barn som fyllt tolv år var det 77 procent, för barn som fyllt nio men inte tolv år var det 65 procent och för barn som fyllt sex men inte nio år var det 32 procent. Inställningen redovisades inte i något fall när barnet var yngre än sex år. I de flesta fall framgick att domstolen beaktat barnets inställning, om den var redovisad.

¹⁷ Se SOU 2017:6 s. 143, 156, 159–162, 280 och 296–298.

¹⁸ Det framgick inte av alla målen om barnets inställning undersökts eller inte. Men utredningen kunde konstatera att barnets inställning framgick av antingen snabbupplysningar eller vårdnadsutredning i 54 procent av målen. Det var alltså inte i alla domar som barnets inställning redovisades, trots att det fanns uppgifter om den i målet.

I mål där barnets inställning redovisats stämde utgången överens med inställning (oaktat om den beaktats eller inte) vid 76 procent av domarna som gällde barn som var tolv år eller äldre, 69 procent när barnet fyllt nio men inte tolv år och 53 procent när barnet var yngre (dvs. barn som fyllt sex år men inte nio). Anledningen till att domstolen frångick barnets inställning motiverades i hälften av fallen med hänvisning till barnets ålder och mognad. I drygt en fjärdedel av fallen ansåg tingsrätten att barnet var påverkad av den ena föräldern. I övriga fall var det andra anledningar, såsom att domstolen ansåg att barnet hade en vacklande inställning eller att det inte fanns förutsättningar för växelvis boende, trots att barnet ville bo lika mycket hos båda föräldrarna.

Genomgången visade vidare att utredaren nästan alltid träffade barnet inom ramen för en utredning om vårdnad, boende och umgänge. Vid en utredning träffade utredaren inte barnet, på grund av att modern hade skyddat boende och barnet hade inte haft något umgänge med fadern. Enskilda samtal med barn under sex år förekom inte men hölls regelmässigt med barn som fyllt sex år. Vid några fall hölls inte något sådant samtal, eftersom det hållits vid tidigare tillfälle och vid något fall motsatte sig en vårdnadshavare enskilt samtal med barnet. Relativt sällan redovisades yngre barns åsikter. När det inte gjordes kunde man i ungefär hälften av fallen få en god bild av barnets relation med sina föräldrar, t.ex. genom en beskrivning av barnets samspel med föräldrarna. När det gäller barn som var sex år eller äldre kom barnets åsikter fram tydligt för 26 av 31 barn. Åsikterna beaktades vid bedömningen av vad som var barnets bästa för 19 av dessa 26 barn. Förslagen till beslut sammanföll emellertid inte alltid med barnets inställning, i synnerhet inte för barn som var tio år eller yngre.

Det samlade intrycket av genomgången var enligt 2014 års vårdnadsutredning att barnets bästa genomgående varit avgörande för utredares förslag till beslut och för domstolars avgöranden. Utredare och domare gjorde en, utifrån barnets enskilda situation, nyanserad bedömning av barnets bästa. Socialnämnder och domstolar behövde däremot bli bättre på att redovisa riskbedömningar, barnets åsikter och hur åsikterna beaktats, enligt 2014 års vårdnadsutredning.

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen skickade år 2014 ut en enkät till Sveriges samtliga kommuner. Därtill gick myndigheten igenom 130 utredningar om vårdnad, boende och umgänge, från 15 slumpvist utvalda kommuner. Socialstyrelsen har också intervjuat ett antal familjerättssekreterare i grupp. Frågeställningen för kartläggningen var i vilken utsträckning utredare träffar och har enskilda samtal med barnen. Kartläggningen resulterade i rapporten *Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge* (artikelnummer 2014-12-40). Socialstyrelsen konstaterade följande. Barns rätt att vara delaktiga var väl förankrad, men barn fick ändå olika förutsättningar att komma till tals. Socialtjänsten träffade så gott som alla barn, oavsett ålder, vid ett hembesök hos vardera föräldern. Ungefär en tredjedel av barnen i de utredningar som Socialstyrelsen granskade hade inte haft något enskilt samtal med utredaren. De barn som hade haft enskilda samtal hade fått ett eller två samtal. I vilken utsträckning barn fick enskilda samtal ökar med åldern. Barn som var yngre än fem år hade sällan fått komma till tals enskilt. Barn som var 13 år och äldre fick så gott som alltid komma till tals. En femtedel av kommunerna hade en åldersgräns för när barn erbjöds enskilda samtal. Drygt en fjärdedel av kommunerna använde inte metoder för att underlätta för barnen i samtalen och inte alla kommuner anpassade samtalsmiljön till dem. Barnets inställning framgick oftast i utredningen, men socialtjänsten dokumenterade inte i samma utsträckning hur barnets inställning påverkat bedömningen. Socialtjänsten stämde av samtalet med barnet, men informerade inte barnet om sin bedömning och rekommendation till domstolen. Socialtjänsten erbjöd inte barnet, eller barnets familj, ett uppföljande samtal efter att utredningen avslutats och domen kommit.

Barnombudsmannen

I Barnombudsmannens årsrapport *Barnets bästa* presenteras en sammanställning av de förslag och rekommendationer som Barnombudsmannen har lagt fram genom åren i arbetet med att försöka främja barnets bästa i frågor om vårdnad, boende och umgänge. I rapporten uppmärksammas de områden där Barnombudsmannen har sett att det finns problem och där lagstiftningen och tillämpningen behöver

förändras för att barnets bästa ska kunna tas tillvara på ett bättre sätt. Av rapporten framgår följande.

Barnombudsmannen anser att barnets bästa ofta tolkas på ett sätt som i själva verket sätter föräldrarnas, inte barnets, intressen främst. Det händer t.ex. att behoven hos barn som är yngre än tre år hamnar i skymundan av föräldrarnas överenskommelse om umgänge. Det är också vanligt att domstolen skriver att en förälder har rätt till visst umgänge med sitt barn, trots att det är barnet som har rätt till umgänge med föräldern. Inte tvärtom. Det är barnets bästa som ska styra tillämpningen av föräldrabalken, inte föräldrarnas önskemål och behov.

Enligt Barnombudsmannen har domare och tjänstemän inom socialtjänsten viktiga roller i mål och ärenden om/som handlar om vårdnad, boende och umgänge. Dessvärre saknar många tillräcklig kunskap om barn och barns behov för att kunna fatta ett väl avvägt beslut om vårdnad, boende och umgänge, vilket leder till att barnets bästa inte alltid sätts främst. Barnombudsmannen anser därför att det är viktigt att handläggare inom socialtjänsten och domare får fortlöpande utbildning om barn och barns behov. Även de juridiska ombuden som arbetar med familjerättsliga frågor, behöver goda kunskaper om barns utveckling och särskilda behov, för att t.ex. kunna bistå föräldrar med att utforma en lämplig överenskommelse som är till barnets bästa. Barnombudsmannens uppfattning är att en utredning som inte innehåller några uppgifter från barnet självt aldrig kan ses som fullständig, om det inte är så att barnet självt har haft en önskan om att inte behöva uttrycka sin åsikt.¹⁹

52.4 Sammanfattning

För alla beslut om vårdnad, boende och umgänge ska, enligt föräldrabalken, barnets bästa vara avgörande. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Om det inte är olämpligt, ska den som verkställer utredningen försöka klargöra barnets inställning och redovisa den för rätten samt

¹⁹ Barnombudsmannen, *Barnets bästa* (2005) s. 5, 7 och 9.

lämna förslag till beslut. Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

I förarbetena till bestämmelsen framhålls att det är ett barns tillvaro och framtid som regleras och att barnets intressen som ska stå i fokus. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Bedömningen ska bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med att barnet självt får komma till tals. Finns det en risk för att barnet far illa ska den väga tungt i bedömningen av vad som är bäst för barnet.

Socialstyrelsens allmänna råd och handböcker hänvisar i stor utsträckning till uttalandena i förarbetena.

Av vår rättsfallsstudie, som omfattar avgöranden om vårdnad, boende och umgänge i tingsrätt och hovrätt, framgår att bedömningar av barnets bästa till stor del utgår från de kriterier som särskilt anges i 6 kap. 2 a och 5 §§ FB, dvs. risken för att ett barn far illa och ett barns behov av en nära kontakt med båda sina föräldrar. Andra intressen redovisas inte särskilt ofta.

Av vår rättsfallsstudie har det vidare framkommit att det varierar hur mycket hänsyn som tas till barnets vilja, även inom samma åldersgrupper. Detta kan antingen tala för att det görs en individuell bedömning utifrån barnets mognad eller att synen på värdet av ett barns synpunkter skiljer sig åt. Det tycks å andra sidan samtidigt finnas generella principer, t.ex. att vid 12 år ska betydande hänsyn tas till barnets vilja men inte i lika hög grad dessförinnan. Trots att individuella bedömningar görs är det ofta som bedömningarna redovisas mycket kortfattat. Flera avgöranden saknar tydligt redovisade bedömningar, vilket i sig inte behöver betyda att någon bedömning inte har gjorts.

Högsta domstolen har förtydligat att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, t.ex. rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders behov av kontakt med barnet. Domstolen har också uttalat att vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. I de vägledande avgörandena från Högsta domstolen och hovrätterna som utredningen tagit del av görs det individuella bedömningar av barnets bästa. Barnets vilja beaktas utifrån ålder och mognad som en del i helhetsbedömningen av barnets bästa.

Av vår enkätundersökning har det framkommit att de flesta av familjerättssekreterarna som svarat på enkäten oftast känner sig trygga

i hur de ska bedöma och beakta barnets bästa i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. Många av respondenterna anser att samtala med ett barn och göra det delaktigt i beslutet är att ta hänsyn till barnets bästa. Bland resonemangen finns också återkommande inspel om att barnets intressen ska gå i första hand, inte föräldrarnas. Samtidigt är det inte alla respondenter som angett att barnets bästa alltid är avgörande. Det tycks också finnas en uppfattning om att frågor om t.ex. närhet till skola, föräldrarnas samarbetsförmåga, m.m. är intressen som beaktas jämte och inte inom bedömningen av vad som är barnets bästa.

Enkätundersökningen visar att det är vanligt att man uppfattar tidsbrist, resursbrist och barns lojalitet mot sina föräldrar som de största hindren mot att göra en fullgod bedömning av ett barns bästa. Flera familjerättssekreterare tycks också se det som en brist i lagstiftningen, eller i vart fall att lagen är otydlig, för att det inte närmre anges vad som är ett barns bästa. Således verkar det hos vissa finnas en uppfattning om att barnets bästa är något som generellt kan bestämmas och inte något som kan skilja sig åt mellan individer.

Hos en majoritet av respondenterna blir principen om barnets bästa oftast avgörande i bedömningen inom en utredning om vårdnad, boende och umgänge. Så mycket som en femtedel (11 respondenter) uppger emellertid att barnets bästa viktas mot andra intressen. Som framgått ovan kan detta bero på att vissa respondenter kategoriserar t.ex. föräldrars samarbetsförmåga som något som beaktas vid sidan av en bedömning av barnets bästa. Samtidigt har det av några respondenter uppgetts att även föräldrars intressen beaktas vid slutgiltiga bedömningen.

Nästantill samtliga respondenter har uppgett att barnets inställning används som ett av flera intressen vid bedömning av barnets bästa. Samtidigt framhåller flera respondenter att ett barns inställning inte alltid utreds. Ibland verkar det finnas en önskan att skydda barnet från att uttrycka obekväma åsikter vid lojalitetskonflikter, vilket kan förhindra att barnets synpunkter inhämtas. Det framhålls också att barn ofta inte uttrycker sin faktiska vilja, på grund av antingen en förälders påtryckningar eller barnets vilja att vara lojal mot sina föräldrar. Det innebär att barnet inte fritt kunnat uttrycka sina faktiska åsikter. Det blir då komplicerat att bedöma och beakta barnets åsikter.

Av tidigare översyner har det framkommit att familjerättssekreterare sällan samtalar med barn under fem år. Vår enkätundersökning visar samma resultat. Respondenterna samtalar med barn i samband med utredningar i hög utsträckning från det att barn fyllt fem år. Från sju års ålder samtalar alla alltid eller oftast med barnet. Även när det gäller att klarlägga ett barns inställning på annat sätt än genom att samtala med barnet tycks det hos vissa respondenter finnas vissa informella åldersgränser. Detsamma gäller om ett barn har en funktionsnedsättning som upplevs försvåra klarläggandet av barnets inställning. Som nämnts ovan anses det av vissa även som olämpligt att klarlägga barnets inställning om barnet kan utsättas för påtryckningar eller riskerar att fara illa. Det finns således flera orsaker som kan leda till att ett barn inte kommer till tals i en utredning om vårdnad, boende och umgänge, i synnerhet när det gäller yngre barn och barn med funktionsnedsättning.

53 Föräldrabalken – verkställighetsärenden

53.1 Barnets bästa

21 kap. 1 § första stycket FB

Vid verkställighet skall barnets bästa komma i främsta rummet. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

21 kap. 5 § FB

Har barnet nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas, får verkställighet inte ske mot barnets vilja utom då rätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa.

21 kap. 6 § FB

Rätten skall vägra verkställighet, om det är uppenbart att verkställigheten är oförenlig med barnets bästa.

53.1.1 Den allmänna motiveringen

Av förarbetena till de senaste ändringarna av bestämmelserna om barnets bästa vid verkställighetsärenden framgår i huvudsak följande. Utgångspunkten vid verkställighetsprövningen är självklart att barnets bästa har varit bestämmande för det avgörande eller det avtal som ska verkställas. Principen bör därför vara att avgörandet eller avtalet inte ska omprövas i verkställighetsförfarandet. Verkställigheten bör gå ut på att i barnets intresse se till att genomföra det som har bedömts

vara till barnets bästa. Men detta innebär inte att en verkställighet av det som har beslutats vid varje senare tidpunkt är förenlig med barnets bästa. Det förekommer inte sällan att ett avgörande som begärs verkställt har meddelats långt tidigare. Med ökat avstånd i tid ökar också risken för att de förhållanden avgörandet eller avtalet grundats på är överspelade av de aktuella förhållandena. Motsvarande risker finns där avstånden i rum har kommit att bli stora. Skyddet av barnet kräver att ett avgörande eller avtal inte verkställs förbehållslöst. Regeringen konstaterar att det är angeläget att i någon mån renodla verkställighetsprövningen och på så sätt undvika upprepade processer om i princip samma fråga, eftersom sådana ofta är till skada för barnet. Det är därför nödvändigt att strama upp prövningen. Att avskaffa möjligheten att vägra verkställighet på grund av att det finns skäl till omprövning av vårdnadsålet är ett naturligt steg för att renodla prövningen. Skillnaden mellan bedömningen av en sådan vägransgrund och en ren omprövning i sak är liten. Domstolen måste undersöka vad som legat till grund för avgörandet och ta ställning till om det med hänsyn till vad som framkommer i verkställighetsärendet finns anledning att överväga en annan utgång. För att frikoppla verkställighetsprövningen från prövningen i vårdnadsålet bör den i stället enbart ta sikte på den verkställighet som begärs och förhållandena vid den tidpunkt verkställigheten är aktuell. Prövningen bör inte utformas så att den omfattar allt som kan vara av betydelse för en bedömning av vad som är till barnets bästa, utan koncentreras till en kontroll av att verkställigheten är förenlig med barnets bästa. Domstolen bör ju inte inlåta sig i någon omprövning i sak. På motsvarande sätt som vid ett avgörande i sak måste domstolen vid verkställighetsprövningen göra en bedömning av eventuella risker för att barnet far illa. Omständigheten att det finns en inte ringa sådan risk måste ses som det viktigaste typexemplet på fall då det är uppenbart att verkställigheten inte är förenlig med barnets bästa. Det finns därför inte anledning att räkna med att den föreslagna möjligheten att vägra verkställighet om det är uppenbart att verkställigheten är oförenlig med barnets bästa i praktiken ger ett sämre skydd för barnet än nuvarande bestämmelser.¹

¹ Prop. 2005/06:99 s. 79–81.

53.1.2 Författningskommentarerna

I författningskommentaren till de senaste ändringarna av 21 kap. 1 § FB anges i huvudsak följande. Barnets bästa ska alltid finnas med som en utgångspunkt för bedömningen. Bestämmelsen innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa. Lagtekniskt är den något annorlunda utformad än motsvarande bestämmelse i 6 kap. 2 a § FB. Någon egentlig saklig skillnad är inte avsedd. Samma formulering som i 6 kap. används inte här, för att undvika tolkningen att den ger en i förhållande till 21 kap. 5 och 6 §§ fristående grund att vägra verkställighet. Barnets bästa är det bestämmande intresset, men prövningen i de olika frågorna i verkställighetsförfarandet måste göras med tillämpning av också de mer preciserade bestämmelserna som finns i de följande paragraferna. Exempelvis ska barnets bästa komma i främsta rummet när domstolen väljer om ett beslut om verkställighet ska vara förenat med tvångsmedel, och i så fall vilket, men valet ska göras med tillämpning av även bestämmelserna i 3 §. Hänsyn ska tas till barnets vilja. Placeringen och utformningen av bestämmelsen om detta anknyter till 6 kap. 2 a § FB. Barnets synpunkter kan behöva beaktas i flera frågor under förfarandet där det finns utrymme för olika bedömningar. Den särskilda bestämmelsen i 5 § preciserar hur barnets vilja beaktas när barnet motsätter sig verkställigheten. Barnet kan också ha synpunkter på de olika åtgärder som kan bli aktuella vid verkställigheten. Barnet kan t.ex. ha en åsikt om vilka praktiska arrangemang som ska göras för ett umgänge. Om det krävs ett beslut av domstolen i den frågan, ska domstolen ta hänsyn till barnets vilja.²

I den motsvarande kommentaren till 21 kap. 5 § FB anges i huvudsak följande. Om barnet motsätter sig verkställigheten, kan detta vara avgörande för om verkställighet ska ske. På samma sätt som vid avgörandet av en fråga om vårdnad, boende eller umgänge är det barnets ålder och mognad som avgör vilken tyngd barnets synpunkter har. Någon särskild åldersgräns anges inte. Därmed finns stora möjligheter att ta hänsyn till yngre barns vilja. Även om barnets inställning har klarlagts inför avgörandet i vårdnadsmålet, måste hänsyn tas till barnets synpunkter också under verkställighetsförfarandet. Beroende på hur lång tid som gått kan förhållandena ha ändrats i större eller mindre grad. Barnet kan under mellantiden ha nått en sådan

² Prop. 2005/06:99 s. 94 och 95.

ålder eller mognad att större vikt än tidigare måste fästas vid hans eller hennes inställning. Om ett avgörande bygger på att det beslutade är förenligt med barnets vilja, kan det vara så att barnet inför genomförandet av vad som beslutats ändrar sin inställning. Står det då klart att barnet motsätter sig verkställighet, torde det oftast utgöra hinder för verkställighet.³

Av den motsvarande kommentaren till 21 kap. 6 § FB framgår i huvudsak följande. Paragrafen preciserar vad som föreskrivs om barnets bästa i 1 § första stycket. Domstolen ska inte göra någon omprövning i sak. Bland de förhållanden som domstolen ska beakta kommer i första hand risken för att barnet far illa. Det kan vara en risk för att barnet utsätts för övergrepp eller en risk för att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar. Bestämmelsen kan vara tillämplig t.ex. om det finns uppgifter som visar att en umgängesförälder begår övergrepp mot barnet. Det kan också vara så att han eller hon missköter sig på ett sådant sätt att barnets säkerhet är i fara. Det kan vara fråga om att föräldern begår andra kriminella handlingar eller är inne i ett pågående missbruk. Ett annat exempel är att barnet på grund av inträffade händelser eller sjukdom är särskilt känsligt vid tiden då verkställighet blir aktuell och skulle ta skada av vissa åtgärder. Barnets viljeinriktning (jfr 1 § första stycket) och barnets psykiska egenskaper i allmänhet har betydelse också vid prövningen av risken för eventuella skadeverkningar. Bedömningen av den risk för barnet som kan finnas måste göras fristående från de bedömningar av risker som kan ha gjorts tidigare. Uppgifter som innebär att barnet riskerar att lida skada måste tas på största allvar och kan inte avfärdas på den grunden att liknande omständigheter anförts flera gånger tidigare. Prövningen ska ta sikte på den situation som kan antas råda vid den tidpunkt verkställigheten avser. Eftersom någon omprövning av avgörandet inte ska göras, är det naturligt att det i princip endast är nyligen inträffade händelser eller helt ny och avgörande utredning som kan göra att verkställighet inte får ske. Domstolen kan dock inte bortse från en viss frågeställning av betydelse för verkställigheten, t.ex. risken för att barnet utsätts för övergrepp, bara för att en sådan fråga har varit uppe i vårdnadsålet. Också andra förhållanden än sådana som kan sägas innebära en risk för att barnet far illa ska beaktas. Omständigheter som är av grundläggande betydelse för att tillgodose barnets bästa kan hastigt ha ändrats. I ett ärende om verk-

³ Prop. 2005/06:99 s. 97.

ställighet av en dom om barnets boende kan det t.ex. visa sig att den förälder som barnet ska flyttas över till saknar bostad. Situationen kan då vara sådan att det visserligen inte är fara för att barnet far illa men ändå är uppenbart att en överflyttning vid den tidpunkten inte är förenlig med barnets bästa.⁴

Se även prop. 1997/98:7 s. 103–105 för författningskommentaren till de äldre lydelserna av bestämmelserna.

53.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

21 kap. 1 § FB

Vid verkställighet skall barnets bästa komma i främsta rummet. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

21 kap. 5 § FB

Har barnet nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas, får verkställighet inte ske mot barnets vilja utom då rätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa.

53.2.1 Den allmänna motiveringen

Av förarbetena till de senaste ändringarna av bestämmelserna om att hänsyn ska tas till barnets vilja vid verkställighetsärenden framgår i huvudsak följande. Även om verkställighetsförfarandet bör renodlas, bör utgångspunkten vara att barnet har lika goda möjligheter att komma till tals där som han eller hon har i samband med avgörandet av sakfrågan. Någon särskild föreskrift om utredning av barnets vilja i verkställighetsförfarandet kan inte anses nödvändig med hänsyn till den utredning som görs inför avgörandet i sak. Men detta innebär inte att barnet saknar berättigat intresse av att kunna göra sig hört också under verkställighetsförfarandet. Beroende på hur lång tid som har gått kan förhållandena ha ändrats i större eller mindre grad. Barnet kan under mellantiden ha nått en sådan ålder eller mognad att större vikt än tidigare måste fästas vid barnets inställning. Han eller

⁴ Prop. 2005/06:99 s. 98 och 99.

hon kan också ha synpunkter på åtgärderna för verkställighet som inte nödvändigtvis har varit relevanta att framföra inför avgörandet av sakfrågan. Möjligheten att höra barnet i verkställighetsförfarandet bör därför finnas kvar. Det bör också fortfarande finnas bestämmelser om hänsyn till barnets vilja vid verkställigheten. Regeringen menar att det är angeläget att anpassa utformningen av bestämmelserna om hänsyn till barnets vilja i 21 kap. till de motsvarande bestämmelserna i 6 kap. Samtidigt är det viktigt att barnets möjligheter att få sin vilja beaktad i verkställighetsärendet inte försämras. En lämplig lösning är då att införa en mer övergripande föreskrift i kapitlets inledande paragraf att hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad men också behålla bestämmelsen i 5 § om att verkställighet inte får ske mot barnets vilja. Genom att inte knyta hänsynen till barnets vilja till en bestämd åldersgräns ökas möjligheten att lägga vikt vid yngre barns synpunkter.⁵

Se även prop. 1997/98:7 s. 99 och 100 samt 1994/95:224 s. 38.

53.2.2 Författningskommentarerna

Se ovan under avsnittet om barnets bästa.

53.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

53.3.1 Vägledande praxis

Enligt rättsfallet *NJA 2011 s. 507* bör, mot bakgrund av bestämmelsen om barnets bästa i 6 kap. 2 a § FB, det finnas en svensk exekutionsbehörighet av en svensk dom om umgänge, även om bara den ansökande umgängesföräldern bor i Sverige.

I rättsfallet *RÅ 1977 ref. 121*, som gäller en äldre lydelse av bestämmelsen, togs hänsyn till en elvaåring bestämda vilja att inte lämna umgängesföräldern för att återgå till den förälder som ensam hade vårdsnaden om barnet. Verkställighet vägrades.

Svea hovrätt beslutade den 13 september 2012 i mål *ÖÄ 4048-12* om verkställighet av en dom om umgänge för ett av två syskon. Inget av barnen ville umgås med umgängesföräldern. Avgörande hänsyn togs till det äldre barnets uttryckta vilja. Barnet var 13 år. När det gällde

⁵ Prop. 2005/06:99 s. 81–83.

den tioåriga lillasystemen anförde hovrätten att barn har ett grundläggande behov av en relation till båda sina föräldrar och att lillasystemen inte uppnått sådan ålder och mognad att hon kan bilda sig en egen uppfattning i umgängesfrågan. Hovrätten bedömde att det var i hennes bästa intresse att umgänget verkställdes.

53.3.2 Utredningens rättsfallsstudie

Rättsfallsutredningen omfattar avgöranden om verkställighet från såväl hovrätter som tingsrätter meddelade mellan november 2012 och november 2018. Några avgöranden innehåller prövningar som tycks utgöra en blandning av 21 kap. 5 och 6 §§. Domstolen konstaterar först att barnet motsatt sig umgänge, att barnet inte nått en sådan ålder och mognad att dess vilja ska få *avgörande* betydelse och gör sedan en bedömning om det är uppenbart oförenligt med barnets bästa att verkställighet sker. Rekvisitet i 21 kap. 5 § FB att barnet nått en sådan ålder och mognad att dess vilja *bör beaktas* tolkas med andra ord som att barnet ska ha nått en sådan ålder och mognad att dess vilja ska *vara avgörande*.⁶ En tolvårsgräns tycks ofta tillämpas.

53.4 Sammanfattning

Enligt föräldrabalken ska vid verkställighet barnets bästa komma i främsta rummet. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Har barnet nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas, får verkställighet inte ske mot barnets vilja utom då rätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa. Rätten ska vägra verkställighet, om det är uppenbart att verkställigheten är oförenlig med barnets bästa.

Av förarbetena framgår att barnets bästa alltid ska finnas med som en utgångspunkt för bedömningen. Det finns inte några andra intressen som kan gå före barnets bästa, men prövningen i verkställighetsförfarandet måste göras med tillämpning även av de mer preciserade bestämmelserna som finns i 21 kap. FB. Hänsyn ska också tas till barnets vilja.

⁶ Se t.ex. Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 29 december 2017 i mål ÖÅ 2444-17, som avser en nära nio år gammal flickas tydliga vilja.

Vår rättsfallsstudie indikerar att rekvisitet i 21 kap. 5 § FB, att barnet nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas, ofta tolkas som att barnet ska ha nått en sådan ålder och mognad att dess vilja ska ges avgörande betydelse. En tolvårsgräns tycks ofta tillämpas.

54 Lagen om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn

54.1 Barnets bästa

6 § lagen om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn

Ett avgörande ... får dock inte erkännas eller verkställas här i landet, om ... avgörandet på grund av ändrade förhållanden uppenbarligen inte längre är förenligt med barnets bästa[.]

7 § första stycket lagen om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn

Ett avgörande ... får inte heller erkännas eller verkställas här i landet, om avgörandet är oförenligt med ett avgörande som har meddelats här i ett rättsligt förfarande som har påbörjats innan erkännande eller verkställighet begärdes och det är i överensstämmelse med barnets bästa att erkännande eller verkställighet vägras.

54.1.1 Den allmänna motiveringen

I förarbetena till lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn framgår att lagstiftningen bygger på en Europarådskonvention¹ och en Haagkonvention². Inför införlivandet gjordes en analys av om konventionerna i tillräckligt hög grad beaktar vad som är barnets bästa. Det framgick att det var viktigt att Sverige skulle kunna använda sig av reservationen att vägra verkställighet med beaktande av barnets bästa.³

Bestämmelserna i 6 och 7 §§ tillämpas endast i förhållande till stater som har tillträtt Europarådskonventionen (1 §).

54.1.2 Författningskommentaren

I författningskommentaren till 6 § står det att det kan ha förflutit lång tid sedan bortförandet och barnet kan ha funnit sig till rätta och vant sig i sin nya miljö på ett sådant sätt att det skulle strida mot barnets bästa att återföra det till sin tidigare bostadsort. Eftersom det ska vara uppenbart ska någon prövning i sak av det främmande avgörandet inte ske. Rätten ska beakta vad barnet själv har för uppfattning.⁴

Av kommentaren till 7 § framgår det inte något ytterligare än det som följer av lagtexten.⁵

54.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

17 § lagen om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn

Innan rätten avgör ett ärende om verkställighet av ett avgörande som avses i 5 § eller om överflyttning av barn enligt 11 § skall rätten inhämta barnets mening, om det inte är omöjligt med hänsyn särskilt till barnets ålder och mognad.

¹ Den i Luxemburg den 20 maj 1980 dagtecknade konventionen om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn.

² Den i Haag den 25 oktober 1980 dagtecknade konventionen om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn.

³ Prop. 1988/89:8 s. 17–19.

⁴ Prop. 1988/89:8 s. 36.

⁵ Prop. 1988/89:8 s. 37.

54.2.1 Den allmänna motiveringen

Se motsvarande rubrik under barnets bästa ovan. 17 § ska tillämpas både i förhållande till Europarådskonventionen och Haagkonventionen (1 §).

54.2.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen framgår att barnets mening normalt framkommer genom någon av parterna i målet men att det ankommer på rätten att försöka inhämta barnets mening. Beträffande innebörden hänvisas till en tidigare proposition om vårdnadstvist.⁶ Av den propositionen framgår att det ytterst är domstolens uppgift att utreda om barnet har några egna synpunkter på vårdnadsfrågan. Men det är viktigt att barnet inte tvingas att ta ställning, om barnet inte självt vill det. Å andra sidan ska barnet inte förhindras att säga sin mening. Barnet kan höras inför rätten men normalt bör det ske inom ramen för en vårdnadsutredning. Barnets egen vilja om det ska höras eller inte ska ha stor betydelse. Det får ankomma på domstolen att i det enskilda fallet bedöma om barnet ska vara med i en rättegång eller inte. Barn som är yngre än 12 år lär sällan ha nått en sådan mognad att de bör medverka i en rättegång.⁷

54.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

54.3.1 Vägledande praxis

I rättsfallet *NJA 2013 s. 1143* tillämpas visserligen inte några av de ovanstående bestämmelserna, men Högsta domstolen gör följande konstaterande. I vägransgrunderna till 1980 års Haagkonvention finns det ingen allmän bestämmelse om att hänsyn ska tas till barnets bästa. Enligt barnkonventionen ska barnets bästa komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn (artikel 3). I barnkonventionen föreskrivs att konventionsstaterna därför ska vidta åtgärder för att bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet (artikel 11). Bakom barnkonventionen och 1980 års Haagkonvention ligger alltså samma grundläggande synsätt, nämligen att ett olovlig bort-

⁶ Prop. 1988/89:8 s. 46.

⁷ Prop. 1981/82:168 s. 57 och 66.

förande ska förhindras och att barnet snabbt ska återföras till sin hemmiljö. Vägransgrunderna i Haagkonventionen ger uttryck för den bedömning av barnets bästa som ska göras i situationer av detta slag.

I rättsfallet *NJA 2008 s. 963* som rörde återförande enligt 1980 års Haagkonventionen hade ett barn sagt att han ville bli kvar i Sverige hos fadern. HD uttalade: ”Eftersom han bara är tio år och det inte framkommit att han är mer mogen än vad som är normalt för åldern, bör hans vilja dock inte tilläggas avgörande betydelse (jfr *NJA 1981 s. 753* och *RÅ 2002 ref. 1*)”.

I rättsfallet *RÅ 2002 ref. 1* uttalade Högsta förvaltningsdomstolen att hänsyn normalt bör tas till en tolvåringens vilja vid en prövning enligt 1980 års Haagkonvention. Domstolen uttalade vidare att ett barns egen mening normalt bör inhämtas genom samtal mellan barnet och en av domstolen särskilt förordnad person. Upplysningar om barnets vilja kan även lämnas av parterna. Utgångspunkten för bedömningen bör vara att barnets vilja ska respekteras. Haagkonventionen medger emellertid inte att varje viljeyttring av ett barn i tolvårsåldern kan få avgöra utgången. Det innebär att enbart det förhållandet att ett barn i den åldern säger sig föredra att stanna i det land i vilket det oövligen kvarhålls inte kan tillåtas hindra en överflyttning. Däremot bör barnets vilja tillmätas avgörande betydelse om viljeyttringen synes utgöra ett självständigt och, i förhållande till barnets ålder, övervägt och välgrundat ställningstagande, t.ex. på så sätt att barnet som skäl för sin uppfattning redovisar svårigheter att anpassa sig till förhållandena i hemviststaten eller annars ger uttryck för att det har förstått och övervägt konsekvenserna av att bryta upp från sin invanda miljö och bosätta sig i ett annat land.

54.3.2 Utredningens rättsfallsstudie

Vår rättsfallsstudie omfattar sju avgöranden från Svea hovrätt meddelade mellan februari 2013 och maj 2018. Av det begränsade antalet rättsfall kan utläsas att hänsyn tas till viljan hos ett barn som är 12 år eller äldre men inte i någon större utsträckning till viljan hos ett yngre barn. I vissa avgöranden tycks gränsen vara binär.

I 12 § i lagen finns det en vägransgrund för överflyttning av barn, om barnet motsätter sig överflyttning och har nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas. I ett avgörande från Svea hov-

rätt ansåg hovrätten att en tioårings vilja att inte överflyttas inte skulle ges avgörande betydelse och därmed förelåg det inte hinder för överflyttning.⁸

54.4 Sammanfattning

Enligt lagen om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn får ett utländskt avgörande inte erkännas eller verkställas bl.a. om avgörandet på grund av ändrade förhållanden uppenbarligen inte längre är förenligt med barnets bästa.

Av förarbetena framgår bl.a. att rätten ska beakta vad barnet har för uppfattning. Det ankommer på domstolen att i det enskilda fallet bedöma om ett barn ska vara med i en rättegång eller inte. Barn som är yngre än 12 år lär, enligt förarbetena, sällan ha nått en sådan mognad att de bör medverka i en rättegång.

Högsta domstolen har uttalat att viljan hos en pojke som var tio år och normalmogen inte borde tilläggas avgörande betydelse i målet. Högsta förvaltningsdomstolen har uttalat att hänsyn normalt bör tas till en tolvårings vilja vid en prövning enligt 1980 års Haagkonvention. Av det begränsade antalet rättsfall som vår rättsfallsstudie omfattar kan utläsas att hänsyn tas till viljan hos ett barn som är 12 år eller äldre men inte i någon större utsträckning till viljan hos ett yngre barn.

⁸ Svea hovrätt, beslut den 4 februari 2013 i mål ÖÄ 91-13.

55 Skollagen

55.1 Barnets bästa

1 kap. 10 § första stycket skollagen

I all utbildning och annan verksamhet enligt denna lag som rör barn ska barnets bästa vara utgångspunkt. Med barn avses varje människa under 18 år.

55.1.1 Den allmänna motiveringen

Av den allmänna motiveringen till 1 kap. 10 § skollagen (2010:800) framgår i huvudsak följande. Bestämmelsen infördes med grund i barnkonventionen. Barnets bästa förutsätter att en bedömning görs av vilka konsekvenser ett visst beslut eller en åtgärd får för det enskilda barnet eller för en grupp av barn. Vid en sådan bedömning, eller barnkonsekvensanalys, ska barnets bästa väga tungt i förhållande till andra avvägningar. Grundläggande för att bedöma barnets bästa är att inhämta och beakta barnets åsikter. För att kunna bedöma barnets bästa krävs att ett barnperspektiv anläggs inför alla beslut eller åtgärder som rör barn. Barnets bästa som utgångspunkt i all utbildning innebär att utbildningen ska vara utformad för att ge barnet bästa möjliga förutsättningar för hans eller hennes personliga utveckling. Det innebär också att det i utbildningen ska beaktas de övriga rättigheter som är relevanta i sammanhanget såsom varje barns rätt till inflytande och delaktighet, barnets rätt till respekt för sin personliga integritet och att barnet inte ska diskrimineras utan ges likvärdiga möjligheter till bästa möjliga utveckling utifrån barnets egna förutsättningar. Utbildningen ska således utformas i överensstämmelse med barnets rättigheter så som de finns uttryckta i barnkonventionen. Bestämmelsen om hänsyn till barnets bästa ska tillämpas i relation till relevanta be-

stämmelser i skollagen, däribland bestämmelserna som rör åtgärder för att säkerställa trygghet och studiero i skolan och åtgärder kopplade till kvalitet och inflytande i skolan. Bestämmelsen träffar all verksamhet enligt lagen och gäller alla barn, oavsett ålder, mognad eller andra förutsättningar.¹

55.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till paragrafen framgår väsentligen följande. Bestämmelsen avser all verksamhet enligt skollagen. Principen är väl förankrad i lagstiftning som rör barn men har tidigare inte kommit till tydligt uttryck i skollagen. Bestämmelsen har sin utgångspunkt i artikel 3 i barnkonventionen. För att avgöra vad som är barnets bästa krävs att en bedömning görs av vilka konsekvenser ett beslut eller en åtgärd får för det enskilda barnet eller för en grupp barn. Barnets bästa behöver inte alltid vara utslagsgivande, men ska väga tungt. I de fall andra intressen tillåts väga tyngre krävs dock att den som beslutar eller vidtar någon annan åtgärd kan visa att en sammanvägning av relevanta intressen har gjorts i det enskilda fallet. Bestämmelsen ska både relateras till beslut eller åtgärder som rör det enskilda barnet och som är riktade mot grupper av barn eller elever. Det handlar bl.a. om bestämmelser som reglerar stöd till elever såsom genomförande av utredningar och framtagande av åtgärdsprogram och bestämmelser som rör skolmiljön, såsom framtagande av ordningsregler och disciplinära åtgärder.²

55.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

1 kap. 10 § andra stycket skollagen

Barnets inställning ska så långt det är möjligt klarläggas i alla frågor som rör honom eller henne och tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

¹ Prop. 2009/10:165 s. 230 och 231.

² Prop. 2009/10:165 s. 638.

55.2.1 Den allmänna motiveringen

Av den allmänna motiveringen till bestämmelsen framgår i huvudsak följande. Bestämmelsen infördes med grund i barnkonventionen. Grundläggande för att kunna ta hänsyn till barnets bästa är att barnet får komma till tals och fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör honom eller henne. Denna rätt gäller oavsett barnets ålder eller mognad.³

55.2.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till paragrafen framgår väsentligen följande. Bestämmelsen avser all verksamhet enligt skollagen. Principen är väl förankrad i lagstiftning som rör barn men har tidigare inte kommit till tydligt uttryck i skollagen. Bestämmelsen har sin utgångspunkt i artikel 12 i barnkonventionen. För att barnet ska kunna utöva sin rätt att komma till tals måste han eller hon få information om vad frågan gäller på ett sätt som är begripligt för barnet. Situationer där barnets rätt att komma till tals särskilt bör beaktas är bland andra utarbetandet av individuella utvecklingsplaner, tillsynsbesök och deltagande i utbildning med konfessionella inslag. I skollagen finns ytterligare bestämmelser om barnens och elevernas inflytande över utbildningen.⁴

55.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

55.3.1 Föreskrifter och handböcker

I Skolverkets allmänna råd *Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet* från 2012 anges följande (s. 18 och 19.) Både FN:s konvention om barns rättigheter, skollagen och de olika läroplanerna lyfter fram barn och elevers rätt till inflytande och ansvar. Barnen ska ges möjlighet att delta i kvalitetsarbetet medan eleverna ska ges möjlighet att medverka i arbetet. Graden av deltagande och medverkan beror på barnens och elevernas ålder och utvecklingsnivå. Förskolechefen respektive rektorn behöver därför ta fram rutiner för hur personalen ska ta tillvara idéer och upplevelser som barnen och eleverna på olika sätt uttrycker om utbildningen. Ytterst handlar det

³ Prop. 2009/10:165 s. 230 och 231.

⁴ Prop. 2009/10:165 s. 638 och 639.

om att barnen och eleverna ska ges goda förutsättningar att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem. När personalen utgår från barnens och elevernas förutsättningar, behov och intressen läggs grunden för deras inflytande. Barn och elever är viktiga resurser i arbetet med att planera, följa upp och utveckla verksamheten. Därmed ökar även möjligheten att få ett bra underlag till den gemensamma analysen av måluppfyllelsen och utvecklingsbehoven. Här understryks att barnets bästa enligt skollagen ska vara utgångspunkt för all verksamhet. Barnkonsekvensanalyser kan vara ett sätt att systematiskt identifiera att barnets bästa finns med i alla beslut. I utvecklingssamtalen finns goda möjligheter att ta tillvara de reflektioner och analyser barnen och eleverna själva gör eller som de uttrycker med hjälp av sina vårdnadshavare. I förskolan kan även ett sätt att ta reda på om barnen är delaktiga vara att iakttä hur de visar intresse, gensvar och motivation för det som personalen planerar och genomför. Andra sätt att få elevernas synpunkter på utbildningens kvalitet är att låta dem svara på frågor i enkäter, intervjuer eller via diskussioner i samband med forum för samråd, elevråd, klassråd, fritidsråd eller motsvarande. Den återkoppling som sker mellan lärare och elever i samband med formativa bedömningar ger också värdefull information som i sin tur påverkar undervisningens kvalitet. Några direkta hänvisningar till förarbetena till skollagen framgår inte.

I Skolverkets allmänna råd *Måluppfyllelse i förskolan* från år 2017 anges följande (s. 16). Huvudmannen bör ha rutiner för hur barnets bästa utreds och hur barnets bästa beaktas i beslut som påverkar barnen i förskolan. Det kan t.ex. handla om förändring som gäller personaltäthet eller barngruppens storlek. För att utreda vad som är barnets bästa och hur det kan beaktas i beslut som påverkar barnen i förskolan kan huvudmannen och förskolechefen göra en s.k. barnkonsekvensanalys. Syftet är att bedöma vilka konsekvenser ett beslut får för det enskilda barnet eller en grupp av barn. Barnkonsekvensanalysen är tänkt att vara en del av det ordinarie arbetet. Några direkta hänvisningar till förarbetena till skollagen framgår inte.

55.3.2 Vägledande praxis

I några avgöranden från Skolväsendets överklagandenämnd nämns att hänsyn tagits till barnets bästa, t.ex. i beslut den 23 april 2015, *dnr 2014:540*. Någon närmre bild av hur bedömningen gjorts ges emellertid inte.

55.3.3 Utredningens rättsfallsstudie

Vår rättsfallsstudie omfattar avgöranden från förvaltningsrätterna och något avgörande från kammarrätt meddelade mellan februari 2013 och september 2018. Det framstår som ovanligt att domstolar i mål om skollagen hänvisar till bestämmelserna om barnets bästa och rätt att komma till tals. I några mål om laglighetsbesvär har Förvaltningsrätten i Malmö uttalat att huruvida ett beslut står i strid med principen om barnets bästa eller barnets rätt att komma till tals är en fråga av lämplighetskaraktär och kan inte prövas inom ramen för laglighetsbesvär. Se t.ex. avgörande den 5 januari 2018 i mål *1639-17* i vilket klagandena hade anfört att kommunen inte hade gjort en analys över vilka konsekvenser det fattade beslutet kan komma att innebära, eller på något annat sätt försökt klarlägga barnens och vårdnadshavarens inställning.

55.4 Sammanfattning

Enligt skollagen ska barnets bästa vara utgångspunkt i all utbildning och annan verksamhet som rör barn. Barnets inställning ska så långt det är möjligt klarläggas i alla frågor som rör honom eller henne och tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Av förarbetena framgår att bestämmelserna infördes med grund i barnkonventionen. För att avgöra vad som är barnets bästa krävs att en bedömning görs av vilka konsekvenser ett beslut eller en åtgärd får för det enskilda barnet eller för en grupp barn. Vid en sådan bedömning, eller barnkonsekvensanalys, ska barnets bästa väga tungt i förhållande till andra intressen. I de fall andra intressen tillåts väga tyngre krävs dock att den som beslutar eller vidtar någon annan åtgärd kan visa att en sammanvägning av relevanta intressen har gjorts i det enskilda fallet. Grundläggande för att kunna ta hänsyn till barnets bästa

är att barnet får komma till tals och fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör honom eller henne.

Vi har i vår kartläggning tagit del av allmänna råd som tar upp barnets bästa och barnets delaktighet. I dessa råd förmedlas att barnkonsekvensanalyser bör göras och i det systematiska kvalitetsarbetet lyfts barns egna åsikter fram som en viktig del i en sådan analys. Någon direkt hänvisning till förarbetena till skollagen framgår inte.

Av vår rättsfallsstudie framstår det som ovanligt att domstolar hänvisar till bestämmelserna om barnets bästa och rätt att komma till tals.

56 Hälso- och sjukvårdslagen och patientlagen

56.1 Barnets bästa

56.1.1 Hälso- och sjukvårdslagen

5 kap. 6 § HSL

När hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas.

Den allmänna motiveringen

Av förarbetena till hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) framgår i huvudsak följande om barnets bästa. Det är en grundläggande princip att barnets bästa särskilt ska beaktas när hälso- och sjukvård ges till barn. Enligt regeringen bör bestämmelsen om barnets bästa få samma lydelse som 1 kap. 8 § patientlagen (2014:821). Avsikten med bestämmelsen är att framhålla att hälso- och sjukvårdens aktörer inom alla delar av vårdkedjan, även vid rent organisatoriska beslut, ska göra en bedömning av vilka konsekvenser besluten har för barn och vad som behövs för att barn ska ges hälso- och sjukvård på ett sätt som är anpassat till barnet. I bedömningen ska vad som är barnets bästa beaktas. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall. Det resonemang som fördes i samband med att patientlagen infördes är relevant även i detta sammanhang.¹

¹ Prop. 2016/17:43 s. 97 och 98.

Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen framgår i huvudsak följande. Vad som är barnets bästa måste avgöras utifrån förhållandena i varje enskilt fall. Bedömningen ska bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet och ska, beroende på barnets ålder och mognad, utgå från underlag från vårdnadshavare och det som barnet själv ger uttryck för. I vissa fall kan det även vara relevant att inhämta underlag från andra personer som har kunskap om barnet. Så långt som möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga konsekvenser av att exempelvis ge eller avstå från att ge barnet viss vård eller behandling beaktas. Med barn avses personer under 18 år.²

56.1.2 Patientlagen

1 kap. 8 § patientlagen

När hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas.

Den allmänna motiveringen

I propositionen till patientlagen görs en hänvisning till barnkonventionen och regeringens strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Vidare framgår i huvudsak följande om barnets bästa i propositionen. Regeringen anser att barnets bästa ska vara vägledande i de svåra ställningstaganden som behöver göras inom hälso- och sjukvårdens verksamheter. Bedömningen av barnets bästa är, enligt regeringen, en process med flera steg. Hälso- och sjukvårdspersonalen måste beakta vetenskap och beprövad erfarenhet samt, beroende på barnets ålder och mognad, inhämta underlag från vårdnadshavare. I relevanta sammanhang kan underlag även behöva inhämtas från andra yrkespersoner som har kunskap om barnet, med de begränsningar som kan finnas på grund av sekretess och tystnadsplikt. Vidare behöver hälso- och sjukvårdspersonalen beakta det som barnet själv ger uttryck för i enlighet med barnkonventionens artikel 12. Utgångspunkten i barnets bästa är respekten för barnets fulla människovärde och integritet. Vad som är barnets bästa måste således avgöras i varje enskilt

² Prop. 2016/17:43 s. 132 och 133.

fall. Principen om barnets bästa får emellertid inte medföra att barns och vårdnadshavares åsikter och inställning till en vårdåtgärd åsidosätts. Vid bedömningen av barnets bästa i det enskilda fallet bör i stället stor vikt läggas vid barnets, och även vårdnadshavarens, möjlighet till inflytande. Processen att komma fram till barnets bästa kräver ett aktivt övervägande i det enskilda fallet. Barnets liv och hälsa måste skyddas, men barnets integritet, rätt att uttrycka sin åsikt och rätt till inflytande måste även beaktas vid en bedömning av vad som är det enskilda barnets bästa i den aktuella situationen. Både hälso- och sjukvårdspersonal och vårdnadshavare bör ge barnet möjlighet att uttrycka sin inställning samt underlätta barnets delaktighet i hälso- och sjukvården. Vårdpersonalens arbete i denna del är komplext då man, beroende på barnets ålder och mognad, både ska beakta barnets behov och önskningsar, samverka med barnets vårdnadshavare och ge barnet skydd i utsatta situationer. Principen om barnets bästa bör beaktas i den dagliga verksamheten när barn får vård och bör tjäna som en vägledning inom hälso- och sjukvårdsverksamheter i övrigt. Detta innebär att barn bör ges möjlighet att uttrycka sina åsikter även i dessa sammanhang.³

Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen i patientlagen framgår i huvudsak följande. Vad som är barnets bästa måste avgöras utifrån förhållandena i varje enskilt fall. Bedömningen ska bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet och ska, beroende på barnets ålder och mognad, utgå från underlag från vårdnadshavare och det som barnet själv ger uttryck för. I vissa fall kan det även vara relevant att inhämta underlag från andra personer som har kunskap om barnet. Så långt som möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga konsekvenser av att exempelvis ge eller avstå från att ge barnet viss vård eller behandling beaktas. Med barn avses personer under 18 år.⁴

³ Prop. 2013/14:106 s. 62 och 63.

⁴ Prop. 2013/14:106 s. 112.

56.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

56.2.1 Hälso- och sjukvårdslagen

I hälso- och sjukvårdslagen finns inga särskilda bestämmelser om ett barns rätt att uttrycka sina åsikter.

56.2.2 Patientlagen

4 kap. 3 § patientlagen

När patienten är ett barn ska barnets inställning till den aktuella vården eller behandlingen så långt som möjligt klarläggas. Barnets inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

Den allmänna motiveringen

Av propositionen till patientlagen framgår i huvudsak följande om barnets inställning till vård eller behandling. I barnkonventionen stadgas en rätt för alla barn som är i stånd att bilda egna åsikter att fritt uttrycka dessa. För att en patient ska kunna ta ställning till frågan om vilken vård som ska ges, och eventuellt lämna samtycke till en vårdåtgärd, måste han eller hon ha förmåga att förstå den information som lämnas och överblicka konsekvenserna av sitt eget beslut. Man brukar ibland tala om beslutskompetens även i detta sammanhang. I fråga om vuxna människor, dvs. personer över 18 år, föreslår regeringen att hälso- och sjukvård inte får ges utan patientens samtycke om inte annat följer av lag. Barn kan också anses vara beslutskompetenta i en viss vårdfråga, beroende på deras mognadsgrad och utveckling. Frågan om vilket inflytande barn ska ha i medicinska frågor är dock komplicerad och har avhandlats bl.a. i ett antal rättsfall och uttalanden. Centralt i diskussionen om barns möjlighet till inflytande är konflikten mellan å ena sidan barnets rätt till självbestämmande och integritet, och å andra sidan barns behov av skydd samt vårdnadshavarnas möjlighet att utöva sin skyldighet att tillgodose barnets behov. Regeringen vill understryka att principen om barnets bästa är intimt förknippad med barnets rätt att få uttrycka sina åsikter. De barn som har tillräcklig mognad för att tillgodogöra sig den behövliga informationen och överblicka konsekvenserna av sitt beslut i en

viss vårdfråga bör också ges möjlighet att ge sitt samtycke till en vårdåtgärd. Därför föreslår regeringen att det i patientlagen ska anges att när patienten är ett barn ska hans eller hennes inställning till den aktuella vården eller behandlingen så långt som möjligt klargöras. Barnets inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Barnet har även möjlighet att själv initiera en åtgärd. Det kan t.ex. handla om att genomföra en abort eller att få tillgång till preventivmedel. Hälso- och sjukvårdspersonalen har, tillsammans med vårdnadshavarna, ett ansvar för att utreda barnets inställning. Att det inte blir aktuellt när patienten är ett spädbarn torde stå klart. Det betyder dock inte att mycket små barn inte kan ha en inställning till en åtgärd och det är således viktigt att ge även dessa barn utrymme att få uttrycka sin åsikt. Vilken mognad som krävs för att ett barns inställning ska tillmätas betydelse måste bedömas vid varje enskilt tillfälle och är beroende av åtgärdens art och angelägenhetsgrad. Det är viktigt att understryka att även då ett barn är moget nog att själv fatta beslut om viss vård eller behandling bör hälso- och sjukvårdspersonalen sträva efter att ändå involvera vårdnadshavarna om inte barnet motsätter sig det eller att det inte kan anses vara till barnets bästa. Vårdnadshavarna har även fortsättningsvis ett lagstadgat ansvar för barnet, som kan vara i behov av råd och stöd i större utsträckning än en vuxen patient. Hälso- och sjukvårdspersonalen ska i det enskilda fallet göra en bedömning av om barnet kan anses ha uppnått den mognad som krävs för att hon eller han ska kunna ta ställning till en vårdåtgärd. Den individuella mognadsbedömningen får därmed ofta en helt avgörande betydelse för barns ställning i vården. Vilken mognad som krävs i det enskilda fallet beror på arten och på angelägenhetsgraden av den vårdåtgärd beslutet avser. Det kan exempelvis vara skillnad mellan att samtycka till en undersökning och till en läkemedelsbehandling eller ett kirurgiskt ingrepp. Det centrala för bedömningen av om barnet ska anses moget nog att ensam få ge sitt samtycke till en sjukvårdsåtgärd är om barnet förstår hälso- och sjukvårdsinsatsen samt vilka konsekvenser insatsen kan få. Redan ett litet barn bör kunna begära och få ett sår omplåstrat; det krävs emellertid en avsevärd mognad för att barnet ska anses ha ett självbestämmande över mer omfattande behandlingar och ingrepp. I de flesta fall är det hälso- och sjukvårdspersonalen som får bedöma om det enskilda barnet är tillräckligt moget för att själv kunna ta ställning till den aktuella vårdfrågan. Om ett barn har varit sjukt länge har hälso-

och sjukvårdspersonalen ofta byggt upp en långvarig relation med barnet. En sådan relation i kombination med en kunskap om de åtgärder som är aktuella ger en bra grund för att bedöma om barnet har den mognad som krävs för att hon eller han ska kunna vara delaktig i beslutet om en vårdåtgärd.⁵

Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen i patientlagen framgår i huvudsak följande. Paragrafen, som kompletterar bestämmelserna om samtycke, avser att kodifiera den praxis som utvecklats när det gäller barns inflytande inom vården. Paragrafen har sin grund i bestämmelsen i 6 kap. 11 § föräldrabalken om att i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Ett barns inställning till viss vård eller behandling ska klarläggas så långt som möjligt. Att ett spädbarns inställning inte kan klarläggas torde stå klart. Även mycket små barn kan emellertid ha en inställning till en åtgärd och det är viktigt att ge barnet utrymme att få uttrycka sin åsikt. Barnets inställning till den aktuella vården eller behandlingen ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Vilken mognad som krävs för att ett barns inställning ska tillmätas betydelse måste utredas vid varje enskilt tillfälle och är beroende av den planerade vårdens art och angelägenhetsgrad. Som utgångspunkt är det vårdnadshavaren som har beslutanderätt i frågor som rör barnet. Det är dock inte nödvändigt att i alla situationer inhämta samtycke från vårdnadshavaren. Det centrala för bedömningen av om barnet ska anses moget nog att ensamt få besluta om viss vård eller behandling är om barnet kan tillgodogöra sig relevant information och överblicka vilka konsekvenser som hans eller hennes beslut kan få. Det krävs en avsevärd mognad för att ett barn ska kunna ta ställning till mer omfattande behandlingar och ingrepp. Yngre barn kan däremot på egen hand i vissa fall samtycka till enklare åtgärder. Barnets möjlighet att bestämma får inte medföra att vårdnadshavaren fransäger sig sitt ansvar som beslutsfattare utan att barnet känner sig moget för det. Hälso- och sjukvårdspersonalen bör också göra

⁵ Prop. 2013/14:106 s. 64–67.

väl avvägda mognadsbedömningar som inte resulterar i att barn avkrävs beslut som de inte känner sig mogna att fatta.⁶

56.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

56.3.1 Föreskrifter och handböcker

I Socialstyrelsens handbok *Din skyldighet att informera och göra patienten delaktig* står det bl.a. följande.⁷ Personer under 18 år kan i vissa situationer vara beslutskompetenta och får då bestämma själva. Självbestämmandet handlar då om att till exempel vara delaktig i medicinska beslut, det vill säga att samtycka till eller ha rätt att säga nej till vård och behandling. Först måste dock en individuell mognadsbedömning göras för att få svar på frågan om barnet har förmåga att tillgodogöra sig den information som ges och överblicka konsekvenserna av sitt beslut. Olika beslut kan kräva olika mognadsgrad. Det kan exempelvis vara skillnad mellan att samtycka till en undersökning och till en läkemedelsbehandling eller ett kirurgiskt ingrepp. Frågans art och komplexitet samt beslutets konsekvenser är också styrande för bedömningen av barnets självbestämmanderätt i det enskilda fallet. Bedömningen av en underårig patients mognadsgrad och beslutskompetens görs i varje enskilt fall av den som ansvarar för vården och behandlingen.

56.3.2 Vägledande praxis

JO har i *dnr 3153-2016* uttalat att 4 kap. 3 § patientlagen har sin grund i 6 kap. 11 § FB. Vem eller vilka som ska lämna sitt samtycke till vård eller behandling av ett barn bedöms därför utifrån samma principer som i föräldrabalken, enligt JO. Beslutet rörde vård och behandling inom BUP för en 14-årig flicka. Vårdinsatser av BUP menade JO var av mer ingripande betydelse för ett barn. Ett barn som är 14 år kan endast i undantagsfall anses ha uppnått den mognad som krävs för att överblicka konsekvenserna av att delta i en sådan behandling. Utgångspunkten enligt JO är därför för ett barn i den åldern att behandlingen bara får ske med båda vårdnadshavarnas informerade samtycke. En

⁶ Prop. 2013/14:106 s. 119 och 120.

⁷ Socialstyrelsens handbok *Din skyldighet att informera och göra patienten delaktig* (2015) s. 17.

liknande fråga berördes i *dnr 3154-2016*. Det rörde en flicka i 13–14 års åldern. JO ansåg att ett barn i den åldern i många fall uppnått en sådan mognad att barnet själv kan bestämma om han eller hon vill tala med en kurator eller någon annan ur personalen på skolan, utan att barnets vårdnadshavare behöver samtycka till det. Skolhälsovården hade remitterat flickan till BUP. JO upprepade att det endast är i undantagsfall som en 14-åring får anses ha nått den ålder och mognad som behövs för att, utan sin eller sina vårdnadshavares samtycke själv kan bestämma om hon ska ges en remiss till BUP. JO uppfattade emellertid att vårdgivaren gjort bedömningen att flickan var tillräckligt mogen för att själv ta ställning till vården och förfoga över sekretessen samt att det saknades skäl att ifrågasätta den bedömningen.

56.3.3 Utredningens rättsfallsstudie

Studien omfattar ett fåtal avgöranden från IVO mellan åren 2015 och 2018. Det är ovanligt med avgöranden som hänvisar till de relevanta bestämmelserna. IVO har gjort det i några fall, se t.ex. beslut den 16 juni 2018 *dnr 6944/2018*. I avgörandena görs sällan någon tolkning av ett barns bästa utan det poängteras att barnets bästa ska beaktas. Det påpekas också att barnet och vårdnadshavaren ska få information och att barnets inställning ska klargöras.

56.3.4 Utredningens enkätundersökning

Barnonkologer

Nedan följer en presentation av enkätsvaren för yrkeskategorin barnonkologer. Totalt svarade 16 barnonkologer på enkäten, varav 6 svarade endast på vissa frågor.

Av enkätundersökningen framkommer att respondenterna anser i mycket hög grad att de är trygga i hur de ska bedöma och beakta barnets bästa i sin yrkesutövning. På frågan *Känner du dig trygg i hur du ska bedöma och beakta barnets bästa när hälso- och sjukvård ges till ett barn?* uppger 93 procent (11 av 13) att de oftast eller alltid känner sig trygga i bedömningen. Det gäller oavsett hur länge de har varit yrkesverksamma. Endast en respondent uppger att han eller hon sällan känner sig trygg i bedömningen av barnets bästa.

På frågan *Vad innebär enligt din uppfattning att ta hänsyn till barnets bästa i din yrkesutövning?* framträder framför allt två resonemang. Det vanligaste svaret rör behandling och att erbjuda bästa möjliga vård, med hänsyn till nyttor, kostnader och barnets fysiska såväl som psykiska välmående. En respondent skriver:

Tillse att barnet får bästa möjliga behandling med minsta bieffekter i syfte att barnet kan utvecklas till en frisk vuxen!

Det andra resonemanget rör vikten av ett barnrättsperspektiv i verksamheten samt att ha ett fungerande samarbete med ett barns föräldrar. Vissa lyfter fram vikten av att se till barnets bästa, oavsett föräldrarnas eller samhällets åsikter. Andra framhåller ärlighet, lyhördhet, medbestämmande samt att agera i samförstånd med barn, föräldrar och kollegor. Citatet nedan fångar flera av dessa punkter.

Med min kunskap och erfarenhet som stöd försöker jag beakta varje barns rätt till en optimal behandling och ett så bra bemötande som möjligt. Barnet är givetvis en egen individ men ju yngre det är desto mer är föräldrarna dess naturliga företrädare. Då behövs ett gott samarbete med dem för att göra det som är bäst. Ibland stämmer inte det föräldrarna vill överens med vad vi i sjukvården vare sig vill eller kan göra. Då måste vi ha barnets bästa för ögonen och företräda och representera/respektera barnets bästa.

Respondenterna upplever att de främsta hindren för att kunna göra en fullgod prövning av barnets bästa är tids- och resursbrist. Noterbart är dock att det är tre respektive fyra av tolv respondenter som anger att detta i hög eller ganska hög utsträckning utgör en försvårande faktor. Generellt anser respondenterna inte att de saknar tillräcklig kunskap för att göra en fullgod prövning av barnets bästa eller att bedömningen hamnar i konflikt med andra lagbestämmelser. En respondent skriver:

I enstaka fall kan vårdnadshavare vara så fulla av egna problem, eller för den delen idéer hämtade från internet eller annorstädes, att de har svårt att separera sina egna behov från barnets. I dessa fall krävs hög kompetens från vårdens sida för att hantera situationen på ett sätt som gör att just barnets bästa hamnar i fokus.

Vad gäller frågor som rör vilka andra intressen (utöver barnets bästa) som beaktas när hälso- och sjukvård ges till ett barn framgår främst två övriga intressen. Det första är föräldrars uppfattning och familjens preferenser. Det andra är tillgänglighet till resurser och att dessa ska räcka till alla patienter. Ett annat intresse som lyfts är säkerhet och att behandling så långt det är möjligt ska ske enligt etablerade principer och protokoll.

Universitetsutbildning och kollegor utgör vanliga kunskapskällor vid bedömning av barnets bästa. Internutbildningar och interna checklistor eller handböcker är också vanliga kunskapskällor. Rättsfall, lagkommentarer och andra myndigheter används i låg utsträckning eller inte alls för att inhämta kunskap om hur barnets bästa ska beaktas. Andra kunskapskällor kan vara Google, ”Up-to-date” och barnetikråd.

Respondenterna uppger att de ofta eller alltid klarlägger barnets inställning till vården eller behandlingen från det att barnet är 11 år. I stor utsträckning även yngre barns inställning, men det sker mer sällan ju yngre barnet är.

När det gäller bedömningen om när ett barn själv kan lämna samtycke till vård och behandling beaktar respondenterna ålder, mental mognad och vad samtycket gäller. Resonemanget fångas upp väl i citatet nedan.

Det beror på vad behandlingen gäller. Om det handlar om i vilket finger ett nålstick ska göras, så från den ålder barnet överhuvudtaget kan ha en åsikt. Om det handlar om att avbryta en livsuppehållande behandling så får ungdomen besluta det om hen självständigt förstår informationen, kan överblicka konsekvenserna av beslutet, och beslutet uppfattas vara i linje med ungdomens faktiska vilja. Mellan dessa ytterändar blir det en individuell bedömning av varje barn och varje beslut.

De flesta respondenter uppger att de inte vet om det finns, eller att de inte har tillgång till, vägledning när det gäller att samtala med ett barn med funktionsnedsättning.

Ett barns låga ålder utgör det vanligaste hindret mot att ge barnet möjlighet att framföra sin inställning till vård eller en behandling. Det näst vanligaste hindret är att ett barns vårdnadshavare motsätter sig samtalet. Andra faktorer som kan försvåra barnets möjlighet att framföra sin inställning är språket, brist på tolk och risken att barnet hamnar i en lojalitetskonflikt. Vad gäller risken att hamna i lojalitetskonflikt lyfter respondenterna relationen till föräldrarna. Ibland vill barn skydda sina föräldrar från hur de mår och därmed säger de vad

de tror att föräldrarna vill höra. Vidare lyfts tillfällen då barn och föräldrar inte är överens eller inte vill delge varandra information. Det förekommer att ett barn säger saker i förtroende till läkaren. En respondent skriver:

Ibland vill svårt sjuka barn skydda sina föräldrar och inte tala om hur de mår eller att de är döende. Ibland har föräldrar väldigt starka åsikter som inte delas av ungdomar och de får man kanske skilja föräldrar och ungdomar åt och prata med dem enskilt.

De vanligaste kunskapskällorna som barnonkologerna använder som stöd för att samtala med barn är sin universitetsutbildning och sina kollegor. Internutbildning och interna riktlinjer eller handböcker används också i hög utsträckning. Däremot används sällan lagförarbeten, lagkommentarer eller material från Barnombudsmannen, andra myndigheter eller barnrättsorganisationer. Andra kunskapskällor som lyfts är forskning och den egna erfarenheten. En respondent skriver:

Min viktigaste kunskapskälla är alla tusentals samtal jag haft med barn, och den feedback jag fått (och gett) efteråt från ev. kollegor som varit med, och från barn och föräldrar.

Barnonkologer uppger att de i journalanteckningarna redovisar vilka som närvarade vid ett samtal med ett barn samt att föräldrarna lämnat samtycke till vård och behandling. Cirka hälften av barnonkologerna har uppgett att de redovisar om barnet gett samtycke till aktuell vård och behandling. Majoriteten av respondenterna uppger att det som barnet uttryckt om den aktuella vården används som ett av flera intressen vid bedömningen av barnets bästa.

Barnpsykiatriker

Nedan följer presentation av enkätsvaren för yrkeskategorin barnpsykiatriker. Totalt svarade 22 barnpsykiatriker på enkäten, varav 9 svarade endast på vissa frågor.

Av enkätundersökningen framgår att nästan alla respondenterna känner sig trygga i hur de ska bedöma och beakta barnets bästa när hälso- och sjukvård ska ges till ett barn.

På frågan *Vad innebär enligt din uppfattning att ta hänsyn till barnets bästa i din yrkesutövning?* hänvisar respondenterna framför allt till lyhördhet och respekt för barnet. Det innebär vidare att lyssna

in, vara empatisk och informera barnet samt låta barnet vara delaktig i behandlingen, enligt respondenterna. Samtidigt lyfts behovet av att välja när ett barn bör vara fullt delaktig i valsituationer och att barnets bästa inte alltid är liktydigt med att låta barnet bestämma. Citatet nedan sammanfattar i stort detta resonemang.

Att medvetet välja när och i vilka situationer som barnet bör göras fullt delaktigt i valsituationer. Ibland är det bättre för barnet att inte behöva välja. Barnets bästa är vår huvudfokus inom BUP, vilket inte alltid är liktydigt med att barnet ska få 'styra'. Barnen, som alltid är vår främsta målgrupp, behöver alltid göras delaktiga i sin behandling genom information på begriplig nivå och valbara alternativ, på åldersadekvat och rimlig nivå. Insatser behöver förankras hos den det berör – men detta är inte liktydigt med att låta barn 'välja fritt', där det senare i vissa situationer kan vara närmast skadligt för barnet. Lyhördhet är nyckelordet.

Respondenterna upplever att det främst är resurs- och tidsbrist som gör det svårare att kunna göra en fullgod prövning av barnets bästa. Därefter följer att det saknas interna rutiner och vägledning. Generellt anser respondenterna inte att deras kunskapsnivå försvårar bedömningen av barnets bästa. Av dem som svarat att otydlig lagstiftning eller konflikt med andra lagbestämmelser försvårar arbetet med att göra en fullgod prövning av barnets bästa lyfts sekretesslagstiftning, föräldrabalken och relationen med socialtjänsten fram som problem. Flera respondenter hänvisar till att barnets bästa kan stå i konflikt med föräldrars rätt att bestämma över sitt barn. En respondent lyfter att det finns tillfällen då det är omöjligt att följa alla lagar samtidigt:

Föräldrabalken och patientlagen säger olika om barns integritet och självbestämmande. Om man därtill lägger till tvångsvårdslagstiftningen (psykiatrisk tvångsvård) och dess tillämpning så blir det omöjligt att följa alla lagar samtidigt.

På fråga om vilka andra intressen (utöver barnets bästa) som beaktas när hälso- och sjukvård ges till ett barn är det framför allt föräldrarnas intressen som nämns. Andra intressen som nämns är lagstiftningen och resurser. Flera har svarat att inga andra intressen beaktas.

Barnpsykiatrikerna utgår i högst utsträckning från kollegor och sin universitetsutbildning som kunskapskällor vid bedömningar av barnets bästa. Även internutbildning, interna riktlinjer eller handböcker, lagtext och Socialstyrelsens information är vanliga kunskapskällor. Lagkommentarer, lagförarbeten, rättsfall, Barnombudsmannen

och SKR används i låg utsträckning. Andra kunskapskällor som nämns är andra skandinaviska riktlinjer och egna samlade kunskaper.

Respondenterna uppger att de ofta eller alltid klarlägger barnets inställning i de flesta åldrar. Från åldersspannet 5–7 år klarlägger 86 procent (12 av 14) ofta eller alltid barnets inställning till den aktuella vården eller behandlingen.

På frågan *När anser du att ett barn kan lämna eget samtycke till den aktuella vården eller behandlingen?* framkommer att det i hög grad beror på barnets ålder, mognadsgrad och vilken typ av behandling det är frågan om. Det påtalas också att även om ett barn inte bedöms kunna lämna eget samtycke så måste barnet få möjlighet att yttra sig och vara delaktig i frågan. Ett svar, ”Alltid”, sticker ut bland de andra. Citatet nedan fångar det vanligaste resonemanget:

När barnet samtycker och håller med sina vårdnadshavare kan de samtycka redan som mycket små, men problemet blir när de inte vill ta emot den vård som erbjudits och vårdnadshavarna tackat ja. Då skulle jag säga från kanske 10–12 år, men det beror på vilken situation och vilken typ av vård det handlar om.

Nästan samtliga respondenter uppger att de har tillgång till vägledning när det gäller att samtala med ett barn med funktionsnedsättning. En respondent skriver:

Vi arbetar ju med barn med neuropsykiatriska sjukdomar och kan mycket om kommunikationen med dem.

Ett barns låga ålder utgör den största anledningen till att det är svårt för respondenterna att klarlägga ett barns inställning till vård eller en behandling. Därefter följer att barnets vårdnadshavare motsätter sig samtal med barnet och risken för att barnet hamnar i en lojalitetskonflikt. Det lyfts att barn är lojala gentemot sina föräldrar och sällan vill såra dem. En respondent skriver:

Barnet vill få hjälp med medicin men en av föräldrarna motsätter sig. Barnet vill inte framföra sin önskan med risk för att såra den ena föräldern.

Två andra respondenter skriver:

Om man pratar med barnet tillsammans med sina föräldrar, eller om föräldrarna har varit mycket tydliga med vad de tycker, så finns det risk att barnet upprepar vad föräldrarna anser snarare än vad de själva anser.

Då får de ju framföra sin inställning, men det blir svårt att tolka vad de egentligen menar.

T.ex. kan den sociala situationen hemma vara så svår att barnet önskar jourhem men p.g.a. lojalitet maskerar det och säger att situationen är väsentligen ok och att familjen har det tillräckligt bra.

De vanligaste kunskapskällorna som barnpsykiatriker använder som stöd vid en bedömning av barnets bästa är sin universitetsutbildning och kollegor. Även internutbildning är en vanlig kunskapskälla. Lagförarbeten, lagkommentarer samt material från Barnombudsmannen och SKR används i låg utsträckning. Vad gäller övriga kunskapskällor som används lyfts den egna erfarenheten fram.

Nästan alla respondenter uppger att de redovisar i journalen vad ett barn berättat, vilka som närvarade vid samtalet och när samtalet med barnet ägde rum. Majoriteten redovisar även om ett barn framfört sin inställning till en behandling, att ett barn och barnets föräldrarna gett eller inte gett samtycke till aktuell vård och behandling, var samtalet ägde rum samt vad ett barn uttryckt på annat sätt än verbalt. Det som redovisas i lägst utsträckning är hur lång tid samtalet tog samt faktorer kopplade till att ett barn inte har framfört sin inställning. Samtliga respondenter uppger att det som ett barn uttryckt om den aktuella vården används som ett av flera intressen vid bedömningen av barnets bästa.

56.4 Sammanfattning

Enligt vårdlagstiftningen ska barnets bästa särskilt beaktas när hälso- och sjukvård ges till ett barn. Barnets inställning till den aktuella vården eller behandlingen ska så långt som möjligt klarläggas och inställningen ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. I förarbetena till patientlagen görs en hänvisning till barnkonventionen och regeringens strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Vidare framgår att hälso- och sjukvårdspersonalen behöver beakta det som barnet själv ger uttryck för i enlighet med barnkonventionens artikel 12.

Hälso- och sjukvårdens åtgärder är, förutom när det gäller vissa delområden (t.ex. psykiatrisk tvångsvård) sällan föremål för rättslig prövning. Vår rättsfallsstudie, som endast innehåller några tillsyns-ärenden från IVO, är därmed ytterst begränsad. De avgöranden som

finns och som hänvisar till bestämmelserna om barnets bästa innehåller inte heller någon bedömning som gör det möjligt att analysera hur bestämmelserna tolkas. Av naturliga skäl finns det inte heller någon större vägledande praxis att tala om. Däremot finns det några JO-uttalanden som framför allt rör frågan om när ett barn kan samtycka till en behandling. JO har ansett att ett barn som är 14 år gammalt endast i undantagsfall kan anses ha uppnått den mognad som krävs för att överblicka konsekvenserna av att delta i BUP-behandling. Utgångspunkten är därför enligt JO att en sådan behandling av ett barn i den åldern endast får ske med båda vårdnadshavarnas informerade samtycke. Samtidigt framgår av JO:s beslut att det måste göras en individuell bedömning utifrån barnets mognad och förmåga att överblicka behandlingens konsekvenser. Även i Socialstyrelsens handbok finns riktlinjer om när barn i vissa situationer kan vara beslutskompetenta. I handboken påpekas att en individuell mognadsbedömning måste göras först för att få svar på frågan om barnet har förmåga att tillgodogöra sig den information som ges och överblicka konsekvenserna av sitt beslut.

Av vår enkätundersökning har det framkommit att respondenterna har en klar bild av vad det innebär att ta hänsyn till barnets bästa i sin yrkesutövning och hur barnets bästa ska vägas mot andra intressen. Främst är det två övriga intressen som barnets bästa vägs mot: föräldrars uppfattning om vården och tillgängliga resurser. Vad ett barn uttryckt om den aktuella vården används som ett av flera intressen vid bedömningen av barnets bästa. När det gäller barnpsykologer har flera respondenter svarat att inga andra intressen än barnets bästa beaktas vid bedömningen av vilken behandling som barnet ska ges. Samtidigt har samtliga respondenter svarat att det som barnet uttryckt om vården beaktas som ett av flera intressen.

När det gäller bedömningen av barnets bästa har flera respondenter svarat att otydlig lagstiftning eller konflikt med andra lagbestämmelser i någon mån försvårar att göra en fullgod prövning av barnets bästa. I detta sammanhang har det lyfts att tolkningen av lagstiftningen blir subjektiv. Tidsbrist och resursbrist verkar dock vara det främsta hindret för att respondenterna ska kunna göra en fullgod prövning av barnets bästa. Av enkätundersökningen har det vidare framkommit att barnpsykologer och barnonkologer sällan eller aldrig tar del av lagförarbetena.

Av vår enkätundersökning har det framkommit att varken barn-onkologer eller barnpsykiatriker normalt inte samtalar med mycket små barn (under fem år). Respondenterna använder i första hand sig av sin universitetsutbildning och sina kollegor som kunskapskällor om hur man gör en bedömning av barnets bästa och hur man samtalar med barn. Internutbildningar och interna checklistor eller handböcker är också vanliga kunskapskällor. Av Socialstyrelsens handbok på området framgår att myndigheten anser att barn i vissa situationer kan vara beslutskompetenta och då bör få bestämma själva, dvs. samtycka till eller ha rätt att säga nej till vård och behandling. Först måste dock en individuell mognadsbedömning göras för att få svar på frågan om barnet har förmåga att tillgodogöra sig den information som ges och överblicka konsekvenserna av sitt beslut. Som nämnts ovan har även JO uttalat sig på ett liknande sätt om dessa frågor. Läkarnas svar på vår enkätundersökning ligger i linje med dessa uttalanden.

Ett barns låga ålder utgör det vanligaste hindret för att läkarna som besvarat vår enkät ska ge ett barn möjlighet att framföra sin inställning till den aktuella vården eller behandlingen. Det påtalas också att ett barns vårdnadshavare ibland kan motsätta sig ett samtal med barnet. Risken för att ett barn hamnar i en lojalitetskonflikt nämns också. Föräldrarna tycks ibland ses som motståndare till antingen barnet eller vårdgivaren, även om deras åsikter samtidigt tycks beaktas.

57 Lagen om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården

57.1 Barnets bästa

2 § tredje stycket lagen om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården

Om patienten är ett barn, ska patientnämnden särskilt beakta barnets bästa.

57.1.1 Den allmänna motiveringen

Av propositionen till lagen (2017:372) om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården framgår i huvudsak följande om bestämmelsen om barnets bästa. Klagomålsutredningen visar att barn och unga sällan klagar eller lämnar synpunkter på vården samt att barns och ungas synpunkter alltför sällan efterfrågas och används i hälso- och sjukvårdens utvecklingsarbete. Regeringen anser att det är mycket viktigt att även barns och ungas synpunkter och klagomål efterfrågas och ligger till grund för utvecklingen av hälso- och sjukvården. För att öka förutsättningarna för barn och unga att kunna lämna synpunkter och framställa klagomål föreslår därför regeringen att det i anslutning till den närmare beskrivningen av nämndens uppgifter i lagen om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården och dess personal ska tydliggöras att barnets bästa särskilt ska beaktas om patienten är ett barn. Vad som är att bedöma som barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall. Processen att komma fram till barnets bästa kräver ett övervägande i det enskilda fallet. Barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade utgör en väsentlig del vid bedömningen av barnets bästa. I klagomålsärenden som rör barn ska barnet ges möjlighet att framföra sina åsikter. Barnets åsikter ska tillmätas bety-

delse i förhållande till barnets ålder och mognad. Att beakta barnets bästa innebär även att patientnämnden ska hantera klagomål från barn extra skyndsamt. Ett barn har inte samma tidsperspektiv som en vuxen och det är därför angeläget att barnet snabbt får sitt ärende behandlat. Nämnden ska även ge barnet den information som behövs för att barnet ska kunna ta tillvara sina intressen i hälso- och sjukvården. Informationen ska vara tydlig och lättillgänglig och lämnas med respekt och lyhördhet för det enskilda barnets förutsättningar och behov. Om barnet klagat på en händelse i vården, bör patientnämnden även se till att vårdgivaren i sitt svar tar hänsyn till att den klagande är ett barn och utformar sitt svar i enlighet med detta. Nämnden bör även vara lyhörd för barnets önskemål när det gäller hur klagomålet ska föras fram till vårdgivaren och hur svar ska lämnas. Vidare bör varje patientnämnd utveckla sitt arbetssätt för hur barns klagomål ska tas om hand och hur barnets bästa ska beaktas. Det är viktigt att patientnämnderna har kunskap om barnkonventionen och patientlagen. Formuleringen att barnets bästa särskilt ska beaktas innebär inte någon skillnad i förhållande till vad som stadgas i barnkonventionens artikel 3 – att barnets bästa ska komma i främsta rummet.¹

57.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen framgår i huvudsak följande. Om patienten är ett barn ska nämnden särskilt beakta barnets bästa. Detta förutsätter att barnet ges möjlighet att fritt uttrycka sina åsikter och att nämnden vid bedömningen av barnets bästa beaktar och tillmäter barnets åsikter betydelse. Det innebär även att klagomål från barn ska hanteras extra skyndsamt, eftersom ett barns tidsperspektiv är annorlunda än en vuxens och det är angeläget att barn snabbt får rätt stöd.²

¹ Prop. 2016/17:122 s. 40 och 41.

² Prop. 2016/17:122 s. 82 och 83.

57.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

Någon särskild bestämmelse om ett barns rätt att uttrycka sin åsikt finns inte i lagen om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården. Se dock förarbetsuttalandena till bestämmelsen om barnets bästa.

57.3 Sammanfattning

Enligt lagen om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården ska patientnämnden, om patienten är ett barn, särskilt beakta barnets bästa. Av förarbetena till lagen framgår att vad som är att bedöma som barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall och att processen att komma fram till barnets bästa kräver ett övervägande i det enskilda fallet. Barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade utgör, enligt förarbetena, en väsentlig del vid bedömningen av barnets bästa. I klagomålsärenden som rör barn ska barnet ges möjlighet att framföra sina åsikter. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Vi har inte tagit del av några föreskrifter, allmänna råd, handböcker eller avgöranden gällande hur barnets bästa ska beaktas vid klagomål inom hälso- och sjukvården.

58 Tandvårdslagen

58.1 Barnets bästa

3 § tredje stycket tandvårdslagen

När tandvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas.

58.1.1 Den allmänna motiveringen

Av propositionen till 3 § i tandvårdslagen (1985:125), som infördes den 1 januari 2015, samtidigt som patientlagen, framgår att de överväganden som gjordes kring bestämmelsen om barnets bästa i patientlagen även gäller för tandvårdslagen.¹ Se avsnittet om patientlagen ovan.

58.1.2 Författningskommentaren

I författningskommentaren hänvisas till kommentaren till den motsvarande bestämmelsen i patientlagen.² Av den framgår i huvudsak följande. Vad som är barnets bästa måste avgöras utifrån förhållandena i varje enskilt fall. Bedömningen ska bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet och ska, beroende på barnets ålder och mognad, utgå från underlag från vårdnadshavare och det som barnet själv ger uttryck för. I vissa fall kan det även vara relevant att inhämta underlag från andra personer som har kunskap om barnet. Så långt som möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga konsekvenser av att exempelvis ge eller avstå från att ge barnet viss vård eller behandling beaktas. Med barn avses personer under 18 år.³

¹ Prop. 2013/14:106 s. 70.

² Prop. 2013/14:106 s. 133.

³ Prop. 2013/14:106 s. 112.

58.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

3 a § andra stycket tandvårdslagen

När patienten är ett barn ska barnets inställning till den aktuella åtgärden så långt som möjligt klarläggas. Barnets inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

58.2.1 Den allmänna motiveringen

Av propositionen till bestämmelsen, som infördes samtidigt som patientlagen, framgår att de överväganden som gjordes kring bestämmelsen om barnets rätt att uttrycka sin åsikt i patientlagen även gäller för tandvårdslagen.⁴ Se avsnittet om patientlagen ovan.

58.2.2 Författningskommentaren

I författningskommentaren hänvisas till kommentaren till den motsvarande bestämmelsen i patientlagen.⁵ Av den framgår i huvudsak följande. Paragrafen har sin grund i bestämmelsen i 6 kap. 11 § föräldrabalken om att i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Ett barns inställning till viss vård eller behandling ska klarläggas så långt som möjligt. Att ett spädbarns inställning inte kan klarläggas torde stå klart. Även mycket små barn kan emellertid ha en inställning till en åtgärd och det är viktigt att ge barnet utrymme att få uttrycka sin åsikt. Barnets inställning till den aktuella vården eller behandlingen ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Vilken mognad som krävs för att ett barns inställning ska tillmätas betydelse måste utredas vid varje enskilt tillfälle och är beroende av den planerade vårdens art och angelägenhetsgrad. Som utgångspunkt är det vårdnadshavaren som har beslutanderätt i frågor som rör barnet. Det är dock inte nödvändigt att i alla situationer inhämta samtycke från vårdnadshavaren. Det centrala för bedömningen av om barnet ska anses moget nog att ensamt få besluta om viss vård eller behandling är om barnet kan tillgodogöra sig relevant information och överblicka

⁴ Prop. 2013/14:106 s. 70.

⁵ Prop. 2013/14:106 s. 133.

vilka konsekvenser som hans eller hennes beslut kan få. Det krävs en avsevärd mognad för att ett barn ska kunna ta ställning till mer omfattande behandlingar och ingrepp. Yngre barn kan däremot på egen hand i vissa fall samtycka till enklare åtgärder. Barnets möjlighet att bestämma får inte medföra att vårdnadshavaren fränsäger sig sitt ansvar som beslutsfattare utan att barnet känner sig moget för det. Hälso- och sjukvårdspersonalen bör också göra väl avvägda mognadsbedömningar som inte resulterar i att barn avkrävs beslut som de inte känner sig mogna att fatta.⁶

58.3 Sammanfattning

Enligt tandvårdslagen ska barnets bästa särskilt beaktas när tandvård ges till ett barn. När patienten är ett barn ska barnets inställning till den aktuella åtgärden så långt som möjligt klarläggas. Barnets inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Av förarbetena till tandvårdslagen framgår att vad som är barnets bästa måste avgöras utifrån förhållandena i varje enskilt fall. Bedömningen ska bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet och ska, beroende på barnets ålder och mognad, utgå från underlag från vårdnadshavare och det som barnet själv ger uttryck för.

Vi har inte tagit del av några föreskrifter, allmänna råd, handböcker eller avgöranden gällande hur barnets bästa ska beaktas när tandvårdslagen tillämpas. Detsamma gäller för bestämmelsen om att ett barns inställning till vården ska klarläggas.

⁶ Prop. 2013/14:106 s. 119 och 120.

59 Smittskyddslagen

59.1 Barnets bästa

1 kap. 4 § smittskyddslagen

När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.

59.1.1 Den allmänna motiveringen

I propositionen till smittskyddslagen (2004:168) hänvisas till barnkonventionen. Av motiveringen till bestämmelsen framgår i huvudsak följande. I FN:s konvention om barnets rättigheter slås det fast att barn, på grund av sin sårbarhet, behöver vård och skydd samt att barnet har rätt till hälsa, liv och utveckling samt vila och fritid. Det betonas också att det är familjen som har det primära ansvaret för den vård och det skydd barnet behöver, samtidigt som barnet är i behov av samhälleligt skydd. Det är en självklarhet att bestämmelserna i barnkonventionen bör tas i beaktande när smittskyddsåtgärder vidtas. Det gäller såväl i de fall som barnet själv bär på en smittsam sjukdom som i de fall åtgärder behöver vidtas för att förhindra att barn smittas. Hänsynen till barnets bästa är enligt regeringens uppfattning av så stor vikt i smittskyddsarbetet att det bör komma till uttryck i en särskild bestämmelse i smittskyddslagen.¹

¹ Prop. 2003/04:30 s. 85 och 172.

59.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen framgår i princip endast att bestämmelsen svarar mot innehållet i artikel 3 i barnkonventionen samt att med barn avses varje människa under 18 år.²

59.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

Det finns inte någon bestämmelse i smittskyddslagen om att ett barn har rätt att uttrycka sin åsikt i ärenden som rör barnet.

59.3 Sammanfattning

Enligt smittskyddslagen ska, när åtgärder rör barn, det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Av förarbetena till lagen framgår att bestämmelsen i princip svarar mot innehållet i artikel 3 i barnkonventionen.

Vi har inte tagit del av några föreskrifter, allmänna råd, handböcker eller avgöranden gällande hur barnets bästa ska beaktas när smittskyddslagen tillämpas.

² Prop. 2003/04:30 s. 211.

60 Lagen om skydd mot internationella hot mot människors hälsa

60.1 Barnets bästa

14 § andra stycket lagen om skydd mot internationella hot mot människors hälsa

När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.

60.1.1 Den allmänna motiveringen

I propositionen till lagen (2006:1570) om skydd mot internationella hot mot människors hälsa anges att det på motsvarande sätt som i smittskyddslagen bör införas en bestämmelse i lagen som syftar till att tydliggöra barnperspektivet.¹

60.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen framgår i princip endast att bestämmelsen svarar mot innehållet i artikel 3 i barnkonventionen samt att med barn avses varje människa under 18 år.²

¹ Prop. 2005/06:215 s. 57.

² Prop. 2005/06:215 s. 85.

60.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

Det finns inte någon bestämmelse i lagen om skydd mot internationella hot mot människors hälsa om att ett barn har rätt att uttrycka sin åsikt i ärenden som rör barnet.

60.3 Sammanfattning

Enligt lagen om skydd mot internationella hot mot människors hälsa ska det när åtgärder rör barn särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Av förarbetena till lagen framgår att bestämmelsen i princip svarar mot innehållet i artikel 3 i barnkonventionen.

Vi har inte tagit del av några föreskrifter, allmänna råd, handböcker eller avgöranden gällande hur barnets bästa ska beaktas vid lagens tillämpning.

61 Häkteslagen och fängelselagen – placering

61.1 Barnets bästa

2 kap. 3 § häkteslagen och 2 kap. 3 § fängelselagen

En intagen som är under arton år får inte placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över arton år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa.

61.1.1 Den allmänna motiveringen

I propositionen till fängelselagen (2010:610) anges väsentligen följande om barnperspektivet i lagen. En central målsättning är att ett barnperspektiv, utifrån andan och intentionerna i barnkonventionen, ska genomsyra alla åtgärder som rör barn. Det innebär att det ställs särskilda krav på Kriminalvården, bl.a. när det gäller placering och verkställighetsinnehåll, för unga som avtjänar fängelse i anstalt. För att förebygga att den unge återfaller i brott är det av central betydelse att han eller hon inte placeras tillsammans med intagna som inverkar negativt på hans eller hennes möjlighet att leva ett liv utan kriminalitet och att Kriminalvården vidtar åtgärder som är ägnade att aktivt motverka att den unge utvecklar eller befäster en kriminell identitet. I motiveringen gjordes även en hänvisning till artikel 37 (c) i barnkonventionen, när det gäller att en intagen under 18 år inte får placeras med intagna över 18 år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa.¹

¹ Prop. 2009/10:135 s. 67.

Se även förarbetena till den motsvarande bestämmelsen i den nu upphävda lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt. Av dem framgår i huvudsak att bestämmelsen infördes för att lagen skulle stämma överens med artikel 37 (c) i barnkonventionen.²

De överväganden som gjordes kring bestämmelsen i fängelselagen gäller även för den motsvarande bestämmelsen i häkteslagen (2010:611).³

61.1.2 Författningskommentaren

I författningskommentarerna till bestämmelserna framgår i huvudsak följande. Det skydd som följer av bestämmelsen svarar mot artikel 37 (c) i barnkonventionen. Få unga under 18 år är frihetsberövade i häkte och anstalt. I de undantagsfall där en sådan placering trots allt förekommer ställs krav på att aktiva åtgärder, utifrån omständigheterna i varje enskilt fall, vidtas för att undvika att den unge isoleras. Om det inte går att finna andra åtgärder för att bryta den intagnes isolering, kan det vara nödvändigt att placera den unge tillsammans med intagna över 18 år. Det måste då särskilt beaktas vilka andra intagna den unge kommer att vistas tillsammans med och att negativ inverkan från andra intagna motverkas så långt det är möjligt.⁴

61.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

Varken i häkteslagen eller i fängelselagen finns det bestämmelser om att barnet har rätt att uttrycka sina åsikter eller att barnets åsikter ska beaktas vid beslut om placering.

61.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

61.3.1 Föreskrifter och handböcker

I *KVFS 2011:1* och *KVFS 2011:2* finns Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för fängelse respektive häkte. Av dem framgår följande. I frågor som berör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Be-

² Prop. 1997/98:95 s. 41–44 och 74.

³ Prop. 2009/10:135 s. 108.

⁴ Prop. 2009/10:135 s. 125 och 185.

dömningar som rör barnets bästa ska ta sin utgångspunkt i det enskilda barnets situation. Överväganden avseende barnets bästa ska dokumenteras. I motiveringen till beslut ska det redogöras på vilket sätt barnets bästa har vägts in i den bedömning som ligger till grund för beslutet.

I föreskrifterna ges följande allmänna råd. Barnets åsikter och inställning bör tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. För att utreda vad som är till ett barns bästa bör barnet, i de fall det bedöms lämpligt, ges möjlighet att komma till tals och få ge sin åsikt i frågan. Om barnet inte självt framför sina åsikter, bör hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt.

Till bestämmelsen i 3 kap. 2 § häkteslagen ges följande allmänna råd i KVFS 2011:2. När en intagen är under 18 år bör åtgärder vidtas för att, utifrån omständigheterna i varje enskilt fall, undvika att den intagne måste vistas helt ensam. Om det inte går att finna andra åtgärder kan det vara nödvändigt att placera den unge tillsammans med lämpliga intagna över 18 år.

61.4 Sammanfattning

Enligt häkteslagen och fängelselagen får en intagen som är under 18 år inte placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över 18 år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa. I förarbetena till fängelselagen hänvisas till barnkonventionen och att ett barnperspektiv ska genomsyra alla beslut som rör barn. Av förarbetena till häkteslagen framgår att det skydd som följer av bestämmelsen svarar mot artikel 37 (c) i barnkonventionen.

I Kriminalvårdens allmänna råd anges det att barnets bästa särskilt ska beaktas samt att bedömningar som rör barnets bästa ska ta sin utgångspunkt i det enskilda barnets situation och dokumenteras.

62 Fängelselagen – anhöriga

62.1 Barnets bästa

2 kap. 5 § fängelselagen

En intagen får medges att ha sitt spädbarn hos sig, om det kan anses vara till barnets bästa.

7 kap. 1 § fängelselagen

En intagen får ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Ett besök får dock vägras om det

- 1. kan äventyra säkerheten på ett sätt som inte kan avhjälpas genom kontroll enligt 2 eller 3 §,*
- 2. kan motverka den intagnes anpassning i samhället, eller*
- 3. på annat sätt kan vara till skada för den intagne eller någon annan.*

62.1.1 Den allmänna motiveringen

I propositionen till fängelselagen (2010:610) anges väsentligen följande om barnperspektivet i lagen. En central målsättning är att ett barnperspektiv, utifrån andan och intentionerna i barnkonventionen, ska genomsyra alla åtgärder som rör barn. Kriminalvården ska särskilt uppmärksamma ett barns behov och rättigheter i sin egen skap av nära anhörig till en intagen. Det kan avse såväl behovet hos ett barn av att upprätthålla kontakt med en förälder som är frihetsberövad som behovet av att ingripa till skydd för ett barn. Enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) är kriminalvårdspersonal skyldig att till

socialtjänsten lämna uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av skydd.¹

62.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till 2 kap. 5 § fängelselagen framgår i huvudsak följande. För att i ett enskilt fall kunna bedöma vad som är till barnets bästa, krävs att Kriminalvården samråder med socialtjänsten innan en intagen medges att ha sitt spädbarn hos sig. Ett sådant medgivande kan t.ex. vara förenligt med barnets bästa när den intagnes återstående strafftid i anstalt är kort eller utvisning av den intagne är nära förestående och det inte finns någon för barnet lämplig alternativ placering. En intagen som ges tillstånd att ha sitt spädbarn hos sig i anstalt måste få tillgång till nödvändig utrustning och ges möjlighet till sysselsättning som möjliggör vård av barnet.²

I kommentaren till 7 kap. 1 § fängelselagen anges bl.a. att det vid prövningen av i vilken utsträckning besök lämpligen kan ske, bör beaktas att det är angeläget att barn ges möjlighet att besöka en förälder som är intagen, om det är förenligt med barnets bästa. Vidare framgår det att tillämpningen av vägransgrunderna bör vara restriktiv. Starka humanitära skäl talar mot att vägra en intagen att ta emot ett besök av en nära anhörig.³

Barnets bästa ska även beaktas vid lämplighetsprövningen enligt 7 kap. 4 § fängelselagen, som rör en intagens kontakter med omvärlden genom elektronisk kommunikation.⁴

62.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

I fängelselagen finns inga bestämmelser om att barnet har rätt att uttrycka sina åsikter eller att barnets åsikter ska beaktas vid beslut.

¹ Prop. 2009/10:135 s. 67 och 68.

² Prop. 2009/10:135 s. 127.

³ Prop. 2009/10:135 s. 143.

⁴ Prop. 2009/10:135 s. 145.

62.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

62.3.1 Föreskrifter och handböcker

I *KVFS 2011:1* finns Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för fängelse. Av föreskrifterna framgår följande. I frågor som berör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Bedömningar som rör barnets bästa ska ta sin utgångspunkt i det enskilda barnets situation. Överväganden avseende barnets bästa ska dokumenteras. I motiveringen till beslut ska det redogöras på vilket sätt barnets bästa har vägts in i den bedömning som ligger till grund för beslutet.

I föreskrifterna ges följande allmänna råd. Barnets åsikter och inställning bör tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. För att utreda vad som är till ett barns bästa bör barnet, i de fall det bedöms lämpligt, ges möjlighet att komma till tals och få ge sin åsikt i frågan. Om barnet inte självt framför sina åsikter, bör hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt.

När det särskilt gäller bestämmelsen om spädbarn i 2 kap. 5 § fängelselagen ges följande allmänna råd i föreskrifterna. Att tillåta en intagen att ha sitt spädbarn hos sig i anstalt kan anses vara till barnets bästa t.ex. när den intagnes återstående verkställighetstid är kort eller utvisning eller avvisning av den intagne är nära förestående och det inte finns någon lämpligare placering för barnet.

När det gäller bestämmelsen om besök i 7 kap. 1 § fängelselagen ges följande allmänna råd. Vid bedömningen om besök av barn kan beviljas bör särskilt beaktas om barnet är närstående till den intagne. Även andra omständigheter som t.ex. barnets ålder samt de förutsättningar besöket ska äga rum under bör beaktas. Barnet bör normalt följas åt av en vuxen under besöket. En sådan vuxen kan vara t.ex. en annan vårdnadshavare, en person från socialtjänsten eller någon annan som barnet har förtroende för.

Av *Kriminalvårdens handbok* *Kriminalvårdens handbok – för arbetet med barnperspektivet* (2016:4) framgår bl.a. följande. I alla ärenden och beslut där barn berörs ska individuella bedömningar, som utgår ifrån barnets bästa, vara utgångspunkt. Samtliga medarbetare ska besitta grundläggande kunskap om barnrättsfrågor, dvs. ha kännedom om barnkonventionen och barnets bästa och kunna omsätta denna kunskap i berörda verksamheter. Samtliga anstalter/häkten ska ha minst ett barnombud per enhet. Anstalten/häktet ska tillse att barnper-

spektivet löper som en röd tråd genom hela verkställigheten och följs upp kontinuerligt. Vid besök ska anstalten/häktet tillse att det inför besök av barn skickas hem lokalt utformat informationsmaterial, det förs en dialog med klienten om hur besöket kan planeras och genomföras för att bli ”barncentrerat”, det finns besöksrum/besökslägenheter som är barnvänliga samt att besöket följs upp på lämpligt sätt, med klienten och besökarna. Inför ett besök av barn i häkte eller anstalt är det, enligt reglerna i föräldrabalken, vårdnadshavare som ska ta ställning till om samtycke till kontakten ska lämnas. Barnet behöver inte lämna något samtycke, men har rätt att uttrycka sin åsikt i frågor som rör honom eller henne. Inför ett besök av barn i häkte är det Kriminalvårdens ansvar att utreda om besöket kan anses vara till ”barnets bästa”. Utgångspunkten ska alltid vara individuella prövningar i varje enskilt ärende. Det kan finnas omständigheter som gör att besök inte bedöms vara till barnets bästa, det kan t.ex. handla om att barnet har utsatts för våld och/eller bevittnat våld eller utsatts för hot om våld av den intagne. Det är viktigt att barnet redan innan besöket får information om hur besöket kommer att gå till och hur det ser ut på det häkte som ska besökas.

62.3.2 Vägledande praxis

JO har i beslutet *JO 2018/19 s. 184* kritiserat Kriminalvården för att inte redan vid bedömningen av lämplig anstaltsplacering ha beaktat förhållandet att en kvinna hade ett spädbarn eller var gravid. I beslutet uppmanar JO Kriminalvården att överväga att inrätta anpassade platser för intagna med medföljande barn på särskilda anstalter, där såväl de intagnas som de medföljande barnens behov kan tillgodoses bättre. JO noterar att barnperspektivet behandlas exempelvis i *Kriminalvårdens handbok för verkställighetsplan – VSP (2016:2)* samt att Kriminalvården har tagit fram en handbok för hur myndighetens anställda ska arbeta med barnperspektivet inom verksamheten, *Kriminalvårdens handbok – för arbetet med barnperspektivet (2016:4)*⁵. Handboken omfattar såväl barn med föräldrar som genomgår en kriminalvårdspåföljd som barn som själva genomgår en sådan påföljd. Den behandlar dock inte frågor om medföljande barn eller gravida intagna.

⁵ Läs vidare ovan om denna handbok.

62.3.3 Utredningens rättsfallsstudie

Rättsfallstudien omfattar avgöranden från förvaltningsrätterna mellan april 2016 och september 2018. Avgörandena rör överklagade beslut när Kriminalvården nekat en intagen att ta emot besök av eller på annat sätt kontakta ett barn. Ett avgörande rör ett barns kontakt med sin mor. Det hänvisas ofta till barnets bästa i besluten och bl.a. till att anstaltsmiljön inte är lämplig för barn samt till barnets säkerhet. Vid avgöranden som rör barn som varit brottsoffer väger ofta barnets bästa som ett tungt argument mot att vägra besök. När barnet inte är närstående till den intagne beviljas sällan besök, med hänsyn till barnets bästa.

62.4 Sammanfattning

Enligt fängelselagen får en intagen medges att ha sitt spädbarn hos sig, om det kan anses vara till barnets bästa. En intagen får vidare ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Ett besök får dock vägras om det kan äventyra säkerheten på ett sätt som inte kan avhjälpas genom viss kontroll, kan motverka den intagnes anpassning i samhället, eller på annat sätt kan vara till skada för den intagne eller någon annan.

Av förarbetena till fängelselagen framgår att en central målsättning är att ett barnperspektiv, utifrån andan och intentionerna i barnkonventionen, ska genomsyra alla åtgärder som rör barn.

I Kriminalvårdens allmänna råd anges det att barnets bästa särskilt ska beaktas samt att bedömningar som rör barnets bästa ska ta sin utgångspunkt i det enskilda barnets situation och dokumenteras. Kriminalvårdens handbok om barnperspektivet innehåller bl.a. uppgifter om att det ska finnas ett barnperspektiv inom Kriminalvården och att det inför anhörigas möten ska föras en dialog, främst med klienten och barnets vårdnadshavare. Det ges exempel på när ett besök inte kan anses vara till barnets bästa men framhålls att en bedömning ska göras utifrån de individuella omständigheterna. Det ges inte någon närmare vägledning hur en bedömning av barnets bästa i övrigt ska göras.

Vår rättsfallsstudie indikerar att det ofta hänvisas till barnets bästa. Vid avgöranden som rör barn som varit brottsoffer utgör barnets bästa ofta ett argument mot att vägra besök. När barnet inte är närstående till den intagne beviljas sällan besök, med hänsyn till barnets bästa.

63 Häkteslagen – anhöriga

63.1 Barnets bästa

2 kap. 4 § häkteslagen

En intagen får medges att ha sitt spädbarn hos sig, om det kan anses vara till barnets bästa.

3 kap. 1 § första stycket häkteslagen

En intagen får ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Ett besök får dock vägras om det kan äventyra säkerheten på ett sätt som inte kan avhjälpas genom kontroll enligt 2 eller 3 §.

63.1.1 Den allmänna motiveringen

Det finns ingen allmän motivering till de aktuella bestämmelserna i häkteslagen (2010:611). Men samtidigt infördes en ny fängelselag (2010:610). I den allmänna motiveringen till den lagen hänvisades till barnkonventionen och att ett barnperspektiv ska genomsyra alla beslut som rör barn. Det nämndes vidare att Kriminalvården särskilt ska uppmärksamma ett barns behov och rättigheter i sin egenskap av nära anhörig till en intagen. Det kan avse såväl behovet hos ett barn av att upprätthålla kontakt med en förälder som är frihetsberövad som behovet av att ingripa till skydd för ett barn. Vidare angav regeringen att kriminalvårdspersonal enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) är skyldig att till socialtjänsten lämna uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av skydd.¹

¹ Prop. 2009/10:135 s. 67 och 68.

63.1.2 Författningskommentaren

I författningskommentaren till 2 kap. 4 § häkteslagen hänvisas, såvitt gäller barnets bästa, till kommentaren till den motsvarande regleringen i fängelselagen. Av den framgår i huvudsak följande. För att i ett enskilt fall kunna bedöma vad som är till barnets bästa, krävs att Kriminalvården samråder med socialtjänsten innan en intagen medges att ha sitt spädbarn hos sig. Ett sådant medgivande kan t.ex. vara förenligt med barnets bästa när den intagnes återstående strafftid i anstalt är kort eller utvisning av den intagne är nära förestående och det inte finns någon för barnet lämplig alternativ placering. En intagen som ges tillstånd att ha sitt spädbarn hos sig i anstalt måste få tillgång till nödvändig utrustning och ges möjlighet till sysselsättning som möjliggör vård av barnet.²

Även när det gäller möjligheterna att ta emot besök anges det i författningskommentaren att regleringen i princip överensstämmer med vad som gäller för den som är intagen i anstalt. Det hänvisas till kommentaren till 7 kap. 1 § fängelselagen men framhålls att en skillnad är att enligt häkteslagen kan ett besök endast vägras om det kan äventyra säkerheten.³ I kommentaren till 7 kap. 1 § fängelselagen anges bl.a. att det vid prövningen av i vilken utsträckning besök lämpligen kan ske, bör beaktas att det är angeläget att barn ges möjlighet att besöka en förälder som är intagen, om det är förenligt med barnets bästa.

63.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

I häkteslagen finns inga bestämmelser om att barnet har rätt att uttrycka sina åsikter eller att barnets åsikter ska beaktas vid beslut.

63.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

63.3.1 Föreskrifter och handböcker

I *KVFS 2011:1* finns Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om häkte. Av föreskrifterna framgår följande. I frågor som berör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Bedömningar som rör barnets bästa

² Prop. 2009/10:135 s. 127 och 185.

³ Prop. 2009/10:135 s. 185 och 143.

ska ta sin utgångspunkt i det enskilda barnets situation. Överväganden avseende barnets bästa ska dokumenteras. I motiveringen till beslut ska det redogöras på vilket sätt barnets bästa har vägts in i den bedömning som ligger till grund för beslutet.

I föreskrifterna ges följande allmänna råd. Barnets åsikter och inställning bör tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. För att utreda vad som är till ett barns bästa bör barnet, i de fall det bedöms lämpligt, ges möjlighet att komma till tals och få ge sin åsikt i frågan. Om barnet inte självt framför sina åsikter, bör hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt.

När det särskilt gäller bestämmelsen om spädbarn i 2 kap. 4 § häkteslagen ges följande allmänna råd i föreskrifterna. Att tillåta en intagen att ha sitt spädbarn hos sig i häkte kan anses vara till barnets bästa t.ex. när någon annan lämplig placering av barnet inte hunnit ordnas eller när barnet föds under vistelsen i häkte.

När det gäller bestämmelsen om besök i 3 kap. 1 § häkteslagen ges följande allmänna råd. Vid bedömningen om besök av barn kan beviljas bör särskilt beaktas om barnet är närstående till den intagne. Även andra omständigheter som t.ex. barnets ålder samt de förutsättningar besöket ska äga rum under bör beaktas. Barnet bör normalt följas åt av en vuxen under besöket. En sådan vuxen kan vara t.ex. en annan vårdnadshavare, en person från socialtjänsten eller någon annan som barnet har förtroende för.

Läs även om Kriminalvårdens handbok *Kriminalvårdens handbok – för arbetet med barnperspektivet* (2016:4) i kapitlet om fängelselagen ovan.

63.4 Sammanfattning

Enligt häkteslagen får en intagen medges att ha sitt spädbarn hos sig, om det kan anses vara till barnets bästa. En intagen får vidare ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Ett besök får dock vägras om det kan äventyra säkerheten på ett sätt som inte kan avhjälpas genom viss kontroll.

Av förarbetena till fängelselagen, vilka kan användas vid tolkningen och tillämpningen av häkteslagen, framgår att en central målsättning är att ett barnperspektiv, utifrån andan och intentionerna i barnkonventionen, ska genomsyra alla åtgärder som rör barn.

I Kriminalvårdens allmänna råd anges det att barnets bästa särskilt ska beaktas samt att bedömningar som rör barnets bästa ska ta sin utgångspunkt i det enskilda barnets situation och dokumenteras.

64 Särskild företrädare för barn

64.1 Barnets bästa

2 § andra stycket lagen om särskild företrädare för barn

Om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller till någon annan särskild omständighet får antas vara till barnets bästa skall dock en särskild företrädare utses.

64.1.1 Den allmänna motiveringen

I propositionen till lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn framhålls att lagen i sig ger uttryck för principen om barnets bästa. Bl.a. hänvisas det till barnkonventionen. Vidare framgår det att det är barnets intresse som ska vara styrande vid bedömningen av om ett behov av en särskild företrädare finns. När det gäller den särskilda företrädarens agerande ska det helt och hållet styras av barnets bästa, enligt vad som framgår i förarbetena.¹

64.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen framgår i huvudsak följande. Regeln tar sikte på de undantagsfall då ett förordnande för en av vårdnadshavarna skulle stå i strid med barnets bästa. Skäl för att förordna en särskild företrädare i dessa fall kan vara konflikten mellan vårdnadshavarna. Enbart det förhållandet att det pågår en vårdnadstvist bör dock inte vara tillräckligt för att förordna en särskild företrädare.²

¹ Prop. 1998/99:133 s. 26 och 30.

² Prop. 1998/99:133 s. 42.

64.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

Varken i lagen om särskild företrädare för barn eller i lagen (1996:242) om domstolsärenden, som är tillämplig på förfarandet, finns det någon bestämmelse om att barnet har rätt att uttrycka sina åsikter.

När det gäller en särskild företrädarens agerande framgår det däremot av förarbetena att företrädaren ska ta hänsyn till barnets vilja i relation till barnets ålder och mognad.³

64.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

64.3.1 Vägledande praxis

I rättsfallet *NJA 2004 s. 417* uttalade Högsta domstolen att, utöver vad som framgår av förarbetena till bestämmelsen, bör bedömningen av vad som utgör barnets bästa även i viss mån kunna grundas på omständigheter hänförliga enbart till den icke brottsmisstänkte vårdnadshavaren och till dennes relation till barnet. Vid bedömningen av vad som utgör barnets bästa ska hänsyn även tas till att även ett förordnande av en av vårdnadshavarna att ensam företräda barnet utgör en inskränkning i artikel 8 i Europakonventionen. En sådan inskränkning måste vara proportionerlig.

64.4 Sammanfattning

Enligt lagen om särskild företrädare för barn ska en särskild företrädare utses om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller till någon annan särskild omständighet får antas vara till barnets bästa.

Av förarbetena till lagen framhålls att lagen i sig ger uttryck för principen om barnets bästa och hänvisningar görs till barnkonventionen.

Högsta domstolen har påpekat att en bedömning av barnets bästa kan, förutom vad som anges i förarbetena, grundas på omständigheter hänförliga till den icke brottsmisstänkte vårdnadshavaren och dennes relation till barnet. Hänsyn ska enligt domstolen även tas till att ett förordnande av en av vårdnadshavarna att ensam företräda barnet utgör en inskränkning av artikel 8 i Europakonventionen.

³ Prop. 1998/99:133 s. 30.

Vår rättsfallsstudie omfattar inte några avgöranden som visar hur bestämmelsen om barnets bästa i lagen om särskild företrädare för barn tolkas eller tillämpas i praktiken.

65 Lagen om personnamn

65.1 Barnets bästa

34 § lagen om personnamn

Om ett barn bär någon av föräldrarnas efternamn utan att denna förälder är vårdnadshavare, krävs för att barnet ska få byta efternamn att föräldern har samtyckt till bytet eller att en domstol har förklarat att bytet är förenligt med barnets bästa.

För att ett barn ska få byta efternamn enligt 11 § krävs att den eller de vars namn ska förvärvas har samtyckt till bytet och att en domstol har förklarat att bytet är förenligt med barnets bästa.

65.1.1 Den allmänna motiveringen

Av propositionen till lagen (2016:1013) om personnamn framgår att barnets bästa ska ses som en process i linje med barnkonventionen.¹ Vidare framgår i allt väsentligt följande. Om ett barn har fyllt 12 år, ska alltid barnet självt samtycka till ett namnbyte. Det är i regel föräldrarna som känner sitt barn bäst. Om båda föräldrarna är överens om namnbytet, bör utgångspunkten därför vara att föräldrarna har beaktat vad som är bäst för barnet. Situationen blir dock annorlunda om föräldrarna är oense. Om den ena föräldern är ensam vårdnadshavare, kan föräldern ansöka om namnbyte trots att den andra föräldern, vars efternamn barnet bär, motsätter sig detta. Det är inte givet att ett sådant namnbyte alltid är förenligt med barnets bästa. Oenigheten kring barnets namn kan t.ex. ha sin grund i en tidigare eller pågående vårdnadstvist mellan föräldrarna. Regeringen anser därför att det i en situation där den förälder vars efternamn barnet bär motsätter sig namnbyte bör krävas att en domstol prövar om

¹ Prop. 2015/16:180 s. 34.

bytet är förenligt med barnets bästa. I en domstolsprocess är det också möjligt att säkerställa att barnet får komma till tals i frågan om namnbytet. Vid domstolens prövning av frågan om huruvida namnbytet är förenligt med barnets bästa ska domstolen ta hänsyn till barnets åsikter som ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Om barnet har fyllt 12 år, ska barnet i regel samtycka till namnbytet för att detta ska få ske. Barnet kan alltså motsätta sig ett byte om barnet vill behålla namngemenskapen med den förälder som inte är vårdnadshavare. Det är rimligt att den tingsrätt som är behörig att pröva frågor om barnets bästa i mål om vårdnad, boende och umgänge även ska pröva frågor om barnets bästa i namnärenden. För att domstolen ska kunna göra en sådan prövning krävs att det finns ett så gediget underlag som möjligt. Domstolen bör därför inte nöja sig med den information som lämnas av den förälder som ansöker om förklaring att ett namnbyte är förenligt med barnets bästa, utan också höra den förälder vars namn barnet bär samt ta del av barnets åsikter.²

65.1.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen framgår i huvudsak följande om bedömningen av barnets bästa. Vad som är barnets bästa måste avgöras efter en bedömning i varje enskilt fall. Det är inte tillräckligt att domstolen i allmänna ordalag, utifrån ett generellt betraktelsesätt, konstaterar att något är till ett barns bästa. Barnets bästa ska konstateras efter ett aktivt övervägande i det konkreta fallet och redovisas av domstolen.³

65.2 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter

44 § tredje stycket lagen om personnamn

Domstolen ska hämta in ett yttrande från socialnämnden, om det inte är uppenbart obehövt. Socialnämnden ska ge barnet möjlighet att framföra sina åsikter och redovisa dem för domstolen.

² Prop. 2015/16:180 s. 72, 73 och 82.

³ Prop. 2015/16:180 s. 124.

46 § andra stycket lagen om personnamn

Vid bedömningen av om ett namnbyte är förenligt med barnets bästa enligt 34 § ska domstolen, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets åsikter med beaktande av barnets ålder och mognad.

65.2.1 Den allmänna motiveringen

Av den allmänna motiveringen till bestämmelsen om att socialnämnden ska ge barnet möjlighet att framföra sina åsikter och redovisa dem för domstolen framgår i huvudsak följande. Domstolen ska hämta in ett yttrande från socialnämnden. I yttrandet ska socialnämnden, om det inte är olämpligt, försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för domstolen. Skyldigheten att hämta in ett yttrande bör inte vara undantagslös. Även om det i de allra flesta fall får anses nödvändigt att hämta in ett yttrande för att domstolen ska kunna göra en riktig bedömning, kan detta i undantagsfall framstå som onödigt. Så kan vara fallet om ett barn nära myndighetsåldern självt har kontaktat domstolen och berättat hur han eller hon ser på namnbytet. Domstolen bör därför kunna underlåta att begära in yttrande om det är uppenbart obehövligt. Enligt regeringens uppfattning bör socialnämndens främsta uppgift vara att ge barnet möjlighet att framföra sina åsikter och redovisa dem för domstolen. Socialnämnden bör dock även lämna andra uppgifter som nämnden bedömer vara av betydelse för domstolens prövning.⁴

Av motiveringen till bestämmelsen om barnets åsikter i domstolsprocessen framgår i huvudsak följande. Namnet är av stor betydelse för den enskilde, både för en vuxen och för ett barn. Det är därför angeläget att även yngre barn ges en möjlighet att få sina synpunkter och åsikter framförda och beaktade. Domstolen bör därför, även i de fall barnets samtycke inte krävs, ta hänsyn till barnets åsikter med beaktande av barnets ålder och mognad.⁵

⁴ Prop. 2015/16:180 s. 82.

⁵ Prop. 2015/16:180 s. 73.

65.2.2 Författningskommentaren

Av författningskommentaren till bestämmelsen i 44 § framgår i huvudsak följande. Enligt bestämmelsen ska domstolen hämta in ett yttrande från socialnämnden. Ett yttrande behöver dock inte hämtas in, om det är uppenbart obehövligt. Så kan vara fallet när ett barn nära myndighetsåldern själv har kontaktat domstolen och berättat hur han eller hon ser på namnbytet. Undantaget är avsett att tillämpas restriktivt. I yttrandet ska socialnämnden ge barnet möjlighet att framföra sina åsikter och redovisa dem för domstolen. Det går i regel inte att ge ett barn möjlighet att uttrycka sina åsikter om barnet inte är gammalt eller moget nog att ha en egen uppfattning i frågan. Det går inte att ange någon bestämd ålder för när ett barn bör ges möjlighet att framföra sina åsikter. Utredaren får bedöma detta från fall till fall. Barnet ska ges förutsättningar att vara delaktigt och barnet ska skyddas i sitt deltagande, inte skyddas genom att hindras från delaktighet. Det finns inte någon skyldighet för barnet att uttrycka sina åsikter. Utredaren måste uppträda med varsamhet och ska inte försöka pressa barnet på synpunkter. Av yttrandet ska det normalt framgå om barnet har några synpunkter på namnbytet. Ofta kan det vara tillräckligt att det anges att barnet har getts möjlighet att framföra sina åsikter och om det har framkommit något som ger anledning att anta att barnet är tveksamt inför ett namnbyte. Om det enligt utredarens bedömning inte har varit lämpligt att tillfråga barnet, ska detta och skälen för bedömningen anges.⁶

Av författningskommentaren till bestämmelsen i 46 § framgår i huvudsak följande. Bestämmelsen är avsedd att säkerställa barnets rättigheter genom att det skapas en garanti för att namnbyten inte görs utan att hänsyn tas till åsikten hos det barn som är i stånd att bilda sin egen åsikt. Att en domstol i ett ärende om namnbyte ska beakta barnets ålder och mognad betyder att det i regel ska fästas större avseende vid ett äldre barns inställning än vid ett yngre barns. Enbart ålder kan dock inte avgöra vikten av ett barns åsikter. Hur mycket ett barn förstår är inte på ett entydigt sätt knutet till barnets ålder. Mognad avser förmågan att förstå och bedöma konsekvenserna av en särskild fråga, varvid den fortlöpande utvecklingen av barnets förmågor måste beaktas. Barnets åsikt är en viktig omständighet. I de fall där barnets samtycke inte är en absolut förutsättning för namn-

⁶ Prop. 2015/16:180 s. 132.

byte är dock barnets åsikter inte avgörande, utan andra omständigheter kan tillsammans väga tyngre i en sammantagen bedömning av barnets bästa. Domstolen ska se till att de barn som är i stånd att bilda egna åsikter har haft möjlighet att närmare redovisa sin åsikt.⁷

65.3 Tolkning i den praktiska tillämpningen

65.3.1 Vägledande praxis

I rättsfallet *NJA 2015 not. 10*, som avsåg liknande bestämmelser i den nu upphävda namnlagen (1982:670) uttalade Högsta domstolen beträffande ett barn som var nästan 13 år gammalt att han nått en sådan ålder och mognad att stor vikt måste fästas vid hans eget önskemål om namnbyte. Han hade en bestämd vilja att byta namn. Efter en samlad bedömning av bl.a. barnets vilja och hur ett namnbyte skulle påverka kontakten med den andra föräldern bedömde domstolen att ett namnbyte var till barnets bästa.

I rättsfallet *NJA 1987 s. 496*, som också avsåg den upphävda namnlagen, ansåg Högsta domstolen att en 16-åringens bestämda och motiverade vilja att byta namn talade starkt för att ett namnbyte var till barnets bästa. Avgörandet gällde även 16-åringens 9-åriga bror. Det framgår inte att broderns vilja haft någon betydelse, i stället grundades beslutet på att fadern, vars namn denne bar, endast i ringa utsträckning sökt hålla personlig kontakt och att det var lämpligt att syskonen hade samma namn.

65.3.2 Utredningens rättsfallsstudie

Vår utredning omfattar avgöranden meddelade mellan december 2011 och oktober 2018. Till största delen består studien av tingsrättsavgöranden meddelade mellan åren 2014 och 2018. Inte sällan vägs olika av barnets intressen mot varandra, t.ex. hur ett namnbyte skulle påverka relationen med föräldern vars namn man byter ifrån, barnets egen vilja och tillhörigheten med den familj barnet bor hos. I ett avgörande enligt den nu upphävda namnlagen har en 13-åringens vilja fått stor betydelse, trots att socialnämnden rest frågetecken kring namn-

⁷ Prop. 2015/16:180 s. 134.

bytet. Domstolen har vägt viljan mot risken för en negativ inverkan på relationen till barnets far.⁸

65.4 Sammanfattning

Om ett barn bär någon av föräldrarnas efternamn utan att denna förälder är vårdnadshavare, krävs det för att barnet ska få byta efternamn, enligt lagen om personnamn, att föräldern har samtyckt till bytet eller att en domstol har förklarat att bytet är förenligt med barnets bästa. För att ett barn ska få byta efternamn krävs att den eller de vars namn ska förvärvas har samtyckt till bytet och att en domstol har förklarat att bytet är förenligt med barnets bästa. Av förarbetena till lagen om personnamn framgår att barnets bästa ska ses som en process i linje med barnkonventionen. Om ett barn har fyllt 12 år, krävs barnets samtycke för ett namnbyte. I förarbetena uttalas vidare att vad som är barnets bästa måste avgöras efter en bedömning i varje enskilt fall. Det är inte tillräckligt att domstolen i allmänna ordalag, utifrån ett generellt betraktelsesätt, konstaterar att något är till ett barns bästa. Barnets bästa ska konstateras efter ett aktivt övervägande i det konkreta fallet och redovisas av domstolen.

Högsta domstolen har uttalat att stor vikt måste fästas vid ett barns eget önskemål om namnbyte om barnet nått en sådan ålder och mognad.

Av vår rättsfallsstudie kan utläsas att barnets olika intressen ofta vägs mot varandra, t.ex. hur ett namnbyte skulle påverka relationen med föräldern vars namn man byter ifrån, barnets egen vilja och tillhörigheten med den familj barnet bor hos.

⁸ Södertälje tingsrätt, beslut den 10 maj 2017 i mål Å 147-17.

66 Generella iakttagelser om hur bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade tolkas

I denna del har vi redogjort för hur svenska bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sin åsikt och få den beaktad tolkas i den praktiska tillämpningen samt vilken innebörd de ges inom olika rättsområden. I den mån det varit möjligt har vi analyserat hur barnets bästa förhåller sig till andra intressen som ska beaktas.

Barnkonventionens bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade har transformerats in i svensk lagstiftning inom flera rättsområden. Vi har inom ramen för vårt uppdrag valt att begränsa oss till en redovisning av hur lagstiftningen är utformad, vad som anges i förarbetena, vägledande praxis på området och myndigheters tolkningar i rättsutlåtanden, handböcker och andra vägledningar. Inom några områden har vi genomfört en enkätundersökning för att få kunskap om hur bestämmelserna tolkas och tillämpas i beslut inom dessa områden. Studien är översiktlig och avser olika personalkategorier och bestämmelser. Av det sammantagna underlaget har det inte varit möjligt att dra några långtgående slutsatser men vi har kunnat göra några generella iakttagelser.

Av den vägledande praxis som utredningen tagit del av kan det konstateras att det ofta görs hänvisningar till förarbetsuttalanden om barnets bästa. Även i vägledningar och handböcker hänvisas det ofta till innehållet i förarbetena. I vägledande praxis finns också, i högre utsträckning konkreta bedömningar om barnets bästa jämfört med underrättspraxis. Detta gäller bl.a. vid utlänningsärenden. Skillnaden är inte lika stor vid mål och ärenden där barnets bästa ska vara avgörande, t.ex. vid vårdnadsmål eller när det gäller stödåtgärder till barn.

Det framstår också som att kriterier som särskilt nämns i en bestämmelse (se t.ex. 6 kap. 2 a § FB) ges särskilt stor vikt vid bedömningarna av barnets bästa.

När det gäller hur barnets åsikter ska beaktas tycks det i domstol finnas vissa utgångspunkter, t.ex. att en 12-åring vilja normalt ska ges avgörande betydelse. Detta verkar även ha lett till att yngre barns vilja beaktas i betydligt mindre grad. Även om individuella bedömningar görs tycks det närmast ha skapats en åldersgräns för när ett barns vilja ska beaktas.

Av vår rättsfallsstudie har det framkommit att flera avgöranden saknar ordentliga bedömningar av barnets bästa, liksom redogörelser för barnets åsikter. Det behöver emellertid inte betyda att någon bedömning av barnets bästa inte gjorts eller att barnet inte hörts, bara att det inte redovisats.

Av vår enkätundersökning framgår att majoriteten av respondenterna inom de olika yrkeskategorierna känner sig trygga i att göra bedömningar av vad som är barnets bästa. Samtliga respondenter anger att de väger in barnets åsikt som en del i bedömningen. De flesta respondenterna samtalar nästan alltid med barn som berörs av ärendena, i synnerhet om barnet är sju år eller äldre. Däremot bedöms det ibland utgöra ett hinder mot att samtala med barnet om barnet är för ungt eller att det har en funktionsnedsättning. Undersökningen visar således att många av tillämparna ”i första ledet” anser sig vara medvetna om hur bestämmelserna ska tolkas och tillämpas. Det ska dock framhållas att det de som valt att svara på enkäten kan antas ha ett större intresse av frågorna än de kollegor som valt att inte delta. Av både vår enkätundersökning och rättsfallsstudien kan generellt sägas att yngre barns åsikter ofta inte beaktas på grund av barnets ålder.

Majoriteten av de barnläkare, familjerättssekreterare, socialsekreterare och handläggare på Migrationsverket som deltagit i enkätundersökningen tycker att de har tillräcklig kunskap för att göra en fullgod prövning av barnets bästa. Samtidigt tyder en del av svaren på att det finns en viss osäkerhet kring bedömningarna av barnets bästa. Som exempel kan nämnas att flera av de handläggare från Migrationsverket som svarade på enkäten angett att de största hindren mot att göra en fullgod prövning av barnets bästa upplevs bl.a. vara otydlig lagstiftning och konflikt med andra lagbestämmelser. De som svarat att otydlig lagstiftning eller konflikt med andra lagbestämmelser försvårar prövningen lyfter fram olika problem, bl.a. att det inte framgår hur

barnets bästa ska viktas mot andra intressen och vilken tyngd barnets bästa ska tillmätas.

Flera av enkätens respondenter önskar mer vägledning och praxis för vilka omständigheter som är relevanta i bedömningen. Det finns också ett behov av att tydliggöra när en utredning är tillräcklig. Det finns ett önskemål om att lagstiftaren ska utveckla vad handläggaren behöver ha med i utredningen för att uppfylla lagkraven. Ett annat exempel är familjerättssekreterarna, som när det gäller konflikt med annan lagstiftning främst hänvisar till att föräldrars rättigheter enligt föräldrabalken och barnets bästa enligt socialtjänstlagen kan vara motsägelsefulla. Även LVU och sekretesslagstiftningen nämns. Även flera av barnpsykiatrikerna hänvisar till att barnets bästa kan stå i konflikt med föräldrars rätt att bestämma över sitt barn. Otydlig lagstiftning eller konflikt med andra lagbestämmelser tycks dock inte vara en försvårande faktor för de socialsekreterare som svarat på enkäten.

Alla yrkeskategorier förutom barnonkologerna har angett att tidsbrist och resursbrist i stor utsträckning försvårar en fullgod prövning av barnets bästa.

På frågan om vilka andra intressen än barnets bästa som beaktas i samband med ett beslut som rör barn svarar några socialsekreterare att hänsyn tas till tillgängliga resurser och förvaltningens ekonomi. Även barnonkologerna anger att kostnaden vägs in vid bedömningen av vilken vård som ett barn ska ges.

Vi har i våra dialoger med olika aktörer fått en bild av att det är själva avvägningen mellan olika intressen som är svår. Som vi beskrivit i kapitlet om artikel 4 har vi erfarit att det finns osäkerhet kring hur barnkonventionen ska tolkas och tillämpas inom den egna verksamheten och i relation till annan lagstiftning på området. Några myndigheter har tagit fram kompletterande vägledningar om hur den lagstiftning som finns inom det egna verksamhetsområdet ska tolkas och tillämpas i relation till barnkonventionen som lag. Som exempel kan nämnas Socialstyrelsens allmänna råd och handböcker samt Migrationsverkets rättsliga ställningstaganden. Effekterna av dessa vet vi dock ännu inget om.

Även om vi inte kan dra några säkra slutsatser om hur bestämmelserna tolkas i den praktiska tillämpningen eller vilken innebörd de ges inom olika rättsområden, kan vi konstatera att bestämmelserna inte fått fullt genomslag inom vissa rättsområden.

Särskilt yttrande

Särskilt yttrande av experten Karin Sjömilla

Överlag ställer jag mig bakom utredarens bedömningar i betänkan-
det. Utredaren och hans sekretariat har gjort ett gediget arbete och
jag är övertygad om att denna utredning kommer att vara till stort stöd
för alla som på olika sätt ska arbeta med barnkonventionen och dess
tolkning och tillämpning.

I ett hänseende delar jag inte utredarens bedömning om att svensk
lagstiftning och praxis stämmer överens med FN:s konvention om
barnets rättigheter (barnkonventionen). Detta gäller huruvida möj-
ligheterna att använda avskiljning inom den slutna ungdomsvården
samt avskiljning och bältning inom tvångspsykiatri är i överensstäm-
melse med artikel 37 i barnkonventionen.

Jag hade också önskat att utredningen hade gjort en vidare analys
av hur hela lag (2016:752) om tillfälliga begränsningar av möjligheten
att få uppehållstillstånd i Sverige överensstämmer med barnkonven-
tionen som helhet än den reflektion kring den tillfälliga lagen som
görs i artikel 10.

Jag vidareutvecklar båda mina ställningstaganden nedan.

Angående tolkningen av barnkonventionens artikel 37 vad gäller avskiljning vid vård enligt LVU samt avskiljning och bältning vid vård enligt LPT/LRV

När barnkonventionen ska tolkas ska utgångspunkten vara från orda-
lydelsen i artikeln, syftet med såväl artikeln som hela konventionen
samt sammanhanget.¹ Av artikel 37 (a) framgår att konventionssta-
terna ska säkerställa att ett barn inte utsätts för tortyr eller annan

¹ Ds 2019:23 *Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter*, s. 21.

grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Enligt 37 (c) ska varje frihetsberövat barn behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder. Detta ska ses tillsammans med syftet med barnkonventionen och sammanhanget.

Dessa artiklar ska, precis som alla artiklar i konventionen, läsas tillsammans med övriga rättigheter i konventionen, i synnerhet de fyra grundprinciperna. Här bör särskilt noteras att principen om barnets bästa aldrig kan användas som en ursäkt för att rättfärdiga förfaranden som strider mot barnets mänskliga värdighet och rätt till fysisk integritet, till exempel olika former av förnedrande behandling.²

Av särskild vikt när det gäller just tvångsåtgärderna avskiljning och bältning är även barnets rätt att skyddas mot alla former av våld och övergrepp, såväl fysiskt som psykiskt, enligt artikel 19. Detta innebär ett skydd mot att utsättas för övergrepp mot barnets kroppsliga integritet och inneboende värdighet.

FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté) har inte specifikt tagit upp avskiljning och bältning när barn är frihetsberövade inom samhällsvård i sina allmänna kommentarer. Kommittén har däremot tagit upp frågor som rör barn som är frihetsberövade på grund av misstanke om brott eller för att de har begått brott samt generellt vad gäller våld mot barn. Dessa allmänna kommentarer kan, enligt min mening, tjäna som stöd för hur artikel 19 och 37 ska tolkas i relation till barn som är frihetsberövade inom samhällsvården. Även om de allmänna kommentarerna inte är folkrättsligt bindande eller formella rättskällor, har de med tiden fått en stark ställning som tolkningsstöd i internationella och nationella domstolar. Regeringen har därför uttalat att dessa, likväl som rekommendationer till enskilda stater, utgör ett viktigt stöd och kan ge viss vägledning i tolkningen av barnkonventionen.³

I sin allmänna kommentar om barnets rätt till frihet från alla former av våld beskriver FN:s barnrättskommitté isolering, vilket avskiljning kan anses vara det samma som, som en form av psykiskt våld som barnets ska skyddas från i enlighet med artikel 19.⁴

² FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011) Barnets rätt till frihet från alla former av våld. Punkt 61.

³ Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter*, s. 84.

⁴ FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011) Barnets rätt till frihet från alla former av våld. Punkt 21.f.

Vidare har kommittén i sin allmänna kommentar om barnets rättigheter inom rättssystemet uttalat att barn som har berövats sin frihet inte ska utsättas för några åtgärder som är i strid med artikel 37. Kommittén betonar här att avskiljning är en sådan form av åtgärd som ska vara strikt förbjuden.⁵ Denna allmänna kommentar tar sikte på barn som har eller misstänkts för att ha begått brott. Men det finns skäl att dra samma slutsats för barn som befinner sig i samhällets vård på låsta institutioner, barn som inte ens har begått brott. FN:s barnrättskommitté har inte ännu utarbetat en allmän kommentar som särskilt tar hänsyn till barn som befinner sig i samhällets vård på låsta institutioner. Det finns starka skäl, i synnerhet utifrån kommitténs rekommendationer till Sverige, att anta att om en sådan skulle bli utarbetad, skulle kommittén anse att avskiljning och bältning inte är tillåtna metoder inom samhällsvård för barn.

FN:s barnrättskommitté har utifrån artikel 37 (a) och sina två allmänna kommentarer om barnets rätt till skydd mot alla former av våld uttryckligen uppmanat Sverige att förbjuda bältning och avskiljning på låsta institutioner och att utbilda personal i alternativa metoder.⁶ Även FN:s kommitté mot tortyr har uppmanat Sverige att avskaffa användningen av sådan avskiljning av barn som är frihetsberövade, såväl inom särskilda boenden och psykiatrin, som på häkte. Även denna kommitté anser att dessa metoder är former av grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.⁷

Avskiljning och bältning uppfattas som traumatiska och av humaniserande

Det måste beaktas att barnkonventionen är ett dynamiskt instrument och tolkningen av den utvecklas över tid. Att tolkningen är dynamisk innebär att allteftersom kunskap om barns utveckling och hur barn påverkas av olika metoder och beteenden utvecklas, kan också synen på vad olika rättigheter innebär förändras och utvidgas. Att barn far illa av att utsättas för olika tvångsåtgärder och att det leder till trauman för barn är en fråga som har uppmärksammats, i alla fall

⁵ FN:s barnrättskommittén. General Comment nr 24 (2019) on children's rights in the child justice system. Punkt 95 (g).

⁶ FN:s barnrättskommittén. Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport (CRC/C/SWE/CO/5). 2015. Punkt 26 (b) och (d).

⁷ FN:s kommitté mot tortyr. Concluding observations on the sixth and seventh periodic reports of Sweden (CAT/C/SWE/CO/6-7). Punkt 8.

i Sverige, under de senaste tio åren. Det finns dock fortfarande lite svensk forskning på hur just tvångsåtgärderna avskiljning och bältning påverkar barn på såväl kort som lång sikt. Forskning som finns vad gäller isolering för barn i häkte visar

[...] att avskildhet och isolering är dåligt för den psykiska och fysiska hälsan. Unga är särskilt känsliga, framför allt kan det gälla dem som inte har varit frihetsberövade tidigare och som känner stor osäkerhet. Isolering ger sämre uppmärksamhet och kognitiv förmåga men också oro och ångest. Det kan även leda till svårare psykiatriska tillstånd. Eftersom barn och ungdomar fortfarande är under fysisk och psykisk utveckling är de extra känsliga. De har inte heller samma förmåga till tidsuppfattning som vuxna och har inte alltid förmåga att hantera den stress, ångest och oro som isoleringen skapar.⁸

En annan viktig aspekt att ta in för att kunna göra en bra tolkning av barnkonventionen, och sätta konventionstexten i rätt sammanhang och förstå syftet med den, är att lyssna på vad barn själva säger om hur de har upplevt avskiljning och bältning.

Barn och vuxna som utsätts för avskiljning och bältning upplever detta som traumatiserande. Patienter inom psykiatrin upplever bältning som avhumaniserande och att det blir en stark känsla av maktlöshet. Det har jämförts med samma känsla som att bli våldtagen – att ligga fastspänd och inte ha någon möjlighet att ta sig därifrån. Även att bevittna fasthållningar upplevdes av patienter som traumatiserande.⁹ Liknande upplevelser och känslor av maktlöshet och återupplevt trauma har barn berättat om för Barnombudsmannen, när vi träffade barn inom den psykiatriska tvångsvården.¹⁰

Alltså när jag blev bältad, så jag får ju panik eftersom jag har varit utsatt för ett trauma när jag varit fasthållen och så vidare och då tycker de ju bara att jag är jobbig liksom. Så då blir det ju ner med byxorna och så en spruta i skinkan. Det är ju inte så kul det heller.

⁸ www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2019/december/med-fokus-pa-barn-i-hakte/ (hämtad 2020-09-22).

⁹ Polvere, L. (2011). Youth Perspectives on Restrictive Mental Health Placement: Unearthing a Counter Narrative. *Journal of Adolescent Research*, 26(3). S. 318–343. Se även Polvere, L. (2014). Agency in Institutionalised Youth: A Critical Inquiry. *Children & Society*, 28(3), s. 182–193.

¹⁰ Barnombudsmannen. *Bryt tystnaden*. 2014.

Barnombudsmannen har även pratat med barn på särskilda ungdomshem som utsatts för avskiljning. Det är traumatiska upplevelser som barnen berättar om, inte minst om det våld som används för att ta barnet till avskiljningsrummet. Även att bevittna när andra barn förs till avskiljning har upplevts traumatiskt. Barn har också berättat att avskiljning används av personalen som ett hot för att få barnet att lugna sig.¹¹

Även om avskiljning och bältning enligt lag inte får användas som bestraffning, är det så många barn uppfattar åtgärderna. Såväl barn som blivit utsatta för åtgärderna, som barn som blivit hotade av personal med att åtgärderna kan sättas in. Detta har barn berättat för såväl Barnombudsmannen som statliga utredningar.¹²

Det är för att straffa en, att lägga dem där. Alltså, att kasta in dem där och stänga. Ja, är syftet med det att jag ska lära mig efter det här att inte bråka? Eller för i så fall stämmer det inte. För man lär sig inte bara för man blir avskild. Det är då man blir faktiskt värre, om man blir avskild och såna där grejer.

När tvångsåtgärder är tillåtna riskerar de att missbrukas

Flera granskningar har visat att tvångsåtgärder inom den psykiatriska tvångsvården missbrukas och överanvänds, även när det gäller barn. Inspektionen för vård och omsorg (IVO) genomförde en tillsyn av tvångsvård 2018, där minst en barn- och ungdomspsykiatrisk (BUP) verksamhet i varje region ingick, förutom vuxenpsykiatrin. Vid tillsynen fick även patienter möjlighet att komma till tals. Det framgår inte av rapporten om barn fick komma till tals eller vilka iakttagelser som är barnspecifika. Det patienterna tog upp var bland annat att tvångsåtgärderna fastspänning och avskiljning inte alltid används utifrån individanpassade behov och att de används för mycket. Många patienter ansåg inte att tvångsåtgärderna var nödvändiga, utan menade att annat medel hade kunnat användas vid situationen. Långt ifrån alla patienter fick uppföljningssamtal efter tvångsåtgärderna genomförts, trots lagkrav på detta. Egenkontrollen brast inom ett tjugotal av verk-

¹¹ Barnombudsmannen. *I.M Sorry. Röster från särskilda ungdomshem*. Årsrapport 2010 samt Barnombudsmannen. *Vem bryr sig – när samhället blir förälder*. Årsrapport 2019

¹² Se till exempel Barnombudsmannen. *I.M Sorry. Röster från särskilda ungdomshem*. Årsrapport 2010. Barnombudsmannen. *Bryt tystnaden*. Årsrapport 2014 samt Barnombudsmannen. *Vem bryr sig – när samhället blir förälder*. Årsrapport 2019. Se även SOU 2017:111 *För barnets bästa? Utredningen om tvångsåtgärder mot barn i psykiatrisk tvångsvård*, s. 123.

samheterna. Hälften av de granskade verksamheterna saknade rutiner för att följa patienters hälsotillstånd under tiden patienten är fastspänd. Det var också tydligt att det inte alltid genomfördes personlig undersökning av patienten inför beslut om förlängning av fastspänningen. Det fanns också stora brister i rapporteringarna till Socialstyrelsen och IVO.¹³

Granskningar från IVO har också visat att barn på särskilda ungdomshem avskiljs på ett sätt som inte är förenligt med gällande regler.¹⁴

I sitt remissvar till Tvångsvårdsutredningen, som föreslog en ny lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), skrev Linköpings universitet följande angående förslaget att fortfarande tillåta avskiljning på särskilda ungdomshem:¹⁵

Särskilda ungdomshem måste förstås som totala institutioner. Sociologen Erving Goffman har beskrivit denna typ av inrättningar som en institution i vilken alla aspekter av individens liv är underordnade och beroende av institutionens organisation och auktoritet och att de präglas av en hegemonisk och hierarkisk makt. Med kunskap om hur en sådan institution fungerar i allmänhet och det särskilda ungdomshemmen i synnerhet menar jag att tillämpningen av avskiljningar inte kommer att upphöra så länge det är tillåtet att göra detta. För att avskiljningen av tvångsomhändertagna barn och unga på de särskilda ungdomshemmen ska upphöra måste det förbjudas och detta kräver även andra mer eller mindre genomgripande förändringar i den institutionella strukturen och organisationen.

Sammanfattande slutsats angående avskiljning och bältning

Så länge möjligheten att använda metoder som avskiljning och bältning är tillåtet enligt lag, kommer dessa metoder att användas och barnets rättigheter enligt barnkonventionen då kränkas. Dessutom blir incitamenten till att utveckla och använda alternativa metoder för att möta barn som är en fara för sig själv eller andra på låsta institutioner sämre. Att säkerställa att personal får utbildning i alternativa metoder, som

¹³ IVO. Iakttagelser i korthet nr 4/2020. Psykiatrin har förutsättningar för att begränsa antalet tvångsåtgärder, men det systematiska kvalitetsarbetet behöver förbättras. 2020

¹⁴ IVO. Vad har IVO sett 2018? Iakttagelser och slutsatser om vårdens och omsorgens brister för verksamhetsåret 2018. 2019, s. 23.

¹⁵ Linköpings universitet. Remiss: *Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU* (SOU 2015:71). 2015.

FN:s barnrättskommitté också har rekommenderat¹⁶, blir inte heller lika angeläget för huvudmännen. Här kan tilläggas att på Island har inte bältning inom psykiatri används sedan 1935 och en alternativ metod för att hantera patienter har utvecklats.¹⁷

Som nämnts ovan ska artikel 37 (a) och (c) tolkas utifrån sin ordalydelse, syfte och ändamål samt sammanhanget. Utifrån det som ovan har redovisats av vad barnkonventionen säger, hur den har tolkats av FN:s barnrättskommitté och hur tvångsåtgärderna bältning och avskiljning uppfattas av barn, är det min fasta ståndpunkt att avskiljning och bältning av barn på låsta institutioner inte kan anses vara i överensstämmelse med artikel 37 i barnkonventionen och därför måste vara strikt förbjudet i svensk rätt för att vi ska kunna hävda att svensk lag är i överensstämmelse med barnkonventionen.

Mot bakgrund av detta kan jag inte ställa mig bakom utredarens slutsats att svensk rätt är förenlig med barnkonventionen vad gäller tillåtelse att använda avskiljning och bältning inom låsta institutioner för barn.

Särskilt yttrande angående artikel 10 vad gäller lag (2016:752) om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige

I betänkandet tas lag (2016:752) om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige (nedan kallad den tillfälliga utlänningslagen) upp av utredaren (i anslutning till artikel 10), och det konstateras att den har fått kritik för ett bristande barnrättsperspektiv, bland annat från Barnombudsmannen. Vidare framhålls att det är nödvändigt med grundliga barnrättsliga analyser i det fortsatta arbetet med att utveckla migrationslagstiftningen.

Jag ställer mig till fullo bakom dessa uttalanden. Jag hade önskat ett mer utvidgat resonemang kring hur lagen som helhet är i strid med barnkonventionen som helhet och går på tvärs med hela syftet och ändamålet med barnkonventionen. Jag har därför valt att utveckla även detta i mitt särskilda yttrande.

¹⁶ FN:s barnrättskommitté. Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport (CRC/C/SWE/CO/5). Punkt 26 (d).

¹⁷ SOU 2017:111 *För barnets bästa? Utredningen om tvångsåtgärder mot barn i psykiatrisk tvångsvård*, s. 86.

Barnkonventionen måste läsas som en helhet gentemot en lag som en helhet

Som tydligt framgår i betänkandet ska barnkonventionen läsas som en helhet – alla rättigheter är lika mycket värda, odelbara och beroende av varandra. För att till fullo kunna tillgodose en rättighet behöver flera andra rättigheter i barnkonventionen tas i beaktande, inte minst konventionens fyra grundprinciper. Det är också viktigt att beakta att konventionens hela namn är ”konventionen om barnets rättigheter”, där staterna kom överens om att använda ordet ”barnet” för att visa på vikten av att se det individuella barnet, dess särenskaper och behov och att göra individuella prövningar i varje enskilt fall och inte se barn som en homogen grupp med samma behov.

Detta synsätt går något förlorat när utredningen, i enlighet med direktiven, tittar på en artikel i taget, även om det har gjorts en stor ansträngning för att visa på hur rättigheterna är beroende av varandra och att koppla vissa frågor till olika artiklar. Det finns frågor inom svensk lagstiftning där det är mer relevant att se på frågan utifrån barnkonventionen som helhet än under en enskild artikel.

Det område som jag anser visar detta tydligas är inom utlänningsrätten och i synnerhet den tillfälliga utlänningslag som varit i kraft sedan 2016 och där stora delar kommer att permanentas, om det förslag som har presenterats av Migrationskommittén¹⁸ i september 2020 antas som ny lagstiftning på området.

För att klargöra om svensk lagstiftning stämmer överens med barnkonventionen i denna fråga anser jag att utlänningslagen inte kan läsas enbart gentemot enskilda artiklar, utan måste läsas mot barnkonventionen som helhet och med syftet och andan med barnkonventionen som ett raster.

Syftet med och innehållet i den tillfälliga utlänningslagen är oförenligt med barnkonventionens syfte och ändamål

Den tillfälliga utlänningslagen har som övergripande syfte att strama åt möjligheterna för personer som söker skydd av olika anledningar att få stanna i Sverige, vilket i sin tur ska leda till att färre söker sig

¹⁸ SOU 2020:54 *En långsiktig hållbar migrationspolitik*.

till Sverige för att få skydd.¹⁹ Det handlar om korta, tillfälliga uppehållstillstånd, små möjligheter till familjeåterförening och starkt begränsande möjligheter till uppehållstillstånd på humanitära skäl. Alla dessa förändringar drevs igenom utan en noggrann barnrättslig konsekvensanalys.²⁰

Barnombudsmannen, och flera andra remissinstanser, var starkt kritisk till denna brist i det ursprungliga förslaget till lagen, vilket ledde till att regeringen i propositionen införde ventiler som beaktade konventionsåtaganden, en möjlighet för barn att få permanent uppehållstillstånd samt åtog sig att följa upp konsekvenserna av lagen, särskilt från ett barnrättsperspektiv. När lagen förlängdes kunde Barnombudsmannen återigen konstatera brister i barnrättsperspektivet och dessutom fanns det ingen redovisad uppföljning kring hur lagen och dess tillämpning har påverkat säkerställandet av barnets rättigheter i enlighet med barnkonventionen, trots att en sådan utlovats.²¹

FN:s barnrättskommitté har uttalat att staterna ska sträva efter långsiktiga och hållbara lösningar för barn på flykt.²² En osäker och utsatt migrationsstatus påverkar ett barns välmående negativt.²³ Det är av yttersta vikt att det finns möjligheter att göra bedömningar utifrån det enskilda barnets bästa i alla beslut inom en migrationsprocess, inklusive möjligheterna till uppehållstillstånd och längden på dessa.²⁴

Även om tillfälliga uppehållstillstånd eller begränsningar till familjeåterförening i Sverige i sig inte kan sägas vara en direkt oförenlighet

¹⁹ Prop. 2015/16:174 *Tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige*, s. 22.

²⁰ Barnombudsmannen. Remissvar Utkast till lagrådsremiss Begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige. 2016.

²¹ Barnombudsmannen. Remissvar Betänkandet Utkast till lagrådsremiss förlängning av den tillfälliga utlänningslagen. 2019.

²² FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 6 (2005) Behandlingen av ensamkommande barn och barn som har skilts från föräldrarna utanför ursprungslandet. Punkt 79. Se även FN:s barnrättskommitté och FN:s kommitté för skydd av migrantarbetares och deras familjers rättigheter. Gemensam allmän kommentar nr 23 och 4 (2017) om staternas skyldigheter rörande barns mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration i ursprungs-, transit-, destinations- och återvändandeländer. Punkt 3.

²³ FN:s barnrättskommitté och FN:s kommitté för skydd av migrantarbetares och deras familjers rättigheter. Gemensam allmän kommentar nr 23 och 4 (2017) om staternas skyldigheter rörande barns mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration i ursprungs-, transit-, destinations- och återvändandeländer. Punkt 18.

²⁴ FN:s barnrättskommitté och FN:s kommitté för skydd av migrantarbetares och deras familjers rättigheter. Gemensam allmän kommentar nr 23 och 4 (2017) om staternas skyldigheter rörande barns mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration i ursprungs-, transit-, destinations- och återvändandeländer. Punkt 43.

med barnkonventionen, kan dess konsekvenser leda till att barn inte kan tillgodogöra sig övriga rättigheter enligt konventionen. För att barn exempelvis ska kunna tillgodogöra sig sin rätt till utbildning (artikel 28 och 29), uppnå bästa möjliga hälsa (artikel 24) eller få möjlighet att rehabilitera sig efter traumatiska händelser (artikel 39) krävs att barnet känner en trygghet och stabilitet i tillvaron och lever med de personer som hen känner sig tryggast med. Att inte få dessa rättigheter tillgodosedda leder också till att barnets rätt till utveckling (artikel 6) hämmas. Barn uppfattar tid på ett annat sätt än vuxna, och med ett så starkt försörjningskrav som finns för att få rätt till familjeåterförening (för de fall ansökan inte lämnats in inom 3 månader), kommer den långa väntan för att föräldrar ska kunna skaffa ett arbete och en bostad som uppfyller kraven starkt påverka barnets utveckling negativt.²⁵

En viktig del utifrån ett barnrättsperspektiv som saknas i den tillfälliga utlänningslagen är en möjlighet att göra undantag från vissa grundregler, om det i det enskilda fallet kan anses vara för barnets bästa och ett annat intresse inte kan väga tyngre. Detta gäller till exempel en möjlighet att ge längre eller till och med permanenta uppehållstillstånd i enskilda fall eller möjligheterna att få undantag från försörjningskravet vid familjeåterförening. Det är av yttersta vikt att det finns en öppning för att göra en sådan individuell bedömning i varje enskilt fall för att leva upp till artikel 3 i barnkonventionen. I den processen måste det också säkerställas att barnet så långt det är möjligt får komma till tals.²⁶

²⁵ FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 14 (2013) om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa. Punkt 93. Se även FN:s barnrättskommitté och FN:s kommitté för skydd av migrantarbetare och deras familjers rättigheter. Gemensam allmän kommentar nr 23 och 4 (2017) om staternas skyldigheter rörande barns mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration i ursprungs-, transit-, destinations- och återvändandeländer. Punkt 15.

²⁶ FN:s barnrättskommitté och FN:s kommitté för skydd av migrantarbetare och deras familjers rättigheter. Gemensam allmän kommentar nr 23 och 4 (2017) om staternas skyldigheter rörande barns mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration i ursprungs-, transit-, destinations- och återvändandeländer. Punkt 32–38.

Barnkonventionen som lag måste få verklig betydelse i lagstiftningsprocessen

I propositionen till inkorporering av barnkonventionen var regeringen tydlig med att ett av skälen till att barnkonventionen behövde bli svensk lag var för att säkerställa ett barnrättsbaserat synsätt inom alla delar av samhället, inklusive på lagstiftningsområdet. Regeringen påpekar att inkorporeringen kommer att leda till att barnets rättigheter synliggörs inom alla områden som berör barn och där barnets rättigheter beaktas utifrån ett helhetsperspektiv. Regeringen är tydligt med att barnkonventionen behöver bli tydligare synliggjord i förarbeten, för att säkerställa ett barnrättsbaserat synsätt i tillämpningen.²⁷ I förhållande till diskussionen i kapitel 13 om artikel 10 anser jag att utredningen borde ha tagit ett bredare perspektiv och bedömt den tillfälliga utlänningslagen inte enbart utifrån denna artikel, utan utifrån barnkonventionen som helhet. I denna diskussion bör utredningen ha utgått från regeringens uttalade önskan i propositionen om inkorporering om att säkerställa ett barnrättsbaserat synsätt och tydligt barnrättsperspektiv i all lagstiftning som berör barn.

Sammantaget ser jag stora risker med att syftet med, innehållet i och tillämpningen av den tillfälliga utlänningslagen, leder till beslut som inte är i överensstämmelse med hur barnkonventionen som lag bör tolkas och tillämpas i sin helhet.

²⁷ Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter*, s. 74.

Källförteckning

Offentligt tryck

Riksdagsskrivelser, betänkanden från riksdagens utskott, yttranden m.m.

Riksdagens skrivelser

Rskr. 1989/90:350.

Rskr. 1995/96:62.

Rskr. 1998/99:171.

Rskr. 1999/2000:69.

Rskr. 2000/01:143.

Rskr. 2002/03:81.

Rskr. 2008/09:127.

Rskr. 2008/09:243.

Rskr. 2009/10:145.

Rskr. 2010/11:35.

Rskr. 2010/11:37.

Rskr. 2010/11:38.

Rskr. 2013/14:117.

Rskr. 2017/18:389.

Rskr. 2018/19:56.

Civilutskottet

Civilutskotts rapport 2008/09:RFR8.

Konstitutionsutskottet

Konstitutionsutskottets bet. 1999/2000:KU6.

Konstitutionsutskottets rapport *JO som IMR? – Utredning som led i konstitutionsutskottets beredning av frågan om en svensk institution för mänskliga rättigheter*, dnr 1214-2016/17. 2017.

Kulturutskottet

Kulturutskottets bet. 2008/09:KrU8.

Kulturutskottets bet. 2009/10:KrU5.

Kulturutskottets bet. 2010/11:KrU3.

Kulturutskottets bet. 2013/14:KrU4.

Kulturutskottets rapport 2016/17:RFR12 *Statens idrottspolitiska mål – en uppföljning med inriktning på barn och ungdomar*. 2017.

Socialutskottet

Socialutskottet bet. 1989/90:SoU28.

Socialutskottet bet. 1995/96:SoU4.

Socialutskottet bet. 1998/99:SoU6.

Socialutskottet bet. 2002/03:SoU1.

Socialutskottet bet. 2002/03:SoU2.

Socialutskottet bet. 2008/09:SoU1.

Socialutskottet bet. 2009/10:SoU11.

Socialutskottet bet. 2010/11:SoU3.

Socialutskottet bet. 2015/16:SoU7.

Socialutskottet bet. 2016/17:SoU10.

Socialutskottet bet. 2017/18:SoU25.

Socialförsäkringsutskottet

Socialförsäkringsutskottets bet. 1992/93:SfU3.

Socialförsäkringsutskottets bet. 2000/01:SfU8.

Propositioner, lagrådsremisser och regeringens skrivelser

- Prop. 1962:10 *med förslag till brottsbalk.*
- Prop. 1964:10 *med förslag till lag om införande av brottsbalken m.m.*
- Prop. 1968:7 *med förslag till narkotikastrafflag, m.m.*
- Prop. 1970:87 *angående godkännande av konvention om avskaffande av rasdiskriminering, m.m.*
- Prop. 1973:32 *med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken, m.m.*
- Prop. 1973:90 *med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m.m.*
- Prop. 1973:158 *med förslag till lag om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, m. m.*
- Prop. 1974:70 *med förslag till abortlag, m.m.*
- Prop. 1974:158 *angående godkännande av Wienkonventionen om traktaträtten.*
- Prop. 1975/76:170 *om ändring i föräldrabalken, m.m.*
- Prop. 1975/76:209 *om ändring i regeringsformen.*
- Prop. 1977/78:91 *om radions och televisionens fortsatta verksamhet m.m.*
- Prop. 1978/79:67 *om förbud mot aga.*
- Prop. 1979/80:1 *om socialtjänsten.*
- Prop. 1979/80:2 *med förslag till sekretesslag m.m.*
- Prop. 1980/81:28 *om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och sjukvården samt den allmänna försäkringen.*
- Prop. 1980/81:112 *om samtycke och tillstånd till adoption.*
- Prop. 1981/82:8 *om lag om vård av missbrukare i vissa fall, m.m.*
- Prop. 1981/82:97 *om hälso- och sjukvårdslag, m.m.*
- Prop. 1981/82:168 *om vårdnad och umgänge m.m.*
- Prop. 1981/82:172 *om förbud mot omskärelse av kvinnor.*
- Prop. 1982/83:38 *om internationella namnregler.*
- Prop. 1983/84:187 *om utredning av brott av barn under 15 år.*
- Prop. 1984/85:124 *om internationella faderskapsfrågor m.m.*

- Prop. 1984/85:181 om utvecklingslinjer för hälso- och sjukvården, m.m.
- Prop. 1985/86:10 om ny skollag m.m.
- Prop. 1985/86:99 om Sveriges Radios verksamhet m.m.
- Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m.m.
- Prop. 1987/88:71 om ändringar i narkotikastrafflagen.
- Prop. 1987/88:107 om målsägandebiträde.
- Prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).
- Prop. 1987/88:135 om besöksförbud.
- Prop. 1988/89:3 om bidrag vid adoption av utländska barn.
- Prop. 1988/89:8 om olovligt bortförande av barn i internationella förhållanden.
- Prop. 1988/89:86 med förslag till utlänningslag m.m.
- Prop. 1989/90:28 Vård i vissa fall av barn och ungdomar.
- Prop. 1989/90:60 om minimiålder för tillträde till arbete.
- Prop. 1989/90:107 Godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.
- Prop. 1990/91:58 om psykiatrisk tvångsvård, m.m.
- Prop. 1990/91:149 om radio- och TV-frågor.
- Prop. 1991/92:138 om ändringar i utlänningslagen (1989:529), m.m.
- Prop. 1991/92:152 om hälso- och sjukvårdens ansvar vid dödsfall, m.m.
- Prop. 1992/93:173 om en Barnombudsman, m.m.
- Prop. 1992/93:159 om stöd och service till vissa funktionshindrade.
- Prop. 1993/94:11 Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m.m.
- Prop. 1993/94:24 med förslag till ändrade regler om kroppsvisitation och kroppsbesiktning, m.m.
- Prop. 1993/94:94 Mottagande av asylsökande m.m.
- Prop. 1993/94:123 Skuldsaneringslag.
- Prop. 1993/94:251 Förmynderskapslagstiftningen.
- Prop. 1994/95:12 Handläggning av ungdomsmål.
- Prop. 1995/95:142 Fosterdiagnostik och abort.
- Prop. 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals.

- Prop. 1995/96:160 *Radio- och TV-lag.*
- Prop. 1995/96:200 *Fristående skolor m.m.*
- Prop. 1996/97:9 *Ny rättshjälpslag.*
- Prop. 1996/97:25 *Svensk migrationspolitik i globalt perspektiv.*
- Prop. 1996/97:60 *Prioriteringar inom hälso- och sjukvården.*
- Prop. 1996/97:91 *Internationella adoptionsfrågor.*
- Prop. 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen.*
- Prop. 1997/98:6 *Förskoleklass och andra skollagsfrågor.*
- Prop. 1997/98:7 *Vårdnad, boende och umgänge.*
- Prop. 1997/98:43 *Tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens tillämpningsområden – barnpornografifrågan m.m.*
- Prop. 1997/98:55 *Kvinnofrid.*
- Prop. 1997/98:95 *Ändringar i kriminalvårdslagstiftningen, m.m.*
- Prop. 1997/98:96 *Vissa reformer av påföljdssystemet.*
- Prop. 1997/98:116 *Staten och trossamfunden – bestämmelser om Svenska kyrkan och andra trossamfund.*
- Prop. 1997/98:182 *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*
- Prop. 1997/98:183 *Kontroll av syntetiska droger m.m.*
- Prop. 1998/99:133 *Särskild företrädare för barn.*
- Prop. 1998/99:143 *Nationella minoriteter i Sverige.*
- Prop. 1999/2000:43 *Upphållstillstånd på grund av anknytning.*
- Prop. 1999/2000:123 *Lämplighetsprövning av personal inom förskoleverksamhet, skola och skolbarnsomsorg.*
- Skr. 1999/2000:137 *Barn – här och nu. Redogörelse för barnpolitiken i Sverige med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets rättigheter.*
- Prop. 1999/2000:147 *Lag om svenskt medborgarskap.*
- Prop. 2000/01:56 *Ändringar i handläggningen av ungdomsmål m.m.*
- Prop. 2000/01:80 *Ny socialtjänstlag m.m.*
- Prop. 2000/01:81 *Omskärkelse av pojkar.*
- Prop. 2000/01:93 *ILO:s konvention och rekommendation om de värsta formerna av barnarbete m.m.*
- Prop. 2000/01:115 *Asylsökande barns skolgång m.m.*

- Prop. 2001/02:72 *Ändringar i regeringsformen – samarbetet i EU m.m.*
- Prop. 2001/02:74 *Yttrandefrihetsgrundlagen och Internet.*
- Prop. 2001/02:80 *Demokrati för det nya seklet.*
- Prop. 2001/02:96 *En förstärkt Barnombudsman.*
- Prop. 2001/02:111 *Kallelser av barn och ungdomar till domstols-sammanträde, m.m.*
- Skr. 2001/02:166 *Barnpolitiken – arbetet med strategin för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter.*
- Prop. 2001/02:178 *Barn i väpnade konflikter – Fakultativt protokoll till FN:s konvention om barnets rättigheter.*
- Prop. 2002/03:1 *Budgetpropositionen för 2003.*
- Prop. 2002/03:50 *Etikprövning av forskning.*
- Prop. 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*
- Prop. 2002/03:65 *Ett utvidgat skydd mot diskriminering.*
- Prop. 2003/04:30 *Ny smittskyddslag m.m.*
- Skr. 2003/04:47 *Utveckling av den nationella strategin för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter.*
- Skr. 2003/04:143 *Redovisning av regeringens insatser för barn och unga i statsbudgeten för år 2004.*
- Prop. 2004/05:39 *Kvalitet, dokumentation och anmälningsplikt i lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), m.m.*
- Prop. 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning.*
- Prop. 2004/05:131 *En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.*
- Prop. 2004/05:136 *Stärkt skydd för ensamkommande barn.*
- Prop. 2004/05:170 *Ny instans- och processordning i utlännings- och medborgarskapsärenden.*
- Prop. 2005/06:6 *Flyktingskap och förföljelse på grund av kön eller sexuell läggning.*
- Prop. 2005/06:11 *Maskeringsförbud.*
- Prop. 2005/06:46 *Mottagande av ensamkommande barn.*

- Prop. 2005/06:63 *Anmälningskyldighet, säkerhet och tillsyn inom psykiatrisk tvångsvård.*
- Prop. 2005/06:68 *Försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi – Fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter.*
- Prop. 2005/06:72 *Genomförande av EG-direktivet om rätt till familjeåterförening samt vissa frågor om handläggning och DNA-analys vid familjeåterförening.*
- Prop. 2005/06:144 *Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige.*
- Skr. 2005/06:95 *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006–2009.*
- Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler.*
- Prop. 2005/06:117 *Skydd för barn genom registrering av förmyndare i vägtrafikregistret, m.m.*
- Prop. 2005/06:128 *Anpassningar till nya EG-bestämmelser om livsmedel, foder, djurhälsa, djurskydd och växtskydd m.m.*
- Prop. 2005/06:161 *Sekretessfrågor – Skyddade adresser, m.m.*
- Prop. 2005/06:165 *Ingripanden mot unga lagöverträdare.*
- Prop. 2005/06:166 *Barn som bevittnat våld.*
- Skr. 2005/06:206 *Ett Sverige för barn – redogörelse för regeringens barnpolitik (återkallades).*
- Prop. 2005/06:215 *Skydd mot internationella hot mot människors hälsa.*
- Prop. 2006/07:38 *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.*
- Prop. 2006/07:69 *Förbättrad ordning, trygghet och studiero i skolan.*
- Prop. 2006/07:129 *Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.*
- Prop. 2007/08:47 *Utvidgad rätt till biträde vid förhör under förundersökning, m.m.*
- Prop. 2007/08:95 *Ett starkare skydd mot diskriminering.*
- Prop. 2007/08:110 *En förnyad folkhälsopolitik.*
- Skr. 2007/08:111 *Barnpolitiken – en politik för barnets rättigheter.*
- Prop. 2007/08:115 *Ny marknadsföringslag.*

- Prop. 2007/08:126 *Patientdatalag m.m.*
- Prop. 2007/08:139 *En modernare rättegång – några ytterligare frågor.*
- Prop. 2008/09:1 *Budgetpropositionen för 2009.*
- Prop. 2008/09:126 *Statens stöd till idrotten.*
- Prop. 2008/09:149 *Vuxnas kontakter med barn i sexuella syften.*
- Prop. 2008/09:158 *Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna.*
- Prop. 2008/09:160 *Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten.*
- Skr. 2008/09:207 *Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Landsting.*
- Prop. 2009/10:3 *Tid för kultur.*
- Prop. 2009/10:31 *Genomförande av skyddsgrundsdirektivet och asylprocedurdirektivet.*
- Prop. 2009/10:55 *En politik för det civila samhället.*
- Prop. 2009/10:70 *Barnpornografibrottet.*
- Prop. 2009/10:80 *En reformerad grundlag.*
- Prop. 2009/10:88 *Betalningsansvaret för underårigas avgifter inom hälso- och sjukvården och tandvården.*
- Prop. 2009/10:105 *Barn under 15 år som misstänks för brott.*
- Prop. 2009/10:115 *En ny radio- och tv-lag.*
- Prop. 2009/10:135 *En ny fängelse- och häkteslagstiftning.*
- Prop. 2009/10:142 *Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare.*
- Prop. 2009/10:147 *Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.*
- Prop. 2009/10:152 *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel.*
- Prop. 2009/10:165 *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.*
- Prop. 2009/10:175 *Offentlig förvaltning för demokrati, delaktighet och tillväxt.*
- Prop. 2009/10:176 *Personlig assistans och andra insatser – åtgärder för ökad kvalitet och trygghet.*
- Prop. 2009/10:192 *Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn.*

- Prop. 2009/10:191 *Gallring ur belastningsregistret av uppgifter om unga lagöverträdare.*
- Prop. 2009/10:210 *Patientsäkerhet och tillsyn.*
- Prop. 2009/10:232 *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige.*
- Prop. 2010/11:4 *En effektivare narkotika- och dopningslagstiftning.*
- Prop. 2010/11:49 *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun.*
- Prop. 2011/12:4 *Utredningar avseende vissa dödsfall.*
- Skr. 2011/12:56 *En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032*
- Prop. 2011/12:85 *Stärkt skydd för barn i internationella situationer.*
- Prop. 2011/12:110 *2007 års Haagkonvention om underhållsskyldighet m.m.*
- Prop. 2011/12:159 *Ett utvidgat skydd mot åldersdiskriminering.*
- Prop. 2012/13:10 *Stärkt stöd och skydd för barn och unga.*
- Prop. 2012/13:58 *Utbildning för barn som vistas i landet utan tillstånd.*
- Prop. 2012/13:69 *Kränkande fotografering.*
- Prop. 2012/13:109 *Hälso- och sjukvård till personer som vistas i Sverige utan tillstånd.*
- Prop. 2012/13:132 *Tolkning och översättning i brottmål.*
- Skr. 2013/14:91 *Åtgärder för att stärka barnets rättigheter och uppväxtvillkor i Sverige.*
- Prop. 2013/14:3 *Läsa för livet.*
- Prop. 2013/14:106 *Patientlag.*
- Prop. 2013/14:120 *Straffansvaret vid egenmäktighet med barn.*
- Prop. 2013/14:143 *Ett medborgarskap som grundas på samhörighet.*
- Prop. 2013/14:198 *Bristande tillgänglighet som en form av diskriminering.*
- Prop. 2013/14:208 *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor.*
- Prop. 2013/14:237 *Hemliga tvångsmedel mot allvarliga brott.*
- Prop. 2014/15:25 *Tydligare reaktioner på ungas brottslighet.*

- Prop. 2014/15:118 *Några ändringar i radio- och tv-lagen.*
- Prop. 2015/16:43 *Stödboende – en ny placeringsform för barn och unga.*
- Prop. 2015/16:68 *Förstärkt rättssäkerhet och effektivitet i förundersökningsförfarandet.*
- Skr. 2015/16:69 *Politik för hållbart företagande.*
- Skr. 2015/16:86 *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2016–2020.*
- Prop. 2015/16:125 *Skuldsanering – bättre möjligheter för över-skuldsatta att starta om på nytt.*
- Prop. 2015/16:132 *Mer film till fler – en sammanhållen filmpolitik.*
- Prop. 2015/16:150 *Straffrättsligt skydd mot olovlig identitets-användning.*
- Prop. 2015/16:174 *Tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige.*
- Prop. 2015/16:180 *En ny lag om personnamn.*
- Prop. 2015/16:187 *Genomförande av EU:s försvarardirektiv.*
- Skr. 2015/16:192 *Handlingsplan 2016–2018 till skydd för barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp.*
- Utkast till lagrådsremiss *Stärkt skydd mot diskriminering i skolan,* 14 augusti 2016.
- Prop. 2016/17:17 *Genomförande av det omarbetade asylprocedur-direktivet.*
- Skr. 2016/17:29 *Regeringens strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter.*
- Prop. 2016/17:43 *En ny hälso- och sjukvårdslag.*
- Skr. 2016/17:60 *Policyramverk för svenskt utvecklingsamarbete och humanitärt bistånd.*
- Prop. 2016/17:94 *Ökad patientmedverkan vid psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård.*
- Prop. 2016/17:171 *En ny kommunallag.*
- Prop. 2016/17:122 *Ett mer ändamålsenligt klagomålssystem i hälso- och sjukvården.*
- Prop. 2016/17:191 *Tydligare befogenheter för polisen när beslut om avvisning eller utvisning verkställs.*

- Prop. 2016/17:214 *Effektivare lagstiftning mot vuxnas kontakter med barn i sexuellt syfte.*
- Prop. 2016/17:222 *Ett stärkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten.*
- Prop. 2017/18:6 *Nytt särskilt bidrag inom bostadsbidraget för barn som bor växelvis.*
- Prop. 2017/18:55 *Ökad insyn i partiets finansiering – ett utbyggt regelverk.*
- Prop. 2017/18:58 *Genomförande av oskuldspresumtionsdirektivet.*
- Prop. 2017/18:59 *Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner.*
- Prop. 2017/18:121 *Modernare adoptionsregler.*
- Prop. 2017/18:123 *Det straffrättsliga skyddet mot människohandel och människoexploatering.*
- Prop. 2017/18:145 *Ökat skydd för hotade och förföljda personer samt några åtgärder för att öka kvaliteten i folkbokföringen.*
- Prop. 2017/18:155 *Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap.*
- Prop. 2017/18:164 *En kommunal kulturskola för framtiden – en strategi för de statliga insatserna.*
- Prop. 2017/18:169 *Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem.*
- Prop. 2017/18:173 *Ny åldersdifferentiering inom underhållsstödet.*
- Prop. 2017/18:177 *En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.*
- Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.*
- Prop. 2017/18:190 *Reformerade stöd till personer med funktionsnedsättning.*
- Prop. 2017/18:196 *Anpassningar av svensk rätt till EU-förordningen om kliniska läkemedelsprövningar.*
- Prop. 2017/18:199 *En stärkt minoritetspolitik.*
- Prop. 2017/18:220 *En omreglerad spelmarknad.*
- Skr. 2017/18:282 *Nystart för en stärkt minoritetspolitik.*
- Prop. 2017/18:284 *Moderna och rättssäkra regler för att hålla utlännningar i förvar.*

- Lagrådsremiss den 30 augusti 2018, *Vissa kirurgiska ingrepp i könsorganen och ändring av det kön som framgår av folkbokföringen.*
- Prop. 2018/19:59 *Reglering av alkoglass m.fl. produkter.*
- Prop. 2018/19:128 *Förlängning av lagen om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige.*
- Prop. 2018/19:136 *Ett modernt public service nära publiken.*
- Prop. 2018/19:71 *Genomförandet av barnrättsdirektivet och några andra straffprocessuella frågor.*
- Lagrådsremiss den 14 februari 2019, *Omedelbart omhändertagande av barn i vissa internationella situationer.*
- Lagrådsremiss den 19 december 2019, *Förbättringar för barn inom den psykiatriska tvångsvården.*
- Prop. 2019/20:1 *Budgetpropositionen för 2020.*
- Prop. 2019/20:67 *Användningsförbud och avskyltning av fordon med obetalda felparkeringsavgifter.*
- Prop. 2019/20:69 *Barnpornografibrottet och preskription av brott mot barn.*
- Prop. 2019/20:84 *Förbättringar för barn inom den psykiatriska tvångsvården.*
- Prop. 2019/20:118 *Ungdomsövervakning.*
- Prop. 2019/20:129 *Effektivare hantering av häktningar och minskad isolering.*
- Lagrådsremiss den 24 september 2020, *Regelbundna överväganden av vårdnadsöverflyttning och särskilda lämplighetskrav för offentliga biträden.*
- Prop. 2020/21:1 *Budgetpropositionen för 2021.*

Regeringens kommittédirektiv

- Dir. 1996:15 *Barnkonventionen och svensk rätt.*
- Dir. 2013:35 *Översyn av barnets rättigheter i svensk rätt.*
- Dir. 2015:17 *Tilläggsdirektiv till Barnrättighetsutredningen (S 2013:08).*
- Dir. 2016:18 *Genomförande av Agenda 2030 för hållbar utveckling.*

- Dir. 2016:78 Läsfrämjande insatser i och utanför skolan.
- Dir. 2017:39 Översyn av socialtjänstlagen.
- Dir. 2018:20 Kartläggning av hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen.
- Dir. 2018:48 Skydd för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar och ansvar för uppmaning att begå självmord.
- Dir. 2018:69 Tilläggsdirektiv till Utredningen Framtidens socialtjänst (S 2017:03).
- Dir. 2018:88 Nationell satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet.
- Dir. 2019:39 Förbud mot rasistiska organisationer.
- Dir. 2019:44 Ställföreträdarskap att lita på – en översyn av reglerna om gode män och förvaltare.
- Dir. 2019:57 Tilläggsdirektiv till Barnkonventionsutredningen.
- Dir. 2019:70 Språk- och samhällskunskapskrav för svenskt medborgarskap och andra frågor om medborgarskap.
- Dir. 2019:93 En sammanhållen god och nära vård för barn och unga.
- Dir. 2019:94 Kommunernas ansvar för brottsförebyggande arbete.
- Dir. 2019:103 Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott.
- Dir. 2020:3 Stärkt rätt till personlig assistans för stöd vid egenvård, vid tillsyn samt för barn.
- Dir. 2020:5 Ett ytterligare förstärkt straffrättsligt skydd mot sexuella kränkningar.
- Dir. 2020:19 Utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige.
- Dir. 2020:29 Uppgörelse med historiska kränkningar och övergrepp mot tornedalningar, kväner och lantalaiset.
- Dir. 2020:62 Straffrättsliga åtgärder mot brott i kriminella nätverk.

Statens offentliga utredningar

- SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till *Rättegångsbalk II motiö m.m.*
- SOU 1975:75 Betänkande av 1973 års fri- och rättighetsutredning *Medborgerliga fri- och rättigheter – Regeringsformen.*
- SOU 1989:51 Betänkande av utredningen om det ofödda barnet. *Den gravida kvinnan och fostret — två individer. Om fosterdiagnostik. Om sena aborter.*
- SOU 1993:40 Betänkande av Fri- och rättighetskommittén *Fri- och rättighetsfrågor.*
- SOU 1997:116 Barnkommitténs huvudbetänkande *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige Bilaga: Barnets bästa – en antologi.*
- SOU 1999:65 Betänkande av BO-utredningen *Barnombudsmannen – företrädare för barn och ungdomar.*
- SOU 2000:77 Betänkande av LVU-utredningen *Omhändertagen – Samhällets ansvar för utsatta barn och unga.*
- SOU 2002:13 Delbetänkande av Anhörigkommittén *Vår anhöriginvandring.*
- SOU 2003:123 Betänkande av Ansvarskommittén *Utvecklingskraft för hållbar välfärd.*
- SOU 2004:103 Betänkande av LSS- och hjälpmedelsutredningen *LSS – Särskilt personligt stöd m.m.*
- SOU 2004:112 Slutbetänkande av Utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare *Frågor om Förmyndare och ställföreträdare för vuxna.*
- SOU 2005:79 Delbetänkande av Jakt- och fiskerättsutredningen *Vem får jaga och fiska? Historia, folkrätt och miljö.*
- SOU 2005:90 Betänkande av Utredningen om utländska aborter *Abort i Sverige.*
- SOU 2005:111 Slutbetänkande av Utredningen om föräldraansvar och skydd av barn i internationella situationer, *Föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn i internationella situationer – 1996 års Haagkonvention m.m.*

- SOU 2016:6 Betänkande av Nationell samordnare för utsatta EU-medborgare *Framtid sökes – Slutredovisning från den nationella samordnaren för utsatta EU-medborgare.*
- SOU 2006:45 Betänkande av kommittén Aktionsgruppen för barnkultur *Tänka framåt, men göra nu – Så stärker vi barnkulturen.*
- SOU 2007:16 Betänkande av konststillsörighetsutredningen *Ändrad konststillsörighet – förslag till ny lag.*
- SOU 2007:54 Betänkande av 2005 års barnpornografiutredning, *Barnet i fokus – En skärpt lagstiftning mot barnpornografi.*
- SOU 2008:125 Betänkande av Grundlagsutredningen *En reformerad grundlag.*
- SOU 2009:11 Betänkande av utredningen En nationell cancerstrategi. *En nationell cancerstrategi för framtiden.*
- SOU 2009:17 Grundlagsutredningens rapport XV *Kommunal kompetenskatalog – En problemlösningsorientering.*
- SOU 2010:55 Betänkande av Delegationen för romska frågor *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige.*
- SOU 2010:70 Slutbetänkande av Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige *Ny struktur för skydd av mänskliga rättigheter.*
- SOU 2010:72 Slutbetänkande av Folkrättskommittén *Folkrätt i väpnad konflikt – svensk tolkning och tillämpning.*
- SOU 2011:29 Betänkande av Utredningen för utvärdering av nationella handlingsplanen för mänskliga rättigheter *Samlat, genomtänkt och uthålligt? En utvärdering av regeringens nationella handlingsplan för mänskliga rättigheter 2006–2009.*
- SOU 2011:66 Betänkande av Utredningen om Sveriges internationella engagemang på narkotikaområdet *Sveriges internationella engagemang på narkotikaområdet.*
- SOU 2012:44 Betänkande av Utredningen om vissa hemliga tvångsmedel *Hemliga tvångsmedel mot allvarliga brott.*
- SOU 2013:53 Delbetänkande av Utredningen om en kommunallag för framtiden, *Privata utförare – kontroll och insyn.*

- SOU 2014:3 Delbetänkande av Utredningen om tvångsvård för barn och unga *Boende utanför det egna hemmet – placeringsformer för barn och unga.*
- SOU 2014:91 Betänkande av Utredningen om åldersgränsen för fastställelse av ändrad könstillhörighet *Juridiskt kön och medicinsk könskorrigering.*
- SOU 2015:7 Slutbetänkande av Ägarprövningsutredningen *Krav på privata aktörer i välfärden.*
- SOU 2015:57 Slutbetänkande av Polisorganisationskommittén *Tillsyn över polisen och Kriminalvården.*
- SOU 2015:69 Betänkande av Trygghetsutredningen *Ökad trygghet för hotade och förföljda personer.*
- SOU 2015:71 Slutbetänkande av Utredningen om tvångsvård för barn och unga *Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU.*
- SOU 2016:6 Betänkande av Nationell samordnare för utsatta EU-medborgare *Framtid sökes – Slutredovisning från den nationella samordnaren för utsatta EU-medborgare.*
- SOU 2016:7 Betänkande av Utredningen om ett modernt och starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten *Integritet och straffskydd.*
- SOU 2016:11 Slutbetänkande av Utredningen om utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet *Olika vägar till föräldraskap.*
- SOU 2016:19 Betänkande av Barnrättighetsutredningen *Barnkonventionen blir svensk lag.*
- SOU 2016:41 Delbetänkande av Integritetskommittén *Hur står det till med den personliga integriteten?*
- SOU 2016:42 Delbetänkande av 2014 års människohandelsutredning *Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m.*
- SOU 2016:52 Betänkande av Häktes- och restriktionsutredningen *Färre i häkte och minskad isolering.*
- SOU 2016:60 Betänkande av 2014 års sexualbrottskommitté *Ett starkare skydd för den sexuella integriteten.*

- SOU 2016:62 Betänkande av Utredningen om ökad insyn i välfärden *Ökad insyn i välfärden.*
- SOU 2016:70 Slutbetänkande av 2014 års människohandelsutredning *Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer.*
- SOU 2016:81 Betänkande av Utsökningsutredningen *Ett modernare utsökningsförfarande.*
- SOU 2016:87 Betänkande av Utredningen om bättre möjligheter att motverka diskriminering *Bättre skydd mot diskriminering.*
- SOU 2017:6 Betänkande av 2014 års vårdnadsutredning *Se barnet!*
- SOU 2017:37 Betänkande av Utredningen om organiserad och systematisk ekonomisk brottslighet mot välfärden *Kvalificerad välfärdsbrottslighet – förebygga, förhindra, upptäcka och beivra.*
- SOU 2017:52 Slutbetänkande av Integritetskommittén *Så stärker vi den personliga integriteten.*
- SOU 2017:60 Delbetänkande av Utredningen om en starkt minoritetspolitik *Nästa steg? Förslag för en starkt minoritetspolitik.*
- SOU 2017:75 Delbetänkande av Utredningen om datalagring och EU-rätten *Datalagring – brottsbekämpning och integritet.*
- SOU 2017:89 Delbetänkande av Utredningen om Hemlig data-avläsning.
- SOU 2017:91 Betänkande av Utredningen förbättrade möjligheter för elever att utveckla sitt nationella minoritetsspråk *Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering.*
- SOU 2017:96 Delbetänkande av Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv *Utvidgat hinder mot erkännande av utländska barnäktenskap.*
- SOU 2017:100 Betänkande av Beslagsutredningen *Beslag och husrannsakan – ett regelverk för dagens behov.*
- SOU 2017:111 Betänkande av Nationell samordnare för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa *För barnets bästa? Utredningen om tvångsåtgärder mot barn i psykiatrisk tvångsvård.*

- SOU 2017:112 Betänkande av Utredningen om ett stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende *Ett fönster av möjligheter – stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende.*
- SOU 2018:1 Betänkande av Utredningen om ett reklamlandskap i förändring *Ett reklamlandskap i förändring – konsumentskydd och tillsyn i en digitaliserad värld.*
- SOU 2018:32 Delbetänkande av utredningen Framtidens socialtjänst *Ju förr desto bättre – vägar till en förebyggande socialtjänst.*
- SOU 2018:57 Betänkande av Läsdelegationen *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället.*
- SOU 2018:61 Slutbetänkande av Utredningen om rättssäkerhetsgarantier vid användningen av vissa hemliga tvångsmedel *Rättssäkerhetsgarantier och hemliga tvångsmedel.*
- SOU 2018:69 Slutbetänkande av Utredningen om starkare skydd mot barnåktenskap, tvångsåktenskap och brott med hedersmotiv *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.*
- SOU 2018:85 Betänkande av Ungdomsreduktionsutredningen *Slopad straffrabatt för unga myndiga.*
- SOU 2018:88 Betänkande av LSS-utredningen *Översyn av insatser enligt LSS och assistansersättningen.*
- SOU 2019:1 Delbetänkande av Donationsutredningen *Santiago-konventionen mot organhandel.*
- SOU 2019:32 Betänkande av Utredningen om skydd för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar och ansvar för uppmaning att begå självmord *Straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående samt mot uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord.*
- SOU 2019:64 Betänkande av Utredningen om konfessionella inslag i skolväsendet *Nya regler för skolor med konfessionell inriktning.*
- SOU 2020:16 Betänkande av Utredningen om utlänningsärenden med säkerhetsaspekter *Ett effektivare regelverk för utlänningsärenden med säkerhetsaspekter.*
- SOU 2020:47 Slutbetänkande av utredningen Framtidens socialtjänst *Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag.*
- SOU 2020:54 Betänkandet av Migrationskommittén *En långsiktigt hållbar migrationspolitik.*

Departementsserien

- Ds 2002:13 *Utöandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser.*
- Ds 2005:59 *Ett uppföljningssystem för barnpolitiken (delrapport).*
- Ds 2007:9 *Ett uppföljningssystem för barnpolitiken.*
- Ds 2007:25 *Riktlinjer för handläggningen av ärenden om internationella överenskommelser.*
- Ds 2010:16 *En myndighet för bortförda barn.*
- Ds 2011:37 *Hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen – en kartläggning.*
- Ds 2012:45 *Genomförande av EU:s direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi.*
- Ds 2014:8 *Den mörka och okända historien – Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet.*
- Ds 2015:42 *Ett särskilt tortyrbrott?*
- Ds 2018:11 *Vissa kirurgiska ingrepp i könsorganen.*
- Ds 2018:17 *Ändring av det kön som framgår av folkbokföringen.*
- Ds 2018:23 *Vissa frågor om barnpornografibrottet och om avskaffad preskription för allvarliga brott mot barn.*
- Ds 2019:4 *Förslag till en nationell institution för mänskliga rättigheter i Sverige.*
- Ds 2019: 23 *Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter.*
- Ds 2020:12 *Registrering av kontantkort, m.m.*

Nytt Juridiskt arkiv II

- NJA II 1899.
- NJA II 1924.
- NJA II 1943.
- NJA II 1962.
- NJA II 1983.

Regeringsbeslut m.m.

Regeringsbeslut dnr S2007/2445/SK.
Regeringsbeslut dnr S2009/9848/FST.
Regeringsbeslut dnr S2010/4938/FST.
Regeringsbeslut dnr S2010/5114/FST.
Regeringsbeslut dnr S2011/8293/FST.
Regeringsbeslut dnr S2011/4176/FS.
Regeringsbeslut dnr S2012/2206/FS.
Regeringsbeslut dnr S2012/7439/FST.
Regeringsbeslut dnr S2013/2348/FST.
Regeringsbeslut dnr Ku2013/2461/RFS.
Regeringsbeslut dnr S2013/5139/FST.
Regeringsbeslut dnr S2013/6487/FST.
Regeringsbeslut dnr S2013/8812/FST.
Regeringsbeslut dnr S2014/6315/FST.
Regeringsbeslut dnr Ku2014/01639/KI.
Regeringsbeslut dnr Ku2015/00747/KI.
Regeringsbeslut dnr S2015/3986/FS.
Regeringsbeslut dnr S2012/00275/FST.
Regeringsbeslut dnr A2013/04750/DISK.
Regeringsbeslut dnr Ju2013/275/L5.
Regeringsbeslut dnr S2014/1100/FST.
Regeringsbeslut dnr S2014/1697/FST.
Regeringsbeslut dnr UD2015/3494/IH.
Regeringsbeslut dnr Ku2016/02488/MF.
Regeringsbeslut dnr S2016/02760/FST.
Regeringsbeslut dnr S2017/00425/FS.
Regeringsbeslut dnr S2017/05338/FS.
Regeringsbeslut dnr S2017/01014/FS.
Regeringsbeslut dnr U2017/01236/GV.
Regeringsbeslut dnr UD2017/01299/KH.
Regeringsbeslut dnr Ku2017/01537/KO.

Regeringsbeslut dnr KU2017/02582/LS.
Protokoll vid regeringssammanträde nr I:21.
Regeringsbeslut dnr S2017/07519/FS.
Regeringsbeslut dnr Ku2018/01610/MF.
Regeringsbeslut dnr S2018/00212/FST.
Regeringsbeslut dnr S2018/00722/FS.
Regeringsbeslut dnr S2018/00723/FS.
Regeringsbeslut dnr S2018/01950/FS.
Regeringsbeslut dnr Ju2018/03399/L2.
Regeringsbeslut dnr U2018/02972/UF.
Regeringsbeslut dnr S2018/03827/RS.
Regeringsbeslut dnr S2018/00905/JÄM.
Regeringsbeslut dnr S2018/03931/JÄM.
Regeringsbeslut dnr S2018/04675/FST.
Regeringsbeslut dnr S2018/04678/FST.
Regeringsbeslut dnr U2018/01141/AI.
Regeringsbeslut dnr U2018/04690/UF.
Regeringsbeslut dnr A2019/01274/MRB.
Regeringsbeslut dnr A2019/02059/MRB.
Regeringsbeslut dnr Fi2019/03125/SPN.
Regeringsbeslut dnr Ku2019/01659/MD.
Regeringsbeslut dnr Ku2019/00984/CSM.
Regeringsbeslut dnr S2019/03929/FST.
Regeringsbeslut dnr S2019/04727/FST.
Regeringsbeslut dnr Ju2019/04129/LP.
Regeringsbeslut dnr A2020/00346/JÄM.
Regeringsbeslut dnr U2020/00363/S.
Regeringsbeslut dnr S2020/00441/FS.
Regeringsbeslut dnr U2020/00707/S.
Regeringsbeslut dnr S2020/01045/SOF.
Regeringskansli beslut dnr S2020/03820/SOF.

Myndighetspublikationer m.m.

- Arbetsmiljöverket, *Om minderårigas arbetsmiljö*. 2013.
- Arbetsmiljöverket, *Så får barn och ungdomar arbeta*. 2015.
- Barnombudsmannen, *Mänskliga rättigheter för barn*. 1999.
- Barnombudsmannen, remissvar *Promemorian Ds 2000:5 Omskärelse av pojkar*. 8 maj 2000.
- Barnombudsmannens årsrapport 2005, *Barnets bästa*. 2005.
- Barnombudsmannens årsrapport 2005, *Öppna för gränser*. 2005.
- Barnombudsmannen, *Konst, hur man lever, å lite annat*. 2006.
- Barnombudsmannen, *Förklara vad som händer – En pedagogisk brottmålsrättegång för unga*. 2007.
- Barnombudsmannen, *Jag vill säga något! Om barns och ungas rättigheter*. 2009.
- Barnombudsmannens årsrapport 2009, *Kom närmare – om att överbrygga avståndet mellan barn och vuxna*. 2009.
- Barnombudsmannen, *I 'm sorry. Röster från särskilda ungdomshem*. 2010.
- Barnombudsmannen, *Bakom fasaden. Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*. 2011.
- Barnombudsmannen, *Barnombudsmannens underlag till regeringen inför Sveriges femte FN-rapportering (bilaga 2 till Sveriges rapport)*. 2012.
- Barnombudsmannen, *Signaler. Våld i nära relationer*. 2012.
- Barnombudsmannens årsrapport 2013, *Från insidan. Barn och unga berättar om tillvaron i arrest och häkte*. 2013.
- Barnombudsmannen, skrivelse till regeringen *Låt pojkar själva få bestämma om de ska omskäras*. 7 oktober 2013.
- Barnombudsmannen, *Bryt tystnaden – barn och unga om samhällets stöd vid psykisk ohälsa*. 2014.
- Barnombudsmannen, *Barnombudsmannens tillägsrapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter angående Sveriges femte periodiska rapport*. 1 mars 2014.
- Barnombudsmannen, *Våga fråga – röster från barn i familjehem*. 2014.

- Barnombudsmannens årsrapport 2015, *Välkommen till verkligheten*. 2015.
- Barnombudsmannens årsrapport 2016, *Respekt – barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd*. 2016.
- Barnombudsmannen, *Barns och ungas klagomöjligheter*. 2016.
- Barnombudsmannen, *Barn på flykt – Barns och ungas röster om mottagandet av ensamkommande*. 2017.
- Barnombudsmannens årsrapport 2017, *Vi lämnade allting och kom hit*. 2017.
- Barnombudsmannen, skrivelse till barn-, äldre- och jämställdhetsministern *Barn som växer upp i utsatta kommuner och förorter*. 27mars 2018.
- Barnombudsmannens årsrapport 2019, *Vem bryr sig – när samhället blir förälder – Barns röster om att växa upp i den sociala barnavården*. 2019.
- Barnombudsmannens årsrapport 2020, *Dom tror att dom vet bättre*. 2020.
- Barnombudsmannens webbplats *Mina Rättigheter*, minarattigheter.se, besökt i oktober 2018.
- Barnombudsmannens webbsida *Ensamkommande barn måste få tillgång till BUP*, www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/i-media/nyheter/20171/ensamkommande-barn-maste-fa-tillgang-till-bup/, publicerad 23 november 2017. Besökt i oktober 2020.
- Boverket, *Unga är också medborgare*. 2020.
- Brottsförebyggande rådet, *Polisanmälda våldtäkter mot barn. En uppdaterad kunskapsbild*, Rapport 2011:6. 2011.
- Brottsförebyggande rådet, *Den polisanmälda barnmisshandeln – Utvecklingen fram till 2009*, Rapport 2011:16. 2011.
- Brottsförebyggande rådet, *Brottsutvecklingen i Sverige år 2008–2011*. 2012.
- Brottsförebyggande rådet, *Bedrägeribrottsligheten i Sverige (2016:9)*. 2016.
- Brottsförebyggande rådet, *Dödligt våld i Sverige 1990–2017*. 2019.

- Brottsförebyggande rådet, *Konstaterade fall av dödligt våld – En granskning av anmält dödligt våld 2018*. 2019.
- Centrum för idrottsforskning, *Idrotten och (o)jämligheten – I medlemmarnas eller samhällets intresse?* 2019.
- Ekonomistyrningsverket, *Barnperspektiv vid statliga beslut*, dnr 75-701/1999. 1999.
- Folkhälsomyndigheten, *Beslutsunderlag om HPV-vaccination av pojkar i det nationella vaccinationsprogrammet*. September 2017.
- Folkhälsomyndigheten, *Psykisk hälsa bland 11-, 13- och 15-åringar*. 2018.
- Folkhälsomyndighetens webbsida om spädbarnsdödlighet, www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/folkhalsans-utveckling/halsa/spadbarnsdodlighet/, uppdaterad 9 mars 2018. Besökt i oktober 2018.
- Folkhälsomyndighetens webbsida med information om Narkotikakommissionen, www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/alkohol-narkotika-dopning-tobak-och-spel-andts/narkotika-och-halsofarliga-varor/lagar-och-policy, besökt i februari 2019.
- Folkhälsomyndighetens webbsida om livsvillkor för barn med funktionsnedsättning, www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/halsa-i-olika-grupper/funktionsnedsattning/halsan-hos-personer-med-funktionsnedsattning/, besökt i oktober 2020.
- Granskningsnämnden för radio tv, *Granskat och klart. Tema – om mediets genomslagskraft*. 2013.
- IVO, *Vad tycker barnen? Barns och ungdomars uppfattning om sin trygghet och delaktighet i HVB och LSS-boenden under 2013*. 2014.
- IVO, *Vad har IVO sett 2017? De viktigaste iakttagelserna inom IVO:s tillsyn och tillståndsprövning för verksamhetsåret*. 2017.
- IVO:s tillsynsrapport, *Får barn som bor på HVB tillräckligt stöd av socialtjänsten?* 2018.
- IVO:s webbsida, *För placerade barn och unga*, www.ivo.se/for-privatpersoner/for-placerade-barn-och-unga/, besökt i oktober 2020.

- JO, Opcat – verksamhetsåret 2017/18, publicerad på myndighetens hemsida, www.jo.se/sv/Opcat/Opcat-verksamhetsaret-2017-18/, senast uppdaterad 27 november 2018. Besökt i maj 2019.
- Kriminalvården, *Kriminalvårdens handbok för arbetet med barnperspektivet* (2016:4). 15 november 2016.
- Kriminalvården, *Kriminalvård och statistik 2018*. 2019.
- Kriminalvårdens årsredovisning 2019.
- Kriminalvården, *Kriminalvård och statistik 2019*. 2020.
- Kronofogdemyndighetens webbsida om barn med skulder, www.kronofogden.se/barnmedskulder.html, besökt i februari 2019.
- Kriminalvårdens webbplats om statsbidrag, www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2019/februari/statsbidrag-till-ideella-organisationer/, besökt i augusti 2019.
- Kronofogdemyndighetens webbsida om vräkningsstatistik, www.kronofogden.se/statistikvrakning.html, besökt i december 2019.
- Kungliga Biblioteket, *Demokratins skattkammare – Förslag till en nationell biblioteksstrategi*. 2019.
- Lagrådets yttrande, *Vissa kirurgiska ingrepp i könsorganen och ändring av det kön som framgår av folkbokföringen*. Utdrag ur protokoll vid sammanträde den 23 oktober 2018.
- Livsmedelsverket, *Riskhanteringsåtgärder för att hålla nere intaget av energidrycker/koffein bland barn och unga*, dnr 2018/00523. 26 november 2018.
- Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget, *Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoritetspolitikens utveckling 2018. Inflytande och delaktighet – en fördjupning*. 2019.
- Länsstyrelsen i Örebro län, *Länsstyrelserna stödjer föräldraskapsstödsarbetet. 2018 års verksamhet*, publikation 2019:13. 2019.
- Migrationsverket, *Barnets rättigheter i asylprocessen*. 2014.
- Migrationsverket, *Prövning av barns bästa*. Rättsligt ställningstagande 24 juni 2020, RS/009/2020.
- Migrationsverket, *Att höra barn*. Rättsligt ställningstagande 24 juni 2020, RS/010/2020.

- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, *Uppdrag rörande bilaterala avtal om internationella adoptioner – Rapport till regeringen*, dnr 1.1.1:485/14. 2 mars 2015.
- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds skrivelse till Regeringskansliet, *Redovisning av regeringsuppdrag – Barnrätt i praktiken (BIP)*, dnr 4.2.2:1168/17. 29 mars 2018.
- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds webbsida om internationella adoptioner, www.mfof.se/sv/internationella-adoptioner/att-adoptera/adoptionsprocessen/Uppfoljningsrapporter/, besökt i januari 2019.
- Myndigheten för kulturanalys, *Barns och ungas kulturaktiviteter. Kulturfakta 2017:5*. 2017.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, *Inte ditt fel – att förebygga sexuell utsatthet*. 2015.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, *Fokus 17:1 Ungas etablering i arbets- och samhällslivet*. 2017.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, *En meningsfull fritid för alla unga – Återrapporering av 2018 års statsbidrag till den öppna fritidsverksamheten*. 2019.
- Polismyndigheten, *Polisens rapport om allvarlig och organiserad brottslighet*. 2017.
- Post- och telestyrelsens webbplats om kommunikationstjänster, www.pts.se, besökt i oktober 2020.
- Regeringen, svar av Gustav Fridolin på fråga 2015/16:34 av Erik Bengtzboe (M), *Skolgång för barn till EU-migranter*, dnr U2015/04594/S. 30 september 2015.
- Regeringens webbsida om väpnade konflikter, www.regeringen.se/regeringens-politik/barn-och-vapnad-konflikt/, besökt i oktober 2020.
- Regeringskansliet, *Första rapport av Sverige om konventionen om barnets rättigheter*. 1992.
- Regeringskansliet, *Sveriges andra rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter*. 1997.
- Regeringskansliet, *Sveriges tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter – Om åtgärder och framsteg för att förverkliga konventionen om barnets rättigheter*. 2002.

- Regeringskansliet, *Mänskliga rättigheter – Konventionen om barnets rättigheter*. 2006.
- Regeringskansliet, *Sveriges femte periodiska rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter om barnkonventionens genomförande under 2007–2012*. 2012.
- Regeringskansliet, *Barn som olovligen förs bort eller kvarhålls i ett annat land*. 2014.
- Regeringskansliet, *Barnkonsultationer – barns rätt att göra sina röster hörda*. 2018.
- Regeringskansliets pressmeddelande *Ny strategi för Sveriges samarbete med Unesco*. 23 april 2018.
- Regeringskansliets pressmeddelande *Sverige ökar sitt stöd till Unesco*. 10 juli 2018.
- Riksrevisionen, *Barnkonventionen i praktiken* (RiR 2004:30). 2004.
- Sametinget, *Uttalande angående remissyttrande om delbetänkande från utredningen om en stärkt minoritetspolitik; Nästa steg? (SOU 2017:60)*. 2–5 oktober 2017.
- Skolinspektionens informationsblad *Avgifter i skolan*, publicerat 7 december 2011, uppdaterat 14 september 2018.
- Skolverkets publikation *Nolltolerans mot diskriminering och kränkande behandling – lagens krav och huvudmannens ansvar*. 2011.
- Skolverket, juridisk vägledning. Juli 2012.
- Skolverkets skrivelse till Utbildningsdepartementet, *Skrivelse om rätt till utbildning och annan verksamhet enligt skollagen till följd av EU-rätten*, dnr 2014:1204. 24 november 2014.
- Skolverkets publikation *Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot trakasserier och kränkningar*. 2015.
- Skolverkets webbsida www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragar/avgifter, senast uppdaterad 29 augusti 2019. Besökt i oktober 2020.
- Skolverkets webbplats, www.skolverket.se, besökt i augusti 2019.
- Socialstyrelsens handbok *Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn*, artikelnummer: 2004-101-1. 2004.

- Socialstyrelsens handbok *Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*. 2012.
- Socialstyrelsen, *Barn och unga i familjehem och HVB. Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter*. 2013.
- Socialstyrelsen, *När förälder oväntat avlider. Resultat och slutsatser från tre kartläggningar om ansvar samt strukturer för information och stöd*. December 2013.
- Socialstyrelsen, *Barn och unga i familjehem och HVB. Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter*. 2013.
- Socialstyrelsen, *När förälder oväntat avlider*. 2013.
- Socialstyrelsens handbok *Adoption*. 2014.
- Socialstyrelsens rapport *Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*, artikelnummer 2014-12-40. 2014.
- Socialstyrelsen, *Barn som far illa eller riskerar att fara illa – En vägledning för hälso- och sjukvården samt tandvården gällande anmälningsskyldighet och ansvar*. 2014.
- Socialstyrelsen, *Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning – Handbok för rättstillämpning vid handläggning och utförande av LSS-insatser*. 2014.
- Socialstyrelsen, *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*. 2015.
- Socialstyrelsen, *Utreda barn och unga*. 2015.
- Socialstyrelsen, *Dina rättigheter i tvångsvården – Vård enligt LPT*. 2015.
- Socialstyrelsen, *Dina rättigheter i tvångsvården – Vård enligt LRV*. 2015.
- Socialstyrelsens handbok *Din skyldighet att informera och göra patienten delaktig*. 2015.
- Socialstyrelsen, *Våldsbejakande extremism. Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna*. 2017.
- Socialstyrelsens rapport *Utvecklingen av psykisk ohälsa bland barn och unga vuxna*. 2017.
- Socialstyrelsen, *Grundbok i BBIC*. 2018.

- Socialstyrelsens rapport *Att göra anmälningar som gäller barn sökbara – rättsliga förutsättningar för personuppgiftsbehandling*. 2019.
- Socialstyrelsen, *Uppföljning av barnkonventionens genomslag vid tillämpning av LSS*. 2019.
- Socialstyrelsen, *LVU Handbok för socialtjänsten*. 2020.
- Socialstyrelsens dödsorsaksregister,
www.socialstyrelsen.se/statistik/statistikdatabas/dodsorsaker,
besökt i oktober 2020.
- Socialstyrelsens webbplats om regelverket för tvångsvård,
www.socialstyrelsen.se/regelverk/tvangsvard, besökt i mars 2019.
- Socialstyrelsens webbsida om vilken vård som ska erbjudas,
www.socialstyrelsen.se/vardochomsorgforasylsokandemedflera/halso-ochsjukvardoch tandvard/vilkenvardskaerbjudas, besökt i mars 2019.
- Statens Institutionsstyrelse, *Ungdomar intagna på SIS särskilda ungdomshem 2017. En tabellsammanställning av ADAD inskrivningsintervju*. 2018.
- Statens kulturråds webbsida www.kulturradet.se, besökt i oktober 2020.
- Statskontoret, *Barnpolitikens myndighetsstruktur och styrning* (2007:15). 2007.
- Statskontoret, *Tillsyn och klagomålshantering inom migrationsområdet* (2014:32). 2014.
- Statskontoret, *FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter – utmaningar i statens arbete* (2018:8). 2018.
- Åklagarmyndigheten, *Barn som begår brott – utredningar jämlikt 31 § LUL*, RättsPM 2013:6.
- Åklagarmyndigheten, *Unga lagöverträdare och barnkonventionen*, RättsPM 2013:7. Uppdaterad oktober 2018.

Rättsfall och myndighetspraxis

Högsta domstolen

- NJA 1920 s. 449.
- NJA 1945 s. 605.
- NJA 1973 s. 62.
- NJA 1976 s. 458.
- NJA 1977 s. 706.
- NJA 1978 s. 67.
- NJA 1978 s. 468.
- NJA 1979 s. 802.
- NJA 1981 s. 753.
- NJA 1983 s. 359.
- NJA 1983 s. 364.
- NJA 1983 s. 642.
- NJA 1983 s. 750.
- NJA 1985 s. 56.
- NJA 1985 s. 494.
- NJA 1985 s. 651.
- NJA 1986 s. 338.
- NJA 1986 s. 604.
- NJA 1987 s. 116.
- NJA 1987 s. 496.
- NJA 1987 s. 600.
- NJA 1987 s. 628.
- NJA 1988 s. 586.
- NJA 1989 s. 564.
- NJA 1991 s. 21.
- NJA 1992 s. 93.
- NJA 1992 s. 566.
- NJA 1992 s. 594.
- NJA 1993 s. 128.

NJA 1993 s. 277.
NJA 1994 s. 128.
NJA 1994 s. 637.
NJA 1995 s. 398.
NJA 1996 C 27.
NJA 1997 s. 368.
NJA 1997 s. 636.
NJA 1998 s. 693.
NJA 1999 s. 166.
NJA 2000 s. 421.
NJA 2000 s. 612.
NJA 2001 s. 913.
NJA 2003 s. 372.
NJA 2003 s. 473.
NJA 2003 s. 537.
NJA 2004 s. 417.
NJA 2005 s. 283.
NJA 2005 s. 712.
NJA 2005 s. 805.
NJA 2006 s. 40.
NJA 2006 s. 388.
NJA 2006 s. 467.
NJA 2006 s. 505.
NJA 2007 s. 201.
NJA 2007 s. 382.
NJA 2007 s. 425.
NJA 2007 s. 584.
NJA 2007 s. 624.
NJA 2007 s. 636.
NJA 2008 s. 81.
NJA 2008 s. 780.
NJA 2008 s. 963.

NJA 2008 s. 1096.
NJA 2008 s. 1135.
NJA 2009 s. 776.
NJA 2009 s. 798.
NJA 2010 s. 461.
NJA 2011 s. 311.
NJA 2011 s. 507.
NJA 2011 s. 799.
NJA 2012 s. 333.
NJA 2012 s. 400.
NJA 2012 s. 564.
NJA 2013 s. 548.
NJA 2013 s. 569.
NJA 2013 s. 588.
NJA 2013 s. 1143.
NJA 2013 s. 1241.
NJA 2014 s. 307.
NJA 2015 not. 10.
NJA 2015 s. 501.
NJA 2015 s. 649.
NJA 2015 s. 702.
NJA 2016 s. 129.
NJA 2016 s. 596.
NJA 2016 s. 719.
NJA 2017 s. 557.
NJA 2017 s. 701.
NJA 2017 s. 1129.
NJA 2018 s. 9.
NJA 2018 s. 1103.
NJA 2019 s. 43.
NJA 2019 s. 160.
NJA 2019 s. 238.

NJA 2019 s. 504.

NJA 2019 s. 544.

NJA 2019 s. 969.

NJA 2020 s. 134.

Högsta domstolens dom den 2 juli 2020 i mål B 5306-19.

Högsta domstolens dom den 3 juli 2020 i mål T 4238-19.

Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ 1977:121.

RÅ 1983 2:18.

RÅ 1987 ref. 109.

RÅ 1987 ref. 174.

RÅ 1992 ref. 6.

RÅ 1994 ref. 81.

RÅ 1995 ref. 38.

RÅ 1995 ref. 39.

RÅ 1995 ref. 46.

RÅ 1995 ref. 64.

RÅ 1995 ref. 70.

RÅ 1996 ref. 61.

RÅ 1996 ref. 91.

RÅ 1997 ref. 23.

RÅ 1997 ref. 49.

RÅ 1997 ref. 79.

RÅ 2001 ref. 71.

RÅ 2002 ref. 1.

RÅ 2004 ref. 16.

RÅ 2005 ref. 66.

RÅ 2006 ref. 10.

RÅ 2006 ref. 36.

RÅ 2006 ref. 66.

RÅ 2006 not. 83.
RÅ 2007 ref. 2.
RÅ 2008 ref. 17.
RÅ 2008 ref. 55.
RÅ 2009 ref. 64.
RÅ 2010 ref. 17.
HFD 2011 ref. 5.
HFD 2011 ref. 6.
HFD 2011 ref. 13.
HFD 2011 ref. 36.
HFD 2011 ref. 50.
HFD 2011 ref. 78.
HFD 2011 not. 81.
HFD 2012 ref. 35.
HFD 2013 ref. 49.
HFD 2013 ref. 54.
HFD 2013 ref. 83.
HFD 2014 ref. 37.
HFD 2014 ref. 38.
HFD 2014 ref. 46.
HFD 2014 ref. 64.
HFD 2015 ref. 5.
HFD 2015 ref. 36.
HFD 2017 ref. 33.
HFD 2017 ref. 39.
HFD 2017 ref. 40.
HFD 2017 ref. 42.
HFD 2017 ref. 50.
HFD 2018 ref. 13.
HFD 2018 ref. 17.
HFD 2020 ref. 13.

Hovrätterna

RH 1988:59.

RH 1990:127.

RH 1998:2.

RH 2004:61.

RH 2006:20.

RH 2006:47.

RH 2010:9.

RH 2010:34.

RH 2010:89.

RH 2013:12.

RH 2014:9.

RH 2016:31.

Göta hovrätt, mål B 1331-18, dom den 12 juni 2018.

Hovrätten för Nedre Norrland, mål B 674-18, dom den 26 juni 2018.

Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3441-19, dom den 27 december 2019.

Hovrätten för Övre Norrland, mål B 671-11, dom den 7 maj 2012.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål B 454-15, dom den 19 maj 2015.

Svea hovrätt, mål ÖÄ 4048-12, beslut den 13 september 2012.

Svea hovrätt, mål T 5095-13, dom den 11 april 2014.

Svea hovrätt, mål B 10522-14, dom den 23 januari 2015.

Svea hovrätt, mål B 3616-17, dom den 12 december 2017.

Svea hovrätt, mål B 7305-17, dom den 21 december 2017.

Svea hovrätt, mål B 11525-18, dom den 17 januari 2019.

Svea hovrätt, mål B 7125-19, dom den 5 februari 2020.

Kammarrätterna

Kammarrätten i Sundsvall, mål 1492-12, dom den 4 juli 2013.

Kammarrätten i Göteborg, mål 5752-14, beslut den 18 december 2014.

Tingsrätterna

Uppsala tingsrätt, mål nr T 4350-07, dom den 20 april 2010.

Migrationsöverdomstolen

MIG 2007:10.

MIG 2007:30.

MIG 2007:49.

MIG 2007:54.

MIG 2007:56.

MIG 2008:46.

MIG 2009:1.

MIG 2009:3.

MIG 2009:17.

MIG 2009:21.

MIG 2010:04.

MIG 2011:11.

MIG 2012:1.

MIG 2015:23.

MIG 2016:1.

MIG 2016:26.

MIG 2017:6.

MIG 2017:11.

MIG 2018:20.

MIG 2020:2.

Migrationsöverdomstolens dom den 4 januari 2010
i mål nr UM 1014-09.

EU-domstolen

P mot S och Cornwall County Council, mål C-13/94, 30 april 1996.

Badeck m.fl., mål C-158/97, 28 mars 2000.

Abrahamsson m.fl., mål C-407/98, 6 juli 2000.

C, mål C-435/06, 27 november 2007.

Doris Povse mot Mauro Alpago, mål C-211/10, 1 juli 2010.

Digital Rights Ireland Ltd, mål C-293/12, och Kärntner Landesregierung m.fl., C-594/12, 8 april 2014.

Tele2 Sverige AB, mål C 203/15, och Tom Watson m.fl., mål C-698/15, 21 december 2016.

SM mot Entry Clearance Officer, UK Visa Section, mål C-129/18, 26 mars 2019.

Europadomstolen

”Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” mot Belgien, mål 1474/62 m.fl., 23 juli 1968.

Kjeldsen m.fl. mot Danmark, mål 5095/71 m.fl., 7 december 1976.

Campbell och Cosans mot Förenade kungariket, mål 7511/76 m.fl., 25 februari 1982.

Olsson mot Sverige, mål 10465/83, 24 mars 1988.

Eriksson mot Sverige, mål 11373/85, 22 juni 1989.

Andersson mot Sverige, mål 12963/87, 25 februari 1992.

Guillot mot Frankrike, mål 22500/93, 24 oktober 1993.

E.M. mot Norge, mål 20087/92, beslut av Kommissionen 26 oktober 1995.

Osman mot Förenade kungariket, mål 87/1997/871/1083, 28 oktober 1998.

Söderbäck mot Sverige, mål 113/1997/897/1109, 28 oktober 1998.

T mot Förenade kungariket, mål 24724/94, 16 december 1999.

Mazurek mot Frankrike, mål 34406/97, 1 februari 2000.

Gnahoré mot Frankrike, mål 40031/98, 19 september 2000.

- Keenan mot Förenade kungariket, mål 27229/95, 3 april 2001.
Sen mot Nederländerna, mål 31465/96, 21 december 2001.
Odièvre mot Frankrike, mål 42326/98, 13 februari 2003.
Kosmopoulou mot Grekland, mål 60457/00, 5 februari 2004.
Görgülü mot Tyskland, mål 74969/01, 26 februari 2004.
Weh mot Österrike, mål 38544/97, 8 april 2004.
von Hannover mot Tyskland, mål 59320/00, 24 juni 2004.
Vo mot Frankrike, mål 53924/00, 8 juli 2004.
Öneryildiz mot Turkiet, mål 48939/99, 30 november 2004.
Siliadin mot Frankrike, mål 73316/01, 26 juli 2005.
Tuquabo-Tekle m.fl. mot Nederländerna, mål 60665/00,
1 december 2005.
Timishev mot Ryssland, mål 55762/00 m.fl., 13 december 2005.
Mihailova mot Bulgarien, mål 35978/02, 12 januari 2006.
Róžański mot Polen, mål 55339/00, 18 maj 2006.
R. mot Finland, mål 34141/96, 30 maj 2006.
Wainwright mot Förenade kungariket, mål 12350/04, 26 september
2006.
Kontrová mot Slovakien, mål 7510/04, 31 maj 2007.
Wagner och J.M.W.L mot Luxemburg, mål 76240/01, 28 juni 2007.
Folgerø m.fl. mot Norge, mål 15472/02, 29 juni 2007.
Phinikaridou mot Cypern, mål 23890/02, 20 december 2007.
Ladent mot Polen, mål 11036/03, 18 mars 2008.
Salduz mot Turkiet, mål 36391/02, 27 november 2008.
K.U. mot Finland, mål 2872/02, 2 december 2008.
Panovits mot Cypern, mål 4268/04, 11 december 2008.
Branko Tomašić m.fl. mot Kroatien, mål 46598/06, 15 januari 2009.
Appel-Irrgang m.fl. mot Tyskland, mål 45216/07, beslut 6 oktober
2009.
Ranstev mot Cypern och Ryssland, mål 25965/04, 7 januari 2010.
Gillan och Quinton mot Förenade kungariket, mål 4158/05,
12 januari 2010.
Yoldaş mot Turkiet, mål 27503/04, 23 februari 2010.

- Adamkiewicz mot Polen, mål 54729/00, 2 mars 2010.
- Oršuš m.fl. mot Kroatien, mål 15766/03, 16 mars 2010.
- M.A.K. och R.K. mot Förenade kungariket, mål 45901/05 och 40146/06, 23 mars 2010.
- Ali mot Förenade kungariket, mål 40385/06, 11 januari 2011.
- Sporer mot Österrike, mål 35637/03, 3 februari 2011.
- Lautsi m.fl. mot Italien, mål 30814/06, 18 mars 2011.
- Ponomaryovi mot Bulgarien, mål 5335/05, 21 juni 2011.
- Nunez mot Norge, mål 55597/09, 28 juni 2011.
- Dojan m.fl. mot Tyskland, mål 319/08, beslut 13 september 2011.
- M. och C. mot Rumänien, mål 29032/04, 27 september 2011.
- Popov mot Frankrike, mål 39472/07 och 39474/07, 19 januari 2012.
- Levin mot Sverige, mål 35141/06, 15 mars 2012.
- Panaïtescu mot Rumänien, mål 30909/06, 10 april 2012.
- Harroudj mot Frankrike, mål 43631/09, 4 oktober 2012.
- C.N. och V. mot Frankrike, mål 67724/09, 11 oktober 2012.
- Catan m.fl. mot Moldavien och Ryssland, mål 43370/04 m.fl., 19 oktober 2012.
- Röman mot Finland, mål 13072/05, 29 januari 2013.
- Tarantino m.fl. mot Italien, mål 25851/09 m.fl., 2 april 2013.
- Mehmet Şentürk och Bekir Şentürk mot Turkiet, mål 13423/09, 9 april 2013.
- Rousk mot Sverige, mål 27183/04, 25 juli 2013.
- Kasap m.fl. mot Turkiet, mål 8656/10, 14 januari 2014.
- Mugenzi mot Frankrike, mål 52701/09, 10 juli 2014.
- Jeunesse mot Nederländerna, mål 12738/10, 3 oktober 2014.
- Tarakhel mot Schweiz, mål 29217/12, 4 november 2014.
- Gözüm mot Turkiet, mål 4789/10, 20 januari 2015.
- Asiye Genç mot Turkiet, mål 24109/07, 27 januari 2015.
- Dvorski mot Kroatien, mål 25703/11, 20 oktober 2015.
- Roman Zakharov mot Ryssland, mål 47143/06, 4 december 2015.
- Çam mot Turkiet, mål 51500/08, 23 februari 2016.
- I.A.A. mot Storbritannien, mål 25960/13, beslut 8 mars 2016.

Blokhin mot Ryssland, mål 47152/06, 23 mars 2016.

Kocherov och Sergejeva mot Ryssland, mål 16899/13, 29 mars 2016.

El Ghatet mot Schweiz, mål 56971/10, 8 november 2016.

Osmanoğlu och Kocabaş mot Schweiz, mål 29086/12, 10 januari 2017.

Wetjen m.fl. mot Tyskland, mål 68125/14 och 72204/14, 22 mars 2018.

Marknadsdomstolen

MD 1999:26.

MD 2000:8.

MD 2010:30.

MD 2012:14.

Marknadsdomstolens dom i mål B 4/11, 6 december 2012.

Arbetsdomstolen

AD 1983 nr. 107.

AD 2006 nr. 96.

AD 2009 nr. 11.

AD 2011 nr. 25.

Justitieombudsmannen

JO:s ämbetsberättelse 1989/90 s. 60.

JO:s ämbetsberättelse 1989/90 s. 219.

JO:s ämbetsberättelse 1994/95 s. 255.

JO:s ämbetsberättelse 2001/02 s. 397.

JO:s ämbetsberättelse 2006/07 s. 212.

JO:s ämbetsberättelse 2007/08 s. 190.

JO:s ämbetsberättelse 2011/12 s. 77.

JO:s ämbetsberättelse 2012/13 s. 106.
JO:s ämbetsberättelse 2013/14 s. 144.
JO:s ämbetsberättelse 2016/17 s. 427.
JO:s ämbetsberättelse 2017/18 s. 332.
JO:s ämbetsberättelse 2018/19 s. 184.
JO:s ämbetsberättelse 2018/19 s. 518.
JO:s ämbetsberättelse 2019/20:JO1 s. 543.
Beslut dnr 372-2001 den 12 april 2002.
Beslut dnr 3019-2012 den 26 april 2013.
Beslut dnr 3153-2016 den 23 november 2018.
Beslut dnr 3154-2016 den 23 november 2018.
Beslut dnr 7875-2017 den 17 maj 2019.
Beslut dnr 6434-2018 den 12 juli 2019.
Beslut dnr 7898-2017 den 19 december 2019.
Beslut dnr O 7-2018 den 5 februari 2020.
Beslut dnr 3233-2018 den 10 februari 2020.

Justitiekanslern

Beslut dnr 6599-12-34 den 4 oktober 2012.

Granskningsnämnden för radio och tv

Beslut SB 825/08, Hej, hej sommar.
Beslut 11/01958, Blue Steel.

Skolverket

Beslut dnr 52-2006:2792, 23 januari 2007.

Skolväsendets överklagandenämnd

- Beslut dnr 07:490, 2 augusti 2008.
Beslut dnr 2011:190, 3 oktober 2011.
Beslut dnr 2013:458, 16 januari 2014.
Beslut dnr 2014:540, 23 april 2015.
Beslut dnr 2014:556, 16 februari 2015.
Beslut dnr 2015:58, 28 maj 2015.

Skolinspektionens beslut

- Beslut 2010-3843, 10 september 2010.
Beslut dnr 41-2010:5781, 13 april 2011.
Beslut dnr 42-2014:2115, 26 maj 2014.

Internationella dokument

Dokument från FN:s kommitté för barnets rättigheter

Allmänna kommentarer

- CRC/GC/2001/1, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 1 (2001), artikel 29.1: Utbildningens mål*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 17 april 2001.
- CRC/GC/2002/2, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 2 (2002), Rollen för oberoende nationella institutioner för mänskliga rättigheter i arbetet med att främja och skydda barnets rättigheter*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 15 november 2002.
- CRC/GC/2003/3, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 3 (2003), Hiv/aids och barnets rättigheter*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 1 juli 2003.
- CRC/GC/2003/4, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 4 (2003), Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 1 juli 2003.

- CRC/GC/2003/5, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 5 (2003), Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter (artikel 4, 42 och 44.6)*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 27 november 2003.
- CRC/C/GC/6, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 6 (2005), Behandlingen av ensamkommande barn och barn som har skilts från föräldrarna utanför ursprungslandet*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 1 september 2005.
- CRC/C/GC/7, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 7 (2005), Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 20 september 2006.
- CRC/C/GC/8, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 8 (2006), Barnets rätt till skydd mot kroppslig bestraffning och andra grymma eller förnedrande former av bestraffning (bl.a. artikel 19, 28.2 och 37)*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 2 mars 2007.
- CRC/C/GC/9, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 9 (2006), Rättigheter för barn med funktionsnedsättning*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 27 februari 2007.
- CRC/C/GC/11, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 11 (2009), Barn som tillhör ursprungsbefolkningar och deras rättigheter enligt konventionen*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 12 februari 2009.
- CRC/C/GC/12, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (2009), Barnets rätt att bli hörd*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 20 juli 2009.
- CRC/C/GC/13, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 18 april 2011.
- CRC/C/GC/14, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013), Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 29 maj 2013.
- CRC/C/GC/15, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 15 (2013), Barnets rätt till bästa uppnåeliga hälsa (art. 24)*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 17 april 2013.

- CRC/C/GC/16, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 16 (2013), Staternas skyldigheter rörande näringslivets påverkan på barnets rättigheter*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 17 april 2013.
- CRC/C/GC/17, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 17 (2013), Barnets rätt till vila, fritid, lek och rekreation samt till det kulturella och konstnärliga livet (art. 31)*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 17 april 2013.
- CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18, *Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kommitté för avskaffande av diskriminering av kvinnor/allmän kommentar nr 18 av FN:s kommitté för barnets rättigheter, om skadliga sedvänjor*. FN:s kommitté för avskaffande av diskriminering av kvinnor och FN:s kommitté för barnets rättigheter. 14 november 2014.
- CRC/C/GC/19, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 19 (2016), om offentlig budgetering för förverkligandet av barns rättigheter (artikel 4)*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 20 juli 2016.
- CRC/C/GC/20, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 20 (2016), om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 6 december 2016.
- CRC/C/GC/21, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 21 (2017), om barn i gatumiljöer*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 21 juni 2017.
- CMW/C/GC/3 – CRC/C/GC/22, *Gemensam allmän kommentar nr 3 (2017) av FN:s kommitté för skydd av migrantarbetares och deras familjers rättigheter och nr 22 (2017) av FN:s kommitté för barnets rättigheter om de allmänna principerna rörande barns mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration*. FN:s kommitté för skydd av migrantarbetares och deras familjers rättigheter och FN:s kommitté för barnets rättigheter. 16 april 2017.
- CMW/C/GC/4 – CRC/C/GC/23, *Gemensam allmän kommentar nr 4 (2017) av FN:s kommitté för skydd av migrantarbetares och deras familjers rättigheter och nr 23 (2017) av FN:s kommitté för barnets rättigheter om staternas skyldigheter rörande barns*

mänskliga rättigheter inom ramen för internationell migration i ursprungs-, transit-, destinations- och återvändandeländer. FN:s kommitté för skydd av migrantarbetares och deras familjers rättigheter och FN:s kommitté för barnets rättigheter. 16 november 2017.

CRC/C/GC/24, *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 (2019), om barnets rättigheter i rättssystemet (ersätter tidigare allmän kommentar nr 10).* FN:s kommitté för barnets rättigheter. 18 september 2019.

CRC/C/GC/25, *Draft General Comment No. 25 (202x) Children's rights in relation to the digital environment.* FN:s kommitté för barnets rättigheter. 13 augusti 2020.

Rekommendationer och sammanfattande slutsatser m.m. till Sverige

CRC/C/15/Add.2, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Sweden.* FN:s kommitté för barnets rättigheter. 18 februari 1993.

CRC/C/15/Add.101, *Concluding observations: Sweden.* FN:s kommitté för barnets rättigheter. 10 maj 1999.

CRC/C/15/Add.248, *Concluding observations: Sweden.* FN:s kommitté för barnets rättigheter. 30 mars 2005.

CRC/C/OPAC/SWE/CO/1, *Concluding observations: Sweden.* FN:s kommitté för barnets rättigheter. 6 juli 2007.

CRC/C/SWE/CO/4, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Sweden.* FN:s kommitté för barnets rättigheter. 26 juni 2009.

CRC/C/OPSC/SWE/CO/1, *Concluding observations: Sweden.* FN:s kommitté för barnets rättigheter. 23 januari 2012.

CRC/C/SWE/CO/5, *Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden.* FN:s kommitté för barnets rättigheter. 6 mars 2015.

CRC/C/SWE/QPR/6–7, *List of issues prior to submission of the combined sixth and seventh periodic report of Sweden.* FN:s kommitté för barnets rättigheter. 23 juli 2020.

Övriga dokument

A/53/41, *Report of the Committee on the Rights of the Child*. FN:s generalförsamling. 1998.

Barnrättskommitténs webbsida, *Recommendations from the 2014 day of general discussion on children's rights and digital media*, www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Discussion2014.aspx, besökt oktober 2020.

Barnrättskommitténs webbsida, *Simplified reporting procedure* www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/ReportingProcedure.aspx, besökt oktober 2020.

CRC/C/50, *Report on the eleventh session*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 22 mars 1996.

CRC/C/15/Add.65, *General discussion on the child and the media*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 1996.

CRC/C/15/Add.149, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Palau*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 21 februari 2001.

CRC/C/15/Add.169, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Lebanon*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 21 mars 2002.

CRC/C/121, *Report on the Thirty-First Session*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 11 december 2002.

CRC/C/15/Add.223, *Concluding observations: Indonesia*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 26 februari 2004.

CRC/C/153, *Day of General discussion – Children without parental care*. FN: kommitté för barnets rättigheter. 17 mars 2006.

CRC/C/BEN/CO/2. *Concluding observations: Benin*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 20 oktober 2006.

CRC/C/NZL/CO/3–4, *Concluding observations: New Zealand*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 11 april 2011.

CRC/C/AUS/CO/4, *Concluding observations: Australia*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 28 augusti 2012.

CRC/C/ISR/CO/2–4, *Concluding observations on the second to fourth periodic reports of Israel*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 4 juli 2013.

CRC/C/58/Rev.3, *Treaty specific guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States parties under article 44, paragraph 1 (b), of the Convention on the Rights of the Child*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 3 mars 2015.

CRC/C/4/Rev.5, *Rules of procedure*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. 1 mars 2019.

CRC/C/156, *Guidelines regarding the implementation of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography*. 10 september 2019.

Övriga internationella dokument

Förenta nationerna

A/RES/56/128, *Traditional or customary practices affecting the health of women and girls*. FN:s generalförsamling. 19 december 2001.

A/RES/68/268, *Strengthening and enhancing the effective functioning of the human rights treaty body system*. FN:s generalförsamling. 21 april 2014.

A/RES/70/1, *Att förändra vår värld: Agenda 2030 för hållbar utveckling*. FN:s generalförsamling. 25 september 2015.

CCPR, *General comment No. 13: Article 14 (Administration of justice)*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 1984.

CCPR, *General comment No. 16: Article 17 (Right to privacy)*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 1989.

CCPR, *General comment No. 17: Article 24 (Rights of the child)*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 1989.

CCPR, *General comment No. 18: Non discrimination*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 1989.

CCPR, *General comment No. 19: Article 23 (The family)*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 1990.

CCPR, *General Comment No. 20: Article 7 (Prohibition of Torture, or Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 10 mars 1992.

- CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, *General comment No. 22 (48) (art. 18)*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 27 september 1993.
- CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, CCPR, *General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities)*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 8 april 1994.
- CCPR/C/21/Rev.1/Add.9, *General Comment No. 27 (67) Freedom of movement (article 12)*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 1 november 1999.
- CCPR/C/21/Rev. 1/Add.13, *General Comment No. 31 [80] The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 26 maj 2004.
- CCPR/C/GC/32, *General Comment No. 32: Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 23 augusti 2007.
- CCPR/C/GC/35, *General comment No. 35: Article 9 (Liberty and security of person)*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 16 december 2014.
- CCPR/C/GC/36, *General comment No. 36: Article 6: right to life*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 3 september 2019.
- CCPR/C/GC/37, *General comment No. 37 (2020) on the right of peaceful assembly (article 21)*. FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. 17 september 2020.
- CEDAW, *General recommendation No. 24: Article 12 of the Convention (women and health)*. FN:s kommitté för avskaffande av diskriminering av kvinnor. 1999.
- CESCR, *General comment No. 3: The nature of States parties' obligations (art. 2, para. 1, of the Covenant)*. FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. 14 december 1990.
- E/CN.4/1986/42, *Report of the Working group on Traditional Practices affecting Women and Children*. FN:s ekonomiska och sociala råd. 4 februari 1986.
- E/C.12/1999/4, *General Comment 11 (1999), Plans of action for primary education (article 14 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*. FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. 10 maj 1999.

- E/C.12/1999/10, *General Comment No. 13 (Twenty-first session, 1999), The right to education (article 13 of the Covenant)*. FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. 8 december 1999.
- E/C.12/2000/4, *General Comment No. 14 (2000), The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*. FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. 11 augusti 2000.
- E/C.12/GC/19, *General Comment No. 19 The right to social security (art. 9)*. FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. 4 februari 2008.
- E/C.12/GC/21, *General comment No. 21 Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, para. 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*. FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. 21 december 2009.
- HR/PUB/07/1, *Legislative History of the Convention on the Rights of the Child: Vol 1 and 2*. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. United Nations. New York and Geneva, 2007.
- Internationella arbetsorganisationen (ILO), webbsida om organisationen, www.ilo.org/global/about-the-ilo/mission-and-objectives/lang--en/index.htm, besökt 14 februari 2019.
- Machel, *Impact of armed conflict on children*. United Nations Secretary-General's Study on the impact of conflict on children, including participation in wars as child soldiers. 1996.
- Sergio Pinheiro, *World report on violence against children*. United Nations Secretary-General's Study on violence against children. 2006.
- Unicef m.fl., *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*. Fully revised third edition. September 2007.

Europeiska unionen

Europeiska kommissionens meddelande *EU:s handikappstrategi 2010–2020: Nya åtgärder för ett hinderfritt samhälle i EU*, KOM. 2010.

Europarådet

Europarådet m.fl.; *Handbok om europeisk rätt rörande barnets rättigheter*. 2015.

Europarådet, *Human rights: a reality for all, Disability Strategy 2017–2023*. 2017.

Europarådets webbsida om en ny strategi för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, www.coe.int/en/web/disability, besökt mars 2020.

Europadomstolen, *Guide on article 6 of the Convention, Right to a fair trial (criminal limb)*. Europarådet. 2020.

Europadomstolen, *Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights, Right to respect for private and family life, home and correspondence*. Europarådet. 2019.

Resolution 1952 (2013) *Children's right to physical integrity*. 2013-10-01.

Övriga dokument

EUROPOL, *Serious and Organised Crime Threat Assessment: Crime in the age of technology*. 2017.

Världshälsoorganisationens författning. 22 juli 1946.

Haagkonferensens webbsida om anslutna stater till 1993 års Haagkonvention, www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=69, uppdaterad 2018-06-28.

Interagency Working Group in Luxembourg on Sexual Exploitation on Children, *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*, ECPAT Luxembourg. 2016.

Publikationer från svenska organisationer

- Barnafrid, *Utvärdering av Barnabus 2019*. 2019.
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, rapport nr 178, *Skolelevers drogvanor 2018*. 2018.
- Ecpat Hotline, *En rapport om dokumenterade sexuella övergrepp på barn på internet*. 2018.
- Friends, *Friendsrapporten 2017*. 2017.
- Friends, *Friendsrapporten 2018*. 2018.
- Internetstiftelsen, *Svenskarna och internet 2018*. 2018.
- Janson m.fl., Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Våld mot barn 2016 – En nationell kartläggning*. 2017.
- Jonsson m.fl., Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Barnafrid, *Barn som utsätts för sexuella övergrepp på nätet*. 2017.
- Länsstyrelsen i Stockholms län, *Prostitutionen i Sverige 2014 – en omfattningskartläggning*, Rapport 2015:10. 2015.
- Majblomman, *En praktisk handbok för dig som funderar över avgifter och insamlingar i skolan*. 2014.
- Mind i samarbete med Högskolan i Gävle och Länsförsäkringar, *Unga mår allt sämre – eller? – Kunskapsöversikt om ungas psykiska hälsa i Sverige 2018*. 2018.
- Nilsson m.fl., Barnafrid Linköpings universitet, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Kunskapsöversikt om stöd och behandling för barn som utsatts för sexuella övergrepp och fysisk misshandel*. 2017.
- Riksidrottsförbundets webbsida, www.rf.se, besökt i oktober 2020.
- Rädda Barnen, *Ung Röst 2014*. 2014.
- Save the Children (Rädda Barnen), rapporten *Changing lives in our lifetime*. 2019.
- Stiftelsen Allmänna barnhuset, *Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar*. 2016.
- Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Dags att prata om sexuella övergrepp – handledning till skolans personal*. 2017.
- Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *En del av verkligheten*. 2017.

- Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Stöd och behandling för barn som utsatts för våld och sexuella övergrepp – Projektrapport och förslag till en modell*. 2019.
- Stiftelsen Allmänna barnhuset, *Multiutsatta barn*. 2020.
- Svedin (red) m.fl., Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Unga sex och internet – i en föränderlig värld*. 2015.
- Sveriges advokatsamfunds promemoria *Advokatens uppdrag för svaga eller utsatta klienter*. 2020.
- Sveriges kommuner och landstings skrivelse till landstingens och regionernas kanslier *Patientavgifter fr.o.m. den 1 januari 2018*, dnr 18/00314. 19 januari 2018.
- Sveriges Kommuner och Regioner, *Ersättningar och villkor vid familjehemsvård av barn, unga och vuxna, vårdnadsöverflyttningar m.m. för år 2020*, cirkulär 19:44. 2019.
- Svenska Barnläkarföreningens skrivelse, *Angående omskärelse av pojkar*. 6 oktober 2010.
- Svenska Filminstitutets webbplats www.filminstitutet.se, besökt i oktober 2020.
- Svenska Läkaresällskapet, delegation för medicinsk etik, uttalande *Icke-medicinskt motiverad omskärelse av pojkar*. 25 februari 2010.
- Unga Klaras webbplats, www.ungaklara.se, besökt i oktober 2020.
- Unicef Sverige, *Handbok om barnkonventionen*. 2008.
- Unicefs rapport, *Vilka rättigheter har barn som är EU-medborgare och lever i utsatthet i Sverige?* 2015.
- Unicefs webbsida om barns överlevnad, <https://unicef.se/fakta/barns-overlevnad>, besökt i oktober 2018.

Litteratur

- Andersson, m.fl.; *Narkotikabrotten*. 2012.
- Asp m.fl.; *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*. 2015.
- Berggren m.fl.; *Brottsbalken m.m., en kommentar*, Zeteo. 2018.
- Bernitz och Kjellgren; *Europarättens grunder*. 2014.
- Bring, m.fl.; *Sverige och folkrätten*, Zeteo. 2020.

- Danelius; *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*. 2015.
- Diesen m.fl.; *Övergrepp mot kvinnor och barn*. 2013.
- Dietrick; *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*. 1999.
- Ekelöf m.fl.; *Rättegång V*. 2011.
- Fitger m.fl.; *Rättegångsbalken m.m.*, Juno. 2020.
- Grönwall m.fl.; *Psykiatrin, tvånget och lagen*, Juno. 2020.
- Heuman och Gatenheim; *Några problematiserande aspekter på hemliga tvångsmedel*, Juridisk Tidsskrift 2018/19 nr. 2. 2019.
- Lerwall; *Rätt till utbildning för icke folkbokförda personer*, SvJt 2017 s. 299. 2017.
- Lindberg; *Straffprocessuella tvångsmedel – när och hur får de användas?* 2018.
- Lundgren och Thunved; *Nya sociallagarna*, Zeteo. 2017.
- Nordström och Thunved; *Nya sociallagarna*. 2017.
- Sandberg, m.fl.; *Barnekonventionen*. 2016.
- Tobin (red.); *The UN Convention on the Rights of the Child – a Commentary*. 2019.

Övriga källor

- Barnahus Linköpings websida, <http://barnahuslinkoping.se/>, besökt i februari 2019.
- Bris websida, www.bris.se, besökt i augusti 2019.
- Bufffs webbsida om föräldraskapsstöd, www.bufff.nu, besökt i augusti 2019.
- BUPs webbplats om föräldraskapsstöd, www.bup.se, besökt i augusti 2019.
- CIA:s The World Factbook, Infant Mortality Rate, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2091rank.html, besökt i oktober 2018.
- CRIN Rights, Remedies and Representation: *A global report on access to justice for children*. 2016.

- Familjecentraler webbsida, www.familjecentraler.se, besökt i augusti 2019.
- Haagkonferensens webbsida om 1993 års Haagkonvention, www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=69, besökt i oktober 2020.
- MIND:s webbsida om föräldraskapsstöd, www.mind.se, besökt i augusti 2019.
- Nordiska ministerrådet, *Handlingsplan för nordiskt samarbete om funktionshinder 2018–22*. 2018.
- Nordiska ministerrådet, *Redogörelse till Nordiska rådet. Nordiska ministerrådets samarbete om funktionshinder 2019*. 2019.
- Sollentuna webbplats, www.sollentuna.se/sv/omsorg-stod/familj-barn-och-ungdom/foraldrastod/Skolproblem/, besökt i augusti 2019.
- Statens medieråds webbplatser www.statensmedierad.se och <https://statensmedierad.se/omstatensmedierad/hurarbetarvi/filmgranskning.682.html>, uppdaterad 19 oktober 2015. Besökt i oktober 2019.
- Statistiska centralbyråns webbplats om konsumentprisindex, www.scb.se, besökt i oktober 2020.
- Statistiska centralbyråns webbplats om adoption, www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2018/allt-fler-adopterar-styvbarn/, besökt i oktober 2020.
- Svensk Dagligvaruhandel, *styrelsebeslut om åldersgräns vid försäljning av energidrycker*. Mars 2009.
- Sveriges televisions nyhetssida, www.svt.se/nyheter/lokalt/sormland/11-aringar-jobbar-for-kriminella-gang, publicerad 31 augusti 2017. Besökt i oktober 2020.
- Vårdguiden 1177, www.1177.se/Stockholm/Fakta-och-rad/Behandlingar/Omskarelse-av-man/, besökt i oktober 2018.
- Västerås webbplats, www.vasteras.se/omsorg-stod-och-hjalp/familj-barn-och-ungdom/stod-till-familjen.html, besökt i augusti 2019.

Kommittédirektiv 2018:20

Kartläggning av hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen

Beslut vid regeringssammanträde den 15 mars 2018

Sammanfattning

En särskild utredare ges i uppdrag att genomföra en kartläggning för att belysa hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Kartläggningen syftar till att ge ett stöd i det fortsatta arbetet med transformering av barnkonventionens bestämmelser inom olika rättsområden.

Uppdraget ska redovisas senast den 15 november 2019.

Bakgrund

Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989. Sverige hade en framträdande roll under förhandlingarna om konventionen och var ett av de första länderna att ratificera den. Konventionen trädde i kraft i Sverige den 2 september 1990.

Artikel 4 i konventionen förpliktar staten att vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder samt administrativa och andra åtgärder som behövs för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. Det innebär bl.a. att lagstiftaren ska se till att den inhemska rätten stämmer överens med barnkonventionen. För att förstärka och fördjupa åtagandena i barnkonventionen finns det numera tre fakultativa protokoll till den. De två första protokollen, fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter vid indragning av

barn i väpnade konflikter och fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi, antogs av FN:s generalförsamling den 25 maj 2000. Sverige ratificerade dessa protokoll den 20 februari 2003 respektive den 7 december 2006. Det tredje protokollet, fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter om ett klagomålsförfarande, antogs av FN:s generalförsamling den 19 december 2011 och har inte ratificerats av Sverige.

Inkorporering och fortsatt transformering

Det mest förekommande sättet att införliva internationella överenskommelser, såsom en konvention, i svensk rätt är genom transformering. Transformering innebär att, i den utsträckning det anses behövt, införa eller ändra svenska bestämmelser så att de överensstämmer med konventionens bestämmelser. Nära kopplat till införlivande genom transformering är konstaterande av normharmoni, dvs. att innehållet i svensk rätt redan överensstämmer med konventionen, vilket innebär att några lagändringar inte behövs. När det gäller barnkonventionen har hittills transformering använts i vissa delar och i andra har normharmoni konstaterats.

I februari 2015 gav regeringen Barnrättsutredningen (S 2013:08) i uppdrag att lämna förslag till en lag om inkorporering av barnkonventionen (dir. 2015:17). I mars 2016 överlämnades betänkandet (SOU 2016:19) Barnkonventionen blir svensk lag. Den 6 juli 2017 beslutade regeringen om en lagrådsremiss om inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.

En inkorporering innebär att barnkonventionen får ställning som lag i Sverige. För att barnets rättigheter ska få genomslag behöver arbetet med transformering av barnkonventionens bestämmelser inom olika rättsområden fortsätta vid sidan av en inkorporering. Genom fortsatt transformering kan författningsbestämmelser tydliggöra vad rättigheterna innebär i en svensk kontext, vilket ökar förutsebarheten och ger rättstillämparen ytterligare stöd i tolkningen och tillämpningen av konventionen.

Av den av riksdagen antagna strategin för att stärka barnets rättigheter (2009/10:232), som alltså är gällande, framgår att all lagstiftning som rör barn ska utformas i överensstämmelse med barnkon-

ventionen. Det transformeringsarbete som pågått sedan Sverige ratificerade barnkonventionen har inneburit att bestämmelser i barnkonventionen, bl.a. principen om barnets bästa, kommit till uttryck i flera lagar. Barnrättsutredningen (S 2013:08) konstaterar dock utifrån sina kartläggningar vissa brister i tillämpning utifrån bl.a. principen om barnets bästa. Enligt utredningen innebär bristen att övriga grundprinciper och bestämmelser i konventionen inte får tillräckligt genomslag i rättstillämpningen. Vidare konstaterade Barnrättsutredningen att förarbeten till svenska bestämmelser som utgår från barnkonventionen och olika riktlinjer som ska vara till stöd i rättstillämpningen kan vara otydliga och enligt utredningen även sakna förankring i barnkonventionen.

Relevant utredningsarbete

Utifrån ny kunskap och i takt med att samhället förändras och utvecklas är det av vikt att med jämna mellanrum följa upp hur lagstiftningen och dess tillämpning stämmer överens med barnets rättigheter enligt barnkonventionen. Genomgångar av svensk lagstiftnings överensstämmelse med konventionen har gjorts flera gånger tidigare. Först i samband med ratificeringen 1990 (prop. 1989/90:107) och sedan med jämna mellanrum, genom den parlamentariska kommittén (Barnkommittén) 1996 (SOU 1996:115 och 1996:116), genom den kartläggning som gjordes 2011 (Ds 2011:37) och nu senast genom Barnrättsutredningens uppdrag att inom särskilt angelägna områden kartlägga hur tillämpningen av lagar och andra föreskrifter stämmer överens med barnets rättigheter enligt barnkonventionen (dir. 2013:35, SOU 2016:19). Regeringen aviserade i den ovan nämnda lagrådsremissen om Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter att det fanns behov att genomföra en ny kartläggning.

Uppdraget

För att barnkonventionen ska få genomslag och betydelse för rättstillämpningen anser regeringen att konventionen även bör synliggöras i förarbeten till lagstiftning där konventionen kan vara relevant. Det är därför av betydelse att få en så aktuell bild som möjligt av relevant svensk lagstiftning och praxis vad avser barnets rättigheter

enligt barnkonventionen. Kartläggningen syftar till att ge ett stöd i det fortsatta arbetet med transformering av barnkonventionens bestämmelser inom olika rättsområden. Vidare skapas bättre förutsättningar för utvecklandet av olika typer av processstöd för myndigheterna i deras verksamheter för att bl.a. barnets bästa ska ses som ett tillvägagångssätt i enlighet med barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14.

Utredaren ska

- göra en kartläggning av hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen.
- behandla artiklarna 1–42 och
- analysera konventionsbestämmelsernas innebörd utifrån svenska förhållanden med återgivande av bl.a. relevanta avgöranden från svenska domstolar, EU-domstolen och Europadomstolen, och
- redogöra för relevanta delar av barnrättskommitténs allmänna kommentarer, trots att det inte är en rättskälla.
- särskilt redovisa hur bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade tolkas i den praktiska tillämpningen samt vilken innebörd de ges inom olika rättsområden.
- inom ramen för redovisningen av barnets bästa och barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade analysera hur barnets bästa förhåller sig till andra intressen som ska beaktas.

I utredarens uppdrag ingår inte att lämna förslag. Utredaren ska, där så är möjligt, anlägga ett jämställdhetsperspektiv och ett funktionshinderperspektiv.

Samråd och redovisning av uppdraget

Utredaren ska hålla sig informerad om och beakta det arbete som bedrivs i Regeringskansliet och berörda myndigheter med relevans för uppdragets genomförande. Utredaren ska under arbetet föra en dialog med berörda myndigheter och andra för sammanhanget relevanta aktörer. Utredaren ska också, i den utsträckning det bedöms

värdefullt, föra en dialog med organisationer inom det civila samhället samt med barn och unga.

Uppdraget ska i sin helhet redovisas senast den 15 november 2019.

(Socialdepartementet)

Kommittédirektiv 2019:57

Tilläggsdirektiv till Barnkonventionsutredningen (S 2018:03)

Beslut vid regeringssammanträde den 12 september 2019

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 15 mars 2018 kommittédirektiv om att kartlägga hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen (dir. 2018:20). Uppdraget skulle redovisas senast den 15 november 2019.

Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 15 november 2020.

(Arbetsmarknadsdepartementet)

FN:s konvention om barnets rättigheter

Tabell 1 FN:s konvention om barnets rättigheter

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Preamble</i>	<i>Préambule</i>	<i>Inledning</i>
<i>The States Parties to the present Convention,</i>	<i>Les Etats parties à la présente Convention,</i>	<i>Konventionsstaterna,</i>
<i>Considering that, in accordance with the principles proclaimed in the Charter of the United Nations, recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world,</i>	<i>Considérant que, conformément aux principes proclamés dans la Charte des Nations Unies, la reconnaissance de la dignité inhérente à tous les membres de la famille humaine ainsi que l'égalité et le caractère inaliénable de leurs droits sont le fondement de la liberté, de la justice et de la paix dans le monde,</i>	<i>som anser att erkännandet av det inneboende värdet hos alla som tillhör människosläktet och av deras lika och obestridliga rättigheter utgör grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen, i enlighet med de principer som proklamerats i Förenta nationernas stadga,</i>
<i>Bearing in mind that the peoples of the United Nations have, in the Charter, reaffirmed their faith in fundamental human rights and in the dignity and worth of the human person, and have determined to promote social progress and better standards of life in larger freedom,</i>	<i>Ayant à l'esprit le fait que les peuples des Nations Unies ont, dans la Charte, proclamé à nouveau leur foi dans les droits fondamentaux de l'homme et dans la dignité et la valeur de la personne humaine, et qu'ils ont résolu de favoriser le progrès social et d'instaurer de meilleures conditions de vie dans une liberté plus grande,</i>	<i>som beaktar att Förenta nationernas folk i stadgan på nytt bekräftat sin tro på grundläggande mänskliga rättigheter och den enskilda människans värdighet och värde och beslutat främja sociala framsteg och bättre levnadsvillkor under större frihet,</i>
<i>Recognizing that the United Nations has, in the Universal Declaration of Human Rights and in the International Covenants on Human Rights, proclaimed and agreed that everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth therein, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status,</i>	<i>Reconnaissant que les Nations Unies, dans la Déclaration universelle des droits de l'homme et dans les pactes internationaux relatifs aux droits de l'homme, ont proclamé et sont convenues que chacun peut se prévaloir de tous les droits et de toutes les libertés qui y sont énoncés, sans distinction aucune, notamment de race, de couleur, de sexe, de langue, de religion, d'opinion politique ou de toute autre opinion, d'origine nationale ou sociale, de fortune, de naissance ou de toute autre situation,</i>	<i>som erkänner att Förenta nationerna i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna och i de internationella konventionerna om mänskliga rättigheter proklamerat och kommit överens om att varje människa är berättigad till alla de fri- och rättigheter som däri anges, utan åtskillnad av något slag, såsom ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung,</i>

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Recalling</i> that, in the Universal Declaration of Human Rights, the United Nations has proclaimed that childhood is entitled to special care and assistance,	<i>Rappelant</i> que, dans la Déclaration universelle des droits de l'homme, les Nations Unies ont proclamé que l'enfance a droit à une aide et à une assistance spéciales,	som erinrar om att Förenta nationerna i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna proklamerat att barn har rätt till särskild omvårdnad och hjälp,
<i>Convinced</i> that the family, as the fundamental group of society and the natural environment for the growth and wellbeing of all its members and particularly children, should be afforded the necessary protection and assistance so that it can fully assume its responsibilities within the community,	<i>Convaincus</i> que la famille, unité fondamentale de la société et milieu naturel pour la croissance et le bien-être de tous ses membres et en particulier des enfants, doit recevoir la protection et l'assistance dont elle a besoin pour pouvoir jouer pleinement son rôle dans la communauté,	<i>som är övertygade</i> om att familjen, såsom den grundläggande enheten i samhället och den naturliga miljön för alla dess medlemmars och särskilt för barnens utveckling och välfärd, bör ges nödvändigt skydd och stöd så att den till fullo kan ta på sig sitt ansvar i samhället,
<i>Recognizing</i> that the child, for the full and harmonious development of his or her personality, should grow up in a family environment, in an atmosphere of happiness, love and understanding,	<i>Reconnaissant</i> que l'enfant, pour l'épanouissement harmonieux de sa personnalité, doit grandir dans le milieu familial, dans un climat de bonheur, d'amour et de compréhension,	<i>som erkänner</i> att barnet, för att kunna uppnå en fullständig och harmonisk utveckling av sin personlighet, bör växa upp i en familjemiljö, i en miljö präglad av lycka, kärlek och förståelse,
<i>Considering</i> that the child should be fully prepared to live an individual life in society, and brought up in the spirit of the ideals proclaimed in the Charter of the United Nations, and in particular in the spirit of peace, dignity, tolerance, freedom, equality and solidarity,	<i>Considérant</i> qu'il importe de préparer pleinement l'enfant à une vie individuelle dans la société, et de l'élever dans l'esprit des idéaux proclamés dans la Charte des Nations Unies, et en particulier dans un esprit de paix, de dignité, de tolérance, de liberté, d'égalité et de solidarité, avoir	<i>som anser</i> att barnet till fullo bör förberedas för ett självständigt liv i samhället och uppfostras enligt de ideal som proklamerats i Förenta nationernas stadga, och särskilt i en anda av fred, värdighet, tolerans, frihet, jämlikhet och solidaritet,
<i>Bearing in mind</i> that the need to extend particular care to the child has been stated in the Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924 and in the Declaration of the Rights of the Child adopted by the General Assembly on 20 November 1959 and recognized in the Universal Declaration of Human Rights, in the International Covenant on Civil and Political Rights (in particular in articles 23 and 24), in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (in particular in article 10) and in the statutes and relevant instruments of specialized agencies and international organizations concerned with the welfare of children,	<i>Ayant à l'esprit</i> que la nécessité d'accorder une protection spéciale à l'enfant a été énoncée dans la Déclaration de Genève de 1924 sur les droits de l'enfant et dans la Déclaration des droits de l'enfant adoptée par l'Assemblée générale le 20 novembre 1959, et qu'elle a été reconnue dans la Déclaration universelle des droits de l'homme, dans le Pacte international relatif aux droits civils et politiques (en particulier aux articles 23 et 24), dans le Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels (en particulier à l'article 10) et dans les statuts et instruments pertinents des institutions spécialisées et des organisations internationales qui se préoccupent du bien-être de l'enfant,	<i>som beaktar</i> att behovet att ge barnet särskild omvårdnad fastslagits i 1924 års Genève-deklaration om barnets rättigheter och i deklARATIONEN om barnets rättigheter, som antogs av generalförsamlingen den 20 november 1959, och erkänts i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (särskilt artiklarna 23 och 24), den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (särskilt artikel 10) samt i stadgar och tillämpliga instrument för fackorgan och internationella organisationer som arbetar med barns välfärd,

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Bearing in mind</i> that, as indicated in the Declaration of the Rights of the Child, "the child, by reason of his physical and mental immaturity, needs special safeguards and care, including appropriate legal protection, before as well as after birth",	<i>Ayant à l'esprit</i> que, comme indiqué dans la Déclaration des droits de l'enfant, «l'enfant, en raison de son manque de maturité physique et intellectuelle, a besoin d'une protection spéciale et de soins spéciaux, notamment d'une protection juridique appropriée, avant comme après la naissance»,	<i>som beaktar</i> att "barnet på grund av sin fysiska och psykiska omog-nad behöver särskilt skydd och särskild omvårdnad, inklusive lämpligt rättsligt skydd, såväl före som efter födelsen", såsom anges i deklARATIONEN om barnets rättigheter,
<i>Recalling</i> the provisions of the Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with Special Reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally; the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules); and the Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict,	<i>Rappelant</i> les dispositions de la Déclaration sur les principes sociaux et juridiques applicables à la protection et au bien-être des enfants, envisagés surtout sous l'angle des pratiques en matière d'adoption et de placement familial sur les plans national et international, de l'Ensemble de règles minima des Nations Unies concernant l'administration de la justice pour mineurs (Règles de Beijing), et de la Déclaration sur la protection des femmes et des enfants en période d'urgence et de conflit armé,	<i>som erinrar</i> om bestämmelserna i deklARATIONEN om sociala och rättsliga principer rörande skydd av och omsorg om barn, särskilt med hänsyn till nationell och internationell placering i familjehem och adoption; Förenta nationernas minimistandardregler för rättskipning rörande ungdoms-brottslighet (Pekingreglerna) samt deklARATIONEN om skydd av kvinnor och barn i nödsituationer och vid väpnad konflikt,
<i>Recognizing</i> that, in all countries in the world, there are children living in exceptionally difficult conditions, and that such children need special consideration,	<i>Reconnaissant</i> qu'il y a dans tous les pays du monde des enfants qui vivent dans des conditions particulièrement difficiles, et qu'il est nécessaire d'accorder à ces enfants une attention particulière,	<i>som erkänner</i> att det i alla länder i världen finns barn som lever under exceptionellt svåra förhållanden och att sådana barn kräver särskild uppmärksamhet,
<i>Taking due account</i> of the importance of the traditions and cultural values of each people for the protection and harmonious development of the child,	<i>Tenant dûment compte</i> de l'importance des traditions et valeurs culturelles de chaque peuple dans la protection et le développement harmonieux de l'enfant,	<i>som tar vederbörlig</i> hänsyn till vikten av varje folks traditioner och kulturella värden när det gäller barnets skydd och harmoniska utveckling.
<i>Recognizing</i> the importance of international co-operation for improving the living conditions of children in every country, in particular in the developing countries,	<i>Reconnaissant</i> l'importance de la coopération internationale pour l'amélioration des conditions de vie des enfants dans tous les pays, et en particulier dans les pays en développement,	<i>som erkänner</i> betydelsen av internationellt samarbete för att förbättra barns levnadsvillkor i varje land, särskilt i utvecklings-länderna,
<i>Have agreed</i> as follows:	<i>Sont convenus</i> de ce qui suit:	<i>har kommit överens</i> om följande:
Part I	Première partie	Del I
<i>Article 1</i>	<i>Article premier</i>	<i>Artikel 1</i>
For the purposes of the present Convention, a child means every human being below the age of eighteen years unless, under the law applicable to the child, majority is attained earlier.	Au sens de la présente Convention, un enfant s'entend de tout être humain âgé de moins de dix-huit ans, sauf si la majorité est atteinte plus tôt en vertu de la législation qui lui est applicable.	I denna konvention avses med barn varje människa under 18 års ålder, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Article 2</i>	<i>Article 2</i>	<i>Artikel 2</i>
1. States Parties shall respect and ensure the rights set forth in the present Convention to each child within their jurisdiction without discrimination of any kind, irrespective of the child's or his or her parent's or legal guardian's race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national, ethnic or social origin, property, disability, birth or other status.	1. Les Etats parties s'engagent à respecter les droits qui sont énoncés dans la présente Convention et à les garantir à tout enfant relevant de leur juridiction, sans distinction aucune, indépendamment de toute considération de race, de couleur, de sexe, de langue, de religion, d'opinion politique ou autre de l'enfant ou de ses parents ou représentants légaux, de leur origine nationale, ethnique ou sociale, de leur situation de fortune, de leur incapacité, de leur naissance ou de toute autre situation.	1. Konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt.
2. States Parties shall take all appropriate measures to ensure that the child is protected against all forms of discrimination or punishment on the basis of the status, activities, expressed opinions, or beliefs of the child's parents, legal guardians, or family members.	2. Les Etats parties prennent toutes les mesures appropriées pour que l'enfant soit effectivement protégé contre toutes formes de discrimination ou de sanction motivées par la situation juridique, les activités, les opinions déclarées	2. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.
<i>Article 3</i>	<i>Article 3</i>	<i>Artikel 3</i>
1. In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration.	1. Dans toutes les décisions qui concernent les enfants, qu'elles soient le fait des institutions publiques ou privées de protection sociale, des tribunaux, des autorités administratives ou des organes législatifs, l'intérêt supérieur de l'enfant doit être une considération primordiale.	1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.
2. States Parties undertake to ensure the child such protection and care as is necessary for his or her well-being, taking into account the rights and duties of his or her parents, legal guardians, or other individuals legally responsible for him or her, and, to this end, shall take all appropriate legislative and administrative measures.	2. Les Etats parties s'engagent à assurer à l'enfant la protection et les soins nécessaires à son bien-être, compte tenu des droits et des devoirs de ses parents, de ses tuteurs ou des autres personnes légalement responsables de lui, et ils prennent à cette fin toutes les mesures législatives et administratives appropriées.	2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har juridiskt ansvar för barnet, och ska för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
3. States Parties shall ensure that the institutions, services and facilities responsible for the care or protection of children shall conform with the standards established by competent authorities, particularly in the areas of safety, health, in the number and suitability of their staff, as well as competent supervision.	3. Les Etats parties veillent à ce que le fonctionnement des institutions, services et établissements qui ont la charge des enfants et assurent leur protection soit conforme aux normes fixées par les autorités compétentes, particulièrement dans le domaine de la sécurité et de la santé et en ce qui concerne le nombre et la compétence de leur personnel ainsi que l'existence d'un contrôle approprié.	3. Konventionsstaterna ska säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för omvårdnad eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.
<i>Article 4</i>	<i>Article 4</i>	<i>Artikel 4</i>
States Parties shall undertake all appropriate legislative, administrative, and other measures for the implementation of the rights recognized in the present Convention. With regard to economic, social and cultural rights, States Parties shall undertake such measures to the maximum extent of their available resources and, where needed, within the framework of international co-operation.	Les Etats parties s'engagent à prendre toutes les mesures législatives, administratives et autres qui sont nécessaires pour mettre en oeuvre les droits reconnus dans la présente Convention. Dans le cas des droits économiques, sociaux et culturels, ils prennent ces mesures dans toutes les limites des ressources dont ils disposent et, s'il y a lieu, dans le cadre de la coopération internationale.	Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa åtgärder och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i denna konvention. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska konventionsstaterna till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att vidta sådana åtgärder. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet.
<i>Article 5</i>	<i>Article 5</i>	<i>Artikel 5</i>
States Parties shall respect the responsibilities, rights and duties of parents or, where applicable, the members of the extended family or community as provided for by local custom, legal guardians or other persons legally responsible for the child, to provide, in a manner consistent with the evolving capacities of the child, appropriate direction and guidance in the exercise by the child of the rights recognized in the present Convention.	Les Etats parties respectent la responsabilité, le droit et le devoir qu'ont les parents ou, le cas échéant, les membres de la famille élargie ou de la communauté, comme prévu par la coutume locale, les tuteurs ou autres personnes légalement responsables de l'enfant, de donner à celui-ci, d'une manière qui corresponde au développement de ses capacités, l'orientation et les conseils appropriés à l'exercice des droits que lui reconnaît la présente Convention.	Konventionsstaterna ska respektera det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrar eller, där så är tillämpligt, medlemmar av den utvidgade familjen eller gemenskapen enligt lokal sedvänja, vårdnadshavare eller andra personer som har juridiskt ansvar för barnet, att på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga ge lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i denna konvention.
<i>Article 6</i>	<i>Article 6</i>	<i>Artikel 6</i>
1. States Parties recognize that every child has the inherent right to life 2. States Parties shall ensure to the maximum extent possible the survival and development of the child	1. Les Etats parties reconnaissent que tout enfant a un droit inhérent à la vie. 2. Les Etats parties assurent dans toute la mesure possible la survie et le développement de l'enfant.	1. Konventionsstaterna erkänner varje barns inneboende rätt till livet. 2. Konventionsstaterna ska till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Article 7</i>	<i>Article 7</i>	<i>Artikel 7</i>
1. The child shall be registered immediately after birth and shall have the right from birth to a name, the right to acquire a nationality and, as far as possible, the right to know and be cared for by his or her parents.	1. L'enfant est enregistré aussitôt sa naissance et a dès celle-ci le droit à un nom, le droit d'acquérir une nationalité et, dans la mesure du possible, le droit de connaître ses parents et d'être élevé par eux.	1. Barnet ska registreras omedelbart efter födelsen och från födelsen ha rätt till ett namn, rätt att förvärva ett medborgarskap och, så långt det är möjligt, rätt att få veta vilka dess föräldrar är och få deras omvårdnad.
2. States Parties shall ensure the implementation of these rights in accordance with their national law and their obligations under the relevant international instruments in this field, in particular where the child would otherwise be stateless.	2. Les Etats parties veillent à mettre ces droits en oeuvre conformément à leur législation nationale et aux obligations que leur imposent les instruments internationaux applicables en la matière, en particulier dans les cas où faute de cela l'enfant se trouverait apatride.	2. Konventionsstaterna ska säkerställa genomförandet av dessa rättigheter i enlighet med sin nationella lagstiftning och sina åtaganden enligt tillämpliga internationella instrument på detta område, särskilt i de fall då barnet annars skulle vara statslös.
<i>Article 8</i>	<i>Article 8</i>	<i>Artikel 8</i>
1. States Parties undertake to respect the right of the child to preserve his or her identity, including nationality, name and family relations as recognized by law without unlawful interference.	1. Les Etats parties s'engagent à respecter le droit de l'enfant de préserver son identité, y compris sa nationalité, son nom et ses relations familiales, tels qu'ils sont reconnus par la loi, sans ingérence illégale.	1. Konventionsstaterna förbinder sig att respektera barnets rätt att behålla sin identitet, inklusive medborgarskap, namn och släktförhållanden såsom dessa erkänns i lag, utan olagligt ingripande.
2. Where a child is illegally deprived of some or all of the elements of his or her identity, States Parties shall provide appropriate assistance and protection, with a view to speedily re-establishing his or her identity.	2. Si un enfant est illégalement privé des éléments constitutifs de son identité ou de certains d'entre eux, les Etats parties doivent lui accorder une assistance et une protection appropriées, pour que son identité soit rétablie aussi rapidement que possible.	2. Om ett barn olagligt berövas en del av eller hela sin identitet, ska konventionsstaterna ge lämpligt stöd och skydd i syfte att snabbt återupprätta barnets identitet.
<i>Article 9</i>	<i>Article 9</i>	<i>Artikel 9</i>
1. States Parties shall ensure that a child shall not be separated from his or her parents against their will, except when competent authorities subject to judicial review determine, in accordance with applicable law and procedures, that such separation is necessary for the best interests of the child. Such determination may be necessary in a particular case such as one involving abuse or neglect of the child by the parents, or one where the parents are living separately and a decision must be made as to the child's place of residence.	1. Les Etats parties veillent à ce que l'enfant ne soit pas séparé de ses parents contre leur gré, à moins que les autorités compétentes ne décident, sous réserve de révision judiciaire et conformément aux lois et procédures applicables, que cette séparation est nécessaire dans l'intérêt supérieur de l'enfant. Une décision en ce sens peut être nécessaire dans certains cas particuliers, par exemple lorsque les parents maltraitent ou négligent l'enfant, ou lorsqu'ils vivent séparément et qu'une décision doit être prise au sujet du lieu de résidence de l'enfant.	1. Konventionsstaterna ska säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja utom i de fall då behöriga myndigheter, som är underställda rättslig prövning, i enlighet med tillämplig lag och tillämpliga förfaranden, bedömer att ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa. Ett sådant beslut kan vara nödvändigt i ett särskilt fall, t.ex. vid övergrepp mot eller vanvård av barnet från föräldrarnas sida eller då föräldrarna lever åtskilda och ett beslut måste fattas om var barnet ska bo.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
2. In any proceedings pursuant to paragraph 1 of the present article, all interested parties shall be given an opportunity to participate in the proceedings and make their views known.	2. Dans tous les cas prévus au paragraphe 1 du présent article, toutes les parties intéressées doivent avoir la possibilité de participer aux délibérations et de faire connaître leurs vues.	2. Vid förfaranden enligt punkt 1 i denna artikel ska alla berörda parter beredas möjlighet att delta i förfarandet och att lägga fram sina synpunkter.
3. States Parties shall respect the right of the child who is separated from one or both parents to maintain personal relations and direct contact with both parents on a regular basis, except if it is contrary to the child's best interests.	3. Les Etats parties respectent le droit de l'enfant séparé de ses deux parents ou de l'un d'eux d'entretenir régulièrement des relations personnelles et des contacts directs avec ses deux parents, sauf si cela est contraire à l'intérêt supérieur de l'enfant.	3. Konventionsstaterna ska respektera rätten för det barn som är skilt från den ena av eller båda föräldrarna att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkta kontakter med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa.
4. Where such separation results from any action initiated by a State Party, such as the detention, imprisonment, exile, deportation or death (including death arising from any cause while the person is in the custody of the State) of one or both parents or of the child, that State Party shall, upon request, provide the parents, the child or, if appropriate, another member of the family with the essential information concerning the whereabouts of the absent member(s) of the family unless the provision of the information would be detrimental to the well-being of the child. States Parties shall further ensure that the submission of such a request shall of itself entail no adverse consequences for the person(s) concerned.	4. Lorsque la séparation résulte de mesures prises par un Etat partie, telles que la détention, l'emprisonnement, l'exil, l'expulsion ou la mort (y compris la mort, quelle qu'en soit la cause, survenue en cours de détention) des deux parents ou de l'un d'eux, ou de l'enfant, l'Etat partie donne sur demande aux parents, à l'enfant ou, s'il y a lieu, à un autre membre de la famille les renseignements essentiels sur le lieu où se trouvent le membre ou les membres de la famille, à moins que la divulgation de ces renseignements ne soit préjudiciable au bien-être de l'enfant. Les Etats parties veillent en outre à ce que la présentation d'une telle demande n'entraîne pas en elle-même de conséquences fâcheuses pour la personne ou les personnes intéressées.	4. Då ett sådant åtskiljande är följden av åtgärder som en konventionsstat tagit initiativet till, t.ex. frihetsberövande, fängslande, förvisning, utvisning eller dödsfall (inklusive dödsfall oavsett orsak medan personen är frihetsberövad) som rör den ena av eller båda föräldrarna eller barnet, ska den konventionsstaten på begäran ge föräldrarna, barnet eller, där så är lämpligt, någon annan medlem av familjen väsentliga upplysningar om var den eller de frånvarande familjemedlemmarna vistas, såvida inte lämnandet av upplysningarna skulle vara till skada för barnet. Konventionsstaterna ska vidare säkerställa att framställandet av en sådan begäran inte i sig medför negativa följder för den eller de personer som berörs.
<i>Article 10</i>	<i>Article 10</i>	<i>Artikel 10</i>
1. In accordance with the obligation of States Parties under article 9, paragraph 1, applications by a child or his or her parents to enter or leave a State Party for the purpose of family reunification shall be dealt with by States Parties in a positive, humane and expeditious manner. States Parties shall further ensure that the submission of such a request shall entail no adverse consequences for the applicants and for the members of their family.	1. Conformément à l'obligation incombant aux Etats parties en vertu du paragraphe 1 de l'article 9, toute demande faite par un enfant ou ses parents en vue d'entrer dans un Etat partie ou de le quitter aux fins de réunification familiale est considérée par les Etats parties dans un esprit positif, avec humanité et diligence. Les Etats parties veillent en outre à ce que la présentation d'une telle demande n'entraîne pas de conséquences fâcheuses pour les auteurs de la demande et les membres de leur famille.	1. I enlighet med konventionsstaternas skyldighet under artikel 9.1 ska ansökningar från ett barn eller dess föräldrar om att resa in i eller lämna en konventionsstat i familjeåterförenings-syfte behandlas på ett positivt, humant och skyndsamt sätt av konventionsstaterna. Konventionsstaterna ska vidare säkerställa att framställandet av en sådan begäran inte medför negativa följder för de sökande och medlemmar av deras familj.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
2. A child whose parents reside in different States shall have the right to maintain on a regular basis, save in exceptional circumstances personal relations and direct contacts with both parents. Towards that end and in accordance with the obligation of States Parties under article 9, paragraph 1, States Parties shall respect the right of the child and his or her parents to leave any country, including their own, and to enter their own country. The right to leave any country shall be subject only to such restrictions as are prescribed by law and which are necessary to protect the national security, public order (ordre public), public health or morals or the rights and freedoms of others and are consistent with the other rights recognized in the present Convention.	2. Un enfant dont les parents résident dans des Etats différents a le droit d'entretenir, sauf circonstances exceptionnelles, des relations personnelles et des contacts directs réguliers avec ses deux parents. A cette fin, et conformément à l'obligation incombant aux Etats parties en vertu du paragraphe 1 de l'article 9, les Etats parties respectent le droit qu'ont l'enfant et ses parents de quitter tout pays, y compris le leur, et de revenir dans leur propre pays. Le droit de quitter tout pays ne peut faire l'objet que des restrictions prescrites par la loi qui sont nécessaires pour protéger la sécurité nationale, l'ordre public, la santé ou la moralité publiques, ou les droits et libertés d'autrui, et qui sont compatibles avec les autres droits reconnus dans la présente Convention.	2. Ett barn vars föräldrar är bosatta i olika stater ska ha rätt, utom i undantagsfall, att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkta kontakter med båda föräldrarna. Konventionsstaterna ska för detta ändamål och i enlighet med sin skyldighet under artikel 9.1 respektera barnets och dess föräldrars rätt att lämna ett land, inklusive sitt eget, och att resa in i sitt eget land. Rätten att lämna ett land ska endast vara underkastad sådana inskränkningar som är föreskrivna i lag och som är nödvändiga för att skydda den nationella säkerheten, rättsordningens grunder (ordre public), folkhälsan eller den allmänna moralen eller andra personers fri- och rättigheter samt är förenliga med övriga rättigheter som erkänns i denna konvention.
<i>Article 11</i>	<i>Article 11</i>	<i>Artikel 11</i>
1. States Parties shall take measures to combat the illicit transfer and non-return of children abroad.	1. Etats parties prennent des mesures pour lutter contre les déplacements et les non-retours illicites d'enfants à l'étranger.	1. Konventionsstaterna ska vidta åtgärder för att bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet.
2. To this end, States Parties shall promote the conclusion of bilateral or multilateral agreements or accession to existing agreements.	2. A cette fin, les Etats parties favorisent la conclusion d'accords bilatéraux ou multilatéraux ou l'adhésion aux accords existants.	2. För detta ändamål ska konventionsstaterna främja ingåendet av bilaterala eller multilaterala överenskommelser eller anslutning till befintliga överenskommelser.
<i>Article 12</i>	<i>Article 12</i>	<i>Artikel 12</i>
1. States Parties shall assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child.	1. Les Etats parties garantissent à l'enfant qui est capable de discernement le droit d'exprimer librement son opinion sur toute question l'intéressant, les opinions de l'enfant étant dûment prises en considération eu égard à son âge et à son degré de maturité.	1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
2. For this purpose, the child shall in particular be provided the opportunity to be heard in any judicial and administrative proceedings affecting the child, either directly, or through a representative or an appropriate body, in a manner consistent with the procedural rules of national law.	2. A cette fin, on donnera notamment à l'enfant la possibilité d'être entendu dans toute procédure judiciaire ou administrative l'intéressant, soit directement, soit par l'intermédiaire d'un représentant ou d'une organisation appropriée, de façon compatible avec les règles de procédure de la législation nationale.	2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.
<i>Article 13</i>	<i>Article 13</i>	<i>Artikel 13</i>
1. The child shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print, in the form of art, or through any other media of the child's choice.	1. L'enfant a droit à la liberté d'expression. Ce droit comprend la liberté de rechercher, de recevoir et de répandre des informations et des idées de toute espèce, sans considération de frontières, sous une forme orale, écrite, imprimée ou artistique, ou par tout autre moyen du choix de l'enfant.	1. Barnet ska ha rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, ta emot och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.
2. The exercise of this right may be subject to certain restrictions, but these shall only be such as are provided by law and are necessary:	2. L'exercice de ce droit ne peut faire l'objet que des seules restrictions qui sont prescrites par la loi et qui sont nécessaires:	2. Utövandet av denna rätt får underkastas vissa inskränkningar men endast sådana som är föreskrivna i lag och som är nödvändiga:
(a) For respect of the rights or reputations of others; or	a) Au respect des droits ou de la réputation d'autrui; ou	(a) för att respektera andra personers rättigheter eller anseende, eller,
(b) For the protection of national security or of public order (ordre public), or of public health or morals.	b) A la sauvegarde de la sécurité nationale, de l'ordre public, de la santé ou de la moralité publiques.	(b) för att skydda den nationella säkerheten, rättsordningens grunder (ordre public) eller folkhälsan eller den allmänna moralen.
<i>Article 14</i>	<i>Article 14</i>	<i>Artikel 14</i>
1. States Parties shall respect the right of the child to freedom of thought, conscience and religion.	1. Les Etats parties respectent le droit de l'enfant à la liberté de pensée, de conscience et de religion.	1. Konventionsstaterna ska respektera barnets rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet.
2. Parties shall respect the rights and duties of the parents and, when applicable, legal guardians, to provide direction to the child in the exercise of his or her right in a manner consistent with the evolving capacities of the child.	2. Les Etats parties respectent le droit et le devoir des parents ou, le cas échéant, des représentants légaux de l'enfant, de guider celui-ci dans l'exercice du droit susmentionné d'une manière qui corresponde au développement de ses capacités.	2. Konventionsstaterna ska respektera föräldrarnas och, i förekommande fall, vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter att på ett sätt som är förenligt med barnets fortlöpande utveckling ge barnet ledning då det utövar sin rätt.
3. Freedom to manifest one's religion or beliefs may be subject only to such limitations as are prescribed by law and are necessary to protect public safety, order, health or morals, or the fundamental rights and freedoms of others.	3. La liberté de manifester sa religion ou ses convictions ne peut être soumise qu'aux seules restrictions qui sont prescrites par la loi et qui sont nécessaires pour préserver la sûreté publique, l'ordre public, la santé et la moralité publiques, ou les libertés et droits fondamentaux d'autrui.	3. Friheten att utöva sin religion eller tro får underkastas endast sådana inskränkningar som är föreskrivna i lag och som är nödvändiga för att skydda den allmänna säkerheten, rättsordningens grunder, folkhälsan eller den allmänna moralen eller andra personers grundläggande fri- och rättigheter.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Article 15</i>	<i>Article 15</i>	<i>Artikel 15</i>
1. States Parties recognize the rights of the child to freedom of association and to freedom of peaceful assembly.	1. Les Etats parties reconnaissent les droits de l'enfant à la liberté d'association et à la liberté de réunion pacifique.	1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till föreningsfrihet och till fredliga sammankomster.
2. No restrictions may be placed on the exercise of these rights other than those imposed in conformity with the law and which are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, public order (ordre public), the protection of public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others.	2. L'exercice de ces droits ne peut faire l'objet que des seules restrictions qui sont prescrites par la loi et qui sont nécessaires dans une société démocratique, dans l'intérêt de la sécurité nationale, de la sûreté publique ou de l'ordre public, ou pour protéger la santé ou la moralité publiques, ou les droits et libertés d'autrui.	2. Utövandet av dessa rättigheter får inte underkastas andra inskränkningar än sådana som är föreskrivna i lag och som är nödvändiga i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till den nationella säkerheten eller den allmänna säkerheten, rättsordningens
<i>Article 16</i>	<i>Article 16</i>	<i>Artikel 16</i>
1. No child shall be subjected to arbitrary or unlawful interference with his or her privacy, family, home or correspondence, nor to unlawful attacks on his or her honour and reputation.	1. Nul enfant ne fera l'objet d'immixtions arbitraires ou illégales dans sa vie privée, sa famille, son domicile ou sa correspondance, ni d'atteintes illégales à son honneur et à sa réputation.	1. Inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens och inte heller för olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende.
2. The child has the right to the protection of the law against such interference or attacks.	2. L'enfant a droit à la protection de la loi contre de telles immixtions ou de telles atteintes.	2. Barnet har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden eller angrepp.
<i>Article 17</i>	<i>Article 17</i>	<i>Artikel 17</i>
States Parties recognize the important function performed by the mass media and shall ensure that the child has access to information and material from a diversity of national and international sources, especially those aimed at the promotion of his or her social, spiritual and moral well-being and physical and mental health. To this end, States Parties shall:	Les Etats parties reconnaissent l'importance de la fonction remplie par les médias et veillent à ce que l'enfant ait accès à une information et à des matériels provenant de sources nationales et internationales diverses, notamment ceux qui visent à promouvoir son bien-être social, spirituel et moral ainsi que sa santé physique et mentale. A cette fin, les Etats parties:	Konventionsstaterna erkänner den viktiga uppgift som massmedier utför och ska säkerställa att barnet har tillgång till information och material från olika nationella och internationella källor, särskilt sådant som syftar till att främja dess sociala, andliga och moraliska välmående samt fysiska och psykiska hälsa. Konventionsstaterna ska för detta ändamål:
(a) Encourage the mass media to disseminate information and material of social and cultural benefit to the child and in accordance with the spirit of article 29;	a) Encouragent les médias à diffuser une information et des matériels qui présentent une utilité sociale et culturelle pour l'enfant et répondent à l'esprit de l'article 29;	(a) uppmantra massmedier att sprida information och material av socialt och kulturellt värde för barnet och i enlighet med andan i artikel 29,
(b) Encourage international co-operation in the production, exchange and dissemination of such information and material from a diversity of cultural, national and international sources;	b) Encouragent la coopération internationale en vue de produire, d'échanger et de diffuser une information et des matériels de ce type provenant de différentes sources culturelles, nationales et internationales;	(b) uppmantra internationellt samarbete vad gäller produktion, utbyte och spridning av sådan information och sådant material från olika kulturer och nationella och internationella källor,
(c) Encourage the production and dissemination of children's books;	c) Encouragent la production et la diffusion de livres pour enfants;	(c) uppmantra produktion och spridning av barnböcker,

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>(d)</i> Encourage the mass media to have particular regard to the linguistic needs of the child who belongs to a minority group or who is indigenous;	<i>d)</i> Encouragent les médias à tenir particulièrement compte des besoins linguistiques des enfants autochtones ou appartenant à un groupe minoritaire;	<i>(d)</i> uppmantra massmedier att ta särskild hänsyn till de språkliga behoven hos ett barn som tillhör en minoritetsgrupp eller ett urfolk,
<i>(e)</i> Encourage the development of appropriate guidelines for the protection of the child from information and material injurious to his or her well-being, bearing in mind the provisions of articles 13 and 18.	<i>e)</i> Favorisent l'élaboration de principes directeurs appropriés destinés à protéger l'enfant contre l'information et les matériels qui nuisent à son bien-être, compte tenu des dispositions des articles 13 et 18.	<i>(e)</i> uppmantra utvecklingen av lämpliga riktlinjer för att skydda barnet mot information och material som är till skada för barnets välfärd, med beaktande av bestämmelserna i artiklarna 13 och 18.
Article 18	Article 18	Artikel 18
1. States Parties shall use their best efforts to ensure recognition of the principle that both parents have common responsibilities for the upbringing and development of the child. Parents or, as the case may be, legal guardians, have the primary responsibility for the upbringing and development of the child. The best interests of the child will be their basic concern.	1. Les Etats parties s'emploient de leur mieux à assurer la reconnaissance du principe selon lequel les deux parents ont une responsabilité commune pour ce qui est d'élever l'enfant et d'assurer son développement. La responsabilité d'élever l'enfant et d'assurer son développement incombe au premier chef aux parents ou, le cas échéant, à ses représentants légaux. Ceux-ci doivent être guidés avant tout par l'intérêt supérieur de l'enfant.	1. Konventionsstaterna ska göra sitt bästa för att säkerställa erkännandet av principen att båda föräldrarna har gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling. Föräldrar eller, i förekommande fall, vårdnadshavare har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling. Dessa ska låta sig vägledas av vad som bedöms vara barnets bästa.
2. For the purpose of guaranteeing and promoting the rights set forth in the present Convention, States Parties shall render appropriate assistance to parents and legal guardians in the performance of their child-rearing responsibilities and shall ensure the development of institutions, facilities and services for the care of children.	2. Pour garantir et promouvoir les droits énoncés dans la présente Convention, les Etats parties accordent l'aide appropriée aux parents et aux représentants légaux de l'enfant dans l'exercice de la responsabilité qui leur incombe d'élever l'enfant et assurent la mise en place d'institutions, d'établissements et de services chargés de veiller au bien-être des enfants.	2. För att garantera och främja de rättigheter som anges i denna konvention ska konventionsstaterna ge lämpligt stöd till föräldrar och vårdnadshavare då de fullgör sitt ansvar för barnets uppfostran och säkerställa utvecklingen av institutioner, inrättningar och tjänster för omvårdnad av barn.
3. States Parties shall take all appropriate measures to ensure that children of working parents have the right to benefit from child-care services and facilities for which they are eligible.	3. Les Etats parties prennent toutes les mesures appropriées pour assurer aux enfants dont les parents travaillent le droit de bénéficier des services et établissements de garde d'enfants pour lesquels ils remplissent les conditions requises.	3. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barn till förvärvsarbetande föräldrar har rätt att åtnjuta den barnomsorg som de är berättigade till.
Article 19	Article 19	Artikel 19
1. States Parties shall take all appropriate legislative, administrative, social and educational measures to protect the child from all forms of physical or mental violence, injury or abuse, neglect or negligent treatment, maltreatment or exploitation, including sexual abuse, while in the care of parent(s), legal guardian(s) or any other person who has the care of the child.	1. Les Etats parties prennent toutes les mesures législatives, administratives, sociales et éducatives appropriées pour protéger l'enfant contre toute forme de violence, d'atteinte ou de brutalités physiques ou mentales, d'abandon ou de négligence, de mauvais traitements ou d'exploitation, y compris la violence sexuelle, pendant qu'il est sous la garde de ses parents ou de l'un d'eux, de son ou ses représentants légaux ou de toute autre personne à qui il est confié.	1. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
2. Such protective measures should, as appropriate, include effective procedures for the establishment of social programmes to provide necessary support for the child and for those who have the care of the child, as well as for other forms of prevention and for identification, reporting, referral, investigation, treatment and follow-up of instances of child maltreatment described heretofore, and, as appropriate, for judicial involvement.	2. Ces mesures de protection doivent comprendre, selon qu'il conviendra, des procédures efficaces pour l'établissement de programmes sociaux visant à fournir l'appui nécessaire à l'enfant et à ceux à qui il est confié, ainsi que pour d'autres formes de prévention, et aux fins d'identification, de rapport, de renvoi, d'enquête, de traitement et de suivi pour les cas de mauvais traitements de l'enfant décrits ci-dessus, et comprendre également, selon qu'il conviendra, des procédures d'intervention judiciaire.	2. Sådana skyddsåtgärder bör, där så är lämpligt, innefatta effektiva förfaranden för såväl upprättandet av sociala program som syftar till att ge barnet och de personer som har hand om barnet nödvändigt stöd, som för andra former av förebyggande och för identifiering, rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa och, där så är lämpligt, förfaranden för rättsligt ingripande.
<i>Article 20</i>	<i>Article 20</i>	<i>Artikel 20</i>
1. A child temporarily or permanently deprived of his or her family environment, or in whose own best interests cannot be allowed to remain in that environment, shall be entitled to special protection and assistance provided by the State.	1. Tout enfant qui est temporairement ou définitivement privé de son milieu familial, ou qui dans son propre intérêt ne peut être laissé dans ce milieu, a droit à une protection et une aide spéciales de l'Etat.	1. Ett barn som tillfälligt eller varaktigt berövats sin familjemiljö, eller som för sitt eget bästa inte kan tillåtas stanna kvar i denna miljö, ska ha rätt till särskilt skydd och stöd från statens sida.
2. States Parties shall in accordance with their national laws ensure alternative care for such a child.	2. Les Etats parties prévoient pour cet enfant une protection de remplacement conforme à leur législation nationale.	2. Konventionsstaterna ska i enlighet med sin nationella lagstiftning säkerställa alternativt omvårdnad för ett sådant barn.
3. Such care could include, <i>inter alia</i> , foster placement, <i>kafalah</i> of Islamic law, adoption or if necessary placement in suitable institutions for the care of children. When considering solutions, due regard shall be paid to the desirability of continuity in a child's upbringing and to the child's ethnic, religious, cultural and linguistic background.	3. Cette protection de remplacement peut notamment avoir la forme du placement dans une famille, de la <i>kafalah</i> de droit islamique, de l'adoption ou, en cas de nécessité, du placement dans un établissement pour enfants approprié. Dans le choix entre ces solutions, il est dûment tenu compte de la nécessité d'une certaine continuité dans l'éducation de l'enfant, ainsi que de son origine ethnique, religieuse, culturelle et linguistique.	3. Sådant omvårdnad kan bl.a. innefatta placering i familjehem, <i>kafalah</i> i islamsk rätt, adoption eller, om nödvändigt, placering i lämpliga institutioner för omvårdnad av barn. Då lösningar övervägs ska vederbörlig hänsyn tas till önskvärdheten av kontinuitet i ett barns uppfostran och till barnets etniska, religiösa, kulturella och språkliga bakgrund.
<i>Article 21</i>	<i>Article 21</i>	<i>Artikel 21</i>
States Parties that recognize and/or permit the system of adoption shall ensure that the best interests of the child shall be the paramount consideration and they shall:	Les Etats parties qui admettent et/ou autorisent l'adoption s'assurent que l'intérêt supérieur de l'enfant est la considération primordiale en la matière, et:	Konventionsstater som erkänner och/eller tillåter adoption ska säkerställa att största vikt ges till vad som bedöms vara barnets bästa och ska

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
(a) Ensure that the adoption of a child is authorized only by competent authorities who determine, in accordance with applicable law and procedures and on the basis of all pertinent and reliable information, that the adoption is permissible in view of the child's status concerning parents, relatives and legal guardians and that, if required, the persons concerned have given their informed consent to the adoption on the basis of such counselling as may be necessary;	a) Veillent à ce que l'adoption d'un enfant ne soit autorisée que par les autorités compétentes, qui vérifient, conformément à la loi et aux procédures applicables et sur la base de tous les renseignements fiables relatifs au cas considéré, que l'adoption peut avoir lieu eu égard à la situation de l'enfant par rapport à ses père et mère, parents et représentants légaux et que, le cas échéant, les personnes intéressées ont donné leur consentement à l'adoption en connaissance de cause, après s'être entourées des avis nécessaires;	(a) säkerställa att adoption av ett barn godkänns endast av behöriga myndigheter, som i enlighet med tillämplig lag och tillämpliga förfaranden och på grundval av all relevant och tillförlitlig information beslutar att adoptionen kan tillåtas med hänsyn till barnets ställning i förhållande till föräldrar, släktingar och vårdnadshavare och att, om så krävs, de personer som berörs har lämnat ett informerat samtycke till adoptionen på grundval av sådan rådgivning som kan behövas,
(b) Recognize that intercountry adoption may be considered as an alternative means of child's care, if the child cannot be placed in a foster or an adoptive family or cannot in any suitable manner be cared for in the child's country of origin;	b) Reconnait que l'adoption à l'étranger peut être envisagée comme un autre moyen d'assurer les soins nécessaires à l'enfant, si celui-ci ne peut, dans son pays d'origine, être placé dans une famille nourricière ou adoptive ou être convenablement élevé;	(b) erkänna att internationell adoption kan övervägas som en alternativ form av omvårdnad om barnet, om barnet inte kan placeras i ett familjehem eller en adoptivfamilj eller kan tas om hand på lämpligt sätt i sitt hemland,
(c) Ensure that the child concerned by intercountry adoption enjoys safeguards and standards equivalent to those existing in the case of national adoption;	c) Veillent, en cas d'adoption à l'étranger, à ce que l'enfant ait le bénéfice de garanties et de normes équivalent à celles existant en cas d'adoption nationale;	(c) säkerställa att det barn som berörs av internationell adoption omfattas av garantier och normer som motsvarar dem som gäller vid nationell adoption,
(d) Take all appropriate measures to ensure that, in intercountry adoption, the placement does not result in improper financial gain for those involved in it;	d) Prennent toutes les mesures appropriées pour veiller à ce que, en cas d'adoption à l'étranger, le placement de l'enfant ne se traduise pas par un profit matériel indu pour les personnes qui en sont responsables;	(d) vidta alla lämpliga åtgärder för att vid inter nationell adoption säkerställa att placeringen inte leder till otillbörlig ekonomisk vinning för de personer som medverkar i denna,
(e) Promote, where appropriate, the objectives of the present article by concluding bilateral or multilateral arrangements or agreements, and endeavour, within this framework, to ensure that the placement of the child in another country is carried out by competent authorities or organs.	e) Poursuivent les objectifs du présent article en concluant des arrangements ou des accords bilatéraux ou multilatéraux, selon les cas, et s'efforcent dans ce cadre de veiller à ce que les placements d'enfants à l'étranger soient effectués par des autorités ou des organes compétents.	(e) främja, där så är lämpligt, målen i denna artikel genom att ingå bilaterala eller multilaterala arrangemang eller överenskommelser och inom denna ram sträva efter att säkerställa att placeringen av barnet i ett annat land sker genom behöriga myndigheter eller organ.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Article 22</i>	<i>Article 22</i>	<i>Artikel 22</i>
1. States Parties shall take appropriate measures to ensure that a child who is seeking refugee status or who is considered a refugee in accordance with applicable international or domestic law and procedures shall, whether unaccompanied or accompanied by his or her parents or by any other person, receive appropriate protection and humanitarian assistance in the enjoyment of applicable rights set forth in the present Convention and in other international human rights or humanitarian instruments to which the said States are Parties.	1. Les Etats parties prennent les mesures appropriées pour qu'un enfant qui cherche à obtenir le statut de réfugié ou qui est considéré comme réfugié en vertu des règles et procédures du droit international ou national applicable, qu'il soit seul ou accompagné de ses père et mère ou de toute autre personne, bénéficie de la protection et de l'assistance humanitaire voulues pour lui permettre de jouir des droits que lui reconnaissent la présente Convention et les autres instruments internationaux relatifs aux droits de l'homme ou de caractère humanitaire auxquels lesdits Etats sont parties.	1. Konventionsstaterna ska vidta lämpliga åtgärder för att säkerställa att ett barn som söker flyktingstatus eller anses som flykting i enlighet med tillämplig internationell eller nationell rätt och tillämpliga förfaranden, och oberoende av om det kommer ensamt eller tillsammans med sina föräldrar eller någon annan person, får lämpligt skydd och humanitär bistånd vid åtnjutandet av de tillämpliga rättigheter som anges i denna konvention och i andra internationella instrument som rör mänskliga rättigheter eller humanitär rätt, som nämnda stater tillträtt.
2. For this purpose, States Parties shall provide, as they consider appropriate, co-operation in any efforts by the United Nations and other competent intergovernmental organizations or non-governmental organizations co-operating with the United Nations to protect and assist such a child and to trace the parents or other members of the family of any refugee child in order to obtain information necessary for reunification with his or her family. In cases where no parents or other members of the family can be found, the child shall be accorded the same protection as any other child permanently or temporarily deprived of his or her family environment for any reason, as set forth in the present Convention.	2. A cette fin, les Etats parties collaborent, selon qu'ils le jugent nécessaire, à tous les efforts faits par l'Organisation des Nations Unies et les autres organisations intergouvernementales ou non gouvernementales compétentes collaborant avec l'Organisation des Nations Unies pour protéger et aider les enfants qui se trouvent en pareille situation et pour rechercher les père et mère ou autres membres de la famille de tout enfant réfugié en vue d'obtenir les renseignements nécessaires pour le réunir à sa famille. Lorsque ni le père, ni la mère, ni aucun autre membre de la famille ne peut être retrouvé, l'enfant se voit accorder, selon les principes énoncés dans la présente Convention, la même protection que tout autre enfant définitivement ou temporairement privé de son milieu familial pour quelque raison que ce soit.	2. För detta ändamål ska konventionsstaterna, på sätt de finner lämpligt, samarbeta i varje ansträngning som görs av Förenta nationerna och andra behöriga mellanstatliga organisationer eller ickestatliga organisationer, som samarbetar med Förenta nationerna, för att skydda och bistå ett sådant barn och för att spåra föräldrarna eller andra familjemedlemmar till ett flyktingbarn i syfte att få den information som är nödvändig för att barnet ska kunna återförenas med sin familj. I fall då föräldrar eller andra familjemedlemmar inte kan påträffas, ska barnet ges samma skydd som varje annat barn som varaktigt eller tillfälligt berövats sin familjemiljö av något skäl, i enlighet med denna konvention.
<i>Article 23</i>	<i>Article 23</i>	<i>Artikel 23</i>
1. States Parties recognize that a mentally or physically disabled child should enjoy a full and decent life, in conditions which ensure dignity, promote self-reliance and facilitate the child's active participation in the community.	1. Les Etats parties reconnaissent que les enfants mentalement ou physiquement handicapés doivent mener une vie pleine et décente, dans des conditions qui garantissent leur dignité, favorisent leur autonomie et facilitent leur participation active à la vie de la collectivité.	1. Konventionsstaterna erkänner att ett barn med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning bör åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv under förhållanden som säkerställer värdighet, främjar tilltron till den egna förmågan och möjliggör barnets aktiva deltagande i samhället.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
2. States Parties recognize the right of the disabled child to special care and shall encourage and ensure the extension, subject to available resources, to the eligible child and those responsible for his or her care, of assistance for which application is made and which is appropriate to the child's condition and to the circumstances of the parents or others caring for the child.	2. Les Etats parties reconnaissent le droit à des enfants handicapés de bénéficier de soins spéciaux et encouragent et assurent, dans la mesure des ressources disponibles, l'octroi, sur demande, aux enfants handicapés remplissant les conditions requises et à ceux qui en ont la charge, d'une aide adaptée à l'état de l'enfant et à la situation de ses parents ou de ceux à qui il est confié.	2. Konventionsstaterna erkänner rätten till särskild omvårdnad för ett barn med funktionsnedsättning och ska, inom ramen för tillgängliga resurser, uppmuntra och säkerställa att det berättigade barnet och de som ansvarar för dess omvårdnad får stöd för vilket ansökan föreligger, i enlighet med vad som är lämpligt med hänsyn till barnets tillstånd och föräldrarnas förhållanden eller förhållandena hos andra som tar hand om barnet.
3. Recognizing the special needs of a disabled child, assistance extended in accordance with paragraph 2 of the present article shall be provided free of charge, whenever possible, taking into account the financial resources of the parents or others caring for the child, and shall be designed to ensure that the disabled child has effective access to and receives education, training, health care services, rehabilitation services, preparation for employment and recreation opportunities in a manner conducive to the child's achieving the fullest possible social integration and individual development, including his or her cultural and spiritual development.	3. Eu égard aux besoins particuliers des enfants handicapés, l'aide fournie conformément au paragraphe 2 du présent article est gratuite chaque fois qu'il est possible, compte tenu des ressources financières de leurs parents ou de ceux à qui l'enfant est confié, et elle est conçue de telle sorte que les enfants handicapés aient effectivement accès à l'éducation, à la formation, aux soins de santé, à la rééducation, à la préparation à l'emploi et aux activités récréatives, et bénéficient de ces services de façon propre à assurer une intégration sociale aussi complète que possible et leur épanouissement personnel, y compris dans le domaine culturel et spirituel.	3. Med hänsyn till att ett barn med funktionsnedsättning har särskilda behov ska det stöd som lämnas enligt punkt 2 i denna artikel vara kostnadsfritt, då så är möjligt, med beaktande av föräldrarnas ekonomiska tillgångar eller de ekonomiska tillgångarna hos andra som tar hand om barnet. Stödet ska syfta till att säkerställa att barnet har effektiv tillgång till och får utbildning, hälso- och sjukvård, rehabilitering och habilitering, förberedelse för arbetslivet och möjligheter till rekreation på ett sätt som bidrar till barnets största möjliga integration i samhället och individuella utveckling, inklusive dess kulturella och andliga utveckling.
4. States Parties shall promote, in the spirit of international cooperation, the exchange of appropriate information in the field of preventive health care and of medical, psychological and functional treatment of disabled children, including dissemination of and access to information concerning methods of rehabilitation, education and vocational services, with the aim of enabling States Parties to improve their capabilities and skills and to widen their experience in these areas. In this regard, particular account shall be taken of the needs of developing countries.	4. Dans un esprit de coopération internationale, les Etats parties favorisent l'échange d'informations pertinentes dans le domaine des soins de santé préventifs et du traitement médical, psychologique et fonctionnel des enfants handicapés, y compris par la diffusion d'informations concernant les méthodes de rééducation et les services de formation professionnelle, ainsi que l'accès à ces données, en vue de permettre aux Etats parties d'améliorer leurs capacités et leurs compétences et d'élargir leur expérience dans ces domaines. A cet égard, il est tenu particulièrement compte des besoins des pays en développement.	4. Konventionsstaterna ska i en anda av internationellt samarbete främja utbyte av lämplig information på området för förebyggande hälsovård och medicinsk, psykologisk och funktionell behandling av barn med funktionsnedsättning, inklusive spridning av och tillgång till information om habiliteringsmetoder, utbildning och yrkesinriktad utbildning, i syfte att göra det möjligt för konventionsstater att förbättra sin kapacitet och kompetens och vidga sin erfarenhet på dessa områden. Särskild hänsyn ska härvid tas till utvecklingsländernas behov.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Article 24</i>	<i>Article 24</i>	<i>Artikel 24</i>
1. States Parties recognize the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health and to facilities for the treatment of illness and rehabilitation of health. States Parties shall strive to ensure that no child is deprived of his or her right of access to such health care services.	1. Les Etats parties reconnaissent le droit de l'enfant de jouir du meilleur état de santé possible et de bénéficier de services médicaux et de rééducation. Ils s'efforcent de garantir qu'aucun enfant ne soit privé du droit d'avoir accès à ces services.	1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering. Konventionsstaterna ska sträva efter att säkerställa att inget barn berövas sin rätt att ha tillgång till sådan hälso- och sjukvård.
2. States Parties shall pursue full implementation of this right and, in particular, shall take appropriate measures:	2. Les Etats parties s'efforcent d'assurer la réalisation intégrale du droit susmentionné et, en particulier, prennent les mesures appropriées pour:	2. Konventionsstaterna ska sträva efter att till fullo förverkliga denna rätt och ska särskilt vidta lämpliga åtgärder för att:
(a) To diminish infant and child mortality;	a) Réduire la mortalité parmi les nourrissons et les enfants;	(a) minska spädbarns- och barnadödligheten,
(b) To ensure the provision of necessary medical assistance and health care to all children with emphasis on the development of primary health care;	b) Assurer à tous les enfants l'assistance médicale et les soins de santé nécessaires, l'accent étant mis sur le développement des soins de santé primaires;	(b) säkerställa att alla barn tillhandahålls nödvändig hälso- och sjukvård med tonvikt på utveckling av primärvården,
(c) To combat disease and malnutrition, including within the framework of primary health care, through, inter alia, the application of readily available technology and through the provision of adequate nutritious foods and clean drinkingwater, taking into consideration the dangers and risks of environmental pollution;	c) Lutter contre la maladie et la malnutrition, y compris dans le cadre de soins de santé primaires, grâce notamment à l'utilisation de techniques aisément disponibles et à la fourniture d'aliments nutritifs et d'eau potable, compte tenu des dangers et des risques de pollution du milieu naturel;	(c) bekämpa sjukdom och undernäring, bland annat inom ramen för primärvården, genom utnyttjande av lättillgänglig teknik och tillhandahållande av lämpliga och näringsrika livsmedel och rent dricksvatten, med beaktande av de faror och risker som miljöförstöring innebär,
(d) To ensure appropriate prenatal and postnatal health care for mothers;	d) Assurer aux mères des soins prénatals et postnatals appropriés;	(d) säkerställa tillfredsställande hälso- och sjukvård för mödrar före och efter förlossningen,
(e) To ensure that all segments of society, in particular parents and children, are informed, have access to education and are supported in the use of basic knowledge of child health and nutrition, the advantages of breast-feeding, hygiene and environmental sanitation and the prevention of accidents;	e) Faire en sorte que tous les groupes de la société, en particulier les parents et les enfants, reçoivent une information sur la santé et la nutrition de l'enfant, les avantages de l'allaitement au sein, l'hygiène et la salubrité de l'environnement et la prévention des accidents, et bénéficient d'une aide leur permettant de mettre à profit cette information;	(e) säkerställa att alla grupper i samhället, särskilt föräldrar och barn, får information om och har tillgång till undervisning om barnhälsovård och näringslära, fördelarna med amning, hygien och ren miljö och förebyggande av olycksfall och får stöd vid användning av sådana grundläggande kunskaper,
(f) To develop preventive health care, guidance for parents and family planning education and services.	f) Développer les soins de santé préventifs, les conseils aux parents et l'éducation et les services en matière de planification familiale.	(f) utveckla förebyggande hälso- och sjukvård, föräldrarådgivning samt undervisning om och hjälp i familjeplaneringsfrågor.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
3. States Parties shall take all effective and appropriate measures with a view to abolishing traditional practices prejudicial to the health of children.	3. Les Etats parties prennent toutes les mesures efficaces appropriées en vue d'abolir les pratiques traditionnelles préjudiciables à la santé des enfants.	3. Konventionsstaterna ska vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa.
4. States Parties undertake to promote and encourage international co-operation with a view to achieving progressively the full realization of the right recognized in the present article. In this regard, particular account shall be taken of the needs of developing countries.	4. Les Etats parties s'engagent à favoriser et à encourager la coopération internationale en vue d'assurer progressivement la pleine réalisation du droit reconnu dans le présent article. A cet égard, il est tenu particulièrement compte des besoins des pays en développement.	4. Konventionsstaterna åtar sig att främja och uppmuntra internationellt samarbete i syfte att gradvis uppnå det fulla förverkligandet av den rätt som erkänns i denna artikel. Särskild hänsyn ska härvid tas till utvecklingsländernas behov.
<i>Article 25</i>	<i>Article 25</i>	<i>Artikel 25</i>
States Parties recognize the right of a child who has been placed by the competent authorities for the purposes of care, protection or treatment of his or her physical or mental health, to a periodic review of the treatment provided to the child and all other circumstances relevant to his or her placement.	Les Etats parties reconnaissent à l'enfant qui a été placé par les autorités compétentes pour recevoir des soins, une protection ou un traitement physique ou mental, le droit à un examen périodique dudit traitement et de toute autre circonstance relative à son placement.	Konventionsstaterna erkänner rätten för ett barn som har omhändertagits av behöriga myndigheter för omvårdnad, skydd eller behandling av sin fysiska eller psykiska hälsa till regelbunden översyn av den behandling som barnet får och alla andra omständigheter som rör barnets omhändertagande.
<i>Article 26</i>	<i>Article 26</i>	<i>Artikel 26</i>
1. States Parties shall recognize for every child the right to benefit from social security, including social insurance, and shall take the necessary measures to achieve the full realization of this right in accordance with their national law.	1. Les Etats parties reconnaissent à tout enfant le droit de bénéficier de la sécurité sociale, y compris les assurances sociales, et prennent les mesures nécessaires pour assurer la pleine réalisation de ce droit en conformité avec leur législation nationale.	1. Konventionsstaterna ska erkänna varje barns rätt att åtnjuta social trygghet, inklusive socialförsäkring, och ska vidta nödvändiga åtgärder för att till fullo förverkliga denna rätt i enlighet med nationell lagstiftning.
2. The benefits should, where appropriate, be granted, taking into account the resources and the circumstances of the child and persons having responsibility for the maintenance of the child, as well as any other consideration relevant to an application for benefits made by or on behalf of the child.	2. Les prestations doivent, lorsqu'il y a lieu, être accordées compte tenu des ressources et de la situation de l'enfant et des personnes responsables de son entretien, ainsi que de toute autre considération applicable à la demande de prestation faite par l'enfant ou en son nom.	2. Förmånerna ska, där så är lämpligt, beviljas med hänsyn till de resurser som barnet och de personer som ansvarar för dess underhåll har och deras omständigheter i övrigt samt med hänsyn till varje annat förhållande som är av betydelse i samband med en ansökan om en sådan förmån från barnet eller för dess räkning.
<i>Article 27</i>	<i>Article 27</i>	<i>Artikel 27</i>
1. States Parties recognize the right of every child to a standard of living adequate for the child's physical, mental, spiritual, moral and social development.	1. Les Etats parties reconnaissent le droit de tout enfant à un niveau de vie suffisant pour permettre son développement physique, mental, spirituel, moral et social.	1. Konventionsstaterna erkänner varje barns rätt till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
2. The parent(s) or others responsible for the child have the primary responsibility to secure, within their abilities and financial capacities, the conditions of living necessary for the child's development.	2. C'est aux parents ou autres personnes ayant la charge de l'enfant qu'incombe au premier chef la responsabilité d'assurer, dans les limites de leurs possibilités et de leurs moyens financiers, les conditions de vie nécessaires au développement de l'enfant.	2. Föräldrar eller andra som är ansvariga för barnet har, inom ramen för sin förmåga och sina ekonomiska resurser, huvudansvaret för att säkerställa de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets utveckling.
3. States Parties, in accordance with national conditions and within their means, shall take appropriate measures to assist parents and others responsible for the child to implement this right and shall in case of need provide material assistance and support programmes, particularly with regard to nutrition, clothing and housing.	3. Les Etats parties adoptent les mesures appropriées, compte tenu des conditions nationales et dans la mesure de leurs moyens, pour aider les parents et autres personnes ayant la charge de l'enfant à mettre en oeuvre ce droit et offrent, en cas de besoin, une assistance matérielle et des programmes d'appui, notamment en ce qui concerne l'alimentation, le vêtement et le logement.	3. Konventionsstaterna ska i enlighet med nationella förhållanden och inom ramen för sina resurser vidta lämpliga åtgärder för att bistå föräldrar och andra som är ansvariga för barnet att genomföra denna rätt och ska vid behov tillhandahålla materiellt bistånd och stödprogram, särskilt i fråga om mat, kläder och bostad.
4. States Parties shall take all appropriate measures to secure the recovery of maintenance for the child from the parents or other persons having financial responsibility for the child, both within the State Party and from abroad. In particular, where the person having financial responsibility for the child lives in a State different from that of the child, States Parties shall promote the accession to international agreements or the conclusion of such agreements, as well as the making of other appropriate arrangements.	4. Les Etats parties prennent toutes les mesures appropriées en vue d'assurer le recouvrement de la pension alimentaire de l'enfant auprès de ses parents ou des autres personnes ayant une responsabilité financière à son égard, que ce soit sur leur territoire ou à l'étranger. En particulier, pour tenir compte des cas où la personne qui a une responsabilité financière à l'égard de l'enfant vit dans un Etat autre que celui de l'enfant, les Etats parties favorisent l'adhésion à des accords internationaux ou la conclusion de tels accords ainsi que l'adoption de tous autres arrangements appropriés.	4. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa indrivning av underhåll för barnet från föräldrar eller andra som har ekonomiskt ansvar för barnet, både inom konventionsstaten och från utlandet. Särskilt i de fall då den person som har det ekonomiska ansvaret för barnet bor i en annan stat än barnet ska konventionsstaterna främja såväl anslutning till internationella överenskommelser eller ingående av sådana överenskommelser som upprättande av andra lämpliga arrangemang.
<i>Article 28</i>	<i>Article 28</i>	<i>Artikel 28</i>
1. States Parties recognize the right of the child to education, and with a view to achieving this right progressively and on the basis of equal opportunity, they shall, in particular:	1. Les Etats parties reconnaissent le droit de l'enfant à l'éducation, et en particulier, en vue d'assurer l'exercice de ce droit progressivement et sur la base de l'égalité des chances:	1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till utbildning. I syfte att gradvis förverkliga denna rätt och på grundval av lika möjligheter ska de särskilt:
(a) Make primary education compulsory and available free to all;	a) Ils rendent l'enseignement primaire obligatoire et gratuit pour tous;	(a) göra grundskoleutbildning obligatorisk och kostnadsfritt tillgänglig för alla,

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>(b)</i> Encourage the development of different forms of secondary education, including general and vocational education, make them available and accessible to every child, and take appropriate measures such as the introduction of free education and offering financial assistance in case of need;	<i>b)</i> Ils encouragent l'organisation de différentes formes d'enseignement secondaire, tant général que professionnel, les rendent ouvertes et accessibles à tout enfant, et prennent des mesures appropriées, telles que l'instauration de la gratuité de l'enseignement et l'offre d'une aide financière en cas de besoin;	<i>(b)</i> uppmuntra utvecklingen av olika former av gymnasial utbildning inklusive såväl högskoleförberedande utbildning som yrkesutbildning, göra dessa tillgängliga och åtkomliga för varje barn samt vidta lämpliga åtgärder såsom införande av kostnadsfri utbildning och ekonomiskt stöd vid behov,
<i>(c)</i> Make higher education accessible to all on the basis of capacity by every appropriate means;	<i>c)</i> Ils assurent à tous l'accès à l'enseignement supérieur, en fonction des capacités de chacun, par tous les moyens appropriés;	<i>(c)</i> genom varje lämpligt medel göra högre utbildning tillgänglig för alla på grundval av förmåga,
<i>(d)</i> Make educational and vocational information and guidance available and accessible to all children;	<i>d)</i> Ils rendent ouvertes et accessibles à tout enfant l'information et l'orientation scolaires et professionnelles;	<i>(d)</i> göra utbildnings- och yrkesrelaterad information och vägledning tillgänglig och åtkomlig för alla barn,
<i>(e)</i> Take measures to encourage regular attendance at schools and the reduction of drop-out rates.	<i>e)</i> Ils prennent des mesures pour encourager la régularité de la fréquentation scolaire et la réduction des taux d'abandon scolaire.	<i>(e)</i> vidta åtgärder för att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan och minska antalet studieavbrott.
2. States Parties shall take all appropriate measures to ensure that school discipline is administered in a manner consistent with the child's human dignity and in conformity with the present Convention.	2. Les Etats parties prennent toutes les mesures appropriées pour veiller à ce que la discipline scolaire soit appliquée d'une manière compatible avec la dignité de l'enfant en tant qu'être humain et conformément à la présente Convention.	2. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i överensstämmelse med denna konvention.
3. States Parties shall promote and encourage international co-operation in matters relating to education, in particular with a view to contributing to the elimination of ignorance and illiteracy throughout the world and facilitating access to scientific and technical knowledge and modern teaching methods. In this regard, particular account shall be taken of the needs of developing countries.	3. Les Etats parties favorisent et encouragent la coopération internationale dans le domaine de l'éducation, en vue notamment de contribuer à éliminer l'ignorance et l'analphabétisme dans le monde et de faciliter l'accès aux connaissances scientifiques et techniques et aux méthodes d'enseignement modernes. A cet égard, il est tenu particulièrement compte des besoins des pays en développement.	3. Konventionsstaterna ska främja och uppmuntra internationellt samarbete i utbildningsfrågor, särskilt i syfte att bidra till att avskaffa okunnighet och analfabetism i hela världen och för att underlätta tillgång till vetenskaplig och teknisk kunskap och moderna undervisningsmetoder. Särskild hänsyn ska härvid tas till utvecklingsländernas behov.
Article 29	Article 29	Artikel 29
1. States Parties agree that the education of the child shall be directed to:	1. Les Etats parties conviennent que l'éducation de l'enfant doit viser à:	1. Konventionsstaterna är överens om att barnets utbildning ska syfta till att:
<i>(a)</i> The development of the child's personality, talents and mental and physical abilities to their fullest potential;	<i>a)</i> Favoriser l'épanouissement de la personnalité de l'enfant et le développement de ses dons et de ses aptitudes mentales et physiques, dans toute la mesure de leurs potentialités;	<i>(a)</i> utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga,

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
(b) The development of respect for human rights and fundamental freedoms, and for the principles enshrined in the Charter of the United Nations;	b) Inculquer à l'enfant le respect des droits de l'homme et des libertés fondamentales, et des principes consacrés dans la Charte des Nations Unies;	(b) utveckla respekt för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter samt för principerna i Förenta nationernas stadga,
(c) The development of respect for the child's parents, his or her own cultural identity, language and values, for the national values of the country in which the child is living, the country from which he or she may originate, and for civilizations different from his or her own;	c) Inculquer à l'enfant le respect de ses parents, de son identité, de sa langue et de ses valeurs culturelles, ainsi que le respect des valeurs nationales du pays dans lequel il vit, du pays duquel il peut être originaire et des civilisations différentes de la sienne;	(c) utveckla respekt för barnets föräldrar, för barnets egna kulturella identitet, språk och värden, för bosättningslandets och för ursprungslandets nationella värden och för kulturer som skiljer sig från barnets egen,
(d) The preparation of the child for responsible life in a free society, in the spirit of understanding, peace, tolerance, equality of sexes, and friendship among all peoples, ethnic, national and religious groups and persons of indigenous origin;	d) Préparer l'enfant à assumer les responsabilités de la vie dans une société libre, dans un esprit de compréhension, de paix, de tolérance, d'égalité entre les sexes et d'amitié entre tous les peuples et groupes ethniques, nationaux et religieux, et avec les personnes d'origine autochtone;	(d) förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämställdhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör ett urfolk,
(e) The development of respect for the natural environment.	e) Inculquer à l'enfant le respect du milieu naturel.	(e) utveckla respekt för naturmiljön.
2. No part of the present article or article 28 shall be construed so as to interfere with the liberty of individuals and bodies to establish and direct educational institutions, subject always to the observance of the principles set forth in paragraph 1 of the present article and to the requirements that the education given in such institutions shall conform to such minimum standards as may be laid down by the State.	2. Aucune disposition du présent article ou de l'article 28 ne sera interprétée d'une manière qui porte atteinte à la liberté des personnes physiques ou morales de créer et de diriger des établissements d'enseignement, à condition que les principes énoncés au paragraphe 1 du présent article soient respectés et que l'éducation dispensée dans ces établissements soit conforme aux normes minimales que l'Etat aura prescrites.	2. Inget i denna artikel eller i artikel 28 får tolkas så att det medför inskränkning i den enskildes och organisationers rätt att inrätta och driva utbildningsinstitutioner, dock alltid under förutsättning att de principer som fastställts i punkt 1 i denna artikel iakttas och att kraven uppfylls på att undervisningen vid dessa institutioner ska stå i överensstämmelse med vad som från statens sida angetts som miniminorm.
<i>Article 30</i>	<i>Article 30</i>	<i>Artikel 30</i>
In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities or persons of indigenous origin exist, a child belonging to such a minority or who is indigenous shall not be denied the right, in community with other members of his or her group, to enjoy his or her own culture, to profess and practise his or her own religion, or to use his or her own language.	Dans les Etats où il existe des minorités ethniques, religieuses ou linguistiques ou des personnes d'origine autochtone, un enfant autochtone ou appartenant à une de ces minorités ne peut être privé du droit d'avoir sa propre vie culturelle, de professer et de pratiquer sa propre religion ou d'employer sa propre langue en commun avec les autres membres de son groupe.	I de stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter eller personer som tillhör ett urfolk ska ett barn som tillhör en sådan minoritet eller ett sådant urfolk inte förvägras rätten att tillsammans med andra medlemmar av sin grupp ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion eller att använda sitt eget språk.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Article 31</i>	<i>Article 31</i>	<i>Artikel 31</i>
1. States Parties recognize the right of the child to rest and leisure, to engage in play and recreational activities appropriate to the age of the child and to participate freely in cultural life and the arts.	1. Les Etats parties reconnaissent à l'enfant le droit au repos et aux loisirs, de se livrer au jeu et à des activités récréatives propres à son âge et de participer librement à la vie culturelle et artistique.	1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder och rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.
2. States Parties shall respect and promote the right of the child to participate fully in cultural and artistic life and shall encourage the provision of appropriate and equal opportunities for cultural, artistic, recreational and leisure activity.	2. Les Etats parties respectent et favorisent le droit de l'enfant de participer pleinement à la vie culturelle et artistique et encouragent l'organisation à son intention de moyens appropriés de loisirs et d'activités récréatives, artistiques et culturelles, dans des conditions d'égalité.	2. Konventionsstaterna ska respektera och främja barnets rätt att till fullo delta i det kulturella och konstnärliga livet och ska uppmuntra tillhandahållandet av lämpliga och lika möjligheter till kulturell och konstnärlig verksamhet samt till rekreations- och fritidsverksamhet.
<i>Article 32</i>	<i>Article 32</i>	<i>Artikel 32</i>
1. States Parties recognize the right of the child to be protected from economic exploitation and from performing any work that is likely to be hazardous or to interfere with the child's education, or to be harmful to the child's health or physical, mental, spiritual, moral or social development.	1. Les Etats parties reconnaissent le droit de l'enfant d'être protégé contre l'exploitation économique et de n'être astreint à aucun travail comportant des risques ou susceptible de compromettre son éducation ou de nuire à sa santé ou à son développement physique, mental, spirituel, moral ou social.	1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot att utföra arbete som kan vara skadligt eller hindra barnets utbildning eller inverka skadligt på barnets hälsa eller fysiska, psykiska, andliga, moraliska eller sociala utveckling.
2. States Parties shall take legislative, administrative, social and educational measures to ensure the implementation of the present article. To this end, and having regard to the relevant provisions of other international instruments, States Parties shall in particular:	2. Les Etats parties prennent des mesures législatives, administratives, sociales et éducatives pour assurer l'application du présent article. A cette fin, et compte tenu des dispositions pertinentes des autres instruments internationaux, les Etats parties, en particulier:	2. Konventionsstaterna ska vidta lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att säkerställa genomförandet av denna artikel. För detta ändamål och med beaktande av tillämpliga bestämmelser i andra internationella instrument ska konventionsstaterna särskilt:
(a) Provide for a minimum age or minimum ages for admission to employment;	a) Fixent un âge minimum ou des âges minimums d'admission à l'emploi;	(a) fastställa en minimiålder eller minimiåldrar för tillträde till arbete,
(b) Provide for appropriate regulation of the hours and conditions of employment;	b) Prévoient une réglementation appropriée des horaires de travail et des conditions d'emploi;	(b) föreskriva en lämplig reglering av arbetstid och arbetsvillkor,
(c) Provide for appropriate penalties or other sanctions to ensure the effective enforcement of the present article.	c) Prévoient des peines ou autres sanctions appropriées pour assurer l'application effective du présent article.	(c) föreskriva lämpliga påföljder eller andra sanktioner i syfte att säkerställa ett effektivt genomförande av denna artikel.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Article 33</i> States Parties shall take all appropriate measures, including legislative, administrative, social and educational measures, to protect children from the illicit use of narcotic drugs and psychotropic substances as defined in the relevant international treaties, and to prevent the use of children in the illicit production and trafficking of such substances.	<i>Article 33</i> Les Etats parties prennent toutes les mesures appropriées, y compris des mesures législatives, administratives, sociales et éducatives, pour protéger les enfants contre l'usage illicite de stupéfiants et de substances psycho- tropes, tels que les définissent les conventions internationales pertinentes, et pour empêcher que des enfants ne soient utilisés pour la production et le trafic illicites de ces substances.	<i>Artikel 33</i> Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder, för att skydda barn från olaglig användning av narkotika och psykotropa ämnen såsom dessa definieras i tillämpliga internationella fördrag och för att förhindra att barn utnyttjas i den olagliga framställningen av och handeln med sådana ämnen.
<i>Article 34</i> States Parties undertake to protect the child from all forms of sexual exploitation and sexual abuse. For these purposes, States Parties shall in particular take all appropriate national, bilateral and multilateral measures to prevent: <i>(a)</i> The inducement or coercion of a child to engage in any unlawful sexual activity; <i>(b)</i> The exploitative use of children in prostitution or other unlawful sexual practices; <i>(c)</i> The exploitative use of children in pornographic performances and materials.	<i>Article 34</i> Les Etats parties s'engagent à protéger l'enfant contre toutes les formes d'exploitation sexuelle et de violence sexuelle. A cette fin, les Etats prennent en particulier toutes les mesures appropriées sur les plans national, bilatéral et multilatéral pour empêcher: <i>a)</i> Que des enfants ne soient incités ou contraints à se livrer à une activité sexuelle illégale; <i>b)</i> Que des enfants ne soient exploités à des fins de prostitution ou autres pratiques sexuelles illégales; <i>c)</i> Que des enfants ne soient exploités aux fins de la production de spectacles ou de matériel de caractère pornographique.	<i>Artikel 34</i> Konventionsstaterna åtar sig att skydda barnet mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. För detta ändamål ska konventionsstaterna särskilt vid <i>(a)</i> att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling, <i>(b)</i> att barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet, <i>(c)</i> att barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material.
<i>Article 35</i> States Parties shall take all appropriate national, bilateral and multilateral measures to prevent the abduction of, the sale of or traffic in children for any purpose or in any form.	<i>Article 35</i> Les Etats parties prennent toutes les mesures appropriées sur les plans national, bilatéral et multilatéral pour empêcher l'enlèvement, la vente ou la traite d'enfants à quelque fin que ce soit et sous quelque forme que ce soit.	<i>Artikel 35</i> Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn oavsett syfte och form.
<i>Article 36</i> States Parties shall protect the child against all other forms of exploitation prejudicial to any aspects of the child's welfare.	<i>Article 36</i> Les Etats parties protègent l'enfant contre toutes autres formes d'exploitation préjudiciables à tout aspect de son bien-être.	<i>Artikel 36</i> Konventionsstaterna ska skydda barnet mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende.
<i>Article 37</i> States Parties shall ensure that:	<i>Article 37</i> Les Etats parties veillent à ce que:	<i>Artikel 37</i> Konventionsstaterna ska säkerställa följande:

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>(a)</i> No child shall be subjected to torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. Neither capital punishment nor life imprisonment without possibility of release shall be imposed for offences committed by persons below eighteen years of age;	<i>a)</i> Nul enfant ne soit soumis à la torture ni à des peines ou traitements cruels, inhumains ou dégradants. Ni la peine capitale ni l'emprisonnement à vie sans possibilité de libération ne doivent être prononcés pour les infractions commises par des personnes âgées de moins de dix-huit ans;	<i>(a)</i> Inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Varken dödsstraff eller livstids fängelse utan möjlighet till frigivning får utdömas för brott som begåtts av personer under 18 års ålder,
<i>(b)</i> No child shall be deprived of his or her liberty unlawfully or arbitrarily. The arrest, detention or imprisonment of a child shall be in conformity with the law and shall be used only as a measure of last resort and for the shortest appropriate period of time;	<i>b)</i> Nul enfant ne soit privé de liberté de façon illégale ou arbitraire. L'arrestation, la détention ou l'emprisonnement d'un enfant doit être en conformité avec la loi, n'être qu'une mesure de dernier ressort, et être d'une durée aussi brève que possible;	<i>(b)</i> Inget barn får olagligt eller godtyckligt berövas sin frihet. Gripande, anhållande, häktning, fängslande eller annat frihetsberövande av ett barn ska ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid,
<i>(c)</i> Every child deprived of liberty shall be treated with humanity and respect for the inherent dignity of the human person, and in a manner which takes into account the needs of persons of his or her age. In particular, every child deprived of liberty shall be separated from adults unless it is considered in the child's best interest not to do so and shall have the right to maintain contact with his or her family through correspondence and visits, save in exceptional circumstances;	<i>c)</i> Tout enfant privé de liberté soit traité avec humanité et avec le respect dû à la dignité de la personne humaine, et d'une manière tenant compte des besoins des personnes de son âge. En particulier, tout enfant privé de liberté sera séparé des adultes, à moins que l'on estime préférable de ne pas le faire dans l'intérêt supérieur de l'enfant, et il a le droit de rester en contact avec sa famille par la correspondance et par les visites, sauf circonstances exceptionnelles;	<i>(c)</i> Varje frihetsberövat barn ska behandlas humant och med respekt för människans inboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder. Särskilt ska varje frihetsberövat barn hållas åtskilt från vuxna, om det inte bedöms vara till barnets bästa att inte göra detta, och ska, utom i undantagsfall, ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök,
<i>(d)</i> Every child deprived of his or her liberty shall have the right to prompt access to legal and other appropriate assistance, as well as the right to challenge the legality of the deprivation of his or her liberty before a court or other competent, independent and impartial authority, and to a prompt decision on any such action.	<i>d)</i> Les enfants privés de liberté aient le droit d'avoir rapidement accès à l'assistance juridique ou à toute autre assistance appropriée, ainsi que le droit de contester la légalité de leur privation de liberté devant un tribunal ou une autre autorité compétente, indépendante et impartiale, et à ce qu'une décision rapide soit prise en la matière.	<i>(d)</i> Varje frihetsberövat barn ska ha rätt att snarast få tillgång till såväl juridiskt bistånd som annat lämpligt stöd, rätt att få lagligheten i sitt frihetsberövande prövad av en domstol eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet samt rätt till ett snabbt beslut i saken.
Article 38	Article 38	Artikel 38
1. States Parties undertake to respect and to ensure respect for rules of international humanitarian law applicable to them in armed conflicts which are relevant to the child.	1. Les Etats parties s'engagent à respecter et à faire respecter les règles du droit humanitaire international qui leur sont applicables en cas de conflit armé et dont la protection s'étend aux enfants.	1. Konventionsstaterna åtar sig att respektera och säkerställa respekten för regler i internationell humanitär rätt som är tillämpliga på dem i väpnade konflikter och som är relevanta för barnet.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
2. States Parties shall take all feasible measures to ensure that persons who have not attained the age of fifteen years do not take a direct part in hostilities.	2. Les Etats parties prennent toutes les mesures possibles dans la pratique pour veiller à ce que les personnes n'ayant pas atteint l'âge de quinze ans ne participent pas directement aux hostilités.	2. Konventionsstaterna ska vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa att personer som inte uppnått 15 års ålder inte deltar direkt i fientligheter.
3. States Parties shall refrain from recruiting any person who has not attained the age of fifteen years into their armed forces. In recruiting among those persons who have attained the age of fifteen years but who have not attained the age of eighteen years, States Parties shall endeavour to give priority to those who are oldest.	3. Les Etats parties s'abstiennent d'enrôler dans leurs forces armées toute personne n'ayant pas atteint l'âge de quinze ans. Lorsqu'ils incorporent des personnes de plus de quinze ans mais de moins de dix-huit ans, les Etats parties s'efforcent d'enrôler en priorité les plus âgés.	3. Konventionsstaterna ska avstå från att rekrytera en person som inte har uppnått 15 års ålder till sina väpnade styrkor. Då rekrytering sker bland personer som fyllt 15 men inte 18 år, ska konventionsstaterna sträva efter att i första hand rekrytera dem som är äldst.
4. In accordance with their obligations under international humanitarian law to protect the civilian population in armed conflicts, States Parties shall take all feasible measures to ensure protection and care of children who are affected by an armed conflict.	4. Conformément à l'obligation qui leur incombe en vertu du droit humanitaire international de protéger la population civile en cas de conflit armé, les Etats parties prennent toutes les mesures possibles dans la pratique pour que les enfants qui sont touchés par un conflit armé bénéficient d'une protection et de soins.	4. Konventionsstaterna ska i enlighet med sina åtaganden enligt internationell humanitär rätt om att skydda civilbefolkningen i väpnade konflikter, vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa skydd och omvårdnad av barn som berörs av en väpnad konflikt.
<i>Article 39</i>	<i>Article 39</i>	<i>Artikel 39</i>
States Parties shall take all appropriate measures to promote physical and psychological recovery and social reintegration of a child victim of: any form of neglect, exploitation, or abuse; torture or any other form of cruel, inhuman or degrading treatment or punishment; or armed conflicts. Such recovery and reintegration shall take place in an environment which fosters the health, selfrespect and dignity of the child.	Les Etats parties prennent toutes les mesures appropriées pour faciliter la réadaptation physique et psychologique et la réinsertion sociale de tout enfant victime de toute forme de négligence, d'exploitation ou de sévices, de torture ou de toute autre forme de peines ou traitements cruels, inhumains ou dégradants, ou de conflit armé. Cette réadaptation et cette réinsertion se déroulent dans des conditions qui favorisent la santé, le respect de soi et la dignité de l'enfant.	Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp; tortyr eller någon annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning; eller väpnade konflikter. Sådan rehabilitering och sådan återanpassning ska äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Article 40</i>	<i>Article 40</i>	<i>Artikel 40</i>
1. States Parties recognize the right of every child alleged as, accused of, or recognized as having infringed the penal law to be treated in a manner consistent with the promotion of the child's sense of dignity and worth, which reinforces the child's respect for the human rights and fundamental freedoms of others and which takes into account the child's age and the desirability of promoting the child's reintegration and the child's assuming a constructive role in society.	1. Etats parties reconnaissent à tout enfant suspecté, accusé ou convaincu d'infraction à la loi pénale le droit à un traitement qui soit de nature à favoriser son sens de la dignité et de la valeur personnelle, qui renforce son respect pour les droits de l'homme et les libertés fondamentales d'autrui, et qui tient compte de son âge ainsi que de la nécessité de faciliter sa réintégration dans la société et de lui faire assumer un rôle constructif au sein de celle-ci.	1. Konventionsstaterna erkänner rätten för varje barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldigt att ha begått brott att behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde, som stärker barnets respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och som tar hänsyn till barnets ålder och det önskvärda i att främja att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället.
2. To this end, and having regard to the relevant provisions of international instruments, States Parties shall, in particular, ensure that:	2. A cette fin, et compte tenu des dispositions pertinentes des instruments internationaux, les Etats parties veillent en particulier:	2. För detta ändamål och med beaktande av tillämpliga bestämmelser i internationella instrument ska konventionsstaterna säkerställa följande:
(a) No child shall be alleged as, be accused of, or recognized as having infringed the penal law by reason of acts or omissions that were not prohibited by national or international law at the time they were committed;	a) A ce qu'aucun enfant ne soit suspecté, accusé ou convaincu d'infraction à la loi pénale en raison d'actions ou d'omissions qui n'étaient pas interdites par le droit national ou international au moment où elles ont été commises;	(a) Inget barn ska misstänkas eller åtalas för eller befinnas skyldigt att ha begått brott på grund av en handling eller underlåtenhet som inte var förbjuden enligt nationell eller internationell rätt vid den tidpunkt då den begicks,
(b) Every child alleged as or accused of having infringed the penal law has at least the following guarantees:	b) A ce que tout enfant suspecté ou accusé d'infraction à la loi pénale ait au moins le droit aux garanties suivantes:	(b) Varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott ska ha åtminstone följande garantier:
(i) To be presumed innocent until proven guilty according to law;	i) Etre présumé innocent jusqu'à ce que sa culpabilité ait été légalement établie;	(i) att betraktas som oskyldigt till dess att barnets skuld lagligen fastställts,
(ii) To be informed promptly and directly of the charges against him or her, and, if appropriate, through his or her parents or legal guardians, and to have legal or other appropriate assistance in the preparation and presentation of his or her defence;	ii) Etre informé dans le plus court délai et directement des accusations portées contre lui, ou, le cas échéant, par l'intermédiaire de ses parents ou représentants légaux, et bénéficier d'une assistance juridique ou de toute autre assistance appropriée pour la préparation et la présentation de sa défense;	(ii) att snarast och direkt underrettas om anklagelserna mot sig och, om lämpligt, genom sina föräldrar eller vårdnadshavare, och att få juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp vid förberedelse och framläggande av sitt försvar,

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>(iii)</i> To have the matter determined without delay by a competent, independent and impartial authority or judicial body in a fair hearing according to law, in the presence of legal or other appropriate assistance and, unless it is considered not to be in the best interest of the child, in particular, taking into account his or her age or situation, his or her parents or legal guardians;	<i>iii)</i> Que sa cause soit entendue sans retard par une autorité ou une instance judiciaire compétentes, indépendantes et impartiales, selon une procédure équitable aux termes de la loi, en présence de son conseil juridique ou autre et, à moins que cela ne soit jugé contraire à l'intérêt supérieur de l'enfant en raison notamment de son âge ou de sa situation, en présence de ses parents ou représentants légaux;	<i>(iii)</i> att utan dröjsmål få saken avgjord av en behörig, oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ i en opartisk förhandling enligt lag och i närvaro av juridiskt eller annat lämpligt biträde och, såvida det inte anses strida mot barnets bästa, särskilt med beaktande av barnets ålder eller situation, barnets föräldrar eller vårdnadshavare,
<i>(iv)</i> Not to be compelled to give testimony or to confess guilt; to examine or have examined adverse witnesses and to obtain the participation and examination of witnesses on his or her behalf under conditions of equality;	<i>iv)</i> Ne pas être contraint de témoigner ou de s'avouer coupable; interroger ou faire interroger les témoins à charge, et obtenir la comparution et l'interrogatoire des témoins à décharge dans des conditions d'égalité;	<i>(iv)</i> att inte tvingas att avge vittnesmål eller erkänna sig skyldigt; att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot barnet samt att på lika villkor få vittnen inkallade och förhörda för barnets räkning,
<i>(v)</i> If considered to have infringed the penal law, to have this decision and any measures imposed in consequence thereof reviewed by a higher competent, independent and impartial authority or judicial body according to law;	<i>v)</i> S'il est reconnu avoir enfreint la loi pénale, faire appel de cette décision et de toute mesure arrêtée en conséquence devant une autorité ou une instance judiciaire supérieure compétentes, indépendantes et impartiales, conformément à la loi;	<i>(v)</i> att, om barnet anses ha begått brott, få detta beslut och beslut om åtgärder till följd därav omprövade av en högre behörig, oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ enligt lag,
<i>(vi)</i> To have the free assistance of an interpreter if the child cannot understand or speak the language used;	<i>vi)</i> Se faire assister gratuitement d'un interprète s'il ne comprend ou ne parle pas la langue utilisée;	<i>(vi)</i> att utan kostnad få hjälp av tolk, om barnet inte kan förstå eller tala det språk som används,
<i>(vii)</i> To have his or her privacy fully respected at all stages of the proceedings.	<i>vii)</i> Que sa vie privée soit pleinement respectée à tous les stades de la procédure.	<i>(vii)</i> att få sitt privatliv till fullo respekterat under alla stadier i förfarandet.
3. States Parties shall seek to promote the establishment of laws, procedures, authorities and institutions specifically applicable to children alleged as, accused of, or recognized as having infringed the penal law, and, in particular:	3. Les États parties s'efforcent de promouvoir l'adoption de lois, de procédures, la mise en place d'autorités et d'institutions spécialement conçues pour les enfants suspectés, accusés ou convaincus d'infraction à la loi pénale, et en particulier:	3. Konventionsstaterna ska söka främja införandet av lagar och förfaranden samt inrättandet av myndigheter och institutioner som är speciellt anpassade för barn som misstänks eller åtalas för eller befinns skyldiga till att ha begått brott och ska särskilt:
<i>(a)</i> The establishment of a minimum age below which children shall be presumed not to have the capacity to infringe the penal law;	<i>a)</i> D'établir un âge minimum au-dessous duquel les enfants seront présumés n'avoir pas la capacité d'enfreindre la loi pénale;	<i>(a)</i> fastställa en lägsta straffbarhetsålder,

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>(b)</i> Whenever appropriate and desirable, measures for dealing with such children without resorting to judicial proceedings, providing that human rights and legal safeguards are fully respected.	<i>b)</i> De prendre des mesures, chaque fois que cela est possible et souhaitable, pour traiter ces enfants sans recourir à la procédure judiciaire, étant cependant entendu que les droits de l'homme et les garanties légales doivent être pleinement respectés.	<i>(b)</i> vidta åtgärder, då så är lämpligt och önskvärt, för behandling av ärenden som rör barn under denna ålder utanför domstol, under förutsättning att mänskliga rättigheter och rättsligt skydd till fullo respekteras.
4. A variety of dispositions, such as care, guidance and supervision orders; counselling; probation; foster care; education and vocational training programmes and other alternatives to institutional care shall be available to ensure that children are dealt with in a manner appropriate to their well-being and proportionate both to their circumstances and the offence.	4. Toute une gamme de dispositions, relatives notamment aux soins, à l'orientation et à la supervision, aux conseils, à la probation, au placement familial, aux programmes d'éducation générale et professionnelle et aux solutions autres qu'institutionnelles seront prévues en vue d'assurer aux enfants un traitement conforme à leur bien-être et proportionné à leur situation et à l'infraction.	4. Olika åtgärder som t.ex. vård, ledning och föreskrifter om tillsyn, rådgivning, övervakning, familjehemsplacering, utbildnings- och yrkesutbildningsprogram och andra alternativ till anstaltsvård ska finnas tillgängliga för att säkerställa att barn behandlas på ett sätt som är lämpligt för deras välmående och är rimligt både med hänsyn till deras personliga förhållanden och till brottet.
Article 41	Article 41	Artikel 41
Nothing in the present Convention shall affect any provisions which are more conducive to the realization of the rights of the child and which may be contained in:	Aucune des dispositions de la présente Convention ne porte atteinte aux dispositions plus propices à la réalisation des droits de l'enfant qui peuvent figurer:	Inget i denna konvention ska inverka på bestämmelser som är mer långtgående vad gäller att förverkliga barnets rättigheter och som kan finnas i:
<i>(a)</i> The law of a State party; or	<i>a)</i> Dans la législation d'un Etat partie; ou	<i>(a)</i> en konventionsstats lagstiftning, eller
<i>(b)</i> International law in force for that State.	<i>b)</i> Dans le droit international en vigueur pour cet Etat.	<i>(b)</i> för den staten gällande internationell rätt.
Part II	Deuxième partie	Del II
Article 42	Article 42	Artikel 42
States Parties undertake to make the principles and provisions of the Convention widely known, by appropriate and active means, to adults and children alike.	Les Etats parties s'engagent à faire largement connaître les principes et les dispositions de la présente Convention, par des moyens actifs et appropriés, aux adultes comme aux enfants.	Konventionsstaterna åtar sig att genom lämpliga och aktiva åtgärder göra konventionens bestämmelser och principer allmänt kända bland såväl vuxna som barn.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Article 43</i>	<i>Article 43</i>	<i>Artikel 43</i>
1. For the purpose of examining the progress made by States Parties in achieving the realization of the obligations undertaken in the present Convention, there shall be established a Committee on the Rights of the Child, which shall carry out the functions hereinafter provided.	1. Aux fins d'examiner les progrès accomplis par les Etats parties dans l'exécution des obligations contractées par eux en vertu de la présente Convention, il est institué un Comité des droits de l'enfant qui s'acquitte des fonctions définies ci-après.	1. För att granska de framsteg som gjorts av konventionsstaterna i fråga om genomförandet av skyldigheterna enligt denna konvention ska en kommitté för barnets rättigheter upprättas, som ska utföra de uppgifter som föreskrivs i det följande.
2. The Committee shall consist of eighteen experts of high moral standing and recognized competence in the field covered by this Convention. ¹ The members of the Committee shall be elected by States Parties from among their nationals and shall serve in their personal capacity, consideration being given to equitable geographical distribution, as well as to the principal legal systems.	2. Le Comité se compose de dix-huit experts de haute moralité et possédant une compétence reconnue dans le domaine visé par la présente Convention. ² Ses membres sont élus par les Etats parties parmi leurs ressortissants et siègent à titre personnel, compte tenu de la nécessité d'assurer une répartition géographique équitable et eu égard aux principaux systèmes juridiques.	2. Kommittén ska vara sammansatt av arton experter med högt moraliskt anseende och erkänd sakkunskap på det område som denna konvention omfattar. ³ Kommitténs medlemmar ska väljas av konventionsstaterna bland deras medborgare och ska tjänstgöra i sin personliga egenskap, varvid avseende ska fästas vid en rättvis geografisk fördelning och de främsta rättssystemen.
3. The members of the Committee shall be elected by secret ballot from a list of persons nominated by States Parties. Each State Party may nominate one person from among its own nationals	3. Les membres du Comité sont élus au scrutin secret sur une liste de personnes désignées par les Etats parties. Chaque Etat partie peut désigner un candidat parmi ses ressortissants.	3. Kommitténs medlemmar ska väljas genom sluten omröstning från en förteckning över personer som föreslagits av konventionsstaterna. Varje konventionsstat får föreslå en kandidat bland sina egna medborgare.

¹ The General Assembly, in its resolution 50/155 of 21 December 1995, approved the amendment to article 43, paragraph 2, of the Convention on the Rights of the Child, replacing the word "ten" with the word "eighteen". The amendment entered into force on 18 November 2002 when it had been accepted by a two-thirds majority of the States parties (128 out of 191).

² L'Assemblée générale, dans sa résolution 50/155 du 21 décembre 1995, a approuvé l'amendement qui consiste à remplacer, au paragraphe 2 de l'article 43 de la Convention relative aux droits de l'enfant, le mot "dix" par le mot "dix-huit". L'amendement est entré en vigueur le 18 novembre 2002 après son acceptation par une majorité des deux tiers des États parties (128 sur 191).

³ I resolution 50/155 av den 21 december 1995 antog generalförsamlingen en ändring av artikel 43.2 i konventionen om barnets rättigheter, genom vilken ordet "tio" ersåts med "arton". Ändringen trädde i kraft den 18 november 2002 efter att den antagits med två tredjedels majoritet av de fördragsslutande parterna (128 av 191).

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
4. The initial election to the Committee shall be held no later than six months after the date of the entry into force of the present Convention and thereafter every second year. At least four months before the date of each election, the Secretary-General of the United Nations shall address a letter to States Parties inviting them to submit their nominations within two months. The Secretary-General shall subsequently prepare a list in alphabetical order of all persons thus nominated, indicating States Parties which have nominated them, and shall submit it to the States Parties to the present Convention.	4. La première élection aura lieu dans les six mois suivant la date d'entrée en vigueur de la présente Convention. Les élections auront lieu ensuite tous les deux ans. Quatre mois au moins avant la date de chaque élection, le Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies invitera par écrit les Etats parties à proposer leurs candidats dans un délai de deux mois. Le Secrétaire général dressera ensuite la liste alphabétique des candidats ainsi désignés, en indiquant les Etats parties qui les ont désignés, et la communiquera aux Etats parties à la présente Convention.	4. Det första valet till kommittén ska hållas senast sex månader efter dagen för denna konventions ikraftträdande och därefter vart annat år. Senast fyra månader före dagen för varje val ska Förenta nationernas generalsekreterare skriftligen uppmana konventionsstaterna att inom två månader inkomma med sina förslag. Generalsekreteraren ska sedan upprätta och till konventionsstaterna överlämna en förteckning i alfabetisk ordning över samtliga föreslagna personer och ange vilka konventionsstater som föreslagit dem.
5. The elections shall be held at meetings of States Parties convened by the Secretary-General at United Nations Headquarters. At those meetings, for which two thirds of States Parties shall constitute a quorum, the persons elected to the Committee shall be those who obtain the largest number of votes and an absolute majority of the votes of the representatives of States Parties present and voting	5. Les élections ont lieu lors des réunions des Etats parties, convoquées par le Secrétaire général au Siège de l'Organisation des Nations Unies. A ces réunions, pour lesquelles le quorum est constitué par les deux tiers des Etats parties, les candidats élus au Comité sont ceux qui obtiennent le plus grand nombre de voix et la majorité absolue des voix des représentants des Etats parties présents et votants.	5. Val ska hållas vid möten med konventionsstaterna, som samman kallats av Förenta nationernas generalsekreterare, i Förenta nationernas högkvarter. Vid dessa möten, där beslutsmässighet uppnås när två tredjedelar av konventionsstaterna är närvarande, ska de kandidater som uppnår det högsta antalet röster och absolut majoritet av de närvarande och röstande konventionsstaternas röster väljas in i kommittén.
6. The members of the Committee shall be elected for a term of four years. They shall be eligible for re-election if renominated. The term of five of the members elected at the first election shall expire at the end of two years; immediately after the first election, the names of these five members shall be chosen by lot by the Chairman of the meeting.	6. Les membres du Comité sont élus pour quatre ans. Ils sont rééligibles si leur candidature est présentée à nouveau. Le mandat de cinq des membres élus lors de la première élection prend fin au bout de deux ans. Les noms de ces cinq membres seront tirés au sort par le président de la réunion immédiatement après la première élection.	6. Kommitténs medlemmar ska väljas för en tid av fyra år. De kan återväljas, om de föreslagits till återval. För fem av de medlemmar som utsetts vid det första valet ska mandattiden löpa ut efter två år. Omedelbart efter det första valet ska namnen på dessa fem medlemmar utses genom lottdragning av ordföranden vid mötet.
7. If a member of the Committee dies or resigns or declares that for any other cause he or she can no longer perform the duties of the Committee, the State Party which nominated the member shall appoint another expert from among its nationals to serve for the remainder of the term, subject to the approval of the Committee.	7. En cas de décès ou de démission d'un membre du Comité, ou si, pour toute autre raison, un membre déclare ne plus pouvoir exercer ses fonctions au sein du Comité, l'Etat partie qui avait présenté sa candidature nomme un autre expert parmi ses ressortissants pour pourvoir le poste ainsi vacant jusqu'à l'expiration du mandat correspondant, sous réserve de l'approbation du Comité.	7. Om en kommittémedlem avlider, avsäger sig sitt uppdrag eller förklarar att han eller hon av någon annan anledning inte längre kan fullgöra sitt uppdrag inom kommittén, ska den konventionsstat som föreslog medlemmen, med förbehåll för kommitténs godkännande, utse en annan expert bland sina medborgare, som ska inneha uppdraget under återstoden av mandattiden.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
8. The Committee shall establish its own rules of procedure.	8. Le Comité adopte son règlement intérieur.	8. Kommittén ska själv fastställa sin arbetsordning.
9. The Committee shall elect its officers for a period of two years.	9. Le Comité élit son bureau pour une période de deux ans.	9. Kommittén ska välja sitt presidium för en tvåårsperiod.
10. The meetings of the Committee shall normally be held at United Nations Headquarters or at any other convenient place as determined by the Committee. The Committee shall normally meet annually. The duration of the meetings of the Committee shall be determined, and reviewed, if necessary, by a meeting of the States Parties to the present Convention, subject to the approval of the General Assembly.	10. Les réunions du Comité se tiennent normalement au Siège de l'Organisation des Nations Unies, ou en tout autre lieu approprié déterminé par le Comité. Le Comité se réunit normalement chaque année. La durée de ses sessions est déterminée et modifiée, si nécessaire, par une réunion des Etats parties à la présente Convention, sous réserve de l'approbation de l'Assemblée générale.	10. Kommitténs möten ska vanligtvis hållas i Förenta nationernas högkvarter eller på en annan lämplig plats, som kommittén bestämmer. Kommittén ska i regel sammanträda varje år. Kommittémötenas längd ska bestämmas och, om det är nödvändigt, omprövas vid möte med konventionsstaterna, med förbehåll för generalförsamlingens godkännande.
11. The Secretary-General of the United Nations shall provide the necessary staff and facilities for the effective performance of the functions of the Committee under the present Convention.	11. Le Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies met à la disposition du Comité le personnel et les installations qui lui sont nécessaires pour s'acquitter efficacement des fonctions qui lui sont confiées en vertu de la présente Convention.	11. Förenta nationernas generalsekreterare ska tillhandahålla nödvändig personal och resurser för att möjliggöra för kommittén att effektivt utföra sitt uppdrag enligt denna konvention.
12. With the approval of the General Assembly, the members of the Committee established under the present Convention shall receive emoluments from United Nations resources as the Assembly may decide.	12. Les membres du Comité institué en vertu de la présente Convention reçoivent, avec l'approbation de l'Assemblée générale, des émoluments prélevés sur les ressources de l'Organisation des Nations Unies dans les conditions et selon les modalités fixées par l'Assemblée générale.	12. Medlemmarna av den enligt denna konvention upprättade kommittén ska med godkännande av generalförsamlingen få ersättning från Förenta nationerna på de villkor som generalförsamlingen beslutar.
<i>Article 44</i>	<i>Article 44</i>	<i>Artikel 44</i>
1. States Parties undertake to submit to the Committee, through the Secretary-General of the United Nations, reports on the measures they have adopted which give effect to the rights recognized herein and on the progress made on the enjoyment of those rights:	1. Les Etats parties s'engagent à soumettre au Comité, par l'entremise du Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies, des rapports sur les mesures qu'ils auront adoptées pour donner effet aux droits reconnus dans la présente Convention et sur les progrès réalisés dans la jouissance de ces droits:	1. Konventionsstaterna åtar sig att genom Förenta nationernas generalsekreterare avge rapporter till kommittén om de åtgärder som de vidtagit för att genomföra de rättigheter som erkänns i denna konvention och om de framsteg som gjorts i fråga om åtnjutandet av dessa rättigheter:
(a) Within two years of the entry into force of the Convention for the State Party concerned;	a) Dans les deux ans à compter de la date de l'entrée en vigueur de la présente Convention pour les Etats parties intéressés;	(a) inom två år efter konventionens ikraftträdande i den berörda staten, och
(b) Thereafter every five years.	b) Par la suite, tous les cinq ans.	(b) därefter vart femte år.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
2. Reports made under the present article shall indicate factors and difficulties, if any, affecting the degree of fulfilment of the obligations under the present Convention. Reports shall also contain sufficient information to provide the Committee with a comprehensive understanding of the implementation of the Convention in the country concerned.	2. Les rapports établis en application du présent article doivent, le cas échéant, indiquer les facteurs et les difficultés empêchant les Etats parties de s'acquitter pleinement des obligations prévues dans la présente Convention. Ils doivent également contenir des renseignements suffisants pour donner au Comité une idée précise de l'application de la Convention dans le pays considéré.	2. Rapporter enligt denna artikel ska ange eventuella förhållanden och svårigheter som påverkar i vilken utsträckning åtagandena enligt denna konvention har uppfyllts. Rapporterna ska även innehålla tillräcklig information för att ge kommittén en god uppfattning om genomförandet av konventionen i det berörda landet.
3. A State Party which has submitted a comprehensive initial report to the Committee need not, in its subsequent reports submitted in accordance with paragraph 1 (b) of the present article, repeat basic information previously provided.	3. Les Etats parties ayant présenté au Comité un rapport initial complet n'ont pas, dans les rapports qu'ils lui présentent ensuite conformément à l'alinéa b) du paragraphe 1 du présent article, à répéter les renseignements de base antérieurement communiqués.	3. En konventionsstat som har tillställt kommittén en utförlig första rapport behöver inte i sina följande rapporter, som avges enligt punkt 1 (b) i denna artikel, upprepa tidigare lämnad grundläggande information.
4. The Committee may request from States Parties further information relevant to the implementation of the Convention.	4. Le Comité peut demander aux Etats parties tous renseignements complémentaires relatifs à l'application de la Convention.	4. Kommittén kan begära ytterligare information från konventionsstaterna om genomförandet av konventionen.
5. The Committee shall submit to the General Assembly, through the Economic and Social Council, every two years, reports on its activities.	5. Le Comité soumet tous les deux ans à l'Assemblée générale, par l'entremise du Conseil économique et social, un rapport sur ses activités.	5. Kommittén ska vartannat år genom Förenta nationernas ekonomiska och sociala råd tillställa generalförsamlingen rapporter om sin verksamhet.
6. States Parties shall make their reports widely available to the public in their own countries.	6. Les Etats parties assurent à leurs rapports une large diffusion dans leur propre pays.	6. Konventionsstaterna ska göra sina rapporter allmänt tillgängliga för allmänheten i sina respektive länder.
<i>Article 45</i>	<i>Article 45</i>	<i>Artikel 45</i>
In order to foster the effective implementation of the Convention and to encourage international co-operation in the field covered by the Convention:	Pour promouvoir l'application effective de la Convention et encourager la coopération internationale dans le domaine visé par la Convention:	För att främja ett effektivt genomförande av konventionen och internationellt samarbete på det område som konventionen avser gäller följande:

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
(a) The specialized agencies, the United Nations Children's Fund, and other United Nations organs shall be entitled to be represented at the consideration of the implementation of such provisions of the present Convention as fall within the scope of their mandate. The Committee may invite the specialized agencies, the United Nations Children's Fund and other competent bodies as it may consider appropriate to provide expert advice on the implementation of the Convention in areas falling within the scope of their respective mandates. The Committee may invite the specialized agencies, the United Nations Children's Fund, and other United Nations organs to submit reports on the implementation of the Convention in areas falling within the scope of their activities;	a) Les institutions spécialisées, le Fonds des Nations Unies pour l'enfance et d'autres organes des Nations Unies ont le droit de se faire représenter lors de l'examen de l'application des dispositions de la présente Convention qui relèvent de leur mandat. Le Comité peut inviter les institutions spécialisées, le Fonds des Nations Unies pour l'enfance et tous autres organismes qu'il jugera appropriés à donner des avis spécialisés sur l'application de la Convention dans les domaines qui relèvent de leurs mandats respectifs. Il peut inviter les institutions spécialisées, le Fonds des Nations Unies pour l'enfance et d'autres organes des Nations Unies à lui présenter des rapports sur l'application de la Convention dans les secteurs qui relèvent de leur domaine d'activité;	(a) Fackorganen, Förenta nationernas barnfond och andra FN-organ ska ha rätt att vara representerade vid granskningen av genomförandet av sådana bestämmelser i denna konvention som faller inom ramen för deras mandat. Kommittén kan, såsom den finner lämpligt, bjuda in fackorganen, Förenta nationernas barnfond och andra behöriga organ att ge expertråd avseende genomförandet av konventionen på områden som faller inom ramen för deras respektive verksamhetsområden. Kommittén kan bjuda in fackorganen, Förenta nationernas barnfond och andra FN-organ att inkomma med rapporter om genomförandet av konventionen inom områden som faller inom ramen för deras respektive verksamhetsområde,
(b) The Committee shall transmit, as it may consider appropriate, to the specialized agencies, the United Nations Children's Fund and other competent bodies, any reports from States Parties that contain a request, or indicate a need, for technical advice or assistance, along with the Committee's observations and suggestions, if any, on these requests or indications;	b) Le Comité transmet, s'il le juge nécessaire, aux institutions spécialisées, au Fonds des Nations Unies pour l'enfance et aux autres organismes compétents tout rapport des Etats parties contenant une demande ou indiquant un besoin de conseils ou d'assistance techniques, accompagné, le cas échéant, des observations et suggestions du Comité touchant ladite demande ou indication;	(b) Kommittén ska, såsom den finner lämpligt, till fackorganen, Förenta nationernas barnfond och andra behöriga organ överlämna rapporter från konventionsstaterna som innehåller en begäran om eller anger behov av teknisk rådgivning eller tekniskt bistånd jämte kommitténs synpunkter och eventuella förslag beträffande sådan begäran eller sådant behov,
(c) The Committee may recommend to the General Assembly to request the Secretary-General to undertake on its behalf studies on specific issues relating to the rights of the child;	c) Le Comité peut recommander à l'Assemblée générale de prier le Secrétaire général de procéder pour le Comité à des études sur des questions spécifiques touchant les droits de l'enfant;	(c) Kommittén kan rekommendera generalförsamlingen att framställa en begäran till generalsekreteraren om att för kommitténs räkning genomföra studier i särskilda frågor som rör barnets rättigheter,
(d) The Committee may make suggestions and general recommendations based on information received pursuant to articles 44 and 45 of the present Convention. Such suggestions and general recommendations shall be transmitted to any State Party concerned and reported to the General Assembly, together with comments, if any, from States Parties.	d) Le Comité peut faire des suggestions et des recommandations d'ordre général fondées sur les renseignements reçus en application des articles 44 et 45 de la présente Convention. Ces suggestions et recommandations d'ordre général sont transmises à tout Etat partie intéressé et portées à l'attention de l'Assemblée générale, accompagnées, le cas échéant, des observations des Etats parties.	(d) Kommittén kan avge förslag och allmänna rekommendationer på grundval av den information som erhållits enligt artiklarna 44 och 45 i denna konvention. Sådana förslag och allmänna rekommendationer ska tillställas varje konventionsstat som berörs samt rapporteras till generalförsamlingen tillsammans med eventuella kommentarer från konventionsstaterna.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
Part III	Troisième partie	Del III
<i>Article 46</i>	<i>Article 46</i>	<i>Artikel 46</i>
The present Convention shall be open for signature by all States.	La présente Convention est ouverte à la signature de tous les Etats.	Denna konvention ska vara öppen för undertecknande av alla stater.
<i>Article 47</i>	<i>Article 47</i>	<i>Artikel 47</i>
The present Convention is subject to ratification. Instruments of ratification shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.	La présente Convention est sujette à ratification. Les instruments de ratification seront déposés auprès du Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies.	Denna konvention ska ratificeras. Ratifikationsinstrumenten ska deponeras hos Förenta nationernas generalsekreterare.
<i>Article 48</i>	<i>Article 48</i>	<i>Artikel 48</i>
The present Convention shall remain open for accession by any State. The instruments of accession shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.	La présente Convention restera ouverte à l'adhésion de tout Etat. Les instruments d'adhésion seront déposés auprès du Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies.	Denna konvention ska förbli öppen för anslutning av vilken stat som helst. Anslutningsinstrumenten ska deponeras hos Förenta nationernas generalsekreterare.
<i>Article 49</i>	<i>Article 49</i>	<i>Artikel 49</i>
1. The present Convention shall enter into force on the thirtieth day following the date of deposit with the Secretary-General of the United Nations of the twentieth instrument of ratification or accession.	1. La présente Convention entrera en vigueur le trentième jour qui suivra la date du dépôt auprès du Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies du vingtième instrument de ratification ou d'adhésion.	1. Denna konvention träder i kraft den trettionde dagen efter dagen för deponeringen av det tjugonde ratifikations- eller anslutningsinstrumentet hos Förenta nationernas generalsekreterare.
2. For each State ratifying or acceding to the Convention after the deposit of the twentieth instrument of ratification or accession, the Convention shall enter into force on the thirtieth day after the deposit by such State of its instrument of ratification or accession.	2. Pour chacun des Etats qui ratifieront la présente Convention ou y adhéreront après le dépôt du vingtième instrument de ratification ou d'adhésion, la Convention entrera en vigueur le trentième jour qui suivra le dépôt par cet Etat de son instrument de ratification ou d'adhésion.	2. I förhållande till varje stat som ratificerar eller ansluter sig till konventionen efter deponeringen av det tjugonde ratifikations- eller anslutningsinstrumentet träder konventionen i kraft den trettionde dagen efter det att en sådan stat deponerat sitt ratifikations- eller anslutningsinstrument.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
<i>Article 50</i>	<i>Article 50</i>	<i>Artikel 50</i>
1. Any State Party may propose an amendment and file it with the Secretary-General of the United Nations. The Secretary-General shall thereupon communicate the proposed amendment to States Parties, with a request that they indicate whether they favour a conference of States Parties for the purpose of considering and voting upon the proposals. In the event that, within four months from the date of such communication, at least one third of the States Parties favour such a conference, the Secretary-General shall convene the conference under the auspices of the United Nations. Any amendment adopted by a majority of States Parties present and voting at the conference shall be submitted to the General Assembly for approval.	1. Tout Etat partie peut proposer un amendement et en déposer le texte auprès du Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies. Le Secrétaire général communique alors la proposition d'amendement aux Etats parties, en leur demandant de lui faire savoir s'ils sont favorables à la convocation d'une conférence des Etats parties en vue de l'examen de la proposition et de sa mise aux voix. Si, dans les quatre mois qui suivent la date de cette communication, un tiers au moins des Etats parties se prononcent en faveur de la convocation d'une telle conférence, le Secrétaire général convoque la conférence sous les auspices de l'Organisation des Nations Unies. Tout amendement adopté par la majorité des Etats parties présents et votants à la conférence est soumis pour approbation à l'Assemblée générale de l'Organisation des Nations Unies.	1. En konventionsstat kan föreslå en ändring av konventionen och överlämna förslaget till Förenta nationernas generalsekreterare. Generalsekreteraren ska sedan översända ändringsförslaget till konventionsstaterna tillsammans med en begäran om att de ska ange om de förordar att en konferens med konventionsstaterna anordnas i syfte att behandla och rösta om förslagen. Om minst en tredjedel av staterna inom fyra månader efter förslagets översändande tillstyrker en sådan konferens, ska generalsekreteraren sammankalla konferensen i Förenta nationernas regi. Ändringsförslag som antagits av en majoritet av de vid konferensen närvarande och röstande konventionsstaterna ska underställas generalförsamlingen för godkännande.
2. An amendment adopted in accordance with paragraph 1 of the present article shall enter into force when it has been approved by the General Assembly of the United Nations and accepted by a two-thirds majority of States Parties.	2. Tout amendement adopté conformément aux dispositions du paragraphe 1 du présent article entre en vigueur lorsqu'il a été approuvé par l'Assemblée générale des Nations Unies et accepté par une majorité des deux tiers des Etats parties.	2. En ändring som antagits i enlighet med punkt 1 i denna artikel träder i kraft när den har godkänts av Förenta nationernas generalförsamling och antagits av konventionsstaterna med två tredjedels majoritet.
3. When an amendment enters into force, it shall be binding on those States Parties which have accepted it, other States Parties still being bound by the provisions of the present Convention and any earlier amendments which they have accepted.	3. Lorsqu'un amendement entre en vigueur, il a force obligatoire pour les Etats parties qui l'ont accepté, les autres Etats parties demeurant liés par les dispositions de la présente Convention et par tous amendements antérieurs acceptés par eux.	3. När en ändring träder i kraft ska den vara bindande för de konventionsstater som har antagit den, medan övriga konventionsstater fortfarande är bundna av bestämmelserna i denna konvention och eventuella tidigare ändringar som de antagit.
<i>Article 51</i>	<i>Article 51</i>	<i>Artikel 51</i>
1. The Secretary-General of the United Nations shall receive and circulate to all States the text of reservations made by States at the time of ratification or accession.	1. Le Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies recevra et communiquera à tous les Etats le texte des réserves qui auront été faites par les Etats au moment de la ratification ou de l'adhésion.	1. Förenta nationernas generalsekreterare ska ta emot och till alla stater delge texten till reservationer som staterna anmält vid ratifikationen eller anslutningen.
2. A reservation incompatible with the object and purpose of the present Convention shall not be permitted.	2. Aucune réserve incompatible avec l'objet et le but de la présente Convention n'est autorisée.	2. En reservation som strider mot denna konventions ändamål och syfte ska inte tillåtas.

Convention on the Rights of the Child	Convention relative aux droits de l'enfant	Konvention om barnets rättigheter
3. Reservations may be withdrawn at any time by notification to that effect addressed to the Secretary-General of the United Nations, who shall then inform all States. Such notification shall take effect on the date on which it is received by the Secretary-General.	3. Les réserves peuvent être retirées à tout moment par notification adressée au Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies, lequel en informe tous les Etats parties à la Convention. La notification prend effet à la date à laquelle elle est reçue par le Secrétaire général.	3. Reservationer kan när som helst dras tillbakagenom notifikation till Förenta nationernas general-sekreterare, som därefter ska underrätta alla stater. Notifikationen ska gälla från den dag då den mottogs av general-sekreteraren.
<i>Article 52</i>	<i>Article 52</i>	<i>Artikel 52</i>
A State Party may denounce the present Convention by written notification to the Secretary-General of the United Nations. Denunciation becomes effective one year after the date of receipt of the notification by the Secretary-General.	Tout Etat partie peut dénoncer la présente Convention par notification écrite adressée au Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies. La dénonciation prend effet un an après la date à laquelle la notification a été reçue par le Secrétaire général.	En konventionsstat kan säga upp denna konvention genom skriftlig notifikation till Förenta nationernas generalsekreterare. Uppsägningen träder i kraft ett år efter den dag då notifikationen mottogs av generalsekreteraren.
<i>Article 53</i>	<i>Article 53</i>	<i>Artikel 53</i>
The Secretary-General of the United Nations is designated as the depositary of the present Convention.	Le Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies est désigné comme dépositaire de la présente Convention.	Förenta nationernas general-sekreterare utses till depositarie för denna konvention.
<i>Article 54</i>	<i>Article 54</i>	<i>Artikel 54</i>
The original of the present Convention, of which the Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations. In witness thereof the undersigned plenipotentiaries, being duly authorized thereto by their respective Governments, have signed the present Convention.	L'original de la présente Convention, dont les textes anglais, arabe, chinois, espagnol, français et russe font également foi, sera déposé auprès du Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies. En foi de quoi les plénipotentiaires soussignés, dûment habilités par leurs gouvernements respectifs, ont signé la présente Convention.	Originalen till denna konvention, vars arabiska, engelska, franska, kinesiska, ryska och spanska texter har lika giltighet, ska deponeras hos Förenta nationernas generalsekreterare. Till bekräftelse härav har undertecknade ombud, därtill vederbörligen befullmäktigade av sina respektive regeringar, undertecknat denna konvention.

Statens offentliga utredningar 2020

Kronologisk förteckning

1. Översyn av yrket personlig assistent – ett viktigt yrke som förtjänar bra villkor. S.
2. Skärpta regler om utländska månggiften. Ju.
3. Hållbar slamhantering. M.
4. Vägen till en klimatpositiv framtid. M.
5. Fler ruttjänster och höjt tak för rutavdraget. Fi.
6. En begriplig och trygg sjukförsäkring med plats för rehabilitering. S.
7. Brott mot djur – Skärpta straff och ett mer effektivt sanktionssystem. N.
8. Starkare kommuner – med kapacitet att klara välfärdsuppdraget. Fi.
9. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2020. Steg för steg. Var står vi? Vart går vi? M.
10. Stärkt lokalt åtgärdsarbete – att nå målet Ingen övergödning. M.
11. Kompletterande bestämmelser till EU:s förordning om utländska direktinvesteringar. Ju.
12. Nya kapitaltäckningsregler för värdepappersbolag. Fi.
13. Att kriminalisera överträdelse av EU-förordningar. N.
14. Framtidens teknik i omsorgens tjänst. S.
15. Strukturförändring och investering i hälso- och sjukvården – lärdomar från exemplet NKS. S.
16. Ett effektivare regelverk för utlänningsärenden med säkerhetsaspekter. Ju.
17. Grönt sparande. Fi.
18. Framtidens järnvägsunderhåll. I.
19. God och nära vård. En reform för ett hållbart hälso- och sjukvårdssystem. S.
20. Skatt på modet – för att få bort skadliga kemikalier. Fi.
21. Sveriges museum om Förintelsen. + Holocaust Remembrance and Representation. Documentation from a Research Conference. Ku.
22. Motorfordonspooler – på väg mot ökad delning av motorfordon. Fi.
23. Hälso- och sjukvård i det civila försvaret – underlag till försvarspolitisk inriktning. S.
24. Tillsammans för en välfungerande sjukskrivnings- och rehabiliteringsprocess. S.
25. Ett nationellt biljettsystem för all kollektivtrafik. I.
26. En sjukförsäkring anpassad efter individen. S.
27. Högre växel i minoritetspolitiken. Stärkt samordning och uppföljning. Ku.
28. En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning. U.
29. En ny myndighet för att stärka det psykologiska försvaret. Ju.
30. En moderniserad arbetsrätt. A.
31. En ny mervärdesskattelag. Del 1 och 2. Fi.
32. Grundpension. Några anslutande frågor. S.
33. Gemensamt ansvar – en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning. Del 1 och 2. U.
34. Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg. U.
35. Kontroll för ökad tilltro – en ny myndighet för att förebygga, förhindra och upptäcka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen. Fi.

36. Ett nationellt sammanhållet system för kunskapsbaserad vård – ett system, många möjligheter. S.
37. Ett nytt regelverk för arbetslöshetsförsäkringen. A.
38. Ökad trygghet för visseblåsare. A.
39. Kärnavfallsrådets yttrande över SKB:s Fud-program 2019. M.
40. En gemensam utbildning inom statsförvaltningen. Fi.
41. Kommuner som utförare av tjänster åt Arbetsförmedlingen – en analys av de rättsliga förutsättningarna. A.
42. En annan möjlighet till särskilt stöd. Reglering av kommunala resurs-skolor. U.
43. Bygga, bedöma, betygssätta – betyg som bättre motsvarar elevernas kunskaper. U.
44. Grundlagsskadedånd – ett rättighets-skydd för enskilda. Ju.
45. Ett ändamålsenligt skydd för tryck- och yttrandefriheten. Ju.
46. En gemensam angelägenhet. Vol. 1 och 2. Fi.
47. Hållbar socialtjänst. En ny social-tjänstlag. Del 1 och 2. S.
48. Skatt på engångsartiklar. Fi.
49. Enhetlig och effektiv marknads-kontroll. UD.
50. Enklare skatteregler för enskilda näringsidkare. Fi.
51. En ny lag om konsumentskydd vid köp och vissa andra avtal. Ju.
52. Rutavdrag för äldre. Fi.
53. Personuppgiftsbehandling vid antalsberäkning inför klinisk forskning. N.
54. En långsiktigt hållbar migrations-politik. Ju.
55. Innovation genom information. I.
56. Det demokratiska samtalet i en digital tid. Så stärker vi motståndskraften mot desinformation, propaganda och näthat. Ku.
57. Ett särskilt hedersbrott. Ju.
58. EU:s cybersäkerhetsakt – kompletterande nationella bestämmelser om cybersäkerhets-certifiering. Fö.
59. Innovation som drivkraft – från forskning till nytta. U.
60. Det skatterättsliga företrädaransvaret – en översyn. Fi.
61. Ändrade regler om säkerställda obligationer. Fi.
62. En samlad djurhälsoreglering. Del 1 och 2. N.
63. Barnkonventionen och svensk rätt. A.

Statens offentliga utredningar 2020

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

- En moderniserad arbetsrätt. [30]
Ett nytt regelverk för arbetslöshetsförsäkringen. [37]
Ökad trygghet för visselblåsare. [38]
Kommuner som utförare av tjänster åt Arbetsförmedlingen – en analys av de rättsliga förutsättningarna. [41]
Barnkonventionen och svensk rätt. [63]

Finansdepartementet

- Fler ruttjänster och höjt tak för rutavdraget. [5]
Starkare kommuner – med kapacitet att klara välfärdsuppdraget. [8]
Nya kapitaltäckningsregler för värdepappersbolag. [12]
Grönt sparande. [17]
Skatt på modet – för att få bort skadliga kemikalier. [20]
Motorfordonspooler – på väg mot ökad delning av motorfordon. [22]
En ny mervärdesskattelag. Del 1 och 2. [31]
Kontroll för ökad tilltro – en ny myndighet för att förebygga, förhindra och upptäcka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen. [35]
En gemensam utbildning inom statsförvaltningen. [40]
En gemensam angelägenhet. Vol. 1 och 2. [46]
Skatt på engångsartiklar. [48]
Enklare skatteregler för enskilda näringsidkare. [50]
Rutavdrag för äldre. [52]
Det skatterättsliga företrädaransvaret – en översyn. [60]

- Ändrade regler om säkerställda obligationer. [61]

Försvarsdepartementet

- EU:s cybersäkerhetsakt – kompletterande nationella bestämmelser om cybersäkerhetscertifiering. [58]

Infrastrukturdepartementet

- Framtidens järnvägsunderhåll. [18]
Ett nationellt biljettsystem för all kollektivtrafik. [25]
Innovation genom information. [55]

Justitiedepartementet

- Skärpta regler om utländska månggiften. [2]
Kompletterande bestämmelser till EU:s förordning om utländska direktinvesteringar. [11]
Ett effektivare regelverk för utlänningsärenden med säkerhetsaspekter. [16]
En ny myndighet för att stärka det psykologiska försvaret. [29]
Grundlagsskadestånd – ett rättighetsskydd för enskilda. [44]
Ett ändamålsenligt skydd för tryck- och yttrandefriheten. [45]
En ny lag om konsumentskydd vid köp och vissa andra avtal. [51]
En långsiktigt hållbar migrationspolitik. [54]
Ett särskilt hedersbrott. [57]

Kulturdepartementet

- Sveriges museum om Förintelsen. + Holocaust Remembrance and Representation. Documentation from a Research Conference. [21]

Högre växel i minoritetspolitiken. Stärkt samordning och uppföljning. [27]

Det demokratiska samtalet i en digital tid. Så stärker vi motståndskraften mot desinformation, propaganda och näthat. [56]

Miljödepartementet

Hållbar slamhantering. [3]

Vägen till en klimatpositiv framtid. [4]

Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2020. Steg för steg. Var står vi? Vart går vi? [9]

Stärkt lokalt åtgärdsarbete – att nå målet Ingen övergödning. [10]

Kärnavfallsrådets yttrande över SKB:s Fud-program 2019. [39]

Näringsdepartementet

Brott mot djur – Skärpta straff och ett mer effektivt sanktionssystem. [7]

Att kriminalisera överträdelser av EU-förordningar. [13]

Personuppgiftsbehandling vid antalsberäkning inför klinisk forskning. [53]

En samlad djurhälsoreglering. Del 1 och 2. [62]

Socialdepartementet

Översyn av yrket personlig assistent – ett viktigt yrke som förtjänar bra villkor. [1]

En begriplig och trygg sjukförsäkring med plats för rehabilitering. [6]

Framtidens teknik i omsorgens tjänst. [14]

Strukturförändring och investering i hälso- och sjukvården – lärdomar från exemplet NKS. [15]

God och nära vård. En reform för ett hållbart hälso- och sjukvårdssystem. [19]

Hälso- och sjukvård i det civila försvaret – underlag till försvarspolitisk inriktning. [23]

Tillsammans för en välfungerande sjuk-skrivnings- och rehabiliteringsprocess. [24]

En sjukförsäkring anpassad efter individen. [26]

Grundpension. Några anslutande frågor. [32]

Ett nationellt sammanhållet system för kunskapsbaserad vård – ett system, många möjligheter. [36]

Hållbar socialtjänst. En ny socialtjänstlag. Del 1 och 2. [47]

Utbildningsdepartementet

En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning. [28]

Gemensamt ansvar – en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning. Del 1 och 2. [33]

Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg. [34]

En annan möjlighet till särskilt stöd. Reglering av kommunala resurs-skolor. [42]

Bygga, bedöma, betygssätta – betyg som bättre motsvarar elevernas kunskaper. [43]

Innovation som drivkraft – från forskning till nytta. [59]

Utrikesdepartementet

Enhetlig och effektiv marknadskontroll. [49]